

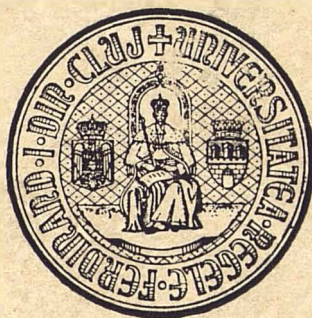
UNIVERSITATEA DIN CLUJ „REGELE FERDINAND I”
SIBIU

PSIHOLOGIA PERSOANEI

DE

NICOLAE MĂRGINEANU

EDIȚIA a II-a

1944

EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN CLUJ LA SIBIU

www.dacoromanica.ro

DE ACELAȘ AUTOR

In editura Institutului de Psihologie al Universității din Cluj :

- Psihologia exercițiului.* 1929, Pp. 158.
Psihotehnica în Germania. 1929. Pp. 88.
Psihologia configurației (în colaborare cu L. Rusu, L. Bologa, A. Roșca și D. Tudoranu). 1929. Pp. 152.
Psihologia germană contimporană. 1930. Pp. 380.
Psihologia învățării. 1931. Pp. 180.
Psihologia franceză contimporană. 1932. Pp. 176.
Elemente de Psihometrie. 1938. Pp. 376.
Analiza factorilor psihici. 1938. Pp. 216.

In editura Institutului Psihotehnic din Cluj la Sibiu :

- Psihotehnica în marea industrie.* 1942. Pp. 156.
Psihotehnica. 1943. Pp. 532.

Alte edituri :

- Problema evoluției.* Ed. Societatea de Mâine. 1931. Cluj.
Pp. 84.

In limbi străine :

- Beiträge zur Psychologie der Uebung.* Zeitschr. f. Angew. Psychol. 39, 1941, 491—930.
La théorie des facteurs, L'Année Psychol. 25, 1934, 50—84.
Les facteurs psychologiques. Idem. 85—102.
La nature de la loi scientifique et ses conditions d'exactitude.
Pp. 14. (In Hommage à P. Janet).
Professors Lewin conception of laws. Journal of. General Psychology, 12. 1935. 397 · 415.
The Attitude toward the New Deal. (In colaborare cu prof. L. L. Thurstone). The University of. Chicago Press. 1933. Pp. 4.

UNIVERSITATEA DIN CLUJ „REGELE FERDINAND I”
S I B I U

PSIHOLOGIA PERSOANEI

DE
NICOLAE MĂRGINEANU

EDIȚIA a II-a

1 9 4 4
EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN CLUJ LA SIBIU

LUI

GORDON W. ALLPORT

CUPRINS

PARTEA I-A

DOMENIUL PERSOANEI

Capitolul I

INTRODUCERE

Considerații istorice	3
<i>Bibliografie</i>	11

Capitolul II

DOMENIUL PERSOANEI

Generalitate și specificitate	13
Continuitate și discontinuitate	21
Deosebiri și asemănări	25
Suprafață și adâncime	30
Biologic și social	33
Domeniul persoanei	36
<i>Bibliografie</i>	41

PARTEA II-A

ASPECTELE MAJORE ALE PERSOANEI

Capitolul III

ASPECTUL GENERAL AL PERSOANEI

A. <i>Dinamica persoanei umane</i>	46
Dinamica biologică	47
Dinamica socială	53
Dinamica psihologică	59

1. Teoria lui McDougall	59
2. Teoria lui Freud	66
3. Teoria lui Adler	87
4. Alte teorii	93
Aspectul subiectiv al dinamicii umane	99
Concluzii	105
B. Aspectul funcțional	
Aptitudinile	114
1. Inteligența	116
2. Observarea	117
3. Memoria	122
4. Imaginația	123
5. Atenția	124
6. Aptitudinile complexe	125
C. Aspectul formal. Temperamentul	
Formele de acțiune	127
Formele de emotivitate	131
D. Aspectul integral. Firea	
Definiția persoanei	131
<i>Bibliografie</i>	134
	136
	139
	140

Capitolul IV

ASPECTUL DIFERENȚIAL

Ereditatea	147
1. Cercetările lui Mendel	147
2. Cercetările lui Morgan	149
3. Mecanismul eredității	152
4. Familia Kallikak, etc.	155
Mediul	158
1. Teoria gradientelor lui Child	158
2. Semnificația unor cazuri celebre	160
3. Cercetările asupra geniului	163
4. Cercetările asupra gemenilor și semenilor	166
Ereditate și Mediu	168
Grupe majore de diferențe individuale	173
1. Sexul	173
2. Rasa	178
3. Cultura	183
<i>Bibliografie</i>	185

Capitolul V

ASPECTUL EVOLUTIV

Maturizarea	192
Învățarea	199

1. Legea exercițiului	202
2. Legea efectului	203
3. Teoria reflexelor condiționate	205
4. Cercetările lui Koehler și teoria configurației	207
5. Invățarea la om	210
6. Imitație, sugestie, simpatie	214
Diferențiere și integrare	223
1. Diferențierea	223
2. Integrarea	225
3. Structuralizarea	230
Vârsta	233
Copilăria	237
1. Gândirea copilului	237
2. Jocul	239
3. Sexualitatea infantilă	242
Adolescența	246
Maturitatea	249
Bătrânețea	251
<i>Bibliografie</i>	251

Capitolul VI

ASPECTUL SOCIAL

Limbajul	258
Familia	261
Vecinătatea	279
Scoala	283
Comunitatea	289
A. Mentalitatea rurală	289
B. Mentalitatea urbană	300
C. Conflictul de cultură	305
Profesiunea	308
Biserica	311
Statul	312
Momentul	313
<i>Bibliografie</i>	317

Capitolul VII

ASPECTUL ABISAL

Conștiința	319
Inconștientul	324
Subconștient sau preconștient	327
Eu, Supra-Eu și Sine	328
<i>Bibliografie</i>	341

PARTEA A III-A
STRUCTURA PERSOANEI

Capitolul VIII

TIPOLOGIA

Tipologia lui Jung	347
Tipologia lui Spranger	356
<i>Bibliografie</i>	362

Capitolul IX

BIOTIPOLOGIA

Noțiunea de constituție	364
Aspectul morfologic-fiziologic	366
1. Tipurile constituționale după Kretschmer	368
2. Biotipologia lui Pende	373
3. Tipologia lui Sigaud și McAuliffe	376
4. Tipurile individuale după Viola	380
Aspectul psihologic	390
1. Biotipologia lui Kretschmer	390
2. Biotipologia lui Pende	403
3. Biotipologia lui Jaensch	406
4. Considerații critice	408
<i>Bibliografie</i>	410

Capitolul X

ANALIZA FACTORIALĂ

Corelația	413
Analiza factorială	414
Contribuțiile analizei factoriale	418
<i>Bibliografie</i>	419

Capitolul XI

STRUCTURA PERSOANEI

Vectori principali, secundari și incidentali	433
Principalii vectori	435
1. Sine, Eu și Supra-Eu	435
2. Firea	442
3. Inteligența	444
4. Tensiunea psihică	445
5. Constituția organică	446
6. Familie, comunitate, profesiune	446
Vectorii secundari mai importanți	447

1. Talentul	448
2. Iuþeala acþiunii, emotivitatea þi iritabilitatea,	448
3. Optimismul-pesimismul	448
4. Complexele	449
5. Alþi vectori secundari	449
Psihogramă ponderată	449
Tipuri de persoană	452
1. Tipul uman normal	453
2. Alte tipuri	454
<i>Bibliografie</i>	<i>459</i>

ASPECTUL ANORMAL ÞI PATOLOGIC

PARTEA A IV-A

Capitolul XII

ASPECTUL ANORMAL ÞI PATOLOGIC

Sănătatea sufletească	464
Boala sufletească	466
Anormal þi patologic	467
Cauzele bolilor mintale	472
Conflictul, cauză universală a bolilor mintale	476
Boli organice sau funcþionale?	484
Psihopatologie generală. Simptomatologie	490
Psihopatologie specială	498
Schizofrenia	502
1. Teorii	502
2. Tipuri fundamentale	508
Psihoza maniaco-depresivă	513
1. Mania	516
2. Depresiunea	518
Psihonevrozele	521
Histeria þi Psihastenia	522
1. Teoria lui Janet	528
2. Teoria lui Freud	528
3. Teoria lui Jung, Adler, Kretschmer, Ross	530
Persoanele psihopate	533
Delincvenþi þi criminali	537
<i>Bibliografie</i>	<i>539</i>
<i>Index pe materie</i>	<i>543</i>
<i>Index pe autori</i>	<i>550</i>

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A II-A

Apărută acum trei ani, lucrarea de față a fost epuizată în câteva luni. Din diverse motive, ediția a doua poate vedea lumina zilei abia acum, deși, între timp, solicitarea lucrării a întrecut orice așteptări. Deaceea primul nostru gând se îndreaptă către cetitori, cărora ținem să le exprimăm, odată cu scuzele noastre pentru reparația întârziată a lucrării, și întreaga noastră recunoștință pentru atenția pe care ei au manifestat-o față de ea.

Lucrarea apare aproape neschimbată. Explicarea acestui fapt nu trebuie căutat în eventuala noastră lipsă de neliniște față de ceea ce a format obiectul frământărilor noastre timp de mai bine de zece ani, ci în imposibilitatea de documentare asupra a ceea ce s'a mai scris de trei ani încoace. Dacă din capul locului s'a mai putut scrie ceva de seamă în aceste vremuri pline de dramă, cum omenirea, probabil, nu a mai cunoscut!

Profesorul Grimm a avut bunăvoința de a ceti întâia ediție a lucrării de față, notându-și aproape pagină de pagină observațiile sale. Notele Domniei Sale, cele cu privire la stil în deosebi, mi-au fost de cel mai neprețuit folos. Il rog să primească și pe această cale sentimentele mele de grațitudine.

Prezenta ediție a lucrării apare în editura Universității din Cluj la Sibiu, grație bunăvoinței Domnului Rector, Profesor Dr. Iuliu Hațieganu, sub a cărui conducere publicațiile Universității noastre au atins cea mai înaltă culme, în ciuda stării de tristă și nedreaptă pribegie, în care Alma Mater se află. Imi îndeplinesc cea mai plăcută datorie exprimând Domniei Sale Domnului Rector sentimentele mele de respectuoasă și profundă recunoștință.

Sibiu, Mai, 1944.

NICOLAE MĂRGINEANU

P R E F A Ț A

Realizările psihologiei la noi în țară au luat, în ultima vreme, un avânt destul de mare, atât în școală și industrie, cât și în medicină, armată și chiar justiție. Sute de mii de teste și foi de observație au fost aplicate, fie pentru cunoașterea elevului în școală, fie pentru aceea a ucenicului, ori a soldatului, sau pentru diagnosticul bolnavului și expertiza asupra delicventului.

Această mișcare, desigur nu poate decât să ne bucure. Din păcate însă răspândirea și popularizarea metodelor psihologice nu a mers totdeauna mână în mână cu îmbunătățirea lor, iar pregătirea de specialitate a celor care le-au aplicat a lăsat, adeseori, foarte mult de dorit. Iar factorul uman, serios și bine pregătit, este, și în acest domeniu, ca în oricare altul, aproape totul!

Intr'adevăr, importanța bunului specialist în psihologie e covârșitoare. Metodele psihologice, elaborate până acum, nu sunt instrumente mecanice, care să redea adevărul prin simpla lor aplicare, ci mai mult o serie de mijloace, capabile să ne dea unele indicații, foarte prețioase, care au totdeauna nevoie de interpretare. „Este o foarte mare greșală — spune Prof. Myers, distinsul psiholog englez, fondatorul și directorul marelui Institut de Psihologie Industrială din capitala Angliei — să credem că testele și aparatele psihologice pot fi folosite așa cum inginerul întrebuințează un metru sau voltmetru. Nu, o atare credință e complet greșită. Testele și aparatele sunt un excelent și util servitor în slujba psihologului; ele nu sunt, și nu trebuiesc să fie stăpânul său. Psihologul trebuie să interpreteze rezultatele lor în lumina altor multe condiții, întemeiate pe interogare și observa-re, care pot, uneori cel puțin, umbri cu totul indicațiile testelor. Orientarea Profesională este o operă serioasă și demnă de toată încrederea numai atunci când persoana candidatului este judecată în întregime, ca unitate în raport cu mediul din care ea face

parte". Aceste cuvinte, pe cât de înțelepte, pe atât de adevărate, se aplică, desigur, și în școală și în medicină, precum se aplică și în justiție sau armată. Ele rămân, și trebuie să rămână, un muștrător memento, pentru toți aceia, care au crezut că simpla aplicare a testelor, mai bine zis a câtorva teste, în modul cel mai mecanic cu puțință și fără orice altă completare, ne duce la descoperirea întregului mister, pe care persoana umană îl închide în sine, făcând inutilă orice altă încercare de informație, documentare și mai ales interpretare și judecată.

Această stare de lucruri, evident, trebuie să înceteze, atât în Orientarea și Selecția Profesională — unde lucrurile stau ceva mai bine — cât și în școală — unde lucrurile stau mai rău, dacă nu chiar foarte rău. Atât de rău încât cel ce semnează aceste rânduri a rămas, adeseori, înspăimântat de ușurința cu care așa zisa cunoaștere psihologică a elevului a fost făcută! Altfel, compromiterea, ce va urma în curând, va fi atât de mare, încât ne e teamă că, pentru o bună bucată de vreme cel puțin, lumea își va pierde încrederea nu numai în diferitele teste sau alte metode, rău și unilateral aplicate, ci în toate metodele și chiar în psihologie. Ceea ce va fi o nouă greșală, care va întrece pe întâia.

E, deaceia, ceasul din urmă ca cei cu răspundere față de psihologie și aplicările ei să-și concentreze toate eforturile pentruca această stare de lucruri să înceteze și psihologia, adevărata psihologie să-și ocupe locul cuvenit. Sufletul omenesc va trebui reconsiderat în toată complexitatea sa și a mediului — cel social în deosebi — din care el face parte. Și, bineînțeles, pe toate căile principale de informație simptomatică, exactă și obiectivă, iar nu cu simpatii preconceptuate față de unele sau altele!

În această privință psihologul va putea lua, credem, un bun exemplu dela medic. Cu condiția, desigur, ca medicul să fie bun. Pentru cunoașterea corpului omenesc bunul medic nu se oprește numai la măsurările pe care le face cu diferitele aparate — deși mijloacele de diagnosticare, pe care laboratorul medical le pune la dispoziția medicului, sunt mai perfecționate decât mijloacele pe care e în stare să le ofere laboratorul psihologic —, ci el, medicul, anume bunul medic, studiază și antecedentele personale și familiale, fără a neglija nici observarea clinică a simptomelor și evoluția lor. Judecata sa finală, asupra bolii și tratamentului, va fi sinteza tuturor acestor metode, precum și a întregii sale concepții teoretice despre organism, boală și tratament. Ea va fi dată, chiar și în atari condiții, cu toată rezerva

cuvenită, anume ca o probabilitate de adevăr și nu ca adevărul însuși.

E înafară de orice îndoială că medicina, din o serie de motive, a luat-o mult înaintea psihologiei. E, deasemenea foarte probabil că sufletul e mai complicat decât corpul, rezervându-ne mai multe surprize. Se poate, atunci, ca într'un domeniu mai anevoios, cum e acela al psihologiei, și înarmați cu mai puține cunoștințe, să procedăm, totuși, cu mai multă încredere? Chiar și atunci când metoda noastră e unilaterală, bazată fiind numai pe unele teste sau numai pe observare ori numai pe evaluare? Evident că nu. E, credem, momentul suprem ca pregătirea și felul de a lucra al examinatorilor psihologi să fie serios reconsiderate. Medicina, în cele din urmă, poate să-și permită luxul de a da câțiva medici slab pregătiți; ea a dat — și dă — destui buni și e o disciplină veche, deplin consacrată în opinia publică. Psihologia, dimpotrivă, e o disciplină nouă, în proces de validitate. Avem, deaceea, toate motivele ca în cazul ei să fim mai exigenți. Dar, viitorul ei depinde în primul rând de pregătirea celor chemați să o servească. Deaceea asupra acestei pregătiri trebuie concentrată toată atenția.

Am considerat în două din lucrările noastre, Elemente de Psihometrie și Analiza factorilor psihici, pregătirea statistică, pe care măsurarea psihologică se întemeiază. În lucrarea prezentă încercăm să punem la dispoziția celor chemați să cunoască omul, anume lafura sa sufletească, în școală sau industrie ori armată, medicină și justiție, acel minimum de principii și puncte de referințe, în termeni de care persoana umană, socotită ca unitate, trebuie judecată și fără de care un examinator poate fi un bun statistician sau un bun tehnician de laborator, dar nu un psiholog. Căci psihologia, psihologia adevărată, va fi obținută numai cu interpretarea și explicarea rezultatelor pe care diferitele metode ni-le pun la dispoziție, tocmai cu scopul de a mijloci interpretarea. Această interpretare constituie scopul final al științei, față de care metodele nu sunt decât calea de a jungere la el.

Departate de noi gândul de a subestima valoarea metodei. Dimpotrivă, suntem — o mărturisim deschis — dintre aceia, care atribue mai multă importanță metodei, decât teoriei. Cu riscul de a fi banali, am spune că importanța metodei în creația științifică se ridică la aproximativ 0,60, în vreme ce cea a teoriei rămâne cam la 0,40. Aceasta în special în cazul psihologiei

și al tuturor științelor prea puțin pozivate, în care exactitatea cunoașterii e lucrul cel mai de preț și cea dintâiu condiție a progresului. Dar, exactitatea cunoașterii, evident, e chestie în primul rând de metodă! Departe de noi, însă, și gândul de a pierde din vedere valoarea teoriei. A-i atribui, dealtfel, 0,40 importanță, însemnează a-i atribui 0,40 și nu 0,00 importanță! De fapt însă și mai important — mai important decât orice înafară de personalitatea celui, care face știința — e combinarea metodei cu teoria, în așa fel încât teoria să servească metoda, iar metoda teoria. Aceasta pentru simplul motiv că metoda cea mai exactă cu puțință nu va duce la nimic, dacă problema, adecă teoria, nu va fi clar formulată, așa precum teoria cea mai strălucită va rămâne încă operă de fantezie, atâta timp cât ea nu primește consacarea pe care numai verificarea pe bază de metodă certă o poate aduce. Deaceea tăria psihologului, arta sa, va consta în această fericită îmbinare a teoriei cu metoda, anume a celei mai bune teorii și a celei mai exacte metode.

În mintea acelora, în care mai stăruie lectura lucrărilor noastre de metodologie, amintite mai sus, ar putea naște o oarecare nedumerire, cu privire la atitudinea din acele lucrări și cea din lucrarea de față. În cele două lucrări stăruiam, anume, pentru metoda statistică, iar în lucrarea de față facem uz de toate metodele cu puțință, indiferent dacă ele sunt sau nu experiențale sau statistice. Pentru înlăturarea oricărei nedumeriri ne simțim datori cu o explicație. Din judecăți pozitive nu se pot trage concluzii negative pentru alte chestiuni, care nu sunt în raport de contradicție cu obiectul judecăților pozitive. În consecință, a susține valoarea metodei statistice, într'o lucrare cu acest subiect, nu însemnează a nega valoarea celorlalte metode. Cel puțin atâta timp cât acest lucru nu e spus în mod expres. Însă în mod expres, noi am finut să menționăm și existența celorlalte metode, fără a le nega valoarea. Atât numai că această valoare o legăm mai mult de personalitatea, talentul și chiar geniul psihologului, decât de însăși metoda, anume de garanția ei intrinsecă, pe care ea a închide. În metoda experimentală și statistică vedem această garanție în grad mai mare; în celelalte în grad mai mic. Deaceea metoda experimentală și statistică trebuie, după părerea noastră, să aibe precădere. În special atunci când este vorba de marea majoritate a psihologilor, care nu au nici geniul lui Freud, nici talentul lui McDougall sau Spranger, Ja-

net ori Klages, etc! De aci însă și până la a închide ochii în fața marilor contribuții și descoperiri, e o mare distanță. Deaceea, fiind, și rămânând, pentru metoda experimentală și statistică, a căror valoare, și în special garanție de exactitate, ni se pare mai mare, nu ne-a trecut, și nu ne trece, prin cap să închidem ochii în fața celorlalte metode, mai puțin exacte, poate, dar, adeseori, mult mai bogate în rezultate — în unele domenii în deosebi —, cum sunt metoda clinică, biografia, studiul cazului, scrisul și studiul mișcărilor expresive în general, și așa mai departe. Lucrarea de față, bineînțeles, va fi întemeiată pe rezultatele obținute de toate metodele. Tot așa, precum, lucrarea, ce va completa-o, Cunoașterea persoanei, se va ocupa și ea de orice metodă, care, într'un fel sau altul, și-a dat contribuțiile sale de seamă în pătrunderea naturii umane, acest subiect ce întrece în importanță și farmec oricare altul.

Dealtfel poziția cerută de o atare lucrare e, prin însăși natura ei, cu totul asemănătoare cu aceea a medicului. Chemat la patul bolnavului, medicul nu-i poate recomanda... să mai aștepte până când puțințele de diagnosticare și terapie vor fi mai exacte. Dimpotrivă, el va trebui să facă tot ceea ce în actuala stare a cunoștințelor — și condițiilor — se poate face. Același lucru și cu lucrarea de față. Ea nu e chemată să spună ceea ce în viitor vom ști mai bine — să zicem pe bază de mai multă analiză factorială — ci ea urmărește să spună, în limita puterilor noastre, ceea ce știm azi. Fiecare veac, dealtfel, își are dreptul său la un răspuns pentru toate problemele. În consecință, exactitatea mai mare a răspunsului de mâine nu e un motiv să nu încercăm pe cel de azi, oricare ar fi gradul său de perfecțiune.

Dimensiunea lucrării ar putea să pară — unora cel puțin — cam mare. Într'adevăr, pentru multă lume psihologia mai e încă o știință, ce poate fi condensată în două-trei sute de pagini și însușită în câteva săptămâni. Oameni cu multă răspundere în Stat și industrie au trimis, dealtfel, medici, ingineri și ofițeri, în institutele de psihologie pentru a fi făcuți psihotehnicienii... în zece zile! E timpul, credem, ca psihologia să fie judecată mai serios. Dacă un bun medic are nevoie de o pregătire generală de șase ani, apoi, de una practică și de specialitate auroape tot atât de lungă, atunci un psiholog să poate fi, oare, pregătit numai în câteva zile? Și dacă un medic trebuie să citească atâtea volume de anatomie, fiziologie, histologie, etc., atunci psihologul să se poată mulțumi cu câteva sute de pagini? Evident că nu. E

timpul ca improvizațiile puerile să înceteze. Studentul în psihologie să se gândească la studentul în medicină și să-i urmeze exemplul. Cei, care au răspunderea pregătirii sale, au datoria să-l facă să înțeleagă acest lucru. Aceasta va fi singura cale de de a ridica prestigiul psihologiei la nivelul, pe care ea îl merită.

Dar pentru a menține psihologia la acest nivel va mai fi nevoie încă de ceva. Anume, de rezerva și prudența cuvenită în formularea judecății finale asupra persoanei, fie în școală, fie în industrie, justiție ori armată. Cunoașterea psihologică — ca și oricare alta, dealtfel — este — după cum foarte bine știm — departe de a fi deplină exactă. Aceasta chiar și atunci, când e bazată pe toate metodele necesare, deci și pe teste și pe evaluare, precum și pe observare și biografie etc. Ea e, de fapt, mai mult sau mai puțin exactă, după cum metodele aplicate sunt mai mult sau mai puțin bune, iar numărul lor mai mic sau mai mare. Cunoașterea psihologică redă, astfel, 0,60 sau 0,70 din adevăr, uneori 0,80 și chiar 0,90, foarte rar mai mult, și desigur, nicicând 1,00, adică adevărul în întregime. Asupra acestui lucru psihologul trebuie să fie totdeauna bine lămurit, precum e bine să fie lămuriiți — chiar de către psiholog — și aceia, care recurg la serviciile sale, fie ei indivizi izolați, fie reprezentanți autorizați ai Statului sau vieții industriale și comerciale. Psihologia e azi destul de înaintată pentru a se putea impune prin propriile sale rezultate, apreciate la justa lor valoare. Și numai la justa lor valoare! Orice alte exagerări sunt de prisos și ne la loc. Iar dacă în fața adevărului, care redă putințele psihologiei, așa cum ele sunt, anumită lume preferă, totuși, ghicitul în cafea sau afort-știința prezicătorilor — de a căror anunțuri ziarele sunt pline, spre rușinea veacului pe care-l trăim —, atunci această anumită lume nu are decât să recurgă la serviciul... astrologilor. Așa cum, pe vremuri, mergea la vraci și nu la medici! Deziluziile nu vor întârzia să vină — cum au venit și în cazul vracilor — și atunci lumea se va reîntoarce tot la psiholog, așa cum pe vremuri s'a reîntors la medic.

Dealtfel, valoarea unei științe nu se judecă după faptul dacă ea a atins sau nu exactitatea — căci la exactitate deplină nu a ajuns nici o știință —, ci după progresul, pe care ea l-a făcut față de metodele în uz, existente înainte de ea. Așa dar, reconsiderând valoarea practică a psihologiei în această lumină, nu avem nici un motiv de teamă. Dimpotrivă, avem toate motivele de încredere. Realizările psihologice în industrie, școală, precum

și cele din justiție, medicină și armată, făcute în țările din Apus, iar mai modest și la noi, constituiesc temeiul acestei încrederi. În adevăr contribuțiile psihologiei reprezintă o fericită completare a celor tehnice și medicale. Civilizația, și mai ales umanizarea civilizației, precum și cultura, nu vor avea decât de câștigat.

NICOLAE MĂRGINEANU

P A R T E A I N T Â I A

DOMENIUL PERSOANEI

Capitolul I

INTRODUCERE

Pătrunderea naturii umane e una dintre cele mai vii preocupări ale omenirii din toate veacurile. Atât în filosofie și literatură, cât și în viața practică. Ea e începutul înțelepciunii la Socrate și cheia tragediei la Eschil, misterul după care se frământă mintea lui Faust și leitmotivul din dramele lui Shakespeare sau romanele lui Dostoewski, virtutea omului politic și arma cea mai de preț a celui de afaceri. Cunoașterea omului e, fără îndoială, condiția de bază a oricărei încercări umane.

Nu e, deaceea, nici o mirare că omenirea i-a acordat, dela început, o atenție cu totul excepțională. Într'adevăr folklorul popoarelor primitive, precum și acela al popoarelor de azi, este plin de sfaturi practice, menite să ne servească la cunoașterea slăbiciunilor și calităților umane și să ne descopere, cu o clipă mai de grabă, gândurile ascunse, pe care cei din jur ni-le poartă. În acest scop omenirea nu se oprește numai la judecățile cu caracter general, referitoare la minte, inimă și cinste — adică inteligență, temperament și caracter — ci merge și la o mulțime. aproape nesfârșită, de aprecieri disparate și lapidare, cu caracter mai mult sau mai puțin simptomatic, privitoare la felul de a purta pălăria sau acela de a se îmbrăca, felul de a mânca sau acela de a bea, la felul de a merge și la acela de a scrie. Există, în total, aproape 6000 de cuvinte — așa cum vom vedea în capitolul următor — destinate să precizeze una sau alta din acestea însușiri, în termeni de care persoana omenească poate fi descrisă și interpretată. Caracterizările lui Teofrast sau La Bruyère, doctrina lui Plato sau Pascal, aceea a lui Nietzsche ori Schopenhauer, precum și viziunea lui Da Vinci, Rembrandt, Michelangelo, Rodin ori simfoniile lui Beethoven, reoglindesc aceleași preocupări. Pătrunderea și exprimarea na-

turii umane, prinderea misterului pe care ea-l ascunde, rămâne scopul lor suprem.

Psihologia, desigur, e în primul rând o încercare în aceeași direcție. Cunoașterea făturii omenești e ținta ei supremă. Singura deosebire e doar aceea că deastădată considerarea sufletului omnesc nu mai e făcută în mod tangențial, ci direct. Sufletul nu mai e văzut prin prisma unor preocupări, întrucâtva străine de el, ci prin el însuși; el e criteriul final prin care sunt judecate toate și centrul de focalizare al întregii atenții. Persoana umană e, astfel, problema centrală a psihologiei; ea e cheia de boltă, care leagă preocupările ei împreună.

Afirmațiunile de mai sus sunt, totuși, exacte numai cu referire la psihologia de azi. Ele se aplică cu greu psihologiei din trecut. În adevăr dacă noi studiem mai deaproape psihologia din trecut — așa cum ea a fost întemeiată de Wundt și contemporanii săi — constatăm, spre marea noastră surprindere, că problema persoanei e cu totul absentă. Mai mult: ea e deadreptul interzisă, *tabu*.

Aceasta dintr'un motiv pe cât de simplu, pe atât de ușor de înțeles. Psihologia, după părerea acestor fondatori, nu putea începe cu cecece e mai complex, adică cu persoana umană, socotită ca sinteză a tuturor manifestărilor sufletești, ci cu cecece e mai simplu. Anume cu studiul fenomenelor elementare, cum sunt senzațiile, reflexele și emoțiile primare. Studiul sintezei supreme, la care aceste componente simple, în cele din urmă, dau naștere, va fi abordat numai atunci când studiul analitic, al elementelor, va fi epuizat. Persoana, prin însăși natura ei de sinteză, va fi explicată tocmai din părțile, care o compun.

Din păcate speranța acestei înțelegeri nu a fost împlinită. Postulatul de plecare al vechii psihologii — judecat prin prisma actualelor cunoștințe — pare să fi fost aproape complet greșit. Sufletul, socotit ca unitate, nu e atât o sinteză a părților, rezultat din părți și condiționat de ele, adică o realitate *derivată*, ci mai mult una *primară*, care — după toată probabilitatea — a premers părțile și în cea mai mare parte le explică. În consecință metoda sintetică nu trebuie să fie posterioară, ci anterioară; ea nu urmează celei analitice, ci o premerge. Iar fiindcă vechia psihologie experimentală — cu care se identifică aproape întreaga psihologie academică de acum câteva decenii — nu a putut înțelege această stare a lucrurilor, atât de lămurită azi, ea a și rămas mai mult o știință a senzațiilor, percepțiilor și re-

prezentărilor. Aspectul emotiv și conativ al vieții sufletești — aspecte mult mai complexe decât cel intelectual — precum și persoana umană, luată ca unitate psihologică supremă, i-au scăpat. Ele au fost regulat neglijate. Vechea psihologie a fost, astfel, o „psihologie fără suflet” — cum cu mândrie s'a botezat ea însăși — în care persoana omenească nu avea ce căuta.

Pătrunderea naturii umane, adecă *psihologia persoanei* în sensul strict al cuvântului, a rămas, deci, înafară de domeniul psihologiei din trecut. Între ea și această psihologie a fost o stare de divorț. Copil favorit al artei și filosofiei, precum și al practicii umane, psihologia persoanei a fost, totuși, multă vreme, copil vitreg al psihologiei. Al acelei psihologii, despre care Klages spunea cu bună dreptate — deși cu destulă exagerare — că servește atât de puțin la pătrunderea ființei umane, adecă a persoanei, încât, dintr'o pagină de Dostoewski, se poate învăța — în această privință — mai mult decât din toate tomurile ei docte! În adevăr contribuțiile vechii psihologii la înțelegerea și explicarea persoanei umane, anume a făpturii și conduitei ei, așa cum ea apare în manifestările sociale, politice, istorice, religioase și artistice etc., sunt aproape una cu zero.

Nu e, deaceea, nici o mirare că lumea preocupată întâiu de toate de persoana umană, socotită ca realitate concretă și unitară, și-a pierdut încrederea în rezultatele — și chiar în posibilitățile — psihologiei și, în consecință, a căutat să elaboreze o disciplină științifică nouă, de care să se folosească în pătrunderea naturii umane și înțelegerea manifestărilor ei. Cum aceste manifestări variază delă domeniu la domeniu, și cum reprezentanții diferitelor domenii erau preocupați numai de propriul lor domeniu, nu e nici o mirare că s'a ajuns la o serie de *noi psihologii*, destinate să fie de folos doar în domeniile amintite. Așa, filosofii istoriei au purces la elaborarea unei psihologii cu ajutorul căreia să înțeleagă manifestările istorice, psihiatrii la formularea unei psihologii adecvate înțelegerii fenomenelor patologice, iar filosofii și sociologii la definirea unei psihologii potrivite manifestărilor sociale și spirituale, etc.

Cu timpul toate aceste noi psihologii, preocupate de înțelegerea persoanei umane ca unitate și anume ca agent al manifestărilor economice, sociale, artistice, istorice, patologice și așa mai departe, s'au dovedit a fi *nu numai diferite* de psihologia experimentală, dar chiar *opuse*. Drept urmare, în loc de colaborare, s'a ajuns la polemică. Psihologii experimentali neșau

validitatea psihologiei neexperimentale, iar psihologii neexperimentali, cu interes față de istorie, artă, patologie mintală etc. negau valoarea psihologiei experimentale, socotind-o drept știință stearpă și lipsită de utilitate.

Astfel Dilthey, urmat de Spranger și alți gânditori germani, preocupați de înțelegerea rolului pe care persoana umană îl joacă în evenimentele istorice, sociale, artistice și economice, au pus bazele *psihologiei înțelegerii* (verstehende Psychologie), adaptată domeniului lor de preocupări și interese. Freud, pe de altă parte, a întemeiat *psihanaliza*, care nu e decât o psihologie specială, adaptată înțelegerii diferitelor boli mintale. O sistematizare asemănătoare a unei psihologii, văzute prin prisma intereselor patologice, a făcut și Janet, precum și Jung și Adler. Klages, pornind dela grafologie, a pus bazele *caracterologiei*, adecvată interpretării mișcărilor expresive. O seamă de gânditori americani, preocupați de înțelegerea factorului uman în sociologie și antropologie, în frunte cu Thomas, Park, Boas, etc., au pus bazele *psihologiei culturale a persoanei*. Și așa mai departe cu Morton Prince, Adolf Meyer, Healy, Kretschmer etc. în psihiatrie, Park, Burgess, Faris în sociologie, Sapir, Wallis, Kroeber în antropologia socială, Kimbal Young și Folsom în psihologia socială, Utitz, Pfänder, Prinzhorn etc. în caracterologie, Alexander, Rank etc. în psihanaliză etc. *Cu alte cuvinte atâtea psihologii, câte domenii de preocupare!*

În general singura trăsătură comună, care leagă diferitele teorii emise asupra persoanei umane de către acești cercetători, preocupați în primul rând de un alt domeniu de cercetare decât cel strict psihologic, e credința lor nestrămutată că psihologia experimentală, de laborator are prea puțin de a face cu înțelegerea persoanei umane, luată ca unitate psihologică și așa cum ea se manifestă în vieța de toate zilele, dinafară de laborator. În consecință, fiecare caută, în deplină opoziție cu psihologia de laborator, să formuleze o nouă psihologie, bazată pe alte principii și metode și care — în opoziție cu psihologia experimentală — să se ocupe de unitatea persoanei umane și nu numai de părțile ei și anume de unitatea ei așa cum ea se răsfrânge în cadrul manifestărilor sociale ori în acela al creațiilor artistice sau al manifestărilor morbide. Cu alte cuvinte fiecare caută o psihologie potrivită domeniului său de preocupare, ignorând pe deplin nu numai psihologia experimentală, ci și psi-

hologia celorlalți reprezentanți ai altor domenii de manifestări umane. Rezultatul imediat al acestor stăruințe, pe drumuri atât de diferite, a fost o mulțime de noi teorii asupra persoanei umane, cristalizate cu timpul într'o mulțime de școli psihologice, una mai diferită ca alta, atât de psihologia experimentală, cât și de toate celelalte psihologii. În adevăr poziția acestor școli față de ele înșile și față de psihologia experimentală ne reamintește vechea poveste a turnului Babel, când fiecare vorbea limba sa, fără să înțeleagă limba celorlalți și fără ca și el, la rândul său, să fie înțeles de ceilalți. Freud nu poate înțelege pe Janet, iar Janet la rândul său pe Freud, pentruca amândoi să fie desconsiderați de Klages și cu toții ignorați de Thomas sau Faris. *Și totuși, ei vorbesc și ureau să vorbească despre una și aceeași problemă, anume „despre om, acest necunoscut“, cum cu meritată ironie l'a botezat Carrel!*

Cu timpul vechea și clasică psihologie experimentală, preocupată întâiu de toate de studiul analitic al vieții psihice și în deosebi de procesele ei elementare, de senzații, a suferit și ea două mari crize. Ne referim la criza deschisă de *psihologia configurației* și la criza deschisă de *psihologia behavioristă*. Psihologia configuraționistă, inițiată în Germania, a demonstrat pe baze experimentale că procesele sufletești sunt structuri unitare, cu proprietăți *sui generis*, ce nu pot fi înțelese analitic, ca funcțiuni ale părților, iar psihologia behavioristă, apărută în America, a arătat că importante pentru înțelegerea vieții sufletești nu sunt senzațiile, ci *actele*, anume *conduită umană*, care e, deodată, și cunoașterea și emotivitate și conativitate. Intreg edificiul psihologiei senzațiilor era astfel distrus. Odată, deoarece senzațiile sunt abstracții și nu realitate, — realitate fiind numai structurile din care ele fac parte, care le-a precedat și de care ele și înțelegerea lor depinde, — iar a doua oară, deoarece ele sunt un singur aspect din cele trei aspecte ale conduitei umane și chiar cel mai lipsit de importanță.

Cu vremea amândouă curente și-au elaborat și propria lor psihologie a persoanei. După psihologia configurației persoana umană nu poate fi explicată prin analiza separată a părților ei componente. Persoana e o structură organică și unitară, cu proprietăți specifice, care depășesc proprietățile părților. Aceste proprietăți pot fi prinse și explicate numai în funcție de unitatea totală a manifestărilor psihice, carea a premers părților și le explică. Astfel, nu întregul trebuie explicat din părți

ci părțile din întreg. Psihologia persoanei nu e punct de sinteză și sosire, ci punct de plecare.

După psihologii behavioriști, grupați în jurul lui Watson, persoana nu e o sumă de senzații, ci o sumă de acte și obișnuințe dependente de realitatea materială a organismului. Din nenorocire această nouă școală de psihologie, care a luptat cu mai multă vehemență, precum și succes, contra vechii psihologii a senzațiilor, păstrează altfel întru toate una din ideile de bază ale acestei psihologii, anume ideea de element și sumă. Atât numai că de astădată nu e vorba despre o sumă de senzații, ci despre una de acte, anume reflexe și reflexe condiționate. Ea dă, astfel, pe deplin mâna cu reflexologia lui Pavlov și Bechterew. Noțiunea de element și de explicare a întregului prin elementele sale e păstrată; atât numai că senzația a fost înlocuită prin reflex. Unii behavioriști mai noi, ca Lashley și Tolman, și-au dat totuși seama că înlocuirea noțiunii de senzație prin cea de act e nesatisfăcătoare și că alături de ea, trebuie introdusă și noțiunea de configurație. Numai astfel reforma e deplină, nu pe jumătate. Noțiunea de conduită ei o leagă, astfel, cu noțiunea de configurație și explicare totalitară, dând în acest mod mâna cu psihologia configurației, care la rândul său, prin Koehler și Lewin, a înțeles la justa ei valoare propunerea de colaborare, deplasând și ei punctul de greutate dela percepții la acte. Colaborarea s'a dovedit cu timpul cu atât mai prețioasă, cu cât ea s'a bazat pe fapte, cercetate în mod experimental, fiind în același timp o deviză pentru noi experimente.

Pentruca portretul actualelor teorii privitoare la persoană să fie complet, patru noi școli mai trebuiesc amintite: *psihologia hormică*, militată de McDougall, *psihologia personalistă*, susținută de Stern, *psihologia eidetică* a lui Jaensch și *teoria factorilor*, inițiată de Spearman și desăvârșită de către Tr. Kelley și mai ales de Thurstone.

Dându-și seama de insuficiența psihologiei atomiste și intelectualiste McDougall a încercat să pună bazele unei psihologii dinamice, în cadrele căreia persoana este socotită ca o organizare ierarhică și unitară a sentimentelor în jurul eului. O încercare similară e făcută și de către Stern. Lupta sa e dată cu deosebire contra dualismului corp-suflet, pe care psihologia sa vrea să-l depășească. O cuvenită importanță e dată și unității vieții sufletești și bazei ei dinamice. Studiind rolul și funcțiunea imaginii eidetice în ansamblul personalității Jaensch a ajuns la o

nouă concepție tipologică a persoanei, în care noțiunea de unitate și dinamism își capătă rostul cuvenit. În sfârșit Spearman, bazat pe analiza matematică a inteligenței, ajunge cu timpul și la studiul temperamentului și caracterului și pune bazele unei noi psihologii, cu caracter prin excelență matematic și care, probabil, ține cel mai fericit drum între ideea de unitate și ideea de parte, mijlocind astfel calea unei analize a personalității, care azi pare a revoluționa din temelie întreaga psihologie și psihologie a persoanei. Clădirea, ale cărei baze au fost puse de Spearman, este continuată și desăvârșită de către Thurstone. Metoda propusă de el constituie, fără îndoială, cel mai desbătut obiect din psihologia contemporană.

Spre deosebire de teoriile analizate puțin mai sus, anume de teoriile emise de Freud, Janet, Thomas, Dilthey, Spranger etc., care au văzut psihologia persoanei prin prisma unor domenii de preocupări streine de domeniul propriu al psihologiei, teoriile emise de către psihologia configurației, psihologia behavioristă, psihologia hormică, psihologia personalistă, psihologia eidetică și psihologia factorială, văd psihologia persoanei prin prisma domeniului psihologiei. În cazul celor dintâiu psihologia persoanei e văzută prin prisma patologiei mintale, sociologiei, istoriei etc.; în cazul acestora din urmă ea e văzută prin prisma unuia și aceluiași domeniu, conceput însă în lumina unei anumite teorii, care e alta și alta dela școală la școală, cu excepția analizei factoriale, care nu e și nu vrea să fie o școală, ci — așa cum a spus Spearman — un „sfârșit al tuturor școlilor”. În acest mod psihologia persoanei e modelată după anumite preocupări și sisteme, streine de domeniul propriu zis al persoanei; ea e un fragment într'un ansamblu mai mare, care e, totdeauna, fie o anumită teorie a patologiei mintale, sociologiei sau filosofiei ori istoriei și creațiilor artistice, fie o anumită teorie a vieții și conduitei psihice în general. Atât într'un caz, cât și în celalalt, ea e, astfel, o funcțiune a întregului și a preocupărilor, de care ea depinde, dar pe care ea prea puțin le determină și influențează.

În opoziție cu această considerare a psihologiei persoanei prin prisma unor preocupări streine de domeniul strict al psihologiei sau prin prisma unor școli speciale de psihologie, se află o serie de noi cercetări și teorii ale psihologiei persoanei, socotită în sine, și pentru sine, adecă văzută prin prisma psihologiei persoanei ca atare și nu prin aceea a științelor înrudite

ori a diferitelor sisteme psihologice în general. În cazul aproape unanim al acestor cercetători, preocupați de *psihologia persoanei pentru psihologia persoanei* și nu pentru psihiatrie, sociologie ori istorie sau pentru o anumită școală din psihologie, mai întâlnim încă o caracteristică: *precăderea e dată cercetării, nu teoriei*. Actele persoanei nu mai sunt văzute prin lumina anumitor preocupări și concepții, prealabile cercetării, ci în lumina lor proprie. *Teoria urmează cercetarea și nu o premerge; ea derivă din cercetare și nu i-se suprapune*. În această direcție trebuiesc încadrate cercetările lui Terman, Hartshorne și May, Symonds, Starbuck și G. Watson și în deosebi acelea ale lui G. W. Allport în America, cercetările lui Cattell, Vernon, Stephenson în Anglia și acelea ale lui Ch. Bühler, W. Wolf, întrucâtva și Lewin — care se încadrează mai mult în școala configurației — în Germania. Psihologia persoanei, așa cum ea e azi pe cale de construire, e în primul rând un produs al acestor cercetări.

Rezumând aceste scurte considerații istorice asupra diferitelor teorii emise asupra persoanei, putem spune că ele au o triplă origine. Anume, ele sunt (a) fie formulări independente de psihologie, date de psihiatri, sociologi, filosofi, grafologi, antropologi etc., care văd persoana umană în funcție de domeniul lor propriu de preocupări, (b) fie formulări în cadrul psihologiei și astfel dependente de ea, dar dependente în același timp, de o anumită concepție a psihologiei, care variază dela școală la școală. În puține cazuri avem (c) și concepții emise supra psihologiei persoanei, care țin în primul rând seama de faptele specifice persoanei și nu de toată psihologia ori toată sociologia sau psihiatria etc. În toate aceste cazuri punctul de greutate cade, dealtfel, pe cercetare și nu pe teorie, așa că până în prezent cu greu am și putea vorbi de diferite teorii asupra persoanei, așa cum se putea vorbi în cazurile celelalte.

Așa stând lucrurile și psihologia persoanei fiind deobicei văzută fie (a) prin prisma unor domenii de preocupări, streine de psihologie, fie (b) prin prisma unor școli de psihologie, nu e — credem — nici o mirare că diferențele dintre diferitele teorii emise asupra persoanei sunt așa de mari și de cele mai multe ori sfârșesc în contradicții de dreptul ireductibile, *pretinzând tot adevărul pentru ele și toate greșelile pentru celelalte*. Realitatea persoanei umane e mult prea complicată și diversă pentru ca să se răsfrângă exact în același fel și în aceleași culori și

în psihiatrie și în sociologie, precum și în grafologie și antropologie ori în reflexe sau percepții, instincte sau imagini eidetice, etc. Soluția contrară e mai plausibilă. Deaceea ea s'a și adevărit. Concepția lui Thomas sau Faris nu are aproape nimic comun cu caracterologia lui Klages, iar amândouă se deosebesc de Janet, care — probabil — le și neglijează pe deplin, contrazi-când în același timp pe Freud, care — el însuși — e în ceartă cu Janet, precum e în ceartă și cu Adler și Jung, ignorând cu totul pe Thomas sau Faris, etc.

Deaceea *problema vremii, anume problema critică și fundamentală, nu e, credem, o nouă teorie a persoanei, căci deja avem prea multe, ci o încercare de sinteză a teoriilor existente. Intre psihologia persoanei, emanată din psihologie — cum e cazul psihologiei persoanei derivată din școala configurației sau behaviorism sau a celei militată de McDougall, Stern și Jaensch — și între psihologia persoanei, emanată din filosofie, sociologie, psihiatrie, grafologie și antropologie — cum e cazul sistemelor formulate de Dilthey, Spranger, Klages, Freud, Adler, Jung, Janet, Farris, Sapir ect. — trebuie găsită o bază comună. Psihologia persoanei isvorâtă din psihologia persoanei — cum e cu deosebire cazul doctrinei lui G. W. Allport — aruncă, probabil, cea mai fericită punte de legătură. Cuvânt decisiv, într'un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat, va avea — credem — analiza factorilor psihici, care — prin spiritul și metoda ei obiectivă — ne deschide cea mai vastă și cuprinzătoare perspectivă de sinteză, așezată — grație spiritului matematic — dincolo de contingențele temporare și personale.*

Lucrarea de față e o încercare în acest spirit sintetic.

B I B L I O G R A F I E

1. ADLER, A., *Theorie und Praxis der Individualpsychologie*. München Bergmann, 1924.
2. — *Menschenkenntnis*. Hirzel. Leipzig. 1928.
3. ALEXANDER, F., *Psychoanalysis of the Total Personality*. Nervous and Mental Disease Puubl. Co. N. Y. 1935.
4. ALLPORT, W. G., *Personality*. Holt. N. Y. 1937. Cea mai bună lucrare scrisă de cel mai competent autor în acest domeniu.
5. BÜHLER, CH., *Der Menschliche Lebenslauf als Psychologisches Problem*. Hirzel. Leipzig. 1933.
6. BURGESS, E. W., ed., *Personality and the Social Group*. The University of Chicago Press. Chicago 1929.

7. CAMPBELL, MCFIE, *Human Personality and Environment*. McMillan N. Y. 1934.
8. DILTHEY, W., *Die geistige Welt*. Gesammelte Schriften. V Band. Teubner. Berlin, 1929.
9. FARIS, E., *The Nature of Human Nature*. McGraw-Hill Book Co. N. Y. 1937.
10. FREUD, S., *Einführung in die Psychoanalyse*. Intern. Psychoanal. Verlag Wien 1920.
11. — *Nouvelles Leçons sur la Psychanalyse*. Stock. Paris. 1937.
12. HEALY, BRONNER, and BOWERS, *The Structure and Meaning of Psychoanalysis*. A. Knopf N. Y. 1938. Cea mai sistematică prezentare a psihanalizei. Pentru psihologul specialist de o valoare inegalată de orice altă lucrare asupra psihanalizei.
13. HEALY, W., *Personality*. W. W. Norton. N. Y. 1938.
14. KLAGES, L., *Die Grundlagen der Charakterologie*. Barth. Leipzig. 1910.
15. KELLEY, TR., *Essential Traits of Mental Life*. Harvard Univ. Press Cambridge. 1935.
16. KOEHLER, W., *Gestalt Psychology*. Liveright. N. Y. 1929.
17. KRETSCHMER, E., *Psychologie Médicale* Payot. Paris. 1927.
18. JAENSCH, E., *Grundformen menschlichen Seins*. Elsner, Berlin. 1929.
19. JANET, P., *De l'Angoisse à l'Extase*. Alcan. Paris. 1928.
20. JUNG, K., *Psychologische Typen*. Zürich. Rascher. 1921.
21. LEWIN, K., *A Dynamic Theory of Personality*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1935.
22. McDOUGALL, W., *The Energies of Men*. Scribner. N. Y. 1932.
23. MURPHY and JENSEN, *Approaches to Personality*. Coward-McCann. N. Y. 1932.
24. MURRAY, H. A., *Explorations in Personality*. Oxford Univ. Press. 1938.
25. ROBACK, A. A., *The Psychology of Character* Harcourt Brace Co. N. Y. 1928.
26. SPRANGER, ED., *Lebensformen*. Niemeyer. Halle. 1922.
27. SPEARMAN, CH., *The Abilities of Man*. McMillan. London. 1927.
28. STERN, W., *Die Menschliche Persönlichkeit*. Barth. Leipzig. 1919.
29. — *Studien zur Personwissenschaft*. Barth. Leipzig. 1930.
30. STAGNER, R., *Psychology of Personality*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1937.
31. STOCKARD, C. R., *The Physical Basis of Personality*. Norton. N. Y. 1931.
32. SYMONDS, P., *Diagnosing Personality and Conduct*. Appleton N. Y. 1931.
33. THURSTONE, L., *The Vectors of Mind*. The Univ. of Chicago Press. 1935.
34. YOUNG, K., ed., *Social Attitudes*. Holt. N. Y. 1931.
35. *Colloquium on Personality*. American Psychiatric Association. N. Y. 1931.
36. *Problems of Personality*. Ed. Roback, Harcourt, Brace. Co. N. Y. 1935.

Capitolul II

DOMENIUL PERSOANEI

Persoana umană este o realitate complexă, cu o mulțime de laturi. Unii psihologi au văzut mai mult unele laturi, alții altele. Dilthey, de exemplu, a văzut cu precădere latura socială, Freud pe cea abisală, Klages pe cea generală, Spearman pe cea diferențială, așa cum în introducere am căutat să arătăm. În cele ce urmează ne propunem să încercăm o delimitare a domeniului persoanei în funcție de mai multe laturi, anume acelea, pe care le socotim mai esențiale, mai adecvate și mai pline de semnificație.

Generalitate și specificitate

Făcând un studiu asupra limbei engleze, cu scopul de a stabili numărul cuvintelor, de care oamenii se servesc, pentru a descrie însușirile omenești, care-i caracterizează, Allport și Od- bert (3) au constatat — spre marea lor surpriză — că acest număr se ridică la aproximativ 6000 de cuvinte. Aceasta, bineînțeles, considerând numai expresiile simple, dintr'un singur cuvânt, nu și pe cele compuse, care se folosesc de mai multe cuvinte sau chiar o propoziție ori frază, mai mult sau mai puțin complicată. Dacă e să fie considerate și aceste expresii, atunci numărul de mai sus, probabil, se dublează. Judecând, dealtfel, totalitatea expresiilor pe care un Shakespeare, Goethe, Dostoewski, Balzac, Thomas Mann, André Gide, Charles Morgan, Galsworthy etc., le întrebuințează, numărul de mai sus nu e întru nimic exagerat.

Constatări asemănătoare pot fi făcute și în știință. Unii bio-

tipologi, de exemplu, propun 5000 variabile numai pentru descrierea și delimitarea tipului cranian. Propuneri similare există și în ceea ce privește descrierea diferitelor stări sufletești. Memoria singură poate fi descrisă în zeci, sute și chiar mii de varietăți, după cum e vizuală, auditivă, tactilă ori olfactivă, adică după simțuri, apoi — în legătură cu fiecare simț — după cum e abstractă sau concretă, fidelă-infidelă, durabilă etc., iar în legătură cu aceste dimensiuni după proporția și gradul de tărie și așa mai departe. Unde mai punem, apoi, că aceste varietăți nu trebuiesc considerate *numai izolate, ci structural*, adică în combinare unele cu altele? Numărul tipurilor posibile, determinate de posibilitățile de combinare — susceptibile de a fi calculate în mod precis, matematic, dinainte — e pur și simplu enorm! Luând în considerare numai cele două tipuri de introversiune și extroversiune și subtipurile lor, propuse de Jung, precum și varietățile lor posibile, am arătat — în una din lucrările noastre (14) — cum totalitatea tipurilor posibile se ridică la o cifră pur și simplu astronomică, ce depășește cu mult numărul de două miliarde de oameni, din câți omenirea se compune.

Poate minte lucra cu atari numere astronomice? Iată marea problemă! Poate ea lucra cel puțin cu cele șase mii de expresii pe care vorbirea de toate zilele le întrebunțează? Faptul că aceste expresii există ar fi o indicație că da. Răspunsul, totuși, e categoric nu. Să vedem de ce.

Încercând să analizeze mai deaproape expresiile românești, menite să descrie un act, o stare sau o trăsătură sufletească, cel ce scrie aceste rânduri a constatat că de fapt cele mai multe din aceste expresii sunt *sinonime*, adică au aproape unul și același conținut noțional. Semnificații proprii și independente — și numai relativ independente — există doar în șase sute de cazuri. Intrucât însă asemănările dintre înțelesul acestor șase sute de cuvinte s'a dovedit a fi încă foarte mare, am procedat la o clasificare a lor în grupe comune, formate din cuvinte *ăsemănătoare*, ca *cinstit-corect-onest-cum se cade-de cuvânt-de omenie* etc., sau *îndărătnic-încăpățânat-dârz*, și așa mai departe. În total am constatat 120 de atari grupe. Reducerea e mai mult decât simțitoare; ea e deadreptul îmbucurătoare. Și totuși numărul acestor variabile e încă prea mare!

Intr'adevăr dacă noi analizăm vorbirea de toate zilele, așa cum ea apare în scrierile populare și culte, cu gândul la lista celor 120 de expresii, prima și cea mai importantă constatare,

pe care o facem, e că *frecvența acestor expresii e foarte inegală*. Teoria lui Hașdeu pare să li-se aplice în gradul cel mai înalt cu putință. Unele dintre aceste expresii sunt de zeci și chiar sute de ori mai frecvente decât altele, iar cuvinte ca *deștept-prost* sau *cinstit-necinstit*, intervin în vorbirea de toate zilele, referitoare la descrierea semenilor, aproape cât un sfert din toate celelalte împreună, excepție făcând de încă două, trei expresii, ca *fire închisă sau deschisă, rău sau bun, optimist-pesimist, energetic-slab și cu temperament sau fără*. Aceasta, evident, înseamnă că de fapt cunoașterea și descrierea semenilor noștri nu e făcută nici în termeni de 120 variabile, ci cu predilecție în funcție de câteva, anume două, trei, patru sau cinci, în speță *inteligența (deștept-prost), caracterul (cinstit-necinstit), firea și temperamentul*.

Cunoașterea noastră despre oameni, adică despre sufletul lor, pare a fi, deci, cași cunoașterea despre statura și fața lor. Așa precum imagina despre fața unei persoane e construită numai în termeni de câteva elemente, ca păr, frunte, ochi, nas, obraji, gură, urechi, culoare, ten, anume în funcție de *chipul* lor, adică structura, configurația, simetria, polaritatea și arhitectonica acestor elemente, tot așa cunoașterea sufletului e alcătuită din imagina unitară a felului cum *inteligența se combină cu caracterul, amândouă cu firea și temperamentul, etc*. Există chiar și cuvinte, destinate să arate tipurile principale de structură, determinate de felul de combinare al temperamentului cu firea ori *inteligența și caracterul*. Așa, de exemplu, cuvântul *șmecher* arată o structură simplă de om deștept, dar lipsit puțin de caracter iar noțiunea de *serios* indică om de încredere, cu caracter și *inteligență peste medie și cu trăsături de temperament și fire ce nu se abat în mod isbitor dela normă, neavând nimic extravagant în ele*.

În concluzie, la această scurtă analiză a limbei, putem spune următoarele: (1) cunoașterea oamenilor în vieța de toate zilele se folosește de un număr redus de variabile și (2) are un caracter eminent structural, lucrând totdeauna cu arhitectonica și configurația acestor variabile și nu cu variabilele izolate, considerate în mod analitic și separat, solipsist.

În timpul din urmă aceste concluziuni au primit și o verificare statistică și experimentală. Ultima lucrare asupra persoanei umane, datorită distinsului psiholog și statistician american, Kelley (9), e o probă în acest sens. Numărul variabilelor psiho-

logice, pe care omul de rând le poate vedea în mod structural, portretist, spune Kelley, variază între 1—5; el merge dela 7—10 în cazul psihologului, care are mai multă tehnică și cunoștințe și ajunge la maximum 15 în cazul psihologului de geniu, dotat cu o excepțională cunoaștere de oameni, ca Shakespeare, Goethe, Nietzsche, Dostoewski ori — adăugăm noi — Freud, McDougall, Janet, Spranger, Kretschmer, Klages, James, Adolf Meyer etc. Așa stând lucrurile problema *crucială în cunoașterea oamenilor va fi, desigur, stabilirea variabilelor cardinale, în termeni de care ea urmează să fie făcută și fixarea modalităților fundamentale, conform cărora arhitectonica lor se clădește.*

Intrucât alegerea variabilelor e condiționată în cea mai mare parte de *puțința* de a le vedea în mod arhitectonic, configuraționist, câteva cuvinte prealabile asupra acestei arhitectonici, anume asupra *naturii și condiției ei de bază*, sunt absolut necesare.

De fapt arhitectonica persoanei umane, pe care o întâlnim în *cunoașterea* despre ea, nu e numai o realitate *epistemologică*, ci și una *ontologică*; ea există și în realitate, nu numai în imaginea despre această realitate, pe care cunoașterea ne-o dă. In-*tr'adevăr* persoana umană nu e o simplă *sumă* de elemente, ci o *configurație* a lor. Aceasta atât pe latura corporală, cât și pe cea sufletească. În ambele cazuri gruparea părților se face în conformitate cu anumite principii de simetrie, polaritate și — dacă vreți — ritm și melodie, iar *unitatea* care rezultă e în bună parte cu totul nou, *sui generis*; mai mult determinantă decât determinată de părți.

Ordinea ierarhică e caracterul de bază al acestei unități, ce stăpânește structura sufletului omenesc. În virtutea acestui caracter elementele mai simple se grupează în variabile mai complexe, care la rândul lor se asociază — în mod unitar desigur — în altele și mai complexe și așa mai departe până la persoana însăși, care e sinteză dintre suflet și corp. Senzațiile, de exemplu, care sunt cele mai simple elemente pe latura de cunoaștere, se grupează în percepții, percepțiile în reprezentări, reprezentările în idei, ideile în judecăți, judecățile în inteligență, iar inteligența împreună cu celelalte aptitudini și — apoi — trăsături de temperament, fire și caracter, în persoană, socotită ca realitate psihologică. Persoana, în acest sens luată, se integrează, împreună cu corpul, în persoana propriu zisă, socotită ca sin-

teză de suflet și corp, iar ca atare e parte componentă în societate, care face parte din realitatea cosmică etc.

Urmarea imediată a ordinii ierarhice, care e principiul de bază al structurii noastre sufletești, este că unele variabile sunt foarte importante, altele foarte puțin importante, iar altele cu o importanță ce se situează între aceste două extreme; totul depinde de treapta ierarhică, la care variabila se află și care poate

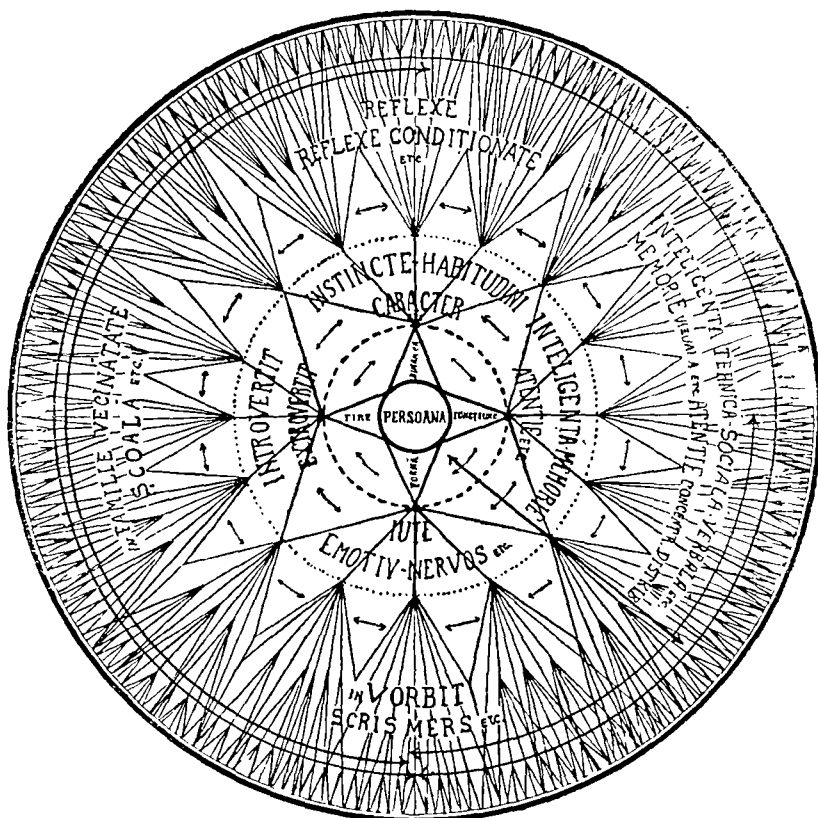

Fig. 1. — Structura persoanei.

fi superioară și aproape de persoană sau inferioară, periferică și îndepărtată. În consecință inteligența e mai importantă decât precepțiile și reprezentările, pe care ea le cuprinde, așa precum caracterul e mai semnificativ și important decât dimensiunile sale de unitate, continuitate și socializare etc. Mai importantă decât toate e, desigur, persoana însăși, care — din punct de vedere psihologic — e unitatea supremă, rezultată din colaborarea dintre aptitudini, temperament, fire și caracter. Fig. 1. ilustrează în mod concret aceste spuse.

În urmare la această stare de lucruri alegerea celor 7—10 ori 15 variabile, în termeni de care cunoașterea persoanei umane e construită, apare într'o lumină cu totul nouă. Ea nu e o simplă alegere a 15 variabile din 30.000 de alte variabile, adică $15/30.000=0.0005$, ceea ce, pe plan practic, e aproape una cu nimic, ci ea e aproape $15/15=1$, adică de două mii de ori mai mult ca înainte, cu singura deosebire că cele 15 variabile dela numitor nu sunt nici realități ultime, nici variabile susceptibile de completă cunoaștere. Ceea ce înseamnă că în ciuda aceluiași raport de 15 supra 15, care dă unitate, adică deplină cunoaștere, această cunoaștere nu va fi nicicând deplină, ci doar aproximativă. În loc de 1.00 ea va fi doar 0.70—0.80, maximum 0.90. Cele 15 variabile cuprind, deci, întreaga persoană, așa cum ele sunt cuprinse la rândul lor în cele patru variabile și mai fundamentale: inteligență, temperament, fire și caracter, care — la rândul lor — sunt cuprinse în persoană, care e treapta ultimă, supremă, deasupra tuturor. *În consecință nu e vorba de alegerea a 4 ori 15 variabile din 30.000, ci cu totul de altceva, anume de coborîrea dinspre persoană, care e treapta supremă, în spre treptele următoare, de gradul ierarhic doi, trei și așa mai departe.* La treapta întâia avem persoana sau variabila supremă. Filosofii, de obicei, se opresc la ea, anume la natura ei. Puțini dintre ei coboară și la treapta a doua, reprezentată prin inteligență, luată în sensul larg de cunoaștere și judecată în general, temperament, fire și caracter. La treapta a treia avem dimensiunile de inteligență sau aptitudinile, dimensiunile de temperament, fire și caracter. *Psihologia persoanei se oprește de obicei la această treaptă, de aproximativ 15—30 variabile.* Psihologia generală, diferențială, evolutivă etc. coboară la toate celelalte trepte, inclusiv senzațiile și actele reflexe, care sunt realitățile ultime, elementare, dincolo de care altele — pe plan științific cel puțin — nu mai există.

În lumina considerațiilor de mai sus putem găsi și calea de soluționare a controverselor dintre doctrina generalității și doctrina specificității, căreia psihologia americană și Allport (1) în deosebi îi dă o importanță atât de mare.

După aderenții doctrinei specifiste, formulată de Thorndike (22) și susținută cu atâta lux de argumente de Hartshorne și May (8) în faimoasele lor studii asupra caracterului, de Pater-son (17) în domeniul aptitudinilor și de Symonds (1) în domeniul persoanei, persoana nu e decât o totalitate de *acte specifice*

sau — cum le botează Paterson — *unice*, independente unele de altele. A fi onest față de profesor nu înseamnă a fi onest față de colegi, a fi onest acasă nu înseamnă a fi onest în meserie, a fi onest la matematică nu înseamnă să fii onest și la limba română etc. În consecință a vorbi de o onestitate în general, una și aceeași în orice domeniu, sau despre furt în general, ori despre memorie, aptitudine tehnică ori matematică sau inteligență, luate ca funcțiuni unitare, și nu despre o serie de acte și trăsături unice și specifice, altele dela caz la caz și situație la situație, înseamnă a vorbi despre o serie de *entități* mai mult sau mai puțin metafizice, ce există doar în mintea noastră, dar nu în realitatea concretă. În această realitate există numai acte cinstite față de unele persoane și situații, care merg alături de acte necinstite față de alte persoane și situații.

În opoziție cu această doctrină Allport (1) susține noțiunea de trăsătură (*trait*), care e o variabilă unitară, cu o semnificație și funcțiune bine definită, așa încât un om cinstit în meserie e cinstit și acasă, precum e cinstit și în relațiile cu prietenii, tot așa precum inteligența superioară într'un domeniu e o probă că ea există și în alte domenii și invers.

De fapt a pune problema în acest sens, adecă în mod dichotomic și exclusivist, socotind că generalitatea exclude specificitatea și invers, înseamnă a o pune dela început greșit. Realitatea în cele din urmă poate fi mai tare decât logica. În consecință ea poate cuprinde — laolaltă și deodată — și specificitatea și generalitatea. Și de fapt acesta e și cazul. Într'devăr dacă noi luăm coeficienții de corelație, stabiliți de Hartshorne, May, Symonds și Paterson, pe de o parte, și Allport, Cantril, Vernon, pe de altă parte, atunci constatăm — spre marea noastră surprindere — că deosebirea dintre ei e foarte mică și în orice caz cu totul lipsită de semnificația, care îi e atribuită. Mai mult: interrelația medie a testelor, pe care Allport își bazează teoria sa, e chiar ceva mai mică decât interrelația testelor, pe care Hartshorne și May își susțin doctrina lor, așa cum cu altă ocazie (15) am încercat să arăt. Tot cu acea ocazie am mai făcut și o altă constatare, cel puțin la fel de importantă. Și anume majoritatea coeficienților de corelație, stabiliți între diferitele teste, destinate să măsoare o aptitudine sau trăsătură — și avem o imensitate de atari coeficienți — nu se centralizează nici în spre 0.00 corelație — cum ar fi natural să fie în cazul că doctrina specificității ar fi exactă — și nici spre 1.00 — cum ar trebui să

fie, în cazul că teza generalității ar fi cea adevărată — *ci totdeauna între acești doi poli, cu tendință de frecvență maximă spre mijloc, adică între 0.40—0.60. Ceeace însemnează că vieța sufletească, așa cum ea se manifestă și apare instrumentelor noastre de măsură, nu e nici numai specificitate, nici numai generalitate, ci de amândouă, adică și specificitate și generalitate.* Deaceea adevărata problemă nu e încercarea unilaterală de explicare a faptelor sau *numai* în funcția de parte, adică acte și trăsături specifice, sau *numai* de întreg, adică persoana ca atare, luată în unitatea ei, ci încercarea de explicare în funcție de amândouă, anume de împerecherea lor. *Câtă generalitate și câtă specificitate, câtă parte și cât întreg și care e rolul și funcțiunea uneia și care a celuilalt* — iată adevărata și marea problemă. Desigur a gândi astfel, adică *în termeni de infinite grade de combinare de specificitate și generalitate*, însemnează a gândi mult mai complicat. Și — prin aceasta — mult mai greu. A gândi unilateral și exclusivist, adică dichotomic și în contradictoriu, e mai simplu. Și mai ușor. Dar și totalmente greșit!

Omenirea — spuneam cu ocazia studiului de mai sus — a început prin a gândi logic și a continuat prin a gândi matematic; ea a început prin a distinge calități, iar cu timpul, în sânul acestor calități, a continuat prin a distinge și cantități. Cu alte cuvinte și pe plan mai concret: ea a distins între negru și alb, galben și roșu, albastru și verde etc., pentruca mai târziu să-și dea seama că roșul e mai mult sau mai puțin roșu, verdele mai mult sau mai puțin verde; cu alte cuvinte ele sunt mai intense sau mai puțin intense. Distingerea calităților e o operație mai ușoară. *Ele sunt sau nu sunt.* Operațiile logice de afirmare sau negare ajung. Distingerea cantităților — în sânul uneia și aceleiași calități — e o operație mai dificilă. Operațiile logice de prezență sau absență sunt nesatisfăcătoare; ele trebuiesc înlocuite cu altele, anume cu o adevărată cascadă de răspunsuri, menite să precizeze gradul în care se aplică *da* și gradul în care se aplică *nu*, cu alte cuvinte *proporția* în care cenușiul, care leagă albul de negru, e negru și proporția în care el e alb etc. Pentruca aceste distincții să fie cu puțință logica a fost completată cu matematica. Matematica, cu imensitatea numerelor ei, cuprinse între plus și minus infinit, s'a dovedit a fi singura disciplină, capabilă să sesizeze nemărginita variație cantitativă a lumii. Nu e, deaceea, nici o mirare că în măsura în care dela cunoașterea laică, de toate zilele, s'a trecut la cunoașterea știin-

țifică, dela cunoașterea logică s'a trecut la cunoașterea matematică. Știința, desigur, lucrează și cu operațiile logice și cu cele matematice; ea distinge și trebuie să distingă calități, adică diverse variabile, în sânul cărora, apoi, studiază și precizează diferitele nuanțe și variații cantitative. Operațiile logice le are comune cu cunoașterea laică; operațiile matematice mai puțin. Operațiile matematice, deaceea, sunt și operațiile ei de bază, care o caracterizează mai bine, definindu-i mai deaproape caracterul.

E timpul, credem, ca adevărata gândire științifică să-și facă apariția și în psihologie, atât în ceea ce privește problema specificității și generalității, cât și aceea a continuității — discontinuității, profunzimii — suprafeței, etc., de care ne vom ocupa îndată.

Continuitate și discontinuitate

Persoana umană nu este numai o structură în spațiu, ci și una în timp; ea nu e numai configurație, arhitectonică, simetrie, polaritate, ci și tempo, ritm, melodie. Desfășurarea proceselor ei e de așa natură încât în schimbare găsim și o repetiție, în discontinuitate și continuitate etc. Apa unui râu e în veșnică curgere, dar râul e același. În linii generale cel puțin. La fel și cu persoana: evenimentele sunt altele și altele; cursul, adică viața persoanei, e totuși una și aceeași.

Spre deosebire de materie, care e extensiune în spațiu, viața — spune Bergson — e curgere în timp. Eu, din momentul când scriu aceste cuvinte, nu mai sunt acela, care a scris cuvintele de mai sus și sunt altul în momentul când am ajuns la cuvintele de față. De acord! Dar cu o rezervă, de o importanță cu totul decisivă, privitoare la interpretarea deosebirilor dintre cele trei momente amintite. *Anume, aceste deosebiri nu trebuiesc luate în sens total, absolut, ci în sens parțial, relativ.* Am zice chiar în sens foarte parțial și foarte relativ. Într'adevăr deosebirile care există între persoana mea în momentele de mai sus, legate de scrierea a trei grupuri succesive de cuvinte, privesc doar alternarea câtorva idei și nimic mai mult. Funcțiunile dela baza acestor idei, temperamentul și firea, precum și dinamica activității și caracterul sunt aceleași, exact aceleași. E vorba, deci, de deosebiri aproape infinitesimale, de cel mult unul a mia, unul a zece mii sau, poate, unul a o sută de mii, dacă nu chiar și

mai puțin! A confunda această neglijabilă schimbare a unei restrânse părți din ființa mea, de natură cu totul periferică, cu schimbarea întregii mele persoane, înseamnă a face o profundă greșală. Înseamnă, anume, a gândi lucrurile numai dichotomic și prin contradicție, *socotind că din moment ce o schimbare oarecare a persoanei e dovedită, avem tot dreptul să deducem că întreaga persoană e schimbată*. Dacă nu e albă, trebuie să fie neagră! Nu! Poate fi și sură. Schimbarea nu e o calitate, care există sau nu există — cum ar fi viața sau moartea — ci e o calitate care există în diferite grade, ce trebuie gândită — prin referire la afirmațiunile dela sfârșitul subcapitolului precedent — matematic, nu logic. *Ea admite un infinit număr de soluții posibile, nu numai pe acele două, de existență sau non existență, care sunt doar cei doi poli opuși, între care imensitatea soluțiilor intermediare se înscriază*.

Să considerăm schimbările persoanei în această lumină și să încercăm a preciza care fenomene, funcțiuni și trăsături se schimbă mai ușor și care mai greu.

Vieța unei percepții — ca să ne exprimăm așa — durează câteva clipe; viața reprezentării, la care ea dă naștere, mai mult, iar viața funcțiunii, pe care această percepție și reprezentare se bazează, mult mai mult. Și mai lungă, apoi, e viața eului, din care funcțiunea face parte. Fenomene asemănătoare constatăm și pe latura dinamică. Există porniri și impulsuri, care durează numai câteva zile, altele care durează luni, ani și vârste sau viața întreagă. La fel pe latura de temperament și fire, deși — altfel — aceste două dimensiuni, în comparație cu celelalte, sunt mult mai constante. Motivele le vom vedea în corpul lucrării.

În baza celor spuse mai sus noi nu putem prevedea percepțiile sau reprezentările din a doua zi ale persoanei, dar putem prevedea funcțiunile, care le stau la bază. Și aceasta nu numai pentru ziua următoare, ci și pentru anii următori. Examenul inteligenței, făcut la un an sau doi ani de zile, are valoare diagnostică și pentru vârsta de 10—15 ani și viața întreagă. Aceasta în deosebi dacă el e făcut mai târziu, pe la vârsta de 5—10 ani și când valoarea sa prognostică e foarte ridicată. Același lucru și cu profeția posibilă asupra temperamentului sau caracterului unui individ la 30 de ani, dedus din examenul făcut la 15 sau 20 de ani. Mai mult chiar. În ceea ce privește inteligența și în special temperamentul și firea, putem

face deducții chiar dela părinte la fiu. La fel și cu alte fenomene mai simple, cum sunt mișcările expresive, legate de temperament, cum e, de exemplu, mersul. În timp de aproximativ 80 zile celulele organismului sunt schimbate toate, cu excepția celor din sistemul nervos. Însemnează aceasta că se schimbă și statura, culoarea ochilor, lungimea mâinilor ori picioarelor, raportul lor față de trunchiu și așa mai departe? Evident că nu. Aceste variabile rămân aceleași, precum aceeași rămâne și inteligența, oricare ar fi materialul, cu care ea se nutrește și la fel și trăsăturile de temperament, fire, tăria diferitelor porniri, organizarea lor, etc. În unele cazuri schimbările sunt mai mari și elementele constante mai puține; în altele invers. Între lipsa de orice schimbare și schimbarea totală, radicală, adică cei doi poli opuși, de deplină continuitate sau deplină discontinuitate — pe care de fapt nu-i întâlnim nicicând — există o întreagă serie de combinații de continuitate și discontinuitate, în care schimbarea e înfrățită cu lipsa de schimbare și invers. E foarte probabil că cele mai frecvente sunt combinațiile mijlocii.

Între cele spuse în subcapitolul precedent și cele dezvoltate în cel de față există o vădită corelație. Variabilele mai generale, centrale, mai aproape de nucleul vieții, sunt mai constante și neschimbătoare; variabilele periferice, de suprafață, mai schimbătoare. Criteriul generalității are, deci, tendința de a merge mână în mână cu acela al continuității; constatarea unuia e un indiciu pentru prezența celuilalt și invers. Această corelație trebuie însă luată ca ceea ce ea într'adevăr e, anume ca o tendință spre paralelism, dar nu deplin paralelism. E vorba de corelație, nu de ecuație. Ceea ce însemnează că excepțiile sunt admise. Ele sunt chiar presupuse. Și ceea ce mai însemnează că criteriul generalității nu ne scutește de criteriul continuității! Pe lângă cel dintâiu avem nevoie și de cel de al doilea.

Psihologia persoanei, socotită sub aspect temporal, se ocupă desigur, de ceea ce este constant, continuu, persistent. Spre deosebire de ceea ce e labil, trecător, fluctuant. Ea studiază aptitudinile, temperamentul, firea, motivele durabile și caracterul, dar nu percepțiile, reprezentările, ideile trecătoare sau capriciile, motivele de o zi, potrivirea persoanei la modă, părerile etc. Atari lucruri cad în competența psihologiei evolutive, așa cum înainte — în subcapitolul precedent — cădeau în seama psihologiei generale. Dacă ar fi să vorbim de o psihologie evolutivă și generală a persoanei, atunci am spune că raportul dintre

psihologia evolutivă a persoanei și psihologia evolutivă în general e exact același ca raportul dintre psihologia generală a persoanei și psihologia generală ca atare.

Dar configurația temporală a persoanei nu însemnează numai *constanță* și *inconstanță*, care se împerechează în diverse proporții, ci mai însemnează și o anumită *direcție în devenire* — indiferent de schimbările mai mici sau mai mari, pe care ea le implică. Devenirea persoanei e de așa natură încât ea are un anumit *curs*, o anumită *melodie*, un anumit *ritm*.

Temperatura noastră dealungul zilei variază; ea e mai scăzută în zori de zi și mai ridicată seara etc. Același lucru și cu inteligența, memoria, temperamentul, firea ori caracterul. Inteligența noastră lucrează bine dimineața, atinge maximum spre ora 11, scade apoi, reîncepe după masă, atinge apogeul spre ora 6, după ce scade din nou. La fel cu memoria, temperamentul etc. Suntem calmi dimineața, nervoși seara; cedăm mai greu unei impulsii sau pasiuni dimineața, când frâna caracterului lucrează mai bine, dar cedăm ispitei mai ușor seara, în momentele de oboseală. Activitatea noastră, mobilele care-i stau la bază și trăsăturile, care-i definesc forma și direcția, au deci o anumită curbă zilnică, precum au o anumită curbă săptămânală, care cuprinde curbele zilnice și care, la rândul ei, e cuprinsă în curba anuală, care e înglobată în vârstă și apoi în viață.

Intr'adevăr Charlotte Bühler (4) vorbește de o curbă a vieții, caracteristică fiecărui individ în parte. La unii această curbă urcă mai pieziș, la alții mai domol; platoul dela mijloc la unii e mai lung, la alții mai scurt etc. Ch. Bühler merge chiar mai departe și susține că cercetarea felului de urcare al curbei poate servi ca bază de prognostic pentru celelalte două faze ale curbei. Shelley, de exemplu, a avut o pantă piezișă, o maturizare precoce și scurtă, urmată de o cădere bruscă. Goethe, dimpotrivă, are o pantă înceată, domoală, o maturizare lungă și o cădere blândă, îndelungată. Urcarea piezișă din cazul lui Shelley implică în sine maturizarea precoce și căderea bruscă și invers, urcarea lină, domoală, a lui Goethe, închide în sine sâmburele unei lungi maturizări, succedată de o blândă îmbătrânire. Ch. Bühler și colaboratorii săi au încercat construirea unor atari curbe pentru vreo 200 personalități culturale, pe care își bazează generalizările de mai sus.

În cadrul acestor curbe totale, pentru toată viața, evident

se poate vorbi de curbe pentru o singură etate, precum și de curbe mai scurte, dependente de schimbările menționate în aliniatul de mai sus.

Curbele vieții bineînțeles variază dela individ la individ. Vieța unor indivizi se aseamănă unor râuri de munte; e furtunoasă și merge din cascadă în cascadă. Vieța altora se apropie de râul din vale; are o curgere calmă și lină. Noțiunea de oscilație, preconizată de Spearman (18), acea de ritm și tempo, sugerată de Lewin (13), tensiunea psihologică, formulată de Janet (11) sau curba vieții, propusă de D-na Bühler, sunt atâtea categorii în care putem cuprinde curgerea vieții cu scopul de clasificare și mai deaproape cercetare.

Deosebiri și asemănări

Dar persoana umană nu este numai o realitate complexă, în continuă devenire, ci și una diferită; atât pe plan temporal, cât și pe plan spațial. Dimensiunile ei în spațiu și curgerea ei în timp sunt totdeauna individuale, specifice, proprii; ele sunt altele și altele dela un caz la altul. Noțiunea de *individ* și *individualitate* e menită să desemneze tocmai această *unicitate* a fiecărei persoane în parte.

Psihologia, așa cum ea a fost fondată de Wundt, avea drept obiect de cercetare legile generale de conștiință. Noțiunea de *individ* îi era necunoscută. Ea se ocupa cu manifestările psihice în general, și nu cu manifestările psihice în special; ea considera numai individul abstract, inexistent și nu pe cel concret și existent. Datorită acestui fapt psihologia a devenit o știință prin excelență abstractă și streină de vieță. Vieța concretă, așa cum ea are loc în diferenții indivizi, adecă în Ion, Petru, Nicolae etc. îi era cu totul necunoscută. Psihologia știa și vroia să știe numai despre atenție în general, memorie în general, percepție și inteligență în general, etc., și nu despre atenția lui Ion sau Petru ori inteligența lui Gheorghe etc. Atari preocupări concrete nu o interesau. Din punctul ei de vedere, ele erau fenomene contingente și temporare, variate dela un individ la altul, dela o zi la alta și ca atare lipsite de interes.

Dilthey (5) are meritul de a fi fost întâiul psiholog, care și-a dat seama de absurditatea și mai ales de inutilitatea unei atari psihologii abstracte, cu totul streine de vieță și de a fi

inceput lupta contra ei. In dorința sa de apropiere de concret el nu a mers totuși decât până la mijlocul drumului, adică până la studiul tipurilor umane. Psihologia generală a fost astfel înlocuită cu psihologia tipologică. La psihologia individuală, diferențială, care să se ocupe cu fiecare individ în parte el nu a ajuns, precum nu au ajuns nici urmașii săi care au continuat și dezvoltat opera sa. W. Stern (20), după părerea noastră, a fost întâiul psiholog german, care și-a dat seama de această situație și a continuat lucrul până la capăt, fondând așa numita psihologie diferențială, menită să se ocupe cu fiecare individ în parte. In înfăptuirea acestei opere el a fost viu influențat de marele biolog și psiholog englez, Galton, adevăratul întemeietor al psihologiei individuale, diferențiale, precum și de marele psiholog francez Binet, care pe căi proprii urmăria aceeași problemă. Principiile și metodele dela baza operei lui Galton au fost dezvoltate de către Pearson, Cattel, Thorndike și Spearman. Stern în Germania, Binet în Franța și întâi de toate Galton și urmașii săi în Anglia și America, adică Pearson, Cattel, Thorndike și Spearman, trebuesc astfel socotiți drept adevărații stâlpi ai psihologiei individuale și diferențiale, care se ocupă de indivizi în special și nu de individ în general, adică de relații concrete și nu de ficțiuni abstracte.

După părerea lui Allport (2) psihologia diferențelor individuale vede numai o parte din concret și nu întreg concretul. Anume ea vede memoria, inteligența, temperamentul lui Ion, Petru și Gheorghe, dar nu pe Ion, Petru și Gheorghe. Cu alte cuvinte, ea se ocupă de una sau alta din trăsăturile lor de bază, dar nu de toate și mai ales nu de structura și organizarea lor. Inșă cece e mai specific individului e tocmai această organizare și structură. Individul nu e decât un alt nume pentru ea. Dar să lăsăm să vorbească Allport însuși: „De fapt, totuși, psihologia diferențelor individuale *nu* studiază individul ca o *combinare specială* de trăsături, aptitudini și tendințe; într'adevăr s'ar putea chiar spune că la dreptul vorbind ea din capul locului nu a studiat diferențele dintre *indivizi*, ci doar diferențele individuale dintre timpul de reacțiune, oboseală, inteligență sau alte funcțiuni asemănătoare, desprinse în mod *abstract* din unitatea vieții sufletești a individului. Tot cece psihologia diferențială a înfăptuit pentru psihologia persoanei a fost să construiască o serie de grafice, destinate să reprezinte în mod izolat și separat una sau alta din aceste funcțiuni separate. Combinarea specială

și structura acestor funcțiuni, cu alte cuvinte coerența și consistența lor unele cu altele au fost considerate foarte rar. Problema *organizării funcțiilor individuale* de obicei a scăpat psihologiei diferențiale". Considerarea acestei organizări e marea problemă a psihologiei. După părerea noastră ea a și început. Anume ea a început cu cercetările de analiză factorială, inițiate de Spearman și perfecționate de Kelley (9) și Thurstone (23). În acest mod ideea de structură, configurație, intră și în psihologia diferențială; ideea de variație se aplică și configurațiilor, în care variabilele sunt date, nu numai variabilelor ca atare. socotite în mod izolat.

După părerea lui Allport însă obiecțiunile de mai sus ar privi și analiza factorială, ceea ce până la un punct e și adevărat. De fapt analiza factorială a început prin a se ocupa de câte un singur factor și abia mult mai târziu a terminat prin a se ocupa de mai mulți factori deodată. Chiar și această abordare de mai mulți factori apoi, s'a făcut numai în măsura în care factorii erau independenți unii de alții. Procedul, astfel, era încă unilateral; se studia numai partea, nu și întregul. Azi însă s'a ajuns și la studiul acestui întreg. Analiza factorială se ocupă de mai mulți factori deodată și o atenție cuvenită dă și structurii lor. Această structură nu mai e o simplă realitate sumativă, de factori independenți unii de alții, ci o realitate organică, de factorii dependenți unii de alții și strâns împlețiți împreună. Structura lor, apoi, nu mai e abordată numai în general, adică cu referire la toți indivizii, ci și în special, cu referire la fiecare individ în parte. În acest mod noțiunea de individualitate e cu totul împăcată cu cea statistică, de generalitate. Manifestările psihologice sunt studiate și în aspectul lor general, caracteristic unei populații de indivizi, precum și în aspectul lor, concret și particular, caracteristic fiecărui individ în parte.

Pe această cale și în lumina noii orientări a analizei factoriale, așa cum ea e militată cu deosebire de Thurstone, noțiunea de individ general și abstract nu mai e contradictorie cu cea de individ concret și special, ci pe același plan. Ele devin chiar complementare și studiul uneia cere studiul celeilalte și invers. Opoziția dintre abstract și concret încetează.

Dar diferențele dintre indivizi bineînțeles nu sunt numai spațiale, ci și temporale; ele privesc și curgerea în timp, nu numai structura în spațiu. Devenirea unei funcțiuni sau trăsături, precum și devenirea persoanei în întregime, socotită ca

structură unitară, este totdeauna alta și alta, dela individ la individ. Inteligența unuia se maturizează mai repede decât inteligența altuia, tot așa precum și organizarea caracterului la unii e mai timpurie decât la alții și invers. Același lucru cu trăsăturile de caracter sau fire. Una este evoluția raportului dintre întroversiune și extroversiune la un individ și alta la alt individ. În general diferențele temporare, în comparație cu cele spațiale, sunt mult mai puțin cunoscute.

Producerea diferențelor individuale — fie spațiale, fie temporale — nu este fără regulă, ci cu regulă; ea se supune unor legi bine definite, care — în cele din urmă — par să se reducă la una singură, legea probabilității, reprezentată în mod grafic prin curba lui Gauss. În conformitate cu această regulă producerea diferențelor individuale se face totdeauna în așa fel încât ele manifestă o tendință de grupare centrală, mijlocie. În acest mod ea ne permite să vorbim de un mijloc, care cuprinde indivizii cei mai mulți și de cele două extreme, care se grupează în stânga și dreapta, în mod cu totul simetric. În virtutea aceluiași fapt diferențele mici, neînsemnate, sunt foarte frecvente; diferențele mari puțin frecvente. Între mărimea abaterii dela mijloc și frecvența indivizilor dela acea mărime există un raport invers proporțional, de natură curbiliniară, așa cum în Cap. IV vom avea ocazie să vedem.

Valoarea diferențială a diferitelor trăsături și aptitudini, considerate din punctul de vedere al cunoașterii ființei umane, variază foarte mult. Unele trăsături și aptitudini sunt mai importante, altele mai puțin importante, iar altele lipsite de orice importanță. Inteligența, ca mijloc de cunoaștere și înțelegere a unei persoane, este mult mai diferențială și simptomatică decât memoria, care la rândul ei e mai simptomatică decât percepția sau acuitatea auditivă ori vizuală etc. Același lucru și pe latură de caracter și temperament. Viteza acțiunii și reacțiunii pare a fi mai importantă decât perseverența sau oscilația, iar toate pot fi întrecute în importanță de către iritabilitate și emoționabilitate. Persistența motivelor și inhibiția pe de altă parte, probabil întrec în importanță toate celelalte trăsături de caracter.

Valoarea diferențială a unei trăsături sau aptitudini, privită din punctul de vedere al cunoașterii persoanei, depinde de mai mulți factori. În primul rând ea probabil depinde de sfera de activitate a respectivei aptitudini sau trăsături, anume de

întinderea ei, care poate să fie mai mare sau mai mică. Astfel întinderea sferei de activitate a inteligenței e mult mai mare decât cea a memoriei sau percepției. Cu alte cuvinte funcțiunile inteligenței, spre deosebire de funcțiunile memoriei sau percepției, sunt mult mai *generale*. Prin aceasta inteligența e o funcțiune generală, în vreme ce memoria și percepția sunt funcțiuni mai specifice. Funcțiuni și mai specifice sunt senzațiile, timpul de reacțiune etc. până la actul reflex, care le întrece pe toate. Valoarea diferențială și simptomatică a unei trăsături sau aptitudini mai depinde apoi, în al doilea rând, și de importanța ei biologică în lupta pentru conservare și dezvoltare. Cu cât această importanță biologică e mai mare, cu atât trăsătura e mai simptomatică și invers. În această privință inteligența întrece în valoare simptomatică toate celelalte funcțiuni intelectuale deoarece ea este funcțiunea de adaptare la mediu prin excelență. De nivelul ei mai ridicat sau mai scăzut adaptarea depinde mai mult decât de nivelul oricărei ale funcțiuni. Lucruri asemănătoare se pot spune și cu privire la persistență și inhibiție, pe latura de caracter, etc. În al treilea rând valoarea diferențială a unei trăsături sau aptitudini mai depinde de *importanța socială*, pe care respectiva trăsătură o are. Trăsăturile psihologice nu există în sine și pentru sine, ci în și prin societate. Societatea indiană pune punctul de greutate pe supunere, umilință, contemplație, în vreme ce societatea apuseană prețuește curajul, inițiativa, inteligența. Exemple asemănătoare pot fi date și în timp. O epocă apreciază inteligența, altă epocă caracterul, alta temperamentul și așa mai departe. Un exemplu și mai special de înrăurire a societății asupra valorii simptomatice a trăsăturilor îl avem în legătură cu amprentele digitale. Epoci dearândul această trăsătură era socotită cu totul fără importanță și chiar inexistentă. În unele țări de pe glob mai e socotită ca atare și azi. A fost destul ca să se descopere valoarea ei diagnostică de identificare, atât de importantă pentru justiție și poliție, pentruca ea să treacă printre trăsăturile de pe primul plan. Pentru poliție e chiar cea mai importantă. Asupra naturii biosociale a trăsăturilor, adică a dependenții lor de societatea în care indivizii trăesc, vom mai reveni de altfel.

Între valoarea simptomatică și diferențială a unei trăsături și importanța ei pentru studiul persoanei există un raport direct proporțional. Cu cât această valoare e mai mare, cu atât

trăsătura e mai importantă și mai demnă de luat în seamă și invers. Psihologia diferențială a persoanei, se ocupă numai de acele trăsături și aptitudini, care prezintă o importanță mai deosebită și care ne deschid perspectiva unei înțelegeri cât mai simple și expeditivă. Ea e față de psihologia diferențială, ceea ce psihologia generală și evolutivă a persoanei sunt față de psihologia generală și evolutivă.

Suprafață și adâncime

Manifestările persoanei au totdeauna o anumită *adâncime*, care variază dela un caz la altul. Atitudinile sunt mai adânci decât opiniile, emoțiile mai adânci decât ideile, tendințele instinctive mai adânci decât obișnuințele, inconștientul mai adânc decât conștientul etc.

Psihologia a început prin a studia fenomenele de conștiință, ca percepțiile, imaginile, sentimentele și actele voluntare. Opera lui Wundt, Ebbinghaus, G. E. Müller, Titchener etc., e probă. Inconștientul e marele capitol ignorat de toți. Fenomenele conștiinței erau explicate în ele și pentru ele și nu în funcție de rădăcinile lor adânci din inconștient, de care în cea mai bună parte depind.

E meritul lui Freud, urmat de Adler, Jung, Stekel pe de o parte și al lui Janet și Morton Prince, pe de altă parte, de a fi schimbat aproape radical orientarea psihologiei, introducând în domeniul ei și inconștientul. O contribuție importantă în aceeaș direcție a adus și psihologia comparată, anume psihologia animală și infantilă în special, al căror domeniu aparține în primul rând tot inconștientului. În conformitate cu toate aceste contribuții și mai ales în conformitate cu contribuția psihanalizei, care rămâne contribuția capitală, inconștientul e azi unanim recunoscut drept cheia cea mai de seamă în pătrunderea misterului, care învâluie persoana umană. Ele e perspectiva de referire și înțelegere a manifestărilor conștiente; originea și explicarea lor în el trebuie căutate. Adevăratul motor al vieții omenești, socotită în majoritatea manifestărilor ei, el e.

A limita studiul persoanei la fenomenele de conștiință însemnează a-l limita la fenomenele de suprafață, mulțumindu-ne cu simpla lor descriere și clasificare și cu foarte puțină înțelegere și explicare. În majoritatea lor fenomenele de conștiință nu

sunt decât reoglindiri ale mecanismului inconștient, pe care ele de obicei sunt chemate să-l servească. Rădăcina și causalitatea lor e în deobște dată în acest inconștient. A-l neglija, ar însemna să studiem frunzele și crengile unui copac fără să ne preocupăm de mijlocul trunchiului și mai ales fără să ne preocupăm de rădăcina lui. Ori un atare studiu nu ar fi numai imparțial și incomplet, ci și lipsit de conceptele cele mai de bază.

Pentru a putea deci înțelege și explica persoana, ea trebuie considerată atât în aspectul ei conștient, cât și în substratul său inconștient. Pentru a prinde sensul și rostul la ceea ce se întâmplă la suprafață, trebuie să mergem în adâncime, să vedem ceea ce se petrece sau s'a petrecut în inconștient. Mecanismul inconștientului, noțiunile de refulare, sublimare, transfer, identificare, catharis, Ego, Libido etc. trebuiesc luate în seamă la dreapta lor valoare, de oricine vrea să înțeleagă persoana umană. Intrucât toate aceste noțiuni există și operează în și prin inconștient, deci în ceea ce e mai adânc și mai intim în persoana umană, ramura psihologiei, care le studiază a fost numită psihologie abisală, de adâncime, *Tiefenpsychologie*. Termentul a fost întâia oară aplicat de Freud. În psihologia generală a fost introdus și popularizat cu deosebire de Stern și Krueger, precum și de Kretschmer, care în psihologia sa medicală îi dă o atenție cu totul deosebită.

Conștientul și inconștientul sau Eul, Supra-Eul și Sinele, nu sunt realități date unele lângă altele, fără legătură între ele, oi realități date unele într'altele, cu întrepătrunderi strânse și organice. Aceste întrepătrunderi au, de obicei, un anumit mod al lor propriu, în așa fel încât la unii indivizi conștientul e armonizat cu inconștientul, Eul cu Sinele etc. La alții, dimpotrivă, Eul luptă cu Sinele și Supra-Eul, conștientul cu inconștientul și așa mai departe. Uneori, în această luptă tonul îl dau pornirile focalizate asupra propriei persoane; alteori tendințele centralizate asupra altor persoane, uneori complexul Oedip, alteori sentimentul inferiorității. Straturile conștiente și inconștiente au, deci, o anumită organizare, o anumită arhitectonică, care, evident, variază dela individ la individ. Ideia de *structură*, *configurație* apare, astfel, și pe plan abisal; ea e — cum vom vedea — chiar una din categoriile de bază în înțelegerea vieții sufletești sub unghiul acestui plan.

Există, desigur, diferite grade de adâncime, așa precum au

existat și diferite grade de generalitate, continuitate și individualitate. La suprafață avem percepțiile și ideile, dedesubtul cărora găsim atitudinile și dispozițiile, care la rândul lor sunt în funcțiune de tendințele instinctive sau de complexe derivate din reprimarea lor ori în funcție de diferitele obișnuințe, așezate adânc în firea noastră etc. *Psihologia persoanei* neglijează suprafața și caută să pătrundă în adâncime, anume la *rădăcinile* vieții sufletești, ca să întrebuițăm expresia lui Wertheimer. Ea nu e preocupată de aparență, care e superficială și înșelătoare, ci de ceea ce se ascunde după această aparență; ea studiază și caută să studieze realitatea *genotipică*, nu cea *fenotipică* — cum ar zice Lewin.

Spre deosebire însă de psihanaliză, care caută adâncimea oricărui fenomen, indiferent de faptul dacă el e general, individual, social și simptomatic, psihologia abisală a persoanei se limitează la adâncimea variabilelor generale, centrale, diferențiale și sociale. În acest mod ea ajunge să fie față de psihanaliză și psihologia abisală în general, ceea ce psihologia generală, diferențială și evolutivă a persoanei e față de psihologia generală diferențială și evolutivă ca atare. E foarte probabil însă că acoperirea dintre domeniul psihologiei abisale a persoanei și psihologia abisală în general este mult mai mare decât acoperirea dintre câmpul psihologiei generale a persoanei și câmpul psihologiei generale ca atare etc.

Între dimensiunea abisală a variabilelor psihologice și dimensiunea lor generală, diferențială și continuă, durabilă, există oarecare corelație. E foarte probabil însă că această corelație — comparată la cea dintre generalitate, continuitate și individualitate, ori la cea dintre continuitate și individualitate — e mult mai scăzută. Instinctele sunt mai adânci decât caracterul, care e, totuși, mai general, durabil și diferențial, simptomatic. Paralelismul e mai mare pe latura aptitudinilor, care sunt mai adânci decât conținutul, cu care ele lucrează. Mai adânci decât ele evident sunt dispozițiile și interesele, care le stau la bază și le pun și țin în activitate. În general se poate spune că pe latura abisală mobilul, motorul sau dinamica persoanei — reprezentată prin totalitatea pornirilor înăscute și dobândite, precum și prin organizarea lor, care e caracterul — e substratul tuturor celorlalte aspecte, adică aptitudini, temperament și fire.

Întrucât tendințele instinctive sunt întâiu de toate creații

filogenetec, realizate dealungul mileniilor, iar complexele, la care ele dau naștere sunt produse ontogenetice, realizate dealungul vârstei, a studia aceste tendințe și complexe, adecă a merge în adâncimea persoanei, înseamnă în același timp a merge și în istoria ei, anume în filogeneza și ortogeneza, care a creat-o, studiind-o atât genetic, cât mai ales biografic. De aci rolul atât de mare, pe care biografia îl joacă în metoda psihanalitică. Jung (22) merge chiar mai departe încercând așa zicând și o biografie a rasei, care ar explica tendințele originare ale vieții sufletești, așa precum biografia individului descrie și explică diferitele complexe traumatice, la care tendințele originare în desfășurarea lor sau mai bine zis în imposibilitatea lor de desfășurare, dau naștere. Biografia psihanalitică e, totuși, fundamental deosebită de biografia obișnuită. Privirea în adâncime precede privirea retrospectivă, în trecutul vieții, și nu o urmează. Istoria vieții e reconstruită din urmele lăsate în inconștient, deci urmează studiul inconștientului, pe care, altfel, pe plan de existență, ea îl precedă.

Biologic și social

Natura naturii umane — spune Farris (6) într'o lucrare cu acest titlu — este prin excelență socială; corpul, în care ea sălășluiește, e doar condiția ei și nimic mai mult; el e cauză ocazională, nu reală; decisivă și eficientă e numai cauza socială. Aceasta deoarece *persoana este* — cum a spus Park — *individ plus stat social*, iar statul este esențialul; tot ceea ce e uman e datorit lui: credințele și atitudinile, obiceiurile și caracterul etc. Probă deosebirile, enormele deosebiri, dela un strat social la altul, dela un neam la altul, dela un continent la alt continent, dela țară la oraș, precum și acelea dintre primitivii din Melanesia și oamenii cultivați din Europa și America. Aceasta în ciuda substratului biologic, care e și a rămas acelaș sau aproape același. Un individ crescut la sat e țăran; crescut la oraș e civilizată, cult, cu alte haine, alte vorbe, alte obiceiuri, alte atitudini. Societatea, deci, este cadrul în care individul crește și se dezvoltă, ajungând ceea ce e, adecă om și anume *un fel de om, după chipul și asemănarea societății în care el trăiește*.

În opoziție cu această teză sociologică a naturii umane, militată de Faris și susținută de cei mai mulți dintre gânditorii

sociali de azi — de antropologii sociali cu deosebire — este teza biologică, susținută de lumea biologică sau medicală, după care natura umană este în primul rând biologică. Anume ea e o derivare din biologic și în slujba biologicului și nimic mai mult; sistemul nervos central, de care natura umană depinde, nu e decât un instrument în serviciul sistemului autonom, vegetativ. Vieța de relație — pe care el o aduce — e o excrescență a vieții organice; ea e un mijloc mai perfect pe care nutrirea și înmulțirea organismului îl cere, din cauza mediului complicat, în care el a ajuns să trăiască.

Departate de noi gândul de a nega influența organismului asupra persoanei. Această influență există și unul din capitolele lucrării se va ocupa tocmai de ea, anume de relația dintre corp și persoană, adică de aspectul biotipologic al persoanei. A vedea însă această relație numai în termeni de cauzalitate dela organism la mediu e o mare greșeală. E ceea ce vom încerca să dovedim cu orice preț.

Același lucru ne vom strădui să-l arătăm și în ceea ce privește relația cu mediul social. A concepe această relație ca o cauzalitate numai din spre societate spre individ e tot atât de greșit ca și a o concepe numai din spre organism în spre suflet sau numai din spre persoană spre societate. Lucrurile, de fapt, stau mai complicat, iar relațiile sunt mai de multe feluri și totdeauna duble ca direcție de orientare, adică reciproce. Există o influență din spre organism spre persoană, precum există una din spre persoană spre organism, la fel cum există altele din spre persoană spre societate și invers. Toată problema, prin urmare, nu e să subsimplificăm lucrurile, admițând numai o influență sau alta, ci să respectăm faptele, recunoscând toate influențele și — apoi — să prindem și precizăm natura și cantitatea acestor influențe. E ceea ce în corpul lucrării — pe cât ne va fi cu putință — vom și încerca. Deocamdată să rămânem la aspectul principal al problemei și să vedem în ce măsură el ne poate fi de folos în delimitarea câmpului persoanei.

E meritul biotipologiei — a lui Kretschmer cu deosebire — de a fi arătat că între suflet și corp există nenumărate legături, anume legături de așa natură încât dela suflet putem deduce la corp și invers. Pentruca atari legături să fie însă descoperite e nevoie ca punctul de vedere, din care ele sunt privite, să nu fie atât sumativ, analitic — legat de existența separată a diferitelor variabile și de mărimea lor absolută — cât structural și

sintetic — legat de proporția dintre diferitele variabile, anume de structura și arhitectonica, în care ele sunt încadrate. De aci și definirea biologică ca știință a constituției, anume a legăturilor dintre constituția fizică și cea psihică. Dar atunci această legătură dintre cele două constituții, adică dintre arhitectonica sufletească și cea corporală, nu e și un indiciu pentru delimitarea persoanei, care e întâiu de toate tocmai sinteza acestor două structuri? Evident că da. Intr'adevăr firea, temperamentul, natura și calitatea gândirii, organizarea sau neorganizarea caracterului etc., care corelează mai mult cu corpul, nu sunt numai aspectele biotipologice cele mai însemnate, ci și cele mai importante trăsături și funcțiuni sufletești. Legătura dintre o trăsătură sau funcțiune oarecare și constituția corporală e, deci o indicație — care, desigur, nu trebuie sub nici un motiv confundată cu o certitudine — că ele sunt mai centrale, durabile, diferențiale, adică mai aproape de nucleul vieții, privit atât sub aspect general, cât și diferențial și evolutiv. Cu alte cuvinte, corelația lor cu constituția organică e o probă că ele fac parte din constituția psihică, adică persoana.

Indicații asemănătoare avem și din spre societate. Intr'adevăr gradul de socializare al unei trăsături sau funcțiuni e o indicație — nicicând o certitudine — că ele au mai multe șanse de a fi așezate în realitatea nucleară a vieții, cu care persoana se identifică. Caracterul e mai socializat decât instinctele, care sunt mai socializate decât reflexele; sentimentele sunt mai socializate decât emoțiile; gândirea mai socializată decât percepția ori senzația. Ceeace înseamnă că circuitul dintre societate și individ se face cu precădere prin variabilele centrale, durabile și diferențiale ale vieții, adică ale persoanei. În parte, în bună parte — dar totuși numai în parte — Faris și Park au dreptate.

Indicațiile biotipologice și psihosociale reprezintă, totuși criteriile cele mai labile în definirea persoanei. Aceasta deoarece excepțiile dela ele sunt cele mai numeroase. Intr'adevăr dacă între calitatea gândirii și tipul corporal există o legătură oarecare, o atare legătură lipsește însă atunci când e vorba de gradul inteligenței și corp, precum lipsește și în cazul celor mai multe din restul aptitudinilor, indiferent dacă e vorba de calitatea sau cantitatea lor. La fel nu cunoaștem — până acum cel puțin — nici o legătură între corp și o serie de trăsături de temperament, ca oscilația, perseverența, apoi trăsături de caracter etc.

Afirmații asemănătoare putem face și în ceea ce privește dimensiunea psihosocială. Funcțiunile centrale, generale, durabile și diferențiale sunt de obicei și funcțiunile cele mai socializate. Același lucru poate fi spus despre emoții și caracter. Același lucru însă nu mai poate fi spus despre trăsăturile de temperament, care în general sunt înafară de influența socială. Tot înafară de influențele sociale e și o bună parte din realitatea abisală.

De fapt însă concluzii incomparabil mai valoroase pot fi obținute dacă cele două criterii sunt socotite deodată, anume ca aspecte complementare ale unui singur criteriu, pe care l-am botezat criteriul bio-social. Într'adevăr aspectul biologic al unei variabile nu e decât opusul aspectului social. Dacă persoana ar fi asemănată unui arbore — așa cum Ribot a făcut — atunci primul nu e decât rădăcina, iar cel de al doilea coroana de ramuri și frunze, între care se află trunchiul sau viața psihologică propriu zisă, care e puntea de legătură dintre biologic și social. Aceasta însemnează că între cele două criterii, dezvoltate mai sus, adică între biologic sau mai bine zis bio-psihologic și între social, sau mai bine zis psiho-social, există o *reciprocitate*, determinată de caracterul lor *complementar*. În baza acestei reciprocități, de natură complementară, putem deduce că ceea ce e regulă sub aspect psiho-social va fi excepție sub cel bio-psihic și invers. În consecință acolo unde nu va merge criteriul bio-psihic — cum e cazul celor mai multe din aptitudini, apoi sentimentele și trăsăturile de caracter cu deosebire — va merge criteriul psiho-social, iar acolo unde nu va merge criteriul psiho-social — cum e temperamentul, firea și emoțiile primare — va merge criteriul bio-psihic.

Domeniul persoanei

Noțiunile de generalitate, continuitate, individualitate, profunzime, împreună cu dimensiunea bio-socială, ne oferă un criteriu — mai bine zis — un grup de cinci criterii, precise și clare, atât pentru definirea domeniului persoanei, cât și pentru definiția ei — pe care vom încerca-o, totuși, numai la sfârșitul capitoului următor, după ce vom fi definit variabilele din câmpul persoanei, în termeni de care definiția va fi încercată.

Părerile psihologilor asupra câmpului persoanei și a defini-

ției ei diferă. Unii limitează studiul persoanei la emoții și volițiuni, spre deosebire de studiul psihologiei generale, care s'ar ocupa cu aspectul intelectual, anume cu senzațiile și percepțiile în deosebi. Aceasta e adevărat nu numai despre Spranger, Klages și alți caracterologi moderni, ci și despre Utitz, Kronfeld, Pfänder etc., precum chiar și despre unii Americani. În vreme ce nimeni nu întitulează cercetările cu privire la fenomenele intelectuale drept „contribuții la studiul persoanei”, foarte multă lume înclină spre acest titlu în cazul cercetărilor referitoare la conativitate și emoții. Alți psihologi, ca Morton Prince, Janet etc. au mers și mai departe identificând studiul persoanei cu studiul psihologiei în întregime. Inafară de aceste două încercări de definire a persoanei într'un sens așa de larg, există altele, de definire în sens mai restrâns. Astfel unii definesc persoana ca o organizare și integrare ierarhică de tendințe, în vreme ce alții o limitează la aspectul ei social și așa mai departe.

Pentru a pune capăt la toată această babilonie a definițiilor date persoanei și câmpului ei există, după părerea noastră, o singură soluție: adoptarea noțiunilor de generalitate, continuitate, adâncime, individualitate și socializare, drept criterii de definire și mai ales de limitare a câmpului persoanei. Spre deosebire de psihologia teoretică, generală, diferențială, socială, evolutivă și abisală, care studiază conduita persoanei umane pe toate laturile ei și la orice grad de generalitate, continuitate, individualitate, bio-socializare și adâncime, psihologia persoanei studiază această conduită numai la un anumit grad mai ridicat de generalitate, continuitate, socializare, individualitate și adâncime.

Delimitarea câmpului persoanei în funcție de atari criterii e, desigur, o delimitare cu caracter mai mult sau mai puțin arbitrar. Trecerea dela general la special, dela persistent la schimbător, dela individual la specific și dela adânc la suprafață, e continuă și nu discontinuă; ea se face pe nesimțite și nu dintr'odată. Specificul se desprinde în mod organic din general, schimbătorul din persistent. La fel cu derivarea suprafeței din profunzime și cu aceea a trăsăturilor simptomatice și idiomatice din cele nesimptomatice și neidiomatice. În consecință deosebirea dintre general și specific, persistent și schimbător și așa mai departe, nu e atât pe plan de existență concretă, cât mai mult pe plan de abstracție mintală. Granița dintre unele și altele e dictată mai mult de nevoile de înțelegere ale minții și mai puțin

de exigențele reale și concrete ale faptelor. Mai mult chiar, ceea ce e general și persistent nu numai că e legat organic cu ceea ce e specific și neschimbător, dar adeseori e determinat de el. Ideal, deci, ar fi să prindem și latura specifică, schimbătoare și de suprafață a conduitei umane. Cum însă acest lucru nu este cu puțință, *deoarece el depășește puterile minții noastre*, noi trebuie să ne limităm la unele aspecte din conduita umană, a căror importanță e mai mare și care ne dau perspectivă de înțelegere și explicare mai potrivită. Ori aceste aspecte sunt tocmai acelea care sunt mai generale și mai comune la toți indivizii, cu o continuitate în timp mai mare, cu valoare simptomatică și bio-socială mai deosebită și legate de rădăcinile cele mai adânci ale vieții. Soluția, desigur, este imperfectă. În comparație cu celelalte soluții, care limitează studiul persoanei numai la partea de generalitate, caracter ori socialitate, ea este, totuși, *soluția cea mai puțin imperfectă cu puțință*. Ea izvorește din neputința minții noastre de a prinde totul. Plecând dela limitarea pe care puterile minții o impun, ea încearcă, totuși, să fixeze această limitare *necesară* în așa fel încât deși arbitrară, ea să fie totuși cât mai puțin arbitrară cu puțință.

Evident, dacă uneori anumite acte de natură periferică și specifică, ori discontinuă și de suprafață, prezintă o importanță cu totul deosebită pentru înțelegerea și judecarea persoanei din anumite puncte de vedere, noi nu avem decât ca în atari cazuri să extindem studiul persoanei și la aceste acte, cuprinzându-le și pe ele în câmpul lor. Totul depinde de punctul de vedere, pe care ni-l însușim. Dacă, de exemplu, înțelegerea și diagnosticarea unei persoane ne interesează cu scopul de a ști dacă ea e sau nu bună de aviator, atunci înafară de trăsăturile ei generale, continui, simptomatice și profunde, ne vom ocupa și de altele mai puțin generale și profunde, ca timpul de reacțiune, care cu tot caracterul său specific, are, totuși, din punctul de vedere al unui bun aviator, o importanță cu totul deosebită. La fel procedăm în cazul examinării unui bun șofer sau al unui candidat pentru o altă meserie periculoasă, care poate să pricli-teze atât vieța candidatului cât și altora. În mod asemănător tratăm și unii pacienți, care suferă de anumite boli nervoase cu substrat mai mult sau mai puțin psihanalitic. Odată ce studiul persoanei în ceea ce ea are general, continuu, individual și profund, e terminat, trecem la analiza mai deosebită a anumitor evenimente și trăsături, care depășesc cercurile a ceea ce e ge-

neral, continuu, individual și profund, dar care totuși prezintă o valoare diagnostică cu totul deosebită. La fel procedăm și cu înțelegerea persoanei umane în școală, justiție, viața socială etc. În toate aceste cazuri și alte multe asemănătoare, câmpul propriu zis al persoanei e depășit; el e lărgit în așa fel încât cuprinde alte acte, care altfel, pe plan general, nu-l preocupă.

În conformitate cu acest punct de vedere studiul persoanei are prea puțin a face cu studiul senzațiilor, percepțiilor, imaginilor, ideilor, emoțiilor și diferitelor acte specifice, ca reacțiunile simple etc. El se preocupă numai de activitatea sufletească ce le depășește, care are un caracter mai general, mai consistent, mai adânc și mai individual, cum e cazul diferitelor aptitudini generale, ca inteligența, memoria, aptitudinea matematică, literară etc. La fel se preocupă și de diferitele trăsături generale de temperament și caracter, ca iuțeala acțiunii, emoționabilitatea, iritabilitatea, persistența motivelor, inhibiția etc., precum și de diferitele atitudini față de instituțiile sociale mai importante ca biserica și statul etc.

Caracterul de bază al acestei realități nucleare a vieții sufletești, care reprezintă domeniul psihologiei persoanei, este ideia de structură, arhitectonică, configurație. Atât pe plan orizontal, general sau diferențial, cât și pe plan vertical sau abisal, precum și pe plan evolutiv și bio-social. Persoana umană e și trebuie concepută, gândită și intuită, ca și fața umană, așa cum, la începutul acestui capitol, spuneam. Ea e un *chip* unitar — ca și fața — în care inteligența trebuie văzută împreună cu caracterul, temperamentul și firea, așa precum nasul e văzut împreună cu ochii și fruntea, gura și obrazii, adecă sistem cu axe majore și minore, așezate în mod simetric, în așa fel încât unitatea totdeauna domină multiplicitatea. Și mai mult chiar! Această față, acest chip, această icoană sau oglindă a sufletului omenesc — în care el se reoglindește în tot ceea ce are mai esențial, simptomatic și constituțional — nu poate fi intuită numai la suprafață, ca figură umană, ci și timp, precum și în adâncime. Cu alte cuvinte ea trebuie sesizată și ca *ritm* și *melodie*, precum și ca *ecou* și *răsunet din adâncime*. E vorba de două dimensiuni în plus, pe care în cazul feței nu le întâlnim. Să mai amintim că și celelalte trei dimensiuni comune — generalitate, specificitate și constituție — în cazul persoanei sunt mult mai complicate decât în cazul feței? Sau că — dată fiind imateria-

litatea lor — ele au un caracter eminentemente fotomoganatic, înșelător! Și sunt — deci — atât de greu de prins!

Dacă ar fi să rezumăm aceste spuse, atunci am zice că domeniul persoanei se limitează la realitatea nucleară a vieții sufletești, socotită atât pe plan orizontal, general sau diferențial, cât și pe plan vertical sau abisal, precum și pe cel evolutiv și bio-social. Ea e și trebuie gândită structural, configuraționist, melodic, nu analitic, sumativ, solfegic.

Psihologia persoanei ar fi, deci, o sinteză a psihologiei teoretice, — generale, diferențiale, evolutive, abisale, biologice și sociale — în care ar intra tot ceea ce e mai esențial și simptomatic și anume în măsura în care mintea noastră îl poate gândi sintetic, structural, configuraționist.

Distincția dintre psihologia persoanei și psihologia generală, ori cea socială, diferențială, evolutivă și abisală, dispăre și trebuie să dispară. Psihologia persoanei nu e și nu poate fi ceva aparte de aceste psihologii, adică de psihologia teoretică în general, precum nu poate fi nici numai psihologie a caracterului și temperamentului — cum vreau caracterologii — ori o psihologie socială — cum vreau sociologii — sau o biotipologie, cum vreau medicii și biologii; ea nu poate fi nici numai o psihologie dinamică și abisală — cum vreau psihanaliztii — sau o tipologie spirituală — cum vreau Dilthey și Spranger — ori o matematică și geometrie a unei hipersfere factoriale, cum vreau exponenții analizei factoriale. Ea e și trebuie să fie de toate, anume atât cât mintea noastră poate să cuprindă și să gândească arhitectonic și structural, sub toate aspectele posibile. În consecință ea e și psihologie generală și psihologie diferențială, precum e și psihologie socială, evolutivă și biotipologică, anume nucleul acestor psihologii, căutând să cuprindă și să sintetizeze — și nu să înlăture — atât contribuțiile lui Klages, cât și pe acelea ale lui Dilthey și Spranger, precum și pe acelea ale lui Freud sau Adler, ori Spearman, Thurstone, Lewin, Kretschmer etc. A socoti altfel lucrurile însemnează, de fapt, a admite că psihologia generală ori socială, diferențială sau abisală etc. bat câmpurile nefiind de nici un folos pentru cunoașterea sufletului omenesc, care începe doar cu psihologia persoanei, care-și ține de primă datorie să nege tot ceea ce celelalte discipline au dobândit deja. Un atare monopol de știință și înțelepciune, pe seama unei singure discipline, nu am putut și nu putem admite. Lectura lui Freud ne-a fost tot atât de folositoare cași lectura lui McDougall,

Spranger, Dilthey, Janet, Kretschmer sau Allport etc., iar în vîrstă am avut — de atîtea ori — ocazia să verificăm ideile tuturor. Să fie aceasta o neputință de a ieși din eclecticism? Sau o încercare disperată de sinteză?

Răspunsul iese din competența noastră. Nouă ne revine doar încercarea. E la latitudinea cetitorului de a-i judeca natura.

BIBLIOGRAFIE

1. ALLPORT, G. W., *Personality*. Holt. N. Y. 1937.
2. ALLPORT, G. W., și VERNON, Ph. E., *Studies in Expressive Movement*, McMillan. N. Y. 1932.
3. ALLPORT, G. W. și ODBERT, H. S., *Trait Names: a Psycho-lexical Study*. Psychol. Monogr. 47, 1, No. 211. 1936.
4. BÜHLER, CH., *Der Menschliche Lebenslauf als psychologische Problem*. Hirzel. Leipzig. 1936.
5. DILTHEY, W., *Die Geistige Welt*. Ges. Schrift. V Band. Teubner. Berlin. 1924.
6. FARIS, ELSW., *The Nature of Human Nature*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1937.
7. FREUD, S., *Nouvelles Leçons sur la Psychanalyse*. Stock. Paris. 1937.
8. HARTSHORNE, H. și MAY, M., *Studies in Deceit*. McMillan. N. Y. 1928.
9. KELLEY, TR., *The Essential Traits of Mental Life*. Harvard Univ. Press. Cambridge. 1935.
10. KLAGES, L., *Die Grundlagen der Charakterologie*. Barth. Leipzig. 1910.
11. JANET, P., *La tension psychologique*. Dumas, Traité de Psychol. Alcan. Paris. 1926.
12. JUNG, K., *Psychologische Typen*. Rascher. Zürich. 1913.
13. LEWIN, K., *A Dynamic Theory of Personality*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1935.
14. MĂRGINEANU, N., *Anclazia factorilor psihici*. Ed. Inst. de Psihologie. Univ. Cluj-Sibiu. 1938.
15. MĂRGINEANU, N., Generalitate și specificitate. *Revista de Psihologie*. 1940. 3 373—391.
16. MORTON PRINCE, *La dissociation de la personnalité*. Alcan. Paris. 1911.
17. PETERSON, D., *Physique and Intellect*. Century Press. N. Y. 1930.
18. SPEARMAN, CH., *The Abilities of Man*. CcMillan. London. 1927.
18. SPRANGER, ED., *Lebensformen*. Niemeyer. Helle. 1922.
20. STERN, W., *Studien zur Personwissenschaft*. Barth. Leipzig. 1930.
21. SYMONDS, P., *Diagnosing Personality and Human Conduct*. Apleton. N. Y. 1931.
22. THORNDIKE, L., On the Organisation of Intellect. *Psychol. Rev.* 1921. 18, 141—151.
23. THURSTONE, L. L., *The Vectors of Mind*. The Univ. of Chicago Press. 1935.
24. UTIZ, *Characterologie*. Heise. Charlottenburg. 1925.

PARTEA II-A

ASPECTELE MAJORE ALE PERSOANEI

Problemele cruciale în psihologia persoanei, în conformitate cu cele spuse în capitolul precedent, sunt (a) stabilirea variabilelor fundamentale în termeni de care persoana urmează să fie descrisă și interpretată, și (b) fixarea modalităților principale, în acord cu care arhitectonica lor e clădită.

Partea prezentă a lucrării se ocupă cu problema (a), cea următoare cu problema (b), iar partea finală va aborda problema sănătății mintale și aceea a aspectului anormal și patologic al persoanei.

Odată variabilele fundamentale stabilite, se va trece la celelalte aspecte majore ale acestor variabile, adică aspectul diferențial, evolutiv, social și abisal. Cel generat este considerat în cadrele capitolului următor iar cel biologic în Capitolul IX din partea a III-a, referitor la biotipologia persoanei.

Capitolul III

ASPECTUL GENERAL AL PERSOANEI

Simțul comun distinge între (a) interese, porniri, dorințe, mobile, între (b) observare, inteligență, memorie, atenție, apoi (c) iute, încet, emotiv, nervos, ușor, greoiu etc. și (d) închis sau deschis la fire. Exemplele, ce urmează, sunt destinate să ilustreze în mod concret aceste funcțiuni și trăsături:

(a) Ion e flămând și setos și dorește să mănânce și bea. El are interes mai mult pentru sport decât pentru meserie. Voința de putere e mobilul întregii sale vieți. Deaceea el e pornit contra tuturor acelorora, care interferează cu ambiția sa etc. Cuvintele subliniate arată mobilul, motorul, cauza etc. acțiunilor, pe care el le face.

(b) Ion citește gazeta și ascultă radio. El își reamintește întâmplările de peste zi și înțelege cât de grea e viața. Când a trecut strada, venind spre casă, era să-l calce o mașină dacă nu o observa din vreme și nu era atent etc. Cuvintele subliniate arată acțiunea, pe care Ion o face, adică diferitele funcțiuni, bazate pe o serie de aptitudini, ce sunt puse în mișcare de mobilele dela (a).

(c) Ion lucrează încet, greoiu, încordat; e nervos și mai ales emotiv. Cuvintele subliniate arată felul, forma activității dela (b), determinată de mobilele dela (a). Temperamentul e numele colectiv sub care le cuprindem pe toate.

(d) Ion o fire închisă, cu atenția îndreptată în spre el; el e preocupat întâiu de toate de persoana sa proprie, care e direcția de canalizare și orientare a întregii sale activități. Petru, dimpotrivă, este o fire deschisă, cu sufletul pe buze, care se simte bine numai în societate; tovarășia și prietenia este bucuria vieții sale; ea e direcția de orientare a întregii sale vieți și caracterizează întreaga sa ființă. Cuvintele subliniate arată direcția de orientare a vieții; ea se răsfrânge asupra celor mai multe acte și trăsături ale persoanei, fiind axa lor de convergență. Ea e cunoscută sub numele de fire sau persoană introvertită ori extrovertită.

Orientarea, direcția, convergența spre o anumită axă, cu caracter eminentemente *integral*, universal, cu ecou și răsfrângere asupra *întregii persoanei*, sunt, astfel, cele două note *esențiale* ale firii¹⁾.

Mobilele dela (a) reprezintă aspectul *dinamic* al persoanei, *aptitudinile* dela (b) — adecă funcțiunile și instrumentele, prin care mobilele ajung la scop — aspectul *funcțional*, trăsăturile dela (c), referitoare la formele activității, aspectul *formal*, de temperament, iar cele dela (d), privitoare la orientarea generală a vieții, aspectul *integral*, de fire.

În cele ce urmează ne vom ocupa de aceste patru aspecte parțiale, în termeni de care aspectul general al persoanei, poate fi descris și explicat.

A. DINAMICA PERSOANEI UMANE

Persoana umană nu e ceva static, ci ceva profund dinamic. Ea e o realitate vie, în neostoită manifestare, care totdeauna *vrea ceva* și nu are astâmpăr decât atunci când ajunge la ceea ce vrea; ea caută să se nutrească și să se îmbrace, să aibe casă frumoasă și bani, prestigiu și putere; ea iubește și vrea să fie iubită, să aibe relații sociale și să se distreze, să asculte muzică și să meargă la teatru și cinematograful. Mai vrea apoi să aibe liniște și siguranță, atât în prezent cât și în viitor, pentru copii și nepoți și așa mai departe, cu alte multe scopuri, pe care le urmărește fără încetare, dela naștere până la moarte. Pătrunderea în dinamica acestor motive, care stau la baza acțiunii umane și o determină, este fără îndoială prima și cea mai importantă cale de înțelegere a ființei umane. În spre aceste motive se îndreaptă atenția judecătorului, care caută pe făptașii unei crime necunoscute și tot de ele ține seamă psihiatrul, care încearcă să pună diagnoza unor turburări mintale; de aceleași motive e preocupat și soldatul sau diplomatul, care caută să prindă cu un minut mai de vreme adevăratele intenții ale adversarului; același lucru în strategia unei vânzări sau cumpărări, în relațiile dintre patron și muncitor, elev și profesor, soț și soție, părinți și copii, ș. a. m. d. *Ce vrea?*

¹⁾ Exemplificările acestea ne-au fost sugerate de introducerea lui Thorndike la lucrarea sa, *Psychology of Wants, Interests and Attitudes*, Appleton, N. Y. 1935.

Ce urmărește? Ce gânduri are? Care sunt adevăratele sale intenții? Iată întrebările, care revin mereu și fără încetare în contactul zilnic cu semenii și la care trebuie să dam un răspuns. Succesul nostru va depinde de măsura în care răspunsul dat se va apropia de adevăr, desvăluind intențiile ce animă activitatea semenilor și gândurilor, pe care ei ni-le poartă.

Psihologia dinamică se ocupă cu descrierea, clasificarea și explicarea motivelor, care stau la baza activității umane. Numărul lor e pe cât de mare, pe atât de variat. În scop de sistematizare el poate fi grupat în trei clase mai mult sau mai puțin distincte. În prima clasă intră *motivele biologice*, legate de organism, anume de conservarea și dezvoltarea sa, în a doua *motivele sociale*, dependente de societatea în care trăim, iar în a treia motivele strict *psihologice*, ce isvorăsc din însăși natura noastră sufletească. Unii cercetători pun accentul pe unele motive, alții pe altele. Dinamica persoanei umane e, astfel, explicată în funcție de trei grupe de teorii: biologice, sociologice și psihologice, după cum punctul de greutate e pus pe motivele legate de organism, pe cele dependente de societate sau pe cele imanente vieții sufletești ca atare.

Dinamica biologică

După teoriile biologice, însușite de majoritatea covârșitoare a medicilor, precum și de toți aceia care judecă persoana umană prin prisma biologiei, elementele dinamice originare în funcție de care se explică întreaga activitate umană, trebuie căutate în diferitele *trebuințe organice*, legate de procesul general de asimilare și desasimilare sau anabolism și catabolism, exemplificate prin foame, sete și respirație, pe de o parte și trebuința de conservare a speței sau instinctului sexual, pe de altă parte. În legătură cu ele intră apoi trebuința de menținere constantă a temperaturii, exemplificată prin îmbrăcăminte și cămin, precum și dorința de a învinge în viață, de a ajunge într'o meserie cât mai bună, de a avea cât mai mulți bani etc. Diversele idealuri umane nu sunt, în cele din urmă, decât eflorescențe ale trebuinței organice de conservare și dezvoltare, precum și a celei de perpetuare a speței, adică a instinctului sexual. *Foamea și sexul*, iată isvorul ultim al tuturor străduințelor umane! Frica și mânia nu sunt decât reacțiunile emotive,

pe care le dezvoltăm atunci când trebuința organică de nutriție sau cea sexuală, de înmulțire, întâlnesc un obstacol sau pericol în cale. Atunci când pericolul e prea mare dezvoltăm emoția de frică și fugim, iar când el e mai mic și poate fi învins, ajungem la emoția de mânie și acțiunea de angajare a luptei. Inteligența, memoria, atenția și toate celelalte funcțiuni de adaptare, precum și sentimentele sau organizarea caracterului sunt tot atâtea instrumente și mijloace, prin care adaptarea noastră la mediul în care trăim se desăvârșește, în așa fel încât conservarea și înmulțirea noastră e asigurată; ele sunt suprastructura de care hrana și sexul au nevoie pentru a-și ajunge scopul în mediul atât de complicat în care organismul e silit să trăiască.

Regularea trebuințelor organice este făcută de sistemul autonom, simpatic și parasimpatic, care stăpânește atât procesul de metabolism, cât și pe acela al diferitelor glande, printre care în primul rând sunt cele sexuale; regularea *mijloacelor* prin care trebuințele organice își ajung scopul, adică regularea inteligenței, învățării, atenției, mișcărilor, caracterului etc., cade în seama sistemului nervos central, cerebro-spinal. Sistemul nervos propriu zis, de care se leagă în primul rând viața sufletească, cu toate funcțiunile și trăirile ei, e prin urmare în *serviciul* sistemului autonom vegetativ, care stăpânește trebuințele organice. Anume el e un fel de *agenție de ajustare și adaptare* la mediul complicat în care organismul ajunge să trăiască și în care posedarea hranei și puțința de satisfacere sexuală au nevoie de toate funcțiunile și sentimentele, pe care acest sistem le pune la dispoziție. Viața vegetativă, dependentă de simpatic și parasimpatic, e originară, primară; viața de relație, dependentă de creier și măduva spinării, e posterioară și secundară; ea *derivă* din nevoile vieții vegetative, primare, și rămâne în *serviciul* ei. La animalele inferioare, cum e amoeba și toate celelalte animale lipsite de sistemul nervos, viața organică e singura; la animalele superioare, cu căi de reacțiune multiple și variate, ea se dublează: în viața organică, vegetativă și viața de relație. La om viața de relație ajunge atât de dezvoltată încât ea aproape domină pe cea vegetativă. Această dominanță însă e numai de aparență. De fapt, viața de relație, legată de sistemul nervos cerebro-spinal, cu toată suprastructura ei de funcțiuni intelec-

tuale și psihomotorii, precum și cu întreaga suprastructură de tendințe dobândite și sentimente, rămâne și pe mai departe în serviciul vieții organice, care e forma primară și originară a vieții. La multe din funcțiunile sistemului nervos central putem renunța, fără ca viața să dispară; la viața organică nicicând; dispariția ei e una cu pierderea vieții. Stările de comă, injurii cerebrale și demență, în care viața de relație dispăre cu totul, dar cea organică rămâne, sunt tot atâtea probe în acest sens. În același fel vorbește și prioritatea vieții organice pe plan filo- și ontogenetic, precum și stările de idiotie, care fac imposibilă viața de relație, fără să afecteze întru nimic viața organică, înafară de care viața nu poate nicicând exista.

În rezumat la acestea spuse „*personalitatea unui individ e — spune Allport (4, p. 114) rezumând pe Kempf — modul de ajustare sau adaptare, care rezultă din interacțiune dintre organism și trebuințele sale și dintre mediul, care poate fi favorabil sau ostil acestor trebuințe. Acest proces de ajustare și adaptare se face prin intermediul sistemului nervos, pe cât de plastic pe atât de modificabil*”. Figura 2, explică această definiție și rezumă în mod sintetic teoria biologică a persoanei umane.

E de notat că în urma atitudinii ostile și nefavorabile a mediului, care opune pornirilor organice o serie de obstacole, în deosebi atunci când este vorba de pornirea sexuală, adaptarea organismului la mediu lasă adeseori de dorit. În aceste cazuri în locul unei adaptări cu succes, în care individul învinge obstacolele, și atinge scopul, ajungem la adaptări defectuoase, ce nu parvin la scop. Diferitele fenomene de tic, regresivitate, isterie, represiune, fixări etc., de care ne vom ocupa în capitolul referitor la aspectul anormal și patologic al persoanei, exemplifică aceste adaptări sau — mai bine zise — lipse de adaptări.

Formarea diferitelor obișnuințe, dexterități, trăsături, credințe etc., date în coloana din mijloc a figurei, se face pe bază de învățare și condiționare.

Teoria lui Kempf are pretenția să explice întreaga viață din trebuințele organice. În consecință trebuințele psihologice și sociale sunt grupate alături de cele biologice. Cum această teză nu este însușită aproape de nici un psiholog, în cele ce urmează încercăm o clasificare a motivelor biologice, făcute de

SISTEMUL NERVOS AUTONOM	SISTEMUL NERVOS CENTRAL	MEDIUL
Trebuințe organice, aver- tive și achisitive, cau- zate direct sau indirect de operațiunile și inter- acțiunile organelor ex- citate și inervate de următorul sistem: glanda pituitară glanda pineală glanda lacrimală glanda salivară dilatorul pupilei foliculele părului glandele perspiratorii glanda tiroidă thymus inimă diagramă ficat stomac arterele viscerale pancreas splină intestine glanda adrenală rinichi intestinul mare rect ovare testicule	Reflexe cerebro-spinale neînvățate reflexe condiționate habitudini și dexterități trăsături mișcări expresive mișcări posturale atitudini credințe compensații sentimente filosofia vieții sublimări adaptări neurotice: ticuri regresiuni isterii fixări represiuni fobii compulsiuni tot restul celorlalte funcțiuni ale per- soanei.	Satisfacția potențială (ex. mâncare, iubire, obiecte, oxigen, ra- zele soarelui, apa și alte obiecte de in- teres superior, cult) pericol potențial (stimulenți dureroși și lezanți, obiecte a- menințătoare și dis- trugătoare) obstacole la atingerea satisfacției sau înlă- turarea pericolului.

Fig. 2. — Dinamica persoanei după Kempf.

un psiholog, fără pretenția de a acorda acestor motive impor-
tanța atribuită de Kempf. Clasificarea e propusă de Muray (33).
E locul, însă, să menționăm că ea nu se deosebește aproape cu
nimic de oricare altă clasificare, acordul psihologilor în această
privință fiind aproape unanim, așa cum P. Young (45) arată.
Muray împarte trebuințele biologice în trei grupe, după cum
ele duc (a) la împlinirea unei *lipse*, adică la luarea a ceva
înăuntrul organismului, (b) la afectuarea unei *destinderi*, ade-
că la eliminarea a ceva din organism și (c) la evitarea unui
rău, pericol. Trebuințele dela (a) și o parte din cele dela (b)

sunt *pozitive*; celelalte *negative*. Fig. 3 ilustrează această clasificare.

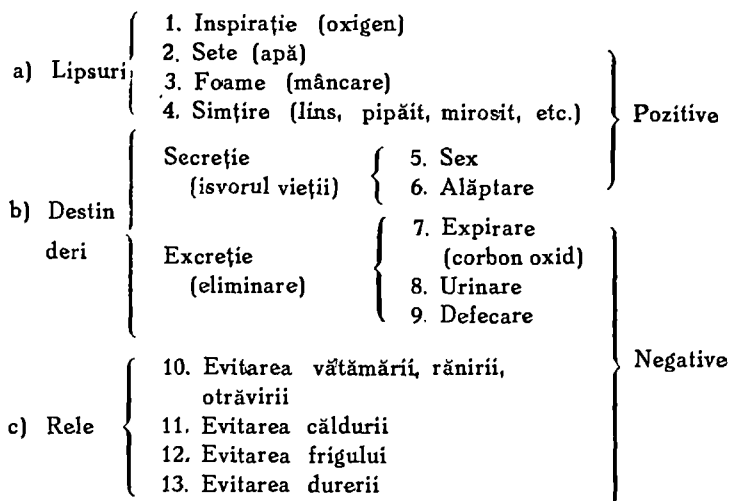

Fig. 3. — Clasificarea trebuințelor biologice după Murray (33).

Controlarea și regularea acestor motive biologice în general cade în sarcina organismului, cu excepția foamei și sexului și intrucâtva și acelea referitoare la evitarea inconfortului adus de lovire, rănire, frig, căldură și durere fizică în general. Ele fac parte, așa zicând din *înțelepciunea organismului* căreia Cannon (6) i-a dedicat o excelentă lucrare, demnă de geniul său, ce poartă ca titlu tocmai cuvintele subliniate.

E înafară de orișice îndoială că teoria biologică a motivației este foarte sugestivă. Cu toată unilateralitatea ei ea cuprinde și încearcă să cuprindă întregul câmp al motivelor, care stau la baza acțiunii umane, atât numai că trebuințele organice de nutriție și sex sunt considerate drept isvor generator al tuturor celorlalte tendințe, dorințe, aspirații, oricât de nobile și spirituale ar părea ele să fie. Toate acestea tendințe, aspirații, idealuri, sentimente, precum și inteligența și toate celelalte funcțiuni, își au origina în foame și sex; ele nu sunt decât *derivate* ale lor sau *mijloace* menite să asigure atât astâmpărarea foamei și a sexului, cât și satisfacția surogatelor derivate din foame și sex.

Că viața organică, vegetativă, din care foamea și sexul derivă, e anterioară vieții de relație, e înafară de puțină îndoielii! Că procesele vegetative, organice, rămân și atunci când toate funcțiunile de relație sau aproape toate, dispar, e iarăși

adevărat! Faptele cuprinse în aceste argumente invocate cu o tărie, care termină în slăbiciune, sunt mult prea evidente, pentru a putea fi negate. Insemnează aceasta, totuși, că teza biologistă e adevărată și că motivația, care stă la baza acțiunilor umane, e dela început și *până la sfârșit* biologică? Dar atunci cum se face că atâția oameni sunt în stare să sacrifice orișice, adecă foame, sex și toate celelalte bunuri ale unei vieți vegetative bogate și comode, de dragul unor idealuri spirituale, ce nu au nimic organic în ele, ca libertatea conștiinței, libertatea credinței, conștiința, caracterul, idealul de adevăr și artă și așa mai departe? Au devenit „surrogatele” chiar așa de puternice, încât să învingă isvorul, din care ele au „deriva”? Și dacă au devenit — căci acesta este cazul — atunci aceasta nu cumva însemnează că rolul și funcțiunea vieții sufletești, legată de sistemul nervos central, e mult mai mare decât acela de a servi pur și simplu nevoile vegetative ale sistemului autonom? Evident că da. Probă, dealtfel, însăși dezvoltarea mult mai mare a sistemului nervos central, care a lăsat atât de mult îndărăt sistemul autonom! Intr'adevăr *prioritatea vieții vegetative*, judecată mai deaproape, nu însemnează și nu poate să însemneze sub nici un motiv și o funcțiune de stăpânire. A susține așa ceva însemnează a nu înțelege rostul evoluției, *care ar fi creat totul la început și nimic după*. Nu. Acesta nu e și nu poate fi cazul. Faptul că viața organică a început prin a fi stăpân, nu e un argument că ea nu poate termina prin a fi slugă. Viața — cum a spus Claude Bernard — e *creatoare* prin însăși natura ei.

Concluzii asemănătoare pot fi trase și din inversarea argumentului celui de al doilea, al păstrării vieții organice în stările de completă idioție sau comă, când orice urme de viață sufletească au dispărut. Că viața organică s'a păstrat, e drept. Dar mai e *această viață și viața umană*? Evident că nu. Și dacă umanul a dispărut, atunci nu a dispărut însăși esența *persoanei*, care e tocmai această suprastructură umană, sădită deasupra celei organice? Desigur că da¹⁾.

¹⁾ E locul, poate, să amintim că exagerările teoriei biologice a motivației nu sunt susținute întru nimic de faptele cercetate statistic și experimental, în condițiile de exactitate, pe care laboratorul modern le permite. Studiind mai deaproape corelațiile dintre dinamica vieții sufletești și viața vegetativă, cu deosebită atenție la glande, W. Freeman

Dinamica socială

Acolo unde teoria biologică își arată și mai mult neputința e diversitatea, enorma diversitate, de motive, care există dela o clasă socială la alta, dela un stat la alt stat și — în general — dela o societate la altă societate. Intr'adevăr nu trebuie să se uite că în vreme ce Europeanii și Americanii doresc, de exemplu, să-și cultive cât mai mult puterea de inițiativă și să dobândească cât mai multă bogăție, pentru a avea cât mai multă prestanță și — așazicând — personalitate, Indienii, dimpotrivă, caută exact lucrurile opuse; în locul bogăției ei doresc desăvârșire spirituală, iar în locul personalității confundarea în Nirvana, cu unitatea de sine, pe care ea o aduce. Cum vom explica aceste deosebiri în funcție de trebuințele organice și sistemul autonom, de care ele sunt legate și care sunt aceleași, atât la Europeni, cât și la Indieni? Intr'adevăr pe plan endocrin deosebirea dintre Indian și European e aproape nulă; pe plan social și spiritual ea e, totuși, enormă. Dar atari deosebiri există și în sânul uneia și aceleași nații. Dinamica celor ce trăesc la sate e cu totul alta decât dinamica celor ce trăesc la orașe. Țăranii vreau pământ și îngrijesc de vite și grajd mai mult decât de ei și propria lor casă; orășenii, dimpotrivă, vreau întâiu de toate casă comodă, cu radio și telefon, încălzire centrală, mâncare aleasă și variată. Orășenii sunt sportsmeni și visează după vieața în aer liber, în vreme ce țăranii doresc odihna și adăpostul casei. Unii doresc cultură, teatru, operă, iar ceilalți se mulțumesc cu slujba dela biserică, din Dumineci și sărbători, care le ține loc de toate cele sufletești! Apa, baia, telefonul, tacâmurile scumpe, argintăriile, cărțile, călătoriile, tablourile și toate celelalte comodități, fără de care orășanul se simte nenorocit, pentru țăran sunt valori inexistente. Cum explicăm toată această diversitate de scopuri, care fac acțiunile țăranului atât de diferite de ale orășanului și invers? Baza biologică în ambele cazuri e aceeași; diferită e doar societatea. În spre ea, deci, trebuie căutată și explicarea.

Multă vreme s'a crezut — lumea laică mai crede și astăzi —

(vezi Allport, 4), nu găsește nici o legătură, deși a studiat nu mai puțin decât 1400 de autopsii. Atari corelații se pare că există doar atunci când e vorba de glande și temperament. Asupra lor vom reveni în Cap. IX, referitor la contribuțiile biotipologice în psihologia persoanei.

că societatea e făcută de către om după chipul și asemănarea sa, așa cum *Contractul social* al lui Rousseau încearcă să arate. La început, deci, a fost individul, adică omul, iar societatea după; ea nu e decât creația omului în acord cu obiceiurile și credințele sale. Ca atare ea nu putea fi decât o expresie a naturii umane. Instituțiile sociale respectă pe Dumnezeu fiindcă Dumnezeu e respectat de om, precum respectă și avutul omului, fiindcă orice om îl respectă etc. Tot ce e în societate e și în om; societatea nu e decât o emanație a naturii umane și a nevoilor, pe care omul le are.

Studiată mai deaproape această teză s'a dovedit cu totul inexactă. Studiile sociologice sunt în unanimitate în a arăta aceasta. Într'adevăr originea societății e cu totul alta decât aceea pe care fantezia lui Rousseau a proiectat-o. Ea a isvorit din motive cu totul diferite și, după toată probabilitatea, a precedat individul, în așa fel încât individul e mai de grabă o creație, decât un creator. De fapt omul e om, adică natură umană, fiindcă e creație socială și nu invers; trăsăturile sale, care-l ridică dela treapta biologică la cea umană, își au originea în societate. În consecință, omul e credincios fiindcă societatea e credincioasă; el ține la avere, fiindcă societatea ține la avere și vrea să-și desvolte sau nu personalitatea și puterea de voință, fiindcă societatea vrea așa ceva etc. *Normele umane sunt norme sociale*. Suntem creștini și prețuim valorile propovăduite de doctrina creștină, dacă trăim în o societate creștină, așa precum suntem budhiști și prețuim pierderea în Nirvana, dacă trăim într'o societate budhistă etc. Motivele care stau la baza conduitei umane și o determină sunt, deci, o reo-glindire în individ a valorilor aduse de societatea în care trăim. Faptul de a mânca anumite mâncări, într'un anumit fel, faptul de a ne îmbrăca după o anumită modă și de a avea anumite credințe sociale, politice și religioase și așa mai departe cu alte multe relații dinamice, care determină conduita umană, sunt tot atâtea determinante sociale ale activității umane. Purtăm fuste scurte sau lungi ori pantaloni strâmți sau largi, după cum e moda, căutăm să ne nutrim cu vitamine, suntem și voim să fim creștini, naționaliști, urmărim bunuri materiale și avere, dorim o cât mai mare dezvoltare a puterii de inițiativă și personalitate etc., fiindcă societatea socoate bune toate aceste scopuri, ridicându-le la rangul de valori. Aceste valori schimbate, ne vom schimba și noi. Urmărirea interesului personal din

societățile burgheze, cu bază capitalistă, e înlocuită cu urmărirea interesului colectiv și cu spiritul de jertfă și cooperare în statele totalitare. Aceiași oameni, care înainte erau burghezi, au devenit deastădată național-socialiști, fasciști sau comuniști, după cum forma de organizare a statului s'a schimbat. Legionarii și falangiștii sunt în același timp și fervenți creștini, în vreme ce fasciștii și național-socialiștii sunt în primul rând cetățeni, iar comuniștii ateii. Scopurile urmărite de unii sau de alții își au originea tot în societate; ea e realitatea supraordonată individului, care-l influențează și determină în faptele și gândurile sale.

Teza sociologică a motivației umane este însușită de majoritatea covârșitoare a sociologilor și antropologilor americani și englezi, precum și de gânditorii sociali francezi și germani. Printre exponenții ei cei mai străluciți sunt Profesorul W. I. Thomas (42), decanul sociologilor americani, și aderenții școlii sale de sociologie dela Chicago, printre care în deosebi Prof. Ellsworth Faris (8) — autorul sugestivei lucrări *Natura naturii umane*, în care militează pentru cea mai extrinsecă concepție sociologică a naturii umane, susținând că ea e în întregime socială — apoi Prof. Boas și școala sa de antropologie socială, reprezentată cu deosebire de Sapir (36), Mead (27, 28). Prof. Malinowski (26) în Anglia etc. Aceeași teză e susținută de aderenții sociologiei durkheimiste în Franța și de majoritatea gânditorilor sociali din Germania. Faimoasa teză a lui Spranger (38) asupra *formelor vieții* este întru totul identică cu teza lui Thomas, cu singura deosebire că haina ei e filosofică. Formele vieții, care reprezintă de fapt categoriile fundamentale de motivație umană, nu sunt decât rezultatul integrării spiritului individual, psihologic, în cel colectiv, obiectiv; anume ele sunt rezultatul atitudinilor, pe care spiritul individual le ia față de spiritul obiectiv și absolut. Cele șase categorii de valori: economice, politice, sociale, teoretice, estetice și religioase, reprezintă, astfel, *categoriile fundamentale de motive*, care stau la baza conduitei umane¹⁾. Idei cu totul asemănătoare întâlnim și în lucrările lui Litt (18), Freyer (10 și a altor mulți gânditori germani, în deosebi cei sub influență hegeliană.

O serie de cercetători caută să meargă mai departe și să

¹⁾ Asupra lor vom reveni pe larg în Cap. VIII.

arate cum unele din motivele de bază ale acțiunii umane, socotite ca isvorând din însăși natura umană și date dela naștere, pe bază de ereditate, sunt de fapt simple condiționări sociale și nimic mai mult. În acest mod societatea nu se limitează numai la regularea și controlarea elementelor dinamice ereditare, ci ajunge chiar la crearea unor noi elemente dinamice.

Așa, de exemplu, voința de putere, de care Adler face atât de mult caz și pe care o serie de psihologi, care urmează linia de gândire trasă de Nietzsche și Schopenhauer, o socot de natură eminentamente ereditară, e, de fapt, mai mult o condiționare socială. Ea există numai în acele societăți în care inițiativa și cultivarea personalității e apreciată și lipsește în societățile în care atari valori sunt disprețuite, cum sunt celea mai multe din societățile indiene și chineze. Aceeași voință de putere, în una și aceeași societate, e mai dezvoltată într'o clasă socială, cum e cea militară sau bancară și mai redusă în altele, cum e tagma preoțească. Sentimentul inferiorității însuși există numai dacă societatea îl creează. Piticii sufer din cauza lipsei lor de dezvoltare doar în societatea noastră, în care constituția mică e socotită semn de boală și slăbiciune. Grăsimea e un motiv de jenă la orașe, dar un înliciu de sănătate și bogăție la sate. Regretatul scriitor Pavel Dan observă foarte bine că între înmulțirea pogoanelor și scoaterea voită a abdomenului — semn al bogăției — e o strânsă legătură; cu cât mai multe pogoane, cu atât mai proeminent abdomen. Situația e cu totul inversată la orașe, dominate de prestigiul siluetei și al vieții sportive.

Lucruri asemănătoare pot fi spuse și în ceea ce privește dorința de achiziție, pe care McDougall și alți psihologi o socot instinctivă. În societățile în care noțiunea de avere personală nu a apărut, această dorință e inexistentă. După cât se pare ea e în proces de dispariție în societățile cu așezare economică comunistă, cum e Rusia, așa cum Stagner (39) și Freeman (9) observă.

„Faptele — spune Freeman (9) — par să arate că de fapt nu instinctul de achiziție și proprietate duce la dorința după profit, ci că dorința de profit, admisă și susținută de societate, duce la instinctul de achiziție. Chiar și cele mai modeste rezultate din psihologie și antropologie sunt suficiente să arate adevărata relație. Într'adevăr psihologicește profitul este cauza, iar instinctul de achiziție efectul; iar punctul de vedere opus e mai mult reflexul superficial al unor anumite norme sociale, unanim

admise în timpul nostru de societate, dar care pot fi totuși simple artificii și nimic mai mult.

Faptul că dorința de achiziție e comună societății noastre nu e întru nimic o probă că această dorință e și înăscută. E mult mai corect să o privim ca o manifestare a unei tendințe mai fundamentale, care, în condiții sociale diferite de ale noastre, ar putea îmbrăca forme cu totul diferite”.

În Germania friptura se mănâncă cu cartofi; în România cu pâine. A trage concluzia, din această diferență, că Germanii au instinctul cartofilor, iar noi pe cel al pâinii, ar fi o mare greșală. Universalitatea obiceiurilor își poate avea explicarea și în societate, nu numai în ereditate.

Lucruri asemănătoare pot fi spuse — soccate Freeman (9) — și despre dorința de a fi aprobați și nu blamați, pe care McDougall o socoate ca una din cele mai puternice trebuințe și o leagă de instinctul eului. La început copilul e cu totul insensibil la atari aprobări sau desaprobări; o atare sensibilitate el o capătă doar mai târziu, după ce e educat în acest sens. Explicarea dorinței trebuie, deci, căutată în condiționarea socială și nu în ereditate. De fapt în societățile, în care se face prea puțin caz de această aprobare sau desaprobare socială, e mult mai puțin dezvoltată și dorința însăși.

Condiționări sociale cu totul similare au fost constatate și în cazul iubirii, legată de pornirea sexuală. Freud vede în complexul Oedip origina culturii. Datorită lui, adecă datorită procesului de identificare a copilului cu tatăl și a procesului de imitație, care derivă din această identificare, copilul își însușește toate obiceiurile și normele de conduită, pe care le constată la părinte, căutând să-și refuleze obiceiurile și normele infantile. În acest mod din mic animal, el devine o ființă socială și culturală, care știe să aprecieze bunurile spirituale. Atari lucruri, de fapt, pot fi constatate, spune Malinowski (26) și Mead (27, 28), doar în tipul nostru de societate, nu și în altele. În Melanesia, de exemplu, situația e cu totul diferită, iar complexul Oedip e cu totul inexistent. Complexul Oedip, deci, e o creație a societății și culturii, în care el apare, și nu un creator al acestei societăți și culturii. Iubirea, atât de caracteristică societăților civilizate, e, deasemenea, mai mult o creație socială decât un instinct; ea apare doar în societățile care exercită o puternică cenzură față de manifestările sexuale, admitându-le numai în conformitate cu anumite norme, adecă

numai după și în cadrele căsătoriei. În societățile cu atitudine mai liberală, cum sunt cele din Melanesia, sentimentele legate de manifestările sexuale, sunt mult mai scurte, cu mai puțină rezonanță și poate, și mult mai sănătoase. Probă lipsa întregului noian de manifestări isterice, provocate de cenzura atât de acerbă a tipului de societate în care trăim. În Melanesia atari isterii bat la ochi doar prin totala lor absență.

E înafară de orișice îndoială că punctul de vedere sociologic a aruncat o interesantă lumină asupra multor laturi din dinamica vieții umane. Faptele, invocate drept argumente, sunt mult prea convingătoare pentru a putea fi negate. A trage, însă de aci concluzia că valorile sociale sunt *singurele* motive ale acțiunii umane — așa cum Faris și alții înclină să creadă — e, desigur, o greșală. Dela o extremă ar însemna să sărim exact la cealaltă.

Intr'adevăr prezența influenței sociale nu e un argument contra influenței ereditare. Aceasta pentru simplul motiv că aceste acțiuni — cum vom vedea în capitolul următor — nu sunt opuse ci convergente; ele pot coexista și pot colabora. Mai mult: ele par să fie deadreptul reciproce, implicându-se una pe alta. În consecință faptul că dorința de aprobare sau cea de achiziție ori personalitate sunt mai dezvoltate în societățile, care prețuesc mai mult aceste valori și mai puțin dezvoltate în celelalte, nu e de loc o probă că aceste dorințe nu ar putea să aibă — înafară de determinarea socială — și una ereditară. Același lucru cu tendința de iubire, legată de sex. Erotica umană, desigur, variază atât în timp, cât și în spațiu; ea a fost alta în antichitate, alta în evul mediu și alta în contemporaneitatea pe care o trăim. Curtea, deasemenea, se face într'un fel la sat și în alt fel la oraș. Aceasta nu însemnează cătuși de puțin că dincolo de aceste forme istorice — ca să întrebuițăm fericita expresie a marelui Pârvan — nu există anumite forme biologice și psihologice comune, unele și aceleași la sat sau oraș, precum unele și aceleași în Europa sau Asia, etc. Ceeace l-a făcut pe Blasco Ibanez să afirme — în jurnalul său de călătorie în jurul lumii — că în ceea ce privește dragostea și felul ei de a o face, în cele din urmă, nu e nimic nou sub soare! Ori aceste forme comune, biologice și psihologice, desigur, pot fi ereditare. Deaceea problema, adevărată și marea problemă — pe care viitorul va trebui să o rezolve — nu e atât dovedirea că influența socială sau cea

biologică există, căci de așa ceva cu greu ne mai putem îndoi azi, ci de a preciza cât de mare e una și cât cealaltă și care e rostul uneia și care rostul celeilalte.

Dinamica psihologică

Însemnează cele de mai sus că natura umană nu e decât produsul interacțiunii dintre organism, socotit ca realitate biologică și societatea și că înafară de împlinirea dintre biologic și social nu mai există nimic, așa cum unui gânditor, printre care A. Comte în primul rând, înclină să creadă? Refuzăm să admitem. Probele contrare sunt mult prea evidente, pentru a putea fi contestate. Într'adevăr pe lângă influențele organice și sociale natura umană cuprinde și o serie de alte multe manifestări — poate cele mai esențiale — care nu sunt nici biologice, nici sociale, ci psihologice pur și simplu. În cele ce urmează ne propunem să ne ocupăm tocmai de aceste motive *pur psihologice*, care determină natura umană și care reprezintă — poate — natura umană mai mult decât oricare altele. Meritul de a le fi scos în relief revine cu deosebire lui Freud și McDougall, cei doi mari protagoniști ai psihologiei dinamice contemporane. Contribuții importante au făcut și Janet, Adler, Jung, precum și alți mulți psihologi, ca Woodworth, Lewin, Troland, P. Young, Tolman, iar ultima vreme G. W. Allport și H. Murray. Teoria lui Allport însemnează, probabil, cea mai sistematică și psihologică teorie emisă în ultima vreme asupra persoanei umane.

1. *Teoria lui McDougall.* În psihologia clasică, reprezentată cu deosebire de Wundt și pleiada sa de elevi, problema motivației e bătătoare la ochi prin completa ei absență. Ceea ce nici nu e motiv de mirare! Atenția acestei psihologii, constituită ca știință a fenomenelor de conștiință, cădea cu deosebire asupra senzațiilor și reprezentărilor, alecă asupra conținutului vieții sufletești, care, desigur, sub aspectul conștiinței e cel mai evident. Întrucât însă domeniul dinamicii umane e în primul rând inconștient, iar inconștientul rămânea înafară de câmpul preocupărilor psihologice, era natural ca tot înafară de acest câmp să rămână și domeniul motivației, cuprins în granițele sale. Excepție dela această regulă, au făcut doar James și Ribot, care pe lângă faptul de-a fi fost mari psihologi, mai

erau și mari cunoscători de oameni, adecă psihologi însăcuți, nu numai făcuți. Nu e, deaceea, nici o mirare că talentul lor de mari cunoscători de oameni s'a lovedit a fi mai puternic decât preocupările de sistem; în locul unui sistem, ridicat la rangul de dogmă, ei au preferat apropierea de realitatea tu-multuoasă a vieții, chiar și atunci când aceasta însemna un delict de lèse-majestate față de sistemul în vigoare.

Cel ce a luat o atitudine hotărîtă contra psihologiei fenomenelor de conștiință, care se mulțumia cu suprafața vieții sufletești — căci conștiința oricât de importantă ar fi, ea nu e decât o suprafață și încă din celea mai înșelătoare — e fără îndoială McDougall. În locul preocupărilor de suprafață el a introdus — alături de Freud — preocupările de adâncime, deplasând centrul preocupărilor psihologice dela conștiință la comportament, care e și conștiință și inconștient, cu deosebire inconștient. Pe această cale el a descoperit și dinamica vieții sufletești, față de care conștiința e doar un simplu instrument. Chiar numai unul din instrumente, deși altfel cel mai important! Această dinamică el a văzut-o cu deosebire în noțiunea de instinct, care — după el — e mobilul principal al celor mai multe din acțiunile noastre.

Instinctul. „Instinctul — spune McDougall în cartea sa deschizătoare de epocă, *Introducerea în psihologia socială*, (p. 25) — ar putea fi definit ca o dispoziție psiho-fizică înăscută, care determină, pe cel ce-l are, să perceapă și să dea atenție la o anumită clasă de obiecte, să trăiască o exercitare emoțională de o calitate particulară și specifică percepției acestei clase de obiecte și să reacționeze față de ele într'un anumit mod sau cel puțin să simtă impulsul spre o atare acțiune“. Instinctul, deci e un imbold și o formă de acțiune, deobicei inconștientă, dată dela naștere, adecă în mod ereditar, ce nu are nevoie să fie învățată; e comun la toți indivizii aparținători aceleși specii și e legat de prezența anumitor situații specifice. *Nativitatea, universalitatea* — sub care cuprindem faptul că instinctul e comun la toți oamenii, — desfășurarea *subită* și autonomă, mai mult inconștientă decât conștientă și *specificitatea* față de anumiți stimulenți, sunt, astfel, caracterele comune, după care instinctul poate fi recunoscut și definit. Prezența stimulenților specifici duce în mod automat la declanșarea reacțiunii, indiferent de concursul conștiinței, cu condiția numai ca instinctul să fie în stare de foame, apetit și nu în stare de supra-

săturare sau supra-exersare. Câteva exemple cu scop de ilustrare. La văzul șoarecelui pisica sare în mod subit, unii spun și perfect automat, îl urmărește, îl prinde și-l mănâncă, în cazul să îi e foame. Dimpotrivă, șoarecele, la văzul pisiceii, o ia la fugă și se ascunde în gaură sau în alt loc dosnic, mai la îndemână în acel moment și care-l scapă din ghiarele pisiceii. Atât actul de urmărire, prindere și mâncare, cât și acela de fugă al șoarecelui, sunt acte inconștiente; desfășurarea lor nu are nevoie de concursul conștiinței. Mai mult chiar; acest concurs mai mult ar încurca decât ar descurca. E caracterul *aconștient* al instinctului. Atât actul de urmărire al pisiceii, cât și acela de fugă al șoarecelui, se desfășoară în mod spontan, automat aproape, dela început. E caracterul *automat* al instinctului corelat cu cel *aconștient*. Și într'un caz și în celalalt nu e nevoie de învățare. Atari acțiuni nu e nevoie să fie învățate; ele sunt făcute dela început. E caracterul *ereditar*. Actele sunt comune oricărei pisici sau oricărui șoarece. E caracterul de *universalitate*. Ele se desfășoară numai în prezența situației specifice. Aceasta e caracterul de *specificitate*.

Multă vreme s'a crezut că instinctele sunt comune numai animalelor, nu și oamenilor. Oamenii, spre deosebire de animale, au rațiune. E o greșală. Omul, desigur, se deosebește mult, foarte mult, de șoarece și toate celelalte animale — și desigur în primul rând tocmai prin rațiune. Aceasta nu înseamnă, totuși, că el nu are cu ele și puncte comune. Iar instinctele sunt fără îndoială printre aceste puncte comune. Copilul, cași animalele, nu învață să sugă precum nu învață nici să se sperie și să plângă, să se mânie ori să iubească; toate aceste porniri și forme de acțiune fac parte din înzestrarea sa ereditară și sunt date — în mod virtual cel puțin — dela naștere, chiar dacă actualizarea lor se întâmplă mai târziu, atunci când procesul lor de maturizare e terminat. Uneori, această maturizare, întârzie ani de zile, cum e cazul instinctului sexual, care — după toată probabilitatea — apare doar după 8 ani și cu precădere între 12—16 ani. Ceeace nu e de loc un argument contra caracterului său instinctual, căci — excepție făcând de această întârziere — caracterele de mai sus — adică spontaneitatea, specificitatea, universalitatea, ereditatea — sunt evidente.

Unul din motivele pentru care prezența instinctelor este negată la om, este lipsa de rigiditate a formei lor de manifestare. Intr'adevăr forma de manifestare a instinctelor la om,

spre deosebire de forma, pe care ele o au la animale, este mult mai puțin fixă și mult mai puțin rigidă; ea este capabilă de ajustare și adaptare, așa cum minunata intuiție psihologică a lui James a presimțit. În acest mod și datorită procesului de învățare, de care producerea instinctului la om este capabilă, instinctul ajunge să se individualizeze, luând forme diferite, dela caz la caz. Minunea faimoasei insecte, care atacă și înțepă altă insectă exact după cap, în singurul loc sensibil și susceptibil de a fi perforat — de care Fabre a făcut atâta caz în observările sale și pe care își bazează și Bergson o bună parte din teoria sa asupra instinctului — este — pentru oamenii de știință — de mult o poveste. O atare fixitate și siguranță de reacțiune nu găsim la instincte, fie chiar și la insecte, unde, altfel, gradul lor de fixitate e cel mai mare. Cercetate mai deaproape instinctele — fie chiar și la animale — sunt departe de siguranța, preciziunea, fixitatea și rigiditatea, de care Fabre vorbește. Două insecte, studiate mai de aproape — cu ajutorul filmului, de exemplu — se constată că la unele și aceleași situații reacționează mai mult sau mai puțin diferit. Ceea ce însemnează că instinctul nu e formă de reacțiune absolut fixă, ci una maleabilă, susceptibilă de acomodare și modificare. Iar dacă în prima sa lucrare (29) McDougall s'a lăsat puțin furat de teoria fixității instinctului, în schimb în altele (30) și cu deosebire în ultima sa lucrare (31), el insistă asupra maleabilității și putinței de învățare a instinctului. În cazul omului aceste putințe ajung să fie atât de mari încât în loo de reacțiune fixă, instinctul ajunge doar o simplă *dispoziție* și o *directivă generală de reacțiune*, dar nicicând o *formă reactivă fixă*; câștigarea acestei forme e o chestiune de învățare. De aci și variabilitatea instinctului la om și caracterul de adaptabilitate individuală, pe care el îl evidențiază. Pentru a insista și mai mult asupra acestui caracter McDougall merge până acolo încât înlocuște noțiunea de instinct cu cea de *propensitate*.

O grupare a instinctelor, socotite ca dispoziții și propensiități de reacțiune, susceptibile de a se adapta dela caz la caz și individ la individ, îmbrăcând forme mai mult sau mai puțin individuale, este foarte anevoioasă. În consecință ea trebuie făcută cu toate rezervele cuvenite. Sub titlul de „aproximativă și tentativă” McDougall propune următoarea clasificare: hrănă, desgust, sex, frică, curiozitate, dragoste parentală, propen-

sitate gregară, dominare, supunere, mânie, țipete în caz de primejdie, pornire constructivă, achisitivă, râs, dorință de confort, odihnă, propensitate migratorie și un grup de propensități minore, dependente de corp¹).

Caracterul. Se spune că unui om mai ușor îi scoți un ochiu decât un nume oarecare, pe care lumea i l-a dat odată. Adevărul acestui proverb se aplică lui McDougall mai mult decât oricărui altul. Intr'adevăr dat fiind faptul că numele lui se leagă de teoria psihologică a instincțelor mai mult decât de a oricărui altul, lumea e dispusă să creadă că, înafară de instințe, el nu a mai văzut nimic și — prin urmare — pentru el instinctul este totul, orice alt element dinamic lipsește. Și, de fapt, acesta nu e de loc cazul. Pe lângă instințe McDougall a susținut dela început o serie de alte dispoziții ereditare, date numai ca dispoziții generale de reacțiune, lipsite de orice formă specială, cum sunt imitația, sugestia și simpatia, apoi obișnuințele sau habitudinile și cu deosebire *caracterul, care e organizarea ierarhică și unitară a tuturor elementelor dinamice — instințe, dispoziții și habitudini — în jurul sentimentului de*

¹) La început McDougall (29) a propus numai șapte instințe, apoi (30) 13, iar în ultima sa lucrare sintetică (31) 18. Această variație a listei sale, desigur, nu servește de loc plausibilitatea instincțelor propuse. E de remarcat, de altfel, că lipsa de acord a psihologilor asupra numărului instincțelor a fost cauza principală de înlăturare a *teoriei instincțelor, socotite ca forme mai mult sau mai puțin fixe de reacțiune, date dela naștere.* Intr'adevăr Bernard (5) studiază nu mai puțin decât 500 autori, încercând o statistică bazată pe 5684 de cazuri, între care găsește foarte puțin acord. Această lipă de acord a discreditat în foarte mare măsură teoria instincțelor. De aceea o serie de psihologi, care înainte admiteau teoria instincțelor, ca Dewey (7), Woodworth (46), etc., azi nici nu vor să mai audă de ele. Concepția instincțelor ca formă fixă și nativă de reacțiune este, astfel, aproape complet părăsită și înlocuită cu cea de *dispoziție și direcție* de reacțiune, susceptibilă de a îmbrăca — pe baza de *învățare — o formă sau alta.* Singurele dispoziții în care forma de reacțiune pare să fie în bună parte și înăscută sunt instinctul conservării, cel al sexului, frica și mânia, precum, poate și tandreța parentală, deși asupra ei discuția e mult mai mare. În acest mod s'ar verifica vechea și clasică listă, propusă de Ribot (35). Freud (11) — cum vom vedea — reduce lista la două grupe de instințe, ale Vieții și ale Morții. Adler (1, 2), urmând linia de gândire a lui Nietzsche și Schopenhauer, vorbește de un singur instinct, voința de putere. Același lucru cu Jung (24, 25), care admite numai noțiunea Libido, luată dela Freud, dar definită mai mult în termeni bergsoniani de elan vital.

eu și în conformitate cu normele sociale. Câteva cuvinte despre aceste elemente dinamice câștigate sau învățate.

Numărul obișnuințelor este foarte mare. Ele sunt, de obicei, sădite pe dispozițiile dinamice însăcute, fiind, așa zicând, o suprastructură a lor. Desvoltarea acestei suprastructuri ia uneori proporții de o atare mărime încât se poate vorbi — cum spunea James — de a doua natură a omului. Valoarea lor dinamică rezidă, după McDougall, în legătura lor organică cu instinctele și în rezonanța emotivă, provenită din legătura indisolubilă dintre obișnuințe și sentimente.

Interesante și prețioase sunt cu deosebire contribuțiile lui McDougall asupra caracterului. La început propensitățile se manifestă mai mult sau mai puțin dispart și independent unele de altele. Cum această manifestare dispartă duce la diferite conflicte între două sau mai multe tendințe, se pune problema și necesitatea organizării. Sarcina acestei organizări și-o asumă tendința cea mai puternică, adică instinctul eului. Cum însă tăria sa nu ajunge pentru învingerea tuturor celorlalte tendințe, care sunt prea multe, instinctul eului ajunge să dea mâna și cu normele sociale, cu care se pare că are cele mai mari afinități, în baza cărora, încheie un fel de pact. În virtutea acestui pact, pornirea sexuală, ori de mânie, frică, curiozitate etc., sunt libere să se manifeste, dar cu condiția de a nu veni în contradicție cu exigențele eului și ale sentimentului său de demnitate și cu acelea date în normele sociale. Eul și societatea exercită, astfel, o acțiune de disciplinare, admitând manifestarea unora din pornirile legate de diferitele instincte și oprind manifestarea celorlalte. Așa, de exemplu, instinctul sexual e liber să se manifeste în măsura în care nu contrazice normele sociale, adică în cadrele căsătoriei, și anume în așa fel încât sentimentul de stimă și demnitate, legat de instinctul eului, să nu fie afectat. Orice alte manifestări, contrare normelor sociale și sentimentului de demnitate al eului, sunt oprite. Atari acte sunt relațiile sexuale ilicite, adulterul, onania, dragostea cu o persoană de rang mult inferior, atât ca inteligență și cultură, cât și ca poziție socială etc. În general această acțiune de disciplinare, bazată pe una de ierarhizare și ordonare, în funcție de eu și normele sociale, reușește în cazul celor mai multe din instincte, cu excepția câtorva, unde succesul e mai mult parțial decât total, cum e cazul cu instinctul sexual.

Actul de caracter e un *act de voință*; el e rezultatul unui

efort mai mult sau mai puțin mare și mai mult sau mai puțin îndelungat. Actul instinctiv, dimpotriva, e mai mult efectul unei *descărcări*, contra căreia nu ne mai putem opune. În primul caz avem o participare a întregii noastre personalități și un sentiment de victorie și satisfacție; în al doilea o participare parțială a unui singur segment din personalitatea noastră — în opoziție cu restul global, cu care personalitatea se identifică — urmată de un sentiment de ușurare, succedat imediat de unul de culpa și rușine.

Mecanismul acestei organizări a caracterului e pus, de McDougall, în seama instinctului dela baza eului, care colaborează cu normele sociale. Rolul de căpetenie îl are instinctul eului. Organizarea caracterului, deci, vine mai mult dinlăuntru, decât dinafară; ceea ce înseamnă că ea are o condiționare mai mult psihologică decât sociologică.

Considerații critice. Teoria lui McDougall asupra instinctelor și caracterului a fost obiectul unor numeroase și vehemente atacuri, venite cu deosebire din spre sociologie și psihologia socială. Centrul de focalizare al atacurilor a fost cu deosebire teoria instinctelor, socotite ca izvoarele fundamentale ale acțiunii umane. S'a contestat, anume, atât importanța și nativitatea lor, cât și rolul redus al mediului și al societății cu deosebire, în determinarea persoanei umane, inclusiv dinamica ei. Mecanismul caracterului, deasemenea, e văzut — de acești cercetători — în primul rând în societate și numai apoi în individ. McDougall (spun acești critici) a văzut omul — și chiar și societatea — aproape numai în funcție de om și cu totul prea puțin în funcție de societate. Inșă, de fapt, situația e tocmai inversă: omul trebuie văzut în primul rând în funcție de societate. Unii critici, mai geloși de punctul de vedere sociologic în explicarea naturii umane, merg chiar mai departe și contestă lui McDougall și meritul de a fi întemeietorul psihologiei sociale, susținând că el a văzut această psihologie numai ca o contribuție a psihologiei individuale la înțelegerea societății și nu învers, ca o contribuție a societății și sociologiei la înțelegerea omului.

E înafară de orișice îndoială că întemeierea psihologiei sociale ca știință s'a făcut în sensul afirmațiilor făcute de criticii lui McDougall, cu alte cuvinte ca o sistematizare a contribuțiilor sociologice în psihologie, adică studiul influenței societății asupra individului. E iarăși drept că aceste contri-

buții s'au dovedit mult mai mari decât acelea, pe care McDougall le-a prevăzut. Ceeace implicat însemnează că rolul instinctelor în formarea personalității umane și în determinarea dinamicii ei e mai restrâns, iar acela al mediului social mai mare, astfel că mecanismul organizării caracterului trebuie căutat în societate într'o măsură mult mai mare decât McDougall a crezut. Insemnează aceasta că psihologia lui McDougall e în întregime greșită? Evident că nu. Dinamica instinctivă a rămas, deși, e drept, nu în proporția atribuită de el și nici în forme atât de fixe, cum el credea. Cele ce urmează ne vor convinge despre aceasta. Și a mai rămas apoi — înafară de introducerea punctului de vedere dinamic în psihologie, în care meritele lui McDougall sunt egalate, poate chiar întrecute, de acelea ale lui Freud — *concepția psihologică* a acestei dinamice. Intr'adevăr instinctele și caracterul, așa cum ele sunt concepute de McDougall, deși biologic la începutul lor și sociale în terminație, *ele sunt, totuși, în primul rând psihologice*. Acesta e atât cazul instinctelor de afirmație și supunere dela baza eului, cât și acela al curiozității, fricei, mâniei etc., care sunt și rămân realități psihologice, dacă nu chiar pur psihologice. Intre biologie și sociologie s'a interpus deci psihologia, iar rolul ei în determinarea persoanei umane e cel mai important. Aceeași concepție psihologică o avem și în organizarea caracterului. Fără a contesta influența normelor sociale, McDougall are meritul de a fi arătat că tăria instinctelor — care e un factor psihologic prin excelență — are cuvânt decisiv și în organizarea caracterului, care se face cu înfrângerea unora din instincte și cu triumful altora, după cum *forța* lor de manifestare e mai mare sau mai mică. În ultimele sale lucrări McDougall (30, 31) a căutat să se ocupe de această forță sufletească mai deaproape, socotind-o ca energie aparte, de natură hormonală, finalită, deosebită de energia fizică, de natură mecanică. Instinctele, dispozițiile generale de acțiune, obișnuințele și însăși organizarea caracterului, sunt în primul rând manifestări ale acestei energii sufletești. Suntem, astfel, în plin *psihologism*.

2. *Teoria lui Freud*. Spre deosebire de McDougall, care caută exactitatea mai mult în întindere, încercând să cuprindă toată diversitatea dinamicii sufletești, Freud caută aceeași exactitate în adâncime, râvnind să prindă însăși baza și esența dinamicii sufletești. În acest mod el e preocupat doar de trei elemente dinamice, Ego, Supra-Ego și Libido, în funcție de

care el vede tot restul, în vreme ce McDougall extinde aceeași dinamică la peste 18 elemente, de o frecvență și importanță cu totul inegală, plus nesfârșita serie a obiceiurilor și sentimentelor, precum și organizarea lor unitară și ierarhică în diferitele tipuri de caracter. Alături de instinctul eului și cel sexual, de o importanță atât de capitală pentru întreaga dinamică a persoanei umane, care probabil explică toate aspectele majore ale dinamicii umane, McDougall pune instinctul achiziției sau construcției, ori pe cel al confortului sau călătoriei, de o importanță infinit mai redusă. Instinctul eului și instinctul sexului nu mai sunt aproape totul, cum e cazul la Freud, ci doar două din mai mult de 18, adică aproximativ a noua parte din dinamica persoanei. Creșterea exactității în suprafață duce, astfel, la lipsa ei de coborâre în adâncime și cu aceasta la înșăși pierderea esențialului, care zace tocmai în această adâncime.

Intr'adevăr succesul — unic în felul său — al teoriei lui Freud rezidă tocmai în această așezare a punctului exact unde trebuie; teoria sa focalizează înșăși esența nucleară a dinamicii umane, față de care restul dinamicii, ce mai rămâne, e un simplu derivat.

În cele ce urmează încercăm să definim conceptele fundamentale, cu care psihanaliza lui Freud lucrează și mecanismul lor de operare.

Libido. Prin *Libido* Freud înțelege dorința generală de plăcere; el e una cu *iubirea*, luată în sensul cel mai larg al cuvântului, de Eros, Liebe, Amour, Love etc. și nu numai iubirea sexuală, care e doar una din manifestările ei, deși, desigur cea mai importantă¹⁾. Această iubire se confundă cu înșăși pornirea originară a vieții, fiind manifestarea energiei, care stă la baza acestei vieți. Ea se îndreaptă totdeauna spre un *obiect* oarecare din

¹⁾ „Nucleul a ceea ce noi înțelegem prin cuvântul iubire — spune Freud (11) — consistă desigur în iubirea sexuală cu împerecherea drept scop (aceasta e și ceea ce noi numim în mod obișnuit iubire și pe care poezii o cântă). Noi nu separăm însă de această iubire și socotim că nici nu putem separa, nici iubirea de sine, nici iubirea față de părinți, copiii, prieteni, precum nici iubirea omeniilor în general, sau iubirea anumitor obiecte concrete sau idei abstracte. Iar justificarea noastră în refuzul de-a face această separare consistă în întreaga experiență psihanalitică, ce ne arată că aceste iubiri nu sunt decât expresia uneia și aceleiași activități instinctive“.

care noi socotim că putem trage o plăcere sau alta; ea e înăscută și variază dela un individ la altul; la unii e mai puternică, la alții mai slabă; la unii se manifestă mai mult într'o direcție, la alții într'alta etc. Jung — cum vom vedea îndată — identifică Libido cu elanul vital al lui Bergson, iar McDougall cu energia hormică, ce e izvorul tuturor manifestărilor vitale și e dată dela început, adecă dela naștere. Ea are o serie de puncte de contact cu *voința* lui Schopenhauer, profund irațională în natura ei, precum și cu voința de putere a lui Nietzsche.

Obiectele în spre care energia vitală se îndreaptă, în căutarea ei de plăcere, sunt (a) propriul nostru eu, identificat la început cu corpul, iar apoi cu întreaga noastră personalitate, (b) o serie de obiecte dinafara noastră, printre care în primul rând persoanele cu care venim în contact și ne îngrijesc și care la început sunt părinții, mama cu deosebire, iar mai târziu persoanele de sex contrar, și (c) lumea noastră interioară, a imaginației și gândirii interioare, concepută în opoziție cu lumea exterioară a obiectelor dinafară.

Canalizarea energiei erotice în spre una sau alta din aceste trei direcții e cuprinsă sub termenul de *catexis*. Avem, astfel, ego-catexis, obiect-catexis și fantezie-catexis sau narcisism, întroversiune, concepută ca îndreptarea energiei spre lumea gândurilor din interioritatea noastră. Extroversiunea, în acest caz — și numai în concepția lui Jung — ar corespunde fixării față de lumea dinafară, obiect-catexis.

Dacă ar fi să interpretăm pornirile instinctive, cuprinse în noțiunea generală de Libido, prin prisma concepției lui McDougall și a celorlalți psihologi, atunci, instinctele din grupa (a) ar putea fi identificate cu instinctul general de conservare, care ia calea nutriției — în ceeace privește corpul — și calea eului și a sentimentului de sine — în ceeace privește sufletul propriu zis. Scopul acestor instincte, interpretate în lumina teoriei lui Freud, e îngrijirea și iubirea propriului nostru eu și a propriei noastre personalități. Elementul erotic, de iubire, trebuie luat în sensul strict al noțiunii clasice de Eros; el, evident, nu are nimic sexual în el, deși, altfel, anumite corelații, de natură mai mult sau mai puțin incidentală, ar putea exista, în așa fel încât unul, care-și iubește corpul să iubească și mai mult sexul și invers¹⁾.

¹⁾ E foarte probabil însă că între iubirea corpului și iubirea eului și a idealului de personalitate spirituală, să fie oarecare antagonism. Iu-

Pornirile dela grupa (b) — privity prin prisma instinctelor lui McDougall — s'ar identifica cu iubirea parentală, iubirea oamenilor în general și iubirea persoanelor de sex opus, sau iubirea sexuală, legată de instinctul sexual propriu zis. Chestiunea rămâne în discuție cu pornirile dela grupa (c), unde e vorba de iubirea lumii interioare a individului, caracteristică persoanelor introvertite. Această iubire s'ar identifica — credem — mai mult cu introversiunea, socotită ca orientare generală a firii și temperamentului.

În opoziție cu *instinctele vieții* sau *Libido* avem, după Freud instinctele destructive de viață sau *instinctele morții*. Spre deosebire de pornirile cuprinse în noțiunea de Libido, care sunt porniri ale vieții, în slujba vieții, instinctele morții sunt exact opusul lor, anume porniri contrare vieții, ce urmăresc negarea și distrugerea vieții sau cel puțin reîntoarcerea înapoi, spre fazele anterioare ale vieții și — dacă se poate — chiar spre faza premergătoare vieții, când ea încă nu a apărut. Ele reprezintă tendința de a ne reîntoarce înapoi la starea anorganică, cu scopul „de a restabili starea de lucruri care a încetat prin turburarea adusă în lume prin emergența vieții”. Ele pot lua trei direcții: (a) impulsurile regresive sau tendința de reîntoarcere la fazele precedente ale vieții, anume la fazele copilăriei cu deosebire, (b) tendințele sadice de auto-distrugere, auto-mutilare, auto-chinuire și (c) tendințe agresive, față de lumea dimprejur, pe care dorim să o batem și distrugem. În termeni de psihologie McDougalliană aceste porniri ar echivala cu instinctul luptei și o parte din instinctul fricei. Restul ar rămâne în seama procesului general de regresivitate, care e urmarea imposibilității de adaptare la fazele superioare și înaintate ale vieții.

Rolul instinctelor morții, în comparație cu acela al instinctelor vieții, e mult mai redus. După toată probabilitatea, ele intră în funcțiune doar atunci când seria insucceselor, pe care instinctele vieții le-au întâlnit, e prea mare. După unii psihanalști, ca Ferenczi, Jones (vezi Healy, 14) etc. aceste instincte nici nu ar exista, după alții în schimb, ca Alexander (3) ele au un rol aproape echivalent cu acela al instinctelor vieții.

birea prea mare a plăcerilor corpului pare să ducă la o scădere a urmăririi idealului de personalitate și invers. — Se pare deasemenea, că iubirea personalității sufletești ar corola în sens invers cu iubirea persoanelor de sex opus. Acesta e cazul persoanelor prea mult în dragoste cu ele înșile, dintre care — în cazuri extreme — se recrutează narcisiști.

În general manifestările instinctelor vieții (Eros) sunt separate de acelea ale morții; uneori însă ele există și împreună. O parte din drama vieții rezultă din acest joc al instinctelor vieții cu instinctele morții. Ne iubim și urim în același timp, precum iubim și urim și alte persoane înafară de noi etc. Acte de tandrețe sunt succedate imediat de acte de brutalitate și invers. Aceasta cu deosebire în cazul actului sexual, în care tandreța e adeseori corelată cu brutalitatea dusă până la sadism.

Principiul fundamental al pornirilor vitale cuprinse sub noțiunea generației, cu caracter eminentamente colectiv, de Libido este căutarea plăcerii. „Principiul plăcerii — spune Freud — este principiul suveran, care stăpânește toate procesele vitale, determinate de pornirile originare, înăscute, ale vieții, cuprinse în Libido”. „Aceste procese — spune el în altă parte — se străduiesc totdeauna după plăcere, pe care ele o caută neîncetat; ori de câte ori ele dau de neplăcere, ele se retrag (represiune)”. În general plăcerea corespunde unei „ridicări a nivelului vital; iar neplăcerea unei coborâri a acestui nivel; ele denotă, așa dar, o oscilație în sus sau în jos a vieții și a pornirilor, care-i stau la bază”. În cazul instinctelor morții această regulă suferă însă unele excepții. Altfel însă principiul plăcerii se aplică atât în instinctelor vieții, cât și celor ale morții.

În ceea ce privește noțiunea de instinct, Freud o ia în sensul de „pornire generală”, dată dela naștere, deci ereditară, comună la toți, deși în grade diferite. Uneori ea e *fixată* față de anumite situații specifice sau obiecte, ca să întrebuițăm propria sa terminologie. În general însă această legătură înăscută față de anumite obiecte specifice e foarte labilă și instinctul e capabil de foarte multă învățare. Rezerve asemănătoare sunt făcute și față de rigiditatea formei de reacție; forma de manifestare e maleabilă și susceptibilă de adaptare și modificare. Caracterele de universalitate și nativitate sunt, deci, păstrate aproape intacte; cele de specificitate și rigiditate, cu foarte mari rezerve. Unii deaceia și socot că pornirile vieții cuprinse în libido, ar putea fi definite în mod mai adecvat prin noțiunea de impuls, dorință, imbold.

Instinctele vieții — sau Libido — și cele ale morții — sau negarea lui Libido — studiate mai deaproape, apar ca porniri iraționale și inconștiente, pe care trebuie să le admitem ca atare și să le satisfacem, indiferent de ceea ce rațiunea ne-ar spune despre ele. Ele nu știu nici de moralitate, nici de lege, ci pur

și simplu vor să fie satisfăcute, adecă să parvină la plăcere. Ele — cum vom vedea atunci când ne vom ocupa de dimensiunea abisală a vieții și de structura ei — sunt cuprinse sub termenul general de Sine, (Es, Id, le Soi). Sinele e prin excelență inconștient; el reprezintă profunzimile cele mai îndepărtate și mai ascunse ale inconștientului, a cărora rațiune de a fi nu pătrunde nicicând în conștiință.

Fig. 4 rezumă instinctele vieții și instinctele morții, așa cum ele au fost expuse mai sus. În legătură cu această clasificare — precum și cu cele dezvoltate mai sus — e, credem, locul să amintim că, după Freud, între diferitele porniri ale vieții sau morții există strânse legături, așa încât ele sunt *mai mult aspecte și părți din una și aceeași unitate*, instinctul vieții sau instinctul morții. În consecință ego-catexis, obiect-catexis și fantezie-catexis sunt *instincte-părți*, iar iubirea corpului, iubirea personalității etc. sunt *instincte-subpărți*. Același lucru și în ceea ce privește pornirile cuprinse la instinctul morții. Foarte frecvente însă sunt și expresiile de *instincte ale vieții și instincte ale morții*. Într'un atare caz e bine să nu se uite nici un moment legăturile organice dintre aceste instincte și susceptibilitatea lor de a fi cuprinse în două unități colective, cu caracter organic și bine definit.

Intrucât instinctele morții sunt tocmai opusul instinctelor vieții, ele, evident, ar putea fi reduse la una și aceeași dimensiune. Ele ar fi cei doi poli opuși ai ei. Instinctele vieții ar fi, astfel, instincte de *afirmare a vieții*, iar cele ale morții, instincte de *negare a ei*.

În ceea ce privește apariția pornirilor libidinale¹⁾, la început avem iubirea corpului, adecă trebuințele organice și tendințele masochiste, manifestate în deosebi prin plâns. După câteva luni apare iubirea mamei și pornirile sadice, de mânie și lovire, care — probabil — apar chiar din prima lună. Urmează, apoi, iubi-

¹⁾ Spunem *libidinale* și nu *libidinoase*, tocmai pentru a evita accepția de plăcere senzuală, nepermisă, cu caracter strict sexual, pe care atributul de libidinos îl are. O atare accepție nu a fost nicicând în intenția lui Freud; noțiunea de libido, în accepția ei latină, înseamnă căutarea de plăcere și fericire și nimic mai mult. Caracterul de sensualitate și sexualitate exagerată, în forme neadmise, l-a primit doar în vorbirea noastră curentă. Din acest motiv multă lume socoate că alegerea acestei noțiuni este foarte puțin fericită și a dus la foarte multe confuziuni și neînțelegeri.

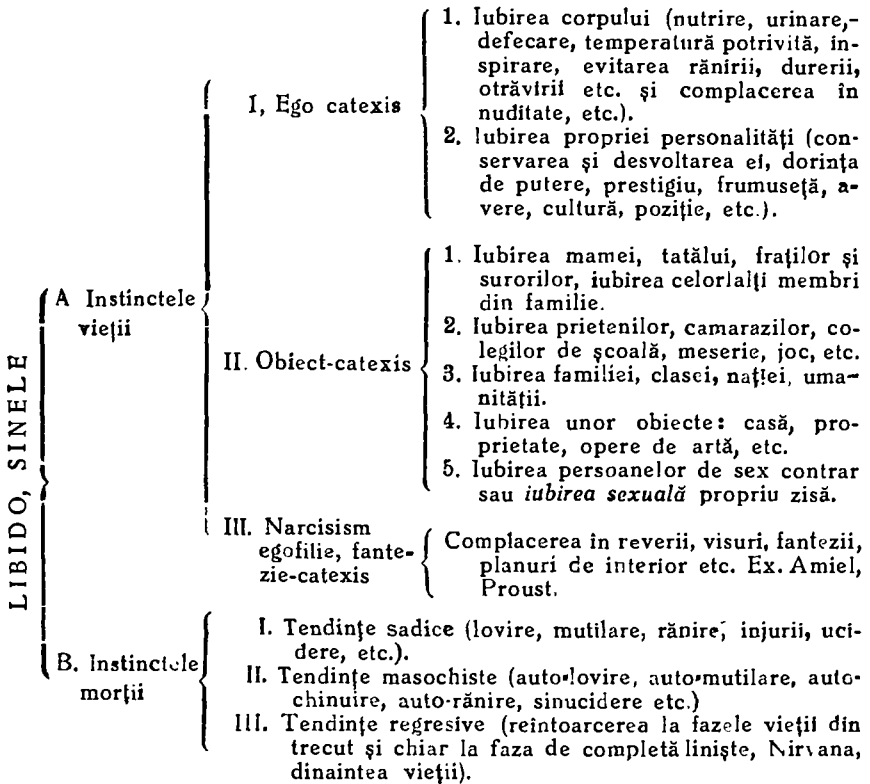

Fig. 4. — Pornirile libidinale, Libido, Sinele.

rea tatălui și a celorlalte persoane din familie și din imediat contact, iar după 3—5 ani iubirea propriei persoane și pornirea narcisică. Pornirea narcisică devine dominantă și rămâne ca atare până la pubertate, când apare iubirea față de sexul opus, care joacă — în adolescență cel puțin — rolul principal, deși, uneori, ea e egalată de iubirea proprie persoanei. Cu maturitatea iubirea persoanei ajunge să domine pe cea sexuală, cel puțin în majoritatea cazurilor normale, a persoanelor sănătoase. În o bună parte din cazuri domină însă pornirea sexuală, iar în altele — mai reduse la număr — pornirea narcisică, pornirea sadică și cea masochistă. Dominarea pornirii sexuale e legată cu deosebire de tăria complexelor asociate cu ea, determinate de represiuni prea puternice și nesatisfăcătoare. Asupra lor vom reveni¹⁾.

¹⁾ Forța sau tăria pornirilor libidinale sau instinctive, evident, variază și dela individ la individ, nu numai dela pornire la pornire. În

Supra-Ego. El este cel de al treilea izvor al acțiunilor umane, pe care — din motive didactice — îl desvoltăm însă înaintea *Eului*, care e izvorul al doilea.

Supra-Eul este mandatarul normelor sociale, sădite în copil din fragedă copilărie, pe bază de sugestie și dictat (urmat de pedeapsă sau recompensă, după cum e ascultat sau nu). Dat fiind faptul că plantarea sa începe înainte de apariția conștiinței și rațiunii, el este în primul rând inconștient. Aceste norme, sădite adânc în natura noastră și devenite inconștiente, devin un fel de *imperative categorice*, cărora noi trebuie să ne supunem orbește, fără a mai întreba de rațiunea lor; ele apar, deci, ca *realități venite din interior*, ca un glas al conștiinței lui Cain, deși altfel — la origine — ele sunt realități venite din afară, anume dela părinții, dascălii și celelalte persoane, care au contribuit la educația noastră din primii ani. Supra-Eul este, prin urmare, rezultatul procesului de socializare din prima copilărie.

Inceputul Supra-Eului trebuie căutat în regularea hranei — mâncarea la ore fixe — urmată de regularea somnului, succedată apoi de regularea urinării și defecării. Regularea hranei este efectuată în prima lună; a somnului în primele luni, iar cea a urinării și defecării în anul doi și trei. Asociată cu regularea urinării și defecării este sădirea grijei față de curățenie. În legătură cu hrana avem asociată grija de a mânca cu furculița, cuțitul. fără a murdări haina etc. Calea socializării, care stă la baza Supra-Eului, este pedeapsa și recompensa, pe cale fizică și apoi orală. Ea este făcută prin cuvinte lapidare, de „Da” sau „Nu” și alte expresii similare. *Motivarea rațională lipsește*. Ea apare doar după 3—5 ani și joacă rol principal numai în pubertate și adolescență.

Un rol fundamental în însușirea vorbirii și manierelor, imbrăcămintei etc. îl are identificarea cu una sau alta din per-

acest mod există indivizi cu o forță sau *energie vitală* mai mare, alții cu una mai mică și așa mai departe. Aceasta indiferent de felul cum se canalizează această forță spre o pornire sau spre alta. Meritul de a fi insistat asupra acestei *forțe* sau *energii sufletești* revine cu deosebire lui Janet, care i-a dedicat o excelentă lucrare (*La force et la faiblesse psychologique*). O deosebită atenție îi dă și Freud și McDougall. Indivizii cu forță psihologică mare au o conduită plină de viață, puternică, vi-guroasă; ceilalți una slabă, lipsită de vigoare etc. Asupra acestei forțe vom reveni în legătură cu temperamentul.

soanele adulte, de obicei cele din familie și anume părintele de același sex, care este dat de exemplu. Complexul Oedip, de care ne vom ocupa ceva mai jos, derivă din această identificare. După părerea lui Freud el joacă un rol decisiv, în așa fel încât Supra-Eul e în primul rând creația sa. De aci și procesul de socializare *precipitată*, care stă la baza Supra-Eului. Origina acestei precipitării trebuie căutată în faptul că micul copil, identificat cu părintele de același sex, imită orbește tot ceea ce acest părinte face, fără să se mai întrebe de rostul acestei imitații. Întrucât acest părinte e o ființă socială, copilul va ajunge, și tinde să ajungă, același lucru. Aceasta într'un tempo foarte accelerat, *precipitat*. Fără această identificare și imitare oarbă, derivată din identificare, precipitarea ar fi cu neputință.

Socializarea precipitată din familie este continuată în școală, biserică, profesiune și societate în general. Identificarea continuă să joace același rol. Copilul își însușește cu deosebire manierele și felul de a vorbi și a se îmbrăca al învățătorului sau profesorului, cu care s'a identificat. În adolescență această identificare se lărgțește dincolo de grupurile sociale directe. Adolescentul ajunge să se identifice cu unul sau altul din persoanele celebre. La fetele de azi predomină identificarea cu stele de cinematograf.

Socializarea, care stă la baza Supra-Eului, fiind făcută pe cale de sugestie, imitație și dictat, în care rațiunea și acceptarea conștientă nu joacă aproape nici un rol, Supra-Eul și normele, cuprinse în el, au caracterul de imperative, ce nu se discută, ci se respectă, execută. A le discuta și căuta rațiunea însemnează un act de nesupunere și lèse-majestăte. Chestionarea normelor sociale, sădite în Supra-Eu, este, astfel, una cu „a mânca din pomul oprit”, aspru pedepsită de Dumnezeu și lege.

Între pornirile libidinale și exigențele dictate de normele sociale, întrupate în Supra-Ego, există un etern conflict, mai mult sau mai puțin accentuat, a cărui soluționare deplină nu are loc niciodată. Pornirile libidinale mână pe om spre mâncare și gratificare sexuală, indiferent dacă hrana e câștigată prin muncă cinstită ori furt, sau dacă gratificarea sexuală prejudiciază ori nu altor persoane; exigențele întrupate în Supra-Ego, dimpotrivă, cer respectarea tuturor normelor sociale, etice, estetice, religioase etc. Cu alte cuvinte omul e liber să mănânce orișice cu condiția să-și câștige această mâncare cu sudoarea frunții sale, nu prin înșelăciune, furt sau banditism etc. Satisfacția

pornirilor libidinale trebuie, deci, canalizată prin tiparele sociale, luate în sensul cel mai larg al cuvântului, menite să asigure și satisfacerea pornirilor libidinale ale celorlalte persoane, cu care conviețuim. Altfel Supra Eul se opune și dacă societatea însăși nu ia măsuri contra individului — fie pe cale juridică, fie pe cale de oprobriu public — atunci rămâne Supra-Eul sau glasul conștiinței, de care, cași Cain, nu putem scăpa nici unde, până nu ispășim ceea ce am păcătuît. Conștiința *datoriei*, cinstea desăvârșită, corectitudinea dusă la extrem etc., sunt principiile fundamentale ale Supra-Eului, așa cum *plăcerea* era principiul și rațiunea de a fi a pornirilor libidinale din Sine. De o parte avem — cum ar spune Pirandello sau Klages — Vieța de cealaltă Forma, Spiritul La un pol e — după Bergson — instinctul, la celalalt Rațiunea. Imperativul categoric al lui Kant nu e decât expresia prin excelență a Supra-Eului.

Ego. Ego sau Eul e o realitate dinamică intermediară așezată între Sine sau Libido și Supra-Eu între care trebuie să țină cumpăna, balanța. El are, astfel, o funcțiune de sinteză, împăcare, conciliere, armonizare. Anume de împăcare și sinteză a pornirilor libidinale cu exigențele hiper-morale din Supra-Eu.

În acest scop el apucă mai multe căi, dintre care mai importante sunt următoarele: (a) *Imblânzirea* pornirilor sălbatece din Libido și *îndulcirea* exigențelor mult prea severe ale Supra-Eului. Eul încearcă o împăcare, pe bază de compromis, în care trebuie să cedeze și o parte și cealaltă. (b) Căutarea situației în care acest compromis lucrează mai bine. Societatea e o realitate foarte vastă și complexă, care oferă meserii și meserii, tovrășii și tovrășii etc. Eul va căuta acea meserie și acea tovrășie, în care antagonismul dintre Libido și Supra-Eu să fie cât mai atenuat cu putință. Individul cu Supra-Eu foarte dezvoltat va fi îndreptat — de către Eu — către profesiunea de preot; cel dominat de Libido va fi orientat în spre profesiunile mai liberale, de medic, etc. Unul cu porniri sadice prea puternice va alege meseria de măcelar, în care sălbătăcia pornirilor sale poate să fie sublimată și astfel manifestată încât să nu facă vreun rău etc. La fel cu tovrășiiile sau societatea în sensul strict al cuvântului. Individul dominat de Libido va alege tovrășia semenilor, care nu sunt tiranizați de Supra-Eu în așa fel încât să-i facă muștrări etc. Invers, indivizii cu Supra-Eu foarte dezvoltat vor căuta societatea celor cu un Supra-Eu asemănător. (c) În una și aceeași meserie, în unele și aceleași relații sociale

și în una și aceeași meserie sau familie, se va căuta *momentul potrivit* pentru a se da satisfacție pornirilor din Libido și momentul adecvat pentru satisfacția imperativelor din Supra-Eu. Sa va glumi când e vorba de glumit, se va petrece când e vorba de petrecut și se va lucra, atunci când e vorba de lucru. În acest mod Vieața nu va fi jertfită Formei, iar Forma nu va tiraniza Vieața. Forma va fi doar o modalitate de ridicare a Vieții la trepte superioare, cu rezonanță mai amplă, profundă, rafinată și cultă.

Actele determinate de Libido sau de Supra-Eu au caracterul de *porniri* — cărora trebuie să ne *opunem* — sau *dictat* — căruia trebuie să ne *supunem*. Ele nu vin din *spontaneitatea, inițiativa și interioritatea noastră*, ci *dinafară* și mai mult în contra acestei inițiative și interiorități proprii. *Eul*, care se identifică tocmai cu această proprie interioritate, inițiativă și spontaneitate, se simte, astfel, *sufocat și tiranizat*, fie de Sine, fie de Supra-Eu. În consecință Sinele și Supra-Eul apar ca un fel de Alter-Euri, care caută să-și impue, fiecare, voința Eului, făcând din el un instrument pentru propria lor voință. Situația e cu atât mai neplăcută cu cât voințele celor două Alter-Euri se bat cap în cap, așezând Eul între ciocan și nicovală. În măsura în care voința Eului e dominată, fie de cea a Sinelui, fie de cea a Supra-Eului, actele sale par *determinate dinafară*; în măsura în care voința Eului ajunge să stăpânească pornirile libidinale sau exigențele hiper-morale, actele sale apar ca *ceva isvorit din propria sa spontaneitate, voință*. În primul caz avem un sentiment de *constrângere*; în cel de al doilea unul de *libertate*. Actele Eului sunt *acte autonome, independente, libere*. Omul — care se identifică cu Eul — se simte autorul lor.

În general însă colaborarea dintre Eu și Supra-Eu este mult mai mare decât aceea dintre Eu și Sine. Ceeace nici nu trebuie să ne mire. Supra-Eul e în cele din urmă o derivare din Eu¹⁾. În consecință sentimentul de constrângere, tiranie, determinare, îl avem mai mult în cazul pornirilor venite din Libido. El e Alter-Eul nostru prin excelență. El e acela, care adeseori, năvălește ca un puhoi peste toate barierele noastre — adecă ale Eului și în bună parte ale Supra-Eului — căutând plăcerea și numai plăcerea, indiferent de forma socială și spirituală, și de demnitatea și prestigiul nostru, angajat în respectarea acestor

¹⁾ Așa cum vom arăta în Cap. VII.

forme. Atari manifestări duc la un profund sentiment de descordare, descărcare, urmat însa de unul de jenă și rușine. Mănat de acest sentiment de rușine, omul caută să se auto-pedepsească, fie prin muștrare, fie prin auto-lovire, auto-mutilare etc. E momentul când ne dăm cu pumnii în cap, blestemând Alter-Eul, adevă pornirile libidinale, care ne-au făcut de rușine. „Să tune dracu în ăla Ion, care o mai face așa ceva” sau „Mi-am pierdut mîntea, bate-m'ar Dumnezeu să mă bată” etc., sunt tot atâtea expresii, care ilustrează atari momente.

Uneori însă — e drept mult mai rar — se poate întâmpla ca Eul să dea mîna cu Libido, căutând să se răsbune pe Supra-Eu, care i-a tiranizat pe amîndoi. Pustnicul din *Thäis*, a lui Anatole France, e o minunată ilustrare pentru această categorie de cazuri. „Las să beau, ce-mi pasă?”, „Fac cum vreau și dacă mă fac de răs, ce-i”? etc. — sunt expresii ce caracterizează atari situații. Crimele sunt, deobicei, rezultatul acestei alianțe dintre Sine și Eu.

Dacă ar fi să definim în mod și mai adecvat funcțiunea Eului — socotită prin prisma celor spuse mai sus — atunci am spune că *Eul e un fel de agenție de ajustare, manifestare și ajungere la scop, atât pentru Sine, cât și pentru Supra-Eu*. Sinele și Supra-Eul sunt, de fapt, realități strict dinamice. Ele sunt doar *pornire* sau *datorie*, dar nu și mijloacele de satisfacere și ajungere la scop. Aceste mijloace — adevă aptitudinile — sunt la dispoziția Eului, care e și realitate dinamică și realitate funcțională, instrumentală. *Sentimentul realității* e, astfel, principiul de bază al Eului, așa cum acela al *plăcerii* era principiul Sinelui, iar *datoria* principiul Supra-Eului. Eul *judcă* asupra pornirilor din Sine sau Supra-Eu și *deliberează* dacă e sau nu cazul ca ele să fie urmate. Tot el face și corectările necesare, de *îmblînzire* în cazul pornirilor libidinale și de *îndulcire* în cazul exigențelor hiper-morale. Odată ce această deliberare și corectare e terminată, Eul trece la *condițiile* și *căile* de manifestare. În acest scop el trebuie să judece situația dinafară în toată *obiectivitatea* ei, pentru a vedea dacă e sau nu cazul ca pornirea libidinală sau datoria hiper-morală să primească curs liber. Sinele și Supra-Eul dau doar *dorința*; e la latitudinea Eului de a asigura *putința*, adevă traducerea dorinței în faptă.

În acest mod principiul realității ajunge să servească principiul plăcerii, deși altfel, el adeseori îl contrazice. De fapt opunerea, pe care principiul realității o face principiului plăcerii nu

e *definitivă* — cum e cazul cu opoziția Supra-Eului — ci doar *temporară*. Principiul realității se opune plăcerii *numai* atâta timp cât e necesar ca armonizarea ei cu Supra-Eul și asigurarea *putinței* de traducere în faptă, să fie efectuate. După aceea el intră în slujba plăcerii. Iar dacă uneori câteva plăceri sunt sacrificate, aceasta se face numai în vederea unor plăceri mai mari în viitorul mai mult sau mai puțin apropiat. Această sacrificare a plăcerilor mici și trecătoare din prezent pentru unele mai mari și durabile din viitor e funcțiunea prin excelență a Eului.

Care e originea Eului? E el înăscut sau dobândit? La început Freud socotea că e ereditar. Baza sa ar fi formată prin instinctul eului, care duce la conservarea și dezvoltarea maximă a persoanei. Cu timpul însă Freud și-a dat seama că elementul erotic, e cuprins și în instinctul eului, *care e la urma urmei tot o iubire, anume iubirea propriei persoane*, suflet și corp, pe care dorim să o conservăm și dezvoltăm cât mai mult cu puțință. În consecință instinctele eului — adică iubirea corpului, persoanei și sufletului — au fost înglobate în Libido. *Eros* devine una cu *Vieța*. *Libido*, a început, astfel, prin a fi mai mult Sex, a devenit *Eros* și termină prin a fi însași *Vieța*, anume *toată Vieța, în măsura în care ea e pornire ereditară și inconștientă*. În consecință Eul — cași Supra-Eul — care e o derivare din el — rămâne să fie explicat numai din experiență și învățare, anume din experiența și învățarea în contact cu mediul, cel social cu deosebire. El nu e decât totalitatea principiilor, ideilor, obișnuințelor și înțelepciunii, dobândite în contact cu mediul și *cernute* prin prisma intereselor vieții individului. Aceasta spre deosebire de Supra-Eu, care este egal cu totalitatea preceptelor și normelor sociale și morale, primite pe bază de sugestie și dictat, fără orșice discernământ conștient. Conștiința e, prin urmare, funcțiunea prin excelență a Eului, de care el se servește pentru îndeplinirea funcțiunilor sale de sinteză și armonizare dintre Sine și Supra-Eu. Tot de ea se servește și în traducerea în faptă a pornirilor, care presupune adaptarea la mediu.

Complexe, sublimare, travestire. În majoritatea cazurilor ciocnirile dintre pornirile libidinale, ale Vieții, și normele morale și sociale, ale Spiritului, ajung să fie rezolvate în mod satisfăcător. Eul își îndeplinește funcțiunea sa în mod normal. El reușește: (a) să îmblânzească pornirile din Sine, (b) să indulcească pe cele din Supra-Eu și (c) să asigure traducerea lor în

faptă, atât prin căutarea locului și momentului potrivit, precum și prin executarea mișcărilor și proceselor mintale, necesare în acest scop. În alte cazuri însă ciocnirea persistă, iar conflictul nu poate fi rezolvat. Pornirea libidinală nu vrea să știe de nici o îngrădire și imblânzire, iar Supra-Eul — îndârjit — nu numai că nu cedează nimic, dar trece în extrema contrară și taie orice poftă pornirii libidinale. El nu mai vrea să mai știe de ea și o desmoștenește de orice drepturi.

Pornirea libidinală — în acest caz — e *refulată* în inconștient; ea e înlăturată din câmpul conștiinței și trecută la coș; de dosarul ei conștiința nu mai vrea să mai știe. Conținutul inconștientului este format, în primul rând, din aceste porniri refulate, pe care cenzura conștiinței, dictată de Supra-Eu, nu le-a admis, contrastul dintre ele și principiile morale ale Supra-Eului fiind prea mare.

Ajunsă în conștient pornirea libidinală refuză totuși să se astâmpere; ea își caută drepturile ei la vieață. Iar fiindcă în conștiință nu mai poate reveni, accesul ei fiindu-i tăiat pentru totdeauna, ea încearcă o operă de deghezare, *travestire*. În consecință ea îmbracă haina altei tendințe, căutând să înșele vigilența conștiinței, cu ajutorul căreia Eul și Supra-Eul *cenzurează* apariția tuturor pornirilor și dorințelor. Așa, de exemplu omosexualul își refulează pornirea sa sexuală, dar își permite altfel, înșelat de această tendință refulată, să militeze pentru o concepție virilă în conducerea lumii, în care orice urmă de milă și feminitate e înlăturată. El caută meseria în care contactul cu semenii de același sex e zilnic etc. Bolile sufletești și simptomele pe care ele le prezintă, nu sunt decât tot atâtea travestiri, grație cărora pornirile libidinale refulate reapar în câmpul conștiinței și-și caută gratificarea, adecă manifestarea și satisfacerea. Noțiunea de *complex* se referă la atari porniri libidinale refulate, care își caută gratificarea pe o cale sau alta, mai mult sau mai puțin travestită.

În opoziție cu travestirea avem procesul de *sublimare*, în care pornirea libidinală e îndreptată în spre altă cale înrudită, superioară, admisă de Supra-Eu; ea se face cu ajutorul conștiinței, deci cu concursul Eului și Supra-Eului. E cazul celor mai multe din creațiile artistice, în care individul — de geniu, desigur — își varsă tot amarul provenit din nesatisfacerea pornirii negratificate, ajungând să o consume și apoi să o uite pe această cale. Cazul lui Goethe scriind *Suferințele tânărului*

Werther este exemplul cel mai clasic. Alteori sublimarea poate lua forme laice; e, de exemplu, cazul măcelarului care-și sublimază pornirile sălbatece prin uciderea vitelor etc.

Complexul, trauma sau conflictul mintal nerezolvat, este un important factor dinamic; el e un vulcan în continuă fierbere, care caută descărcare, reușind să se manifeste doar sub forme deghizate, travestite. O persoană jignită și umilită în amorul său propriu, adecă în dragostea de sine însuși, fie de șeful său ierarhic, fie de altă persoană cu mai multă putere, caută să se afirme pe alte căi, ca ființă puternică și temută, fie brutalizând familia, în care e tare și mare, fie alte persoane din subordinea sa. E cazul clasic al portarului înrăit de un șef nemilos, precum e cazul plutonierului, umilit de ofițer etc. E, deasemenea, cazul Don Juanului de aparență, lipsit de orice succes erotic și care toacă toată lumea cu succesele sale amoroase. E, apoi, cazul misoghinului, care urăște femeile, deoarece nu a găsit una să-l placă etc. Povestea cu strugurii acri sau schița lui Brăescu asupra unei inspecții în armată etc., sunt tot atâtea ilustrări ale acestor complexe, care-l fac pe individ să sufere și să caute compensație.

Durata unor complexe e relativ scurtă, iar adâncimea e de suprafață; durata altora, în schimb, e lungă, iar profunzimea lor mare; ele rămân motive de acțiune și sunt responsabile pentru o bună parte din străduințele vieții. Acesta e cu deosebire cazul Complexului Oedip sau Electra, care joacă un rol de-a dreptul decisiv pentru întreaga noastră viață.

Complexul Oedip deriva din refularea pornirii noastre libidinale către părintele de sex opus. Numirea e luată din tragedia eschiliană, în care nefericitul rege omoară pe tatăl său și se căsătorește cu mama sa. La atari forme de reacțiune, desigur, ajungem rar, foarte rar; la forme de reacțiune mai atenuate ajungem însă aproape cu toții, în special bărbații. Într'adevăr prima persoană, față de care dragostea noastră e fixată, e mama. Ea e persoana cu care suntem mai mult în contact; ea ne alăptează și spală; ea ne nutrește și îmbracă etc. Dela ea învățăm primul surâs, primele cuvinte și cu ea facem primii pași. E natural, astfel, ca dragostea noastră să se fixeze de ea mai mult decât de oricare altă persoană. Cu timpul însă, anume atunci când avem primele licăriri de conștiință, noi ajungem să ne dăm seama că dragostea persoanei, pe care o iubim — desigur în sens cu totul asexual — nu ne aparține numai nouă, ci și altora,

anume fraților și surorilor și cu deosebire tatălui, cu care mama se culcă și schimbă acte de tandreță în fața noastră. Reacțiunea pornirii libidinale nu întârzie să se manifeste; ea îmbracă haina urii și geloziei în forme mai mult sau mai puțin dezvoltate. Cu trecerea vremii ne dăm însă seamă că sentimentele de ură și gelozie sunt fără rost. Și chiar nedrepte! Tata ne iubește cași mama, iar scoaterea sa din cale e fără sens și cu nepuțință. Ura și gelozia se transformă atunci în *complacere*, anume în complacere cu părintele de același sex, cu a cărui persoană ne place să ne *identificăm*, pe ale cărui maniere le imităm, această identificare și complacere fiind singura consolare ce ne-a mai rămas. Comportarea noastră cași tatăl are însă efecte pe cât de nebănuite, pe atât de bune. Voind să fim cași el, adecă om mare și puternic, cu maniere și convingeri etc., nu facem decât să ne urmăm cursul evoluției vieții noastre, căutând să-l accelerăm până la precipitare. Procesul de *socializare* luat în sensul larg al cuvântului e în primul rând un rezultat al complexului Oedip. Devenim ființe sociale, adecă cetățeni cu maniere, obiceiuri și convingeri umane, deoarece suntem în raport de continuă imitație față de tot ceea ce face părintele nostru de acelaș sex, cu care ne identificăm și complacem. Tot în complexul Oedip trebuie căutată și originea culturii, precum și primele baze ale caracterului. El e primul act de sublimare, care zace la însași temelia organizării noastre conative.

Complexul Electra e pentru fată exact ceea ce e complexul Oedip pentru băiat. Importanța și gravitatea sa e însă mult mai redusă. Explicarea trebuie căutată în faptul că fixarea erotică a fetei față de tată este mult mai redusă decât aceea a băiatului față de mamă. Spre deosebire de mamă, care are o profesiune casnică, adecă grija copiilor și a casei, tatăl are o profesiune extra-casnică. Contactul său cu copiii e, astfel, mult mai redus, ceea ce face ca fixarea erotică a fetei față de el să fie mult mai scăzută.

Alte complexe sunt acela al nașterii, castrației, înțercatului etc. Importanța lor e minoră.

Importanța copilăriei. Primele baze ale personalității noastre, care rămân decisive pentru întreg cursul ei, adecă pentru cristalizarea și fixarea raporturilor dintre Libido, Ego și Supra-Ego, au loc în prima perioadă din copilărie, anume până la 5 ani. De aci și importanța atât de mare pe care psihologia primei copilării o ocupă în structura și arhitectonica psihanalizei.

Argumentele decisive în adoptarea acestei teze — atât de surprinzătoare prin conținutul ei — sunt derivate din analiza diferitelor cazuri patologice, a căror traumă sau cauză de obicei merge în primii ani din copilărie. Pot fi aceste argumente admise și pentru cazurile normale? Majoritatea psihologilor răspund negativ. Alții în schimb, printre care cu deosebire Charlotte Bühler și colaboratorii săi, răspund pozitiv. Argumente hotărâtoare pot fi trase și din analiza visurilor, care ocupă un rol atât de mare în tehnica psihanalitică și a căror motive coboară adeseori tot în prima copilărie.

Structura persoanei. Care din elementele dinamice, Libido, Eu și Supra-Eu, este mai puternic și mai decisiv pentru formarea personalității noastre și pentru totalitatea manifestărilor ei? Răspunsul lui Freud e în favoarea pornirilor libidinale, a celor sexuale cu deosebire. De aci și acuzația de pansexualism, de care teoria sa a fost — și e — atât de mult acuzată.

Dominarea manifestărilor umane de către pornirile libidinale, cu caracter sexual, are o dublă explicație: una ereditară, cealaltă dobândită. Dela naștere aceste porniri sunt cele mai puternice, iar mediul, anume societatea în care trăim, nu face decât să le întărească. Aceasta prin continua cenzură, pe care societatea o execută față de ele și *represiunile*, ce rezultă din această cenzură. Energia erotică reprimată și refulată în inconștient se transformă într'un complex sau altul și-și caută gratificarea pe o cale mai mult sau mai puțin travestită, substituită. În acest mod ea se dublează și triplează, cași un mic râu, căruia i s'au pus prea multe zăgaze în cale și care — tocmai din acest motiv — ajunge în cele din urmă să se transforme în adevărat puhoi, ce rupe orice bariere, cutropind totul. Aceleași zăgaze, complexe și travestiri, determină, poate, și faptul, că porniri libidinale cu caracter cu totul asexual ajung să aibe acest caracter; în loc să fie ceea ce ar fi destinate să fie, ele ajung doar simple travestiri ale sexualității. Acesta e cazul pretinselor prietenii neîmpărtășite dintre băieți și fete, etc.

Predominarea motivelor libidinale, cu caracter sexual, nu trebuie, totuși, să fie interpretată în sens exclusivist: faptul că aceste motive sunt — și mai ales devin — cele mai importante, nu înseamnă cătuși de puțin că înafară de ele alte motive nu mai există. Nu, atari motive există; ele sunt toate celelalte porniri, îndreptate spre propria personalitate, precum și cele îndreptate spre alte persoane — persoanele din familie în primul

rând — apoi prietenii, cercurile sociale în care ne învârtim și omenirea în general, precum și diferitele idealuri etc. Uneori aceste motive ajung chiar să domine pe cele sexuale. Acesta e în special cazul iubirii de sine, care reprezintă leit-motivul unei bune părți din omenire. În cazul altor persoane, leit-motivul acțiunilor poate fi căutat în Ego și Supra-Ego. Firile cu totul prea morale — și moraliste —, foarte pedante, formaliste, dogmatice, punctuale din cale afară etc. sunt de obicei rezultatul domnării Supra-Eului, care a ajuns să tiranizeze atât Eul, cât și Libido-ul. În cazul lor Forma, Spiritul, Inteligența, au ajuns să subjuge și chiar să distrugă Vieața, Elanul, Dragostea; ele cunosc numai precepte, nu și sentimente; dragostea lor de Rațiune, Formă, Regulă, Organizare, Cosmos, merge până la distrugerea a tot ceea ce e Excepție, Elan, lipsă de Sistem și Organizare, Entuziasm etc., care fac totuși parte din Vieață, poate chiar din însași esența Vieții. E cazul lui Savanarola sau Robespierre, precum e cazul tuturor tiranilor, lipsiți de dragoste pentru oameni și înțelegere pentru slăbiciunile lor. Firile balansate, cu un fericit echilibru între Vieață și Rațiune, Spirit și Elan, pedanterie și boemie, precum și cu o sănătate mintală demnă de invidiat, sunt rezultatul domnării Eului, care a reușit să-și îndeplinească cu succes funcțiunea sa de regulare și armonizare a pornirilor libidinale cu cele ale Supra-Eului, în așa fel încât energia originară a Vieții, reprezentată prin Libido, să fie folosită spre folosul Formei și Rațiunii, care e legea de bază a Supra-Eului. Goethe e un strălucit reprezentant al acestui prea fericit tip uman, despre care se poate spune cu atâta dreptate că *nimic din ceea ce e uman, nu îi e strein*. Atitudinea acestui tip față de semenii e cea de dragoste și profundă înțelegere. În cazul lui normele sociale sunt împăcate cu pornirile individuale.

Pansexualismul. Aceste precizări au — credem — darul de a ne permite să dăm un răspuns cu privire la pansexualismul, de care Freud a fost acuzat. Că Freud acordă pornirii libidinale cu caracter sexual un rol de căpătâiu, e înafară de orișice îndoială; că acest rol nu e singurul, e, iarăși, nu mai puțin drept. Probă importanța atribuită dragostei de sine — care e cea de a doua pornire fundamentală din Libido — precum și însemnătatea acordată Eului și Supra-Eului. În concluzie: de o predominare a pornirilor libidinale sexuale putem vorbi; de o

exclusivitate a lor în nici un caz. Pansexualismul e o acuzație nedreaptă.

Rămâne acum să mai fie discutată cuprinderea în aceeași noțiune, Libido, a celor trei categorii de porniri de dragoste: dragostea față de propriul corp, dragostea față de propriul suflet sau interioritatea spirituală a acestui corp și dragostea față de persoanele de sex contrar, precum și dragostea față de alte persoane, ca tandreța parentală și prietenia, apoi dragostea față de umanitate, idei, idealuri etc. Că în toate cazurile avem de a face cu dragoste, adecă cu Iubire, Eros, precum și cu căutare de fericire, gratificare, plăcere — care e scopul acestei iubiri — e adevărat. Insemnează aceasta că înafară de acest caracter general, comun, care e puntea de legătură dintre toate aceste porniri, altfel atât de diferite în natura lor, nu mai există nici un alt caracter, suficient de important pentru a fi considerat? Evident că nu. Atari caractere există și e suficient să amintim doar unul singur, pentru a ne da seama imediat de necesitatea categorică de discriminare între o pornire sau alta. E vorba de *emoția specifică trăirii fiecăreia dintre pornirile de mai sus*. Intr'adevăr în cazul oricărei porniri noi trebuie să distingem, pe de o parte, între căutarea de plăcere, fericire, satisfacție sau gratificare și evitarea neplăcerii, nefericirii, ori lipsei de satisfacție, care sunt *efectele pornirii*, anume rezultatul faptului dacă ele au fost încheiate cu succes sau insucces, ajungând sau nu la scop, și — pe de altă parte — între *starea emotivă* specială, legată de trăirea interioară a pornirii, din timpul *desfășurării* ei, care însoțește — nu urmează — procesul deschis prin intrarea în joc a pornirii. În primul caz avem de a face cu stările algedonice de plăcere-neplăcere, cu care desfășurarea pornirilor se încheie; în al doilea caz cu trăirile emotive, cu care desfășurarea pornirilor se colorează, cum sunt emoția de frică și mânie, voluptatea sexuală sau tandreța față de părinți ori prietenia, sentimentul religios sau estetic ori sentimentul intelectual, etc. Spre deosebire de stările de plăcere-neplăcere, care sunt *genul proxim* al tuturor pornirilor — care le leagă împreună —, stările emotive — de frică, mânie, tandreță parentală ori filială, voluptate sexuală — sunt *diferențele specifice*, care le despart. Căutarea plăcerii și evitarea neplăcerii reprezintă numitorul comun al tuturor pornirilor libidinale, în baza căruia ele pot fi cuprinse în aceeași clasă; stările emotive sunt numărătoarele specifice în baza cărora, în aceeași clasă de fenomene, trebuie

să distingem între *sub-clase deosebite* sau variabile. Cunoașterea științifică, evident, trebuie să lucreze cu ambele criterii; altfel exactitatea ei suferă. E greșala lui Freud de a fi dat precădere prea mare primului criteriu și de a fi neglijat prea mult pe cel de al doilea. O reinterpretare a teoriei sale prin prisma teoriei lui McDougall, care ține cel mai fericit echilibru între ambele criterii ale definiției științifice, ar fi cum nu se poate mai potrivită!

Psihanaliza lui Freud reprezintă, fără îndoială, teoria cea mai *psihologică* emisă până acum asupra dinamicii umane. Caracterul psihologic al principiilor explicative, cu care ea lucrează, nu e numai *dominant*, ci pur și simplu *exclusiv*. Intr'adevăr principiile biologice și sociale, în stare să arunce o puternică și importantă lumină asupra mobilului, care animă străduințele persoanei umane, strălucesc prin totala lor absență. În cazul lui Freud cel puțin! Semnificația acestei poziții pur psihologice e cu atât mai mare, cu cât ea vine din partea unui medic, care, deși psihiatru, e, totuși, lipsit adeseori de cea mai elementară formație psihologică.

Spre sfârșitul vieții sale Freud pare a-și fi dat seama de această unilateralitate a teoriei sale. Intr'adevăr în una din lucrările sale, impresionat de rezultatele obținute de endocrinologie și aportul lor în explicarea temperamentului, precum și de contribuțiile biotipologice, emise cu atâta talent de Kretschmer, socoate că nesocotirea totală a aspectului biologic, de care psihanaliza e vinovată, a fost o regretabilă greșală. Considerarea trăsăturilor morfologice și fiziologice, cu caracter eminentemente constituțional, biotipologic, ar fi aruncat, poate, noui lumini asupra pornirilor libidinale, asupra celor sexuale în special. Un atare regret însă i-a lipsit în cece privește aportul sociologic. Pe aceeași poziție cu McDougall și ceilalți psihologi contemporani cu el, Freud a văzut societatea numai în funcție de individ, nu și individul în funcție de societate. El nesocotește, astfel, una dintre cele mai importante căi de înțelegere a dinamicii umane, pe care dezvoltarea sociologiei și antropologiei post-belice a adus-o. Lipsit de această perspectivă sociologică de înțelegere a sufletului uman, Freud caută să explice mecanismul întregii vieți sufletești numai din individ, nicicând și din societatea din care individul face parte. Și aceasta a fost o mare greșală. Evitarea ei i-ar fi ușurat mult sarcina, scutindu-l de o serie de ipoteze cu substrat mai mult metafizic decât științific, cum e cu

deosebire cazul cu Supra-Eul, căruia el îi atribue un rol atât de mare în dezvoltarea caracterului și a cărui tărie și energie Freud a reușit să o explice atât de puțin. Aceasta tocmai pentru motivul că originea acestui Supra-Eu e strict socială, el nefiind decât mandatarul normelor sociale și nimic mai mult. O explicare a sa în afară de societate e, astfel, cu neputință, societatea fiind însăși rațiunea sa de a fi¹⁾). Aceeași explicare socială trebuie dată și Complexului Oedip²⁾), care nu e întru nimic o etapă fatală în viața individului, comună tuturor, ci doar o simplă condiționare socială, comună câtorva — așa cum vom vedea în capitolul referitor la *Aspectul social* al persoanei.

Reconsiderând psihanaliza lui Freud în lumina criticelor de mai sus, referitoare la gruparea oarecum silită și nejustificată a tuturor pornirilor înăscute în aceeași noțiune, Libido, precum și la desconsiderarea temeliei biologice a pornirilor înăscute și la nesocotirea naturii eminamente sociale a Eupra-Eului, am putea spune că psihanaliza lui Freud — în asemănare cu doctrina lui McDougall și celelalte teorii psihologice, de care ne vom ocupa — explică dinamica persoanei umane ca o combinație a pornirilor vitale înăscute — care sunt temelia —, împreună cu normele sociale — care sunt coroana — și armonizate prin Eul, care se interpune între pornirile înăscute și normale sociale, cu scopul de a rezolva conflictul dintre porniri și norme. Dar atunci ce mai rămâne din originalitatea psihanalizei, care a surprins până la biciuire gândirea psihologică din ultimele decenii? Rămâne ideea de inconștient și tehnica de analiză a pornirilor din el, precum rămâne și ideea de cenzură și refulare, apoi cea de travestire și sublimare, raționalizare, identificare etc., precum și lumina atât de covârșitoare pe care aceste idei și celelalte multe au aruncat-o asupra nevrozelor și delictelor, apoi metodele

1) Convinși de această explicare, azi aproape unanim acceptată, noi am și renunțat la multe din explicările lui Freud, cu caractere metafizic, preferând explicarea sociologică.

2) Asupra complexului Oedip, care are — după părerea noastră — o condiționare strict socială, fiind mult mai puțin frecvent, vom reveni în Cap. VI. În acest caz, la baza Eului ar fi, evident, instinctul de conservare îndreptat în spre corp, suflet și idealul de personalitate. Teoria lui Freud ar putea, astfel, da mâna și cu teoria lui McDougall asupra formării caracterului. Atât numai că societatea ar avea — pe cea mai bună dreptate — un rol mult mai mare decât cel atribuit de McDougall.

terapeutice preconizate etc., care așează numele lui Freud alături de numele celor mai mari gânditori și cunoscători ai sufletului omenesc¹⁾.

3. *Teoria lui Adler*. În opoziție cu Freud, care pune punctul de greutate pe pornirile libidinale cu caracter sexual, Adler — cel mai distins elev al său — pune acest punct de greutate pe *voința de putere* sau pornirile libidinale îndreptate spre propria personalitate, pe care o dorim cât mai mare și cât mai puternică.

Noțiunea voinții de putere, evident, nu e nouă; ea a existat și înainte, la alți gânditori, printre care Nietzsche în primul rând, așa cum Adler și recunoaște. Nouă însă e explicarea pe care Adler o dă acestei voințe și funcțiunea pe care el i-o atribuie.

De regulă noi suntem obișnuiți să privim personalitatea umană, pe toate laturile ei, ca o dezvoltare și o expresie fidelă a constituției native, a defectelor și calităților înăscute. Cu cât mai mare e capacitatea nativă a unei laturi, cu atât mai superioare sunt și manifestările ei și invers; evoluția și dezvoltarea individului e în imediată dependență de dispozițiile native; dispoziția nativă e factorul evolutiv prin excelență. Adler, bazat pe numeroase și minuțioase cercetări și observații asupra unei bogate serii de indivizi cu mari insuficiențe organice native, susține tocmai părerea contrară: personalitatea individului nu se formează în direcția dispozițiilor și talentelor native, ci în direcția insuficiențelor native, fie de ordin organic, fie de ordin psihic. Insuficiența unui organ departe de a fi un motiv de regres în formarea personalității, e, dimpotrivă, un real factor de progres. În lupta pentru viață și adaptare la mediu noi căutăm prea puțin punerea în activitate și exersarea organelor bine dezvoltate, cu capacitate nativă mare. cât mai mult exersarea și dezvoltarea organelor și aptitudinilor slabe, cu capacitate nativă redusă. Probă cazul lui Demostene, pe care gângăvia nu l-a oprit să fie cel mai mare orator al Grecilor sau cazul lui Beethoven, care, pe timpul când scria Simfonia a IX-a, era surd. Ei au ajuns ceea ce au ajuns tocmai datorită insuficiențelor organice, de care au suferit și pe care, prin voință, au căutat să le învingă. Cazuri perfect identice sunt alte multe, de care istoria omenirii și a oamenilor mari e plină. Cei mai mulți sfinți au fost

¹⁾ Pentru marele McDougall contribuțiile lui Freud sunt egale doar de acelea ale lui Aristot!

mari păcătoși, iar eroii oameni mici și fricoși. Prin voință ei au ajuns să se învingă pe ei înșiși, excelând tocmai în direcția insuficienței lor. Bazat pe îndelungatele sale observații clinice, precum și pe studiul oamenilor mari, Adler susține că atari cazuri de *compensatie* a insuficiențelor personale printr'o mare putere de voință nu sunt excepții, cum s'a crezut și se crede, ci pur și simplu regulă. Voința de putere, care e la baza vieții sufletești, e totdeauna o voință de compensație și întregire a sentimentului de insuficiență a unei laturi oarecare din personalitatea noastră, ori a personalității în întregime și o tendință spre tot mai multă dezvoltare, siguranță și dominare, față de semenii noștri.

Insuficiențele organelor sau aptitudinilor sunt date prin naștere; ele sunt de ordin constituțional. Ca natură sunt enorm de variate. Pot fi de ordin anatomic-morfologic sau de ordin fiziologic. Notăm ca cele mai dese lipsa de dezvoltare a organelor sensoriale: văz (anomalie de pigmentație a irisului, miopie, astigmatism, hipermetropie, strabism), auz (urechi prea mari ori prea mici, defectuoșități în labirint, aphasia etc.), tact, miros, gust; a organelor de reacțiune: mâini, picioare: lipsa de dezvoltare normală a corpului: mic, nesimetric, prea înalt; urîțenia feței și a corpului etc. Deasemenea insuficiența organelor de respirație și nutriție (secrețiune prea abundentă, anomalii ale gurii și dinților, vegetație adenoidală, anomalii ale toraxului, anomalii la plămâni, intestinale); anomalii în circulația sângelui (nedesvoltarea suficientă a inimii); anomalii în organele sexuale, a organelor bucale etc. Enorm de importante sunt apoi insuficiențele glandelor cu secrețiune internă, care sunt de altfel la baza tuturor celorlalte turburări și insuficiențe. Nu trebuie uitate nici insuficiențele de ordin psihologic, ca lipsa de diferite aptitudini etc., care sunt însă numai întâmplător amintite de Adler.

Insuficiențele organice, de orice natură ar fi ele, se repercutează totdeauna în conștiință sub forma unui sentiment al neputinței, de *inferioritate* (Minderwertigkeitsgefühl). Rezultatul imediat al acestui sentiment e tendința de corectare a lui prin funcțiunile mintale, dependente de sistemul nervos central. Activitatea sistemului nervos e prin excelență compensatoare. Rostul întregii activități sufletești acesta e. Manifestările sufletești sunt întâiu de toate funcțiuni de compensare și întregire a insuficiențelor organice, cu scopul de a mijloci o mai bună și mai eficace dezvoltare și adaptare a personalității la mediu.

Sentimentul insuficienței organice native apare de obicei dela vârsta de doi ani. Apariția sa fiind așa de timpurie trebuie să menționăm încă o trăsătură absolut fundamentală pentru înțelegerea sa, care adeseori e uitată. Copilul se naște și trăiește într'un mediu social, care la început se identifică cu cel familiar, lărgindu-se apoi la cel social. Datorită instinctului gregar, de comunitate, copilul caută să se integreze tot mai mult în mediul în care trăiește, identificându-se cu actele și atitudinile

persoanelor din jurul său. Tendința sa de integrare în societate și de identificare cu semenii cei mari, adulți, se lovește de neputință legată de micimea sa. În acest mod se naște sentimentul inferiorității sale, care e totdeauna produsul unei comparații între neputința copilului, între inferioritatea sa și superioritatea semenilor adulți. Nașterea sentimentului de inferioritate e un fenomen general legat de copilărie ca atare. Sentimentul acesta general de inferioritate ia apoi o formă sau alta, în baza diferitelor insuficiențe organice speciale, care-i dau un colorit sau altul.

Existența sentimentului de inferioritate fiind dată, urmează, ca o consecință firească, tendința de corectare și depășire. Copilul din mic și nedesvoltat, cu unele defecte organice speciale, vrea să devină om mare și puternic, excelând tocmai în direcția organelor, în legătură cu care insuficientă e mai simțită. Dorința sa se cristalizează ca unicul ideal de viață, în slujba căruia sunt mobilizate toate forțele vitale. Înțelegerea întregii vieți a copilului, a formării personalității și caracterului adultului, e în dependență nemijlocită de felul și natura idealului de viață cristalizată în frageda copilărie. El e la baza voinții de putere; el e factorul dinamic și adânc, care se repercutează în toate actele copilului și omului mare. El constituie linia de conduită a persoanei umane și categoria fundamentală de înțelegere a personalității, care nu e decât realizarea și oglindirea sa. *El e stilul nostru de viață.*

Sentimentul inferiorității infantile se manifestă ca un sentiment al micimii, un sentiment de feminitate și un sentiment de nesiguranță. Sentimentul micimii e poate cel mai caracteristic. În baza lui copilul se simte mic, față de semenii săi, care sunt mari. El se simte jos, față de semenii săi, care sunt sus. Opoziția de mic-mare, jos-sus, tare-slab, etc., constituie tiparul general, prin care copilul vede și judecă lumea. Ea e un fel de categorie generală de gândire și raportare infantilă. Mic-mare, jos-sus etc., constituiesc doi poli opuși, între care se înscriază în mintea copilului toate lucrurile. A doua categorie de opoziție e cea de virilitate-feminitate. bărbat-femeie. Pentru adult noțiunea de bărbat-femeie sunt simple noțiuni de distingere a sexului. Nu același lucru pentru copil, care le înțelege cu totul altcum. Bărbatul reprezintă în mintea sa forța, tăria, curajul, libertatea; femeia din potrivă, slăbiciunea, lipsa de curaj, supunerea, etc. E vorba de opoziția a două lumi fundamentale deosebite. Copilul se simte aparținător lumii feminine și luptă pentru a aparține lumii bărbatului, lumii forței și curajului. Sentimentul de nesiguranță e legat de imposibilitatea de a-și ajunge singur pentru satisfacerea dorințelor și trebuințelor. Copilul se simte în imediată dependență de atitudinea celor din jurul său, de concursul și grija lor. Ca reacțiune față de acest sentiment el vrea libertate și independență; el vrea să-și ajungă lui însuși.

Conștiința copilului închide în sine două lumi: lumea sa, conștiința și sentimentul inferiorității sale și lumea idealului, conștiința planului său de viață, spre care-l mână voința de putere și siguranța. Desfășurarea activității sale e o neconținută străfuare în vederea realizării planului de viață, menit a-i da sentimentul siguranței și al puterii. Între sentimentul inferiorității și idealul de viață distanța poate fi mai mare sau mai mică. Două categorii de factori determină această distanță: *constituția nativă,*

care poate fi cu mai multe sau mai puține insuficiențe și mediul, familiar sau social, care poate face ca insuficiențele constituționale să fie mai intens sau mai puțin intens simțite. Cu cât constituția nativă e mai puțin normală, cu mai multe defecte și cu cât mediul, oamenii din jurul copilului, fac, prin prezența și judecata lor, ca insuficiențele organice să fie mai intens simțite, cu atât distanța e mai mare și invers.

Idealul de viață al copilului îmbracă totdeauna o imagine plastică, care poate varia foarte mult în decursul vârstei. De obicei aceste imagini sunt concretizate în persoana tatălui, mai rar a mamei sau a fraților ori surorilor. Cu timpul ea poate fi intrupată și într'o persoană străină, de obicei oameni mari politici, artiști, figuri istorice etc. Persoanele care simbolizează planul de viață al copilului devin adevăratul lor *model de viață*. Copilul încearcă să se identifice în toate actele sale cu actele modelului. Procesul de formare a personalității copilului e în dependență nemijlocită de această activitate de imitare a modelului de viață. Personalitatea nu e atâta un produs al eredității, cât un produs al mediului, anume al modelului de viață fixat într'o persoană sau alta din lumea persoanelor inconjurătoare. Influența eredității, în comparație cu aceea a mediului, a persoanelor model, e indiscutabil mult mai redusă, crede Adler. Ereditatea poate să determine și' ea sentimentul de inferioritate și prin aceasta, în mod indirect și idealul de viață, în baza căruia se formează personalitatea. Această influență, în comparație cu cea a mediului e însă mult mai redusă. Ființa noastră depinde întâiu de toate de mediul în care trăim, de felul cum în comparație cu el ne judecăm, precum și de felul cum el ne judecă, de felul cum îl imităm și cum încercăm să ne adaptăm, de persoane, care simbolizează idealul nostru de viață etc. Adler merge adeseori așa de departe încât uneori e de părere că educația, luată în sensul larg de exercițiu în contactul cu lumea ambianță, e pur și simplu singurul factor determinant în formarea personalității.

Rezultă clar din cele spuse mai sus, că valoarea idealului și planului de viață e nespus de mare. Formarea personalității și integrarea ei în societate e opera sa. Multă vreme s'a crezut că valoarea idealului de viață consistă întâiu de toate în faptul de a fi sau nu adecvat realității individului, în măsura în care el reușește să realizeze o operă de compensare, întregire și depășire a inferiorității individuale. Faptul că idealul e o ficțiune sau o realitate obiectivă, e ceva ce cade pe al doilea plan. Esențialul e acțiunea de compensare și întregire.

Am comite totuși o greșeală negând necesitatea oricărui caracter de obiectivitate a idealului de viață. Pentruca idealul de viață să fie realizat e necesar ca el să păstreze un oarecare acord și cu realitatea obiectivă, nu numai cu cea personală. Aceasta pentrucă trăim dela început în societate. Indiferent care este idealul nostru de viață, fapt e însă că acest ideal, pentru a fi tradus în faptă, trebuie să țină seamă și de exigențele și condițiunile sociale, care ne inconjoară. Desconsiderarea acestor obiective poate da naștere la un conflict, din care am putea ieși înfrânți. În baza acestor condițiuni *idealul de viață*, în momentul traducerii sale în fapte, e silit să îmbrace o nouă *formă*, o nouă *haină*. Această nouă haină poate să fie foarte asemănătoare cu idealul; ea poate însă să fie și

diferită, uneori chiar opusă. Deghizarea idealului e mai mare sau mai mică, după cum acordul dintre ideal și exigențele sociale e mai mic sau mai mare. Intre deghizare și acord există un raport invers proporțional.

În cazurile normale, când distanța dintre ideal și sentimentul de inferioritate nu e prea mare, nu e accentuat nici desacordul dintre ideal și forma de viață, pe care el e silit să o ia. În acest mod înfăptuirea sa e cu puțință. Nu același lucru se întâmplă în cazurile anormale, când sentimentul inferiorității fiind foarte intens, idealul ia o formă foarte îndepărtată, înfăptuirea sa devenind prin aceasta foarte anevoioasă și în vie contradicție cu exigențele mediului înconjurător, cu forma de viață impusă de ele. Acestea sunt cazurile nevrotice.

Inercând a privi critic teoria lui Adler, se nasc două mari îndoieli, privitoare la ceea ce e mai esențial și mai specific în opera sa. Le menționăm: (1) E într'adevăr fenomenul compensării un fenomen cu totul general, care se produce în majoritatea unanimă a cazurilor, el fiind la baza formării întregii personalități? (2) E opera de formare și compensare a personalității un produs prin excelență al mediului social, prea puțin al constituției native? E personalitatea ceva dobândit sau moștenit? Incercăm a răspunde pe rând.

Adler ajunge la ideea insuficienței organice și a compensării prin acțiunea sistemului nervos central, plecând dela experiența sa de clinician psihiatru. În toate cazurile de nevroză l-a frapat acest fenomen. Plecând dela ideea că fenomenele patologice nu sunt decât devieri și accentuări prea mari ale celor normale, a căutat a verifica dacă același fenomen nu se produce și în cazurile normale. Răspunsul său a fost afirmativ. Multă greutate în acest răspuns a avut și verificarea aceluiași fenomen în cazul unora din marile personalități. Lăsăm la o parte unilateralitatea și insuficiența procedurii de plecare dela cazurile anormale și patologice la cazurile normale și de judecare a normalității prin anormalitate. Ne indoim de asemenea că toate cazurile de nevroză au la bază un pronunțat sentiment de inferioritate, așa cum afirmă Adler și cum, bineînțeles, majoritatea covârșitoare a psihiatrilor nu crede, precum nu credem nici noi. Să ne oprim o clipă la analiza cazurilor în legătură cu marile personalități. Luăm cazul lui Beethoven. Geniul muzical al lui Beethoven, după Adler, e produs al nevoiei de compensare a surdității sale. Datorită acestei compensări, el a ajuns a excela tocmai în direcția surdității sale. Întreaga explicare e în funcție nemijlocită de ipoteza că talentul și geniul muzical se identifică cu funcțiunea auditivă a urechii. E acesta cazul? Evident că nu. Psihologia modernă a talentelor arată tot mai mult, cu probe care exclud îndoiala, că talentul nu e ceva periferic, senzorial, că e ceva central. Talentul muzical nu se reduce nici pe departe la așazisul „auz bun“, ci la o serie complexă de factori centrali: emotivitate, putere de fantezie și combinare, un ritm special al vieții, putere de reprezentare etc. Auzul bun constituie o condiție printre alte condițiuni și nici pe departe unica condiție. Ba e încă una din condițiunile secundare! În consecință, geniul muzical nu poate fi deloc identificat cu energia nediferențiată a sistemului nervos central, una și aceeași la toți indivizii, care ia diverse forme, după

modul de canalizare într-o direcție sau alta și care e menită a recompensa funcțiunea auzului, ci geniul muzical se identifică cu o totalitate bogată de dispoziții native centrale, care prin exercițiu s'au actualizat. Același caz la Demostene. Oratoria sa nu e deloc o simplă funcțiune a vorbirii, mai bine zis a mișcărilor limbii, a lungimii și scurtimii ei, ci e un produs al unor factori centrali, ca: inteligență, putere de convingere, emotivitate, sugestibilitate etc. Dealtfel faptul de a fi surd sau găngav, luat în sine însuși, nu e de loc un argument că din moment ce ești găngav trebuie să fii și orator. Probă atâția surzi și găngavi, care nu sunt. Așa stând lucrurile, cazul lui Beethoven și Demostene nu e de loc radical deosebit de cazurile normale, când manifestarea talentului se face în direcția unor aptitudini native superioare, streine de orice insuficiențe. Atari aptitudini au avut și Beethoven și Demostene. Una singură a lipsit și nu toate. Genialitatea lor înseamnă întâiu de toate *actualizarea potențialităților geniale native*. Ea e, deci, în primul rând *expresie, nu compensație*. Compensația poate contribui cel mult cu 10—20% și nu mai mult. Dealtfel există foarte multe cazuri, când manifestarea talentului — care, accentuăm, e un produs central — se face și în direcția funcțiilor periferice inferioare. E cazul lui Goethe, care s'a ocupat cu studiul culorilor, printre altele și din cauza extraordinarei sale vizualități. Admițând, prin urmare, că uneori unele insuficiențe ale organelor periferice pot duce la o mai mare sau mai mică intensificare a dispozițiilor centrale, e foarte greu de admis că aceasta constituie regula.

S'ar putea susține că obiecția noastră e în fond neintemeiată, întrucât Adler, de fapt, nu încearcă nici el explicarea talentului ca un produs al funcțiilor periferice, ci ca un produs al sistemului nervos central. În definitiv și pentru el talentul e, deci, tot un produs central. Afirmațiunea e adevărată numai la suprafață. În fond, între teoria modernă a talentului, socotit ca produs central și aceea a lui Adler, e o deosebire radicală. Pentru psihologia modernă talentul e actualizarea unor dispozițiuni native specifice și bine precizate ca natură, care sunt date prin naștere. Pentru Adler situația e cu totul alta. Pentru el energia sistemului nervos central e ceva nediferențiat, neconturat. Ea e una și aceeași și devine specifică numai datorită faptului de a se canaliza într-o direcție sau alta. Același Beethoven dacă n'ar fi suferit de insuficiențe organice auditive, ci vizuale, ar fi ajuns probabil pictor. Pentru Adler talentul nu e dat prin naștere, ci se formează prin educație. Dela naștere e dată numai energia sufletească nediferențiată și nespecificată, care se conturează și specifică ulterior. Pentru cealaltă psihologie, energia specifică e ceva diferențiat și specificat dela început. Întreaga psihologie aplicată la examenul aptitudinilor și talentelor, care stă azi la baza unor revoluționare aplicări practice, are drept punct de plecare acest principiu.

O altă derivare din teoria lui Freud e aceea a lui Jung. Noțiunea de Libido rămâne mobilul fundamental al activității umane, cu singura deosebire că el e aproape complet desexualizat. Pornirea libidinală poate lua două căi: spre interior sau

inafară. Naște astfel *introversiunea* și *extroversiunea*, asupra căreia vom reveni în Cap. VIII, în legătură cu tipurile psihologice.

4. *Alte teorii.* În afară de teoriile de mai sus există o mulțime de alte teorii, mai mult sau mai puțin deosebite, printre care cele mai importante sunt legate de numele lui Woodworth, Lewin, Tolman, Troland, G. W. Allport, Murray, etc. În cele ce urmează încercăm câteva precizări sumare asupra lor, căutând să scoatem în relief aportul nou, specific, pe care ele îl aduc.

Teoriile de mai sus, spune Woodworth (46), fac o deosebire radicală între mecanism și motivație. Motivația e reprezentată prin totalitatea pornirilor înăscute, plus cele dobândite; mecanismul prin complexul de funcțiuni și aptitudini, de care pornirile se servesc, pentru ajungerea lor la scop. Între aceste două realități nu e nici o legătură; ele zac pe planuri cu totul diferite, în așa fel încât mecanismul sau funcțiunile nu se pot transforma în porniri, motive, așa precum acestea nu se pot schimba în funcțiuni.

Această ipoteză — spune Woodworth (46) — e greșită. Mecanismul sau funcțiunile se pot transforma în motive. Talentul la desemn, muzică, matematică, limbă etc. *sunt ele înșile și un motiv spre acțiune, nu numai simplă acțiune*; cel ce le are caută cu orice preț să le exerseze și desăvârșească, oricare ar fi obstacolele, care îi stau în cale¹⁾. Probă atâtea cazuri din literatură, artă și filosofie, precum și din viața practică sau politică. Chemarea omului spre filosofie, artă, literatură, politică a fost motivul fundamental pentru care individul a urmat calea filosofiei, artei sau literaturii etc., oricare au fost jertfele, pe care urmarea acestei chemări le-a cerut. E arhicunoscut cazul lui Gauguin, care la vârsta de aproape patruzeci de ani, căsătorit și cu succes în viața bancară, părăsește totul pentru a-și urma chemarea de pictor. Deosebirea dintre mecanism și dinamism e, deci, numai parțială, nicicând totală; mecanismul e de cele mai multe ori și dinamism.

Lewin. La concluzii asemănătoare ajunge și Lewin (17), deși, altfel, punctul său de plecare e cu totul diferit. O aptitudine sau funcțiune oarecare e, prin înșasi natura ei, o configurație; atât în timp cât și în spațiu. În consecință ea are totdeauna o anumită unitate și o anumită continuitate, care caută să se

¹⁾ E, deci, o teză cu totul opusă celei susținute de Adler.

desăvârșească. Cu alte cuvinte ea tinde — pe plan temporal — spre cât mai multă continuitate și apoi închidere. Ea e totdeauna un *sistem*, iar sistemul e ceva *închis*, cu sferă delimitată, bine definită. În consecință un act de inteligență nu e numai o structură de raporturi cu înțeles — socotită numai pe plan spațial, adecă într'un singur moment — ci și o melodie în timp, care are un anumit început și un anumit sfârșit, iar începutul e de așa natură încât închide în sine — în mod virtual — și necesitatea sfârșitului. Într'adevăr un proces început — fie de inteligență, fie de memorie etc. — noi căutăm să-l ducem la sfârșit; altfel nu ne putem regăsi liniștea, așa cum cercetările lui Zeigarnik și Ovsiankina au arătat. În primul caz — al lui Woodworth — o funcțiune e și un element dinamic, cu condiția ca ea să fie dată în grad superior; în al doilea — al lui Lewin — ea are aceeași proprietate în însași virtutea ei de sistem sau configurație în timp, care tinde să se închidă, calitatea de sistem cerând acest lucru.

În ceea ce privește motivele, care declanșează o funcțiune, punând-o în activitate, Lewin deosebește două: *tensiuni* și *valențe*. Tensiunile vin din interior; valențele din exterior. Foamea, sexul și toate celelalte porniri, diferențiate și definite de Freud sau McDougall, sunt tensiuni; văzul unei ciocolate, care provoacă pofta, apariția unui sgomot neobișnuit, care provoacă frica etc. sunt valențe. O tensiune devine dinamică numai dacă e în stare de insașietate, apetit; ea încetează atunci când ajunge în stare de suprasaturație. În caz de foame, apetit, tensiunea se manifestă indiferent dacă valența sau obiectul menit să o satisfacă, e prezent sau nu. Nu același lucru se întâmplă cu valența; pentruca să devină activă, ea trebuie să găsească o stare de tensiune în condiție de apetit; altfel ea rămâne neutră sau chiar poate provoca aversiune. E cazul omului suprasățul, căruia mâncarea îi face rău. În stare de semi-sașietate a tensiunii ea duce totuși la o acțiune, care altfel, în lipsa ei, nu ar fi fost făcută.

O poziție, asemănătoare cu a lui Lewin, ia și Tolman (43), care vorbește de *apetite* și *aversiuni*. Singura deosebire e că în vreme ce Lewin pleacă — în identificarea și definirea tensiunilor — mai mult dela Freud, Tolman pornește mai mult dela McDougall. Altfel, cași Lewin, e un configuraționist, deși nu atât de mult integrat, cum e Lewin, care e unul din cei patru stâlpi ai școalei.

Allport. O poziție sintetică, cu un pronunțat caracter original, ia G. W. Allport (4). Teoria sa e cunoscută sub numele de *autonomia funcțională a motivelor*, iar ideia ei de bază e că motivele acțiunii umane nu trebuiesc căutate în trecut — adecă în instincte, ca la McDougall sau în instincte și primele amintiri și structuralizări dintre Sine, Eu și Supra-Eu, ca la Freud — ci în prezent, adecă în actualitatea trăsăturilor, atitudinilor, intereselor și sentimentelor, care constituiesc în momentul respectiv persoana. Ideia a apărut și la Woodworth și cu deosebire la Lewin și e desăvârșită — exagerată chiar — de Allport. Pentru a ne înțelege asupra acestei autonomii funcționale prezente câteva exemple, interpretate chiar de Allport.

„Să începem — spune el (4, p. 196) — cu exemple comune, de bun simț. Un fost marinar are nostalgia mării și dorința de a pleca din nou cu vaporul, un muzicant are dorința de a se reintoarce la instrumentul, cu care nu a mai cântat de mult, un locuitor dela oraș tânjește după câmpiile copilăriei sale, iar un bandit nu părăsește banda chiar și după ce s'a îmbogățit. Acum, desigur, marinarul a putut câștiga dragostea sa de mare în lupta pentru existență, cu scopul de a-și asigura o pâine. Marea a fost, astfel, mai mult un stimulent asociat cu satisfacția instinctului său de conservare, nutrire. Dar deastădată el poate fi un bogat bancher; deci motivul originar a dispărut; dorul după mare persistă totuși și chiar crește în intensitate, cu cât el e mai îndepărtat de simpla pornire nutritivă. Muzicantul a putut fi ațâțat la început din cauza că nu a putut stăpâni suficient instrumentul; acum însă e deplin măestru; deci nu ar mai fi motiv să continue; el totuși iubește instrumentul mai mult decât orice. Locuitorul din oraș a putut odată să-și câștige pâinea prin munți și câmpii, dar acum o câștigă mult mai bine în oraș, nu în munți; el totuși tânjește după munți, câmpii și văi. Banditul a putut ajunge să fure din nevoie mare sau din cauza vreunei perversiuni sexuale, cum ar zice Freud; el continuă însă să fure și atunci când nevoia a trecut și nevroza s'a vindecat.

Meseria e un bun exemplu în favoarea aceleiași autonomii funcționale. Un bun muncitor e obligat să facă lucruri bune în propriul său interes, pentru a-și câștiga pâinea. Cu timpul el ajunge la bogăție și nu ar mai fi obligat să muncească; zelul său totuși nu scade. Mai mult chiar. Uneori el acceptă să facă lucruri extrem de bune chiar dacă pe această cale el nu mai poate învinge concurența și are pierderi...

Creația literară, gustul după haine frumoase, întrebuințarea cosmecetice, cumpărarea unui automobil, plimbarea în parc, o iarnă în Miami, pot fi — la început — determinate de instinctul sexual. Cu timpul însă ele pot deveni scopuri în sine, deși altfel motivul erotic a dispărut cu totul. Oamenii adeseori află că au pierdut orice gust pentru ceea ce la început erau să-și dea capul și aceasta de dragul unor preocupări ivite în drumul spre atingerea primului scop”.

E foarte probabil că la început viața copilului e stăpânită mai mult de trebuințele biologice și de instincte; cu timpul însă pe aceste instincte sunt sădite o mulțime de obișnuințe. E, deosemena, sigur că la început satisfacerea trebuințelor și instinctelor se face pe căi foarte scurte și simple, în așa fel încât câteva mișcări ajung; cu timpul însă din ele derivă o serie de funcțiuni complicate, ca inteligența, imaginația etc. Insemnează aceasta că motivele și funcțiunile superioare trebuiesc explicate numai prin cele simple anterioare? Nu și prin ele înșile? Evident că nu. E ceea ce Allport răspunde. Mai mult chiar. El socotește că activitatea noastră e determinată *numai* de aceste motive și funcțiuni superioare, anume de funcțiunile și motivele din momentul respectiv dat. Cu alte cuvinte motivele sunt totdeauna prezente; nu trecute. „Viața Atenei de azi continuă pe cea a cetății antice; aceasta nu însemnează cătuși de puțin că ceea ce se întâmplă în ea azi depinde de ceea ce s'a întâmplat în antichitate”. În consecință dinamica psihologică trebuie căutată în „*trăsături, atitudini, interese și sentimente*, care pot fi socotite ca ultimele și adevăratele dispoziții ale persoanei mature”. Dar care — am adăuga noi — pot fi, sunt chiar, fructul trecutului. Ceea ce însemnează că trecutul nu trebuie sub nici un motiv desconsiderat!

Dar aceste trăsături, atitudini, interese și sentimente, nu sunt numai realități *actuale, determinate* de prezent, ci și realități *autonome*, dependente în primul rând de individ, adică de realitatea sa sufletească și numai apoi — și în mod indirect — de organism sau societate. În consecință originea dinamicii umane trebuie căutată în persoana înșasi și nu înafară de ea; ea e intrinsecă, nu extrinsecă. De aci și sentimentul de libertate al actelor noastre, al căror autor suntem noi, nu corpul sau societatea. Corpul și societatea sunt doar condiții, nu autor. Autor sunt și rămân eu, cu trăsăturile, atitudinile, interesele și sentimentele mele, cărora actele mele se conformează. *Autonomia* e, astfel, cea de a doua trăsătură de bază a dinamicii umane și chiar cea mai de bază. *Actualitatea* — care e trăsătura dintâiu — pare să derive din ea.

Murray. Teoria lui Murray (33), de data cea mai recentă, este cea mai vastă încercare de sinteză asupra dinamicii umane, care ține seama de toate teoriile de mai sus cu speranța „de a le moșteni mai mult calitățile decât defectele”. Ea este rezultatul cercetărilor de ani de zile, întreprinse de Murray cu un grup

de 27 colaboratori, în cadrele Clinicii Psihologice dela Universitatea Harvard.

Determinantele dinamicii umane, spune Murray, pot fi împărțite în două mari categorii, după cum vin din interiorul sau dinafara individului. În prima categorie intră *trebuințele* individului (needs); în a doua *presiunile* mediului înconjurător. Primele sunt sinonime cu *tensiunile* din concepția lui Lewin, instinctele din acea a lui McDougall și pornirile libidinale și o parte din cele din Supra-Eu din doctrina lui Freud. Celelalte sunt sinonime cu noțiunile de *valențe* — în cazul lui Lewin —, *obișnuințe și sentimente, fixate de anumite obiecte* — în cazul lui McDougall — și diferitele obiecte, față de care pornirile libidinale au stabilit raporturi de *catexis*, precum și diferitele imperative din Supra-Eu — în cazul lui Freud.

Trebuințele se împart în organice sau *viscerogenice* și sufletești sau *psihogenice*. În total Murray distinge 28 de trebuințe psihogenice, care — după părerea sa — nu fac altceva decât să rezume, pe bază de mai multă discriminație — propensitățile din teza lui McDougall, pornirile libidinale din psihanaliză, precum și o bună parte din elementele dinamice, propuse de Adler și Jung. Unele din aceste trebuințe se referă la obiecte neinsufletește: achiziție, conservare, ordonare, reținere, construcție. Altele privesc prestigiul și performanța noastră; dorința de superioritate, performanță și recunoaștere, aprobare, laudă. Tot aci ar intra și exhibiționismul, adevărată dorința de a ne expune și atrage cât mai multă atenție asupra noastră. Patru din trebuințe privesc apărarea noastră și evitarea umilirii: inviolarea, evitarea, apărarea, contra-acțiunea. Următoarele cinci au drept scop dominarea: atitudinea de dominare, deferență, empatie, autonomie și unicitate-originalitate. Urmează apoi agresivitatea și supunerea; evitarea blamării. Patru trebuințe caută afecția altora prin afiliere, excludere-rejecție, simpatie-protecție, plângere cu scop de compătimire. Jocul ar intra tot aci. Ultimele două sunt curiozitatea și comunicarea-expunerea. Importante sunt cu deosebire vreo 20 din ele.

Lista de mai sus pare destul de arbitrară. Totuși ea este bazată pe studii extrem de amănunțite, iar practica pare să o verifice. Controlul trebuințelor și fuziunea unor tendințe cu altele, precum și legătura lor cu diferitele presiuni, acte, cuvinte etc. este definită cu toată exactitatea posibilă. Dăm un singur exemplu în legătură cu *dominarea*:

Trebuința de dominare

Dorințe și efecte: A-și controla și stăpâni împrejurările de viață în care individul trăește. A influența sau dirija conduita altor persoane prin

sugestie, persuasiune sau comandă. A sfătui, reține, frâna, opri. A determina alte persoane să acționeze conform sentimentelor, credințelor și intereselor noastre. A obține cooperarea și supunerea altora. A convinge pe alți despre corectitudinea și exactitatea opiniei noastre.

Simțiri și emoții: încredere.

Trăsături și atitudini: dominative, autoritare, decisive, executive, disciplinare, afirmative, dogmatice, pline de forță, de măiestru.

Acțiuni: Generale: a influența, conduce, prevala, sfătui, dirija, regula, organiza, călăuzi, guverna, supraveghia. A stăpâni, controla, ordona, dicta. A judeca, legifera, enunța principii de conduită, a fixa opinii și atitudini, a decide, a pune concluzii. A opri, frâna, opune, pedepsi, băga la închisoare. A magnetiza, hipnotiza, câștiga inima, a fi ascultat, imitat, urmat. A fi un exemplu și model de conduită. Speciale: Acte simple: lovire cu pumnul în masă, aruncare, arătarea cu mâna și degetul. Cuvinte stereotipe: „Vino“, „Stai“, „Grăbește“, „Afară“. Dominare ideologică: stabilire de principii politice, estetice, științifice, morale și religioase. A-și impune propriul ideal. A influența climatul opiniei. A argumenta în contradicție. Dominare socială: a conduce și guverna o instituție socială.

Fuziuni frecvente cu alte trebuințe: agresivitatea în sens de:

Coercitări: constrângere cu forța.

Frânări: a opri, a pune limite, a interzice, a întări legea.

Fuzionări cu alte tendințe: performanță, exhibiție, afiliere, sex, tăcere.

Trebuințe subsidiare domnării: agresivitate (a pedepsi pentru a controla), exhibiție (a domina prin fascinare), plângere (a domina prin plâns și provocarea mlei — dominare atât de caracteristică copiilor), afiliere (tovărășii pentru a câștiga voturile), sex (a controla prin fascinare asupra sexului opus — femeia fatală).

Trebuințe la care dominarea e subsidiară: performanță (a sfătui un grup să facă ceva), autonomie (argumentare pentru libertate), afiliere (pentru a aduce armonie între oameni), achiziție (pentru a termina cu succes o afacere).

Conflicte cu: supunerea, autonomia, plângerea sau compătimirea, deferența.

Condiții presup.: voința de putere, controlul de sine, propriul său stăpân, frână.

Surogate: magie și vrăjitorie. Controlarea forțelor ascunse.

Patologie: delir de omnipotență.

Forme sociale: conducerea unei țări: rege, președinte, senat, parlament, legislație, justiție. Cu agresivitatea: armată, marină, aviație, poliție“.

În legătură cu acest tablou e întocmit un chestionar special, menit să pună diagnosticul tăriei și extinderii trebuinței în cazul fiecărui individ.

O încercare asemănătoare de clasificare și sistematizare încearcă Murray și în ceea ce privește situațiile, obiectele, persoanele și instituțiile sociale, care exercită o acțiune stimulativă și dinamică asupra noastră, provocând punerea în activitate a unei trebuințe sau a altei trebuințe ori a unui grup de trebuințe. Clasificarea și sistematizarea presiunilor e însă mult mai complicată. Deaceea Murray renunță — deocamdată — la precizări cu caracter rigid. O definire a dinamice umane va trebui însă să ne lămurească și asupra principalelor izvoare de acțiune, venite dinafară de noi.

Obiecția ridicată contra lui McDougall, care a fărâmițat prea mult dinamica persoanei, poate fi reînnoită — chiar cu mult mai multă îndreptățire — în cazul lui Murray. Precizările prea detaliate duc aproape în mod fatal la pierderea esențialului, în așa fel încât pădurea nu mai poate fi văzută de copaci. Deaceea e nevoie de o revenire la metoda lui Freud de a vedea dinamica umană numai în funcție de două sau trei forțe și de a considera restul ca părți diferențiate — dar totdeauna cuprinse — în aceste forțe.

Paralel cu atari cercetări clinice făcute asupra motivației acțiunilor umane, cum sunt acelea ale lui Murray și ale altora, avem o serie de cercetări experimentale, făcute cu același scop. În această privință înafară de cercetările lui Lewin și ale elevilor săi, precum și înafară de acelea ale lui Tolman (43, mai avem și monumentalele cercetări ale lui Thorndike (44), unice ca metodă și exactitate științifică, apoi pe acelea ale lui Stone (40), Troland (45) etc. Să sperăm, astfel, că cu timpul vom ajunge la mai multă precizare și simplificare a acestui domeniu — atât de important — al persoanei umane.

Aspectul subiectiv al dinamice umane

Afecte, emoții, sentimente

Am studiat până acum dinamica umană așa cum ea apare privirii dinafară a cercetătorului, indiferent de ceea ce persoana simte în conștiința sa în momentul când una sau alta, ori mai multe din tendințele și deprinderile sale, intră în activitate. Cu alte cuvinte dinamica umană ne-a interesat numai sub latura ei obiectivă, de comportament, nu și sub aceea subiectivă, de conștiință. În consecință am privit-o numai extrospectiv, nu și in-

trospectiv. În cele ce urmează ne propunem să spunem câteva cuvinte și despre aspectul subiectiv al dinamicii umane, adică despre felul cum această dinamică se reoglindește în conștiința celui ce o trăește.

Tendențele și deprinderile în stare de insașietate, apar în conștiință ca o stare generală de apetit, *poftă*, neastâmpăr, etc. Individul simte că ceva îi lipsește, că echilibrul său are nevoie să fie refăcut. Cu timpul această stare generală se precizează. Din stare confuză de poftă, apetit, ea evoluează în spre una mai precisă de *dorință*, în care persoana are conștiința tendinței în chestiune, precum și aceea a situației, ce poate duce la satisfacerea ei. Noțiunea de *aspirație* precizează același lucru pentru tendințele socializate, de grad superior, iar cea de *ideal* se referă la un scop major, urmărit de întreaga noastră ființă. Pofta depinde mai mult de Sine, aspirațiile de Eu și Supra-Eu, dorința de Eu, iar idealul de Supra-Eu. Atunci când pofta, deșteptată de vreo pornire libidinală din Sine, e în opoziție cu vreo normă oarecare din Supra-Eu, avem *ispita*.

Atât pofta și ispita, cât și dorința și aspirația, precum chiar și idealul, duc la o stare specifică de tensiune, încordare, excitație, efort. Incordarea și tensiunea caracterizează mai mult pofta, ispita și dorința, iar cea de efort idealul. Organismul se pregătește în vederea acțiunii, menite să aducă gratificare.

Odată tendințele intrate în proces de desfășurare, adică în activitate, apar o serie de noi stări subiective, cu caracter și mai bine precizat, anume emoțiile și sentimentele. Ele semnalează în conștiință *calitatea*, adică natura tendinței sau tendințelor intrate în joc. Atunci când avem de a face cu o activitate bazată pe o singură tendință, avem *emoțiile simple*, iar atunci când avem de a face cu o activitate determinată de mai multe tendințe, avem *emoțiile complexe*, zise și *emoții derivate*, *superioare* sau *sentimentele*. Frica, mânia, voluptatea sexuală, curiozitatea, tandreța parentală etc., sunt emoții simple; încrederea, admirația, mirarea, sentimentul religios, estetic, intelectual etc. sunt emoții superioare, complexe sau derivate.

Activitatea, determinată de o tendință sau alta, ori de un grup mai mare sau mai mic de tendințe, poate să se termine cu succes sau insucces. În primul caz se ajunge la scop; în al doilea nu. Stările algedonice de plăcere-neplăcere, adică *afectele*, numite de unii și sentimente, anume sentimente de plăcere-neplăcere, au funcțiunea de a semnala în conștiință această gra-

tificare sau lipsă de gratificare a tendinței. Stările de plăcere, bucurie, fericire, însoțesc succesul; celelalte de neplăcere, tristețe și nefericire, insuccesul. Plăcerea-neplăcerea caracterizează gratificarea sau lipsa de gratificare a unei singure tendințe; bucuria-tristeța îndeplinesc aceeași funcțiune pentru cazul când e vorba de mai multe tendințe, iar fericirea-nefericirea sunt ecouri ale tuturor tendințelor, adică ale întregii noastre personalități. Fericirea-nefericirea e pentru persoană, ceea ce bucuria-tristeța e pentru un grup de tendințe, iar plăcerea-neplăcerea pentru o singură tendință. Plăcerea-neplăcerea caracterizează deci sfârșitul unei emoții, iar bucuria-tristeța pe acela al unui sentiment sau emoții complexe, derivate. În stările de fericire-nefericire răsună întreg destinul ființei noastre. Uneori sentimentele de plăcere-neplăcere nu oglindesc însă atât trăiri sufletești, cât mai mult trăiri organice. În acest caz ele îmbracă haina unei dispoziții organice vagi și ample, cu tonalitate plăcută sau neplăcută, de bună sau rea dispoziție, semnalizând așa zicând *biotonusul* organismului nostru. Unii cercetători restrâng noțiunea de afecte numai la aceste trăiri organice, rezervând pe cel de simțire (*feeling*) pentru trăirile psihologice. Restricția ni se pare complet îndreptățită. Din păcate însă limba românească, și limbile latine în general, nu au alt echivalent pentru *feeling* decât acela de sentiment, pe care ele îl întrebunțează și pentru emoțiile complexe derivate.

Stările de plăcere, bucurie și tristețe mai sunt însoțite și urmate de o serie de simțiri vagi de destindere, discordare, calmare. Ele sunt exact opusul stărilor incipiente de încordare, tensiune, excitare, care însoțeau dorința, adică starea de apetit a tendinței. Această discordare, destindere și calmare lipsește însă în cazurile când scopul urmărit de tendințe nu a fost ajuns. În acest caz pe lângă stările de neplăcere, tristeță, nefericire, avem pe acelea de neliniște, nervozitate etc.

În general emoțiile simple și sentimentul de plăcere-neplăcere caracterizează copiii și oamenii simpli. E cazul lui Othelo, care vine, vede și omoară, precum e și cazul lui Ion din romanul lui Rebreanu. Motivul trebuie căutat în imposibilitatea copilului și a omului simplu de a se ridica la acțiuni mai complicate, bazate pe mai multe tendințe deodată. Cu timpul însă și din cauza mediului social în primul rând, copilul, devenit om matur și cult, e silit să reacționeze cu mai multe tendințe deodată. În acest mod emoția simplă face loc celei superioare, complexe, deri-

vate, iar sentimentul de plăcere-neplăcere celui de bucurie-tristețe. O importanță covârșitoare are în această privință organizarea ierarhică și unitară a tendințelor, pe care o aduce caracterul, care — prin însăși definiția sa — presupune cel puțin două tendințe, anume o tendință oarecare, indiferent care și tendința eului, care o controlează, încurajându-o sau frânând-o. Organizarea tendințelor în structuri unitare se face de obicei în legătură cu anumite persoane sau obiecte: biserica, familia, societatea în general, o operă de artă, o persoană oarecare etc. În acest mod între tendință și obiectul, persoana sau instituția respectivă are loc o anumită *fixare*, corelație, raport. Emoția complexă apare numai atunci când apare și persoana, obiectul sau instituția etc. Atunci când această fixare devine prea rigidă, rămâne timp îndelungat și acționează pe cont propriu, indiferent de controlul caracterului — avem pasiunile. Reacțiunea emotivă totală, cu întreaga noastră personalitate, se întâmplă — după părerea lui McDougall — doar în cazul actelor de creație, ale omului de talent și geniu. Atari trăiri sunt privilegiul lor. Fericirea e însă de obicei plătită prin nefericire, balanța între cei doi poli ai tonalității afective tinzând să se mențină. În acest mod omul de talent și geniu, singurul care are privilegiul de a cunoaște fericirea, e și singurul, care cunoaște nefericirea. Cine e mai norocos? Omul de rând, primitivul, copilul sau omul de geniu? Răspunsul e fără putință, deoarece planurile nu se confundă. E vorba de trăiri cu totul diferite, în așa fel încât ele nu pot fi puse în balanță. Fericirea, desigur, e mult mai amplă decât plăcerea sau chiar bucuria; mai amplă însă e și nefericirea. S'ar putea, de aceea, spune doar atât: fericirea a fost ajunsă cu jertfa nefericirii, așa precum bucuria a fost atinsă cu sacrificiul tristeții. Povestea lui Prometeu e totdeauna actuală! Focul, sau înălțarea noastră spirituală și socială, presupune — cere chiar — sacrificii.

Rostul stărilor de tensiune, încordare, excitație etc. premergătoare declanșării unei tendințe, precum și rostul celora de calmare, descordare, destindere și plăcere-neplăcere, este bine definit. Aceste stări îndeplinesc o dublă funcțiune, anume aceea de trezire a conștiinței și de pregătire a persoanei în vederea gratificării tendințelor și aceea de semnalare a felului cum activitatea, angajată în acest scop, s'a terminat, cu succes sau fără.

Lucrurile stau ceva mai încurcat în ceea ce privește emoțiile simple și complexe. După McDougall ele însoțesc manifestarea tendințelor, cu scopul de a lămuri conștiința despre ce anume tendințe e vorba. Aceasta cu scopul final de a *calibra* persoana în așa fel, încât ea să facă față situației cu maximum de succes. În consecință emoțiile sunt stări normale, cu caracter *ajustativ*. *Adaptarea* persoanei e ajutată de ele, nu împiedecată. Aceeași teză a fost susținută și de către Ribot și James; ea e însușită de majoritatea psihologilor.

După Freud însă această teză e greșită. Emoția, spune el, nu e atât o stare normală, cu caracter ajustativ, ci o stare anormală, cu caracter mai mult sau mai puțin patologic. Noi ne emoționăm atunci când ne încurcăm — așa cum însași vorbirea curentă arată. Cu alte cuvinte emoția apare atunci când un lucru nu merge, fie că ceva în persoană e deranjat, fie că situația e prea complicată și depășește puterile noastre, fie oricare altă cauză și motiv de turburare, alarmă. Ne emoționăm când nu știm la examen, când avem o lucrare grea de făcut, când întreprindem ceva periculos, când avem o masă complicată de dat, când întâlnim o persoană, de care soarta noastră depinde în mare măsură, când plecăm în alt oraș, renunțând la o meserie în favoarea alteia etc. Altfel, adecă atunci când vieța își urmează cursul ei normal și adaptarea noastră nu suferă cu nimic, emoția nu apare. Emoția, deci, nu e o stare însoțitoare a oricărei trăiri, a cărei funcțiune ar fi simpla semnalare a trăirii respective, care e în joc, ci mai mult o stare de alarmă, care apare atunci când ceva nu mai merge cum trebuie, cerând intervenția noastră, adecă a persoanei în întregime. Iar atari stări de deranj, alarmă — spune Freud — apar cu deosebire atunci când pornirile din Libido nu se pot manifesta, sunt refulate și reprimare. Emoția e semnul răsvrătirii lor surde; ea e fierberea vulcanului înainte de erupție.

De aci și definirea *complexelor* ca stări emotive, legate de o reprimare puternică, ce-și caută pătrunderea la suprafață, pentru a-și satisface dreptul la vieță și care, neputând apare pe cale directă, naturală, apar pe cale travestită, deghizată, de simptom. *Emoția e mai de grabă simptom, adecă semn de boală, decât semn de sănătate*. Omul perfect sănătos nu are reverii și nostalgii, nu visează, nu are ticuri, nici lapsuri și nici nu se emoționează etc. Acordul și balanța sa e atât de perfectă încât el aproape nu-și mai simte existența, care se face simțită doar

atunci când balanța a fost pierdută, când ceva s'a rupt, deranjat, adică atunci când ceva apare în conștiință ca ceea ce trebuie refulat, reprimat, ascuns în inconștient, pentru a nu mai apare la lumina rampei, această apariție fiind neplăcută tuturor normelor, al căror mandatar e conștiința. Cum atari refulări sunt foarte multe, emoțiile sunt foarte frecvente. Ele desigur se colorează după natura pornirii, care a fost refulată. Atunci când refularea dă naștere unui complex puternic, naște pasiunea, care e o emoție, ce a rupt barierele Eului și Supra-Eului, manifestându-se înafară de controlul lor, cu toată opoziția pe care ele i-o opun. Cum multe din acțiunile noastre își au origina în diferitele refulări, emoția apare ca un fel de *energie a acțiunilor* subversive, provocate de respectivele refulări. Ea este, astfel, expresia dinamică a instinctelor, anume a celor care au suferit mai multe și mai puternice refulări, cum e cel sexual cu deosebire. Roșirea, rușinea, tremurarea, precum și mânia, frica, ura, diferitele fobii etc., sunt tot atâtea derivate ale refulării instinctelor, a celui sexual în special.

O încercare de sinteză între aceste două teze, mai mult sau mai puțin opuse, caută Janet. Pornind dela aceeași idee de turburare, deranj, criză de adaptare, el recunoaște, totuși, că în cele din urmă emoțiile devin — tocmai prin aceasta — motiv de adaptare. În consecință ele au și o funcțiune adaptativă, nu numai desadaptativă; ele sunt *regulări* ale acțiunilor noastre, anume ale organizării și sitematizării lor în vederea unor acte mai complicate și superioare ori mai simple și inferioare. Cu alte cuvinte ele sunt un fel de stări însoțitoare, următoare și reglatoare ale *tensiunii psihologice*¹⁾.

În acest mod pe lângă emoțiile de oboseală, jenă, tristeță, deprimare etc., care sunt semnele scăderii tensiunii, el admite și emoțiile de euforie, entuziasm, excitare, elan etc., caracteristice perioadelor de ridicare a tensiunii.

O altă teorie, care pe vremuri s'a bucurat de multă trecere, e aceea a explicării tuturor stărilor afective și emotive, din două, patru sau șase stări primare, originare. Așa, unii explică toate emoțiile din sentimentul de plăcere-neplăcere, care s'ar grupa în proporții diferite și în fel și chip, după situația, mai bine zis percepția, reprezentarea sau ideia, de care e legată; alții, ca

¹⁾ Vezi explicarea acestei noțiuni în Cap. V, asupra *Aspectului evolutiv al persoanei umane*, precum și în Cap. XII, referitor la *Aspectul anormal și patologic*.

Wundt, din sentimentul de plăcere-neplăcere, excitare-calmare, și încordare-relaxare. Combinarea lor în legătură cu un obiect oarecare, concret sau abstract, ne dă toată varietatea afectelor, emoțiilor și sentimentelor posibile, precum și toate formele de temperament, cu care emoțiile sunt atât de strâns corelate. Această teză, cu caracter eminamente asociaționist, a fost teza preferată a vechii psihologii, preocupată de explicarea stărilor sufletești în funcție de stări primare, elementare. Ea e tot mai mult părăsită azi, deși oarecare avocați mai are.

Atât o teorie, cât și alta, recunosc și insistă chiar asupra faptului că între emoții și procesele vitale, organice, există o strânsă legătură, în așa fel încât emoția e totdeauna însoțită de o anumită comotie, adică de o serie de transformări și turburări în procesele metabolice și circulatorii, în așa fel încât circulația sângelui se accelerează sau încetinează, secreția glandelor e mai abundentă la unele și mai scăzută sau nulă la altele etc. Agitația, înroșirea, tremurarea etc., sunt efectul acestor transformări profund organice. La început aceste fenomene organice erau considerate drept cauza trăirilor psihice, emotive, care apăreau, astfel, drept simple epifenomene. E cazul teoriei lui James-Lange, concretizată în faimoasa frază: „Sunt trist fiindcă plâng” sau „Sunt vesel fiindcă râd”, și nu invers, adică „Plâng fiindcă sunt trist”, „Râd fiindcă sunt vesel”, așa cum lumea laică crede. Cercetările care au urmat, acele ale lui Cannon (6) cu deosebire, arată totuși că acest raport poate fi și inversat, așa cum lumea laică crede. De fapt, spune el, nu e vorba atât de un raport de cauzalitate, cât de unul de reciprocitate și colaborare; persoana umană, deși corp și suflet, e o unitate și astfel trăirile corpului se răsfrâng asupra sufletului și invers, acelea ale sufletului se răsfrâng asupra corpului.

Concluzii

Unul din izvoarele principale ale rătăcirilor noastre în știință e — după părerea lui Jennings — explicarea fenomenelor în funcție de o singură cauză. Pentru mulți dintre noi prezența unei cauze — spune marele biolog american — nu este numai un argument că această cauză există — ceeace-i perfect justificat — ci e și o probă că alte cauze nu mai există — ceeace e cu totul greșit. Din judecăți pozitive, cu privire la o cauză, nu se pot trage concluzii negative, cu privire la alte cauze. Așa ceva

am fi îndreptățiți să facem doar atunci când cauzalitatea fenomenului ar fi strict singulară, nu multiplă și când concluzia negativă nu ar fi decât reciproca judecății afirmative. Ori acesta nu e cazul fenomenelor sufletești; ele nu se explică nicicând în funcție de o singură cauză, ci prin o colectivitate de cauze.

În consecință problema nu e să excludem o cauză, fiindcă am descoperit alta, ci problema, adevărata problemă — cum spuneam și la încheierea teoriilor sociologice — e să descoperim *toate* cauzele, atât biologice cât și sociologice, precum și cele psihologice, care par să fie cele mai esențiale. Iar după aceea, evident, să fixăm proporția de acțiune a fiecărei cauze în parte, stabilind *cât* datorăm uneia și *cât* celorlalte. O atare gândire, desigur, e anevoioasă și dificilă, iar mintea noastră ar fi dorit una mai simplă. Simplificarea logică însă nu poate trece nicicând peste simplificarea ontologică; ea trebuie să i se adapteze, nu să o forțeze.

„Individul separat — spune un alt mare gânditor american, Cooley¹⁾ — este o abstracție necunoscută experienței, precum o abstracție e și societatea, atunci când e socotită ca ceva aparte de individ. Adevărata realitate e *natura umană*, care poate fi considerată atât în aspectul ei individual, cât și în acela social, general, dar care, de fapt, e deodată și totdeauna și individuală și socială”. Reconsiderând dinamica umană prin prisma acestui adevăr și considerând individul în ambele sale aspecte, adică atât biologic cât și psihologic, am spune — introducând de astădată și societatea — că motivația umană, adevărata motivație umană, reală și concretă, nu e nici când *numai* biologică ori *numai* sociologică sau *numai* psihologică, ci totdeauna e și biologică și sociologică și psihologică, cu alte cuvinte ea e bio-psiho-socială, așa cum vieța însași este. Aceste trei feluri de motivații nu sunt trei categorii aparte, coexistente sau exclusiviste, ci *trei aspecte din una și aceeași motivație*. Uneori, desigur, domină aspectul biologic — cum e cazul trebuințelor organice de anabolism și catabolism —, alteori aspectul social — cum e cazul atitudinilor, obiceiurilor și credințelor sociale —, iar în alte cazuri — cele mai multe — aspectul psihologic, cu tot noianul de porniri înăscute și dobândite. Deodată și totdeauna — pentru a repeta fraza lui Cooley — sunt însă toate trei aspectele; trebuința foamei nu se manifestă nicicând înafară de anumite

¹⁾ Human Nature and Social Order.

obișnuințe psihologice și sociale, cum e mâncatul cu furculița și cuțitul, pe care le folosim într'un fel mai mult sau mai puțin individual, așa precum o atitudine socială nu e niciodată cu totul independentă de constituția organică sau trecutul persoanei.

Reconsiderând cele spuse în acest capitol prin prisma acestei încercări de sinteză, am spune că trebuințele organice dela baza metabolismului organic reprezintă motivația umană cu caracterul cel mai biologic, aproape numai biologic. În legătură cu ele trebuiesc considerate pornirile instinctive, de relație, fixate de Freud și McDougall, apoi pornirile dobândite, ca diferitele obișnuințe și atitudini, credințe, cu caracter predominant psihologic sau social, care se suprapun trebuințelor organice, fiind la început mai mult servante, iar apoi mai mult stăpâne.

E foarte probabil că pornirile instinctive au dată dela naștere aproape numai *dispoziția* de manifestare, iar societatea le dă *forma*, așa cum Freud, spre deosebire de McDougall, susține. Aceasta nu însemnează, totuși, că în unele cazuri, anumite elemente formale nu sunt date, totuși, dela naștere. Frica de exemplu se manifestă prin anumite mișcări convulsive specifice, așa precum mânia îmbracă alte mișcări, cu totul diferite. Aceasta oricare ar fi tipul de societate din care individul face parte! De aceea în cazul lor teza lui McDougall — în parte cel puțin — pare să rămână în picioare. Același lucru s'ar putea afirma și despre instinctul eului sau cel sexual. Ciocnirea eului cu altele e neplăcută și în India și în Europa, precum și în Melanesia, iar contactul sexual rămâne una din formele comune ale sexualității, oriunde sub soare. Ceeace, desigur, nu însemnează că pe această formă ereditară, comună întregii omeniri, nu se pot broda și transplanta alte forme, diferite în timp și spațiu, după cum e vorba de o epocă sau alta, de un popor sau altul etc.

E foarte probabil că o atare formă comună, nativă, lipsește în cazul celorlalte tendințe, altfel de o importanță minoră. În cazul lor poate fi vorba doar de dispoziții; nicicând de formă. Ceeace însemnează că teza lui Freud li se aplică.

Am face o mare greșală dacă am socoti însă că viața și societatea nu ar putea să dea decât formă, nu și dispoziții. Nu, viața noastră și societatea în care trăim, pot *crea* și dispoziții. Aceste dispoziții sunt chiar cele mai frecvente și importante. Probă totalitatea obișnuințelor, tabieturilor, atitudinilor și credințelor psihologice și sociale. E drept că aceste dispoziții nu sunt create *alături* de cele native; ele sunt *sădite, transplantate*,

altoite, pe ele, ceea ce nu le micșorează însă întru nimic însemnătatea; ele sunt și pot să rămână cele mai importante!

Pornirile înăscute, biologice sau psihologice, și pornirile dobândite, psihologice sau sociale, nu sunt însă numai în raporturi de derivare și suprapunere, unele fiind mai vechi, altele mai noi, ci ele mai sunt și în raporturi de coexistență structurală, în așa fel încât unele porniri sunt mai centrale, nucleare, durabile și profunde, iar altele mai puțin. Acesta e cu deosebire cazul celor două porniri de bază, pornirea de conservare sau instinctul ori sentimentul eului — care e la baza conservării persoanei umane, socotită ca suflet și corp — și pornirea sexuală — care asigură înmulțirea speței. Ele sunt un fel de rădăcină ultimă și un fel de axă, față de care se așează în mod mai mult sau mai puțin simetric și structural toate celelalte. De aceea importanța lor e covârșitoare și de ele dăm în analiza oricăror porniri, care sunt mai mult sau mai puțin corelate — uneori derivate — *cu* și *din* ele. Însemnătatea lor întrece cu mult însemnătatea tuturor celorlalte. Structuralizarea dinamicii umane în jurul eului și sexualității nu e, totuși, de așa natură încât stilul de viață, pe care ele îl determină — și care deja e dublu — să nu mai ia și alte multe aspecte, mai importante sau mai secundare. Nu, atari aspecte există și în consecință explicarea dinamicii umane numai în funcție de eu și sex riscă totdeauna să fie incompletă și unilaterală. De aceea considerarea celorlalte aspecte e absolut necesară. Mai ales că raportul dintre aceste aspecte și celelalte e de multe ori un simplu raport de coexistență, nu și de relație, căci persoana e o unitate în multiplicitate, nu în simplitate; în consecință ea admite și atari raporturi.

Dinamica umană nu se reduce, totuși, numai la pornirile dinamice propriu zise, fie ele biologice, fie sociologice. Ea mai cuprinde și dinamica provenită din transformarea mecanismelor, adică a aptitudinilor, în motive, așa cum Woodworth a arătat, precum și din natura structurală a manifestărilor, care sunt configurații temporale, ce trebuiesc închise, așa cum Lewin a demonstrat. Talentele, adică aptitudinile date în grad superior, sunt elemente dinamice în ele înșile; ele sunt mobilul propriei lor desăvârșiri. O importanță deosebită mai au, apoi, *complexele*, care în cazurile patologice pot ajunge să joace rolul principal. E foarte probabil că frecvența lor e mult mai mare decât credem. Importante sunt cu deosebire complexul inferiorității și complexul Oedip.

Fig. 5 rezumă în mod sintetic dinamica umană, expusă în acest capitol și văzută prin prisma concluziilor de mai sus.

Direcția de manifestare a diferitelor porniri, care stau la baza dinamicii umane, nu e numai convergentă, ci și divergentă; scopurile, pe care aceste porniri le urmăresc, nu sunt numai armonice, ci și antagoniste. Pornirile biologice sunt în general în pronunțată opoziție față de cele sociale, iar amândouă în oarecare opoziție față de pornirile psihologice, care încearcă să țină ba-

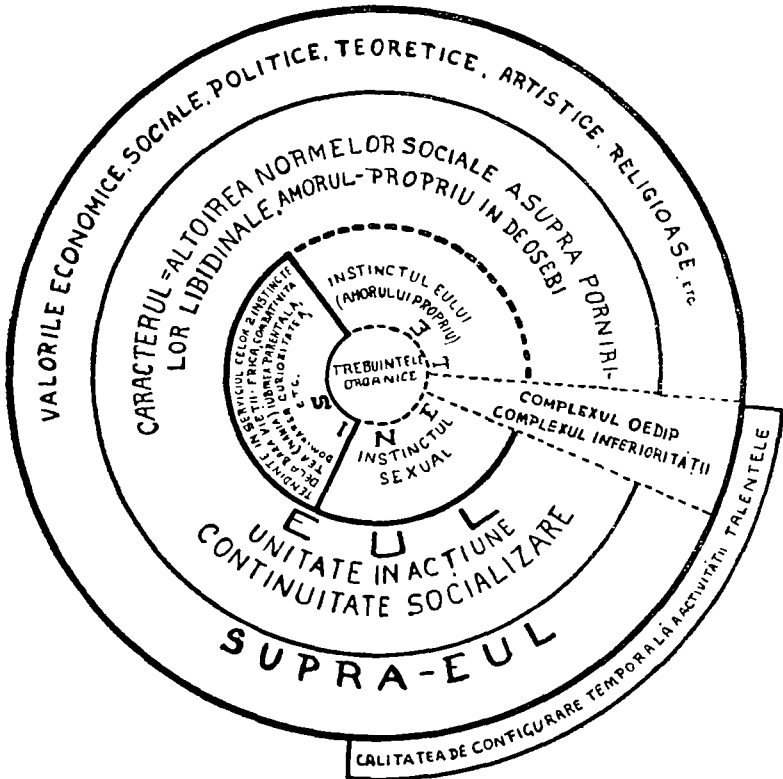

Fig. 5. — Dinamica persoanei umane.

lanța între toate și să ia un rol de conducere, organizare și armonizare, dând în general mai mult câștig de cauză pornirilor sociale, cu care ele se aliază în lupta lor față de pornirile biologice și față de instinctul sexual. Instinctul eului și normele sociale ajung — cel puțin în majoritatea cazurilor — să-și asume rolul de conducător. În acest mod apare *caracterul* sau *Eul* și *Supra-Eul*¹⁾ care nu sunt decât expresia acestei organizări, cu

¹⁾ Eul poate fi egalat cu caracterul în general, iar Supra-Eul cu caracterul moral, în sensul restrâns al cuvântului.

scop de armonizare. Caracterul asigură echilibrul dintre tendințele în luptă și continuitatea acestui echilibru în timp, dând activității persoanei constanță, durabilitate, consistență. Grație lui persoana scapă de sub tirania pornirilor biologice; ea le stăpânește și controlează, oprind manifestarea unora și facilitând desfășurarea altora, după cum nevoile de echilibru, balanță și unitate, cer. *Procesele de inhibiție și persistență sunt procesele de bază, grație cărora stăpânirea și controlul de sine e obținut și menținut.*

În general acest control de sine se face în conformitate cu normele sociale, anume cu normele generale, acceptate de marea majoritate. *Socializarea* e, astfel, condiția de bază a caracterului. În cele din urmă însă caracterul ajunge să dea persoanei o oarecare independență și față de societate. În acest scop armonizarea pornirilor biologice și psihologice nu se mai face numai în conformitate cu normele sociale, ci și în acord cu normele metafizice și religioase, ca ideia de adevăr, bine, frumos, Dumnezeu, care sunt dincolo de realitatea socială. Uneori societatea poate să se abată dela aceste norme; omul de caracter în acest sens larg, metafizic și religios, nu.

La aceeași independență — parțială și relativă desigur — ajunge individul și prin posibilitatea sa de a-și alege un cer social sau altul, care se potrivește rezonanței sale afective și dinamice în măsură mai mare. E — această libertate — un fel de a juca în lanțuri, cum Nietzsche a spus așa de bine. Ea e *foțuși* libertate. Desigur una relativă și parțială, cum e — în cele din urmă — și libertatea față de pornirile biologice. Acest caracter *parțial* însă — să nu se uite — e cerut de însăși ființa noastră, anume de colaborarea dintre biologic, psihologic și social, care sunt la urma urmei și în cea mai mare parte, acțiuni convergente, nu divergente. El cere, deci, *dependență*, nu numai *independență*.

La baza vieții sunt trebuințele organice, care regulează vieța vegetativă, adică procesele de asimilare și desimilare, cu toate anexele lor. Ele sunt primele, dar nu și cele mai importante. Însemnătatea lor față de celelalte este în proporție cu spațiul, pe care ele îl ocupă în raport cu acela destinat celorlalte.

Pe trebuințele organice sunt clădite pornirile libidinale din Sine. Pornirea cea mai importantă e socotită a fi cea dela baza eului, de conservare și dezvoltare a personalității, voința de putere, etc. În consecință ea și ocupă spațiul cel mai mare. Urmează apoi pornirea de conservare a spe-

ței sau instinctul sexual. Spațiul ei e puțin mai restrâns. Importanța ei o socotim deci ceva mai mică. Instinctul eului și cel sexual, luate împreună, reprezintă două treimi din dinamica libidinală, înăscută. Restul de o treime e ocupat de pornirile, care se află în slujba lor, anume frica și mânia, curiozitatea, tandreța parentală, etc. Ca număr ele sunt mai multe; ca importanță și rezonanță în viața persoanei reduse, anume abia o treime din dinamica, reprezentată prin instinctele vitale de bază, cu care viața se identifică în primul rând.

Intre trebuințele organice și instinctul eului și cel sexual există o serie de legături organice strânse, în așa fel încât ele au un accentuat colorit biologic. Pentru a arăta acest lucru linia dintre trebuințele organice și ele este trasată în mod intrerupt, nu continuu.

Rolul principal în motivația umană îl are, desigur, Eul, care îndeplinește rolul de ajustare și armonizare a pornirilor libidinale cu normele sociale. Tot în sarcina sa cade și traducerea în practică a pornirii din *Libido* sau *Supra-Eu*. Aptitudinile și mișcările corpului, precum și conștiința, sunt numai la dispoziția sa. În consecință atât *Sinele*, cât și *Supra-Eul*, au nevoie de el, de concursul său. El e *agenția lor de a ajunge la scop*; fără el, adică fără concursul său, nu se poate nimic.

După McDougall, Eul e una cu caracterul, luat în sensul larg al cuvântului, care e organizarea ierarhică a tuturor tendințelor, în mod armonnic și unitar și în conformitate cu normele sociale. El e opera prin excelență a instinctului eului, de afirmare și supunere a propriei personalități. Caracterul e, astfel, în oarecare opoziție cu restul tendințelor, dar nu și cu instinctul eului. Cu aceasta el e în deplină armonie. În consecință între instinctul Eului și Eu sau caracter nu ar trebui să fie nici o graniță. Cum, însă, noi nu ne însușim această teză, o atare linie e trasă. Intrucât însă socotim că rolul instinctului eului în organizarea Eului sau caracterului, luat în sensul larg al cuvântului, e cel mai important, în loc de linie continuă, am tras una discontinuă. Ea e menită să atragă atenția asupra faptului că rolul și contribuția instinctului de conservare și dezvoltare a persoanei în organizarea caracterului e cel mai important. Instinctul de conservare și dezvoltare e un fel de axă de convergență, în jurul căreia acțiunea celorlalte tendințe, precum și aceea a normelor sociale, se centralizează.

Conținutul *Supra-Eului* e identificat cu cele șase categorii de valori, definite de Spranger. Această identificare ar putea părea, la prima vedere, destul de bizară. Pentru a evita acest motiv de mirare e, poate, locul să spunem că atitudinea lui Spranger față de Freud nu e categoric ostilă. În orice caz sinteza, după părerea noastră, e posibilă.

Colaborarea dintre *Sine*, *Eu* și *Supra-Eu*, nu e nicicând deplină. În anumite domenii ea lipsește. Acesta e terenul de stăpânire al complexelor, al complexului *Oedip* și al complexului inferiorității, cu deosebire.

Anexa din afară figurii specifică motivația dependentă de calitatea de configurație temporară a acțiunii, relevată de Lewin, precum și pe aceea isvorită din posesunea unei aptitudini în grad superior, adică în stare de talent, relevată de Woodworth.

După Freud între Sine și Supra-Eu exista un antagonism deplin în așa fel încât conviețuirea lor în una și aceeași persoană este cu puțință numai datorită funcțiunii de pacificare a Eului. Altfel, adică fără această acțiune de conciliere și sinteză a Eului, pornirile din Sine s'ar bate cap în cap cu exigențele hiper-morale din Supra-Eu. Același antagonism e susținut și de Klages sau Pirandello, precum și de Nietzsche sau Schopenhauer. Cu mai puțin dogmatism el e militat și de McDougall. El e însușit aproape de toți aderenții concepției iraționale a vieții și a dinamicei umane, în frunte cu Bergson.

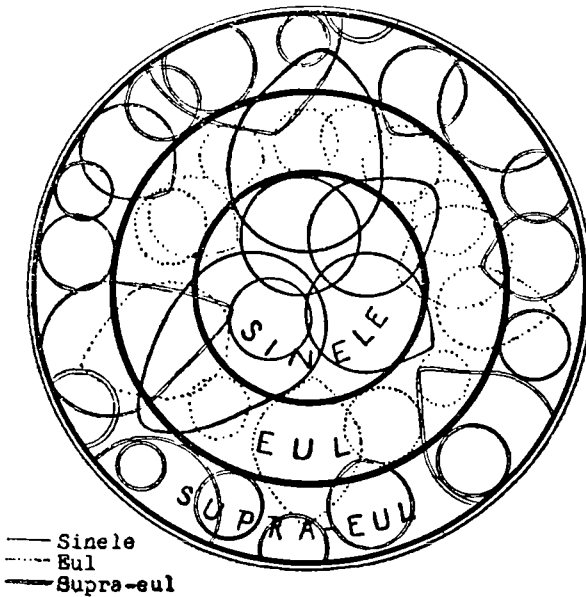

Fig. 6. — Raportul dintre Sine, Eu și Supra-Eu.

Un antagonism asemănător e susținut și între instinctul eului și cel sexual, între acestea și cel combativ sau de frică etc.

Departa de noi gândul de a combate existența acestui dublu antagonism: între tendințele vieții, pe de o parte, și aceste tendințe și normale sociale sau Spirit, Rațiune etc. pe de altă parte. Departa însă și gândul de a-l accepta în întregime! Acest dublu antagonism, după părerea noastră, nu e nicicând deplin; el e totdeauna parțial, anume mai mult sau mai puțin parțial, după tendință și tendință, individ și individ, societate și societate. Intr'adevăr instinctul eului merge mână în mână cu cel sexual și nu numai în contra sa; iubirea e și un motiv de creștere a

amorului propriu și nu numai unul de scădere a sa. Același lucru și atunci când e vorba de unul sau altul din aceste instincte și oricare altul din restul celorlalte, sau atunci când e vorba de totalitatea normelor sociale sau Spiritul, Rațiunea, Forma. Intre individ și societate nu e numai antagonism, ci și colaborare, convergență, armonie, în așa fel încât se poate spune că societatea, în bună parte — noi credem în cea mai mare parte — e făcută pentru individ și după chipul și asemănarea sa, așa precum individul e făcut pentru și după chipul și asemănarea societății.

Eul, după părerea noastră, este întâiu de toate produsul spațiului comun dintre diferitele tendințe, pe de o parte și totalitatea acestor tendințe, adică Sinele și normele sociale sau Supra-Eul, pe de altă parte. Fig. 6 ilustrează această stare de lucruri.

Gradul de colaborare și antagonism dintre diferitele tendințe înăscute, pe de o parte și dintre aceste tendințe și normele sociale, pe de altă parte, variază dela individ la individ și societate la societate. La unii indivizi e mai mare colaborarea; la alții — mult mai puțini la număr — antagonismul. Primii sunt balansați, armonizați; ceilalți agitați, demonici, lipsiți de echilibru și balanță. Dintre ei se recrutează bolnavii mintali și delicvenții. Colaborarea dintre Vieață și Formă e mai mare în societățile liberale, laice; mai mică în cele puritane; ea e mai mare în Franța, mai mică în Anglia, mai mare în Melanesia și mai mică în Europa etc. Totul depinde de spiritul de așezare al societății.

Aportul dinamic ereditar sau Sinele, reconsiderat în această lumină, nu e atât *imoral*, cum Freud înclină să creadă, ci *pre-moral*. El devine moral și imoral numai în contact cu societatea. Cu alte cuvinte, individul dela naștere, nu e nici bun, adică *numai bun*, cum credea Rousseau, precum nu e nici *numai rău*, cum crede Freud, ci *și bun și rău*. În germene, desigur. Societatea, Eul și Supra-Eul dau mâna cu ceea ce este bun și luptă contra a ceea ce este rău. În consecință *imoralitatea*, cași *moralitatea*, ia ființă numai în societate, anume prin interferența dintre ea și individ; ea e posterioară societății, nu anterioară. Premergătoare e numai *pre-moralitatea*, din care moralitatea și imoralitatea derivă, pe bază de diferențiere, în funcție de o cauzalitate socială.

B. ASPECTUL FUNCȚIONAL

Tendințele spre acțiune nu sunt acțiunea însăși; ele sunt doar mobilul, motivele, cauzele, care *duc* la acțiune. Acțiunea în ea însăși este compusă dintr'o serie de *proces*e sau *funcțiuni*, care sunt *instrumentele* prin care tendințele sau motivele de acțiune ajung la scop și sunt satisfăcute. În consecință înțelegerea și explicarea acțiunii umane — și prin aceasta, desigur, și a persoanei umane — nu poate fi obținută numai prin considerarea *motivelor* acțiunii — oricât de importante ar fi ele — ci și prin luarea în considerare a funcțiunilor sau aptitudinilor, din care acțiunea se compune.

După unii psihologi — cei cu formație psihanalitică în deosebi — rolul aspectului funcțional, comparat cu cel dinamic, este mai redus; după alții, anume după reprezentanții psihologiei experimentale, el este mai mare. Mai aproape de adevăr pare să fie soluția intermediară, cu precădere însă față de aspectul dinamic. Într'adevăr un om inteligent, dar lipsit de ambiție, adecă de pornire dinamică, nu face mare ispravă în viață; același lucru, însă, poate fi spus și despre unul plin de ambiție, dar privat de inteligență. Realizările sale vor fi tot modeste, deși ceva mai bune decât în cazul de mai sus. Inteligența, prin urmare, cași dinamica, e un factor decisiv în realizările noastre. Ea nu e singurul, precum — foarte probabil — nu e nici primul, adecă cel mai important; ea e însă printre primii factori, și anume dacă nu al doilea, atunci desigur al treilea. Ea are, dealtfel, o covârșitoare importanță chiar și în ceea ce privește așezarea dinamică a persoanei, anume a felului cum Eul reușește să armonizeze Sinele cu Supra-Eul. E înafară de orice îndoială că în una și aceeași societate, unul și același individ reușește să reducă antagonismul dintre Sine și Supra-Eu mult mai ușor, dacă e inteligent și mai greu, dacă e prost. Faptul e recunoscut și de către psihanaliști, care țin chiar să-l accentueze. De aceea a da o atenție de sute de pagini aspectului dinamic și doar de una sau două pagini inteligenței — așa cum fac o seamă de psihanaliști și chiar Murray cu grupul său de colaboratori — ni se pare o greșală. Aceasta poate să împiedece atât pătrunderea și diagnosticarea persoanei, cât și profețirea randamentului și conduitei ei în viitor, în care inteligența are un cuvânt decisiv, așa cum arată toate examinările din practica orientării și selecției profesionale.

Funcțiunile, cu concursul cărora motivele se transformă în acțiune și ajung la scop, sunt de două feluri: fizice și psihice, sau corporale și sufletești. Intre ele se află vorbirea, care e și fizică și psihică, făcând, astfel, legătura dintre acțiunea minții și cea a corpului.

La început, evident, au fost reacțiunile pe plan de activitate, urmate de reacțiunile verbale, care au fost succedate de cele mintale, de gândire. Aceasta atât pe plan filogenetic, cât și pe plan ontogenetic. Acțiunea e, astfel, forma originară de comportament, din care derivă atât conduita verbală, cât și gândirea sau conduita interioară. La origine limbajul este compus din o serie de împerecheri de sunete și șgomote, care ajung să aibe — prin învățare și condiționare — o semnificație și pentru celelalte animale. În acest mod din mișcări *strict expresive*, legate de trăirile organismului, pe care ele le traduc, ajung funcțiuni de *comunicare*, cu ceilalți semeni. Lătratul, miorlăitul, etc., sunt atari funcțiuni originare și elementare de expresie și comunicare, Funcțiunea de comunicare o primesc de obicei numai pentru anumite situații emergente, ca un atac sau pericol oarecare. La aceste expresii și comunicări nearticulate se adaugă — la om — expresiile *onomatopice*. Din sunetele și șgomotele expresive și onomatopice nasc apoi *sunetele simbolice*, de care se leagă un înțeles oarecare, fără ca respectivul cuvânt să mai aibă vreo valoare expresivă sau onomatopică directă. În acest mod ia naștere limbajul omenesc, ca o creație a individului și a societății.

Avantajele limbajului, evident, sunt foarte mari. Ele aduc o simțitoare simplificare și economie a forțelor umane. Omul nu mai e silit să facă orice acțiune el singur, ci o poate porunci sau lăsa în seama celorlalți. Aceasta grație limbajului. Funcțiunea de comandă e, dealtfel, prima funcțiune a limbajului. Anume de comandă în situații emergente, de pericol sau atac. Cu timpul funcțiunea de comandă sau supunere se transformă în funcțiune de comunicare, pur și simplu.

Cu vreme însă omul ajunge să-și vorbească și lui însuși. În acest caz el scade vocea. Gândirea nu e decât rezultatul acestui proces continuu de scădere a vocii, până când vorbirea ajunge să se facă numai în interior, fără orice mișcări ale gâtlejului. *Gândirea, deci, e una cu vorbirea interioară*, perceptibilă numai individului, care gândește, nu și celorlalți. *Vorbirea deci premerge gândirea.*

În cazul omului și anume datorită societății și felului de viață pe care el o duce, gândirea și vorbirea ajung să ia o dezvoltare atât de mare, încât ele aproape copleșesc acțiunea propriu zisă. Aceasta în deosebi în cazul meseriilor de birou.

În foarte multe cazuri vorbirea și mai ales gândirea ajung să fie nu numai o *continuare a acțiunii în slujba acțiunii, ci o substituție a acțiunii în detrimentul acțiunii*. E cazul persoanelor neurotice sau psihotice, care rezolvă orice conflict în gând, ne mai trecând la faptă. Reveriile și visurile sunt atari *surogate* sau substituiri anormale de acțiune. La unele din aceste persoane vorbirea și gândirea — anume gândirea autistă, care nu mai ține

seamă de realitate, pierzând orice contact cu acțiunea și lumea dinafară — ajunge să înlocuiască cu totul acțiunea. Asupra acestor lucruri vom reveni în Cap. XII, referitor la *Aspectul anormal și patologic al persoanei*

Acțiunile sufletești sunt reprezentate în primul rând prin inteligență, care e funcțiunea de temelie, pe care adaptarea vieții la mediu se bazează. Ea e ajutată de memorie — grație căreia experiența nu se pierde, ci se capitalizează, spre a fi fructificată de inteligență în împrejurările de mai târziu — apoi de atenție, memorie, etc.

Acțiunile corporale sunt reprezentate prin diferitele organe sensoriale și reactive, ca văzul, auzul, mersul, mișcarea mâinii etc. Văzul, auzul și celelalte simțuri sunt mijloacele de *sesizare* și *orientare* ale inteligenței, observării etc., așa precum mersul și mișcărilor mâinii sunt *instrumentele materiale*, cu ajutorul cărora inteligența etc., se transformă în activitate de ajungere la scop. Spre deosebire de procesele de metabolism, care sunt aproape strict organice, simțurile și mișcărilor sunt, de fapt, mai mult procese psiho-organice sau psiho-fizice. Ca atare ele cad și în domeniul fiziologiei și în acela al psihologiei.

Între acțiunile sufletești și cele corporale — mai bine zis psiho-corporale — e limbajul, care are o poziție eminentă intermediară. Partea organică e reprezentată prin mișcărilor gât-lejului și toată mimica și pantomimica însoțitoare, iar cea sufletească prin intenția și înțelesul, care caută exprimare.

În cele ce urmează ne vom ocupa, bineînțeles, numai de funcțiunile psihice, anume de cele mai generale, centrale, durabile și diferențiale, cum sunt inteligența, imaginația, atenția etc. Restul celorlalte procese mai simple cad în seama psihologiei și psiho-fiziologiei, iar mișcărilor corporale în seama fiziologiei.

A p t i t u d i n i l e

Noțiunea de funcțiune și cea de aptitudine sunt în bună parte echivalente. Aptitudinea, luată în sensul larg al cuvântului, este orișice funcțiune, privită din punctul de vedere al randamentului sau produsului. Inteligența, socotită ca proces de adaptare la împrejurările noi ale vieții, compus din prinderi de raporturi cu înțeles, este o funcțiune, anume o *funcțiune* a inteligenței; socotită însă din punctul de vedere al produsului, adică al rezultatelor și randamentului, la care duce, ea devine,

este o *aptitudine*. Intrucât în educație inteligența și funcțiunile în general nu ne interesează atât în ele înșile, ca în psihologia generală, ci în rezultatele lor, adecă în ceea ce ele ne dau, spunem că ele ne interesează ca aptitudini și nu ca funcțiuni. Acest punct de vedere al inteligenței ca aptitudine e, de altfel, caracteristic tuturor disciplinelor aplicate ale psihologiei, care, spre deosebire de psihologia teoretică, nu sunt interesate în natura în sine a proceselor, adecă în punctul lor de vedere funcțional, ci în rezultatele lor, adecă în socotirea lor ca aptitudini.

Există două feluri de aptitudini: simple și complexe. Primele au la bază o singură funcțiune; celelalte mai multe funcțiuni. Aptitudinea inteligenței, memoriei, observării și atenției sunt aptitudini *simple*, deoarece au la bază o singură funcțiune, anume funcțiunea inteligenței, memoriei etc.; aptitudinile la desen, muzică, limbă, matematică etc., sunt aptitudini complexe, deoarece au la bază mai multe funcțiuni. Exemplu: aptitudinea la desen e bazată pe funcțiunea de observare, dexteritatea manuală, inteligență etc. Combinarea funcțiilor, care stau la baza unei aptitudini complexe, nu e ceva *sumativ*, în care o funcțiune se adaugă la celelalte, ci ceva *structural*, sui generis, în care funcțiunile se leagă astfel împreună, încât dau ceva nou, cu o serie de însușiri și calități deosebite de însușirile părților componente.

Aptitudinile simple fundamentale sunt inteligența, memoria, observarea și atenția. Câteva cuvinte asupra lor.

1. *Inteligența*. Inteligența este aptitudinea cea mai generală, pe care o întâlnim aproape în orice activitate intelectuală: un fel de factor general, comun oricărui proces intelectual.

Una dintre cele mai cunoscute și răspândite definiții și teorii emise asupra inteligenței, e cea biologică, preconizată și formulată cu deosebire de Binet (3), Stern (50) și Claparède (7), după care inteligența e *funcțiunea generală de adaptare la mediu*, anume *la condițiile noi ale mediului*¹⁾. Definiția inte-

¹⁾ Inteligența, desigur, nu e singura modalitate de conduită adaptativă. Ideia de adaptare o găsim, de fapt, în cazul oricărei funcțiuni sufletești, precum chiar și în cazul funcțiilor organice, cu singura deosebire că în cazul din urmă e vorba, cu precădere, de o adaptare *interioară*, a organismului la el însuși, anume de o adaptare a diferitelor tendințe și funcțiuni la ele înșile, în vreme ce în cazul dintâu e vorba de adaptarea organismului, *luat în întregime, ca unitate*, la mediul în care el trăiește, anume la mediul social în deosebi. Odată e vorba, deci, de o adaptare

ligenței în acest sens are, într'adevăr, marele merit de a pune punctul de greutate pe ceace, în cea mai bună parte, constituie însăși esența inteligenței, anume pe ideia de adaptare la condițiile noi ale mediului. Ea are, însă, și desavantajul de a nu ne spune nimic asupra *naturii* acestei adaptări, anume asupra proceselor de gândire, care o compun. Care sunt procesele ce stau la temelia acestei adaptări la împrejurările noi ale vieții și mai ales care este felul lor propriu și specific? Iată o întrebare la care teoria biologică a lui Stern și Claparède — teoria lui Binet face oarecare excepție — nu ne dă răspuns.

Cum fără de acest răspuns atât de important noi nu putem rămâne, el trebuie căutat în altă parte. El, de fapt, poate fi găsit în teoria lui Spearman (46), care ne oferă, într'un mod care nu lasă îndoială, soluția cea mai bună. Inteligența, după Spearman, e operația generală de prindere de relații și corelații dintre lucruri și dintre lucruri și relații, cu alte cuvinte operația generală de prindere de raporturi cu înțeles. Cu aceste prinderi și stabiliri de raporturi suntem în însuși miezul inteligenței, ele reprezentând însăși esența ei. Teoria lui Spearman e, astfel,

organică, altădată de una psihologică. Inteligența e principala funcțiune de adaptare psihologică, anume acea funcțiune, care intră în joc atunci când e vorba de *situații noi*. Aceasta spre deosebire de celelalte modalități de adaptare, la *situații obișnuite*, cum sunt adaptările pe bază de reflexe sau instinct sau adaptările pe bază de învățare. *Reflexul, instinctul, învățarea și inteligența*, sunt astfel, cele patru modalități principale de adaptare ale organismului, socotit ca unitate, la mediul în care el trăește.

Suptul, închiderea ochilor în fața unei lumini puternice, retragerea mâinilor sau picioarelor dela un obiect, care doare, etc., sunt reflexe; fuga din fața pericolului, angajarea luptei în fața unui obstacol, ce poate fi învins, curiozitatea, iubirea propriei persoane, iubirea mamei, iubirea sexului opus, etc., sunt adaptări instinctive. Atât reflexele, cât și instinctele sunt adaptări *stereotipe*, limitate la unele și aceleași situații, care se repetă foarte des. În consecință ele sunt *universale*, adecă comune tuturor, *specifice* fiecărei situații, *automate* sau *aconștiente* și *date gata dela naștere*. Adecă *forme native* de adaptare, cu care organismul e prevăzut dela început, prin însăși structura sa genetică.

Intrucât mediul, în care ființa omenească e destinată să trăiască, e mult prea complex și, înafară de situațiile stereotipe, legate de condițiile și rădăcinile cele mai adânci ale vieții, mai există o altă serie aproape infinită, de alte situații — pentru care ereditatea nu ne mai putea prevedea cu mecanisme de adaptare fixă, cum sunt reflexele și instinctele — înafară de formele fixe de adaptare, avem și formele, mai bine zis *dispozițiile*, de adaptare *labilă, maleabilă*, cum e învățarea și inteligența. Aceste forme sau dispoziții de adaptare, evident, nu sunt așezate *alături* de celelalte, ci

o completare foarte fericită a teoriei biologice, care ne lămurește însași natura proceselor, din care inteligența se compune. Ea trebuie cu atât mai mult apreciată, cu cât elaborarea ei este bazată pe o tehnică foarte perfecționată, anume tehnica matematică a analizei factoriale, pe care el a descoperit-o.

După părerea noastră această teorie e, totuși, susceptibilă de o completare, menită să ne dea o nouă interpretare noțiunii de prindere de raporturi. Aceste raporturi nu sunt realități sumative, juxtapuse, ci realități conexe și legate împreună în așa fel încât ele reprezintă o structură, o configurație unitară, cu calități proprii, dependente de unitatea de ansamblu a structurii ca atare și nu de părțile, din care ea se compune. E meritul școlii configuraționiste și al lui Koehler (23) în deosebi, de a fi scos în evidență și de a fi accentuat la justa ei valoare, această noțiune de structură, în care raporturile inteligibile sunt totdeauna date. Ceeace leagă raporturile împreună, sistematizându-le într'o configurație unitară, este înțelesul (Insight, Sinn), pe care Koehler îl scoate atât de mult în evidență și care pare

deasupra lor, legându-se cu ele în mod organic și unitar. Suptul, de exemplu, e un act reflex, fie în cazul mamelei, fie în acela al biberonului; facerea pauzelor cuvenite, pentru înlăturarea oboselii și — în cazul biberonului — pentru a intra aer, ca extracția laptelui să devină mai ușoară, e un act de învățare, *sădit* pe reflexul suptului. *Învățarea acestor pauze* se face pe bază de exercițiu și efect, așa cum vom vedea în Cap. V, în legătură cu legile învățării.

Mecanismul învățării, pe bază de exercițiu, efect, condiționare, cere timp foarte îndelungat. În consecință el nu poate face față situațiilor emergente, pe care mediul, în care noi trăim, le aduce. Ideia de *situații noi*, apare și în cazul lor, atât numai că modalitatea de a face față acestor situații cere timp foarte îndelungat și, în consecință, în cazuri emergente, când soluția de adaptare trebuie dată imediat, adaptarea pe bază de învățare dă greș. Astfel avem nevoie de o nouă modalitate de adaptare, iar aceasta e inteligența, care, de fapt, nu e decât tot o învățare, anume o învățare executată pe plan mintal, nu real. În acest mod energia e economisită, iar timpul foarte scurt. Aceasta deoarece diferitele încercări și erori, urmate de reușită, sunt făcute în cap, iar la faptă se trece numai în cazul soluției finale. Exemple: actele de adaptare ale maimuțelor, studiate de Koehler, devenite cu adevărat clasice, precum și majoritatea actelor de adaptare ale omului, începând dela vârsta de un an și mai ales dela cea de doi ani. Asupra acestor lucruri și în special asupra învățării și transformării ei gradate în inteligență, vom reveni pe larg în Cap. V, referitor la *Aspectul evolutiv al persoanei*, în care vom analiza atât actele maimuțelor, studiate de Koehler, cât și actele de învățare și inteligență specific umană.

să fie tocmai *funcțiunea de ansamblare unitară și structurală a raporturilor*.

Noțiunea de înțeles are două laturi: una obiectivă, cealaltă subiectivă. Așezarea tacâmului pe masă are o anumită regulă, să zicem chiar structură. Farfuria de supă e deasupra celei de friptură, într'o parte e furculița, într'alta cuțitul, apoi lingura etc. Toate aceste elemente, adecă farfuria, cuțit, furculița, lingurița etc., se află, desigur, în anumite raporturi spațiale de contiguitate, precum și într'o anumită ordine și simetrie, care înglobează diferitele lor raporturi și care e dată și trăită ca un fel de *figură*, ce se desprinde de pe *fondul*, care e masa. Toate aceste raporturi, precum și întreaga lor structură unitară și simetrică în care ele se află, sunt raporturi de natură *obiectivă*, existente înafară și independent de persoana noastră. Tot obiective, adecă înafară de noi și libere de existența noastră, sunt și raporturile de contiguitate dintre un tacâm și altul, precum și raporturile și structura unitară a mesei, care cuprinde și înglobează toate tacâmurile. Masa, la rândul ei, e în raport de *figură pe fond* față de cameră etc. Spre deosebire de această clasă de raporturi obiective, date înafară și independente de noi, care există și atunci când noi încetăm să mai existăm, mai sunt însă și o serie de raporturi strâns legate de persoana noastră și care există numai prin și cu referire la noi. Ele sunt reprezentate prin *funcțiunea sau rostul*, pe care tacâmul și masa îl au față de noi. Masa e pentru a așeza mâncările și a le mânca, stând comod pe scaun; cuțitul e pentru a tăia, furculița și lingura pentru a duce mâncarea la gură etc. Spre deosebire de raporturile obiective, existente *în și prin natura lucrurilor dinafară de noi*, aceste raporturi subiective există numai *prin și cu referire la noi*. Ele sunt legate de existența noastră subiectivă și nu de cea obiectivă, dinafară, de care ele sunt legate numai prin inteligența noastră.

Inteligența, bineînțeles, lucrează cu ambele categorii de raporturi. Aceste categorii de raporturi sunt date împreună, unite și împletite unele cu altele, formând un tot unitar. Cu cât structura, în care ele sunt cuprinse, e mai bogată, cu atât inteligența e superioară și invers.

În concluzie la aceste considerații am putea spune că inteligența este funcțiunea principală de adaptare la împrejurările noi, anume acea funcțiune de adaptare, care este bazată pe înțelegere, adecă prinderea de raporturi în structuri unitare cu

înțeles. Să ne gândim la unul din exemplele, devenite clasice, ale maimuței studiate de Koehler (23). Maimuța e în cușcă, iar banana afară, la o distanță oarecare, în așa fel încât ea poate fi prinsă numai cu bățul. Situația e nouă. Raporturile sunt: banana și foamea, banana și mâna, pentru a o duce la gură, banana și bățul, deoarece mâna nu o ajunge. Atunci când maimuța e capabilă să prindă toate aceste raporturi într-o structură unitară cu înțeles, reușind să apropie banana cu bățul și apoi să o ducă la gură, pentru a o mânca, atunci avem de a face cu un act de inteligență.

Unii cercetători au ridicat problema dacă inteligența e una și aceeași la toți oamenii sau dacă ea ia o formă sau alta, după cum e vorba de o grupă sau altă grupă de oameni. Plecând dela aceste considerații Thorndike (53) a formulat cunoscuta sa teză asupra trifurcării inteligenței, susținând că există trei tipuri de inteligență, anume inteligență verbală, tehnică și socială. Inteligența abstractă, verbală, se aplică cu deosebire conținuturilor noționale, legate de anumite simboluri abstracte, cum sunt cele din logică, matematică, geometrie etc. Inteligența tehnică se aplică diferitelor raporturi date în mecanismul mașinilor, iar inteligența socială tactului în relațiile cu semenii. Măsurarea inteligenței prin testele Binet, care presupun un singur tip de inteligență, ar fi, astfel, greșită. Ea, de fapt, face apel mai mult la inteligența abstractă-verbală și mai puțin la cea tehnică și socială. Deaceea pentru aceste două tipuri de inteligență avem nevoie de alte teste.

Teoria lui Thorndike a făcut multă vâlvă și a fost supusă spre verificare de o serie de cercetători. Dintre aceștia cităm numai pe Holzinger (18), care a făcut dovada că Binet a avut, totuși, dreptate. Testele de inteligență, preconizate de Thorndike în conformitate cu teza sa asupra trifurcării inteligenței, supuse analizei factoriale, au arătat că măsoară un singur factor, factorul general de inteligență, preconizat de Binet și Spearman și nu trei factori. Caracterele inteligenței tehnice și sociale nu provin din inteligența însăși, ci din adăugarea unor noi factori, care funcționează alături de factorul general de inteligență. Inteligența tehnică nu ar fi, astfel, decât inteligența generală plus aptitudine tehnică, așa precum inteligența socială nu ar fi decât inteligență plus tact social.

Thorndike mai socoate că inteligența, indiferent de tipul ei, are totdeauna trei dimensiuni fundamentale: adâncimea, aria

sau extensiunea și rapiditatea. Aceste trei dimensiuni nu sunt dezvoltate în mod uniform; la unii indivizi predomină adâncimea, la alții extensiunea, iar la grupa a treia rapiditatea. În consecință repeziciunea de judecată nu e o probă că judecata e și profundă sau amplă și invers; există persoane care gândesc în-oet, dar profund, precum există și persoane, care gândesc profund, dar fără amplitudine în suprafață etc. Contribuțiile lui Thorndike în această direcție s'au dovedit a fi nespuse de utile.

E, poate, cazul să mai amintim că inteligența e funcțiunea sufletească ce poate fi măsurată cu cea mai mare exactitate. Această exactitate s'ar ridica, după Spearman, la 0,90, iar în unele cazuri poate merge chiar și la mai mult. Contribuțiile lui Binet, Thorndike și Spearman reprezintă în această privință una dintre cele mai strălucite achiziții ale științei în general și ale psihologiei în special.

2. *Observarea.* Noțiunea de observare se leagă de percepție în general, adică de procesul general de intuire al lucrurilor concrete, fie pe cale vizuală, fie auditivă ori tactilă etc. Ea nu trebuie, totuși, confundată cu percepțiile vizuale ori auditive sau tactile, fiind ceva deasupra lor, anume acea aptitudine generală de a ne servi de toate simțurile cu scopul de a prinde o situație așa cum este ea și în mod cât mai exact și complet cu putință. Se spune despre Wels, marele scriitor englez, că după o ședere de zece minute într'o sală cu zeci de persoane, este capabil să descrie toate persoanele, care au fost prezente, dând indicații asupra felului lor de a fi și a se îmbrăca, precizând în același timp felul sălii și al mobilei, etc. Aceasta fără a lăsa nimănui impresia că observă lumea în mod special, ci stând de vorbă în tot acest timp. Regretatul critic Ibrăileanu povestește, deasemenea, despre o călătorie cu plutele pe Bistrița. făcută în tovărășia lui Sadoveanu. În vreme ce el nu se mai sătura de priveliștea pe care desfășurarea peisagiilor o oferea, Sadoveanu juca tot timpul cărți, spre dezolarea lui Ibrăileanu! La sfârșitul călătoriei Sadoveanu a descris, totuși, toate minunățiile văii, dând dovadă că ochiului său ager nu i-a scăpat nimic. Și într'un caz și într'altul avem de a face cu o ilustrare a puterii de observare, care face pe bunul scriitor, precum face — cum a spune Darwin — și pe omul de știință. Evident în toate aceste cazuri avem de a face cu aptitudinea observării în gradul cel mai superior, pe care-l întâlnim doar la câțiva indivizi. În grade mai mult sau mai puțin reduse însă această aptitudine există

la toți; ea e caracteristică în deosebi la cei cu înclinări pentru științele naturale, care sunt științe de observare prin excelență.

În psihologia generală aptitudinea observării a fost puțin cercetată. Importanța ei în educație a fost însă totdeauna apreciată. Probă învățământul intuitiv. În ultima vreme Spearman (46) și-a îndreptat atenția și asupra ei. O serie dintre elevii săi, precum și Thurstone (54) au căutat să o definească mai în deaproape, reușind a-i stabili unitatea funcțională și factorială.

3. *Memoria.* Prin memorie înțelegem aptitudinea de fixare, reținere și reproducere a diferitelor evenimente trăite și observate. Alături de inteligență ea e, probabil, aptitudinea cea mai generală, pe care o găsim în toate celelalte aptitudini. Ea e de două feluri: mecanică sau biologică și logică sau inteligibilă. Memoria mecanică cuprinde toate fenomenele de fixare, reținere și reproducere, în care înțelesul nu joacă nici un rol, în vreme ce memoria logică se referă la acele fixări, rețineri și reproduceri, în care înțelesul joacă rolul principal. Cu alte cuvinte evenimentele — în cazul ei — sunt memorizate în baza faptului de a fi în anumite raporturi cu înțeles față de persoana noastră sau lumea, care ne înconjoară și a cărei imagine o purtăm în minte. Exemple: învățarea unor numere sau cuvinte streine, lipsite de oricăre înțeles, e o memorie mecanică, în vreme ce învățarea unei fraze, poezii sau text, pe care-l înțelegem, e o memorie cu înțeles. Memorie mecanică au mai mult copiii; memorie logică mai mult adulții. O distincție radicală între aceste două genuri de memorie trebuie evitată. De fapt nu e vorba atât de două spețe de memorie radical opuse, cum lumea adeseori crede, ci mai mult de două extreme ale unuia și aceluiași fenomen de memorizare, în care sunt totdeauna prezente atât fixarea, reținerea și reproducerea biologică, mecanică, automată. cât și asociațiile cu înțeles, grație cărora fixarea, reținerea și reproducerea se face cu mai multă ușurință. Uneori predomină un aspect, alteori altul; prezente sunt însă totdeauna amândouă. Un număr, literă sau cuvânt, zis fără înțeles, e de fapt lipsit de înțeles mai mult la aparență și mai ales prin contrast cu o frază, zisă cu înțeles, și al cărui înțeles, desigur, e mai evident. În fond însă numărul sau litera își au înțelesul lor. Acest înțeles e dat tocmai în noțiunea de număr sau literă, care sunt deosebite unele de altele, precum e dat și în fondul sau ansamblul din care litera sau numărul fac parte și din care ele se desprind ca figuri de pe anumite fonduri. Cu alte cuvinte faptul

însuși că numărul e număr și litera literă, e o operație de înțeles. Atât numai că sfera și conținutul acestui înțeles în comparație cu acelea ale înțelesului, pe care-l are o frază, sunt atât de mici, încât, prin contrast, ele apar aproape ca lipsă de înțeles. A interpreta însă această aparență ca faptă, ar fi o mare greșală. Asupra necesității de a evita această greșală au atras atenția cu deosebire Koehler (23) și Koffka (24), care susțin — așa cum vom vedea când ne vom ocupa de învățare — că orice act de memorizare are un înțeles.

O seamă de psihologi identifică procesele de memorizare cu acele de asociere, susținând că asociația și memoria nu sunt decât două aspecte ale unuia și aceluiași lucru: învățarea, care e totdeauna și un act de memorizare și unul de asociație. În consecință tot ceea ce vechea psihologie studia sub titlul de asociație și memorizare, ei studiază sub acela de învățare. Cum socotim această soluție foarte justificată, de restul problemelor legate de asociere și memorizare ne vom ocupa mai pe larg la învățare.

4. *Imaginația.* Amintirile și reprezentările, pe care noi, grație memoriei, le ținem minte, nu sunt realități statice, înafară de schimbare, ci realități dinamice, supuse schimbării. Ele sunt, de fapt, într'o neostoită devenire și combinare. Uneori această devenire și combinare e determinată de legile logice, alteori de acelea ale dorințelor și sentimentelor. În primul caz avem gândirea care e la baza inteligenței, iar în al doilea caz imaginația, care e un fel de gândire în funcție de sentimente.

Formele, pe care imaginația le poate îmbrăca, sunt foarte numeroase; ele merg dela simpla reverie sau fantezie liberă la imaginația logică, care termină în gândire. La primul pol avem simpla înșirare de icoane, fără ordine și sistem, iar la celalalt înlănțuirea mai mult sau mai puțin strânsă de imagini, pe un motiv sau mai multe motive constante, care dau caracterul de bază al desfășurării.

Spre deosebire de gândire, care e o înlănțuire de conținuturi abstracte, imaginația e o înșirare de imagini sau conținuturi concrete. E prima deosebire. Înlănțuirea dela baza gândirii e, apoi, stăpânită de legi obiective, logice; cea dela baza imaginației de legi subiective, psihologice. În primul caz lucrăm cu principii și reguli; în al doilea cu aspirații și sentimente. E a doua deosebire.

De fapt însă imaginația și gândirea nu sunt două categorii

de operații aparte, ci două clase de operații înrudite. Gândirea de obicei începe cu imaginația, așa precum imaginația adeseori termină cu gândirea. E, astfel, vorba mai mult de doi poli ai uneia și aceleiași operații așa cum Ribot (40), Freienfels (30), etc. susțin, iar operațiile cele mai frecvente nu sunt atât operațiile dela extreme, adecă gândirea sau fantezia pură, ci operațiile intermediare de imaginație și gândire deodată. Într'adevăr urme de imaginație și elemente emoționale găsim aproape în orișice proces de gândire, așa precum lipsită cu totul de regule logice imaginația nu e nicicând. Deaceea unii logicieni, ca Meyer, și vorbesc de o logică afectivă, așa precum psihanalistii admit o anumită logică în visuri.

Meritul de a fi arătat că imaginația e o aptitudine psihologică distinctă de celelalte, revine cu deosebire lui Hargreaves (17).

5. *Atenția.* Prin atenție înțelegem starea de ajustare și calibrare, care premerge și însoțește desfășurarea proceselor de cunoaștere și acțiune. Grație ei procesele de cunoaștere devin mai clare; ele se desprind din ansamblul celorlalte, conturându-se mai viu și lămurit; ele sufer așazicând un proces de focalizare, în virtutea căruia ele devin centrul preocupărilor noastre din acel moment.

Psihologia asociaționalistă și în special G. E. Müller (29), iar la noi în țară Dl Prof. Rădulescu-Motru (38), văd în atenție funcțiunea principală de organizare a senzațiilor, reprezentărilor și ideilor în structuri unitare cu înțeles. Domeniul atenției e, astfel, limitat aproape numai la acela al percepțiilor și reprezentărilor, atenția devenind cheia de explicare a grupării și asocierii senzațiilor în percepții și a reprezentărilor în idei, a ideilor în judecăți etc. Cu alte cuvinte atenția e funcțiunea de organizare, asociere și structuralizare a părților în întreg. Cum însă în ultima vreme s'a dovedit că părțile nu au nevoie să fie organizate în întreguri, deoarece întregurile sunt anterioare lor, atenția, evident, și-a pierdut această funcțiune. Reacțiunea școalei configuraționiste contra atenției, socotită ca funcțiune de organizare a senzațiilor sau reprezentărilor în structuriceptive sau ideationale unitare, a fost atât de mare încât ea a mers până la eliminarea totală a noțiunii de atenție din psihologie, socotindu-se că ea a fost un fel de *Mädchen für alles*, bună la ascunderea ignoranței noastre asupra originii întregurilor sufletești. Astfel K. Bühler (5), Koehler (2) și Koffka (24) nu vor

să mai audă de atenție, socotind că ea a contribuit mai mult la încurcarea decât la descurcarea lucrurilor.

Această atitudine e probabil exagerată. Faptul că funcțiunea de structuralizare a atenției încetează, nu însemnează că nu rămân și nu pot să rămână altele. Aceasta cu atât mai mult cu cât funcțiunea de structuralizare a părților în întreg a fost atribuită atenției doar de o seamă de psihologi, nu de toți. Într'adevăr cei mai mulți psihologi au considerat și consideră atenția ca o funcțiune de *ajustare a organismului și focalizare a trăirilor*, cu scopul de a le desăvârși cursul lor de desfășurare. În acest fel înțeleasă atenția rămâne.

În acest sens luată noțiunea de atenție trebuie lărgită — în orice caz — și la procesele de reacțiune, nu numai la cele de cunoaștere. E meritul behaviorismului de a fi protestat contra acestei limitări artificiale a câmpului atenției și de a fi susținut lărgirea lui la toate procesele psihice. Într'adevăr așa precum un act de imaginație sau gândire ori percepție poate fi făcut cu sau fără atenție, tot așa poate fi făcută, cu sau fără atenție, și o mișcare etc.

Problema, care se ridică acum, este dacă funcțiunea de focalizare a atenției și starea de mai multă vivacitate și claritate, pe care ea o aduce, este o funcțiune *generală*, adică una și aceeași pentru toate actele individului, în așa fel încât un individ atent în percepțiile vizuale să fie atent și în cele auditive, precum și în reprezentări și gândire etc., sau ea e o funcțiune și stare *specifică, ce variază* dela o trăire la alta, în așa fel încât unul atent în percepții nu e atent în reprezentări sau gândire și așa mai departe? Un răspuns lămurit la această întrebare e încă greu de dat. Cert e că atenția e strâns legată de starea de interes, care o determină. Această stare de interes, care are drept scop focalizarea trăirilor spre care atenția, determinată de ea, se îndreaptă cu scopul de a face trăirea mai vie, clară și precisă, variază după ecoul, pe care trăirea respectivă îl are față de ansamblul dinamic al ființei noastre. Cum însă elementele dinamice dela baza ființei noastre se deosebesc foarte mult ca tărie, vigoare și stare de saturare și apetit, e natural ca un gurmaș să fie mai atent față de mâncare, un intelectual față de o carte, un libidinos față de sex etc. În acest caz, nu cumva fenomenul de calibrare și ajustare a organismului, cu efectul său de focalizare și prin aceasta de precizare, lămurire și înviorare a trăirii, nu e stare și funcțiune a parte, ci o serie de stări

specifice de interes, legate de diferitele elemente dinamice? Răspunsul ce se desprinde din ultimele cercetări pare să fie afirmativ. Ceeace însemnează o nouă scoatere a capitolului atenției din psihologie, fenomenul de calibrare și ajustare fiind doar un simplu fenomen de interes, provocat de elementul dinamic în joc și nimic mai mult. E bine, totuși, să nu se uite că elementele dinamice nu sunt dispartate și fără legătură între ele, ci organizate și structuralizate în caracter. În consecință starea de interes nu e nici ea ceva cu totul eterogen și neorganizat, ci ceva omogen și organizat, anume cu atât mai organizat cu cât individul are mai mult caracter și invers. În consecință atenția poate fi și o stare generală, cum general e și caracterul și voința. Cercetările de analiză factorială din ultima vreme, datorite elevilor lui Spearman și lui Thurstone (54), par să confirme acest punct de vedere. Se pare, dealtfel, că aceste rezultate factoriale nu contrazic nici teza contrară, a specificității atenției, existența factorilor generali fiind compatibilă cu aceea a factorilor specifici. În acest mod se pare că atenția e și poate să fie și o stare generală și una specială, anume o combinație a lor, cu predominarea elementului general sau specific, după cum e și dinamica, ce a pus în funcțiune activitatea persoanei.

Cu aceasta ajungem la cele două categorii de atenție: atenție spontană și atenție voluntară. Avem atenție spontană atunci când situația și obiectul, spre care ea se îndreaptă, ne trezește interesul în mod natural, nesilit, și atenție voluntară atunci când focalizarea acțiunii din centrul atenției cere efort și străfuare, adecă voință și — astfel — caracter. În primul caz se pare că avem de a face cu o atenție specifică, legată deobiceiu de o singură tendință și diferită dela tendință la tendință; în al doilea caz cu o atenție legată de voință și caracter, una și aceeași pentru individ, după cum unul și același e caracterul, de care voința e legată. Atenția spontană prin natura ei justifică mai mult teza specifică, în vreme ce atenția voluntară scoate în evidență validitatea tezei generale.

6. *Aptitudinile complexe.* Multă vreme noțiunea de aptitudine a fost identificată numai cu acea de aptitudine complexă, ca aptitudinea muzicală, la desemn, matematici etc. Noțiunea de aptitudine simplă era cuprinsă sub acea de funcțiune, iar între ea și aptitudinea complexă aproape nu era nici o legătură, cași când ele ar fi fost două realități distincte, pe planuri cu totul diferite. Explicarea acestei curioase situații trebuie căutată

în faptul că psihologia teoretică din acea vreme era streină de orice preocupare practică, limitându-și sfera preocupărilor la aspectul strict teoretic al problemelor studiate. Astfel noțiunea de aptitudine, care e mai mult o problemă de psihologie practică, era pur și simplu lăsată la o parte. Psihologia teoretică nu avea aproape nici un interes față de aptitudinea matematică ori tehnică, iar inteligența sau memoria erau studiate numai sub aspectul funcțional, nu și sub acela de randament. Această situație, evident, nu mai poate continua astăzi, când psihologia aplicată a luat o dezvoltare atât de mare. Considerarea funcțiilor sub unghiul randamentului a devenit aproape o regulă. Deaceia noțiunea de aptitudine, cu care psihologia aplicată lucrează, se bucură de o foarte mare actualitate. În ultimul timp asistăm chiar la o introducere a ei și în psihologia teoretică. E cazul cercetărilor de analiză factorială ale lui Spearman și Thurstone. Ei și botează factorii descoperiți cu termenul de aptitudine. Aptitudinea devine, astfel, o noțiune fundamentală și în psihologia teoretică.

Spre deosebire de aptitudinile simple, care au la bază o singură funcțiune, aptitudinile complexe au la bază mai multe funcțiuni. Aceste funcțiuni, desigur, nu se combină în mod sumativ, prin adăugire; ci în mod structural și sintetic, cași atomii de oxigen și hidrogen, care ne dau apa. Cu alte cuvinte produsul, care rezultă din combinarea aptitudinilor simple, are calități noi, sui generis, care depind de realitatea unitară a produsului ca atare, și nu de părțile din care el derivă. În același timp așezarea funcțiilor, care compun aptitudinea, nu se face una lângă alta, ci una într'alta, în așa fel încât din împletirea lor iese o structură unitară, cu o simetrie și organizare proprie. Dacă ar fi să ne exprimăm în termeni de analiză factorială, atunci am spune că la urma urmei combinarea funcțiilor în aptitudine se face în așa fel încât la baza aptitudinii e tot un singur factor și nu doi sau mai mulți.

Aptitudinile complexe mai importante sunt aptitudinea matematică, tehnică, muzicală, verbală, la desemn și dexteritatea manuală.

Aptitudinea muzicală este una dintre cele mai bine cercetate și cunoscute aptitudini. Lumea laică tinde să o identifice cu fineța auzului, legând-o numai de organul urechii, ceea ce pare a fi o mare greșală. Aptitudinea muzicală e o realitate mult mai centrală și mult mai puțin periferică. Cu alte cuvinte factorii

care o compun nu depind atât de simțul auditiv, dinafară, cât de acela de armonie și melodie, care e o realitate interioară, centrală, de natură cerebrală și emotivă. Cât de importantă e prezența acestor factori reiese din cazul lui Beethoven; multe din capodoperele sale sunt posterioare surdității sale. Unii susțin că această surzenie chiar l-ar fi ajutat! Cazul său, dealtfel, e în concordanță și cu relatările altor mari muzicanți, care susțin primordialitatea simțului interior de armonie. O sistematizare a cercetărilor făcute asupra aptitudinii muzicale face Seahore (44), iar la noi I. Creangă (12).

Mai puțin cunoscute — deși nu mai puțin importante — sunt aptitudinea la desemn și cea verbală. Cercetările asupra aptitudinii la desemn nu lipsesc; sunt chiar foarte multe. O punere a lor la punct e făcută în lucrarea Dlui Pârlog (35). Din păcate însă aceste cercetări privesc mai mult aptitudinea copiilor la desemn și nu urmăresc dezvoltarea ei ulterioară și în special bifurcarea ei în desemn și pictură, care par să fie procese destul de diferite. În desemn e foarte important simțul liniei, simetriei și prinderea formei, apoi dexteritatea manuală, în vreme ce în pictură are tendință de dominare simțul împerecherii și armoniei cromatice. Insușirile dela baza desemnului pot, desigur, merge mână în mână cu acelea dela baza picturii, așa cum a fost cazul lui Dürer, Rembrandt și alți pictori; ele pot însă merge și separat, cum e cazul lui Cézane, Van Gogh, Gauguin, etc. Revoluția pe care Cézane a făcut-o în pictura contemporană pare să fie datorită, printre altele, și slabei sale aptitudini la desemn!

Și mai puțin e cunoscută aptitudinea verbală, care joacă un rol covârșitor în literatură și oratorie, luate în sensul larg al cuvântului. Inceputurile acestei aptitudini, adecă manifestările ei în copilărie, pubertate și adolescență, sunt în general destul de bine cunoscute. Judecată în lumina acestor cercetări aptitudinea verbală pare să fie în primul rând reprezentată prin bogăția vocabularului și folosirea lui. În acest sens s'au și elaborat teste, care măsoară cu destulă precizie atât vocabularul, cât și întrebuintarea lui. Se știe deasemenea că aceste teste dau o mare corelație cu acele de inteligență generală, ceea ce însemnează că între aptitudinea verbală și inteligență e o mare înrudire. Această înrudire nu merge însă nicicând la identificare. Ceeace, desigur, însemnează că verbalitatea și inteligența sub nici un motiv nu trebuiesc confundate. Aceasta deoa-

rece dacă este adevărat că multă lume inteligentă se exprimă cu mare ușurință, în schimb altă lume, la fel de inteligentă, se exprimă în mod verbal cu greutate. O excelentă punere la punct a cercetărilor făcute asupra aptitudinii verbale, precum și o bună lămurire a tehnicei atât de avansate, cu care această aptitudine e cercetată, e făcută de către Stephenson (47, 48).

Aptitudinea, care în ultima vreme și din cauza civilizației pe care o trăim, capătă o importanță tot mai mare, e aptitudinea tehnică sau mecanică. Ea pare că se identifică cu ceea ce Thorndike numea inteligență tehnică, fiind — credem — un fel de aplicare a inteligenței la priceperea mecanismului, pe care mașinile se bazează. Ea joacă un rol imens în toate meseriile și profesiunile mecanice și tehnice, începând cu cel mai simplu lăcătuș și până la cel mai perfecționat inginer. Multă lume o confundă cu dexteritatea manuală, ceea ce e o greșală. Aptitudinea tehnică și dexteritatea manuală stau pe planuri cu totul diferite: cea tehnică pe plan mintal, iar cea manuală pe plan de dexterități. Prima depinde de cap; cealaltă de agilitatea mâinii. Una e intelectuală; cealaltă psihomotorică sau manuală. În primul caz e vorba de prinderea de raporturi mecanice în structuri cu înțeles; în al doilea de executarea unei performanțe manuale cu cât mai multă dexteritate. În unele cazuri, desigur, aceste două aptitudini pot merge mână în mână; în alte cazuri însă pot merge și diferit. Abilitatea mecanicului sau strungarului pare să fie determinată mai mult de dexteritate; cea a inginerului mai mult de aptitudinea tehnică. Numărul cercetărilor făcute asupra aptitudinii tehnice e imens. O sistematizare a lor avem la Cox (8) și Paterson (34), precum și la Moede (28), iar în românește la L. Rusu (42) și D. Tudoranu (57), iar mai în urmă M. Peteanu (60).

Destul de bine cunoscută este și aptitudinea matematică, care s'a bucurat dela început de atenția lui Thorndike și Ayres, precum și de aceea a lui Binet (vezi 43) și marele matematician H. Poincaré (37). Ea consistă în puterea de prindere a raporturilor cantitative dintre diferitele mărimi sau simboale numerice, în structuri cât mai simetrice, unitare și cu înțeles. Poincaré (37, p. 12) spune: „O demonstrație matematică nu este o simplă juxtapunere de silogisme, ci silogisme *plasate într'o anumită ordine*, iar ordinea în care aceste silogisme sunt păsate e mult mai importantă decât elementele înșile. Dacă am sentimentul, mai bine zis intuiția acestei ordine în sensul de a putea

cuprinde dintr'odată înlănțuirea raționamentului, atunci nu mai am nici o teamă că voi uita elementele, deoarece fiecare va veni și se va înseria dela sine, fără ca eu să fac vreo efortare de memorie".

C. A S P E C T U L F O R M A L

Temperamentul

Una și aceeași aptitudine poate fi desfășurată mai încet sau mai repede, cu oscilații mai mari sau mai mici, cu mai multă sau mai puțină inerție și încordare, tensiune, apoi cu mai multă emotivitate, precum și cu un anumit fel de emotivitate, o anumită nervozitate, iritabilitate etc. Temperamentul — așa cum el e definit în ultima vreme — se referă la toate aceste trăsături formale, care — după cum însuși numele lor arată — caracterizează *forma* manifestărilor noastre. Primele trăsături — iuțea acțiunii și deciziunii, oscilația, perseverența, etc. — se referă mai mult la *formele acțiunii*; celelalte — emotivitatea, nervozitatea, predominarea calității plăcute sau neplăcute a emoțiilor — mai mult la afectivitatea, care însoțește acțiunea, fiind oarecum *formele afectivității*.

1. *Formele de acțiune*. Principalele forme de acțiune sau reacțiune, pe care desfășurarea diferitelor aptitudini, care constituiesc activitatea umană, pot să o îmbrace, sunt iuțea acțiunii, iuțea deciziunii, oscilația, perseverența, tensiunea sau încordarea, etc.

Prin iuțea acțiunii înțelegem felul cuiva de a vorbi, umbla, scrie, lucra, gesticula etc., mai repede sau mai încet. Ea definește tempo-ul de desfășurare al activității umane, care poate avea loc în timp mai îndelungat sau mai scurt. Incet sau repede, grăbit sau domol, iute sau alene, etc., sunt atributele prin care această trăsătură este caracterizată.

Clasificarea oamenilor în înceți sau rezezi, grăbiți sau domoli etc., este una dintre cele mai vechi preocupări ale psihologiei din toate vremurile. O întâlnim atât la antici, cât și la moderni, precum și în evul mediu. Psihologia contemporană îi dă o egală atenție. Numărul cercetărilor menite să lămurească această problemă este foarte mare¹⁾. Printre cele mai importante sunt

¹⁾ O expunere a lor a fost făcută în *Analiza factorilor psihici*,

ale lui Bernstein (4) și Studman (51) în Anglia, Downey (13), Uhrbrock (57), Allport-Vernon (1) în America și Ozeretzki (vezi 1) în Rusia. O parte din acești cercetători ajung la concluzia că iuțeala acțiunii e o variabilă unitară, în așa fel încât unul iute la vorbă, e iute și la mers etc. Această poziție e însușită de Spearman și școala sa, precum și de Kretschmer (25) și Klages (21). Alți cercetători, în schimb, susțin că iuțeala acțiunii e mai mult un nume colectiv pentru o serie de calități relativ independente și diferite; iuțeala în acțiune, deci, nu merge paralel cu iuțeala în vorbire ori scris etc. O atitudine intermediară ia Allport și Vernon (1), care susțin existența unui factor general de iuțeală, care se îmbină, totuși, cu o serie de elemente specifice, ce fac posibilă o anumită variație dela iuțeala în vorbă la cea în scris ori mers, etc.

După unii cercetători, anume după aceia care susțin caracterul de generalitate al acestei trăsături de temperament, iuțeala acțiunii cuprinde și iuțeala deciziei sau hotărârii. Kretschmer e un exponent al acestei concepții. După alții în schimb iuțeala hotărârii e o trăsătură aparte, relativ independentă, de ordin mai mult interior, dependent de procesele mintale superioare, în vreme ce iuțeala acțiunii e mai mult ceva exterior, dependent de organele noastre reactive. Judecând după ultimele cercetări se pare că teza lui Kretschmer e cea mai apropiată de adevăr. În consecință iuțeala acțiunii și deciziei pot fi cuprinse — așa cum el face — sub noțiunea generală de motilitate.

Desfășurarea activității umane — indiferent dacă ea e înceată sau rapidă — nu merge în linie dreaptă, ci în linie ondulată, cu reluări periodice și regulate. Noțiunea de oscilație se referă la lungimea și adâncimea acestor unde ale activității umane, caracterizând oarecum *ritmul* activității umane, așa precum iuțeala definea tempo-ul aceleiași activități. Flügel (15) are meritul de a fi fost primul cercetător în acest domeniu. Cercetările sale nefiind cu totul satisfăcătoare, problema e reluată de Philpot (36), care a scris cea mai bună monografie asupra ei. Alte cercetări sunt datorite lui Entwistle, Cattell și Stephenson, toți din școala lui Spearman.

Unii indivizi tind să se mențină în una și aceeași activitate; alții, dimpotrivă, tind să o schimbe cât mai des, înlocuind-o cu alte și alte activități. Activitatea celor dintâiu are o puternică tendință spre inerție; activitatea celor din urmă o puternică tendință spre schimbare, flexibilitate. Unii iubesc monotonia și lip-

sa de schimbare; alții noutatea și variația. Primii se adaptează bine la una și aceeași situație; ceilalți la alte și alte situații. Noțiunea de *perseveranță-flexibilitate* tinde să caracterizeze această inerție sau lipsă de inerție a activității umane. Ea prezintă toate atributele unei trăsături fundamentale și independente. G. E. Müller, Wiersma, Heymanns, Brugman (vezi Spearman, 45), au meritul de a o fi relevat; lui Wynn-Jones îi revine acela de a-i fi demonstrat independența și unitatea. Cercetările sale au fost reluate, continuate și perfecționate de Pinard, Cattell, Bernstein, Clark, Jaspers, care au verificat teza lui Wynn-Jones. Indoieli asupra acestei teze au aruncat Lankes Oates și Shevach¹⁾.

Prin *tensiunea psihică* se înțelege încordarea cu care o acțiune este făcută, adică totalitatea de zel și energie, pe care individul o pune. În unele cazuri intră în joc aproape toată energia organismului; e cazul acțiunilor făcute cu „toată inima”. În alte cazuri acțiunea e făcută mai mult cu silă; e cazul indivizilor indolenți, pasivi, predispuși spre lenevie, care au silă de orice efort. În legătură cu tensiunea psihică e *impulsul motor*. Spre deosebire de tensiunea psihică, ce definește cantitatea potențială de energie și modul ei de cheltuire, impulsul motor se referă la raportul dintre energia totală, virtuală, de care individul dispune, și energia reală, actuală, care a intrat cu adevărat în joc, pe care individul efectiv o cheltuiește. Ambele trăsături sunt studiate și susținute de Downey (13), o distinsă cercetătoare americană. Ele au fost reluate spre cercetare de alți psihologi, Allport și Vernon (1) în deosebi, iar la noi în țară D. Tudoranu. Downey a mai propus și alte trăsături, care au reușit să fie verificate mai puțin.

În legătură cu tensiunea psihică sau încordarea sufletească ce determină tăria, forța, energia cu care o acțiune e făcută, e locul să amintim că Klages (21) o consideră drept dimensiunea de bază a temperamentului, cu înclinarea de a limita temperamentul numai la ea. El o cuprinde sub numele de excitabilitate a voinței. Într'adevăr limbajul comun numește pe cei iuți, vioi, energici, ca „oameni cu temperament”, iar pe cei molatici, flegmatici, apatici, lipsiți de energie, ca „oameni fără temperament”. Precum vedem Klages cuprinde sub această dimensiune și iuteala acțiunii. E foarte probabil că teza sa conține foarte mult

¹⁾ Pentru toată această bibliografie vezi *Analiza factorilor psihici*.

adevăr. Fără a reduce temperamentul *numai* la ea, noi inclinăm, totuși, a o socoti ca trăsătura temperamentală cea mai importantă.

2. *Formele emotivității.* Formele emotivității par să fie cu deosebire două: *emoționabilitatea* și iritabilitatea sau *nervozi-tatea*.

Prin *emoționabilitate* înțelegem însușirea omului de a se impresiona mai ușor sau mai greu, mai încet sau mai repede și mai intens sau mai puțin intens. Ea e, astfel, o însușire generală de temperament, anume forma pe care emoțiile și sentimentele o îmbracă și care e în general una și aceeași la unul și același individ, în așa fel încât putem vorbi de indivizi emoționabili sau neemoționabili. După Oates (32) emoționabilitatea este factorul general de temperament, așa precum *G* este factorul general de inteligență.

Unii cercetători, cum e Kretschmer, iau în considerare și tonalitatea algedonică a emoției sau coloratura afectivă de plăcere-neplăcere, bucurie-tristeță, fericire-nefericire. El cuprinde această coloratură sub numele de proporție diatesică și distinge trei tipuri emotive de temperament, după cum predomină plăcerea, neplăcerea sau echilibrul dintre ele. Proporția diatesică și tipurile de temperament, determinate de ea, sunt caracteristice cu deosebire tipului ciclotimic¹⁾.

Alți cercetători socot că emoționabilitatea nu e atât o trăsătură unitară, cât mai mult un nume colectiv de trăsături mai mult sau mai puțin independente, determinate de diferitele emoții. În acest mod unul și același individ e emoționabil atunci când e vorba, de exemplu, de instinctul sexual, dar nu e emoționabil când e vorba de instinctul de conservare sau invers. Cu alte cuvinte emotivitatea s'ar descompune în diferitele emoții și sentimente, de care ne-am ocupat în sub-capitolul referitor la dinamica persoanei.

Prin *iritabilitate* înțelegem însușirea unuia de a se enerva mai ușor sau mai greu, mai încet sau mai repede și mai puternic sau mai slab. O împușcătură sau un trăsnet ne emoționează; o sgârietură în farfurie ne enervează. Intr'un caz e vorbă de emoții; în celalalt de „nervi“. După Kretschmer iritabilitatea sau ner-

¹⁾ Asupra acestor tipuri, precum și asupra teoriei lui Kretschmer privitoare la temperament, vom reveni pe larg în Cap. IX, asupra *Aspectului biotipologic al persoanei*.

vozitatea e cea de a doua formă a temperamentului, caracteristică cu deosebire tipului schizotimic. Ea variază între nervozitate, iritabilitate, pe de o parte și răceală, apatie, indolență, lenevie, obtuz, pe de altă parte. În primul caz avem temperamentul hiperestezic; în al doilea temperamentul anestezic. La mijloc avem temperamentul intermediar, caracterizat prin calmitate, echilibru, balanță.

Unii cercetători consideră că încordarea psihică, de care ne-am ocupat la formele activității, ar putea fi clasificată mai mult aici, la formele afectivității. Cu aceasta temperamentul s'ar identifica cu cele trei dimensiuni fundamentale ale afectivității, distinse de Wundt, cu singura deosebire că emoționabilitatea trebuie — în acest caz — luată numai în sensul algedonic, de proporție diatesică. În acest caz emoționabilitatea ar deriva din dimensiunea afectivă plăcere-neplăcere, iritabilitatea din dimensiunea de excitare-calmare, iar dimensiunea din urmă, a tensiunii, din variația dintre încordare-relaxare.

Între trăsăturile de temperament și procesele organice, stăpânite și controlate de sistemul autonom, simpatic și parasimpatic, precum și între constituție, adică arhitectonica organismului, există o strânsă legătură. Ea a fost constatată încă din antichitate, de geniul lui Hipocrat și a fost verificată de către toți gânditorii, care s'au perindat dealungul veacurilor, de atunci și până azi. Secrețiunea glandelor, circulația sângelui și constituția organică sunt — după părerea unanimă a tuturor — determinantele de bază ale oricărui temperament. Asupra acestei legături vom reveni pe larg în Cap. IX, referitor la *Aspectul biotipologic al persoanei*.

Unii cercetători, plecând dela substratul organic al temperamentului, pe care-l socot drept cauza sa unică, sunt de părerea că temperamentul este o variabilă unitară, una și aceeași, iar dimensiunile de mai sus, referitoare la formele activității și emotivității, nu sunt decât aspecte din această variabilă unitară, singulară. Această teză, însușită la început de majoritatea covârșitoare a psihologilor, este azi în declin. Și pe bună dreptate! Dacă temperamentul e, într'adevăr, o variabilă singulară, atunci aspectele sale ar trebui să fie strâns corelate, în așa fel încât dela iuțeală să putem deduce la oscilație, perseverație ori tensiune sau la emoționabilitate, nervozitate sau încordare. Dar acesta nu pare să fie de loc cazul cu toate încercările de până acum. Corelațiile dintre aspectele fundamentale

ale temperamentului sunt de așa natură, încât chiar dacă uneori există, ele există în proporții destul de reduse, așa fel încât deducția dela o formă de emotivitate sau reacțiune la altă formă e în general cu neputință. Independența funcțională a acestor forme copleșește dependența lor una față de alta. În consecință definirea temperamentului ca o *noțiune colectivă* de mai multe variabile, care au în comun ideea de *formă* a acțiunii și reacțiunii, dar altfel sunt dimensiuni relativ independente, e mult mai plausibilă. Prin urmare, temperamentul — dacă e să-l asemănăm cu celelalte noțiuni, privitoare la dimensiunile dinamice sau funcționale — atunci e analog mai mult cu noțiunea de intelect sau dinamică în general, decât cu una sau alta din variabilele cuprinse în aceste noțiuni generale, de clasă; el se referă la o clasă de variabile — care, e drept, au oarecare legături între ele, cum au, de altfel, și variabilele din celelalte clase — și nu la o singură variabilă, una și aceeași, oricare ar fi laturile sale.

D. A S P E C T U L I N T E G R A L

F i r e a

Pe lângă trăsăturile de temperament, care determină *forma* de activitate și emotivitate a conduitei, persoana umană mai are și o serie de trăsături *integrale*, care determină *direcția*, sensul, de orientare al întregii sale activități. Ele sunt trăsăturile de *fire* sau *natură* a persoanei, care izvorăsc din întreg ansamblul dinamic, funcțional și formal al vieții, pentru a se răstrânge apoi asupra tuturor. Cu alte cuvinte ele sunt trăsături globale, integrale, date în însăși inima persoanei, deci cu ecou și asupra tendințelor și asupra aptitudinilor, precum și asupra temperamentului, în așa fel încât ele fac parte *deodată* din toate cele trei aspecte, răstrângându-se asupra tuturor. Specificul lor stă în *orientarea* persoanei într'un sens sau altul, așa precum specificul trăsăturilor de temperament stătea în *forma* de activitate și emotivitate.

Legătura dintre fire și tendințe, temperament și aptitudini, adecă dintre aspectul integral și cel dinamic, funcțional și formal, desigur nu trebuie interpretată ca fiind egal de puternică în toate trei cazurile. Nu, ea e diferită; e mai strânsă față de temperament, mai puțin strânsă față de tendințe și labilă, foarte

labilă, față de aptitudini, când singura legătură e doar cu genul și calitatea aptitudinilor, nu și cu cantitatea lor. Acest lucru e natural și e cerut de însași logica faptelor. Trăsăturile de temperament și fire sunt trăsături de *formă și direcție de orientare*. Prin aceasta ele zac pe două planuri înrudite, care în cele din urmă, pot fi reduse la un numitor comun, dat în ideea de structură, arhitectonică, deosebită — dacă nu opusă — ideei de *materie și forță*, care cuprinde tendințele și aptitudinile. În acest mod tendințele și aptitudinile ar forma *conținutul* vieții sufletești, anume *forța și mașina, instrumentul*, iar temperamentul și firea *arhitectonica* acestui conținut, adică *forma și sensul, orientarea*, pe care el o ia. Pornind dela aceste fapte unii psihologi cuprind temperamentul și firea la un loc. La noi acesta pare să fie cazul Dlui Todoranu (55).

Există mai multe trăsături de fire, ca optimist-pesimist, închis la fire sau deschis, adică introvertit-extrovertit, boem-filistin, etc. Trăsătura cea mai de bază, care să indice direcția *majoră* de orientare și sens a persoanei, asupra căreia acordul psihologilor pare să fie mai mare, pe zi ce trece, e introversiunea-extroversiunea — dacă întrebuițăm terminologia lui Jung — sau schizotimia-ciclotimia — în cazul că dăm preferință propunerilor lui Kretschmer.

Introversiunea sau extroversiunea, spune Jung (20), sunt cele două direcții opuse, de natură cu totul fundamentală, pe care energia vitală, adică Libido, poate să le ia, anume înafară, spre lume — extroversiune — sau înlăuntru, spre interior — introversiune. Aceste două atitudini majore de orientare sunt corelate — cum Kretschmer arată — cu constituția corporală, în așa fel, încât introvertitul sau schizotimicul are un corp lungăreț, vertical, astenic, cu membre mai dezvoltate decât trunchiul, iar extrovertitul sau ciclotimicul un corp lătăreț, orizontal, cu trunchiu mai dezvoltat decât membrele. Introvertitul sau schizotimicul e predispus spre reverii și meditații, preferă solitudinea, dimensiunea nervoasă, de temperament, predomină pe cea emotivă, are gândire abstractă, nu e dispus la compromisuri etc.; extrovertitul, dimpotrivă, e sociabil, are gândire concretă și realistă, aleargă după plăceri și fuge de neplăceri, e fără nervi. Introvertitul are aptitudini mai mult spre matematici și științele speculative; celalalt mai mult spre științele naturale, de observație. La introvertit domină iubirea de sine, la extrovertit iubirea de oameni; primul e predispus spre narcisism, celalalt spre

semeni și societate. *Iată deci cum firea e importantă atât pentru dinamică, cât și pentru aptitudini și temperament; ea e rezultanta și determinanta tuturor; ea e sensul și direcția lor de orientare și canalizare.*

Optimismul și pesimismul se acoper în bună parte cu extroversiunea și introversiunea, precum se acoper și cu boemia și filistinismul, care — deasemenea — coincid parțial cu amândouă, fără a fi totuși identice între ele. Optimistul e plin de elan, cu exuberanță de idei, lipsit de refulări, cu predominare a sentimentelor de plăcere, bucurie, fericire, entuziasm, excitație etc.; pesimistul e deprimat, gândește greoiu, e plin de refulări și conflicte interioare, se lasă pradă sentimentelor de durere, tristeță, nostalgie, disperare, descurajare, Nirvană etc. Boemul e o fire la care tendințele vitale, adică Eros, Libido, Vieață, domină exigențele sociale, adică Forma, Spiritul, Legea; filistinul e exact opusul său. Primul e uman, înțelegător, cu slăbiciuni, înconstant și incongruent în acțiunile și sentimentele sale, incapabil de efort îndelungat; celalalt e legalist, pedant, plin de superstiții, dogmatic, lipsit de înțelegere pentru slăbiciunile umane, capabil de regulă și efort îndelungat. La primul Vieața e incapabilă să se încadreze în Formă, anume în Forma socială a vieții; la celalt Forma a distrus vieața, elanul, entuziasmul.

Inafară de aceste *orientări unidimensionale* ale persoanei umane, pe o singură dimensiune așezată între doi poli opuși, deci cu caracter eminentemente dichotomic, există o serie de alte *orientări pluridimensionale*, cu două, trei sau mai multe direcții, mai multe sau mai puțin diferite. Acesta e cazul *formelor vieții*, sociale, economice, estetice, politice, teoretice și religioase, propuse de Spranger. De astădată direcția nu mai e luată din individ — ca în cazul de mai sus — ci din societate, anume din *Spiritul Obiectiv* în care *Spiritul Subiectiv, Individual*, e integrat. E vorba, deci, de orientările vieții mai de suprafață, în ceace ea are social — în sensul larg al cuvântului. *Formele vieții* sunt, astfel, mai mult formele supra-vieții, adică ale suprastructurii sociale, care se așează deasupra vieții biologice și psihologice originare. Ele au de-a-face mai mult cu *Supra-Eul* decât cu Sinele și — în oarecare măsură — Eul.

Orientări și mai periferice — și prin asta mai trecătoare, mai puțin adânci, mai puțin individuale și diferențiale etc. — sunt *atitudinile și credințele* în fața vieții și societății, așa cum ele sunt definite de Thomas (52), Thurstone (55), sau Faris

(14) și majoritatea psihologilor sociali americani, care le acorda o importanță atât de mare (vezi Young, 59). Atitudinile sociale, definite de Thomas, sunt aproape identice cu *formele vieții*, precizate de Spranger, cu singura deosebire că ele sunt mai multe, adică atâtea câte valori individul întâlnește. Factorul lor decisiv, deasemenea, nu mai e în individ, ci în societate. Numărul aptitudinilor, caracterul lor periferic, de suprastructură socială și importanța decisivă, dacă nu unică, a societății, sunt în creștere, la Faris (14) și ceilalți psiho-sociologi grupați de Kimbal Young în excelenta sa lucrare asupra *Atitudinilor sociale*.

Asupra firii și atitudinilor vom reveni pe larg în Capitolele VI și VIII.

Definiția persoanei

În lumina criteriilor de delimitare a domeniului persoanei, expuse în capitolul precedent și a celor dezvoltate în cele două părți ale capitolului de față, privitoare la *materia și arhitectonica* acestui domeniu, putem încerca și o definiție a persoanei.

Persoana umană — privită prin prisma de mai sus — *e un sistem de tendințe, aptitudini și trăsături de temperament și fire.*

În noțiunea de *sistem* cuprindem atât (a) organizarea dinamică, cu raporturile dintre Sine, Eu și Supra-Eu, cât și (b) configurația funcțională, precum și (c) *forma* acestor două configurații și (d) *orientarea* configurației dinamice, funcționale și formale. Înlocuind noțiunea de *sistem* prin *aceste* variabile, definiția de mai sus va suna astfel: *persoana umană este o configurație funcțională — de aptitudini — în slujba unei configurații dinamice — de tendințe instinctive și dobândite — cu o anumită formă — de activitate și emotivitate — și cu o anumită direcție de orientare — care se referă la configurația funcțională, mai mult la cea dinamică și foarte mult la cea formală, cu care ea șade pe acelaș plan, de arhitectonică, nu conținut, materie.*

Atât tendințele și aptitudinile, precum și trăsăturile formale, de temperament, și de orientare sau fire, sunt și trebuiesc socotite — prin însăși natura lor — numai în ceea ce ele au general sau central, durabil, adânc, diferențial și — în anumită măsură — socio-constituțional. Aceasta spre deosebire de percepții, senzații, reflexe etc., care sunt periferice, trecătoare, de suprafață, nediferențiale și lipsite de valoare biotipologică sau

socio-constituțională ori bio-socială. Dacă ar fi să specificăm în definița de mai sus și aceste atribute, atunci această definiție ar fi completată astfel: *persoana umană este o configurație funcțională, în slujba unei configurații dinamice, cu o anumită formă și direcție de orientare, socotită — în toate aceste cazuri — în ceea ce ea are mai central, diferențial, constant, abisal și biosocial.*

BIBLIOGRAFIE

ASPECTUL DINAMIC

1. ADLER, A., *Ueber der nervösen Charakter*. Wiesbaden. Bergmann, 1912.
2. ADLER, A., *Theorie und Praxis der Individualpsychologie*. München. Bergmann. 1924.
3. ALEXANDER, F., *Psychoanalysis of the Total Personality*. Nervous und Mental Disease Publ. Co. N. Y. 1935.
4. ALLPORT, W. G., *Personality*. Holt. N. Y. 1937.
5. BERNARD, L. L., *An Introduction to Social Psychology*. Holt. N. Y. 1926.
6. CANNON, W., *The Wisdom of the Body*. Norton. N. Y. 1932.
7. DEWEY, J., *Human Nature and Conduct*. Holt N. Y., 1922.
8. FARIS E., *The Nature of Human Nature*, McGraw-Hill Co. N. Y. 1937.
9. FREEMAN, E., *Social Psychology*. Holt. N. Y. 1936.
10. FREYER, *Zur Theorie des objektiven Geistes*. Teubner. Leipzig. 1928.
11. FREUD, S., *Das Ich und das Es*. International Psychoanalytical Press Wien. 1923.
12. FREUD, S., *Introduction à la Psychoanalyse*. Payot. Paris 1924.
13. FREUD, S., *Nouvelles leçons sur la Psychoanalyse*. Stock. Paris. 1937.
14. HEALY, BRONNER etc., *The Structure and Meaning of Psychoanalysis*. Knopf. N. Y. 1938.
15. HENDRICK, I., *Facts and Theories of Psychoanalysis*. Knopf. N. Y. 1934.
16. KEMPF, E. J., *The Autonomic Functions and the Personality*. Nerv. & Ment. Dis. Monogr. No. 28. 1921.
17. LEWIN, K., *A Dynamic Theory of Personality*. McGraw-Hill Co. N. &. 1935
18. LITT, T., *Individuum und Gemeinschaft*. Teubner. Leipzig. 1924.
19. LURIA, A. R., *Nature of Human Conflicts*. Liveright N. Y. 1932.
20. JAMES W., *Principles of Psychology*. McMillan. 1890.
21. JANET, P., *De l'Angoisse à l'Extase*. Alcan. Paris. 1829
22. JANET, P., *La Faiblesse et la Force Psychologique*, Chanine. Paris. 1930.
23. JUNG, Gh., *Psychologische Typen*, Rascher, Zürich. 1921.
24. JUNG, CH., *Ueber die Energetik der Seele*. Rascher. Zürich. 1928.
25. JUNG, CH., *Wandlungen u. Symbole der Libido*. Deuticke, Leipzig 1935.
26. MALINOWSKI, B., *Sex and Repression in Savage Society*, Brace Co. N. Y. 1927.

27. MEAD, M., *Coming of Age in Samoa*. Garden City. N. Y. 1928.
28. MEAD, M., *Sex and Temperament in three Primitive Societies*. Morrow Co. N. Y. 1935.
29. MCDOUGALL, W., *Social Psychology*. Methuen. London, 1926.
30. MCDOUGALL, W., *Outline of Psychology*. Scribner N. Y. 1923.
31. MCDOUGALL, W., *The Energies of Men*. Scribner. N. Y. 1932.
32. MCDOUGALL, W., *Hormic Psychology*. Murchison, Psychology of 1930. Clark Univ. Press. Worcester. 1930.
33. MURRAY, H., *Explorations in Personality*. Oxford University Press. N. Y. 1938.
34. PLANT, J. S., *Personality and the Cultural Pattern*. Commonwealth Fund, N. Y. 1937.
35. RIBOT, TH., *La Psychologie des Sentiments*. Alcan. Paris. 1925.
36. SAPIR, (vezi Colloquium on Personality. Am. Psychiat. Assoc. N. Y. 1928).
37. SHAND, A., *Foundations of Character*. McMillan London. 1924.
38. SPRANGER, ED., *Lebensformen*, Niemeyer. Halle. 1922.
39. STAGNER, R., *Psychology of Personality*. McGraw-Hill Co. 1937.
40. STONE, C. P., Sexual Drive. Cap. XVII in Allen, E., *Sex and Internal Secretions*. Baltimore 1932.
41. STRONG, *Change of Interests with Age*. Stanford Univ. Press. 1931.
42. THOMAS, W. I., și ZNANIECKI, F., *The Polish Peasant in Europe and America*. Knopf. N. Y. 1928.
43. THORNDIKE, E. L., *Psychology of Wants and Interests*: Century Co: N. Y. 1935.
44. TOLMAN, E. C., *Purpose Behaviour in Animals and Men*. Appleton. N. Y. 1932.
45. TROLAND, L. T., *The Fundamentals of Human Motivation*. Van Nostrand N. Y. 1928.
46. YOUNG, P., *Motivation of Behaviour*. J. Wiley N. Y. 1936.
47. WOODWORTH, R. S., *Dynamic Psychology*. Holt. N. Y. 1918:
48. ROȘCA, A., *Motivele acțiunilor umane*. Inst. de Psihologie al Univ. din Cluj. Sibiu. 1943.

ASPECTUL FUNCȚIONAL, FORMAL ȘI INTEGRAL

1. ALLPORT, G. W., și VERNON, PH. E., *Studies in the Expressive Movement*. McMillan. N. 1932.
2. BINGHAM, W., *Aptitudes and Aptitude Testing*. Harpers N. Y. 1937.
3. BINET, A., *Les idées modernes sur les enfants*. Flammarion. Paris 1924.
4. BERNSTEIN, E., *Quickness and Intelligence*. Brit. J. Psychol. Monogr. Suppl: No: 7, 1924.
5. BÜHLER, K., *Die Krise der Psychologie*. Fischer, Yena, 1927.
6. BURT, C., *Mental and Scholastic Tests*. King. London, 1921.
7. CLAPAREDE, ED., *Comment diagnostiquer les aptitudes chez les écoliers*. Flammarion, Paris, 1927.
8. COX, J. W., *Mechanical Aptitude*. Methuen, London, 1928.
9. COX, J. W., *Manual Skill*. McMillan. London.
10. CATTELL, R. B., Temperament Tests. Brit. J. Psychol. 1933. Vol. 23, 24, Pp.: 308—329 și 20—49.

11. CATTELL, R. B., On the Measurement of Perseveration. Brit. J. Educ. Psychol. 1935: 5, 202—225.
12. CREANGĂ, I., Măsurarea aptitudinii muzicale prin metoda testelor. Rev. de Psihologie. 1940, 3, 129—169.
13. DOWNEY, J., *The Will-Temperament and its Testing*. World Book Co. N. Y. 1924.
14. FARIS, ELSW., *The Nature of Human Nature*. McGraw-Hill C. N. Y. 1937.
15. FLÜGEL, J. C., *Practice, Fatigue and Oscillation*, Brit. J. Psychol. Monogr. Suppl. 1928. No. 13.
16. GARNETT J. C., General Ability, Cleverness and Purpose. Brit. J. Psychol. 1919, 9, 345—366.
17. HARGREAVES, H. L., *The Faculty of Imagination*. Brit. J. Psychol. Monogr. Suppl. No. 10, 1927.
18. HOLZINGER, K., Thorndike's CAVD is full, of G. J. Educ. Psychol. 1932. 22, 161—166.
19. HOLZINGER, K., *Preliminary Report on Spearman-Holzinger Unitary Trait Study*. Statistical Laboratory. Departm. of Educ. Univ. of Chicago, No. 1—8, 1930—36.
20. JUNG, K., *Psychologische Typen*. Rascher. Zürich. 1921.
21. KLAGES, L., *Les Principes de Caractérologie*. Alcan. Paris. 1931.
22. KELLEY, TR., *Essentials Traits of Mental Life*. Harvard Univ. Press. Cambridge, 1935.
23. KOEHLER, W., *Gestalt Psychology*. Liveright. N. Y. 1929.
- 23-a KOEHLER, W., *L'Intelligence des Singes*. Alcan. Paris. 1929.
24. KOFFKA, K., *Principles of Gestalt Psychology*. Brace, Harcourt & Co. N. Y. 1935.
25. KRETSCHMER, E., *Psychologie Médicale* Payot. Paris, 1927.
26. LASHLEY, K. S., *Brain Mechanism and Intelligencé*. Chicago Univ. Press. 1929.
27. MARGINEANU, N., *Analiza factorilor psihici*. Inst. de Psihologie, Cluj. 1938.
28. MOEDE, W., *Lehrbuch der Psychotechnik*. J. Springer. Berlin, 1930.
29. MÜLLER, G. E., *Komplextheorie and Gestalttheorie*. 1923.
30. MÜLLER—FREIENFELS, R., *Das Denken und die Phantasie*. Barth. Leipzig. 1925.
31. MÜLLER—FREIENFELS, R., *Gefühls und Willensleben*. Idem.
32. OATES, W. D., An Experimental Study of Temperament. Brit. J. Psychol. 1928, 19, 1—30.
33. OATES, W. D., Group Factors in Temperament Qualities. Brit. J. Psychol. 1929, 20, 118—136.
34. PATERSON, D., etc., *The Minnesota Mechanical Ability Tests*. The Univ. of Minnesota Press. Mineapolis. 1940.
35. PARLOG, C., *Psihologia desenului*. Inst. de Psihologie. Cluj. 1931.
36. PHILPOT, S. Z., *Fluctuation of Human Output*. Brit. Psychol. Monogr. Suppl. No. 17.
37. POINCARÉ, H., *Science et Méthode*. Flammarion. Paris, 1922.
38. RĂDULESCU-MOTRU, C., *Curs de Psihologie*. Cultura Națională. București. 1923.

39. RIBOT, T. H., *La logique des sentiments*. Alcan. Paris. 1920.
40. RIBOT, T., *L'Imagination créatrice*. Alcan. Paris. 1905.
41. ROȘCA, A., *Măsurarea inteligenței și debilitatea mintală*. Inst. de Psihologie. Cluj, 1929.
42. RUSU, L., *Aptitudinea tehnică și inteligența practică*. Inst. de Psihologie Cluj. 1931.
43. ROGERS, A. L., *Experimental Test of Mathematical Ability*. Col. Univ. Contrib. to Educ. No. 99. N. Y. 1927.
44. SEASHORE, C. E., *The Psychology of Music*. McGraw-Hill. Co. N. Y. 1938.
45. SPEARMAN, CH., *The Nature of Intelligence and the Principles of Cognition*. McMillan. London. 1923.
46. SPEARMAN, CH., *The Abilities of Man*. McMillan. London. 1927.
47. SPRANGER, ED., *Lebensformen*. Halle. Niemeyer. 1922.
48. STHEPENSON, W., Tetrad Differences for Verbal Tests. *J. Educ. Psychol.* 1931, 22, 255—267.
49. STEPHENSON, W., Tetrad Differences for Verbal Subtests. *Idem.* 1931, 22, 334—350.
50. STERN, W., *Die Intelligenz der Kinder und Jugendlichen*. A. Barth. Leipzig. 1928.
51. STUDMANN, Measurement of the Speed and Flow of Mental Activity. *Brit. J. Med. Psychol.* 1934, 14, 121—131.
52. THOMAS, W., and ZNANIECKI, *Polish Peasant*. Knopf. N. Y. 1927.
53. THORNDIKE, L. E., *Measurement of Intelligence*. Teachers Coll. Columbia Univ. N. Y. 1926.
54. THURSTONE, L. L., *Primary Mental Abilities*. Chicago Univ. Press. 1937.
55. THURSTONE și CHAVE, *Measurement of Social Attitudes*. The Univ. of Chicago Press. 1927.
56. TODORANU, D., *Psihologia Temperamentului*. Inst. de Psihologie. 1932.
57. TODORANU, D., Problema aptitudinii tehnice. *Rev. de Filosofie.* 1934. 19, 176—198.
58. UHBRROCK, R. S., *An Analysis of the Downey Will-Temperament Tests*, Teach. Col. Contrib. Educ. No. 296. N. Y.
59. YOUNG, K., *Social Attitudes*. Holt. N. Y. 1931.
60. PETEANU, M., *Aptitudinea tehnică*. Inst. Psihotenic din Cluj. Sibiu. 1942.

C a p i t o l u l I V

A S P E C T U L D I F E R E N Ț I A L

Din cele dezvoltate până acum am văzut că persoana umană este o realitate foarte complexă, cu nenumărate laturi. De aceea cunoașterea ei e o operație nespuse de anevoioasă. Spre deosebire de cunoașterea laică, ce se mărginește totdeauna cu una sau alta din laturi, cunoașterea științifică trebuie să le considere pe toate; ea trebuie să țină seama atât de inteligență și celelalte aptitudini, cât și de temperament, fără să piardă din vedere caracterul sau firea.

Complexitatea persoanei umane nu e însă singura greutate, pe care o întâlnim în năzuința noastră de a o cunoaște. Mai există și altele. Pe lângă faptul de a fi complexă, persoana umană mai e și *diferită*. Gradul de trăire și dezvoltare al tendințelor, aptitudinilor și trăsăturilor de temperament, caracter și fire și mai ales arhitectonica lor, adică felul lor de împreunare și organizare în structuri unitare, *variază dela individ la individ*. In consecință punctul de vedere *general*, care se ocupă cu trăsăturile persoanei, așa cum ele se prezintă la toți indivizii, trebuie completat cu punctul de vedere diferențial, care să studieze formele specifice, pe care aceste trăsături și arhitectonica lor le iau dela individ la individ.

Dacă diferențele individuale s'ar produce fără nici o regulă, adică în mod cu totul haotic, atunci desigur fiecare individ ar trebui să aibă psihologia sa aparte, care nu ar avea nici o legătură cu psihologia celorlalți. Ceeace ar însemna că orișice operație de generalizare a cunoștințelor dela un caz la altul ar fi cu neputință! Și ceeace ar însemna — în cele din urmă — că însăși psihologia ca știință ar fi imposibilitate, căci știința fără generalizare, adică fără prevedere dela un caz la altul, nu se poate. Această prevedere cu scop de generalizare e tocmai una

din funcțiunile de bază ale științei, așa cum cu altă ocazie am încercat să arătăm¹⁾).

Din fericire pentru știința și cunoașterea conduitei umane, diferențele individuale nu sunt nicicând arbitrare și lipsite de regulă. Dimpotrivă, ele se conformează totdeauna unei reguli de bază, care se aplică atât în cazul diferențelor dintre tendințe cât și a celorla dintre trăsături ori funcțiuni, precum și diferențelor fiziologice și anatomice. Această regulă e legea probabilității, care stăpânește așa zisele fenomene de hazard și care e cheia de boltă a înțelegerii naturii umane, având o vastă aplicare în toate științele vieții.

În urmare la variația fenomenelor psihice, cunoașterea psihologică implică două operații: (a) diagnosticarea, dacă e cu puțință în sens de măsurare, a realității individuale și apoi (b) diagnosticarea, preferabilă tot în sens de măsurare, a locului, mai bine zise a rangului, pe care realitatea individuală îl ocupă în realitate statistică a populației, adică în totalitatea celorlalte realități individuale, cuprinse în curba de variație.

Operația (a) este comună atât lumii vii, cât și celei fizice; operația (b) este caracteristică numai vieții. În lumea fizică ea lipsește, dimensiunile fizice fiind lipsite de variație. Într'adevăr o greutate de un kilogram sau o lungime de un metru, sunt o greutate de un kilogram și o lungime de un metru și nimic mai mult. Metrul sau kilogramul nu variază. Ele nu sunt altele când lemnul e scaun, masă ori altceva. Metrul și kilogramul nu cunosc variația; ele nu se individualizează dela caz la caz. Lucrurile se schimbă în lumea vieții, care e o lume a individualului și a variației. Aci adevărul științific, în virtutea fenomenului de variație și individualitate, devine adevăr cu două fețe. El se dublează. Măsurarea exactă a înălțimii unui individ nu ajunge. Ea nu ne spune mult. Ea ne spune doar că individul are 1.573 metri — să zicem — dar această cifră nu ne spune nimic cu privire la faptul *dacă individul e înalt sau scurt*. Pentru a ști aceasta trebuie să raportăm realitatea individuală la cea statistică. Odată (a) diagnosticarea realității individuale făcută urmează (b) diagnosticarea locului și rangului acestei realități individuale

¹⁾ A se consulta primele două capitole din *Elemente de Psihometrie și Analiza factorilor psihici*, precum și articolele noastre cu caracter epistemologic, publicate în *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, din 1936, și *Journal of General Psychology*, 1934. Deasemenea *La nature statistique de la loi scientifique et ses conditions d'exactitude*, în *Centenaire de Th. Ribot*. Alcan. Paris. 1943.

în realitatea statistică a populației, care cuprinde toate realitățile individuale. Numai prin această operație, putem ști și defini *semnificația* realității individuale. Numai grație ei putem ști dacă înălțimea de 1.573 m. e *inferioară sau superioară mediei*, dacă individul, care rezolvă n teste, e superior sau inferior ca inteligență etc. În sfârșit numai prin gruparea și înscrierea tuturor adevărilor individuale, adică numai prin cunoașterea întregii populații, putem pretinde că actul de cunoaștere e deplin, el reprezintă o diagnosticare totală a realității, atât în latura ei individuală, cât și în cea statistică, de populație.

Psihologia a început prin a studia realitatea individuală, neglijând complet pe cea statistică. Acesta e cazul psihologiei până la Wundt, precum și acela al psihologiei lui Wundt și a psihologiei germane în general. Cunoscutul incident dintre Wundt și Cattell, în legătură cu teza de doctorat a celui din urmă, e în această privință plin de semnificație. Wundt, în acord cu întreg spiritul psihologiei germane, înțelege studiul timpului de reacțiune — cași oricare alt studiu — numai *sub aspect general*, făcut la unul, doi sau trei indivizi. *Diferențele individuale nu interesau; ele erau contingente fără importanță, susceptibile de a fi socotite ca erori*. Cattell, dimpotrivă, socotea că aceste *diferențe* sunt tot atât de importante, cași media lor sau timpul de reacțiune *în general*. În consecință el a propus și măsurarea lor. Pe lângă medie, el a calculat, astfel, și variația medie, adică cele două momente importante ale variației din stânga și din dreapta mediei. Lui Wundt, un atare procedeu, i s'a părut *ganz amerikanisch*. Marele său spirit de obiectivitate l-a determinat, totuși, să-l admită. Câteva decenii mai târziu această ciudățenie americană a cucerit întreaga psihologie experimentală, care a devenit o psihologie diferențială prin excelență. Contribuții fundamentale în aceeași direcție au mai dat Binet și în special Galton, dela care, de fapt, Cattell se inspirase.

Ideia de variație și diferențe individuale a câștigat azi întreg domeniul psihologiei. Singura deosebire consistă doar în metoda de abordare a diferențelor. Psihologia experimentală preferă metoda statistică; psihanaliza și celelalte discipline, venite din spre psihologia medicală, dau precădere metodei clinice, cazuistice, iar Spranger, Kretschmer etc. aleg metoda tipologică, care ține un drum intermediar între metoda cazuistică, a fiecărui caz în parte și metoda statistică, a tuturor cazurilor. Metoda statistică câștigă însă teren pe zi ce trece; după toată

probabilitatea ea va ajunge să domine întreg domeniul psihologiei.

Intrucât avantajele și condițiile sale de lucru, au fost dezvoltate pe larg în altă lucrare (40), asupra lor nu mai revenim. În consecință trecem la cauzele, care stau la baza diferențelor individuale și le determină. Ele pot fi grupate în două mari grupe: unele dependente de ereditate, altele de mediu. Vom începe cu primele și vom continua cu celelalte, dând apoi — la sfârșit — și cuvenitele precizări asupra grupelor majore de diferențe individuale, ca rasă, națiune, vârstă, sex, etc.¹⁾.

E r e d i t a t e a

1. *Cercetările lui Mendel.* Pe la mijlocul secolului trecut trăia la Brno un călugăr necunoscut, Gregor Mendel, cu o pasiune fără margini pentru horticultură. În dorința sa de a obține specii cât mai diferite de mazăre, trandafiri etc., el a recurs la împerecherea a fel și fel de soiuri, notând cu o scrupulozitate și obiectivitate, demnă de toată admirația, atât felurile împerecherilor, cât și rezultatele obținute. După o îndelungată serie de împerecheri el a ajuns să constate anumite repetiții, care i-au permis formularea unor anumite reguli, cărora împerecherile se supun. Cu aceeași conștiințiozitate cu care a notat împerecherile și rezultatele, Mendel a notat și regulile, socotind a face, prin aceasta, un real serviciu persoanelor pasionate de horticultură. Un moment nu s'a gândit, totuși, că ceea ce el făcea însemna, de fapt, așezarea adevăratelor temelii ale geneticei moderne, menită să joace un rol atât de mare în toate științele vieții.

Decenii dearândul, descoperirile lui Mendel au rămas ceea ce ele intenționau să fie: reguli practice pentru horticultori. Importanța lor pentru genetică a fost ignorată, deși altfel Darwin își publicase epocala sa teorie asupra originii speciilor, iar discuția dintre neolamarckiști și neodarwiniști, cu privire la

¹⁾ Cunoașterea acestor cauze e extrem de importantă. Un individ poate avea dela naștere un coeficient de inteligență de 122. În lipsa unui mediu adecvat el poate rămânea însă și la 110, 100, 90 și chiar mai puțin, așa precum în prezența unui mediu excepțional de puternic el poate ajunge la 130 și poate chiar 135. În consecință nu e destul să știm dacă cineva e prost sau deștept; mai trebuie să știm și *cauza majoră* la care prostia sau inteligența sa trebuie atribuită.

ereditatea caracterelor dobândite, era în toi. Weismann specula deja asupra plasmei germinative, formulând o filosofie a ei, care — trebuie să recunoaștem — nu s'a dovedit întru totul neînte-meiată. Aceste discuții ajungând pe plan cu totul prea specu-lativ, lumea s'a reîntors iarăși în spre fapte, revenind la vechea tradiție a lui Darwin, de a observa cât mai mult și de a discuta cât mai puțin. În această nouă căutare a faptelor, care caracterizează sfârșitul secolului trecut și mai ales începutul secolu-lui nostru, s'a ajuns și la re-descoperirea legilor lui Mendel, sesizându-se de astădată pe depin neprețuita lor comoară.

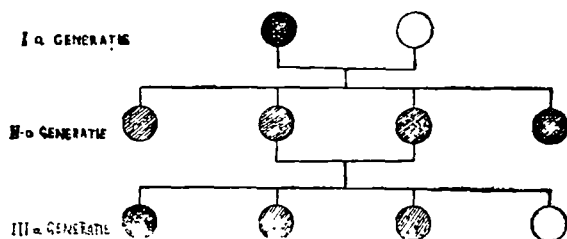

Fig. 7. — Mecanismul eredității.

Conținutul acestei comori e că *legile eredității*, așa cum ele sunt formulate de Mendel, *nu sunt decât legile probabilității*, care par să stăpânească toate manifestările vieții, așa cum Quetelet și Galton deja au arătat. Dealtfel înțelegerea operei lui Mendel fără opera lui Galton ar fi fost aproape cu neputință.

Să luăm un exemplu, menit să ilustreze legile mendeliene. Presupunem împerecherea unui trandafir alb cu unul negru. Trandafirii, ce rezultă din această împerechere sunt toți de culoare intermediară, cenușie, adică hibrizi. Imperechind acești hibrizi, care reprezintă a doua generație, constatăm că urmașii lor, adică a treia generație, devin trandafiri de trei feluri, adică albi, negrii și cenușii, iar porția lor este de câte 25% pentru trandafirii albi sau negrii și 50% pentru trandafirii cenușii. Figura 7 exemplifică în mod intuitiv aceste afirmații.

Să comparăm acum această figură cu legile de probabilitate¹⁾. Să luăm exemplul cu aruncarea a doi bani și probabilitatea lor de cădere. Ei pot cădea le-leu, leu-coroană, coroană-leu și coroană-coroană. Intrucât ordinea nu importă, vom avea

¹⁾ A se vedea atari exemplificări și scheme în *Elemente de Psihometrie*.

deci câte *odată* leu-leu și coroană-coroană și de *două* ori leu-coroană sau coroană-leu, ceea ce înseamnă câte 25% pentru una sau alta din soluțiile leu-leu sau coroană-coroană și 50% pentru soluțiile mixte leu-coroană sau coroană-leu. Identitatea dintre acest procentaj și acela de mai sus, constatat de Mendel în legătură cu împerecherea trandafirilor, e deplină. Ceea ce înseamnă că *legile eredității nu sunt decât o aplicare a legilor probabilității*. În consecință așa precum putem prevedea împerecherea banilor, tot așa putem prevedea pe aceea a trandafirilor. E vorba și într'un caz și într'altul de una și aceeași ecuație, ale cărei rezultate sunt susceptibile de a fi exprimate în mod grafic prin aceeași curbă, în speță curba lui Gauss, căreia producerea diferențelor dintre oameni se supune.

2. *Cercetările lui Morgan*. Se aplică aceleași legi și animalelor, deci, și omului? Iată întrebarea, pe care și-au pus toți biologii, care și-au dat seama de covârșitoarea importanță a descoperirii lui Mendel. Cel care a reușit să dea un răspuns pozitiv, reușind — în același timp — să pătrundă și în mecanismul intern al eredității, este marele biolog american Thomas Hunt Morgan (94, 95), fondatorul geneticii moderne, distins pentru opera sa cu premiul Nobel. Animalul, de care el s'a servit, a fost o insectă, *Drosophila*, devenită și ea celebră și care are avantajul de a se înmulți foarte repede, fără a cere prea multe cheltuieli pentru întreținerea ei. Constatările lui Morgan au fost că împerecherea *Drosophilei* se supune întru toate regulilor, care stăpânesc împerecherea trandafirilor. *Legile eredității animale sunt, prin urmare, tot legi ale probabilității*.

Morgan însă nu s'a mulțumit numai cu studierea caracterelor exterioare, care însoțesc împerecherea, ci a căutat să pătrundă și în mecanismul genetic, care stă la baza regulilor de împerechere. În acest scop el s'a servit, bineînțeles, de toată tehnica perfecționată, pe care un laborator modern de biologie, prevăzut cu microscopie și colaboratori, o oferă. Pe această cale și după îndelungate studii, el a ajuns să stabilească, într'un mod care exclude îndoiala, că elementele ultime, de care ereditatea diferitelor caractere depinde, sunt anumite părțile infinite de mici, pe care el le-a numit *gene*, date în nucleul celulei germinative. Aceste gene se grupează în anumite constelații unitare în formă de lanțuri, botezate cu numele de cromozomi. Figura 8 ne arată aceste gene și gruparea lor în cromozomi.

Un cromozom poate cuprinde 20—30 de gene, uneori chiar

sute. La om avem $23\frac{1}{2}$ perechi de cromozomi pentru bărbat și 24 perechi pentru femeie. Femeia, deci, are cu un cromozom mai mult, numit cromozomul X, care determină sexul. Se pare că acest cromozom există și la bărbat, însă în formă nedesvoltată. În această formă nedesvoltată el e numit cromozomul Y.

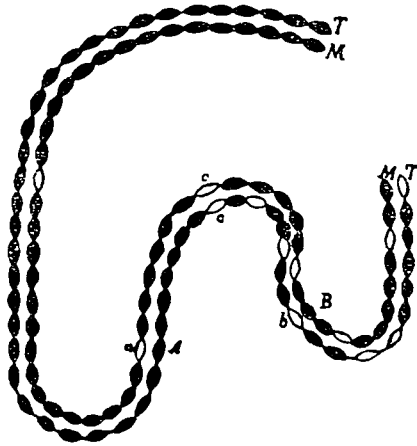

Fig. 8. — Așezarea genelor în cromozomi. (După Jennings, 29).

Numărul genelor din cromozomii dați în celula germinativă umană este cunoscut. E probabil însă că el se ridică la mii. Important pentru a fi cunoscut — spune marele biolog Jennings (29, p. 6) — este faptul că „fiecare din miile de gene este o substanță aparte, care are o funcțiune definită, adecă un anumit lucru de îndeplinit; dacă una sau alta din ele este distrusă, sau schimbată, dezvoltarea este alterată într'un anumit fel, iar individul, care rezultă arată o schimbare corespunzătoare a caracterelor sale: o schimbare în culoarea ochilor, în forma nasului, în statură ori în temperament sau altceva”¹⁾.

La fel este cunoscut — spune tot Jennings (idem, p. 6) — că „fiecare fel diferit de genă are în mod regulat și invariabil locul său în lanț sau cromozom. Astfel diferitele gene pot fi numite și numerotate și o anumită genă, să zicem No. 4 sau 47, este totdeauna aceeași, cu același rol de jucat și găsilă în același loc al cromozomilor”.

O altă chestiune la fel de importantă — spune Jennings în continuare — este „faptul că fiecare din cei doi părinți ai noștri ne dau o serie completă de gene, înlănțuite împreună în forma descrisă mai sus. Astfel în fiecare celulă, noi avem două feluri de gene, fiecare complet în el însuși, așa cum am văzut în Fig. 8. În consecință noi suntem dubli cu privire la genele noastre. Fiecare din cele două lanțuri de gene conține tot materialul necesar pentru producerea unui individ; un fapt care are foarte stranii consecințe. Mama ne dă tot materialul cerut pentru producerea unui individ

¹⁾ Sublinierile sunt ale noastre.

de un anumit tip; tata, pe de altă parte, ne dă tot materialul pentru producerea altui individ, de alt tip. In acest mod noi începem viața ca ființe duble. Fiecare suntem într'un anumit sens două persoane — destul de legate împreună în întregime, deși în anumite privințe legăturile nu sunt chiar complete. Această dublă natură a vieții noastre are mare efect asupra ei.

Duplicarea se aplică fiecărei părțicele din miile de gene, cu care începem viața. Fiecare fel de substanță este prezentată în fiecare celulă în două doze, care formează o pereche de gene. O genă din fiecare pereche vine dela tată, cealaltă dela mamă“.

În aceeași lucrare, ceva mai jos: „Diferitele perechi de gene au funcțiuni diferite în dezvoltare. Cei doi membri ai fiecărei perechi de gene au uno și aceeași funcțiune. Dacă una din cele două gene are de a face cu culoarea ochilor, atunci cu culoarea ochilor are de a face și cea de a două. Dacă una din gene are de a face cu producerea și determinarea unei anumite părți din creier, cu același lucru are de a face și cealaltă. Dacă una influențează creșterea corpului, tot creșterea corpului o influențează și cealaltă. Acum un fapt de o extremă importanță practică! Deși cei doi membri ai unei anumite gene au de a face cu unul și același lucru, ei de obicei diferă însă în felul lor de a-l face. Gena, care vine dela tată tinde să producă o anumită culoare a ochiului, în vreme ce gena dela mamă tinde să producă o altă culoare, Gena dela tată produce un creier sărac și astfel un individ stupid; gena dela mamă un creier superior și astfel un individ superior. O genă poate produce ceace e bun și sănătos; cealaltă ceva ce e bolnav“.

Ceva mai jos: „Avantajele de a avea doi părinți, adică avantajul de a fi dubli, sunt deci evidente. O genă dela tată poate fi defectuoasă; dacă ea ar fi singura genă, care ar produce funcțiunea, copilul ar fi defectiv în acea funcțiune; el va fi, astfel, un albino, un stupid sau un înapoiat mintal. Se poate însă întâmpla ca gena corespunzătoare din aceeași pereche, care vine dela mamă, să fie normală. Această genă normală de obicei produce ea singură întreaga sarcină, așa încât copilul e normal; el nu e albino, nu e stupid, nici înapoiat mintal. In acest mod defectuositatea unei singure gene din pereche de obicei nu are urmări rele, sau dacă are, atunci are așa de mici încât nu pot fi observate. Dublura genelor activează, deci, ca o măsură de asigurare; individul are două șanse în loc de una de a-și dezvolta fiecare din funcțiunile sale în mod normal. Numai atunci când ambele gene date într'o anumită pereche sunt defective — adică atât cea dela mamă, cât și cea dela tată — numai atunci funcțiunea respectivă a urmașului e și ea defectivă și copilul e lipsit de pigmentația necesară, e stupid, lenș, înapoiat mintal sau ceva asemănător.

Socotind dublarea genelor în această lumină, e lămurit că asigurarea pe care ea o aduce, constituie, rațiunea biologică pentru care avem doi părinți în loc de unul“.

Gena normală, care produce funcțiunea sau organul în condiții normale, a fost numită gena dominantă; gena defectuoasă, a cărei funcțiune nu se mai manifestă, e gena recesivă. Gena, care produce inteligență, e o genă dominantă; aceea care

produce prostia, e o genă recesivă. Genele dominante sunt de trei ori mai numeroase decât genele defective.

3. *Mecanismul eredității.* În cele ce urmează dăm câteva cazuri, menite să ilustreze în mod concret felul cum ereditatea lucrează.

Presupunem un tată stupid, cu amândouă genele privityoare la inteligență recesive și o mamă inteligentă, cu ambele gene normale. În conformitate cu legile probabilității dela baza mecanismului eredității, copiii vor fi hibridi, adecă vor prezenta o genă dominantă și alta recesivă. Cum însă caracterele genei recesive nu se manifestă decât atunci când ambele

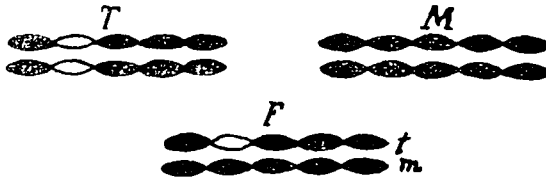

Fig. 9. — După Jennings (29).

gene sunt recesive și nu și atunci când cealaltă e dominantă, înseamnă că gena dominantă își manifestă singură acțiunea. Copiii, rezultați din atari părinți, vor avea inteligență normală, ca și mama, atât numai că ei poartă cu ei, în mod latent și germenul stupidității, care — cum vom vedea îndată — poate apare la urmașii lor. Figura 9 ilustrează acest caz.

Presupunem acum că un atare copil cu o genă recesivă ajunge mare și se căsătorește cu un partener, care are două gene recesive. În conformitate cu legile probabilității jumătate din urmași vor avea ambele gene re-

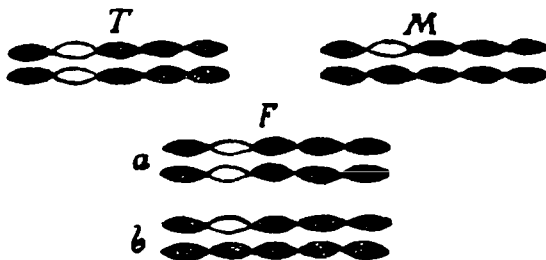

Fig. 10. — După Jennings (29).

cisive, și deci, vor fi proști; cealaltă jumătate numai o singură genă recisivă și astfel vor fi deștepți. Figura 10 ilustrează acest caz.

Presupunem acum că un urmaș din primul caz, cu o singură genă recisivă, se căsătorește cu un partener, care, la fel, are tot o singură genă recisivă. Întrucât caracterele nu se manifestă, ambii părinți sunt normali, adecă inteligenți sau sănătoși fizicește etc., atât numai că amândoi poartă sâmburele stricăciunii ascuns în structura lor genetică. În conformitate cu

legile probabilității ale cazului când aruncăm doi bani deodată, vom avea patru permutări și trei combinații. Cei doi bani pot cădea — cum am văzut — leu-leu, leu-coroană, coroană-leu și coroană-coroană. Ceeace ne dă patru aranjări în ordine diferită, adică patru permutări. Intrucât însă ordinea nu importă, ci numai faptul dacă un element cel puțin e diferit, cele patru permutări pot fi reduse la următoarele trei combinații: odată leu-leu,

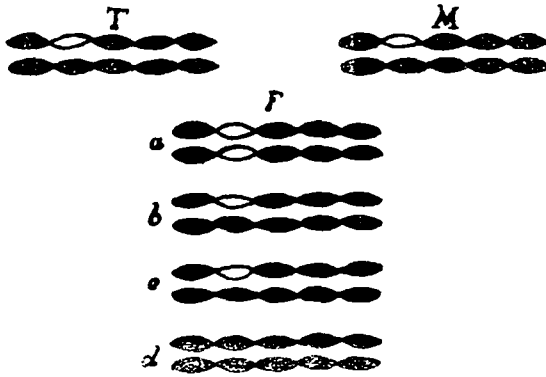

Fig. 11. — După Jennings (29).

de două ori leu și coroană sau invers, adică ambele sensuri, și odată coroană-coroană. Figura 11 ilustrează acest caz. Avem astfel un individ complet normal și în fond și în aparență, adică cu ambele gene dominante, un alt individ idiot, cu ambele gene recesive, deci fără putință de recurs și doi indivizi cu câte o genă recesivă și alta dominantă, în aparență normali ca și individul prim, dar în fond sănătoși numai pe jumătate și care

Fig. 12. — După Jennings (29).

la un recurs, adică în căsătorie, pot pierde, dând 25% din urmași pe deaîntregul stupizi, atât în aparență, cât și în fond.

Presupunem însă că individul *a* din figura 11 se căsătorește cu un alt individ cu ambele gene corespunzătoare normale, dominante, dar cu o altă pereche complet recesivă. Urmașii acestor doi părinți, unul defectiv într-o privință, altul defectiv în altă privință, vor purta în ei sămburele ambelor defecte, dar altfel, în manifestările lor, vor fi normali în amândouă privințele. Figura 12 exemplifică acest caz.

Se spune că o frumoasă artistă din cetatea filmului, Hollywood, cu multă grijă față de ideile genetice de îmbunătățire a rasei omenești, a scris lui Bernard Shaw, care în ochii ei trecea drept cel mai deștept om din

lume, propunându-i sacrificiul de a-l lua în căsătorie, în credința că urmașii lor vor avea, apoi, inteligența lui și frumusețea ei, fiind astfel cei mai frumoși și cei mai deștepti din lume. Se mai spune, deasemenea, că Shaw ar fi respins oferta, temându-se ca lucrurile să nu se petreacă pe deoamnelelea și copiii să moștenească... inteligența dela artistă și frumusețea dela

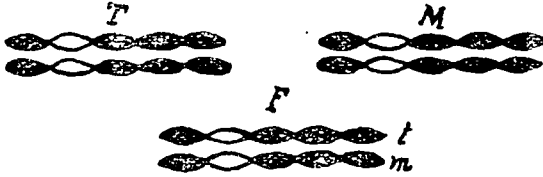

Fig. 13. — După Jennings (29).

el. Judecând după cazul ilustrat în Fig. 12, se pare totuși că artista a avut dreptate.

Doi părinți idioți, cu ambele gene ale inteligenței recesive nu pot avea decât doi copii idioți, ceea ce în conformitate cu aceleași legi ale probabilității e perfect natural. Un ban ale cărui fețe sunt ambele *leu*, nu poate cădea decât *leu* și niciodată coroană. Figura 13 ilustrează acest caz.

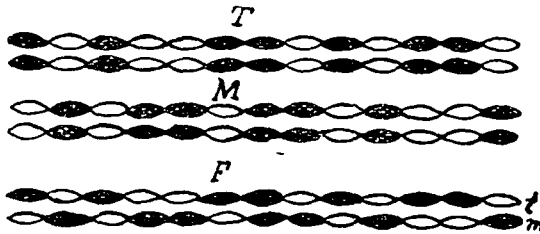

Fig. 14. — După Jennings (29).

Cât de salutar e faptul că înmulțirea noastră se face totdeauna prin unirea genelor dela doi parteneri, rezultă din Fig. 14, în care părinții sunt defectivi într'o serie de gene, fără a fi însă defectivi la unele și aceleași

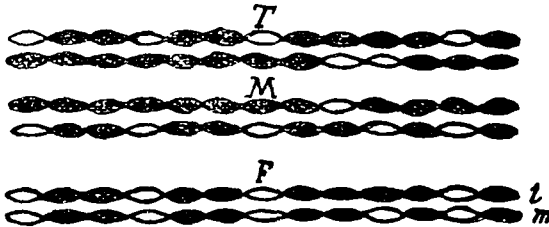

Fig. 15. — După Jennings (29).

gene amândoi deodată. În mod latent copiii poartă sămburele tuturor defectelor părinților, dar pe plan de manifestare reală ei sunt deplin normali.

Din păcate însă lucrurile se pot întâmpla și invers, așa cum arată Fig. 15.

În lumina exemplurilor de mai sus putem deja trage concluzia că posibilitățile de grupare a genelor și astfel de determinare a indivizilor, sunt nespus de multe. Ele sunt aproape infinite. Într'adevăr numărul combinațiilor pe care le putem face cu cele 24 perechi de cromozomi se ridică — așa cum Th. H. Morgan (4) a arătat — la astronomica cifră de 282.429.536.481. Ceeace raportat la populația globului, de aproximativ două miliarde indivizi, însemnează de 141 ori și ceva mai mult. De fapt însă caracterele ereditare nu depind numai de cromozomi, ci și de genele din care ei se compun și al căror număr se ridică la cel puțin câteva sute, dacă nu mii, de fiecare cromozom. Numărul combinațiilor posibile, pe care le-am obține cu cele câteva mii sau zeci de mii de gene, depășește pur și simplu închipuirea omenească! Unde mai adăugăm și faptul că unele din gene nu poartă un singur caracter, ci mai multe, așa precum un caracter e legat, de cele mai multe ori de zeci de gene¹⁾. Ceeace însemnează o nouă complicare a lucrurilor! Nu e deaceea absolut nici o mirare că pe lume nu sunt doi oameni la fel. Doi oameni la fel nu am găsi chiar și de ar învia toți morții de acum 500 mii de ani și până azi!²⁾.

Vieța a sute și poate chiar mii de savanți e azi dedicată operei de lămuriri a misterelor legate de ereditate. În *Institutul de Genetică* din California, condus de *Morgan*, precum și în alte multe laboratoare similare, se lucrează de zor la întocmirea de mape, hărți, a genelor, care determină fiecare însușire în parte, fixându-se poziția fiecărei gene în ansamblul sistemelor de cromozomi, din care ele fac parte. Aceasta în primul rând în cazul *Drosophilei*, precum și în acela al altor animale, care se înmulțesc repede și costă puțin. Atari hărți ne lipsesc însă în ceea ce privește însușirile omului, care nici nu se înmulțește repede, nici nu poate fi supus experimentării, legile sociale opunându-se la așa ceva și care — în plus — are și cea mai complicată structură ereditară.

4. *Familia Kallikak*. Ceeace, totuși, nu însemnează că orișice speculații cu privire la ereditatea umană sunt excluse. Unele sunt posibile. Iar rezultatul unora dintre ele e din cale afară de semnificativ.

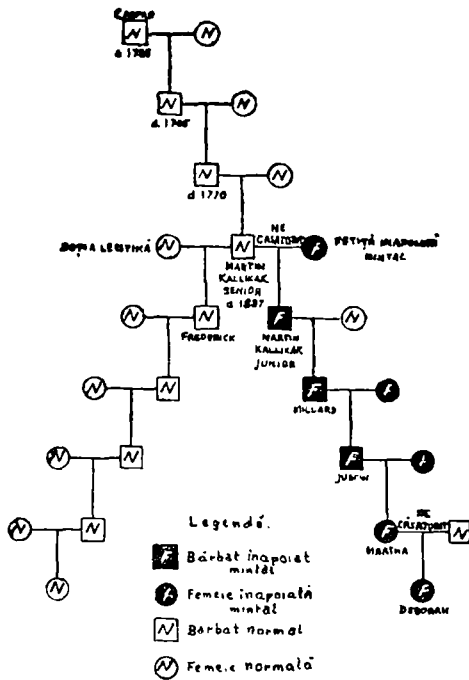
În decursul războiului pentru independența Americii un tânăr de 21 de ani, *Martin Kallikak*, descendent al unei familii foarte onorabile, dovedită ca atare trei generații posterioare, a avut — din cauza condițiilor

¹⁾ Culoarea ochilor *Drosophilei* depinde, după calculul lui *Morgan* (45), de nu mai puțin decât 51 de gene!

²⁾ Aprecierea e dată după Prof. E. S. Conklin (*The Direction of Human Evolution*). La atât evoluiază el intervalul de timp, care ne desparte de omul primitiv, descoperit în apropiere de Heidelberg.

speciale legate de războiu — relații sexuale ilicite cu o fată de tavernă, judecată a fi, după toate informațiile pe care le avem asupra ei, înapoiată mintal. Cu ea a avut un copil. Doi ani mai târziu, la sfârșitul războiului, Kalikak se căsătorește cu o fată perfect normală, corespunzătoare poziției sale sociale. Un individ normal are, astfel, copii cu o parteneră normală și cu una anormală.

Copiii care au rezultat din căsătoria cu fata normală s'au dovedit a fi cu toții normali, precum normali s'au dovedit a fi și urmașii lor, verificând astfel teza că doi bani cu ambele fețe coroană, nu pot cădea decât

GENEALOGIA FAMILIEI KALIKAK

Fig. 16. — După Goddard (25).

numai coroană. Lucrurile s'au petrecut însă diferit — cum și era de așteptat — cu urmașii proveniți din relațiile ilicite cu fata înapoiată mintal. Martin Kalikak junior, care a rezultat din aceste relații, a fost înapoiat mintal. (Ceeace însemnează că Martin Kalikak senior avea predispoziții spre înapoiere mintală, atât numai că ele prin unirea cu parteneri normali au rămas în stare latentă și nu au putut fi actualizate). Milard, urmașul lui Martin Kalikak junior și al unei fete normale, s'a dovedit a fi din nou înapoiat mintal, ceea ce însemnează că fata cu care el s'a căsătorit avea și ea în mod latent gena sau grupul de gene, care determină înapoierea mintală. Urmașul lui Milard, căsătorit cu o fată înapoiată mintal, au devenit cu toții înapoiți mintali, deși astfel una din urmași, Marta, se căsătorește iarăși cu un partener normal. Fig. 16 ilustrează în mod grafic această genealogie a familiei Kalikak.

Genealogii asemănătoare cu aceea a familiei Kallikak cunoaștem azi multe. Toate dovedesc unul și același lucru, anume că inteligența se moștenește în acelaș mod cași culoarea ochilor sau oricare alt caracter morfologic sau fiziologic. Să mai considerăm un singur caz, la fel de faimos cași acela al familiei Kallikak. E cazul celor cinci surori Jukes, studiate de Dugdale (18). La 1874, în una din închisorile Statului New York, se constată că sunt arestați șase indivizi înrudiți, descendenți din același sânge. Cercetându-se genealogia lor șase generații înapoi, se constată că e vorba de cinci surori Jukes, dintre care două s'au căsătorit cu doi frați, feciorii unui anumit Max, descendent pe la 1720 dintr'o familie daneză, despre care toate informațiile arată că era bețiv și debil mintal. Urmașii celor două fete, căsătorite cu cei doi frați au fost bețivi, prostituate, în vreme ce descendenții celorlalte trei surori, căsătorite cu bărbați normali, se dovedesc a fi cu toții normali. Celculându-se suma cheltuielilor, pe care Statul a fost obligat să le facă cu descendenții anormali ai celor două surori timp de șapte generații, fie în închisoare, fie în clinici etc., s'a constatat că ea se ridică la un milion și jumătate dolari, ceea ce ar face peste un sfert de miliard lei.

Genealogii asemănătoare, care să ilustreze aplicarea legilor mendeliene la ereditatea umană, avem și pentru cazurile opuse, ale personalităților eminente, ca acelea întocmite de Galton (22), Cattell (11) etc.

Una din greutățile mari, pe care aceste genealogii le întâmpină, este numărul mare de ascendenți sau descendenți, pe care noi trebuie să-i considerăm. Un individ are 2 părinți, 4 bunici, 8 străbunici, 16 stră-străbunici, 32 stră-stră-străbunici etc. Numărul generațiilor merge în progresiune aritmetică, iar al ascendenților în una geometrică. În acest mod după câteva generații ajungem la numere pur și simplu imense. Socotind aproximativ trei-patru generații de secol însemnează că numărul generațiilor până la Christos se ridică la aproximativ 60—80. Ceea ce însemnează că numărul străbunilor, socotiți numai până la Christos, se ridică la câteva miliarde, adică o populație mult mai mare decât întreaga omenire de azi. Pe toți aceștia îi purtăm, așazicând, în sânge. Deaceea moștenirea ereditară, cu care venim dela naștere, nu trebuie limitată în nici un chip numai la părinți. Ea trebuie lărgită la întreaga serie a ascendenților. După cercetările și calculele făcute de Galton, se pare că un părinte contribuie cu aproximativ 50% din ereditatea noastră, un bunic cu 25%, un străbunic cu 12,5%, un stră-străbunic cu 6,25% etc. Contribuția ascendenților descrește în progresiunea geometrică.

Mediul.

Persoana umană nu e, totuși, numai produsul eredității; ea e și un produs al mediului. Ea e, anume, rezultatul interferenței acestor doi factori. Uneori predomină acțiunea unui factor; alteori acțiunea celuilalt. Proporția și modalitățile de combinare variază dela caz la caz și dela trăsătură la trăsătură ori funcțiune la funcțiune. Prezența ambilor factori, însă, nu poate fi nicicând și în nici un chip contestată.

Ereditatea, oricât de precise și lămurite ar fi legile care o guvernează, nu e, totuși, o fatalitate oarbă, care să excludă orice libertate. O anumită libertate rămâne totdeauna deschisă. Un om destinat să aibe 1,75 m. înălțime, poate, în cazul unui mediu bun, să ajungă și la 1,80, așa precum poate să rămână și la 1,70 m. sau chiar numai 1,60 m. La fel un om cu inteligență perfect normală din punct de vedere ereditar, poate — într'un mediu prielnic dezvoltării inteligenței — să ajungă la un coeficient de 110, tot așa precum poate, în cazul unui mediu nefavorabil, să rămână la 90 sau chiar mai jos. În o serie de alte multe cazuri, ca formarea caracterului, posibilitățile mediului sunt — cum vom vedea îndată — chiar mai importante decât acelea ale eredității. În consecință ereditatea nu fixează *poziții fatale*, din care să nu putem ieși, ci *limite*, mai mult sau mai puțin largi și mai mult sau mai puțin rigide, după cum e vorba de o însușire sau alta, *în cadrul cărora mediul ne fixează poziția*. Ereditatea, pare a hotări *cât* putem, iar mediul *ce* putem. Dar înainte de a da curs mai amplu acestor formulări, să lăsăm să vorbească faptele.

1. *Teoria gradientelor lui Child*. Părțile componente ale organismului uman, cași acelea ale oricărui altul, precum și celulele din care ele se compun, sunt totdeauna *organizate* într'un anumit *sistem*, cu o anumită *polaritate* și *simetrie*, atât pe plan morfologic, cât și pe plan funcțional. Acest *sistem de integrare* a părților componente are o axă majoră — axa longitudinală — și o axă minoră — axa laterală — precum și alte axe mai puțin importante. Ele împart organismul în anumite *zone morfologice* și mai ales *funcționale*, mai mult sau mai puțin distincte, în așa fel încât procesele vitale dintr'o zonă se deosebesc de procesele vitale din celelalte zone, atât cantitativ, cât și calitativ, fiind mai intense sau mai puțin intense, mai ample sau mai puțin ample. de un fel sau de altul, etc.

Multă vreme s'a crezut că acest sistem de organizare și integrare, cu zone vitale distincte, depinde numai de ereditate, precum s'a mai crezut și aceea că zonele funcționale sunt dependente și explicabile prin zonele anatomice și morfologice, care ar fi substratul lor explicativ. În ultima vreme însă ambele poziții s'au dovedit ca neîntemeiate. Sistemul de organizare pare să fie mai mult *funcțional* decât anatomic și morfologic — anatomia și morfologia sa depinzând în foarte mare măsură de fiziologia sa — iar funcțiunile, din care el se compune și care-l determină nu par să fie numai o *expresie a eredității*, adică a virtualităților date în constelația genelor și cromozomilor, ci și o *expresie a mediului*, anume o *expresie a reacțiunii protoplasmei față de mediul din care ea face parte*. Meritul de a fi dovedit aceasta revine în deosebi Prof. Child dela Universitatea din Chicago, unul dintre cei mai mari biologi ai vremii în care trăim.

Child (13) a observat, în comun acord cu ceilalți biologi, că sistemul de integrare al componentelor unui organism e dat dela început, pe bază de ereditate. Înmulțirea celulei ou se face în sensul acestui sistem, fixat dinainte. Cu ale cuvinte celulele derivate din ou pe cale de diviziune se aranjează în jurul unei axe majore și minore, cu anumite zone funcționale mai intense sau mai puțin intense etc., pe care Child le-a botezat *gradiențe*. În partea axei majore, în care procesele vitale și biochimice sunt mai accelerate, apare capul, în partea opusă ei, în care procesele vitale sunt mai lente, apar picioarele, la mijloc șira spinării, etc. Acționând asupra acestor zone vitale sau gradiențe, cum le-a numit Child, în sensul de accelerare sau încetinire a proceselor vitale, prin mijloace termice, de ridicare sau scădere a temperaturii, prin mijloace mecanice, de lovire și mai ales prin mijloace chimice, cu ajutorul razelor X etc., Child a observat, spre marea sa surprindere, că sistemul de dezvoltare și integrare al organismului poate fi schimbat. În așa fel încât acolo unde era să se desvolte picioarele se desvoltă capul, etc. Aceasta, desigur, cu condiția ca influențele chimice, mecanice sau termice să fie exersate din primele momente de dezvoltare a oului pe cale de diviziune. Acționând mai târziu, dupăce diferitele gradiențe erau mai bine definite, Child nu a mai putut schimba poziția capului cu a picioarelor și așa mai departe, dar a putut, în schimb, obține o serie de anomalii și diformități, ca picioarele mai lungi sau mai scurte, cap cu un

ochiu sau doi, trei și chiar cinci, precum și monștrii cu două capete, etc. Iată, deci, cum diferitele gradiente, de care integrarea și diviziunea funcțională și morfologică a organismului în dezvoltare, depind, „nu apar în mod automat în protoplasmă, ci ca o *reacțiune* a protoplasmei față de un diferențial al mediului”. Ele sunt tipare determinate de conduita protoplasmei (behavior pattern of protoplasm) și nu o fatalitate, pe deplin autonomă, a protoplasmei, anume a virtualităților ei ereditare. Vieța și organismul nu sunt o simplă *actualizare* a virtualităților native, date în sistemul genelor, ci un rezultat al *interferenței* dintre aceste virtualități și mediul, în care configurația genelor se dezvoltă. Desigur dintr'un ou de insectă nu putem ajunge la un măgar și nici chiar la o altă specie de insectă! Acțiunea mediului nu e fără frâu, ci cu limite, anume cu limite bine definite. Aceste limite sunt totuși atât de *elastice* încât să ne permită ca prin acțiunea mediului să obținem o insectă cu picioarele mai mari sau mai mici și chiar cu un ochiu, doi sau trei, etc. Cu alte cuvinte puțințele de dezvoltare, pe care sistemul genetic le închide, nu se reduc nicicând la una singură, ci la mai multe, chiar foarte multe; din acest număr *mediul totdeauna alege una singură*.

2. *Semnificația unor cazuri celebre*. Cercetări de felul celor de mai sus, bineînțeles, nu pot fi făcute asupra omului, împiedecându-ne de condițiile sale biologice, precum și acele de natură etică și socială. De aceea nu ne rămâne decât să luăm calea unor cercetări *indirecte*, compatibile cu condiția de existență umană. În acest subcapitol ne vom ocupa de câteva cazuri rămase celebre prin lipsa lor totală de mediu social uman, urmând ca în cel următor să ne ocupăm de o serie de cercetări, în care mediul social e prezent, dar suferă modificări radicale. Aceasta cu scopul de a vedea ce se întâmplă cu virtualitățile ereditare.

La 1799, într'o pădure din apropiere de Aveyron, trei vânători au dat de un copil, de aproximativ 11—12 ani, care după toate aparențele părea să fi fost lipsit de orice contact cu oamenii, părăsit fiind de foarte mic. El era complet gol, incapabil să vorbească și părea să fi dus o viață complet sălbatecă, dormind prin copaci etc. Cu timpul el a ajuns în grija unui distins medic francez, *Itard*, care l-a immortalizat în biografia sa (vezi Anastasi, 3). Reproducem câteva fragmente din această biografie:

„Privirea ochilor săi era nestatornică, fără expresie, vagabondând dela un obiect la altul fără a se opri asupra vreunui din ele; ea era atât de

puțin experimentată și atât de puțin controlată prin simțul pipăitului, încât nu putea distinge nicicând între un obiect în relief și unul în pictură. Organul de auz îi era la fel de insensibil la cele mai mari șgomote, cași la cea mai duioasă muzică. Vocea sa era redusă la o stare de completă muțenie, iar din gură îi puteau ieși numai sunete guturale uniforme. Simțul mirosului îi era atât de puțin cultivat încât copilul era în aceeași măsură de indiferent și la mirosul parfumurilor, cași la cea mai grețoasă odoare, care emana din patul său, murdărit cu urină și excremente. În sfârșit organul pipăitului era limitat la funcțiunea mecanică a prinderii obiectelor. Procedând la starea funcțiunilor intelectuale... el apare cu totul incapabil de atenție (excepție făcând de obiectele strict trebuincioase, nevoilor sale biologice) și — în consecință — cu totul neputincios în operațiile mintale, în care atenția e cuprinsă. El era lipsit de memorie, judecată, aptitudinea imitației și era atât de mărginit în ideile sale, fie chiar și în acele strâns legate de nevoile sale imediate, încât la început nu a reușit nicicând să deschidă o ușă sau să se urce pe un scaun pentru a ajunge la mâncare, la care altfel nu ar ajunge cu mâna. Pe scurt el era lipsit de orice mijloace de comunicație și nu lega nici un înțeles sau intenție de gesturile sau mișcărilor corpului său. El trecea repede și fără un motiv aparent dela o stare de melancolie și apatie la cele mai nemăsurate izbucniri de râs... Mișcarea sa era cu totul aparte de a noastră, foarte grea după ce purta ghetе și remarcabilă în special prin greutatea de a se adapta la mersul nostru sobru și măsurat, precum și prin tendința constantă de a sări și galopa. El avea desul obiceiului de a mirosi tot ceea ce i se dădea în mână, fie ele chiar și lucruri, pe care noi le socotim cu totul lipsite de miros. Amestecarea cu dinții era la fel de curioasă, fiind făcută prin acțiunea subită a dinților incisivi, care prin asemănarea lor cu aceia a animalelor rozătoare, erau o suficientă indicație că sălbatecii trăesc, cași aceste animale, mai mult din vegetație".

E interesant să notăm că pe cât de neadaptat apare copilul la felul nostru de viață, pe atât de adaptat pare să fie la felul său de viața sălbatecă din pădure. „Șgomotul, pe care-l face căderea unei nuci — spune Itard — sau a unui alt corp bun de mâncat, îl face să întoarcă imediat capul... deși altfel același organ apare cu totul insensibil la alte șgomote foarte mari, ca pocnetul unei puști”.

Cu toate încercările stăruitoare și sistematice, pe care Itard le-a făcut timp de cinci ani, copilul nu a mai putut fi readus la nivelul celorlalți din mediul civilizat. Copilul s'a dovedit incapabil să învețe a vorbi deși altfel a reușit să învețe a reproduce câteva vorbe scrise, pe care le întrebuița pentru a-și exprima câteva dorințe etc. Desigur se poate ridica ipoteza că acest copil a fost un idiot, părăsit de părinți tocmai din această cauză. După părerea lui Itard ipoteza nu e totuși verosimilă deoarece copilul era capabil de foarte mare progres în învățarea unor

mişcări, necesare în adaptarea, pe care copilul a avut-o înainte, pe care mișcări copiii idioți s'au dovedit incapabili să le învețe. E, deci, mult mai plausibilă explicarea prin lipsa totală de mediu civilizat, care a determinat o ofilire a diferitelor dispoziții native.

Luăm un caz recent: La 1921 într'o pădure din India au fost găsite două copile, una cam de 2—4 ani, iar cealaltă de 8—9 ani, trăind într'o peșteră, cu o ceată de lupi împreună. Ele au fost luate într'un orfelinat, în care s'a încercat a li se face educația. Copila mai mică a murit după o lună, neputându-se adapta noilor condiții de viață și mai ales condițiilor de hrană. A doua fetiță a mai trăit opt ani. Observarea ei științifică a fost, astfel, posibilă. Informații detaliate asupra ei avem în lucrările a doi psihologi americani, Kellog (30) și Squires (54). Felul de viață al copilei semăna întru toate cu acela al haitelor de lupi. Copila era incapabilă să ucidă un animal, dar se arunca imediat să mănânce orice animal ucis. Ceea ce ne arăta că ea se nutria, cași puii de lupi, din prada adusă de lupii mari. Auzul îi era foarte dezvoltat, precum și mirosul. Văzul semăna întru toate cu al unui lup și după toată probabilitatea era mai bun noaptea decât ziua. După miezul nopții nu mai putea dormi, iar de umblat umbla în patru picioare. Cu timpul a putut învăța să se ridice și în picioare, dar altfel s'a dovedit incapabilă să învețe a merge în două picioare. Ea a putut să învețe 40 de cuvinte și fraze scurte cu 2—3 cuvinte. După părerea lui Kellog și Squires explicarea conduitei acestei copile e aceeași cași a copilului din Aveyron. Lipsa totală a mediului uman, civilizat și prezența celui animal, a făcut din copile „animale” și nu „oameni”.

Să considerăm un al treilea caz și mai misterios. E vorba de Kaspar Hauser, care pare să fi fost descendentul unei familii domnitoare înlăturat din cale de inamici politici. El a fost găsit pe străzile din Nürnberg, la 1828, umblând în mâini și în picioare, exact în felul unui copil. Nu știa să vorbească, dar avea un miros excepțional de dezvoltat și era capabil să vadă și în întunec. Intrat în grija Prof. Daumer și după ani de instrucție și educație, el învață a vorbi. Povestește că nu-și aduce aminte de nimic altceva decât că a trăit tot timpul într'o celulă, nu destul de înaltă pentru a putea sta în picioare. Nu a văzut față omenească nicidecum, deoarece mâncarea îi era lăsată totdeauna în timpul când dormea. Pare, deaceea, posibil că a fost închis din fragedă copilărie. Instrucția și educația sa nu au putut ajunge la nivelul obișnuit al omului de rând, cu toată stăruința și priceperea Prof. Daumer.

Să luăm acum un caz invers, care să ne arate latura opusă a problemei, adică eficacitatea mediului. E vorba de curioșul experiment făcut de același psiholog, Kellog, care a studiat și copilele-lupi din India. Un pui de cimpanzeu de sex feminin, botezat de Kellog (3) cu numele de *Gua*, a fost izolat de mama sa la etatea de șapte luni și jumătate și crescut împreună cu fiul psihologului, Donald, în etate de 10 luni. Asociația sau — mai bine zis — coeducația a durat 9 luni. În tot acest timp micul cimpanzeu nu a fost tratat ca o maimuță, ci ca un copil adevărat, bucurân-

du-se de același tratament cași Donald. Mica maimuță era îmbrăcată exact în același fel ca Donald, avea aceeași mâncare, în același fel de farfurie, cu linguriță etc. În scurt timp maimuța s'a obișnuit cu acest fel de vieață, fiind capabilă să poarte ciorapi, ghețe și haine, să mănânce din farfurie cu lingurița și așa mai departe. Cași Donald ea avea o deosebită slăbiciune pentru hârtie și creion, desemnând fel și fel de linii. După câteva luni a ajuns să prindă înțelesul câtorva cuvinte, iar spre sfârșitul celor nouă luni de educație comună numărul cuvintelor, pe care le înțelegea, trecea de 50. Înțelegea chiar și câteva fraze scurte, ca: „Arată nasul”, „Vrei plimbare” etc. Progresele lui Donald s'au dovedit a fi, totuși, mult mai rapide, deși „umanizarea” s'a prins destul de mult și de Gua.

În concluzie la toate aceste cazuri Prof. Stratton (vezi Anastasi, 3), spune:

„Lipsa de asociație și contact cu adulții, în timpul anumitor perioade critice din frageda copilărie, pare să producă în câțiva sau în toți copiii normali o serie de trăsături cu totul asemănătoare cu defectele congenitale, de natură ereditară. Evidența faptelor pare să fie cu totul contrară vechii păreri romantice că civilizația este un obstacol principal contra dezvoltării personalității. Dimpotrivă, cele mai înalte forme de personalități devin posibile numai în și prin comunitatea civilizată. Numai prin înzestrarea biologică nativă sau prin maturizarea și învățarea ei într'un mediu infrauman, animal, noi rămânem oameni animale. Oameni adevărați noi devenim numai prin interferența continuă cu societatea acelora, care deja au devenit oameni”.

3. *Cercetările asupra geniului.* Să trecem acum la analiza altor cazuri celebre mai fericite — acelea ale oamenilor mari sau genii — și să încercăm a desprinde semnificația apariției lor din punctul de vedere al problemei, ce ne interesează.

E înafară de orișice îndoială că geniul e întâi de toate produsul unei fericite, foarte fericite, combinări de gene, care apare la câteva zeci sau sute de mii, poate chiar milioane, de omeni. *Geniul, deci, e născut, nu făcut.* Acordul asupra acestui fapt e unanim.

Însemnează aceasta că geniul, grație puterilor sale cu totul excepționale, se ridică și reușește să se manifeste, indiferent de pătura socială în care s'a născut? Atâtea cazuri celebre de oameni mari, ridicați din popor, mult prea numeroase pentru a le mai reaminti, ar părea să spună da. Ideia, de altfel, e și susținută de Galton, în faimoasa sa lucrare asupra *Geniului Ereditar*, care însemnează prima mare încercare de tratare științifică a problemei. Un foarte mare număr din geniile, pe care el le-a

studiat, s'au ridicat din clasele de jos, învingând toate obstacolele, pe care le-au întâlnit în cale.

Concluziunile lui Galton s'au dovedit a fi, totuși, mult prea optimiste. Cercetările ulterioare asupra apariției geniului, datorite lui Odin (47), de Candolle (8), Ellis (19), Cattell (12) etc. — pentru a nu cita decât pe cele mai reprezentative — par să confirme teza contrară. Faptul că *unele* genii au reușit să se manifeste, spun ei, învingând toate obstacolele, pe care le-au întâlnit în cale, nu e probă că *toate* geniile au reușit, greutatea vieții neînvingând pe nimeni. Cu alte cuvinte proba e concludentă numai pentru cei ce au reușit, adică pentru aspectul pozitiv al problemei, nu și pentru cei ce nu au reușit, adică pentru aspectul negativ al problemei. Pentru a fi pe deplin concludentă proba trebuie făcută și în sens contrar, dovedind că nu există genii care să nu fi reușit. Dar atunci când acești cercetători au procedat și la această probă, ei au ajuns la concluzii cu totul diferite de acelea ale lui Galton. Statistica întocmită de Odin (47) arată că geniile nu apar decât în acele locuri unde șansele de educație și cultură sunt posibile. Ele nu apar acolo unde aceste șanse lipsesc. Lucruri asemănătoare reies și din cercetările statistice ale lui Ellis (19) și Cattell (12), privitoare la profesiunea părinților, din care geniile se nasc. Ele arată în mod neîndoios că geniile se trag cu precădere din părinți cu situație economică, socială și culturală superioară. „Noi putem conchide — spune Cattell (12) — că mai bine de jumătate din oamenii de știință se trag dintr'un procent din populație, anume din acela care, din punct de vedere economic, social și cultural, e mai în stare să-l producă. Băiatul unui părinte cu succes în profesiunea sa academică este de 50 de ori mai avantajat în a deveni un om de știință decât băiatul luat din întreaga populație, la întâmplare”.

Făcând o altă statistică a locului de naștere a 1000 oameni de știință americani la 1903 și a 250 oameni de știință la 1932, Cattell (12) constată distribuția din Tabela 2.

Semnificația distribuției e clară. Starea economică, socială și culturală a statelor New-York și Massachusetts în 1903 e mult superioară celorlalte. După ele vin Connecticut, Pensylvania și Illinois. La coadă stau Minnesota, Nebraska, Kansas etc. Proporția oamenilor de știință se conformează acestor fapte; ea e foarte ridicată în statele cu nivel cultural ridicat și foarte scăzută în acele cu nivel cultural scăzut. În decursul celor 30 de

Tabela 2. — Distribuția locului de naștere a 1000 oameni de știință americani la 1903 și a 250 oameni de știință americani la 1932.

Locul nașterii	Numărul cazurilor (în promile)	
	1903	1932
Masachusetts	134	72
Connecticut	40	16
New York	183	128
Pensylvania	66	48
Illinois	42	88
Minnesota	4	32
Missouri	14	40
Nebraska	2	20
Kansas	7	32

ani, care urmează, situația se schimbă. Starea economică, socială și culturală a statelor Illinois, Minnesota, Nebraska etc. se îmbunătățește în mod simțitor. Rezultatul imediat e că și ele devin pepiniere de genii, cași statele mai vechi, New-York sau Massachusetts. În lumina acestor date Cattell (12) conchide:

„Cercetările de mai sus arată că un copil născut în Massachusetts sau Connecticut are de cincizeci de ori mai multe șanse de a deveni om de știință decât un copil născut în statele îndepărtate din cealaltă parte a Americii, ca Georgia sau Louisiana. Ele deasemenea arată că un băiat poate deveni om de știință de cincizeci de ori mai ușor decât o fată...

Dacă cei 174 copiii născuți în Massachusetts și Connecticut, care au devenit oameni de știință, ar fi fost duși imediat după naștere în sud, e probabil că puțini dintre ei, sau nici unul, nu ar fi ajuns ceeace au ajuns... Dacă însă condițiile din sud se vor schimba și vor fi egale sau mai bune decât acele din nord, e probabil că tot atâția, dacă nu mai mulți oameni de știință ar fi apărut în sud”.

E foarte probabil — spune mai departe Cattell (12) — că din punct de vedere ereditar distribuția oamenilor de geniu e aceeași, peste tot. Pentruca geniile să ajungă însă să-și actualizeze virtualitățile, ele au nevoie de mediu, adică de posibilități fără de care geniile nu pot să se desvolte. Cum însă aceste posibilități de aer spiritual sunt inegal distribuite, inegală va fi și actualizarea virtualităților native ale geniului, adică transformarea sa din geniu în potență, în geniu real, de fapte și realizări. Ereditatea, spune Cattell, determină ceeace un om *poate* face; mediul hotărăște de ceeace el — în aceste limite — cu adevărat

face. Deaceea pe cât de ridicolă ar fi explicarea apariției geniului numai în funcție de mediu, pe atât de absurdă ar fi explicarea sa numai prin ereditate.

4. *Cercetările asupra gemenilor și semenilor.* O altă cale pe care s'a încercat studierea influenței, pe care mediul și ereditatea o au asupra noastră, a fost aceea a gemenilor și semenilor (fraților și surorilor) crescuți în medii identice și diferite, precum și a copiilor lipsiți de orice legătură de sânge, ajunși în medii identice, cum sunt copiii din orfelinat. În primul caz, al gemenilor și semenilor, avem o *ereditate identică sau similară, pusă în medii asemănătoare sau diferite*, iar în al doilea caz avem o *ereditate diferită, pusă într'un mediu asemănător*.

La aceste două grupe mari de cercetări mai poate fi adăugată o altă serie bogată de cercetări, privitoare la schimbările mai mult sau mai puțin radicale de mediu, în care influența factorilor fizici și culturali poate fi urmărită, ca imigrațiile, exodul dela sat la oraș, influența școlii, etc. Luăm aceste trei categorii de cercetări pe rând.

Gemenii au constituit și constituiesc materialul cu cele mai bogate rezultate în problema, care ne preocupă. Ei singuri îndeplinesc condiția de a prezenta o ereditate mai mult sau mai puțin identică, pe care o putem pune în medii asemănătoare sau diferite. Deaceea ei au atras dela început atenția cercetărilor, iar numărul cercetărilor, făcute asupra lor, este enorm de mare. Printre cele mai importante cercetări trebuiesc amintite acelea datorite lui Galton, Thorndike, Gesell, iar în ultima vreme Newman-Freeman-Holzinger (46).

Există două feluri de gemeni: identici și fraternali. Primii sunt proveniți dintr'o singură celulă și deaceea mai sunt numiți și univitelini, ceilalți din două celule, fiind numiți și bivitelini. Similaritatea genetică a primilor gemeni, proveniți dintr'o singură celulă, e deplină. Ei sunt identici. Similaritatea celor fraternali e mai mică; ei nu mai sunt identici. Criteriile, cu ajutorul cărora se face discriminația dintre aceste două categorii de gemeni, sunt datorite Prof. Newman, care se bucură de renumele de a fi cea mai mare autoritate în această problemă. El e unul din autorii cărții, pomenită mai sus (46), scrisă în colaborare cu un mare psiholog, Freeman și un mare statistician, Holzinger. Ea exprimă ultimul cuvânt asupra problemei.

Cercetându-se corelația dintre inteligența gemenilor crescuți în aceeași familie, cu aproximativ același mediu, ea s'a dovedit a fi de 0.88—0.90 pentru gemenii identici, de 0.60—0.70 pentru cei fraternali, după cum ei erau de sex diferit (0.60) sau identic (0.70). Aceasta față de corelația de 0.50, ce caracterizează legătura dintre inteligența fraților sau lipsa de orice inteligență, ce caracterizează indivizii, lipsiți de orice legături de sânge. Concluzia imediată a acestor fapte e că inteligența — judecată în

lumina corelațiilor de mai sus — pare să fie produsă de ereditate în proporție de 0.80—0.90. În cazul ei, deci, ereditatea ar fi aproximativ de 4—5 ori mai mare decât mediul.

Concluzii asemănătoare pot fi trase și din studiul gemenilor crescuți în medii diferite. Numărul acestor cazuri e foarte mic. Deaceia calculul corelației nu a putut fi făcut. Din descrierea vieții lor, așa cum ea e făcută de Thorndike (58) și Newman-Holzinger-Freeman (46), reiese o asemănare foarte mare, care merge aproape până la identitate, cu toată deosebirea de mediu. Sunt foarte frecvente cazurile când doi gemeni, a căror viață s'a desfășurat la distanțe de mii de kilometri unul față de altul, s'au îmbolnăvit de aceeași boală, în același timp etc.

Constatări asemănătoare, cu privire la prevalarea influenței eredității față de aceea a mediului, s'au făcut și în cazul unora dintre aptitudini, precum și în cazul trăsăturilor de temperament și fire. Constatări de natură cu totul inversă s'au făcut însă în ceea ce privește trăsăturile de caracter și aptitudinile sociale, care s'au dovedit — prin aceasta — a fi în primul rând funcțiuni ale mediului.

Lucruri asemănătoare au fost constatate și în cazul fraților. Corelația dintre inteligența fraților și surorilor s'a dovedit a fi aproximativ 0.50, în cazul când ei trăesc în același mediu. Ea scade la 0.40 și chiar mai puțin, atunci când ei trăesc în medii diferite. Ceeace ar însemna că mediul ar afecta inteligența în aceeași proporție cași la gemeni, adică aproximativ 20%. În schimb însă între caracterul fraților, care trăesc în medii diferite se constată mari deosebiri.

O serie de alte cerceări au fost făcute asupra copiilor din orfelinat, care reprezintă o ereditate diferită într'un mediu uniform. Spre deosebire de copiii cu ereditate variată și medii variate, a căror inteligență nu prezintă nici o corelație, inteligența copiilor din aceleași orfelinate s'a dovedit a corela în proporție de aproximativ 0.15—0.20. Ceeace înseamnă o conformare a concluziilor de mai sus, obținută de astădată pe cale inversă.

Asociația Națională de Educație din America a hotărât în anul 1929, când conducerea ei o avea Prof. Terman, dela Universitatea Stanford din America, să își dedice întregul an de activitate, precum și întregul program al comunicărilor și desbaterilor din congres, raportului dintre mediu și ereditate. În cadrul cercetărilor, care au făcut obiectul comunicărilor din congres, apărute într'un mare volum, există două categorii de cercetări asupra copiilor adoptați, care reprezintă oarecum pivotul întregului congres și volum. O categorie de cercetări e condusă de D-șoara *Burks* (6) la Universitatea Stanford, iar cealaltă de *Freeman* și *Holzinger* (21) la Universitatea din Chicago. Atât *Burks*, cât și *Freeman* și *Holzinger*, au examinat inteligența a mai multe sute de copii în momentul când ei erau adoptați și apoi la un an și doi după adoptare, cu scopul de a vedea efectele adopției în familii cu nivel economic, social și cultural mai ridicat. *Freeman* și *Holzinger* constată o simțitoare îmbunătățire; D-șoara *Burks* o foarte mică îmbunătățire. Această discrepanță de concluzii dând naștere la o primă controversă. D-na *Leahy* (36) dela Universitatea din Minesota reia cercetarile asupra unui grup de copii adoptați din Minneapolis ajungând la concluzii intermediare, dar totuși mai apropiate de poziția D-șoarei *Burks*. În toate trei cazurile s'a constatat o reală îmbunătățire pe latura de caracter.

Ereditate și mediu.

Dacă ar fi să tragem concluzii finale asupra raportului dintre acțiunea mediului și aceea a eredității, judecate în lumina cercetărilor de mai sus, atunci ne-am însuși întru toate concluziile lui Jennings (29, p. 512):

1. „Toate caracteristicile organismului pot fi alterate schimbând genele; presupunând, desigur, că știm care sunt genele și cum trebuiesc schimbate.

2. Toate caracteristicile pot fi alterat schimbând condițiile de mediu, în care organismul se dezvoltă; presupunând că știm care sunt aceste condiții și cum să le schimbăm.

3. Orice schimbare în o caracteristică oarecare a organismului, care poate fi produsă prin alterarea genelor poate fi la fel produsă și prin alterarea condițiilor de mediu. (Această afirmație însă, în comparație cu celelalte două, e susceptibilă de mai multă îndoială; ea se poate, totuși, dovedi ca fiind corectă).“

La concluzii asemănătoare ajunge majoritatea biologilor și psihologilor contemporani, ca Morgan (44), Child (13), Thorndike (58) etc. în America, Hogben (28) în Anglia, Rabaud (49) în Franța, Baur-Fischer-Lenz (4) etc. în Germania, pentru a cita numai cele mai reprezentative nume.

Ereditatea și mediul nu sunt acțiuni opuse, divergente, ci acțiuni reciproce, convergente; ele nu se exclud, ci se includ. Una fără alta e lipsită de oricăre valoare; ele nu pot exista separat, ci numai împreună. Mersul în două picioare e, desigur, însăcut; în lipsă de mediu adecvat omul merge totuși în patru. Înăscută, la fel, e și inteligența, precum și simțul muzical, aptitudinea matematică, mirosul etc. și totuși sălbatecul dela Aveyron, care tresare la căderea unei nuci la zeci de metri și duce orice obiect înodor la nas, nu simte nicio mișcare la auzul unei melodii duioase, tot așa precum nu are nici un sentiment de repulsie la murdăria elementelor fecale din pat, pe care le vede, dar nu pare să le miroase. O inteligență strălucită în lipsă de mediu cât de cât prielnic tânjește, așa precum un idiot pus în condițiile cele mai favorabile de mediu nu devine un om deștept. Adevărata problemă, deaceea, nu e mediu sau ereditate, ci mediu și ereditate, anume *cât* mediu și *câtă* ereditate. Aceasta în cazul fiecărui individ și al fiecărei trăsături.

A fost și mai e și acum obiceiul de a împărți personalitatea umană în însușiri și caractere înăscute și însușiri și caractere

dobândite, învățate. Obiceiul e vădit cu deosebire în lucrările de psihologia educației. Prima parte a celor mai multe din manualele, care se ocupă cu această disciplină, abordează echipamentul nativ, iar a doua pe cel dobândit, învățat, care se suprapune structurii înăscute. Judecând acest obicei în lumina generalizărilor de mai sus, el ne apare complet greșit. Operațiile de clasificare, pe care știința e silită să le întrebuițeze, desigur, trebuiesc să țină în primul rând seama de exigențele de abstracțiune ale minții noastre, căutând să fie cât mai corespunzătoare lor, adecă cât mai comode. Aceste operații nu pot, totuși, să neglijeze nici exigențele intrinseci ale faptelor, ajungând să fie în contradicție cu ele. Inșă, după părerea noastră, împărțirea persoanei umane în două domenii aparte, unul înăscut,

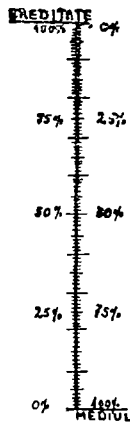

Fig. 17. — Continuul Ereditate-Mediu.

altul dobândit, nu e numai cu totul artificială, ci și în flagrantă contradicție cu realitatea concretă a persoanei, în care ceea ce e înăscut se împlinește în mod *organic* cu ceea ce e dobândit, în așa fel încât ceea ce e dobândit apare ca o prelungire și derivare din ceea ce e înăscut. În această împletire a ceea ce e dobândit cu ceea ce e înăscut tonul uneori e dat de contribuția ereditară, alteori de structura dobândită. Prezente sunt însă totdeauna ambele influențe, ambele contribuții, ambii factori. Deaceea a vorbi de funcțiuni, tendințe și trăsături înăscute și funcțiuni, tendințe și trăsături dobândite, nu e numai un non-sens, ci și o contradicție a faptelor concrete.

În consecință nu ne rămâne decât să găsim o altă modalitate de reprezentare și clasificare a persoanei, ca produs unitar

al eredității și mediului, în așa fel încât influența acestor două categorii de factori să fie totdeauna prezentă, combinându-se în proporții diferite. Realitatea unui *continuum biologic*, ai cărui poli să reprezente ereditatea și mediul, iar linia care-i desparte proporțiile lor de combinare și contopire, ne apare drept singura soluție. Figura 17 exemplifică felul de înfăptuire al acestei soluții.

Figura 18 arată o atare clasificare a diferitelor aptitudini și trăsături de temperament, caracter și fire în continuul ereditate-mediu. Aceasta, desigur, numai sub titlul de ilustrare, deoa-

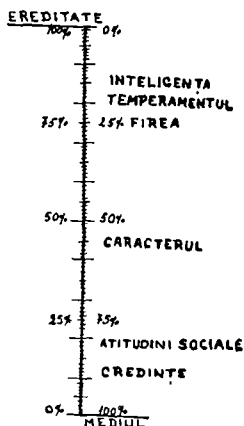

Fig. 18. — Clasificarea funcțiilor și trăsăturilor în Continuul Ereditate-Mediul.

rece actualele cunoștințe asupra proporțiilor de combinare ale eredității cu mediul sunt încă destul de sărace și precare.

S'ar putea foarte bine ca în legătură cu continuul ereditate-mediul să precizăm nu numai proporțiile de combinare ale acțiunii mediului și eredității, ci și frecvența acestor proporții. Credem că nu facem o supoziție cu totul prea hazardată afirmând că această distribuție s'ar putea conforma curbei lui Gauss, ca în Fig. 19.

Părerile psihologilor asupra acestei distribuții sunt încă foarte împărțite. Unii vor înclina să dea mai multă greutate eredității, alții mediului, iar alții vor căuta să le socotească simetric și egale. Supunând un atare continuum ereditate-mediul spre completare la unii dintre cei mai reprezentativi exponenți ai psihologiei americane, în timpul studiilor și cercetărilor noastre în America, am obținut — spre marea noastră surprindere —

curbe foarte diferite. Curba I e însoțită de o seamă de psihologi grupați cu deosebire în jurul lui Thorndike, Terman și Gesell;

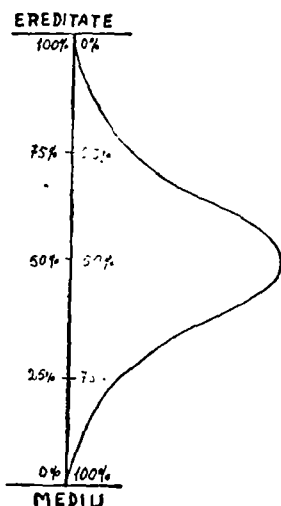

Fig. 19. — Distribuția proporțiilor de combinare ale eredității cu mediul.

curba II are foarte mare trecere în majoritatea cercurilor sociologice și cu deosebire în grupul dela Chicago, reprezentat prin

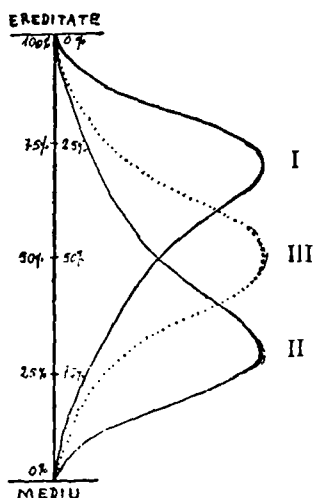

Fig. 20. — Clasificarea funcțiunilor și trăsăturilor persoanei de către Thorndike etc.

W. I. Thomas, Park, Farris, K. Young, Blumer etc. Curba III

se pare a fi, totuși, aceea, care are cei mai mulți aderenți. Fig. 20 cuprinde aceste curbe.

Clasificarea din Fig. 20 are, bineînțeles, un caracter foarte general și e relativă la starea noastră de cultură și educație, în care acțiunea mediului asupra eredității e destul de puternică, actualizând în proporție destul de satisfăcătoare potențialitățile ereditare. Ea nu s'ar potrivi, de exemplu, sălbatecului din Aveyron sau copilelor găsite în haita de lupi din India, în cazul cărora mediul propice pentru dezvoltarea inteligenței a lipsit aproape cu totul și a căror inteligență, tocmai deaceia e aproape numai produsul eredității. Astfel e foarte probabil că în cazul inteligenței lor proporția de combinare a eredității cu mediul nu mai e de 0.80 față de 0.20, ci de 0.90 față de 0.10, în favoarea eredității desigur.

Abateri dela proporția medie de combinare a eredității cu mediul pot să se întâmple și în sens invers. Proporția acțiunii mediului în cazul unui copil cu părinți culti, care se bucură de aproape toate oportunitățile posibile de dezvoltare, e mai mare decât în acela al unui copil din clasa săracă, privat de atari oportunități. Inteligența primului copil poate fi datorită 30% și chiar 35% mediului, iar a celui din urmă numai 10% ori chiar 5%. Dacă am socoti toate posibilitățile de cultivare și educație, pe care societatea actuală le oferă tuturor copiilor, indiferent de clasa de naștere, e foarte probabil ca aceste oportunități să aibă o tendință de distribuție gaussiană.

În orice caz ereditatea și mediul, judecate în lumina discuției de mai sus, nu pot fi confundate sub nici un motiv cu fatalitatea. Ereditatea nu poate fi confundată cu fatalitatea din cauza acțiunii corective de libertate, pe care mediul o oferă, așa precum mediul nu poate fi confundat cu fatalitatea din cauza multiplelor soluții, pe care ereditatea le aduce. Dela naștere, desigur, pot fi predispuși să am o inteligență normală de 100. Aceasta nu însemnează că ajuns într'un mediu mai bun nu voi parveni la 110, așa precum rămas într'un mediu mai rău mă voi ridica doar la 90. Invers, mediul poate fi perfect uniform; el va face, totuși, din unii — anume din cei mai mulți — oameni cu inteligență normală, din alții oameni cu inteligență superioară, iar din grupa a treia oameni cu inteligență scăzută. Acțiunea sa e îngădită de acțiunea mediului. Ceeace însemnează că grație mediului noi avem o anumită alegere, libertate, față de ereditate, iar grație eredității anumite posibilități și preferințe

față de mediu. Cu alte cuvinte mediul ne dă sentimentul libertății — al unei anumite libertăți numai — față de ereditate, iar ereditatea, în schimb, același sentiment, al libertății, față de mediu. Cum însă libertatea față de ereditate însemnează determinism față de mediu și invers, libertatea față de mediu determinism față de ereditate, rămâne pe seama filosofiei să judece dacă *această libertate cu o singură față, niciodată cu amândouă, e libertate adevărată sau simplă iluzie!* Nietzsche spunea odată că libertatea e să știi să joci în lanțuri. Cuvintele sale — judecate în lumina spuselor de mai sus — par să aibă o adâncă semnificație!

Grupe majore de diferențe individuale.

Să încercăm acum, după ce ne-am ocupat de legea de bază a diferențelor individuale și factorii care le determină, să considerăm grupele majore de diferențe individuale, care separă indivizii în diferite categorii mai mult sau mai puțin distincte. Aceste grupe sunt acelea legate de sex, rasă, vârstă și cultură. Diferențele legate de sex, rasă și vârstă, sunt dependente mai mult de ereditate, în vreme ce diferențele determinate de cultură depind mai mult de mediu. Intrucât de grupa diferențelor individuale, legate de vârstă, ne vom ocupa mai deaproape în capitolul referitor la aspectul evolutiv, în acest subcapitol ne vom ocupa numai de cele privitoare la sex, rasă și cultură.

1. *Sexul.* În general se crede că deosebirile dintre sexe sunt foarte mari și că, de obicei, ele sunt în defavoarea femeii, care ar fi o ființă inferioară.

Prima și cea mai decisivă probă cu privire la inferioritatea femeii e faptul că ea s'a manifestat atât de puțin în știință, artă, religie, politică, etc. Această părere, aproape unanim admisă în lumea laică, în deosebi în cercurile bărbaților, la aparență pare să fie confirmată de o serie de date statistice, referitoare la oamenii mari. Intr'adevăr după o statistică a lui Havelock Ellis (19) asupra geniului britanic, din 1030 persoane de geniu numai 55 sunt femei. Constatări asemănătoare a făcut și Cattell (12), care a întocmit statistica a o mie de genii din întreaga lume, între care a găsit numai 32 femei, dintre care 11 erau suverane, deci devenite celebre mai mult unor circumstanțe, ca nenorocire, frumusețe, etc. O statistică diferită a întocmit Cattell

(10) cu privire numai la geniile feminine, anume la 868, aparținătoare la 24 națiuni, începând cu secolul al șaptelea și terminând cu sfârșitul celui trecut. Ea pare să verifice concluziile lui Ellis și Cattell. Celebritatea celor mai multe femei, anume a 337, e datorită unor succese literare, apoi căsătoriei, religiei, nașterii, filantropiei, frumuseții. În puține cazuri e vorba de creații filosofice și științifice sau sociale și politice. Deaceea Castle și conchide că „femeia pare să fie mai mult o creatură de emotivitate, decât una de inteligență și rațiune”.

În o nouă statistică a sa, întocmită la 1927, referitoare la oamenii de știință americani, Cattell constată totuși că femeia apare și în știință în proporție de 725 femei față de 9020 bărbați. În unele științe ca fizica și matematica, procentul femeii e foarte mic, anume 2.1%, în vreme ce în altele, ca psihologia, e mult mai mare, anume 22%. În același timp Cattell mai constată că cea mai mare parte din cele 725 femei de știință sunt foarte tinere, ceea ce insenează că apariția lor e de dată recentă și — ceea ce e și mai semnificativ — coincide cu accesul femeii în Universitate. Căci într'adevăr, cum ar fi fost femeia de știință cu puțină, spune Cattell, atâta vreme cât universitatea era închisă pentru fete, așa cum a fost cazul până în timpul din urmă, iar pentru unele discipline, ca medicina și mai ales dreptul, e cazul — în foarte multe țări — până astăzi? Nu cumva explicarea situației că femeia nu s'a manifestat în știință, această disciplină a inteligenței și rațiunii prin excelență, e atunci datorită faptului că femeia pur și simplu nu a fost lăsată de legislația bărbătească să facă știință precum și faptului că din acest motiv, instrucția și educația ei, atât în școală, cât și acasă, era cu totul în altă direcție, anume în spre profesiunea casnică, a gospodăriei și copiilor? Cattell, precum și alți cercetători, inclină să răspundă în mod afirmativ. Profesiunea casnică, pe care femeia de obicei e chemată să o îndeplinească, instrucția și educația, pe care ea în acest scop o primește și idealul de viață al femeii, căsătoria, și apoi gospodăria și copiii, par, astfel, să fie cauzele fundamentale pentru care femeia s'a manifestat atât de puțin în știință. Atunci când aceste cauze au început să dispară, cum e cazul în ultima vreme, femeia și-a făcut intrarea și în știință și — trebuie să recunoaștem — destul de glorios. Uneori, cum e cazul psihologiei copilului în America, contribuțiile venite din partea femeilor au ajuns să fie cele mai numeroase și la fel de importante ca și ale bărbaților. Aceste

concluzii sunt azi tot mai mult justificate de către cercetările antropologice, care arată că cele mai multe deosebiri dintre bărbat și femeie sunt datorite condițiilor sociale. Numeroasele măsuri cu privire la inteligență și aptitudini arată, deasemenea, că teza inferiorității femeii e cu totul neîntemeiată.

Antropologii sociali mai noi, printre care în deosebi Boas (5), Malinowski (37), Mead (38) etc., au arătat, într'un mod care exclude orice îndoială, că multe din preocupările strict bărbătești, ca șefia casei, conducerea muncii câmpului la unele popoare primitive, sunt, în unele tipuri de societate, în atribuția femeii, în vreme ce unele din preocupările strict femeiești, cum e îngrijirea gospodăriei interne a casei și grija copiilor, sunt în sarcina bărbaților. Ducând o serie de jucării copiilor de pe o insulă din Noua Guineea, în care găsim deosebirile de mai sus, D-șoara Mead (38, 39) a constatat, spre marea ei surprindere, că fetițele alegeau în mod constant jucării asemănătoare cu instrumentele de lucru la câmp etc., în vreme ce băieții preferau păpușile! Ceeace însemnează că faimoasa teză a lui Groos asupra jocului, socotit ca o anticipare a preocupărilor din viața serioasă de mai târziu și ca o pregătire pentru această viață, trebuie interpretată într'o lumină cu totul nouă, anume într'una mai mult sociologică decât biologică. Cu alte cuvinte fetițele noastre preferă păpușile, iar băieții mașinile, nu atât din cauza unei porniri lăuntrice, de natură ereditară, cât mai mult din cauza sistemului nostru social în care trăim și în care femeile îngrijesc de copii, în vreme ce bărbații execută însărcinările dinafara casei. Intrucât în Noua Guineea așezarea socială e exact deandosele, deandosele sunt și preferințele de joc. Deaceea D-șoara Mead și trage următoarele concluzii:

„Suntem siliți să concludem că natura umană este nespun de maleabilă și la condiții sociale contrastante răspunde în chipuri exact inverse. Diferențele dintre indivizii aparținători la sisteme diferite de cultură, cași diferențele dintre indivizii dinlăuntru aceleiași culturi, sunt aproape în întregime diferențe de învățare și condiționare socială, dobândite în deosebi în copilărie, iar forma acestor învățări și condiționări depinde de cultura respectivă. Diferențele dintre sexe sunt în primul rând de această natură, cu alte cuvinte ele sunt creații și tipare culturale și sociale, cărora fiecare generație, băieți și fete, e educată să se conformeze”.

D-șoara Mead face parte dintr'o școală de antropologie socială, ce dă un foarte mare rol culturii în formația personalității.

Deaceea afirmațiile ei ar putea fi primite cu oarecare rezervă. Ele cuprind, totuși, foarte mult adevăr și trebuie serios meditate de toți aceia care mai cred în inferioritatea femeii și — eventual — mai atribue această inferioritate eredității.

Să trecem acum la cercetările experimentale, făcute asupra aptitudinilor și trăsăturilor de temperament și caracter ale celor două sexe. Numărul acestor cercetări e pur și simplu enorm. Puneri la punct fac Allen (1), Goudenough (26), Miles (43) etc.

Cu puține excepții, ca daltonismul (orbirea la anumite culori), care apare aproape numai la bărbați, simțurile și dexteritate manuală sunt aceleași, atât la băieți, cât și la fete. Băieții excelează însă în forța fizică, deci în vigoarea mișcării și rezistența la oboseală, precum — se pare — și în rapiditatea și preciziunea mișcării, în vreme ce fetele sunt superioare în fineța mișcării. În ceea ce privește aptitudinile, băieții sunt superiori la matematică, aptitudinea tehnică și orientarea în spațiu, în vreme ce fetele excelează în aptitudinea verbală și memorie. Ele țin mai bine minte diferitele întâmplări și sunt mai amatoare de vorbă. Sunt aceste deosebiri datorite eredității sau mediului? Probabil amândora, În neîntrecuta sa lucrare asupra inteligenței, Burt (7) spune:

„Ținute și supravegiate acasă, fetele... inclină spre viață sedentară și vorbă multă... în consecință ele excelează în activitatea lingvistică și conversații. Băieții... au de a face mai mult cu lucruri practice, perceptivă, înafară de casă. Ei sunt trimiși la prăvălie cu bani. Ei au voie să se joace și să umble pe străzi. Ei sunt încurajați să mănuiască instrumente, să facă jucării și unelte. Deaceea nu e nici o mirare... că în general băieții cresc cu mâna și cu ochiul mai mult decât cu gura și cu penița". (p. 196).

O egalitate aproape deplină constatăm la inteligență. Până la 14 ani fetele sunt în general mai inteligente decât băieții, iar după această vârstă sunt puțin mai inteligenți băieții. Pretinsa teză a inferiorității femeii ca inteligență, socotită prin prisma numărului imens de cercetări făcute asupra acestei probleme, rămâne de domeniul fanteziei.

Pe același picior de egalitate găsim fetele și băieții și în succesul școlar. Notele fetițelor din clasele primare și liceul inferior sunt chiar ceva superioare. Băieții manifestă o vădită superioritate la Universitate. Cauza, probabil, trebuie căutată în scopul urmărit. Băieții vin cu toții pentru a-și lua o diplomă, în vederea carierei, în vreme ce o bună parte din fete mai vine și pentru căsătorie.

Diferențe mari și semnificative găsim în domeniul preferințelor, intereselor și atitudinilor sociale. Interesul estetic, social și religios al fetelor e mult mai mare decât al băieților, care în schimb le sunt superiori în interesele teoretice, economice și politice, așa cum Allport și Vernon (2) au arătat. Deasemenea fetele sunt mai conservatoare și țin mai mult la obiceiuri și tradiție de cât băieții, care sunt mai revoluționari și mai dispuși la inovații și aventură. În ceea ce privește caracterul, fetele sunt — așa cum reiese din cercetările lui Hartshorne și May (27) — mai dispuse la cooperare, mai persistente în urmărirea motivelor și cu mai multe inhibiții. Ele țin mai mult la reputație. În privința trăsăturilor de fire constatăm mai multă introversiune la fete și extroversiune la băieți. Instabilitatea emotivă și simptomele neurotice sunt mai frecvente și accentuate la fete, în deosebi între 15—18 ani, așa cum Mathews (24) a arătat. Fetele sunt mâncate de mai multă neliniște, au foarte multe reverii și visuri urâte, indispoziții etc., ceea ce l-a făcut, probabil, pe Michellet să spună că „femeia e o bolnavă”. Băieții, dimpotrivă, sunt caracterizați prin mai mult curaj, încredere în sine; ei sunt firi mai dominante, mai predispuși spre faptă decât spre vis, etc.

În ultima vreme Terman și Miles (57) au întreprins un foarte vast studiu, de natură experimentală și statistică, menit să definească mai bine caracterele de masculinitate și feminitate, ce deosebesc bărbații de femei. Dat fiind caracterul de obiectivă și largă documentare a cercetărilor, reproducem concluziile la care ei ajung:

„Din orice punct de vedere au fost examinați bărbații, pe care i-am studiat, ei au arătat un deosebit interes față de aventură, explorare, și căutare de noi lucruri, față de activități fizice încordate, afară în aer liber, precum și față de mașini, știință, fenomene fizice și invenții, apoi, deși mai puțin, față de comerț și afaceri. Pe de altă parte femeile din grupurile pe care le-am studiat, manifestă mult interes față de treburile casnice și obiectele și chestiunile de artă; ele preferă mult mai mult viața sedentară și preocupările casnice în deosebi pe acelea legate de copii, bolnavi și neputincioși. În sprijinul acestor diferențe și ca un supliment al lor, trebuie considerate o serie de diferențe subiective, legate de dispoziția sufletească generală și emoții. Bărbații manifestă, în mod direct sau indirect, mai multă afirmare de sine și agresivitate; ei arată mai multă duritate și lipsă de frică, precum și mai multă vigoare și asprime în manieră, vorbă și sentimente. Femeile se arată a fi mai compătimitoare și simpatetice, mai timide, mai disprețuitoare, cu sensibilitate estetică mai fină, în general mai emotive . . . mai moraliste, deși predispușe să admită în ele înșile mai multă

slăbiciune în stăpânirea și controlarea de sine și în constituția lor fizică". (pp. 447—448).

Bineînțeles, aceste deosebiri, care separă un sex de altul, nu pot fi atribuite numai eredității, ci și mediului. Ele sunt produsul ambilor factori. În măsura în care ele sunt datorite eredității ele sunt universale și vor caracteriza întreaga omenire; în măsura, însă, în care ele sunt datorite mediului, ele sunt relative sistemului de civilizație și cultură în care trăim. Într'un alt sistem, ca cel din Noua Guinee, de care am vorbit, diferențele de sex ar lua, desigur, alt aspect.

2. *Rasa*. Rasa constituie una dintre cele mai dezbătute teme ale vremii. Un stat de mărimea și cultura Germaniei, încearcă a-și baza întreaga sa politică și cultură pe ideea de rasă. Pe de altă parte, un alt stat, de dimensiunea și civilizația Americii, neagă rasei aproape orice importanță, socotind că națiunea e în primul rând o unitate culturală. Probă, spun cercetătorii Lumii Noi, înșiși Americanii, care — cum a spus marele lor scriitor, Sinclair Lewis, distins cu premiul Nobel — sunt 25 % Englezi, 15 % Germani, 10 % Francezi, 10 % Italieni, 10 % Polonezi, apoi Olandezi, Danezi, Ovrei, Cehi, Unguri etc. Ceeace, totuși, nu-i oprește de a se simți și de a fi Americani, adecă o largă, foarte largă comunitate socială cu obiceiuri, aspirații — și chiar puțin trecut istoric — comune.

Prin rasă în general se înțelege o *comunitate de trăsături psihice și mai ales fizice ereditare*. Definiția e simplă și clară și e însușită de majoritatea antropologilor. Greutatea începe însă atunci când e vorba de criteriul de care trebuie să ne servim în izolarea și definirea unei rase de altă rasă. Luând criteriu culoarea pielii, Linnaeus a deosebit rasa albă, neagră, roșie și galbenă. Criteriul și clasificarea sa au devenit atât de populare, încât lumea laică le și socotea definitive, ceeace nu e, totuși, de loc cazul. Aceasta, deoarece criteriul pielii s'a dovedit a fi foarte labil. Sunt albi mai negri ca unii negri, mai roșii ca unii roșii și mai găbeni ca unii galbeni. Aceasta în special atunci când trăiesc în mediul originar, în care celelalte rase au trăit. Deaceea criteriul e învechit și singur nu mai e întrebuintat de nimeni. Broca, Gobineau, Chamberlain etc., au propus indicele cranian, alții pigmentarea ochilor sau compoziția pielii, iar în ultima vreme glandele interne și întreaga constituție a corpului. Legea germană de asigurare a purității de rasă are la bază șapte criterii:

înălțimea, indicele cranian, cefalic, indicele nasului, indicele facial, culoarea părului, culoarea ochilor și culoarea pielii.

Greutățile de deosebire între o rasă și alta totuși nu au încetat. Cele șapte criterii de multe ori se bat cap în cap. Un individ e nordic în ceea ce privește culoarea pielii, ochilor și a părului, alpin în ceea ce privește înălțimea și mediteranian în privința indicelui cranian și — eventual — nasal. O judecată definitivă în atari condiții evident e foarte anevoioasă. Cel puțin în o bună parte din cazuri. Deaceia judecata finală nici nu se mai face numai după unele criterii, ci după toate criteriile, cu atenție specială la structura lor.

Întrebuințând în mod combinat mai multe criterii Kroeber (34) a propus următoarea clasificare, însușită de cea mai mare parte din antropologii anglo-saxoni:

I. Rasa caucaziană sau albă:

1. Nordică,
2. Alpină,
3. Mediteraniană,
4. Indiană.

II. Rasa mongolă sau galbenă:

1. Mongolă,
2. Malaeză,
3. Indiană americană.

III. Rasa neagră:

1. Negrii,
2. Polinesienii,
3. Airu,
4. Grupe mici indo-australiene.

Noțiunea de rasă, bine înțeles, nu trebuie identificată cu cea de limbă, cultură și națiune, cu care în general merge adeseori mână în mână, dar față de care poate fi și distinctă. Rasa e o realitate ereditară, biologică, în vreme ce limba, cultura și în bună parte națiunea, sunt realități psihologice sociale. Uneori ele sunt paralele; alteori nu. Americanii sunt o națiune mai mult sau mai puțin unitară, cu obiceiuri și aspirații comune, mai puțin încheși ca limbă, dar diferiți ca rasă. Francezii sunt o națiune și o limbă, dar altfel un amestec de trei sub-rase diferite: mediteraniană, nordică și alpină, așa precum Italienii sunt alpini și mediteranieni, iar Germanii alpini și nordici. Arienii, care au la origine o singură limbă, sunt altfel sub-rase diferite. La

fel latinii, care se deosebesc totuși pe plan de națiune și cultură.

Amestecul raselor, dealtfel, nu trebuie să ne mire. Istoria e plină de exemple. E destul să amintim împerecherile de rase, la care a dat naștere imperiul roman, năvălirile popoarelor barbare, etc.

S'a spus și se spune că rasele nu sunt egal de înzestrate dela natură. Unele sunt superioare, altele inferioare; unele produc cultură, altele nu. E teza ridicată de Gobineau și Chamberlain, adecă un Francez și un Englez, pe care politica germană și-a însușit-o în foarte mare parte. Care e adevărul?

Un răspuns precis la această întrebare e foarte greu dacă nu deadreptul imposibil. Condițiile științifice, pe care el le presupune ca satisfăcute în prealabil, sunt aproape cu neputință de respectat. Căci pentru a da un răspuns la această întrebare avem, în primul rând, nevoie de măsurări; aceste măsurări, apoi, trebuie făcute la cel puțin câteva mii de indivizi; aceste mii trebuie să fie omogene ca educație, cultură, clasă socială, nivel economic etc., deoarece toți acești factori de eterogenitate sunt în stare să producă diferențieri de natură aparentă. Mai sunt apoi deosebirile de natură psihologică ce depind în foarte mare proporție de limbă, care variază dela popor la popor. Cu alte cuvinte numărul greutăților e atât de mare, încât pare să fie aproape cu neputință de înlăturat. Din acest motiv cercetările, care au ținut seamă de toate aceste greutăți și care să lucreze cu grupe de populație suficient de mari și omogene ca nivel cultural, economic, social etc., cât și ca vârstă, sex, educație, mediu urban sau rural și așa mai departe și care — în același timp — să fie făcute cu teste independente de limba vorbită, sunt foarte puține. Printre ele cercetările lui Klineberg (32), profesor la Universitatea Columbia din New-York, sunt, desigur, cele mai importante.

Klineberg a aplicat testul de performanță Pintner-Paterson, care are avantajul de a măsura inteligența fără a face apel la limbă, la 7 grupe de populație rurală, cu aproximativ același mediu social și același nivel economic și cultural. În fiecare grup sunt 100 de copii între 10—12 ani. Două grupe sunt din Germania, trei din Franța și două din Italia. Tabela 3 dă rezultatele obținute în unități de medie aritmetică, median și întinderea dela cel mai prost la cel mai inteligent, cu excluderea celor 5% dela ambele extreme ale curbei.

Tabela 3.— *Inteligența unor grupuri rasiale și naționale, după Klineberg (32).*

Grupul	Provincia	Numărul satelor cercetate	C o t a		
			Media	Me- dianul	Intinde- rea
1. German Nordic	Hanover	17	197.2	197.6	69—289
2. Francez Mediteranian	Pyrineii orientali	12	194.4	204.4	71—271
3. German Alpin	Baden	10	199.6	199.0	80—211
4. Italian Alpin	Piemont	10	186.8	187.3	69—306
5. Francez Alpin	Auvergne și Velay	19	180.2	185.3	72—296
6. Francez Nordic	Flandra	13	178.8	183.3	63—314
7. Italian Mediteranian	Sicilia	9	173.0	172.7	69—308

Diferențele dintre cele trei rase considerate sunt mai mici decât diferențele naționale. Combinând cele trei rase împreună, indiferent de naționalitate, obținem media 188.5 pentru nordici, 187.5 pentru alpini și 185.2 pentru mediteranieni. Ceeace însemnează că nordicii sunt ceva mai inteligenți decât alpinii, care la rândul lor, sunt ceva mai deștepți decât mediteranienii. Aceste diferențe sunt însă departe de a justifica teza lui Chamberlain sau Gobineau, referitoare la superioritatea rasei nordice, singura capabilă de cultură. În orice caz diferențele dintre grupurile naționale sunt mai mari decât cele dintre grupurile rasiale, iar diferențele rasiale din sânul grupurilor naționale nu numai că nu verifică teza superiorității nordicilor, dar chiar o contrazic. Așa, mediteranienii francezi sunt mai deștepți decât cei alpini, care sunt mai deștepți decât nordicii, care se clasifică, astfel, tocmai la coadă. La fel cu alpinii germani, care sunt mai inteligenți decât nordicii germani. Singuri alpinii italieni par a fi mai inteligenți decât mediteranienii italieni.

Klineberg nu s'a limitat numai la testele de inteligență, ci — în colaborare cu Fjeld și Foley (33) — au aplicat și testul de interes Allport-Vernon, chestionarul de instabilitate emotivă și neurotism Bernreuter, testele de onestitate și persistență May-Hartshorne și un test de sugestibilitate. El constată și în aceeași privință diferențe asemănătoare cu cele dela inteligență. Diferențele rasiale există, dar ele sunt mici, nu depășesc pe cele naționale și sunt departe, foarte departe, de semnificația atribuită lor de aderenții rasismului popular.

Concluziile lui Klineberg, desigur, frapează pe cei obișnuți cu interpretarea romantică a unui Gobineau sau Chamberlain. Ele nu surprind, totuși, pe cei obișnuți cu rezultatele celorlalte cercetări științifice, ca acelea datorite lui Porteus și Babcock (48), Reuter (50), Garth (23), Laughlin (35) etc. — pentru a nu cita decât numai câteva nume proeminente — și care concordă întru toate cu concluziile lui Klineberg. În același sens vorbesc și cercetările americane asupra inteligenței negrilor în compa-

rație cu aceea a albilor și al căror număr e prea mare pentru a-l putea cita aci. O anumită diferență între inteligența negrilor și albilor există și ea e în mod constant în favoarea albilor, așa precum există și o deosebire în aptitudinea muzicală în favoarea negrilor. Aceste deosebiri nu pot explica însă sub nici un motiv marile diferențieri, care există între cultura albă și neagră. Explicarea acestor diferențieri trebuie căutată, deci, în complexitatea mediului social și cultural. Ceeace s'a susținut, dealtfel, despre negrii, comparați cu albi, s'a susținut și despre rasa galbenă și roșie. Totuși atunci când Japonezii și Chinezii au ajuns să se bucure de educația și cultura albilor, ei s'au dovedit la fel de capabili. Nu trebuie să uităm, apoi, că așa precum negrii și galbenii ne apar inferiori nouă, la fel, adecă inferiori, suntem

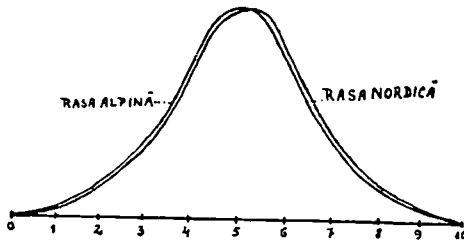

Fig. 21. — Natura diferențelor dintre rase.

și noi în ochii lor! Lectura acelei minunate cărți a Doamnei Buck, *Patriotul*, precum și lectura altor opere asemănătoare, este extrem de instructivă din acest punct de vedere. Sentimentul superiorității este mult mai ridicat la Japonezi, atât față de Chinezi, cât și față de Albi.

Evident că atât diferențele legate de sex și rasă, cât și acele legate de cultură, de care ne vom ocupa mai jos, trebuie înțelese în sens statistic general și nu în sens individual. Cu alte cuvinte faptul că nordicii sunt mai inteligenți cu trei puncte (dintr'un total de aproximativ două sute de puncte, deci 1.5% numai) decât alpinii sau mediteranienii, nu înseamnă de loc că orice nordic e mai deștept decât oricare alpin sau mediteranian. El poate, la fel de bine, să fie mai prost sau egal de deștept. Totul depinde de poziția la care el se plasează în ierarhia diferențelor din sânul uneia și aceleiași rase. Curbele din Fig. 21 sunt menite să ilustreze în mod concret și intuitiv aceste lucruri.

Precum se vede din Fig. 21, curba de variație a diferențelor

de inteligență dintre rasa nordică se suprapune — în mod exact în 98.5% — cu curba acelorași variații a rasei alpine. Mai rămâne numai un procent și jumătate, care merge în favoarea nordicilor și care, deci, nu se suprapune. Aceasta mai însemnează că diferențele dintre indivizii uneia și aceleași rase sau sex sunt, bineînțeles, de zeci și sute de ori mai mare decât acele dintre rasele sau sexele diferite. În cazul nostru — bazat pe interpretarea datelor lui Klineberg — diferențele dintre rase sunt de 3 puncte în vreme ce diferențele dintre cel mai prost și cel mai deștept individ din aceeași rasă sunt de 200!

3. *Cultura*. Concluziunile de mai sus, referitoare la inexistența deosebiriilor de dotație mintală nativă dela o rasă la alta, desigur nu trebuesc interpretate în sensul că orișice diferențe între rase sunt inexistente. Faptele sunt mult prea evidente pentru a ne dovedi că ele există. Atât numai că diferențele existente nu sunt determinate atât de ereditate, cât mai ales de mediu, anume de mediul social, economic, educațional și cultural, în care popoarele trăiesc. Cu alte cuvinte ele sunt, în primul rând și în proporție covârșitoare, diferențe de cultură și ca atare explicarea lor trebuie căutată în atmosfera și tradiția culturală a diferitelor popoare și mai puțin, foarte puțin, nebanuit de puțin, în înzestrarea lor ereditară.

Una dintre cele mai lămurite dovezi în sprijinul acestor afirmații o constituie faptul că diferențele de cultură nu există numai între popoare, ci și în sânul acelorași popoare și națiuni. Căci oricare ar fi deosebirile între un intelectual bucureștean și unul dela Paris, Londra, Berlin, Roma sau New York, e cert că ele sunt mult mai mici decât acelea dintre același intelectual și Ion sau Gheorghe dintr'o comună situată la câțiva zeci de kilometri distanță de București, unde nu e cunoscută nici electricitatea, nici baia, nici cinematograful, nici cartea, iar obiceiurile sunt cu totul altele decât acelea din capitală, așa încât conviețuirea dintre intelectual și țăran în aceeași cameră ar fi, de exemplu, foarte anevoioasă. Ceeace nu ar fi de loc cazul cu un intelectual dela Berlin sau Paris. Cercetările de psihologie și antropologie socială, precum și cele de sociologie a culturii, sunt unanime în a recunoaște aceste fapte.

Se spune că Maiorescu nu prea credea cu putință creația românească în știință și filosofie, fiind de părere că „celula nervoasă nu rezistă”. Nu știm dacă această afirmație e adevărată sau poveste. Fapt e că ea e de două ori greșită. Odată

fiindcă în cazul când celula nervoasă într'adevăr nu rezistă, atunci e o mare iluzie să crezi că ea va rezista în două, trei generații. Atari adaptări biologice în celule nu se fac decât în sute și mii de generații. În al doilea rând deoarece rezistența la care Maiorescu se referea, de fapt nu e de loc de ordin biologic, ci de ordin social și cultural. Într'adevăr, judecând afirmația sa, prin prisma actualelor cunoștințe din biologie, psihologie și sociologie etc., nu avem nici un motiv, oricât de mic ar fi el, să credem că celula nu rezistă. Ceeace nu rezistă e cu totul altceva, anume mediul social, politic, științific și cultural. Proba o constituie însuși faptul că atunci când mediul cultural românesc s'a schimbat cât de cât, creația științifică românească a și apărut. Cum ar fi putut face Haret știință — deși dăduse toate probele prin faimoasa sa teză de doctorat — când reîntors în țară, cu colegul său Emanuel, și cerând fonduri Ministrului din acea vreme pentru procurarea revistelor și cărților necesare activității științifice, a primit mustrarea, pe care a primit-o?¹⁾ Trebuia schimbată însă atmosfera, pentruca Ministrul Educației să ajungă să înțeleagă că știința nu e nici încheiată, nici însușită toată cu un doctorat și că e în continuă perfecționare, iar această perfecționări nu poate fi desăvârșită fără reviste și cărți. De aci și diviziunea muncii pe care Haret — după propriile sale mărturisiri — a făcut-o cu Prof. Emanuel. Unul a rămas să facă numai știință, iar celalalt și politică pentru a schimba mentalitatea Ministerului în așa fel încât creația științifică să fie nu numai înțeleasă, dar și sprijinită. Și într'adevăr azi ne mândrim cu creația românească în matematici!

Se vorbește foarte mult despre inteligența popoarelor, susținându-se că unul e mai inteligent decât altul. Se spune că Franzezii ar fi mai inteligenți decât Germanii sau Englezii ori invers și în tot cazul mai inteligenți decât noi sau alt popor mic și fără cultură prea dezvoltată. Popoarele europene sunt, la rândul lor, mai inteligente decât cele din Africa sau Asia, pe care ele le-au și făcut colonii etc. Judecând aceste credințe, atât de înrădăcinate în mentalitatea noastră de toate zilele, prin prisma concluziilor de mai sus, referitoare la rasă și cultură, ele apar cu

¹⁾ Se spune că Ministrul, rămas de pomină, le-ar fi spus cam următoarele: „Cum să vă dau banii pentru cărți și reviste? Dar la Paris ce ați făcut? Deaceea v'a dat Statul burse, ca să învățați acum, acasă, nu la Paris, când trebuia?”

totul greșite. A spune, de exemplu, că Francezii sunt mai inteligenți decât noi Români, să zicem, înseamnă același lucru cu a spune că un bucureștean tobă de carte și umblat în lume e mai *deștept* decât un țaran din Vlașca, neumblat și fără carte. Cu alte cuvinte, înseamnă a confunda *educația și cultura* cu *inteligența*. Dar ele sunt realități cu totul diferite, care stau pe planuri complet deosebite. Inteligența e o aptitudine individuală înăscută, în general una și aceeași dela rasă la rasă — necum dela popor la popor — în vreme ce cultura e o realitate socială, alta și alta dela popor la popor, dupăcum altele și altele sunt și condițiile care o determină, ca organizația socială, mărimea populației, poziția geografică și istorică etc. Într'adevăr nu avem nici un motiv — înțelegem de ordin științific — să credem că poporul românesc, pus exact în aceleași condiții ca cel francez, nu va produce tot atât cât geniul francez, și invers.

BIBLIOGRAFIE

1. ALLEN, C. N., *Studies in Sex Differences*. Psychol. Bull. 1927, 24, 394—304.
2. ALLPORT, G. W. și VERNON, PH. E., *A Test for Personal Values*. J. Abn. and Soc. Psychol. 1931, 26, 231—248.
3. ANASTASI, A., *Differential Psychology*. McMillan, N. Y. 1937.
4. BAUR—FISCHER—LENZ, *Erblichkeitslehre und Rassenhygiene*. Vol. I—II. Lehmann. München. 1931.
5. BOAS, F., *Anthropology and Modern Life*. Norton, N. Y. 1928.
6. BURKS, B. S., *The Relative Influence of Nature and Nurture upon Mental Development* 27th. Yearbook Nat. Soc. Educ. 1928, Part. I, 103—217.
7. BURT, C., *Mental and Scholastic Tests*. King. London. 1921.
8. CANDOLLE, de A., *Histoire des Sciences et des Savants depuis deux siècles*. Georg. Genève. 1873.
9. CASTLE, C. S., *A Statistical Study of Eminent Women*. Arch. Psychol. No. 27. 1913.
10. CASTLE, W. E., *Genetics and Eugenics*. Harvard. Univ. Press. Cambridge. 1924.
11. CATTELL, J. MC., *Statistical Study of American Men of Science*. Science. 1906. 24, 732—742.
12. CATTELL, J. MC., *American Men of Science*. Science Press. N. Y. 1933.
13. CHILD, C. M., *The Organism as a Behaviour Pattern*. Bull. Soc. for Soc. Research. 1926.
14. CHILD, C. M., *Physiological Foundations of Behaviour*. Holt. N. Y. 1924.
15. CONKLIN, L., *Hérédité et le Milieu*. Flammarion. Paris. 1920.
16. DANIELSON and DAVENPORT, *The Hill Folk*. Eugenics. Record Office Memoir No. 1. 1912.

17. DAVENPORT and ESTABROOK, *The Nam Family*. Idem. No. 2. 1912.
18. DUGDALE, R. L., *The Jukes: a Study in Crime, Pauperism, Disease and Heredity*. Putnam. N. Y. 1910.
19. ELLIS, H., *A Study of British Genius*. Hurts and Blackett. London. 1904.
20. ELLIS, R. S., *The Psychology of Individual Differences*. Appleton. N. Y. 1928.
21. FREEMAN, HOLZINGER, MITCHELL, *The Influence of Environment on the Intelligence, School Achievement and Conduct of Foster Children*. 27 th. Yearbook, Nat. Soc. Educ. 1928. Part. 1. 103—217.
22. GALTON, FR., *Hereditary Genius*. McMillan. London. 1914.
23. GARTH, T. R., *Race Psychology*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1931.
24. GESELL, A., *Infancy and Human Growth*. McMillan. N. Y. 1921.
25. GODDARD, H. H., *The Kallikak Family*. McMillan. N. Y. 1921.
26. GOUDENOUGH, F. L., *The Consistence of Sex Differences in Mental Traits at Various Ages*. Psychol. Rev. 1927, 34, 440—462.
27. HARTSHORNE, MAY etc., *Studies in Deceit*, Vol. I—III. McMillan. N. Y. 1928—1930.
28. HOGBEN, *Nature and Nurture*. Allen. London. 1933.
29. JENNINGS, H. S., *Biological Basis of Human Nature*, Norton. N. Y. 1930.
30. KELLOG, W. N., *A further Note on the Wolf Children of India*. Amer J. Psychol. 1924, 46, 149—150.
31. KELLOG, W. N. și L. A., *The Ape and the Child*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1933.
32. KLINEBERG, O., *Race Differences*. Harper. N. Y. 1935.
33. KLINEBERG, FJELD and FOLEY, *An Experimental Study of Personality. Differences between Racial and National Groups*. (Vezi Anastasi, 3).
34. KROEBER, A. L., *Anthropology*. Harcourt, Brace Co. N. Y. 1923.
35. LAUGHLIN, H. H., *An Analysis of America's Modern Melling Pot*. U. S. Gov't Printing Office. Washington. 1923.
36. LEAHY, A. M., *Nature-Nurture and Inteligence*. Genet. Psychol. Monogr. 1935, 17. 236—308.
37. MALINOWSKI, B., *Sex and Repression*. Brace Co. N. Y. 1927.
38. MEAD, M., *Growing up in New Guinea*. Moroc. N.Y. 1930.
39. MEAD, M., *Sex and Temperament in three Primitive Societes*. Morrow. N. Y. 1935.
40. MARGINEANU, N., *Elemente de Psihometrie*. Inst. de Psihol. Cluj. 1938.
41. MARGINEANU, N., *Analiza factorilor psihici*. Idem. 1938.
42. MATHEWS, E., *A Study of Emotional Instability in Children*. J. Delinq. 1938, 8, 1—8.
43. MILES, C. C., *Sex in Social Psychology*. In Murchison, *Handbook of Social Psychology*. Clark. Univ. Press. Worcester, 1935.
44. MORGAN, T. H., BRIDGES, C. și STURTEVANT, A. H., *The Genetics of Drosophila*. Nijhof. Hague. 1925.
45. MORGAN, T. H., *Evolution and Genetics*. Princeton Univ. Press. 1925.
46. NEWMAN, HOLZINGER, FREEMAN, *Twins*. The Chicago Univ. Press. 1935.

47. ODIN, A., *Génèse des grands hommes, gens de lettres Français modernes*. Vol. I. Libraire Universitaire. Paris. 1895 și Vol. II. Lausanne. H. Mignot. 1895.
48. PORTEUS și BABCOCK, *Temperament and Race*. Badger. Bostan. 1926.
49. RABAUD, E., *Biologie Générale*. Alcan. Paris. 1920.
50. REUTER, E. B., *Race Mixture*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1931.
51. ROȘCA, A., *Măsurarea Inteligenței*. Inst. de Psihologie. Cluj. 1930.
52. SANDERS, B. S., *Environment and Growth*. Warwick and York. Baltimore. 1934.
53. ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ, FL., *Selecția Capacităților și Orientarea Profesională*. Inst. de Psihologie. Cluj. 1929.
54. SQUIRES, P. C., *Wolf Children of India*, Amer. J. Psychol. 1927, 38, 313—315.
55. SWESINGER, G., *Heredity and Environment*. McMillan. N. Y. 1933.
56. TERMAN, L., COX, etc., *Genetic Studies of Genius*. Vol. I—III. Stanford. Univ. Press. Palo Alto, California. 1925—1930.
57. TERMAN and MILES, *Sex and Personality*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1936.
58. THORDIKE, ED. L., *Educational Psychology*. Vol. I—III. Teachers College-Columbia Univ. N. Y. 1923.

Capitolul V

ASPECTUL EVOLUTIV

Bărbatului copilul i-a fost tată...¹⁾
Wordsworth

Persoana umană este o realitate profund dinamică, în continuă schimbare și devenire. Transformarea și devenirea ei e atât de inerentă firii noastre, încât unii filosofi, Bergson în deosebi, socot evoluția noastră în timp drept singura dimensiune a vieții. Aceasta în opoziție cu materia, care ar fi doar extensiune în spațiu²⁾.

Acest proces de neostoită devenire nu poate și nu trebuie să fie confundat cu acela de succesiune, în care momentul prezent ar fi oarecum *separat* de cel precedent sau de cel următor. Nu, atari *separări* între momente nu există; inserierea lor e continuă, nu discontinuă; prezentul *se scurge* din trecut, *prelungindu-se* în viitor. Cu alte cuvinte înlănțuirea e organică, în așa fel încât în *discontinuitate* avem totdeauna o *continuitate*, așa precum în *multiplimitate* avem oricând *unitate*. Totul se aseamănă curgerii unui râu sau torent, cum așa de bine a spus James. Continuarea în schimbare e, astfel, primul caracter de bază al devenirii persoanei.

Pe lângă el însă mai avem și pe al doilea. Continuarea are

¹⁾ Pentru traducere sunt îndatorat D-lui Prof. Grimm.

²⁾ Această teză e contrazisă atât de evoluția științelor vieții, cât și de aceea a științelor fizice. A elimina dimensiunea spațială din științele vieții înseamnă a face cu neputință analiza — precum și sinteza — statică a vieții, ilustrată în cele două capitole precedente, tot așa precum a înlătura dimensiunea temporală din fizică ar însemna a face *tabula rasa* peste toate contribuțiile fizice moderne, în cre timpul joacă un rol atât de important. Bergson a și luat, dealtfel, atitudine contrară acestor noi contribuții (*La théorie de la relativité*. Alcan), dar fără prea mare succes.

o anumită direcție, de obicei una și aceeași pentru toți, deși, altfel, scara diferențelor individuale se bucură, în această privință, de aceeași actualitate, ca și în ceea ce privește caracterele statice. Schimbarea și transformarea noastră în timp are în permanență un anumit rost și un anumit scop, care ne imprimă o anumită orientare; ea e totdeauna o evoluție, nu o simplă devenire. Direcția acestei evoluții e de așa natură încât în cadrele ei putem vorbi de o perioadă de creștere și ascensiune, copilăria, urmată de o perioadă mai lungă, maturitatea, care se termină prin una de coborîre, ce caracterizează bătrânețea. În lăuntrul acestor trei mari perioade pot fi deosebite alte faze mai scurte, cum sunt copilăria, pubertatea și adolescența, în cazul primei perioade, apoi început de maturitate, plină maturitate și sfârșit

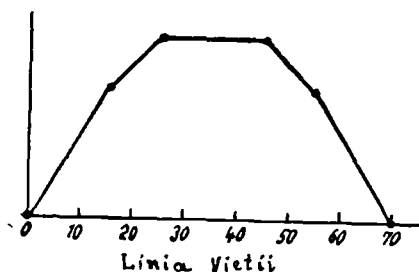

Fig. 22. — După Bühler (13).

de maturitate, în sânul celei de a doua, și așa mai departe. Dacă ar fi să prezentăm aceste faze și direcția căreia ele se supun, în mod grafic, așa cum Charlotte Bühler (13) a încercat, atunci, am spune că desfășurarea vieții se aseamănă unei linii curbe, cu accelerație negativă în copilărie, orizontală la maturitate și cădere mai mult sau mai puțin piezișă la bătrânețe. Figura 23 dă o atare linie a vieții. Bineînțeles că această curbă este de natură cu totul generală, reprezentând linia *medie* a vieții indivizilor, așa cum ea rezultă din liniile de creștere ale diferitelor aptitudini și trăsături de temperament, caracter și fire, care sunt altele și altele. Memoria ori temperamentul, de exemplu, ajung la maturitate mult mai repede decât inteligența, care se maturizează, totuși, mai curând decât caracterul. Instinctul friței, de pildă, apare și îmbracă toate formele mature din primele zile — unii spun chiar înainte de naștere — în timp ce instinctul sexual întârzie până la pubertate. *Diferențe între indivizi și*

diferențe înlăuntru aceluiasi individ, atât pe plan static cât și pe plan dinamic — iată adevărul, singurul adevăr.

Cauzalitatea acestei linii, care reprezintă procesul de curgere a vieții e, bineînțeles, dublă; ea trebuie căutată atât în direcția eredității, cât și a mediului. Uneori, desigur, mai mult în direcția mediului, alteori în cea a eredității. Proporțiile de combinare sunt infinite și deaceia e foarte probabil că una și aceeași proporție nu se repetă nici la doi indivizi, nici la două variabile dinlăuntru unui singur individ. Certă este, în orice caz, *prezența ambilor factori la orice individ și la orice variabilă.*

În măsura în care fenomenul de creștere, maturizare și declin, e determinat de ereditate, avem de a face cu procesul de *maturizare*; în măsura în care el e determinat de mediu, avem de a face cu procesul de *învățare*¹⁾. În primul caz avem de a face cu un proces de coacere, în care un act sau o trăsătură oarecare apare în virtutea eredității, care-i determină *natura* și *momentul* de apariție; în al doilea cu un act de schimbare și acomodare, determinat de mediu, atât ca natură, cât și ca moment. Suptul, frica, mânia sau instinctul sexual sunt fructe ale maturizării; învățarea unei limbi, însușirea unor obiceiuri sau adoptarea unor atitudini, sunt rezultate ale învățării. Primele vin oarecum din interior; celelalte din exterior.

Ar fi, totuși, greșit să se creadă că învățarea și maturizarea sunt procese distincte și chiar opuse; dimpotrivă, ele sunt *convergente* și chiar *complementare*. Orice act de maturizare e și un proces de învățare și invers. Ceeace, desigur, nu împiedecă faptul ca uneori tonul să fie dat de învățare, iar alteori de maturizare. Prezente în orice caz sunt amândouă; totdeauna și fără excepție.

În general la început domină maturizarea. Acțiunea de învățare e covârșită de aceea de maturizare. Pe măsură ce persoana crește efectele maturizării devin tot mai mici, iar cele ale învățării tot mai mari. Cu începutul maturității efectele maturizării devin tot mai reduse, iar în unele domenii aproape nule; ele ajung să fie dominate de acelea ale învățării. Învățarea rămâne constantă dealungul maturității, intrând în declin spre bătrânețe, când ideile și obiceiurile se osifică și anchilozază,

¹⁾ Definițiile, desigur, rebuesc socotite, deocamdată, pe plan strict general și bineînțeles numai în legătură cu latura sufletească a persoanei.

devenind tot mai puțin sensibile la modificare și învățare. Figura 23 exemplifică aceste spuse.

Spațiul maturizării e prelungit dincolo de adolescență, deoarece faptul că până la sfârșitul adolescenței *poate* fi maturizată orice funcțiune sau tendință, nu trebuie confundat cu însăși realizarea și *actualizarea* acelei funcțiuni sau tendințe. Un om poate avea talent la muzică, dar aceasta nu înseamnă că el într'adevăr și-a actualizat și manifestat acest talent; talentul poate rămâne și ascuns, adică în stare potențială, nu actuală. Ceeace

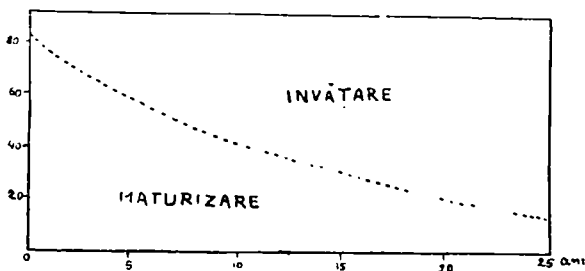

Fig. 23. — Raportul dintre maturizare și învățare.

înseamnă că una e *putința* și alta *traducerea* ei în faptă. E foarte probabil că atari cazuri de *virtualități neactualizate* sunt împrăștiate prin multe din satele noastre, în care dormitează atâtea talente, și chiar genii, care nu-și găsesc calea actualizării și manifestării.

Pe de altă parte există o serie de lucruri, ca începutul bătrâneții sau chiar moartea, care deși apar atât de târziu sau chiar la sfârșit, sunt totuși dependente, în foarte mare măsură, tot de ereditate, așa cum Charlotte Bühler (13) a încercat să arate. În orice caz o atare probă pare să fie făcută în legătură cu longevitatea și moartea de către celebrul biometrician R. Pearl (6) dela Universitatea din Baltimore, care a arătat că factorul primordial al lungimii vieții și al morții e cel ereditar. Longevitatea noastră depinde în primul rând de aceea a părinților și bunicilor, în cazul că ei nu au murit din accident. Iată încă un motiv pentru prelungirea efectelor eredității până la moarte.

Raportul dintre maturizare și învățare, exemplificat în Fig. 23, bineînțeles trebuie socotit în general, pentru toți indivizii și toate funcțiunile și trăsăturile. Altfel, el e susceptibil de o infinită serie de individualizări dela caz la caz.

Intrucât domeniul învățării nu e limitat numai la învățarea postnatală, ci cuprinde și învățarea parentală, începutul învățării, cași al maturizării, nu e și nu poate fi legat de momentul nașterii, ci de acela al concepției. E foarte probabil însă că, învățarea prenatală, în comparație cu maturizarea prenatală, e mult mai restrânsă și de dată mai târzie.

Maturizarea

De obicei lumea crede că actele și trăsăturile, cu care ne naștem, sunt ereditare, iar acelea, care apar mai târziu, învățate. Această credință, atât de răspândită, e de două ori greșită. Întâiu deoarece unele din actele și trăsăturile, cu care ne naștem, sunt deja învățate¹⁾, așa precum — în al doilea rând — multe din acelea care apar mai târziu sunt, totuși, ereditare.

E drept însă că învățarea prenatală, care e un fapt experimental, de care nu ne putem îndoi, este foarte limitată. De aceea dacă actele și trăsăturile, cu care copilul se naște, nu pot fi identificate cu *toate* actele ereditare, multe din aceste acte ivindu-se mai târziu, e nu mai puțin drept că, dată fiind neînsemnătatea proceselor de învățare prenatală, ele pot fi socotite, *grosso modo* cel puțin, acte ereditare. De aci și importanța care li se atribue și minuțiozitatea cu care ele au fost și sunt înregistrate și studiate.

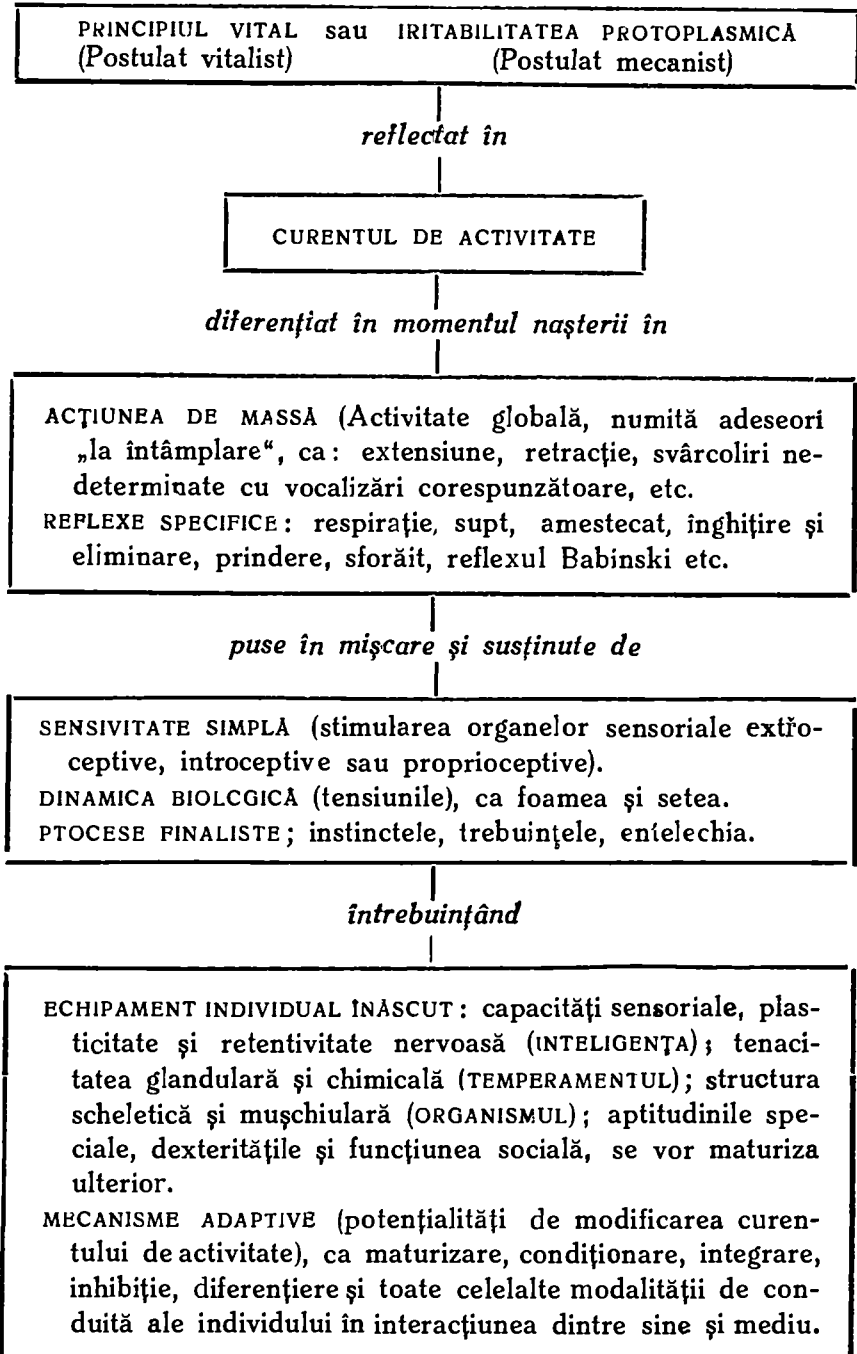
Figura 24 rezumă situația comportamentului imediat după naștere, așa cum ea rezultă din nenumărate cercetări, pe care Allport (5) le rezumă.

Câteva comentarii în legătură cu faptele pe care Fig. 24 le cuprinde în mod atât de sintetic.

Noțiunea de principiu vital sau iritabilitate protoplasmatică privește viața în general, anume origina ei, așa cum ea se studiată de filosofie și biologie. În consecință studierea ei nu cade în seama psihologiei, care, în

¹⁾ Peiper, *Sinnesempfindungen des Kindes vor seiner Geburt*. (vezi Gravey (28). Peiper a măsurat, cu ajutorul unui tambur, atașat la pânțelele mamei, mișcările specifice fricei, pe care copiii le fac la auzul unui șgomot. Tot el a demonstrat că dacă unul și același șgomot e repetat, copilul reacționează tot mai încet, până când ajunge să rămână complet indiferent. Ceeace însemnează că avem de a face cu un act de învățare, copilul fiind în stare să se adapteze unei anumite împrejurări, repetată în mod constant.

Fig. 24. — Situația persoanei în momentul nașterii
După Allport (5)

această privity, e liberă să-și însușească una sau alta din ipotezele filozofice și biologice.

Domeniul propriu zis al psihologiei începe cu „curentul de activitate”, care e realitatea completă și imediată, dela care psihologia pleacă și ca știință empirică trebuie să plece. Acest curent se manifestă prin două categorii de acțiuni: o acțiune globală, de masă, cu întreg corpul și o serie de acțiuni specifice, în speță reflexele.

Aceste două categorii de activități diferite — de care ne vom ocupa mai pe larg puțin mai jos — sunt cauzate și puse în manifestare de o serie de elemente dinamice, unele mai mult biologice, ca simpla sensibilitate a organelor, determinată de contactul dintre organism și mediu, și trebuințele biologice de conservare, ca foamea, setea etc. Lor trebuie să le adăugăm elementele dinamice de natură psihologică, cum sunt diferitele instincte. Ambele categorii de elemente dinamice au fost considerate în Capitolul III, dedicat analizei orizontale și statice a persoanei. Elementele dinamice, de natură socială, sunt, bineînțeles, apariții ulterioare, pe care, în consecință, nu le întâlnim la naștere.

Satisfacerea tendințelor dela baza activității noastre e făcută grație funcțiunilor și aptitudinilor cuprinse de noi la aspectul funcțional, intelectual, dintre care apar din momentul nașterii simțurile, plasticitatea, rețentivitatea, adaptabilitatea sau învățarea, inteligența etc. Forma, pe care manifestarea lor o îmbracă, ne dă *temperamentul*. Cu aceasta lista funcțiunilor și trăsăturilor e terminată.

Dacă ar fi să rezumăm aceste spuse și tabloul, la care ele se referă, am spune că ne naștem (a) cu o serie de elemente dinamice, unele biologice: respirația, foamea, setea etc, altele psihologice: câteva din așa zisele instincte, probabil frica și mânia; (b) cu o serie de funcțiuni elementare, necesare satisfacerii celor două categorii mai mult sau mai puțin deosebite de tendințe, printre care în primul rând simțurile și plasticitatea sau memoria, adaptabilitatea sau puterea de învățare din care derivă și inteligența, precum (c) și cu o serie de trăsături formale, ce caracterizează intensitatea și mobilitatea tendințelor: ele ne dau temperamentul.

În legătură cu elementele dinamice urmează să mai apară restul instinctelor sau tendințelor psihologice, ca amorul propriu, instinctul maternal-parental și cel sexual și apoi bogăția nesfârșită a tendințelor, atitudinilor și obișnuințelor sociale, care trebuie însă atribuite mai mult învățării, precum și organizării tuturor acestor trei categorii de tendințe în caracter. Această organizare se face în baza mecanismelor de adaptare și în special al celui de condiționare, inhibire și integrare.

În ceea ce privește aspectul funcțional, procesul de maturizare trebuie completat cu timpul prin apariția percepțiilor, reprezentărilor, observației, atenției, imaginației, inteligenței și aptitudinilor speciale, care apar în anii următori, până către 7—10 ani.

Trăsăturile de temperament singure par să fie aproape în întregime coapte imediat după naștere, fapt explicabil prin legătura și dependența acestor însușiri de chimismul intern și funcțiunea glandelor interne, care (cu foarte puține excepții, printre care în deosebi glandele sexuale) sunt maturizate dela naștere. Mediul, cum vom vedea în capitolul următor, le

poate, totuși, imprima anumite limite și cadre de manifestare, înlăuntrul cărora rămân libere variațiile individuale.

Este foarte probabil că procesul de maturizare al tendințelor, funcțiunilor și trăsăturilor, ce apar din primele zile, comparat la acela al funcțiunilor și trăsăturilor ce apar mai tâziu, este mai pur, iar rolul învățării foarte redus.

Lucrurile, desigur, se schimbă în cazul tendințelor și funcțiunilor, ce apar — tot pe bază de maturizare — mai tâziu. În cazul lor învățarea joacă un rol mai mare. Așa, de exemplu, suptul este în întregime produs al maturizării, în vreme ce instinctul sexual, care e o tendință egal de puternică, dar de apariție mai tâzie, este în bună măsură determinat și de mediu, adecă de învățare. Ceeace însemnează că din două tendințe, egal de puternice și în același grad de ereditare, acelea care apar mai tâziu vor fi afectate în măsură mai mare de învățare, și invers.

Maturizarea unei tendințe, funcțiuni sau trăsături, nu se face dintr'odată, ci în timp. Inteligența, de exemplu, apare imediat după naștere, dar se desvoltă pe deplin abia la 14—16 ani, până când crește mereu. Această creștere a ei, desigur, pe măsura ce înaintează în timp, e tot mai mult afectată de învățare; ea nu încetează, totuși, de a fi determinată în primul rând de ereditate, adecă de maturizare. În consecință, maturizarea nu trebuie înțeleasă în sensul unei acțiuni subite, care se produce dintr'odată, ci în acela al unei acțiuni lente, care se produce în timp îndelungat. În cazul unor tendințe și funcțiuni acest timp e mai lung, așa precum în cazul altora e mai scurt. În primul caz, probabil, intră instinctul sexual, inteligența, aptitudinea verbală și tehnică, trăsăturile de caracter etc., iar în cazul al doilea senzațiile, memoria, aptitudinea muzicală, trăsăturile de temperament, și așa mai departe.

Faptul că instinctul sexual se maturizează deabia în pubertate și adolescență, nu însemnează cătuși de puțin că maturizarea sa a început imediat după naștere și apoi a continuat de-a lungul copilăriei, atingând momentul coacerii la 14—16 ani. O atare înțelegere a maturizării și învățării poate fi aplicată inteligenței și celor mai multe din funcțiuni, dar nu instinctului sexual și tendințelor în general. În cazul instinctului sexual maturizarea începe deobicei după 12—14 ani, desăvârșindu-se în doi sau trei ani. Înainte de 12—14 ani instinctul se află în stare

latentă, de strictă virtualitate, lipsit de orice importanță pe plan de actualitate. Ceeace însemnează că noi de fapt nu moștenim numai tendințele și funcțiunile ca atare, ci și *momentul* lor de apariție, așa cum dela început am căutat să arătăm.

Evident, o tendință, o funcțiune sau o trăsătură, poate fi deșteptată și înainte de termen, precum și după. Totul depinde de excitațiile mediului, anume de faptul dacă ele sunt foarte frecvente, adecvate și intense, ori rare, neadecvate și slabe. Această acțiune de grăbire sau întârziere are însă anumite limite, peste care nu se poate trece. Astfel apariția instinctului sexual la băieți poate fi trezită și la 10 și chiar la 8 ani, dar nu mai de vreme, așa precum poate fi întârziată până la 16—18 ani, dar nu mai târziu.

Aceasta mai însemnează că maturizarea nu e nicicând cu totul străină de învățare; excitațiile mediului adecvat sau neadecvat își au rolul lor. Ele pot accelera sau retarda maturizarea, după cum sunt absente sau prezente și adecvate ori neadecvate. Atât numai că ele nu pot fi privite drept cauze *eficiente și reale*, ci cauze *ocasionale* și deci, oarecum, întâmplătoare. Cauzele reale sunt și rămân în individ și nu în excitațiile mediului.

O altă chestiune foarte importantă, care se ridică în legătură cu creșterea și care, deci, privește și maturizarea, este dacă maturizarea începe prin tendințe, funcțiuni și trăsături generale, continuând apoi cu cele speciale sau invers? Unii biologi și psihologi înclină spre un răspuns, alții spre celălalt, iar cei mai mulți — printre care și Allport — spre o soluție intermediară. Intr'adevăr Fig. 24 dă și acțiuni de masă, globale, făcute cu întreg organismul, precum și acte specifice, reflexe, legate cu un singur organ, ca suptul, clipirea din ochi la apropierea unui obiect, prinderea cu mâna, percepția obiectelor etc.

Soluția la care Allport se oprește e, probabil, cea mai apropiată de realitate. Intr'adevăr actele copilului sunt și globale și specifice. Problema, care se ridică, însă, e: Care sunt cele mai frecvente, care domină conduita copilului? Cele generale sau cele specifice? Răspunsul la această întrebare pare să dea câștig de cauză priorității actelor generale, globale. Actele omului matur sunt, deobicei, actele unui organ sau altul. El merge cu picioarele, scrie cu mâna dreaptă, vorbește cu gura. Dimpotrivă, copilul merge și cu mâinile și cu picioarele, iar când începe să scrie, încordează atât mușchii mânei drepte, cât și pe aceia ai mâinii stângi, precum și pe ceilalți, strângând și din dinți etc.

Actele sale — spre deosebire de acelea ale omului matur — sunt în primul rând acte ale organismului și numai apoi și acte ale organelor. Pratt, Nelson și Sun (65, p. 169) au arătat că, atunci când copilul e strâns de nas, el face următoarele mișcări:

„Invărtirea capului; darea lui înainte; darea lui înapoi; deschiderea gurii, închiderea ei, strângerea buzelor în formă de pungă, plesnirea lor, lingerea lor, diminuarea salivei, scoaterea limbei, respirație pe gură; strămbături din obraz, încrețirea frunții și sprâncenelor, grimase, înroșirea feței; invărtirea corpului, întinderea sa, sforțare, respirație accelerată, sfârșire, activitate generală, smuncire, tremurare, prindere, turburări organice, încovoierea corpului, svârcoliri, luptă; ochi deschiși, închiși, strângerea pleoapelor; plâns, tușit, sforăit, căscarea gurii, vomare, vocalizare; sunete înăbușite, sughituri, amestec, sunete din gâtlee, miorlăire, supt; mișcarea mâinilor la nas, lovirea mâinii experimentatorului, întindere, indoire, rănire, lovire din picior, frecare, ventilare, tremurare, sculare, încrucișare și alte mișcări ale extremităților“.

Mișcări mai definite, făcute cu scop și caracter specific, bine localizat, la prinderea și îndepărtarea mâinei de pe nas, au fost considerate doar în *trei procente din cazuri*. Caracterul global, general, era însă evident chiar și în cazul acestor copii.

Bineînțeles că toate mișcărilor de mai sus sunt în așa fel făcute încât impresia generală, pe care ele ți-o dau, e că în general copiii reacționează cu întrecul corp, deși altfel excitația e specifică și ar cere, deci, reacțiuni specifice. De atari reacțiuni specifice copilul însă nu e capabil. Ele sunt rezultatul unui lung proces de diferențiere, care se termină aproape numai cu maturitatea și de care ne vom ocupa mai jos.

Ar fi, totuși, greșit, dacă dela acest aspect global și chaotic, care caracterizează începutul acțiunii umane, am deduce că maturizarea începe prin a fi totdeauna generală, devenind numai cu timpul și *specială*, așa cum aderenții unor școli, ca aceia ai configurației, înclină să creadă. De fapt în lista dată de Pratt și colaboratorii săi, găsim și unele acte reflexe, specifice, iar uneori aceste reflexe, ca clipirea ochilor, apar separate, neînsoțite de celelalte. Ceeace, evident, e o probă în favoarea tezei contrare a dezvoltării și maturizării dela specific la general. Unii psihologi, ca Pavlow, Bechterew și Watson, socot că aceste acte separate ar fi singurele acte primare, combinarea lor venind ulterior. Pare de acea mai plausibil să ne însușim teza interme-

diară, admițând atât faptele specifice, cât și cele generale, cu accentul, evident, pe acestea din urmă, care sunt mult mai frecvente. În acest sens conchide, de fapt, și Pratt, precum și alți cercetători, care au studiat de aproape primul an al copilăriei, ca Gesell (30), Sherman (71) și în deosebi Shirley (72). În același sens vorbesc, deasemenea, și cercetările de neurologie comparată, printre care sunt demne de remarcat cu deosebire acelea ale lui Coghill (19) și Minkowski (58). Studiind sistemul nervos al animalelor mici, Coghill a constatat că ele nu sunt capabile decât de acțiune globală, generală, de masă, cu caracter chaotic, necoordonat și neprecizat. Din acest sistem nervos, care la animalele cele mai inferioare nu e nici măcar bine diferențiat de celelalte țesuturi, apar apoi sisteme tot mai diferențiate, capabile de acte specifice. Actele specifice, deci, derivă din cele globale. Interesant de notat însă e faptul că pe măsură ce sistemul nervos se diferențiază, ajungând să fie capabil de acte specifice, izolate și diferențiate, el se și integrează, iar actele sale devin coordonate, nu chaotice. Studiind reflexele copiilor avortați prin operație cezariană înainte de vreme, Minkowski (58) a verificat întru toate teza lui Coghill, anticipat fiind de altfel de către Sherrington (71)¹⁾.

De fapt lucruri asemănătoare pot fi dovedite și din evoluția individului, socotită din momentul nașterii. La început, în stare de ou fecundat, individul e o singură celulă. Prin diviziunea, nu prin asociația ei cu altele, această celulă dă naștere la două, apoi la patru, opt etc. După câteva săptămâni se precizează capul și stomacul, apoi șira spinării, urmată de membre etc. Ceeace însemnează că evoluția merge din interior spre exterior, dela centru spre periferie. Socotind evoluția numai în legătură cu sistemul nervos avem mai întâiu creierul mare, apoi șira spinării și după aceea ramificația nervilor, care pleacă din șira spinării. E legea cefalo-caudalo-periferică de dezvoltare a sistemului nervos.

O ordine asemănătoare poate fi constatată și pe plan psi-

¹⁾ Desigur același principiu evolutiv a fost formulat și de Spencer. El s'a mulțumit însă numai cu formularea lui în general, cu referire la câteva fapte, care mai mult ilustrează teza decât o documentează. E meritul lui Sherrington și în deosebi al lui Coghill de a fi trecut dincolo de atari generalizări, precizând faptele așa cum ele într'adevăr au loc. Iar în știință atari precizări sunt aproape totul; progresul științific depinde în primul rând de ele.

hologic. Shirley (72) a studiat în mod foarte intensiv și amănunțit, cu teste și aparate, evoluția a 23 copii timp de un an de zile, începând imediat după naștere. Evoluția și actele copilului, așa cum reies din voluminoasele sale studii, au totdeauna o anumită ordine, în cadrul căreia actele generale apar înaintea celor speciale. Înainte de a-și controla mișcările picioarelor, copilul își controlează pe acelea ale mâinilor; controlul mâinilor — la rândul său — urmează după controlul capului, care e primul. Constatări asemănătoare a făcut și Charlotte Bühler (12) și colaboratoarele sale.

Învățarea

Se credea odată — unii mai cred și azi — că instinctele sunt forme înăscute de reacțiune, comune la toți indivizii, care odată ce sunt coapte, intră în activitate, îndată ce anumite situații specifice sunt prezente. În cazul lor, deci, ereditatea nu determină numai *dispoziția* de activitate — care, altfel, ar putea îmbrăca o formă¹⁾ sau alta — ci și *forma* însași. Ivoirea acestei forme are loc în mod automat, imediat ce situația adecvată, specifică, e prezentă. Așa, în cazul fricei, de pildă, producerea unui șgomot cu totul neobișnuit, care e una din situațiile specifice acestui instinct, nu determină numai starea de fugă și emoție, care ar putea îmbrăca o formă sau alta, ci însăși haina ca atare, adică seria de acțiuni și tulburări psiho-fiziologice, ca bătaia inimii, accelcrarea pulsului, apoi fuga etc. Odată ce șgomotul e prezent, toate aceste mișcări urmează în mod automat.

¹⁾ Pentru a înțelege deosebirea dintre *dispoziție* și *formă* să ne gândim la copiii crescuți de lupi, studiați în Cap. IV. Mersul și vorbirea ca atare sunt o *dispoziție*; faptul de a merge însă în două picioare sau în mâini și picioare, e *forma* de realizare a dispoziției de mers. Dispoziția e una; formele ei de realizare mai multe. Cu dispoziția, care stă la baza aptitudinii verbale, putem învăța egal de bine și limba română și cea franceză, ori germană sau oricare altă limbă din lume. Inclusiv aceea a lupilor, cum era cazul celor două fete! Puți de vrăbii, crescuți alături de canari, au început să cânte ca și canarii, așa cum Conradi (20) a arătat de mult. Cântatul ca atare e dispoziția; cântecul canarilor sau vrăbiilor e forma. Lucruri asemănătoare pot fi constatate și în legătură cu un instinct așa de puternic, cum e cel sexual. Copiii de același sex, crescuți împreună, devin aproape cu toții homosexuali. Craig (21) a mers chiar mai departe, provocând în mod experimental sexualitatea unor păsări față de diferite obiecte sau mâna, în momentul când le da hrană.

Anume aceste mișcări și *numai* aceste mișcări. Producerea și desfășurarea lor e dată dela naștere, cași dispoziția, care le stă la bază. Alți gânditori merg chiar mai departe și susțin, ca Bergson, de exemplu, că această formă de reacțiune nativă reprezintă de fapt cea mai perfectă reacțiune posibilă față de situația dată; ea e una și aceeași la toți indivizii; e pe cât de automată, pe atât de desăvârșită și nu dă greș niciodată.

E inutil, poate, să mai spun că această concepție a instinctului fix și orb, incapabil de alegere și discriminare, dar perfect totuși, deoarece merge în mod sigur la țintă și nu dă greș nicidecum, e cu totul greșită. Ea a putut fi verificată doar de observațiile pline de fantezie ale lui Fabre și Maeterlinck, nu însă și de cercetarea rece și obiectivă de laborator, cu instrumente de înregistrare exactă, sensibile doar la realitatea obiectivă a faptelor, nu și la acea subiectivă a imaginației noastre. De fapt, instinctele, așa cum ele apar din aceste cercetări, nu sunt nici fixe, nici automate, precum nu sunt nici perfecte, ci variază dela individ la individ și situație la situație, având doar tendința spre fixitate, perfecțiune și automatism, fără să ajungă așaceva vreodată. Și, de fapt, idealul nici nu e automatismul sau fixitatea absolută, ci *adaptarea și potrivirea la individ și situație*, care se conjugă totdeauna diferit. Ceeace înseamnă imediat că instinctele nu sunt *numai* produsul eredității, care s'ar manifesta sub forma unei maturizări fixe și imuabile, ci sunt și opera învățării. Aceasta în special atunci când e vorba de *forma* de reacțiune, care e, cel puțin în ega'ă măsură, opera învățării, ca și a maturizării. Faptul e recunoscut nu numai de aderenții medilului și învățării și astfel dușmani ai teoriei instinctelor, ca Watson (84), ci chiar și de protagoniștii instinctelor și ai eredității, ca McDougall (52), de numele căruia teoria instinctelor se leagă mai mult decât de a oricăruia.

Dacă acest lucru este adevărat în cazul instinctelor, care sunt socotite drept cele mai fixe și ereditare modalități de reacțiune, atunci desigur același lucru trebuie să fie adevărat în măsură și mai mare despre celelalte dispoziții de reacțiune mai puțin fixe, aproape lipsite de forma de manifestare, cum sunt vorbitul, aptitudinea teinică sau verbală, etc., și în cazul căroră — trebuie să adăugăm — învățarea joacă un rol mai decisiv și important. De aceea dacă în cazul prim, al instinctelor, opera de învățare se reduce la simpla *modificare a formei* de reacțiune, în cazul acesta, al dispozițiilor de reacțiuni mai puțin fixe, ea se extinde la crearea și determinarea formei în întregime și — poate — la modificarea dispoziției ca atare, dacă nu chiar la crearea ei în întregime¹⁾.

¹⁾ Cum e, de exemplu, fumatul.

De fapt unii cercetători, în special sociologi și antropologi, merg mai departe și după ce neagă existența modalităților ereditare de reacțiune, ca instințele, socot că trebuie să atribuim aproape totul procesului de învățare, care ar crea și *dispoziția și forma*. Teza e susținută de o seamă de sociologi americani, Faris cu deosebire, care fugind de o extremă, se pare că au căzut în cealaltă.

Judecând procesul învățării în lumina discuției de mai sus, întâia concluzie, pe care am putea-o desprinde, e că întinderea domeniului, pe care el îl cuprinde, e foarte mare; el merge de la *modificarea și adaptarea formei de reacțiune* a tendințelor, funcțiunilor și trăsăturilor mai ereditare, până la *crearea formei de reacțiune* a tendințelor și funcțiunilor mai puțin ereditare, date numai ca dispoziții, nu și ca formă, cuprinzând — în același timp — dacă nu *crearea unor dispoziții cu totul noi, atunci cel puțin altoirea dispozițiilor ereditare cu altele dobândite*. El se aplică atât în domeniul conativ, dinamic al persoanei, cât și la cel funcțional, precum chiar și la fire și temperament, referindu-se — în toate aceste cazuri — la modificările dependente de mediu, spre deosebire de cele produse de ereditate,

Aceasta, bineînțeles, nu înseamnă că acțiunea învățării ar fi separată sau opusă maturizării. Dimpotrivă, învățarea se leagă în mod organic cu maturizarea, nefiind decât o prelungire și altoire a ei. Atât numai că această prelungire și altoire e făcută în virtutea unei *funcțiuni*, cu totul distinctă de aceea a maturizării. Maturizarea e o *coacere* în funcție de interior, așa cum el e dat de ereditate, în vreme ce învățarea e o *modificare, adaptare și altoire* a dispozițiilor înăscute, dependentă de mediul exterior. Acest mediu, desigur, poate fi și intern, nu numai extern. Pentru alinarea unei dureri de cap sau stomac *învățăm* să luăm medicamente, să punem un termofor sau un prosop cu apă rece etc., așa cum pentru a ne feri de frigul iernii *învățăm* să ne îmbrăcăm etc.

Evident, faptul că învățarea se referă la modificările și adaptările condiționate de mediul extern sau intern, nu înseamnă că acest mediu determină însuși mecanismul învățării ca atare. Nu, acest mecanism depinde tot de creier și sistemul nervos, ca și maturizarea. Intr'adevăr învățarea ca atare, socotită în ea însăși, se aseamănă cu oricare din celelalte aptitudini, pe care unii o au în grad mai mare, alții în grad mai mic etc. după cum mecanismul ereditar, care-i stă la bază, e superior sau

inferior. În acest sens, deci, s'ar putea spune că maturizarea determină și învățarea.

Faptul dacă această aptitudine a învățării e o aptitudine aparte, ca inteligența, memoria, atenția etc. sau nu, precum și faptul dacă ea e o singură aptitudine sau o colectivitate de aptitudini, constituie încă o chestiune nelămurită în psihologie. Unii psihologi înclină să o socotescă o aptitudine generală, alții, ca Watson, par să o identifice cu memoria, reflexologii, în frunte cu Pavlov și Bechterew, vor să o socotească una cu asociația, în vreme ce configuraționistii, în cap cu Koehler, o leagă de inteligență. Soluția cea mai apropiată de adevăr — și însușită de cei mai mulți psihologi — e că învățarea pare să fie mai mult un fruct al colaborării acestor funcțiuni, deci și al inteligenței și al memoriei și asociației, precum și al atenției și imaginației, fiind controlată în deaproape și de afectivitate.

Cum felul acestei colaborări și funcțiunea, care-i stă la bază, depind într-o foarte mare măsură de treapta de evoluție a individului în scara animală și cum, pe de altă parte, învățarea la om pare să cuprindă toate formele de învățare, descoperite la animale, o considerare a legilor fundamentale, pe care învățarea în general se bazează, este absolut necesară. Vom începe cu le-

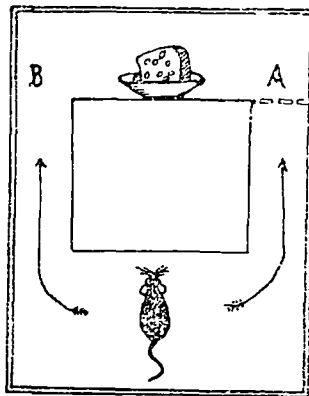

Fig. 25. — Legea exercițiului.

gile, care stăpânesc învățarea la animale și vom termina cu acelea care controlează învățarea la om.

1. *Legea exercițiului.* Presupunem situația șoarecelui din Figura 25. El se află într-un mic labirint, la răscrucea a două drumuri. Unul din aceste drumuri, drumul B, e liber; al doilea, drumul A, e barat cu curent elec-

tric, în așa fel că trecerea peste el e cu neputință, iar efectele încercării de a-l trece, adică contactul cu curentul electric, foarte neplăcut. Șoarecele e flămând și simte miros de mâncare. Acest miros venind în proporții egale dinspre ambele drumuri, șoarecele o fă la întâmplare¹⁾, pe un drum sau altul. Ce se întâmplă atunci? De câte ori șoarecele merge spre coridorul electrizat, făcând să zicem comportamentul A, el e silit să vie înapoi și să o ia spre coridorul liber, făcând comportamentul B. Invers, mergând dela început spre coridorul deschis și executând comportamentul B, el nu mai e silit să mai meargă și spre coridorul închis, pentru a face comportamentul A. Presupunem că în total șoarecele a făcut 8 încercări de parvenire la mâncare, deci 8 comportamente. Distribuția lor e egală: 4 în spre coridorul închis și 4 în spre coridorul deschis. Seria lor e următoarea:

- O singură privire asupra ei arată foarte clar că acțiunea de
1. A B comportment B s'a produs de 8 ori, în vreme ce acțiunea A
 2. B numai de 4 ori. Aceasta pentru simplul motiv că de câte ori
 3. A B șoarecele a făcut mișcarea A, a trebuit să facă și mișcarea B,
 4. A B pentru ajungerea la țintă. Totalul mișcărilor dela început bune
 5. B cu totalul mișcărilor B, făcute după eșuarea mișcărilor A, formează tocmai 8. În consecință, dat fiind faptul că mișcărilor B
 6. B sunt cele mai des repetate, ele devin și mișcărilor reținute, adică
 7. A B învățate, mișcărilor A fiind eliminate. Legea mecanică a repetiției explică deci fără rest procesul învățării²⁾.

2. *Legea efectului.* Legea exercițiului sau repetiției, propusă de Watson, e nespus de sugestivă și a fost primită cu entuziasm de multă lume. Cu toate acestea ea s'a dovedit a fi insuficientă. Sunt cazuri când mișcărilor selecțate și reținute au fost mai puțin repetate decât cele eliminate. Atari cazuri au fost constatate înafară de orice îndoială de Morgan, Thorndike, Yerkes, etc. În timpul din urmă au apărut și studii speciale, făcute numai cu scopul deplinei lor demonstrări. Așa Zing Yang Kuo, constată că o foarte bună parte din șoareci aleg, în experimentul cu labirintul, drumul cel mai bun tocmai în opoziție cu legea exercițiului. Alți factori deci, spune el, determină învățarea. Tot în baza unor cercetări experimentale, Paterson conchide că chiar dacă legea repetiției poate da, uneori, o explicare faptului că șoarecii aleg prin învățare drumul bun, ea nu poate însă explica pentruce șoarecii elimină mișcărilor rele. În definitiv și aceste mișcări au fost, într'un anumit grad, repetate! Dece sunt totuși părăsite? Într'un alt studiu, arafă, tot eperimental, că dacă învățarea s'ar produce după factorii frecvenții și noutății, atunci șoarecii ar trebui să învețe adevseori mișcărilor eronate. Care e atunci explicarea acestor cazuri?

E acea cuprinsă în legea efectului, după care mișcărilor utile, ce duc

¹⁾ Că prima încercare e complet la întâmplare, reiese din faptul că dintr'un număr oarecare de șoareci, așezați pentru întâia dată în labirint, aproximativ 50% apucă drumul A, iar restul drumul B.

²⁾ Pentru bibliografia referitoare la această lege și la celelalte, vezi lucrarea noastră, *Psihologia învățării*.

la scop, sunt reținute deoarece sunt urmate de plăcere, adică au un efect bun, în vreme ce mișcările greșite sunt înlăturate, deoarece sunt însoțite de neplăcere, având — deci — un efect rău. Plăcerea sau satisfacția au un efect pozitiv, de reținere, iar neplăcerea sau lipsa de satisfacție un efect negativ, de eliminare. Meritul de-a fi formulat această lege revine cu deosebire lui Thorndike (82).

Legea efectului, ca și aceea a exercițiului, pe care ea nu o elimină, ci doar o completează, e la fel de plausibilă și sugestivă. Ea nu e, totuși, înafară de unele obiecțiuni. Prima și cea mai importantă obiecțiune se referă la faptul că plăcerea-neplăcerea *urmează* actului și nu-l precedă. Ori a explica actul prin ceace-i urmează înseamnă a transforma efectul în cauză. Ceace-i un non-sens. Pentru a înlătura acest non-sens unii cercetători încearcă o interpretare nouă, care păstrează spiritul legii, dar care înlocuiește noțiunea de plăcere-neplăcere, ce urmează actul, prin unele noțiuni, ce *însoțesc actul*. Așa Hobhouse,, propune noțiunea de confirmare-inhibire, Holmes pe cea de congruitate-incongruitate, Perry pe cea de propensitate mică și propensitate mare, iar Carr pe cea de intensitate sensorială. Mișcările în conformitate cu principiul de confirmare, congruitate sau propensitate ridicată etc., sunt reținute, iar celelalte eliminate. McDougall merge chiar mai departe și susține ideea de *scop*, trăit în mod anticipativ. Ceace înseamnă că din efect el devine cauză. Reluând în considerație aceste obiecții Thorndike încearcă să arate că pretinsa absurditate de explicare a cauzei prin efect e doar aparentă. Starea de plăcere-neplăcere ori congruitate-incongruitate, etc., nu e atât o urmare a actului, cât o însoțire. În același timp învățarea nu se referă la actul consumat, ci la cel din viitor. Ori, în acest sens ea precedă actul și, deci, poate fi foarte bine și cauză, anume ea e efect pentru actul prezent și cauză pentru cel din viitor.

E bine, poate, să mai adăugăm că înafară de legea exercițiului și a efectului, Thorndike mai precizează și a treia; legea maturizării (*law of readiness*). O modificare sau adaptare oarecare, în legătură cu o tendință sau o funcțiune, nu poate fi făcută înainte ca respectiva tendință sau funcțiune să fie coaptă, adică maturizată ori pe prag de maturizare. Adăugând la aceste trei legi și pe aceea a *recentivității* susținută de Watson, urmează că în total avem patru legi. Rolul, pe care Thorndike îl atribuie însă legii maturizării e tot atât de minor cași acela pe care Watson îl atribuie legii recentivității. Prin recentivitate înțelegem că un act se învață mai repede la început, când e mai recent și mai greu ulterior, când el începe să plictisească.

Acțiunea legii exercițiului și a efectului, bineînțeles, poate avea loc și fără concursul conștiinței. Singurele condiții prealabile, pe care ea le presupune, e *memoria biologică*, în sens de fixare, reținere și reproducere, plus acțiunea de control a plăcerii și neplăcerii asupra memoriei. Atât una, cât și alta există, după toată probabilitatea, dela începutul vieții, așa cum Jennings (43) a erătat în cazul animalelor monocelulare, ca amoeba, care pare să fie capabilă de învățare în virtutea aceluiași legi. Ceace înseamnă că aceleași principii fundamentale stau atât la temelia învățării animalelor inferioare, cât și la temelia învățării animalelor superioare în frunte

cu omul. Această părere, de fapt, e însoțită atât de Thorndike, cât și de Watson. (Desigur Watson face rezerve față de aplicarea legii efectului, pe care o contestă și la om).

Lucrurile, totuși, nu par să stea așa de simplu. În acest scop să considerăm învățarea la unele animale superioare, cum sunt câinii.

3. *Teoria reflexelor condiționate*. Experiențele lui Pavlov cu câinii sunt azi cunoscute în toată lumea. Câteva cuvinte asupra lor. Studiind mai deaproape mișcările, care au loc în organismul câinilor în momentul când ei văd mâncarea, Pavlov s'a oprit în mod deosebit asupra salivării, pe care a socotit-o drept cel mai caracteristic proces, a cărui producere nu suferă nici o excepție. După aceasta el a procedat la următorul experiment. În momentul când da de mâncare câinilor puneă să sune și un clopot. Acest lucru l-a repetat mai de multe ori. După vreo 20—30 de repetări a pus să sune clopotul fără să mai deie însă și de mâncare. Cu mirare a aflat că organismul câinilor suferă aceleași schimbări, printre care și salivarea, ca și când ei ar vedea de fapt mâncarea. Aceasta însemnează că reflexul salivării, ce apare la vederea mâncării — care e *stimulentul său specific*, ce-l provoacă în mod *automat* — a fost legat prin *învățare* și de condițiile date în *asociație* cu sistemul specific, adică mâncarea.

După Pavlov și Bechterew — care a descoperit cam același lucru puțin înainte de Pavlov, dar fără să-i poată sesiza importanța prinsă de Pavlov și fără să poată executa măsurările atât de exacte ca el — *reflexele condiționate* — cum au botezat ei aceste acte de învățare — ar cuprinde, de fapt, toate actele de învățare. Afirmatia, pe lângă partea ei de exagerare, are și partea ei de adevăr. Actele de învățare prin exercițiu și efect pot fi socotite în cele din urmă tot reflexe condiționate, așa cum Smith și Conklin (34) s'au străduit să arate. Așa, de exemplu, învățarea drumului B, în cazul experimentului cu șoarecele, analizat mai sus, nu ar fi decât o condiționare a reflexelor fugii după mâncare pe drumul B, dat în asociație cu mâncarea. Legea efectului și a exercițiului nu ar fi decât elemente din legea reflexelor condiționate, care le cuprinde pe amândouă.

Teza lui Smith și Conklin e, desigur, foarte interesantă și a fost înșușită de alți mulți psihologi, care văd în reflexul condiționat cheia universală de explicare a oricărui act de învățare. Acești psihologi par, totuși, să uite un lucru. Principiul memoriei biologice și acțiunea de control a afectivității asupra ei sunt singurele ipoteze, pe care legea exercițiului și a efectului le presupun. Lucrurile par să se schimbe în cazul reflexelor sau mai bine zis al actelor condiționate. Procesul, de astădată, pare să fie mai complex și presupune și *memoria* și mai ales *asociația psihologică*. Spre deosebire de șoarece, care asociază numai drumul B cu mâncarea, câinele asociază și clopotul. Dar acest clopot nu e însuși *drumul* spre mâncare, ci doar o simplă *întâmplare, dată în raport de contiguitate cu drumul* spre mâncare. Deaceia învățarea lui cere nu numai o putere de percepție mai mare, cu un câmp mai bine precizat, ci și un proces de *asociere* a diferitelor lucruri, și o *amintire*, adică o memorie psihologică a acestui câmp și a lucrurilor asociate cu acest câmp. Desigur toate aceste lucruri nu sunt nici noi, nici complet deosebite de acelea din cazul legii exercițiului

și a efectului, pe care învățarea la șoareci pare să se bazeze. Ele par, totuși, lucruri mai complicate, în stare să apară numai la o treaptă mai ridicată de dezvoltare. Probă că ceea ce pot învăța câinii prin *condiționare*, nu pot șoarecii. Ceea ce ne poate îndreptăți să credem că pe lângă memoria strict biologică, pe care legea exercițiului în special se bazează, și pe lângă ipoteza controlului afectiv, care stă la temelie legii efectului, mai trebuie să ridicăm ca plausibilă și amintirea sau memoria psihologică, care derivă și e în proces de derivare din cea biologică.

Oricare ar fi deosebiri, care despart teoria lui Watson de aceea a lui Thorndike, iar pe amândouă de aceea a lui Pavlov, între aceste teorii există, totuși, o idee comună, care le leagă împreună. E ideea că învățarea pornește și se bazează pe actele simple, date dela naștere, ea nefiind decât o legare, conexe și condiționare a lor împreună. Uneori această legătură e simplă și se reduce la asociația dintre foame, drum și hrană, ca în cazul șoarecilor; alteori ea e mai complexă și pe lângă drumul, care se interpune între foame și hrană, intră unele elemente, date în raport de contiguitate cu hrana, ca în cazul câinilor, studiați de Pavlov. Altfel însă și într-un caz și în altul e vorba de legături și conexiuni între foame și hrană, cum ar fi în cazul animalelor monocelulare, studiate de Jennings, între foame-drum-hrană, ca în cazul șoarecelui sau între foame-drum-clopot-hrană ca în cazul câinilor, studiați de Pavlov etc. Altfel, actele ca atare, care intră în aceste conexiuni, mai mult sau mai puțin complicate, sunt acte simple, elementare, date dela început, așa cum pe vremuri se credea că sunt senzațiile. Învățarea nu e decât o operație de asociere a actelor simple, primare, date dela naștere, în structuri sumative, mai mult sau mai puțin complicate, care, spre deosebire de actele simple, primare, făcute la început la întâmplare, capătă un înțeles, dat tocmai în legătura dintre acte-situație, acte-drum-situație, acte-drum-situație-situații asociate situației etc. În acest mod dela acte, simple, încercate la început la întâmplare, ajungem la acte asociate și prin aceasta la acte cu rost și înțeles. Învățarea — indiferent de legile, care-i stau la bază — consistă tocmai în aceste *stabiliri de legături sau asociații*¹⁾ între acte la întâmplare, care, grație legăturilor dintre ele, ajung să fie acte cu înțeles. Numărul asociațiilor posibile, desigur, e cu atât mai ridicat, cu cât numărul elementelor simple, care intră în asociație, e mai mare. E foarte probabil că el e unul și același lucru cu numărul permutărilor și combinațiilor posibile cu elementele inițiale considerate. Ori cum atunci când numărul componentelor crește în progresiune aritmetică, acela al combinațiilor merge în progresiune geometrică, nu e nici o mirare că acest număr e foarte mic la amoebă, mai mare la șoareci și câini și pur și simplu enorm, dacă nu deadreptul incomensurabil, la oameni. Ei sunt capabili să stabilească un infinit număr de legături.

1) Aceasta a și făcut pe Robinson (67) să afirme că problema *învățării*, așa cum se pune azi de către Watson, Thorndike și Pavlov, nu e decât o reinviere a vechei probleme a *asociației*, prin care vechea psihologie încearcă să explice totul, așa cum de altfel încearcă noua psihologie a învățării. Singura deosebire, spune el, e că *elementele* vechii psihologii erau *sensații*, în vreme ce acelea ale noii psihologii sunt *actele simple* sau *reflexe*, adică senzație-trăire-reacție.

Cu aceste lucruri în minte, precum și cu celelalte precedente, să trecem la analiza învățării la animalele superioare, pentruca, apoi, bazați și pe această analiză, să jungem la om.

4. *Cercetările lui Koehler și teoria configurației.* Cercetările lui Koehler asupra învățării la maimuțe sunt tot atât de cunoscute ca și acelea ale lui Pavlov asupra câinilor. Dat fiind faptul că ele sunt făcute asupra celor mai superioare animale, pentru scopul pe care noi îl urmărim, adică învățarea la om, ele sunt, probabil, cele mai importante.

Principiul în conformitate cu care Koehler își organizează cercetările, este următorul: „Experimentatorul creează o situație de așa natură, în care drumul spre scop să nu poată fi făcut direct, ci numai indirect, printr-o acțiune de control. Animalul pus fiind în această situație, complet accesibilă observării experimentatorului, va trebui să arate până la ce tip de comportare e capabil să se ridice conform dispozițiilor sale, pentru a rezolvi problema ajungerii la scop, făcând acțiunea respectivă de control”. Pe baza acestui principiu el organizează o serie de experiențe, care după gradul lor de greutate pot fi distribuite în șase mari clase. Dăm trei exemple mai reprezentative din trei clase din cele șase clase. I. Maimuța se află într-o cușcă cu grilaj, închisă pe toate părțile, din care ea nu poate eși. În apropiere de cușcă sunt banane. Înăuntru cuștii e un băț. Maimuța, fiindu-i foame, încearcă a prinde bananele, pentru a le mânca. Numai cu mâna nu ajunge. La un moment dat pune dintr’odată mâna pe băț și cu ajutorul lui trage hrana. II. Maimuța e tot în cușcă. Bananele sunt de astădată și ele în cușcă și anume atârinate sus, în așa fel încât maimuța să nu poată ajunge la ele. Înăuntru cuștii e o ladă transportabilă dintr’un loc în altul. Animalul văzând bananele încearcă să le prindă. Nu reușește. După scurgerea unui interval de timp aduce cutia în locul unde e hrana, se urcă pe ea și — în acest mod — prinde banana. Experiența se poate repeta cu două sau trei lăzi, care trebuiesc puse una peste alta pentru ajungerea bananelor. III. Ocolul pentru ajungerea la țintă e de astădată și mai mare, animalul aflându-se în cușcă, cași în cazul dintâi. În interiorul cuștii sunt două bastonașe date însă separat, dintre care unul se poate vâri în celălalt, pentru a forma unul singur. Maimuța încearcă întâiu prinderea bananei cu un singur baston. Nu reușește. Încearcă cu al doilea. Iar nu reușește, bananele fiind prea departe. Dezolată renunță la aceste încercări. Reluând ambele bastoane în mână, la un moment dat le potrivește unul într’altul. Ochi-i strălucesc. Imediat încearcă cu bastoanele astfel unite aducerea bananelor, acțiune ce-i reușește bineînțeles. Caracteristica acestor cercetări: întrebuițarea instrumentului în cazul I și II, construirea instrumentului în cazul III.

Care e interpretarea pe care o dă Koehler acestor fapte? După Watson și Thorndike, explicarea știm care ar fi: maimuțele fac la început o serie de mișcări la întâmplare; din aceste mișcări, datorită procesului de selecțiune, ce se realizează în baza legii repetițiunii și efectului, se rețin mișcărilor utile. Acest proces se face treptat, continuu. — Koehler e categoric contra unei atari explicări. O atare explicare e inexactă, spune el, mai întâiu deoarece, dacă procesul respectiv s’ar face conform principiilor de mai sus, el ar trebui să meargă *continuu, curba erorilor scăzând treptat. Dar*

aceasta nu se întâmplă în nici unul din cazurile de mai sus. În al doilea rând, explicarea e inexactă, mai ales pentru următorul fapt: nici o mișcare a maimuței nu prezintă caracterul de întâmplătoare, toate apărând ca reacțiuni făcute cu o anumită intenție, cu o anumită anticipare a scopului, cu un anumit înțeles. Ideea de hasard, cum vom velea, e inexistentă. Deasemenea reacțiunea însoțită de succes nu apare nici pe departe ca o combinare din reacțiunile precedente, ci apare dintr'odată, originală și nouă. Ideea de selecțiune, nu mai puțin, e tot inexistentă. Principiul reacțiunilor întâmplătoare și al selecțiunii reacțiunilor utile din cele inutile neputând explica realitatea faptelor, care e atunci adevărata interpretare, adevărata explicare?

Pornind dela principiul configuraționist al percepțiunilor, susținut de școala pe care Koehler atât de strălucit o reprezintă¹⁾, el socotește că maimuța percepe situațiile exterioare ca structuri unitare, de care se deagă totdeauna un anumit înțeles. În consecință pentru ea foamea-banana sau foamea-bățul-banana, ori foamea-bețele-banana, foamea-lăzile-bețele-banana, nu sunt elemente asociate, percepute la început fiecare separat, ci configurații unitare, în care aceste elemente intră ca părți componente. De fiecare din aceste configurații se leagă totdeauna și un înțeles, în cazul nostru unul și același, prinderea bananei pentru a o mânca. El constituie funcțiunea și rostul configurațiilor. La început maimuța, deobicei, vede întreaga situație în sensul celei mai simple configurații. În consecință ea întinde mâna după banană. Neputând însă ajunge la scop, această configurație cade. Din configurație adecvată, cu proprietatea de „bună”, ea se schimbă în configurație neadecvată, cu proprietatea „rea”. Este exact același lucru care se întâmplă cu copilul când vede focul, care lui i se pare „bun” și în consecință întinde mâna la el, până ce se arde, și când din cauza arsurii, ajunge să schimbe înțelesul, adică proprietatea „bună” a focului, în proprietatea „rea”. Actul învățării, socoate Koehler, consistă tocmai în această schimbare de înțeles a configurațiilor. După ce maimuța a învățat că prinderea bananei cu mâna e o configurație cu înțeles „rău”, ea stă pe loc — și într'adevăr — până ajunge să prindă situația într'o nouă configurație fie mâna-băț-banană-gură, fie mâna-lada Nr. 1-lada Nr. 2-lada Nr. 3-băț Nr. 1-băț Nr. 2-băț Nr. 3-banană-mână-gură. Bineînțeles că aceste configurații nu sunt făcute la întâmplare, ci în conformitate cu ideea de înțeles. Maimuța încearcă întotdeauna acea configurație, care în acel moment i se pare că are proprietatea „bună” și deci duce la scop, pe care apoi o desvultă, adică o schimbă în configurație cu proprietatea „rea”, încercând apoi alte și alte configurații cu înțeles „bun”, până când una din ele se verifică drept configurație cu înțeles, într'adevăr „bun”, și banana poate fi prinsă și mâncată. *Organizarea și reorganizarea vâmpului perceptiv într'o configurație sau alta, toate cu înțeles, urmată de soluția finală, care duce la prinderea bananei și astâmpărarea foamei, decă în-*

¹⁾ Pentru lămurirea lui și a școlii configuraționiste, vezi *Psihologia Configurației*, publicată în editura Institutului de Psihologie din Cluj, sau „*Psihologia Germană Contemporană*” a subsemnatului, publicată în aceeași editură.

chiderea comportamentului provocat de foame și percepția bananei, aceasta e învățarea. Învățarea selecției finale care duce la închiderea acțiunii sau configurației temporale, (pe lângă configurațiile perceptive, în spațiu, avem și pe cele de acțiune în timp), se face dintr'odată, spune Koehler, fără nici o încercare și eroare.

E aceasta adevărat? Pe planul comportamentului exterior, deschis, desigur că da¹⁾. Faptele studiate de Koehler arată lămurit acest lucru. Pe plan de comportament mintal, închis, socotim însă că lucrurile stau altfel.

Părerea noastră este că memoria psihologică, ce probabil a apărut în germene la câini — și poate chiar la șoareci — a luat o dezvoltare mai mare la maimuțe. Intr'adevăr toate cercetările asupra maimuțelor²⁾ ne îndreptățesc să credem că ele sunt capabile de amintire. Dacă nu în sensul amintirilor omului adult, atunci în acela al copiilor. Mai ales că inteligența maimuțelor, pe care Koehler le-a studiat, a lui Sultan în deosebi, se ridică — chiar după părerea sa — la inteligența unui copil de 3 și chiar 4 ani, dacă nu mai mult. Dar ce însemnează o amintire?

Ea însemnează de fapt reproducerea unui comportament real, deschis, pe plan mintal, în sens de comportament închis. Aceasta dintr'un elementar motiv de economie de timp și energie. Căci în vreme ce un comportament deschis, pe plan real, cere câteva clipe sau minute și o serie de sforțări și mișcări, cheltuitoare de energie, comportamentul mintal, închis, durează o clipă și nu cere nici o mișcare afară, desigur, de sforțarea creierului.

Luând în considerare toate aceste fapte ne socotim îndreptățiți să credem că actele maimuței, făcute dintr'odată, sunt, de fapt, dintr'odată numai la aparență, sub aspectul lor de comportament exterior, deschis, dar în fond ele sunt precedate de o serie de alte acte sau comportamente închise, pe plan mintal, în care maimuța își reamintește situațiile din trecut, adică se folosește și de memoria ei psihologică, nu numai de cea biologică, așa cum fac șoarecii sau câinii și în deosebi animalele inferioare. Iar atunci când maimuța — pe baza amintirilor sale, în care ea a mai întrebuițat instrumentele în prinderea bananei — a ajuns să identifice situația din prezent cu una sau mai multe din situațiile din trecut, — pe care le execută pe plan mintal, în sens de comportament închis — atunci ea trece și la traducerea ultimei soluții mintale, la care s'a oprit, în soluție reală, pe plan de comportament deschis. Ceeace însemnează că procesul de încercare și eroare există și în cazul ei, cași în cazul șoarecelui, cu deosebirea numai că în vreme ce șoarecele, ca ființă mult mai proastă, își pierde vremea și-i cheltuiește energia cu încercări pe plan real, de comportament deschis, maimuța cruță timp și energie, făcând aceleași încercări pe plan mintal, de comportament închis.

În ceea ce privește faptul că încercările maimuței nu sunt întâmplă-

¹⁾ Noțiunea de comportament deschis se referă la comportamentul exterior, care se vede, spre deosebire de comportamentul închis, care se referă la comportamentul mintal, din interior, ce nu se vede.

²⁾ Ne referim în deosebi la vastele cercetări întreprinse de Institutul Psiho-biologic dela Universitatea Yale, de sub conducerea Prof. Yerkes, care are o stațiune de experimentare cu peste 600 maimuțe.

toare, ci cu înțeles, scotim că Koehler are dreptate. Atât numai că acest înțeles e legat în primul rând de puțința amintirilor, de care ne-am ocupat puțin mai sus. El depinde, anume, tocmai de raportarea situație prezente la situațiile asemănătoare din trecut. De fapt însă Koehler și Koffka merg mai departe și susțin ideea de înțeles și lipsa mișcărilor de hazard în cazul oricăror alte animale. Generalizarea ipotezei înțelesului în această măsură e — credem — riscată. Intr'adevăr nu trebuie un moment să se uite că dintr'un număr oarecare de șoareci, puși în labirintul de care ne-am ocupat mai sus, aproximativ jumătate aleg drumul A și jumătate drumul B. Ceeace evident pledează pentru ideea de hazard¹⁾. În consecință negarea caracterului de hazard, pe care Koehler o face, rămâne verosimilă pentru maimuțe și indoielnică pentru animalele inferioare.

În orice caz generalizarea concluziilor, care se desprind din cercetarea actului de învățare la maimuțe, la orice animale, precum și la copil, socotit din primele clipe, ni se pare profund eronată nu atât din acest motiv, legat de noțiunea de înțeles, cât în deosebi din acela legat de faptul că învățarea la maimuță sau copii mai mari și învățarea la câini sau șoareci stau pe planuri cu totul diferite: unele pe planul comportamentului exterior, deschis, altele pe acela al comportamentului mintal, închis. Dar aceste planuri nu pot fi confundate. În consecință nu ne-ar rămâne decât prelungirea planului mintal la toate animalele, ceea ce indiscutabil ar fi o greșală. Deaceea dacă teoria lui Koehler are toate șansele de a fi adevărată pentru maimuță, în ceea ce privește șoarecii sau câinii, zarurile cad, probabil, în favoarea teoriei lui Watson, Thorndike și Pavlov. Singura modificare, pe care aceasta ar trebui să o sufere, ar fi înlocuirea ideii că actele animalelor sunt acte sumative, derivate din asocierea și combinarea reflexelor, prin ideea că ele sunt acte globale și că selecția se aplică acestor acte globale. În această privință cercetările din urmă dau câștig de cauză tezei configuraționiste²⁾.

5. *Invățarea la om.* Maimuțele studiate de Koehler nu erau la fel de inteligente. Unele erau capabile să se folosească numai

¹⁾ Și ceea ce a dat ocazie cunoscutului filosof englez, Bertrand Russel, renumit prin butadele sale, să plaseze unele ironii nespuse de usturătoare, atât pentru Watson și Koehler, cât și pentru oamenii de știință în general și psihologi în special. Maimuțele lui Koehler, spune el, învață exact cași Germanii, iar șoarecii lui Watson ca Americanii. Maimuțele, înainte de-a trece la faptă, stau și se gândesc, adecă meditează; șoarecii, dimpotrivă, dau buzna în stânga și în dreapta până nimeresc. Maimuțele, deci, ar avea caractere germane, iar șoarecii trăsături americane.

²⁾ E foarte probabil apoi că și *înțelesul* nu apare dintr'odată¹⁾, ca Minerva din capul lui Jupiter, ci treptat. În acest sens considerate, urme de înțeles există — desigur — și la șoareci, precum există chiar și la animale mai inferioare. În general este însă bine ca în această privință să urmăm sfatul lui Morgan și conduita animală să o explicăm cu ipoteze cât mai simple cu puțință. Deci fără a recurge la ipoteze, plausibile numai în cazul omului, ceea ce aproape totdeauna duce la antropomorfism.

de un băț sau o ladă, altele de două, altele de două lăzi și două bețe etc.¹⁾). Aceste deosebiri erau în funcție de doi factori, anume de capacitatea nativă a fiecărei maimuțe în parte și de vârsta fiecăreia.

În legătură cu vârsta, evident, trebuie să distingem două lucruri: gradul de maturizare și gradul de învățare sau bogăția de experiențe și amintiri, prin care maimuțele au trecut. O maimuță cu mai multă experiență, care a întrebuințat înainte mai multe bețe și s'a jucat cu mai multe lăzi, pe care le-a pus una peste alta, e capabilă de un act de învățare mai complex decât alta, cu egal nivel mintal, dar cu experiență și amintiri mai restrânse. Deosebirea e întru totul asemănătoare cu aceea dintre un adolescent de 16 ani, fără experiență și un bătrân de 50 de ani, cu același nivel de inteligență (căci după 16 ani inteligența nu mai crește), dar cu mult mai multă experiență. Cum înțelepciunea nu depinde numai de inteligența înăscută, ci și de experiența câștigată, e dela sine înțeles că felul cum omul matur se conduce în viață și face față împrejurărilor, e mult superior față de acela al adolescentului.

Același lucru, desigur, e adevărat și în cazul maimuțelor. Sultan nu era numai cea mai inteligentă maimuță, dar și cu foarte multă experiență. Din păcate însă Sultan nu putea transmite experiența sa și celorlalte maimuțe, precum nici puilor mai mici. În acest mod amintirile și experiența sa rămâneau bunuri individuale și nu se puteau transforma în bunuri colective, din cauza lipsei aceluși organ de transmitere a propriei experiențe, care e *limba*²⁾.

Spre deosebire de maimuță omul nu e numai mult mai inteligent, ci are și limbă. *Ceeace însemnează că micul copil nu e lăsat să învețe toate pe spinarea proprie, ci și din gura altora, mai ales din gura altora.* În acest mod el moștenește dela părinții săi, pe lângă bruma de avere materială, și *averea spirituală*, adică totalitatea experiențelor lor, care rezumă experiența

¹⁾ În acest mod cele 6 trepte de comportare învățate, stabilite de Koehler, închid în sine și o scară de măsurare a inteligenței maimuțelor, analoagă cu scara Binet de măsurare a inteligenței omenești.

²⁾ Inceputuri de limbaj, desigur, există și la șoareci și câini, deci cu atât mai mult la maimuțe. În general însă funcțiunea țipetelor și bâlbăielilor, pe care maimuța le face, sunt de obicei simple *expresii* ale unei stări emotive și nu *simboluri* ale unor fapte și conținuturi raționale, cu funcțiune de *comunicare*.

tuturor generațiilor, ce au trecut și care constituiesc ceea ce numim cultură în sensul cel mai larg al cuvântului. Iar aceasta îl avantajează enorm! Pentru a ne da seama de acest lucru, e suficient să ne gândim la un singur fapt, anume la deosebirea dintre omul primitiv și omul de azi! Ea e colosală! Și totuși psihologia a demonstrat, pe bază de experiment și măsură, că această deosebire e în primul rând, și aproape în întregime, deosebire de cultură și nu de inteligență. Aceasta pentru simplul motiv că deosebirea dintre inteligența medie a primitivilor și cea medie a noastră este, dacă nu aproape nulă, atunci în orice caz foarte mică. Dar dacă un factor, inteligența, nu s'a schimbat, atunci proba e făcută că s'a schimbat celalalt, cultura, un al treilea factor fiind inexistent. Intr'adevăr cultura s'a schimbat enorm. Ceea ce nu constituie nici un motiv de mirare, cultura de azi fiind, după toată probabilitatea, sinteza unei experiențe de aproximativ 500 mii de ani, câți pare că s'au scurs dela omul primitiv, descoperit la Heidelberg¹⁾.

De fapt însă dealungul acestor 500 mii de ani cultura nu a crescut în mod egal. Probă puținul progres care s'a făcut dela începutul vremurilor istorice până la sfârșitul evului mediu, deci timp de aproximativ 10.000 ani. Progresul făcut însă dela sfârșitul renașterii și până acum un secol e, în orice caz, mult mai mare. Explicarea trebuie căutată în *litera tipărită*, descoperită la apusul evului mediu de Gutenberg. *Verba volant, scripta manent* — socotită în această lumină — primește o deosebită semnificație. De fapt însă nu e numai atât. Inafară de fenomenul reținerii, pe care litera scrisă îl aduce, mai avem și pe acela al răspândirii: vorba spusă o aude unul sau doi ori — în cazul cel mai bun — câțiva; cea scrisă o pot citi mii și milioane.

În ultimele secole omeniirea și-a dat seama că experiența omenească face progrese mult prea încete. Deaceia ea a descoperit laboratoarele și știința, care o iau mult înaintea cunoașterii laice, în așa fel încât cunoașterii laice nu-i mai rămâne decât să-și dea maximum de eforturi pentru a se ține după cunoașterea științifică.

Intrucât experiența, acumulată de generații și îmbogățită de știință, a devenit mult prea bogată pentru a mai fi transmisă prin familie, de vreo două mii de ani am descoperit și *școala, care*

¹⁾ Vezi Conklin, Op. cit.

nu e decât instituția, menită să transmită noilor generații experiența de veacuri, a generațiilor trecute și a științei. Ea completează începutul făcut acasă în familie. Invățarea în școală a luat proporții atât de mari încât multă lume a ajuns să confunde noțiunea de învățare cu aceea de învățare în școală, care, oricât de vastă ar fi, nu e și nu poate fi singura învățare. Ea e, de fapt, precedată de cea din familie, care, din punctul de vedere al caracterului și al manierelor, e cea mai importantă. Nu trebuie, deasemenea, trecută cu vederea nici învățarea prin biserică, ziar, carte, cinematograful, radio, etc., care sunt tot atâtea mijloace în slujba răspândirii culturii, adică a experienței și înțelepciunii umane. Invățarea la om ajunge astfel să fie învățarea cea mai complexă și vastă cu putință. Grație ei omul trebuie să-și însușească bagajul de înțelepciune și cunoștințe, pe de o parte, de maniere și obiceiuri, pe de altă parte, care luate împreună constituiesc noțiunea de cultură în accepția cea mai adecvată a cuvântului.

Faptul că învățarea din carte și dela alții constituie învățarea *specifică* ființei umane, spre deosebire de toate celelalte animale, precum și faptul că această învățare specific omenească reprezintă domeniul cel mai extins și important din întreaga învățare omenească, nu însemnează, totuși, că această învățare, rapidă și ușoară, cu rezultate atât de mari și pe spinarea altora, e singura formă de învățare umană. Pe lângă ea mai există și alte feluri de învățare, anume atât învățarea pe care am găsit-o la maimuță, cât și aceea studiată în legătură cu șoarecii și câinii. În anumite perioade ale vieții aceste forme de învățare animală sunt chiar formele predominante. Așa e cazul cu învățarea, pe care am găsit-o la maimuțe și care pare să domine vieța copilului dela șase luni la un an și jumătate și chiar până la doi-patru ani. Tot așa e cazul și cu învățarea pe bază de exercițiu și efect sau cu învățarea pe baze de reflexe condiționate, care stăpânesc conduita copilului șase luni după naștere și — foarte probabil — chiar și câteva luni înainte de naștere. În acest mod am putea spune că omul trece prin toate formele de învățare studiate. În primele momente, după concepție, copilul învață ca un animal inferior, apoi ca unul ceva mai superior, câteva luni înainte de naștere și vreo șase luni după, ca șoarecii și câinii, apoi, până la doi ani — în anumite privințe chiar până la patru — ca maimuțele și, în sfârșit, ca omul.

De fapt însă apariția unei forme superioare de învățare

nu însemnează de loc înlăturarea formelor inferioare. Aceste forme — oricât s'ar părea de ciudat — rămân. Anume ele rămân în legătură cu funcțiunile mai simple, apoi în legătură cu funcțiunile mai puțin simple etc. Celebrul fiziolog american, distins cu premiul Nobel, Cannon (16), cunoscut în psihologie pentru strălucitele sale cercetări asupra substratului fiziologic al emoțiilor, a arătat — într'un mod care exclude îndoiala — că diferitele noastre organe, care fac parte din sistemul vegetativ, sunt capabile de o serie de procese de adaptare, bazate pe procesul de învățare prin repetiție și efect. Aceste procese de adaptare organică sunt atât de perfecte încât Cannon vorbește de o adevărată „înțelepciune a organismului". Dar legea exercițiului și efectului, precum și aceea a actelor condiționate, rămân în vigoare și în cazul actelor psihologice, cum e nesfârșita serie de obișnuințe. A mânca într'un fel sau altul, cu siestă mai lungă sau mai scurtă, urmată eventual de un scurt somn, a te îmbrăca mai gros sau mai subțire, a dormi mai de vreme sau mai târziu, a bea și a fuma, și toate celelalte obișnuințe — care sunt, cum spune James, a doua noastră natură — sunt toate acte de învățare pe bază de repetiție, efect și condiționare. E foarte probabil că mecanismul acelorași legi e și la baza întregului complex al așa ziselor principii și maniere, care stau la baza caracterului. Deaceea socotim că nu exagerăm de loc susținând că forma de învățare specific umană, pe care nu o întâlnim la animale, adecă *învățarea dela alții și prin cărți*, e mai mult la baza așa zisului proces de *instrucție*, adecă de însușire de cunoștințe, în vreme ce *educația*, sau însușirea de obiceiuri și maniere — care constituie cel de al doilea aspect major al învățării — e bazată pe formele de învățare animală, adecă pe exercițiu, efect și condiționare. Aceasta chiar și în cazul caracterului, care, altfel, reprezintă cea mai înaltă culme la care persoana umană se ridică.

6. *Imitație, sugestie, simpatie*. Învățarea la om, socotită în lumina discuției de mai sus, e în primul rând învățarea pe spina-reă altora. Cu alte cuvinte ea e însușirea pe de-a-gata a ceea ce de fapt au învățat alții. Noul născut găsește diferitele obiceiuri, instituții, cărți etc., adecă întreaga experiență a generațiilor, care l-au precedat, și înainte de a găsi el însuși noi bunuri și valori culturale, el își însușește și trebuie să-și însușească valorile existente, de care se servește apoi ca de un punct de plecare în cucerirea de noi bunuri și valori.

Această însușire a experienței generațiilor, care ne-au precedat, desigur e în primul rând o operă de învățare, care cere inteligență și *înțelegerere*, așa cum am încercat să arătăm. Cum însă individul are atâtea ocazii de a se convinge de valoarea și superioritatea bunurilor și valorilor, care constituie cultura și civilizația, în foarte multe cazuri el își însușește aceste obiceiuri și valori fără să-și mai bată prea mult capul dacă ele într'adevăr sunt bune sau rele, corecte sau incorecte. Faptul că ele sunt împărtășite de toată lumea, precum și faptul că ele sunt recomandate de către părinți, dascăli sau alte persoane cu prestigiu, constituie pentru el o suficientă probă a validității lor. În consecință toate aceste obiceiuri sunt admise așazicând *pe bază de credință*, fără pretenție de argumentare și documentare. Aceasta cu atât mai mult cu cât credința înlocuiește argumentul nu numai la cel ce învață, ci și la acel dela care el învață. Într'adevăr la cele mai multe întrebări ale copilului, care vrea să știe de ce trebuie să facă un lucru sau altul, i se răspunde pur și simplu *că așa trebuie*, și atât. Din moment ce mama sau tata ori altă persoană, în care copilul are încredere, socote că așa ceva e bine, atunci acest fapt constituie un argument suficient pentru ca micul copil să se supună fără oricare alte lămuriri. La acest prestigiu al părinților, dascălului sau persoanei, pe care copilul o respectă, se mai adaugă și limbajul, care, în ceea ce privește pe copil, e în primul rând o operație de comandă și mai puțin de simplă schimbare și comunicare a gândurilor și intențiilor. Ceea ce însemnează că limbajul devine prin sine însuși un argument.

Cum atari acte de învățare a obiceiurilor și normelor, socote bune pentru simplul motiv că toată lumea le acceptă, sunt foarte frecvente, copilul ajunge cu timpul să facă ceea ce alții fac în mod automat, fără să se mai întrebe dacă într'adevăr ceea ce el face e bine sau rău, adevărat sau neadevărat, necesar ori inutil, etc. Noțiunea de imitație și sugestie se referă și delimitează acest soi de acte. În cazul imitației e vorba de îndeplinirea în mod mai mult sau mai puțin automat a unor acțiuni pentru simplul motiv că ele sunt făcute și de alții, iar în cazul sugestiei de executarea unor acțiuni asemănătoare, deoarece așa s'a spus de către alții în care avem încredere.

A fost o vreme când noțiunea de imitație era luată într'un sens atât de vast încât ea cuprinde întreg procesul învățării. După Bagehot, Baldwin, Ross și în special Tarde, ea era cheia

universală de explicare a societății și mai ales de difuziune a culturii, fie dela popor la popor, fie dela individ la individ.

Aplicarea noțiunii de imitație în sens atât de *universal* e întrecută doar de lipsa oricărei încercări de înțelegere și delimitare a mecanismului, care-i stă la bază. În această privință orice precizări sunt absente, iar prin imitație Tarde înțelegea și urmărirea turmei de către o oaie sau alta și pictarea unui tablou, precum și faptul că o persoană execută ceea ce i se cere într'un somn hipnotic. Atari fenomene, evident, sunt mult prea diferite pentru a putea sta pe unul și același plan. În orice caz atunci când actul de imitație a fost analizat mai deaproape și supus experimentării, s'a constatat că multe din exemplele clasice de imitație, zisă oarbă, sunt mai mult anecdote decât adevăr, iar restul pot fi explicate aproape în întregime ca acte de învățare prin încercare — eroare — reușită, reflexe condiționate sau învățare cu înțeles, apoi în special învățare pe de-a-gata, specific umană. Aceasta chiar și în cazul maimuțelor, care trec drept animalele, care imită mai mult (așa de mult încât noțiunea de imitație a ajuns să fie sinonimă cu cea de maimuțareală!) și care atunci când au fost cercetate mai deaproape de Thorndike, Watson și Yerkes, au dat dovadă aproape numai de acte de învățare și aproape nicicând de imitație. Atari acte de imitație, dacă apar, au acest caractere imitativ doar în acel moment și mai mult la aparență; considerate însă în geneza lor, ele nu sunt decât acte de învățare, pe bază de condiționare, așa cum exemplul de mai jos arată.

„Presupunem — spune K. Young (85) — o herghelie de cai, ce pasc liniștiți într'o livadă. Un suret puternic și neobișnuit sau o gazetă dusă de vânt, provoacă frica tuturor și ei o iau cu toții la fugă. Faptul că ei au fugit cu toții împreună ajunge să fie, pe bază de condiționare, el însuși un stimulent care provoacă frică. În consecință în viitor calul se va înfrica de simpla fugă a celorlalți și în consecință văzând pe alții fugind, o va lua și e' la fugă”

Situația e întru totul analoagă cu procesul de salivare al câinilor la auzul clopotului. Același proces de *condiționare*, adecă de legare a răspunsului de stimulul asociat stimulului adecvat, îl avem și într'un caz și în celalalt.

Lucruri asemănătoare au fost constatate și în psihologia copilului. Așa zisele acte de imitație sunt — cel puțin în majoritatea cazurilor — acte de învățare. Deaceia cei mai mulți

cercetători din domeniul psihologiei copilului studiază imitația la un loc cu învățarea, socotind-o ca o formă a ei, mai mult sau mai puțin specială. Alții mai prudenți, ca Thorndike (82), după ce critică ambiguitatea termenului, care cuprinde la un loc elemente mult prea eterogene pentru a putea coexista împreună, socot totuși că termenul nu trebuie înlăturat cu totul și că cel puțin în anumite condiții el pare încă adecvat. Atari condiții sunt, după Thorndike, următoarele:

„Zâmbetul când alții zâmbesc, râsul când alții râd, țipătul când alții țipă; aleargă în direcția în care alții aleargă, fug din partea din care alții fug; flecărirea când alții flecăresc, tăcerea când alții tac, ghemuirea unde alții se ghemuiesc, atacarea, lovirea și ducerea a ceea ce alții vânează, prinderea obiectelor, pe care alții le prind”. (82, vol. I, pp. 120—121).

Fl. H. Allport (3) socoate însă că chiar și atari acte sunt la origina lor tot reflexe condiționate, anume o specie a lor, pe care el o cuprinde sub numele de *reflexe circulare*. Modificările organice, pe care le simțim, când spunem *da*, revin atunci când auzim cuvântul *da* și astfel percepția acestui sunet e în ea însăși o repetare. În acest mod reproducerea acestui cuvânt nu e decât un *ecou* al percepției, spune Holt (37). Invățarea primelor cuvinte se bazează, probabil, pe acest ecou.

Sugestiile lui Allport și Holt, cași acelea ale lui K. Young și Watson, sunt, desigur, foarte interesante. Explicarea imitației numai în termeni de reflexe condiționate — precum chiar și numai în termeni de învățare — pare să fie, totuși, departe de a fi un fapt împlinit. Ipoteza unei tendințe generale de imitație, așa cum o susține McDougall (52) — care e, totuși, departe de forma rigidă a unui instinct, cum credea Tarde — rămâne o ipoteză plausibilă. E foarte probabil însă că domeniul de aplicare al acestei ipoteze e mult mai restrâns decât credea McDougall însuși și că el cuprinde numai o parte din actele de imitație zise automate, la care orice probă de învățare condiționată lipsește. Actele de imitație conștientă, cu înțeles, desigur vor trebui încadrate la învățarea propriu zisă. În cazul lor e vorba de reproducerea unor acțiuni, pe care — prin asemănare cu altele — le socotim bune și pentru noi.

Un element esențial, care nu trebuie nicicând pierdut din vedere, e și prestigiul persoanei, pe care o imităm. Asupra lui vom reveni mai pe larg în legătură cu procesul de identificare, bazat pe simpatie. Pentru moment e bine să reținem că acest

prestigiu, privit în lumina cercetărilor actuale, e un produs eminemamente social, ce domină individul și poate fi explicat numai în funcție de societate și mai puțin în dependență de individ și imitație, așa cum Tarde susținea. El e o cauză a imitației și nu un efect.

Câteva cuvinte despre *sugestie*. „Sugestia — spune McDougall — este un proces de comunicare în care acceptăm cu convingere ceea ce ni se spune în lipsa oricăror argumente logice, care ar urma să ne facă proba că ceea ce ni se spune e adevărat”. Ea e, deci, tot un fel de imitație, cu deosebirea că stimulenta acțiunii de astădată e limbajul, cu mimica și pantomimica însoțitoare, iar urmarea e convingerea interioară, adică un comportament închis, nu o acțiune sau un comportament deschis. Argumentul suprem e, bineînțeles, persoana celui ce sugerează.

Sugestia, cași imitația, depinde într-o foarte mare măsură de prestigiul celui ce sugerează. Una și aceeași persoană, care socoate greșit orice spuse ale unor indivizi inferiori în grad, admite, totuși, fără orice urme de ezitare tot ceea ce i se spune de persoanele superioare în grad. Cei care au înțeles mai bine acest lucru par să fie conducătorii politici, care — grație unei propagande foarte abile — crează în jurul lor o aureolă aparte, menită să le crească în așa fel prestigiul în fața mulțimii, încât orice cuvânt al lor să fie luat literă de evanghelie.

Alt factor decisiv în sugestie e limbajul. Aceasta nu numai datorită faptului că el reprezintă mijlocul și calea prin care sugestia e făcută, ci și datorită funcțiunii sale organice, care e aceea de comandă. În cazurile de sugestie limbajul își păstrează această funcțiune originară.

„Cuvintele — spune Allport (5) — aduc cu sine o anumită greutate, pe care le-o dă formele preexistente de gândire socializată, pe care ele le închid în sine chiar și atunci când ele sunt întrebuințate ca un simplu mijloc de comunicare și cu maximum de discriminare. Rezultatul este că noi, în măsura în care gândirea noastră depinde de concepte verbale, ne străduim să ne conformăm tot mai mult normelor sociale, pe care cuvintele le cuprind și simbolizează. E foarte probabil că unul din motivele pentru care oamenii se aseamănă așa de mult între ei, în lăuntrul uneia și aceleiași culturi, este întrebuințarea aceleiași limbi, care dă, prin ea însăși, anumite norme de gândire, evaluare și conducere, comune la toți membrii grupului”.

O seamă de psihologi, începând cu Sidis și Binet, și terminând cu cei mai recenți, ca Hurlock (39) etc., inclină să creadă că su-

gestibilitatea e o dispoziție mai mult sau mai puțin generală, ce variază dela individ la individ, iar la individ, dela un domeniu de viață și gândire la alt domeniu. Hull (38) și colaboratorii săi inclină însă să o lege mai mult de învățare, socotind-o drept una din formele speciale, cum e imitația. Ei mai cred, în același timp, că înlăuntrul unuia și aceluiași individ, ea variază foarte mult, îmbrăcând diferite forme specifice, cu grade de intensitate foarte diferite. E foarte probabil, însă, spune Hull, că rolul pe care ea-l joacă în procesul de evoluție și socializare e colosal. Iar aceasta e, poate, și un avantaj. Aceasta deoarece însușirea normelor sociale de conduită și gândire, pe bază de sugestie, însemnează o foarte importantă economie de timp, anume de timpul care s'ar pierde cu încercarea de a admite un lucru numai după ce-l înțelegem și-l socotim justificat și nu înainte, pe simpla garanție a celui ce ni-l spune. Dar colaborarea noastră în viața socială, așa cum ea e organizată, în deosebi în unele instituții, cum e armata, biserica și în multe privințe și școala primară și chiar cea secundară, are nevoie de acceptarea unor norme, înainte ca înțelegerea și prețuirea lor să fie făcută în mod rațional și conștient. Aceasta pentru simplul motiv că nu avem timpul necesar pentru o atare operă de înțelegere și prețuire. De aci și principiul fundamental din organizarea militară, că un ordin se execută, nu se discută. E bine doar să știm că în viață facem acest lucru mult mai des. Chiar și atunci când avem impresia că înainte de a-l executa, îl discutăm. Discuția însăși, dealtfel, e în mare parte operă de sugestie, venită din partea aceluia care are mai mult prestigiu, adică mai multă pricepere ori poziție socială mai înaltă. „Un profesor universitar — spune Allport (5, p. 167) — află adeseori și spre marea sa surprindere că lecțiile sale, precum și ideile și sfaturile date în contactul personal cu studenții, precum chiar și alte afirmații ale sale, spuse mai mult pentru necesitatea unei conversații oarecare, sunt adoptate ca principii călăuzitoare și norme de conduită de toți acei studenți în ochii cărora el se bucură de prestigiu”. Oricât de binefăcătoare ar fi această influență, e cert — spune Allport — că ea ar putea avea și urmări rele, întrucât studentul trebuie să fie obișnuit să gândească și în mod propriu. Am socotit de bine să facem, totuși, uz de acest citat pentru a arăta rolul imens pe care sugestia îl joacă chiar și în acele sfere — cum e universitatea — unde prima preocupare, a celor ce o servesc, e dezvoltarea și cultivarea gândirii proprii. Ce să mai spu-

nem atunci despre rolul sugestiei în domeniul religios și mai ales politic, unde preocuparea e cu totul de altă natură, anume unitatea și conformitatea de idealuri și credințe! Și unde, tocmai de aceea, sugestia nu numai că nu e înlăturată, ca în universitate, dar e căutată și exploatată în modul cel mai rațional cu putință, așa cum tehnica propagandei moderne arată. De aceea e și foarte probabil că credințele religioase și politice sunt în majoritatea lor produse ale sugestiei.

McDougall și o serie de alți psihologi mai admit, alături de sugestie și imitație, o a treia dispoziție generală, *simpatia*. După părerea lui McDougall ea e — pe latura de emoții — exact ceea ce imitația e pe latura de mișcări, iar sugestia pe cea de idei. Cu alte cuvinte ea e trăirea emoțiilor, pe care alții le simt. Faptul de a fi vesel, fiindcă și alții sunt, de a fi trist și chiar a plânge deoarece și alții plâng etc., sunt tot atâtea fenomene și stări de simpatie. O seamă de psihologi și esteticieni germani, în frunte cu Scheler (69), socot că simpatia e la baza cunoașterii psihologice, precum și la aceea a trăirii estetice. Atât cunoașterea psihologică, cât și trăirea estetică, nu sunt decât retrairi emotive, pe bază de simpatie. Pe de altă parte K. Young (85), Fl. Allport (3) și Watson (84) o socot un simplu reflex condiționat.

„Dacă un copil plânge — spune K. Young (84) — atunci plânsul său devine stimulent secundar pentru sine însuși, în așa fel încât din cauza că plânge, copilul va plânge și mai tare. Cu timpul însă — și din motive de condiționare — plânsul va deveni un stimulent secundar de îndemn la plâns, chiar și atunci când e vorba de alt copil, care plânge. Ceea ce înseamnă că mișcărilor, pe care le observăm la alții, pot îndeplini — prin asociere — aceeași funcțiune, pe care o îndeplinesc propriile noastre mișcări, așa cum am constatat și în cazul imitației. În consecință expresia fricei pe fața cuiva va determina propria noastră frică, datorită faptului că în trecutul experienței noastre diferiți stimulenți adecvați fricei au fost dați împreună cu expresia fricei de pe fața altora, cu care am trăit frica împreună. În acest mod lucruri cu totul distincte, cum sunt stimulenții fricei și expresia ei pe fața altora, ajung să fie asociați și să determine în mod egal aceeași trăire... Presupunem — spune K. Young în continuare — că mă înțep cu un ac. Trăiesc o senzație de durere, văd sânge și simt o emoție neplăcută. Presupunem acum că văd pe altul înțepându-se cu un ac. Desigur eu nu simt durere, dar în schimb retrăiesc emoția de neplăcere, asociată cu această durere. Pe măsură ce creștem mari și imaginația se dezvoltă și lărgeste la reprezentări și idei, precum și la emoții și simțiri, percepția emoției și simțirii altora va procura, prin asociere, trăiri asemănătoare”.

Plecând dela atari considerații de condiționare Fl. Allport socoate că emoția simpatetică, pe care o trăim la moartea soției unui prieten, nu e atât „o emoție de simpatie trăită în legătură cu durerea prietenului, cât o emoție de simpatie, trăită în legătură cu mine, adecă cu referire la ideia că așa ceva mi s'ar putea întâmpla și mie”.

Explicarea simpatiei în termeni de act condiționat e, desigur, foarte interesantă, precum și foarte plausibilă. Trebuie, totuși, să accentuăm că ea e încă mai mult o ipoteză și nu un fapt. În consecință nu e exclusă nici ipoteza contrară, susținută de James, McDougall și în special Scheler, după care simpatia e o tendință generală înăscută.

În unele cazuri simpatia merge atât de departe încât persoana încearcă să se *identifice* în întregime cu alta, față de care ea are o deosebită simpatie și respect și pe care, din aceste motive, și-o ia drept model de viață. Procesul e cunoscut sub numele de *identificare* și a fost studiat în deosebi de psihanalisti, care-i atribue o importanță cu totul deosebită. Jung (4) definește identificarea în modul următor:

„O înstreinare a subiectului din el însuși în favoarea unei alte persoane, cu care el se simte într'un fel sau altul asemănător. De exemplu, identificarea copilului cu persoana tatălui însemnează adoptarea obiceiurilor și manierelor tatălui, ca și când copilul ar fi una cu tatăl și nu un individ separat de el”.

La început copilul se identifică cu persoanele din jurul său, de precădere cu părintele de același sex, apoi cu frații și surorile mai mari sau cu alte persoane mai înaintate în vârstă, în școală cu profesorii sau profesoarele, iar în adolescență cu diferitele personalități mari, de obicei poeți în cazul copiilor și artiste de cinematograf în cazul fetelor. Cazurile de identificare a băieților de liceu cu Eminescu și a fetelor cu Greta Garbo sunt frecvente până la banalitate.

Procesul de identificare sau introjecție, cum îl mai numesc alții, are o deosebită importanță în ceea ce privește educația, pe latura de obiceiuri și maniere, așa cum Stanley Hall a arătat. Faptul că un adolescent are drept model de gândire și conduită o personalitate sau alta, un poet sau om de afaceri, își are desigur, însemnătatea sa. Felul de viață al persoanei, cu care ne-am identificat, are importante repercusiuni asupra adolescentului, modelându-i atât manierele, cât și felul de a gândi. O serie de obiceiuri și atitudini nasc pe această cale.

7. *Funcțiunea copilăriei.* În lumina faptelor de mai sus, referitoare atât la maturizare, cât și mai ales la învățare, înțelegem mai bine, poate, și funcțiunea și rostul copilăriei. Omul se naște copil și nu om mare și are copilăria cea mai lungă — care în anumite clase ale societăților civilizate merge până la 26—30 ani — din două mari și importante motive: unul legat de maturizare, celalalt de învățare. Bagajul virtualităților noastre native, cu care luăm ființă în momentul concepției, e atât de mare și bogat, încât actualizarea, adecă maturizarea sa, durează aproape douăzeci de ani, dacă nu chiar mai mult. Aceasta spre deosebire de sărăcia virtualităților native ale animalelor inferioare, care — tocmai deaceea — se actualizează într'un an, o lună, uneori o zi și — în cazul animalelor inferioare — în câteva clipe. Actualizarea virtualităților date pe cale de ereditate mai cere însă, pe lângă timp îndelungat, și cooperarea mediului. Prin faptul de a fi atât de multe și atât de complexe, ele nu se pot desvolta dintr'odată, ieșind — atunci când le-a venit timpul — pe deplin perfecte, ca Minerva din capul lui Jupiter, ci cer concursul și colaborarea mediului. Dat fiind apoi faptul că virtualitățile native nu sunt forme fixe, ci simple dispoziții maleabile, mediul nu are numai funcțiunea de declanșare — ceea ce ar însemna că el e o simplă cauză ocazională — ci și pe aceea de modelare și creare, așa cum Child a arătat că e cazul în primele momente ale vieții și așa cum procesul învățării arată. În virtutea acestei maleabilități a virtualităților native și a acțiunii de modelare și transformare a mediului asupra lor, individul ajunge ca moștenirea biologică dată pe cale de ereditate să și-o mărească cu moștenirea socială, care e cultura. Dar atât pentru actualizarea moștenirii biologice, cât și pentru însușirea celei sociale, era nevoie de copilărie, anume de o copilărie cât mai lungă, în care individul să nu facă altceva decât să-și desvolte virtualitățile din el prin însușirea culturii, care rezumă experiența de veacuri a omenirii. Omul e om, spune Fiske în celebra sa lucrare asupra *Înțelesului copilăriei*, tocmai prin faptul de a avea cea mai lungă copilărie.

„Această continuă creștere a culturii — spune el (25) — grație căreia străbunii noștri au devenit oameni, a adus cu sine o continuă creștere a copilăriei. Pe măsură ce viața sufletească a devenit tot mai complexă și variată și lucrurile, care trebuiau învățate, s'au înmulțit fără întrerupere, pe aceeași măsură viața omenească putea fi dată tot mai puțin pe de-a-gata, înainte de naștere, urmând să se desvolte, mai mult după naștere, anume

în timpul copilăriei. Astfel, în loc să ne naștem numai cu câteva capacități simple, date pe de-a-gata și în mod pe deplin organizat dela început, noi am ajuns să ne naștem numai cu sămburele unei bogate serii de capacități complexe, care cresc și se dezvoltă prin experiența individuală a fiecăruia, într'un mod adaptat fiecăruia în parte... Numai prin lungirea copilăriei animalele cele mai superioare au ajuns *Om* — adică o creatură cu anumite relații sociale și cu o plasticitate a organizării sale de așa natură, încât grație ei, deosebirea de grad, dintre noi și animale, au ajuns deosebiri de calitate și natură".

Diferențiere și integrare

Procesul de creștere și dezvoltare al persoanei umane, luat atât ca produs cât și ca rezultat al învățării, nu e un simplu proces de *succesiune* și *cumulare* de momente, în care o tendință, funcțiune sau trăsătură, se *adaugă* celorlalte, ci un continuu și complicat proces de *structuralizare*, în care o tendință sau funcțiune *derivă* în mod organic din celelalte, deja existente, *integrându-se* apoi în mod unitar lor. În acest fel structura originară devine tot mai bogată și complicată, cu trăsături, tendințe și funcțiuni tot mai *diferențiate*, dar în același timp — anume în baza organizării însăși a persoanei — și tot mai *integrate*. *Diferențierea* și *integrarea* sunt, astfel, cele două aspecte și mecanisme de bază ale procesului de creștere și dezvoltare, care — în baza lor — e un continuu și complex proces de *organizare* și *structuralizare*. Câteva cuvinte asupra naturii și desfășurării acestui proces de organizare și structuralizare, precedate de unele lămuriri prealabile asupra diferențierii și integrării.

1. *Diferențierea*. Să ne reamintim comportamentul copilului, în momentul când e prins de nas, descris de Pratt, Nelson și Sun (65). În loc să facă o reacțiune localizată, specifică și adecvată, anume retragerea nasului sau înlăturarea mâinii experimentatorului, copilul face o reacțiune globală, generalizată și neadecvată, dând din mâini și din picioare, cu mișcări din cap, țipete, plâns, respirație grea etc. De fapt însă aceste reacțiuni globale, nediferențiate și — cu excepția câtorva foarte reduse la număr — cu totul neadecvate, au fost observate de Pratt și colaboratorii săi nu numai în cazul prinderii nasului cu mâna, ci și în tragerea urechii, strângerea prea puternică a mâinii, lovirea corpului sau un sunet prea puternic, țipăt ori răcnet, o lumină prea puternică, dată în mod subit etc. Ceeace însemnează că oricare ar fi natura excitației și organul prin care ea e acceptată,

reacția e de obicei aceeași, adică globală, totală, cu întreg organismul, în așa fel încât ea ne reamintește — cum ar spune Coghill (19) — reacțiunile amoebei, ce nu are nici mâini, nici picioare, nici gură, nici stomac, dar care, prin strângerea și extinderea corpului, își creiază de toate, putând fi orice, dar totdeauna în întregime, cu întreg corpul, adică celula din care ea se compune.

Lucruri cu totul asemănătoare celor constatate de Pratt, Nelson și Sun, au fost verificate și de Lewin (51), Gessel (30), Irwin (41), W. Stern, Ch. Bühler și colaboratoarele sale și alți mulți cercetători, care s'au ocupat cu comportamentul copilului din primul an și mai ales din primele zile. Dacă un obiect oarecare este îndreptat în spre copil și-i atrage atenția, la vârsta de patru luni el întinde după obiect și mâinile și picioarele, mișcându-și — în același timp — capul etc. Două luni mai târziu însă, adică la vârsta de șase luni, copilul întinde numai mâinile și picioarele, pentruca la nouă luni să întindă o singură mână. Dacă după șase luni întindem două obiecte, copilul nu ia decât unul, iar după aceea, când ia pe al doilea, pe primul îl pune jos. La nouă luni însă el ține un obiect într'o mână, iar pe celalalt în cealaltă, iar 25—50% din copii sunt capabili să ia și pe al treilea obiect, așa cum Gessel (30) a arătat. Studiind comportarea a patru copii, în primele zece zile după naștere, Irwin (41) constată lucruri asemănătoare. Copiii reacționează cu tot corpul, chiar dacă, în multiplele reacțiuni, una sau alta dă tonul. În baza acestei reacțiuni dominante, care dă tonul, desigur — spune Irwin — putem vorbi de un comportament de nutriție, defecare, supt, frică, mânie etc. Acțiunea aceasta dominantă are, totuși, o puternică iradiere, răstrângându-se asupra întregului corp, așa că s'ar putea spune fără exagerare și „în sensul literal al cuvântului că toate se petrec deodată”. Adecă micul copil reacționează în orice moment și la orice excitație, cu toate mișcărilor, de care e capabil.

Cu timpul însă, adică pe măsură ce organismul crește, atari iradieri devin tot mai mici, iar acțiunea dominantă tot mai proeminentă, până când ea ajunge, după ani de zile, să fie singură. În acest mod dintr'un comportament global — precedat în perioada prenatală de comportamentul foetusului din primele zile, care închide în sine atât viața de relație, cât și pe cea vegetativă — ajungem la subcomportamente sau grupe de comportamente separate, ca mișcărilor capului, mișcărilor trunchiului, mișcărilor mâinilor sau acelea ale picioarelor — pe latura motrice —

emoția de mânie, frică etc. — pe latura emotivă — acțiunea de mâncare și joc — pe latura dinamică. Din aceste subcomportamente sau grupe de comportament, apar, apoi, alte subgrupe, ce se descompun — la rândul lor — în altele și așa mai departe. Procesul de diferențiere continuă până la mișcările multiple, specifice și adaptate, ale omului adult, mai mult sau mai puțin diferențiat, după cum e gradul său de cultură și starea sa socială și profesională. Spunem aceasta deoarece gradul de diferențiere, legat de aceste condiții, variază împreună cu ele. Omul dela țară scrie încă cu întreg corpul și vorbește și din mâini și din picioare, confundând o credință politică cu una religioasă ori socială, unind inteligența cu caracterul etc. Spre deosebire de el orășanul cult, cu formație academică, știe să separe sfera valorilor politice de aceea a valorilor culturale și religioase, precum știe să distingă percepția de reprezentare, fantezia de vis; reacțiunile sale sunt specifice și diferențiate, adecvate scopului urmărit.

Pentruca acest proces de diferențiere să fie cu putință, e nevoie de două lucruri și anume de *inhibiția* mișcărilor neadecvate și de *selecția* celor adecvate. Diferențierea mișcărilor și gruparea lor în clase aparte, cu rosturi și scopuri diferite, este produsul acestor două procese. Care este mecanismul acestor procese de inhibiție și selecție, pe care diferențierea — precum și integrarea — se bazează, e o chestiune puțin lămurită, al cărei substrat nerologic încă nu-l cunoaștem suficient de bine. Cercetările lui Child, de care ne-am ocupat, precum și acelea ale lui Coghill (pe care le-am discutat mai sus, în legătură cu maturizarea), la care ar mai trebui adăugate acelea ale lui Adrian (1) și Lashley (5) etc. par să indice unele căi de explicare.

E bine, în orice caz, să mai reținem și faptul că inhibiția și selecția, precum și diferențierea, pe care ele o determină, au totdeauna o funcțiune bine definită: aceea de a face mișcările cât mai adecvate cu putință, în așa fel încât orice *cheltuială* inutilă de energie să fie înlăturată. Diferențierea e, astfel, cum ar spune Durkheim, un fel de diviziune a muncii în sânul individului, grație căreia fiecare organ și funcțiune își primește rolul său bine precizat, de a cărui execuție e responsabil. Anume în așa fel încât cu minimum de efort să obțină maximum de randament.

2. *Integrarea.* Procesul de creștere, adică de maturizare și învățare, nu însemnează, totuși, numai diferențiere (adică divi-

ziune a vieții în viață organică și de relație, iar a celei de relație în mișcări pe plan real sau acțiuni și mișcări pe plan mintal sau gândire etc.), ci și unul de integrare, grație căruia organele și funcțiunile diferențiale, cu rosturi diferite, se leagă prin mii și mii de căi împreună, colaborând toate spre unul și același scop, ferirea individului, adică armonia sa interioară și armonia sa cu lumea. În acest mod individul, oricât de multe laturi ar avea, e totdeauna unul și numai unul. *Ex pluribus unum* se aplică individului uman mai mult decât oricărei alte ființe. Acest proces de integrare, adică de colaborare a părților diferențiate, începe încă din primele momente ale vieții, imediat ce oul s'a divizat în două, patru, apoi mai multe celule, așa cum arată Scherrington (70), iar mai târziu Child (17), Adrian (17) și în deosebi Coghill (19). El continuă apoi dealungul întregii vieți, jucând un rol cu totul deosebit în ultima perioadă a copilăriei, când funcțiunile și părțile separate prin diferențiere trebuie reorganizate, adică legate și împletite împreună cu scopul celei mai depline colaborări. Aceasta atât pe latura organică, cum a arătat Cannon (16), cât și pe cea psihologică, cum a evidențiat Burnham (15).

Plecând de la ideia *arcului reflex*, pe care o seamă de cercetători, ca Bechterew (8), Pavlov (60) și Watson (84) îl socot ca acțiunea elementară, primară, ce nu mai poate fi descompusă în altele, și pe care Sherrington — autoritatea cea mai mare în procesul de integrare — o socotea doar „o convenabilă dar prea puțin probabilă abstracție”, Allport (5) distinge următoarele cinci trepte ierarhice de integrare:

„(a) *Reflexele condiționate*, cele mai simple forme învățate de comportament adaptat, care presupun o substituie a stîmuleților congenitali și efectivi prin stîmuleți asociați, cu rezultatul că individul e capabil să reacționeze cu acte înăscute și la situații diferite de cele specifice și adecvate dela naștere.

(b) *Habitudini*, sisteme integrate de reflexe condiționate, care închid în sine nu numai substituiri de stîmuleți, ci și substituiri de răspunsuri, și care duc la forme destul de stereotipe de răspunsuri față de anumite situații, ce se repetă mai des și regulat.

(c) *Trăsături*, dispoziții mai dinamice și flexibile, ce rezultă — în parte cel puțin — din *integrarea diferitelor habitudini specifice*, exprimând diferite modalități de adaptare la mediul înconjurător. Aparțin la această treaptă de integrare diferitele dispoziții, cunoscute sub numele de sentimente, atitudini, valori, complexe (Oedip, Electra, de inferioritate, etc.) și interese.

(d) *Euri*, sisteme de trăsături coerente în ele înșile, dar susceptibile

de a varia dela o situație la alta, ceea ce l-a îndreptățit pe James să spună că „omul are atâtea euri sociale cu câte grupuri de persoane, la care el ține, stă de vorbă”.

(e) *Personalitatea*, integrarea finală și progresivă a tuturor sistemelor de răspunderi, în baza cărora individul își desăvârșește adaptarea sa la diferitele medii în care trăiește”. (pp. 139—140).

Pentru a arăta mecanismul de elaborare și integrare al acestor trepte ierarhice, pe care arhitectonica individualității noastre se razimă, să luăm un singur exemplu în legătură cu reflexele condiționate.

„Copilul nou născut — spune Allport (5) — are capacitatea reflexă, dată dela naștere, de a retrage mâna depe un obiect cald, cu care a venit în contact. Cutureerând în lung și în lat camera, probabil cam pe la 10 luni, el ajunge și la calorifer și atinge cu mâna radiatoarele prea calzi, pentru a și-o retrage imediat din cauza arsurii. Proxima dată când mai vede radiatorul el îl evită dela început, căutând să-și stăpânească și oprească pornirea, dată tot dela naștere, de a atinge obiectele strălucitoare. Acesta e un exemplu de *reflex condiționat*, precum și un exemplu de integrarea cea mai simplă cu puțință; văzul radiatoarelor, la origine lipsit de orice legătură cu pornirea de retragere și evitare, este acum integrat împreună cu această pornire, în așa fel încât la ivirea lui apare și pornirea. Ceea ce însemnează că un nou sistem funcțional a fost elaborat. Ceea ce e și mai important însă e faptul că, odată ce acest sistem a fost elaborat, copilul evită caloriferul totdeauna, adecă chiar și atunci când el e rece, fără a desface integrarea făcută atunci când caloriferul e rece, pentru a o reface numai atunci când el e cald etc. *Sistemul de evitare, odată stabilit, continuă să opereze ca un întreg dinamic*. Această *autonomie funcțională* a sistemelor dobândite dealungul experienței prin integrare este și devine adeseori unul din cele mai importante principii în psihologie¹⁾).

Sistemele superioare de integrare, desigur, sunt în general precedate de cele inferioare. Reflexele condiționate apar în primele luni după naștere, iar habitudinile încep cu anul al doilea și domină vieța copilului înainte de a ajunge la școală. Tot în perioada preșcolară încep să se cristalizeze și unele trăsături și euri, care se desăvârșesc în adolescență. Unele dintre ele încep mai târziu. Acesta e în deosebi cazul trăsăturilor și „eurilor” dependente de viața profesională. Personalitatea e dată, ca potențialitate, dela începutul vieții, se desăvârșește în maturitate și se încheie cu moartea. Ceea ce nu e cazul eurilor sau

¹⁾ E principiul *autonomiei funcționale*, de care ne-am ocupat în capitolul referitor la dinamica persoanei.

trăsăturilor, dintre care unele încep să dispară din timpul maturității și chiar al adolescenței, Fig. 26 ilustrează în mod grafic aceste spuse. În orice caz distincții precise, dela o epocă la alta, pot fi făcute cu greu. Unele obiceiuri sau trăsături sunt, într'adevăr, caracteristice anumitor vârste. Așa zisele „habitudini” și „slăbiciuni”, caracteristice maturității ori bătrâneții, sunt apariții foarte tardive, cu totul inexistente în copilărie. În schimb din așa zisele „copilării” și „naivității”, care caracterizează copilăria și adolescența, nu rămân nici urme în perioada maturității. Alte multe obiceiuri și trăsături încep însă în copilărie

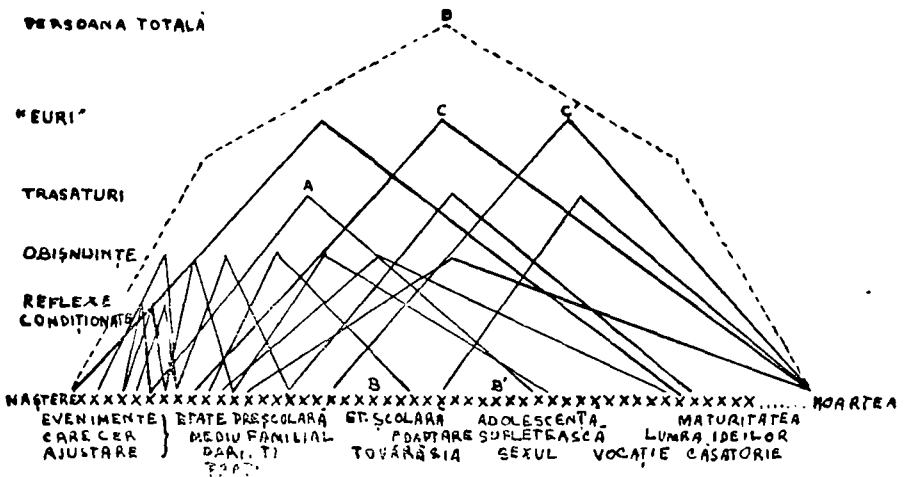

Fig. 26. — Integrarea psihică. (După Allport, 5).

și continuă până la maturitate sau bătrânețe, făcând orice distincție între copilărie, adolescență și maturitate, cu neputință. În orice caz se pare că la vârsta de aproximativ 30 ani avem momentul cel mai reprezentativ al unei persoane, în așa fel încât, dacă ea e cunoscută bine în acest moment caracteristic, atunci cu greu putem avea surprize mai deosebite. În special în ceea ce privește personalitatea, eurile și chiar trăsăturile sale. „Caracterul la această vârstă — spune James (42, p. 121) — s'a încheiat și uscat cași cleiul, care nu se va mai muia nici odată”.

Reprezentarea schematică a integrării din Fig. No. 26, ar putea lăsa impresia că treptele ierarhice, din care personalitatea se compune, derivă din euri, eurile din trăsături și așa mai departe până la reflexele condiționate, ce integrează reflexele, care sunt

elementele primare ale acțiunii omenești. Deci totul se construiește de jos în sus, dela elementele ultime în spre integrarea supremă, care e personalitatea, așa cum Pavlow și Watson susțin. O atare interpretare, desigur, ar fi în contrazicere cu afirmațiunile noastre făcute în legătură cu maturizarea și diferențierea. Ea e, de fapt, streină și de intenția lui Allport.

Intr'adevăr reflexele nu sunt numai „o convenabilă dar foarte puțin probabilă abstracție”, cum așa de bine a spus Sherrington, din care ar deriva apoi *toate* reflexele condiționate, care ar da naștere la *toate* habitudinile, din care ar deriva *toate* trăsăturile etc., ci doar elemente din care ar deriva *unele* reflexe condiționate, care ar da naștere la *unele* obiceiuri, ce ar duce la *unele* trăsături și așa mai departe. Aceasta deoarece unele din trăsături și obiceiuri apar dintr'odată, fără a deriva din alte elemente prelabile. Așa e cazul instinctelor și tot așa e cazul introversiunii-extroversiunii etc., care apar *dintr'odată*, ca *sisteme organizate dela început*. Deaceia, în cazul lor nu poate fi vorba în nici un chip de o *derivare* din integrări inferioare prelabile; ele apar din ele înșile în baza procesului de *maturizare* și nu au de a face aproape nimic cu acela de *învățare*, pe care derivarea integrărilor superioare din cele inferioare se bazează. În capitolele referitoare la structura persoanei vom vedea că același lucru poate fi susținut și în cazul „eurilor” și poate chiar al personalității însăși. Biotipologiile lui Kretschmer, Penle etc., sunt încercări în acest sens.

Reconsiderând Fig. No. 26 în această lumină, am spune că linia orizontală, care reprezintă reflexele și ca atare e baza de plecare a celor mai simple integrări, nu e și baza de plecare a oricăror integrări. Unele din integrări au origina în ele înșile, fiind așazicând realități primare, nu derivate. În acest mod fiecare treaptă de integrare, inclusiv aceea a eurilor, poate fi bază de plecare pentru integrările superioare următoare.

În lumina acestor considerații sperăm să putem lămurii mai bine și raporturile dintre diferențiere și integrare. Care e cea dintâiu și care e cea mai importantă? Integrarea sau diferențierea?

Reflexologii, în frunte cu Pavlow, Bechterew și Watson, desigur, răspund în favoarea integrării. La început, după părerea lor, sunt reflexele, care sunt elementele simple și deci ultime ale comportamentului, din care — prin *integrare* — derivă totul. Dimpotrivă, Lewin (51) și ceilalți exponenți ai concepții-

lor configuraționiste și totalitare, susțin primordialitatea întregului, iar origina complexității vieții umane o văd în *diferențierea* unității primare. Integrarea, după ei, joacă un rol secundar, cu funcția de a *reorganiza* părțile diferențiate, organizate înainte în alte unități mai simple.

Recunoscând că rezultatele celor mai multe cercetări experimentale — în special acelea ale neurologiei comparate — vorbesc *mai mult, dar nu decisiv*, în favoarea tezei configuraționiste — așa cum am căutat să arătăm în legătură cu maturizarea — noi inclinăm, totuși, spre o soluție mai intermediară. În consecință noi admitem că integrarea, chiar dacă e precedată de diferențiere, nu e sub nici un motiv vizată *numai* la unirea părților diferențiate, ci — cel puțin în cursul de mai târziu al vieții — merge pe picioare proprii, anticipând chiar diferențierea, cum e cazul instinctului sexual și al multor trăsături tipologice și biotipologice, pe care le-am mai amintit. Ceeace înseamnă că problema nu e diferențierea *sau integrarea* — care e întâia și care e a doua, care e mai importantă și care mai puțin importantă? — ci adevărata problemă e cași în cazul eredității și al mediului ori al generalității și specificității — diferențierea și integrarea, anume colaborarea dintre ele. Aceasta deoarece ele sunt, în fond, procese strict complementare, care se întregesc reciproc. A căuta după întâietatea unuia sau altuia înseamnă a repeta eterna poveste a priorității oului sau găinii.

3. *Structuralizarea*. Faptul că diferențierea și integrarea sunt procese *simultane, reciproce și complementare*, mai înseamnă că persoana nu e nici simplă derivare și integrare din părți, cum Watson și Pavlov susțin, nici simplă diferențiere a unei unități primare, cum Lewin socotește, ci e, *deodată, și una și alta*. Cu alte cuvinte ea începe prin a fi o unitate omogenă, cum a spus Spencer, susceptibilă de a fi împărțită în câteva părți, mai mult sau mai puțin integrate și devine — în cursul creșterii sale și pe bază de diferențiere — o unitate tot mai complexă și eterogenă, cu părți mai numeroase și — pe bază de integrare — mai bine încheiate laolaltă. E foarte probabil că acest proces nu e tocmai atât de simplu cât Spencer inclina să creadă și nici nu poate fi explicat numai în termeni de diferențiere și integrare. Explicarea sa — după părerea noastră — mai cere o nouă noțiune, anume pe aceea de *structuralizare*.

Diviziunea celulară, în baza căreia oul se transformă în organism, se face totdeauna în așa fel încât integrarea celulelor

are o anumită *polaritate a energiei vitale*, legată de o anumită *axă fundamentală*, față de care se așează una secundară etc. În acest mod organismul reprezintă totdeauna o *anumită simetrie*, atât anatomică, cât mai ales fiziologică — și desigur și psihologică — așa cum Child (17) și Coghill (19) au arătat. Capul, de exemplu, se dezvoltă în acea parte a conglomeratului de celule, care concentrează maximum de energie vitală, picioarele la polul opus capului, mâinile pe axa minoră, laterală, care taie axa principală, longitudinală și așa mai departe. În acest fel *organismul reprezintă o anumită structură, configurație, ordine*, a tuturor părților sale, care se leagă într'un *sistem*, cu o simetrie bine definită, ce nu poate fi explicată din părți, pe cale de integrare, deoarece isvorește din însăși natura sa, care e dela început o unitate, anume o unitate în continuă interferență cu mediul, așa cum cercetările lui Child atât de strălucit arată. Ceeace mai însemnează că dacă această simetrie e să fie interpretată în termeni de diferențiere ori integrare, atunci ea trebuie atribuită mai degrabă diferențierii — oricât de paradoxal s'ar părea aceasta din punctul de vedere al reflexologiei lui Watson și Pavlow. Mai verosimilă socotim însă atribuirea acestei simetrii unui proces mai sintetic, care s'ar confunda cu însăși creșterea și organismul și pe care l-am boteza proces de *structuralizare*. Integrarea și diferențierea nu ar fi decât cele două aspecte reciproce și complementare ale sale, care nu ar epuiza însă întreaga sa funcțiune, *domeniul polarității și simetriei fiind oarecum propriul său câmp de acțiune*. Ipoteza acestui proces, pe care se bazează creșterea, ne-ar scuti, credem, și de încercările fără rost de a mai explica în sens exclusivist fie părțile, anume toate părțile, din întreg, fie întregul, anume toate întregurile, din părți. Întregul e fapt concret; ca atare el nu are atât nevoie de explicare, cât mai mult de cercetare și constatare. El nu e însă singurul fapt concret; fapte concrete sunt și părțile. Aceasta deoarece întregul nu e nicidecum întreg absolut, desăvârșit, perfect, ci relativ, nedesăvârșit și lipsit de perfecțiune, care — tocmai deaceia — are, și poate să aibă, și *părți*. În consecință problema nu e să explicăm întregul *numai* din părți sau părțile numai din întreg, ci ambele din amândouă. Adecă să explicăm întregul din întreg și părți, precum și din mediul, ce-l înconjoară (care e întregul supraordonat persoanei umane), tot așa precum părțile vor fi explicate și din întreg și din părți, anume din părțile precedente, de același grad de complexitate și pe

aceeași treaptă ierarhică și din părțile mai mici, de pe treptele inferioare de organizare ierarhică.

Drept exemplu, și în scop de ilustrare concretă a spuselor de mai sus, să luăm apariția și dezvoltarea instinctului sexual. E cert că acest instinct nu poate fi explicat din integrarea obiceiurilor, care ar deriva din reflexele condiționate. Dacă vreo trăsătură sau un proces oarecare apare dintr'odată, ca Minerva din capul lui Jupiter, atunci acesta, desigur, e instinctul sexual. Ceeace înseamnă că explicarea sa prin derivare și integrare e dela început condamnată. Ar fi, totuși, o greșală să credem oă acest instinct poate fi, deci, explicat numai pe bază de maturizare și diferențiere, ca parte desprinsă din întreg și rămasă sub completa stăpânire a întregului, care e persoana. Mai întâiu, deoarece stăpânirea și controlul persoanei asupra acestui instinct sunt de obicei foarte relative și apoi fiindcă unele obiceiuri, reflexe condiționate și chiar reflexe simple, își au partea lor de înrăurire asupra acestui instinct, oricât de puternic și autonom ar fi el. E suficientă o schimbare în glande și chiar numai în nutriție sau somn, ori o modificare radicală în condiționările și obiceiurile prin care energia noastră erotică e, de obicei, canalizată, pentruca desfășurarea instinctului sexual să fie imediat afectată. Ceeace constituie o vădită probă că oricât ar fi de autonomă sexualitatea, ea e, totuși, determinată și de unele acte de pe planurile inferioare ale organizării ierarhice a persoanei, precum și de planurile superioare ale acestei ierarhii, adecă de euri și mai ales de persoană. În consecință explicarea sa integrală cuprinde, și trebuie să cuprindă, atât explicarea de sus în jos, adecă dela persoană și euri la instinct, cât și explicarea de jos în sus, dela obiceiuri și reflexe condiționate la instinct, precum și explicarea autonomă a instinctului sexual prin el însuși, anume prin tăria și amploarea structurii sale, pe de o parte, și prin trecutul sau istoria sa, pe de altă parte.

Dar faptul că instinctul sexual nu poate fi explicat numai de jos în sus, adecă prin integrare, sau de sus în jos, prin diferențiere, ci și prin el însuși, adecă prin intensitatea, amploarea și trecutul său, mai înseamnă — în același timp — că structura și unitatea persoanei nu e nîcîcînd deplină, în așa fel încât „totul în persoană — cum a spus Lavater — să fie progresiv și congenial, astfel că unul și același spirit se manifestă în toate, adecă în formă, statură, complexiune, păr, piele, vine, nervi, oase, voce, mers, maniere, stil, pasiune, iubire, ură”. Nu, așa

ceva, în actuala stare a cunoașterii științifice cu greu poate fi susținut! Că între variabilele amintite vor fi multe legături, se prea poate. E chiar foarte probabil. Că aceste legături nu sunt însă nici pe departe totul, e sigur; multe, foarte multe calități sunt proprii și specifice fiecărei variabile în parte. Altfel părul ar fi identic cu statura, care ar fi una cu mersul și vocea ori iubirea etc.! Ori, realitatea este că dincolo de stilul de viață, comun tuturor acestor trăsături, există o serie mult mai mare de calități, caracteristice fiecărei variabile în parte, care fac din aceste variabile și realități independente, nu numai dependente. Uneori, desigur, dependența poate domina independența; alteori invers. Prezente însă sunt amândouă și totdeauna. Mai mult chiar. Structura, la care aceste combinații de calități dependente și independente duc, e de așa natură, încât o dezvoltare a diferențierii pare să implice o dezvoltare mai mult sau mai puțin proporțională a integrării și invers. Aceasta, poate, în virtutea însăși a noțiunii de simetrie și polaritate, care e la baza structurii sufletești și care — prin însăși definiția sa — însemnează, și nu poate să însemneze, decât balanță¹⁾.

V â r s t a

Evoluția vieții sufletești e de așa natură încât ea poate fi împărțită în anumite etape, cum sunt copilăria, adolescența, maturitatea și bătrânețea. În vechea psihologie evolutivă importanța acestor etape, corespunzătoare la ceace în limbaj popular numim vârste, era socotită atât de mare, încât ele constituiau punctele fundamentale de reper, în conformitate cu care materialul era organizat și dezvoltat. În același timp vârstele erau așa definite încât ele lăsau impresia unor perioade bine distincte și chiar separate prin granițe bine precizate, în așa fel încât copilăria, de exemplu, constituia ceva aparte de adolescență, care se deosebia de maturitate și așa mai departe. Deosebiri de la o vârstă la alta nu erau numai cantitative, ci și calitative, de natură. Una era structura sufletească a copilăriei și alta cea a adolescenței, maturității sau bătrâneții.

Situația e aproape cu totul schimbată astăzi. Pe măsură ce

¹⁾ Pentru lămuriri mai ample asupra acestei încercări de explicare integrală, a se vedea articolul nostru *Intreg și Parte*, Rev. de Psihologie, III, 1940.

metodele psihologiei infantile au fost perfecționate și evoluția diferitelor funcțiuni și însușiri a fost stabilită, pe bază de experiment și măsură, împărțirea vieții în etape — distincte unele de altele, cu organizare și structualizare proprie, care să afecteze toate trăsăturile și funcțiunile sufletești — a fost confirmată prea puțin de fapte. Desvoltarea diferitelor tendințe, funcțiuni și trăsături — socotită în lumina acestor cercetări — e de așa natură încât unele din ele ajung la maturitate după doi, trei ani, altele după zece, iar unele abia după 25 ani. În primul caz intră percepțiile și funcțiunile sensoriale, tendințele nutritive, emoția de frică și mânie; în ultimul maturizarea caracterului, iar la mijloc, între aceste două extreme, restul celorlalte trăsături și funcțiuni¹⁾.

În orice caz independența de dezvoltare a diferitelor variabile sufletești e așa de mare, încât dacă e să mai împărțim viața în diferite vârste, atunci aceasta o putem face numai prin referire la câteva variabile principale, care domină și dau tonul, reprezentând astfel caracterul specific al fiecărei vârste în parte.

La aceste deosebiri în lăuntru al individului, care fac atât de anevoioasă distingerea unei vârste de alta, trebuie să mai adăugăm și deosebirile extra-individuale, dintre un individ sau altul, cu privire la una și aceeași dimensiune. Chiar și o funcțiune atât de biologică — și deci mai regulată decât celelalte — cum e menstruația, la unele fete apare înainte de zece ani, iar la altele abia în spre douăzeci. Iată cum deosebirea pubertății, legată de această apariție, devine imediat atât de anevoioasă. Căci dacă în mod excepțional, am putea admite începutul pubertății la 9 și chiar la 8 ani, în schimb ne e imposibil să-l fixăm la 19—20 de ani, când persoana e la sfârșit de adolescență. De aceea problema se complică din nou și distincția între o vârstă și alta devine adevărată operă de acrobație științifică.

¹⁾ De aceea unii psihologi au și renunțat la ideia unei vârste în general, studiind evoluția fiecărei dimensiuni în parte. Soluția aceasta are marele avantaj de a permite întrebuințarea unor mijloace de cercetare foarte perfecte, cum sunt curbele de creștere, construite pe bază de experiment și măsură. Ea are însă dezavantajul de a nu vedea pădurea din cauza copacilor, adică de a pierde din vedere unitatea vieții, care, se pare, are o anumită evoluție unitară, oricât de independentă și disperată ar fi creșterea unor variabile. Căci un anumit echilibru și o anumită proporție, precum și un anumit ritm în creștere și dezvoltare, unul și același pentru toate variabilele individului, e mult prea evident pentru a putea fi negat și neglijat.

Dar lanțul greutateilor încă nu s'a încheiat. Pe lângă inconvenientul diferențelor *intra-* și *extra*-individuale, care fac atât de anevoioasă deosebirea unei vârste de alta, mai avem și pe acela legat de caracterul de *continuitate al creșterii*. Intr'adevăr curbele de creștere sunt totdeauna continue, și anume de tipul curbei A din Fig. 27 și nu de tipul curbei B ori C. În cazul curbei B o deosebire între copilărie și adolescență e posibilă; ea ne e indicată de însăși orientarea curbei, anume de etapele ei de ascensiune. O atare distincție însă e aproape cu neputință în cazul curbei A, când curbura e continuă, fără platouri. Aceasta în-

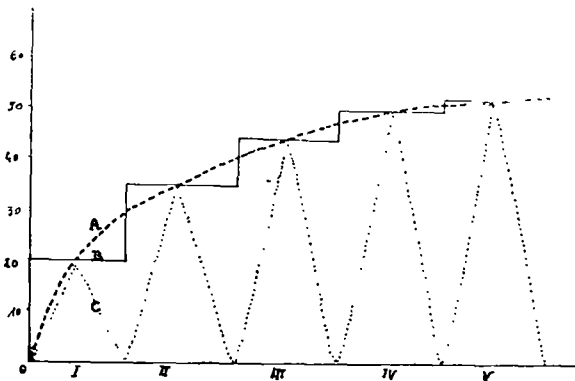

Fig. 27.

semnează că de fapt deosebirea dintre vârste nu are la bază atât criterii biologice sau psihologice, dependente de însăși natura intrinsecă a faptelor, cât mai mult criterii sociale, cum este școlaritatea, profesiunea etc. Deaceia unii psihologi merg atât de departe încât socot că singurele criterii de separare a perioadelor de vârstă, sunt cele sociale. În consecință ei împart cursul vieții în copilăria preșcolară, copilăria din timpul grădiniței, copilăria școlii primare, a școlii secundare, universitare și apoi perioada profesiunii, care termină prin bătrânețe sau perioada pensiei. Obținem, astfel, curba C. Dacă aceste etape, spun ei, ar fi și biologice și psihologice, atunci curbele de creștere C ar trebui să fie de tipul B.

Lucrurile nu stau, totuși, nici chiar așa de simplu, cum s'ar părea, în cazul că recunoaștem numai criteriile sociologice. Aceasta deoarece deosebirile dela o vârstă la alta nu sunt numai de *grad*, așa cum majoritatea curbelor de creștere arată, ci și de calitate și natură. *Intr'adevăr* cu vârsta noi nu devenim

numai mai inteligenți, ci ajungem să avem și o altă inteligență. Așa, de exemplu, inteligența copilului e concretă, plastică, lucrează numai cu imagini și ține seama aproape numai de exigențele subiective ale individualității, în vreme ce inteligența adultului e abstractă, lucrează cu idei și ține seama de exigențele logice, obiective, admise de toată lumea, deci și sociale, dacă nu complet sociale. Dar atunci, dacă criteriile biologice și psihologice, aplicate numai pe latura creșterii cantitative, exprimată în curbele de creștere, nu ne ajută și nu pot să ne ajute în discriminarea vârstelor, nu ar putea ele, totuși, să ne servească în același scop în cazul când ele ar fi aplicate pe latura calitativă? Răspunsul în general e afirmativ.

Intr'adevăr diferitele curbe de creștere nu încep deodată. Momentele lor de apariție, desvoltare, apogeu și declin, nu corespund. Dimpotrivă fiecare variabilă sufletească nu are numai curba ei de creștere specifică, ci și momentele ei de începere, desvoltare și cădere. Așa, de pildă, instinctul sexual apare de obicei la 12—14 ani, ajunge la maturitate după 3—4 ani și intră în declin la 45—50 ani, în vreme ce acela al fricei și mâniei apar din primele săptămâni, dacă nu chiar înainte de naștere, ajungând să fie aproape deplin maturizate cu încheierea primului an. Intrucât însă rolul pe care instinctul sexual îl joacă în ansamblul personalității e deadreptul covârșitor, individualitatea dinainte de pubertate va apare cu totul alta decât aceea după. Ceeace însemnează că apariția mai întârziată a instinctului sexual produce diferențe calitative profunde, de care ne putem servi în deosebirea și definirea vârstelor. Lucruri asemătoare constatăm și în legătură cu gândirea și concepția despre lume și vieță, care — din cauza materialului și a condițiilor în care lucrează — e concretă și animistă în copilărie, abstractă și obiectivă la maturitate. La fel în ceea ce privește caracterul. El se definește abia cu începutul maturității, închegându-se doar la 25—30 de ani. Iată tot atâtea puncte de reper, de natură psihică, de care ne putem servi în identificarea și definirea epocelor de evoluție ontogenetică, cunoscute sub numele de vârste. Existența lor, bineînțeles, nu exclude prezența celorlalte criterii biologice și mai ales sociologice. Dimpotrivă — dată fiind dificultatea și delicateța problemei — e mult mai prudent să ne înarmăm cu toate trei criteriile, lăsând punctul de greutate pe unul sau altul, după cum e vorba de o vârstă sau alta.

C o p i l ă r i a

În general prin copilărie înțelegem perioada dela naștere până la pubertate, legată de maturizarea organelor sexuale, diagnosticată prin apariția menstruației la fete și a părului pubic la băieți. Cum însă acest criteriu biologic e susceptibil de o foarte mare variație, care merge până la un interval de zece ani, în așa fel încât la unele fete menstruația apare înainte de zece ani, iar la altele abia în preajma la douăzeci, criteriul biologic trebuie completat cu unul psihologic și social. Criteriul psihologic principal e legat tot de sex, anume de apariția conștiinței sexului în sensul de atracție conștientă spre sexul opus, care pare să aibe o regularitate mai mare fiind — în același timp — destul de corelată cu maturizare organelor sexuale. Criteriul social e legat de școlaritate, anume de terminarea învățământului primar. El, desigur, e cel mai regulat, atât numai că, tocmai prin aceasta, e mai sensibil la greșeli.

În ceea ce privește caracterele psihologice fundamentale, după care recunoaștem și definim copilăria, ele sunt (1) gândirea concretă și animistă, prea puțin distinctă de fantezie, (2) jocul și (3) lipsa trăirilor legate de atracția spre sexul opus.

1. *Gândirea copilului.* Caracterele fundamentale ale gândirii copilului sunt, după Piaget (62—64), trei: realismul, animismul și artificialismul. Ele se aseamănă foarte mult cu gândirea primitivă, studiată de Baldwin (7), Fraser și în special de Lévy Brühl.

„*Realismul* copilului — spune Piaget (64, p. 377) — ca și realismul în general, poate fi definit ca un fel de confuzie între interior și exterior sau ca tendința de a vedea în obiectele exterioare ceva ce rezultă din activitatea individului care gândește. Cu toții știm cât de încet se dezvoltă conștiința eului la micul copil. Tot ceea ce el simte, cunoaște și vede, lui îi apare ca ceva comun întregii lumi și anume parte din realitatea exterioară. Pentru el nimic nu e interior și subiectiv. Acest fenomen, care durează mai mult decât am crede, e ceea ce numim realismul copilului”.

Prima manifestare a realismului este confuzia dintre fizic și psihic, asupra căreia observările făcute de Baldwin (7), Sully (79) și Stern (77) ne dau foarte multe indicații. Copiii mici, așa cum rezultă din aceste observații, nu pot distinge între gândire, pe de o parte și materie pe de altă parte. Întrebată cu ce gândește, copila lui Stern (77) a răspuns „cu gura și limba”. La fel au răspuns toți copiii sub șapte ani, studiați de Piaget.

„Noi gândim cu gura“. „In ceea ce privește animalele — adaugă un copil studiat, de șase ani — ele gândesc tot cu gura. Deosebire face numai calul, care gândește cu urechile, deoarece el nu ne aude când îi vorbim, dar el nu-și vorbește sie-și“. „Dar — am obiectat — tu nu poți gândi cu gura închisă“. „Nu — a răspuns băiatul, Bine — am spus eu. — Acum închide gura și gândește-te la mama ta. Poți?“. „Da“. — „Bine, cu ce ai gândit? — Cu gura“. (Piaget, p. 378).

În decursul perioadei următoare, care durează cam dela șapte la zece, unsprezece ani, se simte influența creșterii. Copilul răspunde că gândește cu capul, deoarece aceasta e credința populară, pe care el acum și-o însușește. De fapt însă sub aceste cuvinte se ascunde aceeași concepție de mai înainte, cu care ne-am întâlnit în răspunsurile de mai sus. Noi gândim „cu o mică voce înlăuntrul capului“ — spune un copil de nouă ani; cu „o gură mică“ spune altul; „noi auzim înlăuntrul capului“, spune al treilea. Gândirea e „ceea ce ni-se poate întâmpla“. „Noi nu o putem pipăi sau vedea, dar o putem simți cu degetul când ea vine pe limbă“ etc. (Piaget pp. 377—78).

O altă confuzie — caracteristică copiilor — e aceea dintre lumea interioară și exterioară, care se contopesc împreună. Visul e una cu realitatea, gândirea e una cu materia etc. Dualismul dintre suflet și materie, atât de caracteristic adulților, e inexistent, gândirea copilului fiind — cum a spus Baldwin — prin excelență adualistă.

O față întrebată de Sully, de ce nu vrea să intre în cameră, a răspuns că îi e teamă, deoarece acea cameră e „plină de visuri“. „Visurile — răspunde un copil lui Piaget — sunt ceva în fața mea. E ca și cum ai vedea ceva. Dar totuși acolo nu e nimic“. La fel e confundat lucrul sau obiectul cu numele sau simbolul, care-l reprezintă. „De unde știu oamenii — a întrebat Piaget — că pe soare îl chiamă soare? — Ei au văzut — răspunde copilul — că pe el îl chiamă soare, deoarece ei au putut vedea că e rotund și cald“. — La fel cu nourii: „Ei au văzut că pe nour îl cheamă nour, deoarece ei au văzut că el e cenușiu ca toți nourii“. — „Numele soarelui — spune alt copil — e în soare“. Distincția dintre interior și exterior e atât de mică, încât copiii cred că soarele se mișcă. Când mă întorc, se întoarce și el. Nu te urmează într-una și pe tine?“ — „Dar de ce se mișcă? — Deoarece când umblu, umblă și el“, — „Dar de ce umblă și el? — Să audă ce spun! — Da ce, el trăiește? — Sigur că da. Păi altfel cum ar veni după mine. Și cum ar încălzi? — Dar luna — continuă Piaget — se mișcă? — Sigur că da, când umblu, umblă și ea și chiar mai repede decât soarele, deoarece când eu fug, fuge și ea și pentrucă atunci când eu fug soarele numai umblă. Asta fiindcă luna e mai tare decât soarele și așa ea merge mai iute. Soarele nici nu poate să o prindă“.

Către 10—11 ani noțiunea de *vieață* începe să fie limitată numai la plante și animale. Lucrurile fizice sunt lăsate la o parte. E începutul dualismului. „Vântul — întreabă Piaget — umblă? — Nu — răspunde băiatul — el nu umblă fiindcă îl împinge vântul“.

Lucrurile vii, deci și plantele și animalele, sunt — bineînțelese — dotate cu toate caracterele omului. Ele gândesc, au sentimente, intenții, voință etc. Cu alte cuvinte ele au cu toate suflet. *Animismul* e, astfel, cel de al doilea caracter fundamental al gândirii copilului. „Luna — spune un altul — vrea să știe tot ce facem“. — „Soarele — spune un altul — vrea să știe cât de curat sunt Dumineca, când sunt îmbrăcat ca un om mare“. — „Luna vrea să știe dacă suntem buni și ne purtăm bine“. Antropomorfismul — atât de caracteristic gândirii primitive și omului de rând — așa cum Tylor a arătat — nu e decât un alt nume pentru animism.

Artificialismul — care e cel de al treilea caracter al gândirii copilului — poate fi constatat cu ușurință în toate răspunsurile legate de origina lucrurilor și a omului. Totul e făcut de cineva. Luna și soarele, de exemplu, sunt „niște mingi mari, pe care omul le-a făcut, le-a aprins și apoi le-a aruncat pe cer“. — „Soarele a început când a început vieața“. — „Ce înțelegi tu prin asta — întreabă Piaget. — Prin asta — răspunde copilul — înțeleg atunci când noi am început să trăim“. — Dar soarele cum a început să trăiască? — Printr'un chibrit — răspunde copilul. — „Ce trebuie să facem noi — întreabă Piaget pe o fetiță — ca să avem copiii? — Eu știu. Mă duc la măcelar, cum-păr niște carne și facem din ea“.

Criteriile de împărțire, clasificare și definire a lucrurilor și ființelor sunt subiective, nu obiective. Furculița-i pentru a mânca, cuțitul pentru a tăia, calul e pentru a trage etc. Clasificarea și definirea în funcție de ideia de serviciu față de noi, sunt aproape singurele în uz până către 9—10 ani, așa cum Binet a arătat. Constatări asemănătoare au fost făcute de toți ceilalți cercetători.

2. *Jocul*. Jocul și copilăria sunt noțiuni atât de strâns legate împreună, încât aproape nu ne putem gândi la una fără să nu ne gândim imediat și la cealaltă. Intr'adevăr așa precum vieața adultului se caracterizează prin ocupațiile profesionale, vieața copilului se caracterizează în primul rând prin joc. Vieața *serioasă* a copilului el e.

Există mai multe teorii asupra jocului. Una dintre cele mai vechi și răspândite e aceea a surplusului de energie, susținută de Spencer și Schiller, cu o serie de aderenți până în zilele noastre. Jocul, după această teorie, nu e decât consumarea energiei nechelțuite în treburile serioase, legate de exigențele profesionale în cazul adultului și de cele școlare în cazul copilului. Cum surplusul de energie al copilului e — în comparație cu al adultului — mult mai mare, el, bineînțeles, se joacă mult mai mult decât adultul. În perioada preșcolară mai ales jocul cuprinde aproape întreaga activitate, excepție făcând de cea de nutriție.

Jocul, bineînțeles, are o foarte mare valoare biologică. Cauzat de nevoia de consumare a surplusului de energie, el ajunge să fie și o exersare a organelor și funcțiunilor. Dar această exersare e absolut necesară procesului de maturizare, care joacă un rol atât de mare în copilărie. Această maturizare, adică actualizare a virtualităților native, fără exercițiu, adică fără joc, ar fi cu neputință.

O altă teorie devenită și mai populară, e aceea a lui Groos (32), după care jocul nu e decât un preexercițiu și o pregătire pentru viața serioasă și profesională de mai târziu. Studiind mai reaproape jocul copiilor, precum și pe acela al animalelor, Groos a constatat două lucruri, anume o mare deosebire între jocul băieților și cel al fetelor și apoi o mare asemănare între jocul copiilor și activitatea părinților de același sex. Astfel băieții se joacă cu mașini, unelte și alte instrumente, care *imită* uneltele, de care se servesc în meserie și profesiune oamenii maturi, în vreme ce fetițele se joacă cu păpuși, unelte de bucătărie etc., care imită activitatea casnică a femeiei. Se pare, deci, că jocul nu e numai o simplă consumare a surplusului de energie, cu importanță pentru maturizare diferitelor funcțiuni, tendințe și trăsături și deci explicabil numai cazual, ci și o *anticipare și pregătire a vieții serioase de mai târziu*, explicabilă în sens finalist. El pare, deci, să aibă un anumit scop, anume exersarea și pentru viața serioasă de mai târziu, care e anticipată și imitată.

Teoria lui Gross a stârnit multă vâlvă și o bună bucată de vreme a fost considerată ca explicarea cea mai verosimilă a jocului. În ultima vreme ea a făcut, totuși, obiectul unor serioase obiecțiuni, unele de natură psihologică, altele de natură sociologică.

S'a constatat anume că de fapt între jocul copilului și activitatea serioasă de mai târziu a oamenilor maturi de același sex rămân deosebiri mult prea mari și esențiale, pentru a mai putea vorbi de o anticipare și identificare. Așa, de exemplu, puii de pisică sau căței se joacă de-a prinsele — ceea ce ar însemna o anticipare și pregătire pentru operația prinderii șoarecilor de mai târziu — dar de fapt ei nicidecum *nu mușcă*. Anticiparea, prin urmare, nu e deplină, deoarece tocmai ceea ce e esențial lipsește. Fapte asemănătoare găsim și la copii. Identificarea cu viața serioasă a oameliilor maturi nu e niciodată deplină; ceea ce e cu adevărat serios lipsește. Deaceia de o asemănare cu viața adultă poate fi vorba; de o anticipare a ei însă cu greu. Aceasta ar însemna să vedem cu orice preț copilul *numai* prin psihologia adultului, însă aceasta se dovedește, pe zi ce trece, a fi o mare greșală. Copilul trebuie văzut în el însuși, anume așa cum el de fapt e, și înțeles ca atare, nu în funcție de adult ori de pri-

mitiv ect.¹⁾. Înainte de a fi om, sau după ce eventual ar fi fost animal, ei — copilul — e întâiu de toate copil, adecă o ființă autonomă, care se aseamănă foarte mult și cu animalele și cu omul — mai ales cu omul — dar care e totuși, și rămâne, copil. Nu cumva atunci jocul nu e nici o recapitulare a evoluției filogenetice, nici o simplă cheltuială a surplusului de energie, nici o anticipare a vieții serioase a omului adult, ci *activitatea copilului pur și simplu*. Iată părerea, care începe a fi însușită tot mai mult de cei mai mulți psihologi. Printre aceia, care au militat mai mult și în deosebi mai de vreme pentru această nouă teorie, trebuie socotit McDougall.

Dar teoria lui Groos a primit lovituri și mai serioase din partea sociologiei. S'a dovedit anume că așa zisa anticipare a vieții serioase de mai târziu nu e ceva inerent ființei noastre, și ca atare dat dela naștere, așa cum Groos credea, ci o simplă învățare și condiționare socială. Băieții se joacă cu mașini și unelte bărbătești, deoarece părinții lor le cumpără atari jucării și-i îndeamnă la atari jocuri, în vreme ce fetițele sunt învățate tot de ei să se joace cu păpuși etc. Determinarea, deci, vine din afară, din spre mediul social și nu dinăuntru, adecă din spre ereditate. La aceasta mai trebuie să adăugăm și influența procesului de identificare, care se face cu persoanele de același sex și aduce după sine, deasemenea, imitarea activității caracteristice sexului. Aceste lucruri devin și mai lămurite atunci când ele sunt privite în lumina noilor cercetări antropologice. În societățile matriarhale, în care femeile îndeplinesc treburi extracasnice, iar bărbații se ocupă mai mult de copii și de treburile casnice, băieții se joacă cu păpuși, iar fetițele cu unelte, așa cum D-șoara Mead (57) a arătat. Iată deci cum lucrurile sunt mult mai complicate și explicarea jocului, ca și explicarea oricărui alt fenomen sufletesc, e foarte complexă și pe lângă punctul de vedere biologic și psihologic mai cere și pe cel sociologic. Interesante — și foarte prețioase — contribuții a adus în această privință DI Herseni, în legătură cu jocul copiilor dela sate²⁾.

În ultima vreme o serie de cercetători americani au încercat o descriere și clasificare amănunțită a tuturor jocurilor la copii, înregistrând atât enorma lor varietate în spațiu, cât și pe aceea în timp. S'a dovedit, astfel, că jocul variază dela țară la țară, dela clasă socială la clasă socială etc., precum și dela vârstă

¹⁾ Cum făcea Stanley Hall, care a emis și o interesantă teorie asupra jocului, socotindu-l ca o *recapitulare* a vieții strămoșilor, începând cu cele mai inferioare animale. Astfel jocul în bae, de exemplu, era socotit de el ca o recapitulare a vieții strămoșilor noștri când ei erau pești, etc. Teoria sa asupra jocului, de fapt, face parte din o teorie mai vastă, după care ontogeneza nu e decât o reproducere a filogenezei, așa cum Haeckel a susținut. E de prisos să spunem că această teorie nu a putut fi confirmată de fapte și argumentele lui Stanley Hall s'au dovedi a fi simple asemănări, analogii și corespondențe mai mult sau mai puțin accidentale și nimic mai mult.

²⁾ Arhiva pentru știința și Reforma Socială. XI. Nr. 1—4, 1933.

la vârstă. Lămuriri asupra acestor cercetări dau Brooks (11) și Strang (78).

3. *Sexualitatea infantilă.* Sexualitatea infantilă constituie unul din cele mai desbătute subiecte din psihologia contemporană. O seamă de psihologi, în frunte cu Freud, îi atribuie o importanță capitală și socot că personalitatea e în primul rând opera ei, în vreme ce alții îi atribuie o valoare minoră sau pur și simplu o ignorează. O direcție intermediară reprezintă marile sexolog englez Havelock Ellis (23), precum și Magnus Hirschfeld, Moll, apoi W. I. Thomas (81), Malinowski (53), Hamilton (34), Davis (22) etc.

Una dintre cauzele pentru care în acest domeniu suntem încă departe de o soluție mai definită este lipsa de precizare a noțiunii de sexualitate și mai ales definirea și judecarea ei aproape numai în funcție de sexualitatea adultă. Dar a considera sexualitatea infantilă numai prin prisma celei mature s'a dovedit a fi un izvor de nenumărate greșeli. Motivul e același, pe care l-am întâlnit puțin mai sus, când a fost vorba de joc, precum și în alte multe ocazii și anume faptul că perioada copilăriei își are autonomia ei și ca atare ea trebuie privită în primul rând în ea însăși și numai apoi și în funcție de perioada maturității. Aceasta atât în ceea ce privește sexualitatea, cât și în ceea ce privește gândirea sau oricare altă latură a vieții sufletești.

Pentru a înțelege sexualitatea — spune Havelock Ellis (23) — trebuie să distingem între trei lucruri: (a) sexualitatea legată de organele sexuale și îndreptată spre sexul opus, (b) plăcerea legată de organele sexuale, dar fără conștiința sexului opus și (c) plăcerea în general, cu vădită nuanță erotică, dar fără legătură directă cu organele sexuale, deși cu oarecare dependență și corelație față de ele, precum și față de alte organe, ca gura și părțile anale. Avem toate motivele să credem că sexualitatea începe cu faza ultimă, continuă cu a doua și termină cu prima.

După Freud faza sexualității generale, fără o legare fixă de organele sexuale, dar cu oarecare dependență de gură, anus și nuditate în general, începe în primele zile. Definiția sexualității devine, astfel, atât de largă încât cuprinde aproape orice plăcere legată de corp. În acest mod ea ajunge — așa cum am arătat în Capitolul III — să facă uz aproape numai de *genus proximum*, nu și de *differentia specifica*, așa cum trebuie să fie cazul cu orice definiție corectă. Intr'adevăr Freud definește

libido ca ideea de plăcere în general, anume căutarea ei, uitând că această stare emotivă e cu totul generală și se leagă de orice altă tendință ce e satisfăcută. În consecință definiția noțiunii *libido* nu poate fi făcută numai în funcție de plăcere, deoarece plăcerea e comună — *genus proximum* — tuturor tendințelor, deci și celor legate de eu, ci și în funcție de diferențele specifice, adecă de coloratura emotivă propriu zisă, legată de natura și desfășurarea tendinței ca atare. Și de fapt Freud a și încercat o atare referire, adăugând că *libido* cuprinde numai acele plăceri care sunt asociate cu zonele erogene, atât numai că aceste zone — spune el — nu pot fi limitate la organele sexuale, ci trebuesc extinse și la gură, anus, precum chiar și la alte părți ale corpului și la nuditatea sa în general. După toată probabilitatea, spune Freud, *libido* începe prin fi fixat de gură — faza bucală — se leagă apoi de anus — faza anală — și termină prin asocierea sa cu organele sexuale propriu zise, urmată de conștiința sexului opus. Un exemplu de sexualitate legată de sex, dar fără conștiința sexului opus, e onania din frageda copilărie, când conștiința sexului opus lipsește.

E înafară de orișice îndoială că o anumită asociație între emoția sexuală și zonele amintite există. Bogata experiență psihiatrică, în deosebi cea adunată de Krafft Ebbing (49), Charcot, Hirschfeld, Moll, Ellis, Steckel și Freud însuși, constituie în această privință o probă lămurită. Toată problema e dacă deducția dela cazurile patologice la cele normale e validă sau nu. Majoritatea psihiatrilor înclină spre un răspuns afirmativ; psihologii au serioase motive să aleagă un răspuns negativ. Sexualitatea patologică, legată de gură sau anus, nu e regulă; ea e doar excepție. Însă existența ei ca excepție nu poate fi socotită drept probă validă în favoarea universalității ei.

E iarăși drept, spun Ellis, Hirschfeld și Moll, că aceste zone par, totuși, să aibe un rol secundar și în cazurile normale, devenind perversiuni, adecă fenomene patologice, umai atunci când ajung să joace rolul principal. Ceeace însemnează că la urma urmei — și cel puțin în principiu — Freud poate avea dreptate. Problema e dacă această *posibilitate* de dreptate e, de fapt, o realitate sau nu. Hotărîrea asupra acestui răspuns e în mâinile psihologiei infantile, anume a observațiilor sistematice și îndelungate de care ea și face uz. Privind problema prin această prismă și considerând materialul imens, pe care diversele institute de psihologie infantilă din America l-au adunat, posibili-

tatea de mai sus nu se confirmă. Teza lui Freud asupra sexualității infantile din primii ani cade; ea nu poate fi susținută cu fapte. Dealtfel îndoiala a pătruns chiar și în rândurile psihanalitice. E cazul să amintim pe Alexander (2) și în special pe Rank (66), de numele cărui se leagă unele dintre cele mai importante noțiuni de sexualitate infantilă, cum sunt complexul Oedip, complexul Electra și complexul castrației, socotite de Freud drept pietre de temelie în doctrina sexualității infantile. Sexualitatea infantilă, de natură bucală și anală, pare să rămână lucru îndoielnic. În deosebi atunci când e vorba ca ea să fie socotită fază evolutivă cu totul generală și fatală, adică dependentă de ereditate și — deci — comună tuturor indivizilor.

Două lucruri se pare, totuși, că au rămas din toată această lungă și aprinsă discuție: (a) faptul că sexualitatea infantilă apare — și mai ales *poate* să apară — mult înainte de pubertate, anume pe la 8 și chiar 5—6 ani, indiferent dacă e sau nu precizată legătura dintre ea și organele sexuale și (b) faptul că în unele cazuri excepționale, dar totuși mult mai frecvente decât am crede, ea apare chiar înainte de 6 ani, așa cum Charlotte Bühler (12, 13) a arătat. Cauza acestei apariții atât de precoce nu trebuie însă căutată atât în constituția ereditară, cât mai ales în mediul familiar, anume în sănătatea mintală a părinților și în relațiile maritale dintre ei, precum și în întreaga atmosferă de discreție asupra chestiunilor sexuale, fie în familie, fie în vecinătate, fie în comunitate. Cazul mamei nesatisfăcute în relațiile ei maritale și care își proiectează energia erotică nesatisfăcută asupra copilului, pe care-l omoară cu dragostea și atenția, adorându-i nuditatea și chiar gâdilându-i organele sexuale, culcându-l cu ea în pat etc., ilustrează aceste spuse. Cazul, desigur, poate fi și invers, adică al tatălui. Un efect similar îl poate avea și conștiința contactului sexual dintre părinți etc.

Unul dintre fenomenele caracteristice sexualității infantile e *onania*. Analizând o serie de cercetări statistice făcute în Germania, Anglia, America, Rusia și Franța, H. Ellis ajunge la concluzia că între 8—14 ani frecvența onaniei variază între 92—97% la băieți și 70—75% la fete. Uneori ea apare chiar înainte de etatea de șase ani și continuă până după 16 ani. În cazuri patologice ea rămâne întreaga viață și înlocuiește legătura normală cu sexul opus.

S'a spus — și multă lume mai crede și azi — că masturbarea e una dintre bolile cele mai îngrijorătoare, care trebuie com-

bătută cu orice preț. Mai ales că frecvența ei e atât de mare. Deaceia orice sacrificiu din lume nu ar fi prea mare¹⁾. S'a mai spus, deasemenea, că onania duce la pierderea memoriei, scăderea inteligenței și — în cele din urmă — la idiotie completă. Și așa mai departe cu alte multe fantezii, pe cât de lugubre, pe atât de stupide! Unii văd în ea cel mai mare flagel al copilăriei și educației și o leagă chiar... cu sfârșitul lumii. În sfârșit nu cred că mai există alt subiect pe lume, asupra căruia să fi fost debitate mai multe și mai grosolane prostii, uitându-se un lucru, pe cât de elementar, pe atât de simplu și anume că onania din moment ce bântuie în 99% din cazuri e regulă, nu excepție și, deci, prin însăși natura ei de regulă, ea nu poate fi boală, boala fiind totdeauna — și prin definiție — excepție și numai excepție. Într'adevăr începând dela Krafft Ebbing și până azi lumea psihiatrică e de comun acord că onania ca atare, socotită în ea însăși, nu duce și nu poate duce la boală, precum nu duce nici la scăderea memoriei, nici la cea a inteligenței etc. În întreaga sa experiență clinică Freud nu a găsit un singur caz de înebnire din cauza onaniei. Constatări asemănătoare au fost făcute și de Kraepelin, Forel și alți mulți psihiatri, rezumați de Ellis (23). În puținele cazuri de îmbolnăviri mintale, conexe cu onania, s'a constatat că de fapt nu abuzul de masturbație a dus la boală, ci boala la abuz. Într'adevăr toate cercetările de sexologie și psihologie infantilă din ultima vreme sunt de unanیم acord în a arăta că onania e în general o fază normală, care, deci, se produce aproape cu necesitate și e caracteristică perioadei dela 8—14 ani, așa precum caracteristic e și jocul, ori gândirea animistă și artificialistă. Ea devine anormală și patologică numai atunci când ajunge la manifestări ce depășesc norma și se substituie altor faze — ca aceea de mai târziu, legată de sexul opus — a cărei apariție ar face-o imposibilă. În aceeași măsură însă ar putea fi anormală și prelungirea jocului sau gândirii

1) Bătăile date copiilor surprinși în actul de onanie sunt pur și simplu regulă, fie în școală, fie în familie. Un director de internat pentru a pune punct acestui îngrozitor flagel — cum îi spunea el — culca băieții cu lampa aprinsă toată noaptea, recompensând pierderea, pe care o avea cu consumarea curentului electric prin economii la mâncare! Un altul pur și simplu recomanda băieților mai mari contactul cu prostituate, iar pe cei mici îi usca în băți etc. S'ar putea scrie zeci de volume cu măsuri de acest fel, una mai nebună decât alta, pe care părinții și pedagogii le iau cu un zel demn de o cauză mai bună.

animiste, cu tendință de substituire a gândirii realiste și profesionale. Toată problema e să evităm atari exagerări, prelungiri și substituirii atât într'un caz cât și în celalalt. În acest scop lucrul cel mai cuminte, desigur, e să nu încurajăm în nici un chip onania, să o combatem cu înțelepciune și blândețe și mai ales să reducem cât mai mult frecvența ei prin viață sportivă și socială. În consecință atunci când o descoperim să nu fim prea severi și să nu facem caz de toate amenințările iadului, provocând, astfel, un sentiment de culpabilitate și inferioritate, merit să împiedice adaptarea erotică și socială a copilului ani de zile, dacă nu toată viața. Într'adevăr dacă onania în ea însăși nu e periculoasă și, cu trecerea vârstei, dispare și ea, în schimb sentimentul de vină, păcat și inferioritate, pe care-l provocăm cu toate amenințările iadului și cu tot oprobiul societății, *afectează în măsură foarte serioasă sănătatea sufletească a copilului, determinând o neuroză sau alta*. Așa zisa neurastenie a copiilor nu e decât una — și anume cea mai frecventă — din aceste neuroze, cu a căror descriere s'ar putea scrie alte multe volume. Va trebui — într'adevăr — să nu pierdem un moment din vedere faptul că buna noastră intenție nu anihilează întru nimic efectele greșelii, pe care ea se bazează; ba chiar le mărește. Iar dacă vreodată efectele ei sunt mai rele decât răul ca atare, pe care ea-l combate, atunci acesta desigur e cazul metodelor cu care deobicei combatem onania.

A d o l e s c e n ța

Adolescența este, fără îndoială, perioada cea mai agitată din viață. Ea este epoca marilor răsvrătiri, în care felul de viață și idealurile de mai înainte sunt date peste cap, pentruca altele să le ia locul. Cum această schimbare și transformare, pe care adolescența o aduce, ia forme mai mult sau mai puțin dramatice, adolescentul ne lasă impresia unui ins, care și-a pierdut busola de orientare; totul în el e fierbere, totul e furtună — și chiar agonie — până când noile idealuri și forme de viață se plămădesc și prind rădăcini, redând individului baza de orientare și cu ea liniștea. Expresia imortalizată de Goethe — Sturm un Drang — e aceea care o caracterizează mai bine.

Adolescența începe cu pubertatea, care se leagă de apariția menstruației la fete, părul pubic și puțința de ejaculare la băieți, și se termină cu maturitatea, care apare pe la 16—18 ani,

definindu-se abia în spre 20—25 ani și chiar mai târziu. Totul depinde de mediul social, economic, cultural și profesional, precum și de constituția ereditară, care ne explică deosebirea atât de mari în unul și același mediu. Cu cât mediul social și cultural e mai simplu, cu atât adolescența se termină mai de grabă și invers. Astfel țăranul ajunge să fie matur la 18—20 ani, în vreme ce orășanul cu cultură academică atinge același nivel la 25 ani și după, anume cu intrarea în profesiune.

Explicarea caracterului revoluționar și dramatic, ce caracterizează adolescența, după vechea psihologie — care neagă sexualitatea infantilă — trebuie căutată în apariția instinctului sexual, legat de maturizarea organelor sexuale. După noua psihologie, care admite sexualitatea infantilă, ea trebuie pusă în legătură cu apariția celei de a treia faze a sexualității, legată de maturizarea organelor sexuale și conștiința sexului opus. Atât în cazul unei teze, cât și în cazul celeilalte, e vorba de o transformare bruscă, în care rostul sexualității e lămurit atât în funcție de organe, cât și în funcție de sexul opus, indiferent dacă aceste precizări sunt sau nu precedate de fazele erotice.

Cum se face însă că această lămurire asupra rostului organelor sexuale și al sexului opus are o rezonanță atât de profundă în întreaga noastră personalitate? Există trei răspunsuri: unul e în legătură cu forța și intensitatea instinctului sexual, al doilea depinde de apariția întârziată a acestui instinct, iar al treilea atârână de atitudinea și concepția societății asupra acestui instinct.

În ceea ce privește intensitatea, forța și energia instinctului sexual, unii psihologi, în frunte cu Freud, susțin că el ar fi — pur și simplu — instinctul cel mai puternic, legat de rădăcinile cele mai adânci ale vieții noastre. În consecință apariția sa are efectele cele mai profunde, pe care nici un alt instinct nu poate să le aibă. Alți psihologi, ca McDougall și cu deosebire Adler, se îndoiesc de acest lucru, recunoscând primordialitatea amorului propriu, care ar fi instinctul cel mai puternic, cu forța cea mai mare. Manifestările amorului propriu sunt însă admise și de societate; cele ale instinctului sexual nu. Ele sunt îngrădite de anumite norme, cărora ele trebuiesc să se supună. Cum însă această îngrădire, pe care normele sociale o impun, e prea mare, energia necheltuită a instinctului sexual se acumulează zi de zi, ajungând cu timpul energia cea mai mare tocmai în baza și din cauza acestei îngrădiri. Totul se petrece cași în cazul unui

râu mic, care întâlnește prea multe zăgaze în cale, care-l fac să-și adune apa și să-l transforme în adevărat puhoiu ce rupe în cele din urmă orice piedecă.

Această teză a acumulării energiei erotice, bineînțeles, e admisă și de Freud, atât numai că el susține superioritatea instinctului sexual dela început. Ingrădirile sociale devin astfel și mai puternice, iar ciocnirea dintre ele și instinct și mai violentă.

La cele două cauze de mai sus, dependente de forța instinctului și de întărirea ei prin ciocnirea cu zăgazele sociale, mai trebuie adăugată a treia: manifestarea tardivă a acestui instinct. Apariția sexualității, legată de maturizarea organelor și conștiința sexului opus, găsește persoana umană la o treaptă de organizare bine încheată. Copilul a ajuns deja să-și socializeze toate trebuințele biologice; el a învățat, deasemenea, să-și stăpânească frica și mânia, pe care le-a pus sub controlul eului și al normelor sociale. Cu alte cuvinte avem o organizare ierarhică și unitară, care cuprinde toate elementele dinamice, în așa fel încât satisfacerea trebuințelor biologice e făcută în acord cu atitudinile sociale și exigențele eului, care a devenit principiul organizator al tuturor. Avem, deci, o definitivare a caracterului, cu singura deosebire că integrarea dinamică, pe care el se bazează, nu cuprinde și sexualitatea.

Apariția sexualității, legată de cunoașterea rostului, pe care-l au organele sexuale și de conștiința sexului opus, găsește persoana copilului organizată și încheată. Astfel ea nu mai poate intra, pur și simplu, alături de celelalte, deoarece sistemul, care leagă pe celelalte împreună, e acum închis. Deaceea condiția prealabilă a intrării este întrucâtva distrugerea întregului sistem și apoi refacerea lui din nou și anume în sens mai larg, în așa fel încât să cuprindă și sexualitatea. Cum această operație e grea și complicată, destrămarea persoanei, cristalizată în mod unilateral în decursul copilăriei și recompunerea ei în adolescență, în așa fel încât să cuprindă și sexualitatea, este un proces dramatic și îndelungat, ce începe către 12—14 ani și continuă până către 16—18 ani în clasele sociale inferioare și până către 20—25 ani în clasele superioare.

Unul dintre indiciile cele mai simptomatice în definirea adolescenței și a tumultului de transformări, pe care ea le cuprinde, este sentimentul unei revolte surde, pe care adolescentul îl are în legătură cu conștiința nedreptății, care i s'a făcut și i se face în legătură cu faptul că nu a fost și nu este lămurit

asupra chestiunilor sexuale. El are impresia vagă că ceva i se ascunde pe nedrept, anume ceva mult prea important, pentru a nu avea dreptul de a-l ști. De aci și continua sa nemulțumire și revoltă, urmată de mai multă retragere în sine, deci de tot mai multă introversiune și narcisism¹⁾. Introversiunea atinge în această epocă apogeul.

Acest sentiment de nemulțumire și revoltă, precum și închiderea în sine și toate celelalte trăsături de „adolescent”, încep însă să scadă cu îndreptarea spre sexul opus și anume în legătură cu primul succes erotic — care de obicei nu e și nici nu trebuie să fie sexual. Cu urmarea succesului sexual, precum și cu intrarea în carieră și căsătoria, sau chiar numai cu succesele școlare universitare, simultaneizate toate de reorganizarea persoanei, ca un sistem armonic, ierarhic și unitar de trebuințe, tendințe, obiceiuri și atitudini sociale, ajungem în pragul maturității.

M a t u r i t a t e a

Maturitatea înseamnă echilibru și adaptare. Revoluția, deschisă de ivirea instinctului sexual, ajunge să fie închisă, iar instinctul sexual se integrează alături de celelalte și în armonie cu normele sociale. Căsătoria nu e decât consfințirea acestei integrări a sexualității în sistemul dinamic al celorlalte tendințe și în conformitate cu normele societății în care trăim.

Pe de altă parte omul matur e și un om independent. El își câștigă pâinea, atât pentru el, cât și pentru familie. În consecință responsabilitatea actelor sale îi revine lui și nu părinților. Cu timpul, anume după căsătorie și după ce are copii, responsabilitatea se extinde și asupra soției, precum și asupra copiilor.

Efectele căsătoriei, independenței și responsabilității profesionale și familiale, sunt foarte mari. Ele cer foarte multă stăpânire și control, precum și o mai mare respectare a normelor și obligațiilor sociale. Deaceia omul matur e un om chibzuit, precaut, stăpânit; el e un om de caracter și voință. Caracterul

¹⁾ Sentimentul de culpă legat de onanie, e, deasemenea, foarte probabil că joacă un rol destul de însemnat în intensificarea acestei retrageri în sine. Sentimentul de rușine, caracterizat prin roșirea feței, e strâns corelat cu ideea de culpă și cu toate complexe, legată de erotica infantilă, atât de puțin înțelept și atât de *neurotic* rezolvată în cultura noastră.

desăvârșit abia cu începutul maturității e, probabil, trăsătura de bază, care deosebește mai bine maturitatea de toate celelalte vârste prealabile.

Echilibrul, pe care cu începutul maturității reușim să-l stabilim între diferitele noastre tendințe, pe de o parte, și între tendințele și normele sociale, pe de altă parte, nu trebuie, totuși, confundat cu liniștea deplină. Furtuna, deslănțuită în adolescență, e doar stăpănită, nu potolită; forțele sunt încă și rămân antagoniste, instinctul sexual luptându-se cu amorul propriu, frica cu mânia, iar toate împreună cu normele sociale. Atât numai că lupta e controlată și înfrânată și astfel din mulțimea variată și opusă a tonurilor se desprinde totdeauna o anumită armonie. Uneori această armonie evoluiază spre o melodie, mai mult sau mai puțin simplă, cu mai multă asemănare și contopire a tonurilor; alteori, dimpotrivă, ea termină în chaos, în care contrastele par ireductibile. La unii indivizi predomină mai mult liniștea, melodia, echilibrul; ei sunt firi olimpice. La alții, în schimb, stăpânește contrastul, lupta, răsvrătirea, învăpăierea; ei sunt firile demoniace. Totul depinde de moștenirea cu care ne-am născut și de mediul în care trăim.

Cum ruperea echilibrului dintre tendințe în favoarea uneia sau alteia e de obicei însoțită și de destrămarea armoniei dintre tendințe și societate, urmările acestor crize sunt pe cât de profunde, pe atât de dramatice. Ele reprezintă tema favorită a literaturii din toate veacurile, începând cu Sofocle și Eschil și terminând cu Ibsen, Bernard Shaw ori O'Neill, Thomas Mann, Gide, Charles Morgan, Galsworthy, Dreiser ori Tolstoi, Dostoewski sau Eminescu, Rebreanu, Sadoveanu, etc.

În urma integrării sale sociale și a responsabilității, legată de această integrare, omul matur ajunge la o apreciere justă și obiectivă a valorii sale; el încetează să mai fie plin numai de sine însuși și e capabil să judece și aprecieze și pe alții. Unul din fenomenele, după care putem judeca mai bine această justă apreciere a valorii sale și a valorii celorlalți, o avem în noțiunea de umor. Spre deosebire de copil și adolescent, omul mare — spune Allport (5) — știe să râdă și de propria sa persoană, nu numai de celelalte. Ceeace însemnează că el e capabil de o obiectivare a persoanei sale, pe care o poate vedea în mod obiectiv, alături de celelalte, atât cu virtuți, cât și cu defecte. Conștiința persoanei sale, luată ca centru al Universului, atât de caracteristică adolescentului și copilului, este în declin.

Bătrâneța

Ea este perioada potolirii. Instinctul sexual, care este cauza principală a majorității covârșitoare a tensiunilor dinlăuntru și dinafara individului, dispare; armonia sufletească dintre diferitele tendințe și dintre ele și societate, devine mult mai ușoară. În consecință omul își găsește liniștea și echilibrul!

Dar bătrâneța înseamnă și o atenuare a amorului propriu, legată de încetarea activității profesionale. Renunțând la exercitarea meseriei, omul renunță și la o bună parte din amorul propriu, necesar concurenței în meserie. Apare, astfel, înțelepciunea, care este, de obicei, urmarea renunțării. Uneori conștiința valorii ajunge chiar mai mică decât valoarea adevărată. Bătrânii sunt, de obicei, persoane modeste, care nu mai fac caz de deșărtăciunile legate de amorul propriu și știu să se mulțumească cu puțin. Această renunțare la viața profesională, la amorul propriu și întregul șir de obișnuințe legate de amorul propriu și viața profesională, ia adeseori forme destul de sbruciumate. Multe persoane refuză să o facă, încăpăținându-se să continue mai departe meseria, cu toată concurența atât de avantajată a elementelor tinere. De aci o serie de conflicte între oamenii maturi și bătrâni și mai ales între părinții ajunși la bătrânețe și copiii lor, deveniți oameni maturi. Conflictele devin deosebit de încordate în familiile cu organizare patriarhală, cum sunt cele dela sate, în care părinții păstrează conducerea până la adânci bătrânețe. Ele sunt mai reduse la oraș, unde familia se reduce, de obicei, la conviețuirea dintre soți și copiii necăsătoriți.

B I B L I O G R A F I E

1. ADRIAN, *The Mechanism of Nervous Action*. Univ. of Penna. Press. 1932.
2. ALEXANDER, F., *Psychoanalysis of Total Personality*. Nervous and Mental Disease Publ. Co. N. Y. 1935.
3. ALLPORT, FL., *Social Psychology*. Houghton Mifflin Co. Boston. 1924.
4. ALLPORT, FL., *Institutional Behaviour*. Univ. of North. Carolina Press. 1933.
5. ALLPORT, G. W., *Personality*. H. Holt, N. Y. 1937.
6. BAGEHOT, *Physics and Politics*. International Scientific Series. London.
7. BALDWIN, J. M., *Thoughts and Things or Genetic Logic*. Vol. I—III. McMillan. N. Y. 1906, 1908, 1911.
8. BECHTEREW, V. M., *Reflexologie*. Deuticke. Wien. 1926.

- 9 BENIUC, M., *Invăţarea şi inteligenţa la animale*. Inst. de Psihologie. Cluj. 1938.
10. BERGSON, *L'Évolution Créatrice*. Alcan. Paris. 1926.
11. BROOKS, F. D., *Child Psychology*. Houghton Mifflin. Boston. 1937.
12. BÜHLER, C., *Kindheit und Jugend*. Hirzel. Leipzig. 1928.
13. BÜHLER, C., *Der menschliche Lebenslauf*. Hirzel. Leipzig. 1933.
14. BÜHLER, K., *Die geistige Entwicklung des Kindes*. Fischer. Jena. 1930.
15. BURNHAM, W. H., *The Wholesome Personality*. Appleton N. Y. 1932.
16. CANNON, *The Wisdom of the Body*. Norton. N. Y. 1932.
17. CHILD, C. M., *The Organism as a Behaviour Pattern*. Bull. Soc. Research. 1926.
18. CONKLIN, E. S., *The Direction of Human Evolution*. Oxford. Univ. Press. 1921.
19. COGHILL, G. E., *Anatomy and the Problem of Behaviour*. McMillan. N. Y. 1929.
20. CONRADI, E., *Song and Call-Notes of English Sparrows when Reared by Canaries*. Amer. J. Psychol. 1905, 16. 190—199.
21. CRAIG, W., *Male Doves Reared in Insolation*. J. Anim. Behaviour. 1914, 4, 121—123.
22. DAVIES, B. K., *Factors in the Sex Life of Twenty-two Hundred Women*. Harped. N. Y. 1929.
23. ELLIS, H., *Psychology of Sex*. R. Long & R. E. Smith. N. Y. 1933.
Tradusă în limba franceză. O lucrare de nepreţuită valoare, scrisă de cea mai competentă autoritate în acest domeniu.
24. FARIS, EL., *The Nature of Human Nature*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1935.
25. FISKE, J., *The Meaning of Human Infancy*. Houghton Mifflin Co. 1909.
26. FREUD, S., *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*. Int. Psychoan. Verlag Leipzig & Vienna. 1910.
27. FREUD, A., *Einführung in die Technik der Kinderanalyse*. Leipzig, Vienna, Zürich. Intern. psychoanalit. Verlag. 1925.
28. GRAVEY, (vezi Brooks, II, pg. 49—80).
29. GEORGIADÉ, C., *Psihologia gândirii copilului*. Soc. Rom. de Filosofie. Bucureşti. 1934.
30. GESELL, A., *Infancy and Human Growth*. McMillan. N. Y. 1928.
31. GESELL and THOMSON, *Psychology of Early Growth*. McMillan. N. Y. 1938.
32. GOUDENOUGH, G. H., *Developmental Psychology*. Century Press. N. Y. 1934.
33. GROOS, K., *Die Spiele der Menschen*. Fischer. Jena. 1928.
34. CONKLIN and SMITH, *General Psychology*. Appleton. N. Y. 1921
- 35 HAMILTON, G. V., *A Research in Marriage*. N. Y. 1929.
36. HIRSCHFELD, M., (Vezi Eilis, 23).
37. HOLT, E. B., *Animal Drive and the Learning Proces*. N. Y. 1931.
38. HULL, C. L., *Suggestion and Hypnosis*. Century Co. N. Y. 1934.
39. HURLOCK, E. B., *Will-Temperament of White and Negro Children*. J. Genet. Psychol. 1930, 38, 231—406.
40. IRWIN, O. C., *The Amount and Nature of Activities of Newborn Infants*. Genet. Psychol. Monogr. 1930, 8, 1—92.

41. IRWIN, O. C., WEISS, L. A. and STUBBS, E. M., *Studies in Infant Behaviour*. I. Univ. of Iown. Study. Child. Welfare. 1934. 9. No. 4.
42. JAMES, W., *Principles of Psychology*. McMillan. N. Y. 1890.
43. JENNINGS, H. S., *The Behaviour of the Lower Organisms*. Columbia Univ. Press. N. Y. 1906.
44. JUNG, K., *Wandlungen und Symbole der Libido*. Deuticke. Leipzig. 1925.
45. KOEHLER, W., *The Mentality of Apes*. Harcourt. Brace. N. Y. 1925.
46. KOFFKA, K., *Principles of Gestalt Psychology*. Harcourt. Brace. N. Y. 1934.
47. KOFFKA, K., *The Growth of Mind*. Harcourt. Brace. N. Y. 1935.
48. KRAEPELIN, *Psychiatrie*. 8. Aufl. Leipzig. 1909—1915.
49. KRAFFT-EBBING, *Psychopatologia sexualis*. Stuttgart. 1924.
50. LASHLEY, K. S., *Brain Mechanism and Intelligence*. Chicago. Univ. Press. 1929.
51. LEWIN, K., *A Dynamic Theory of Personality*. McGraw-Hill Co. 1935.
52. McDOUGALL, W., *Outline of Psychology*. Scribner. N. Y. 1923.
53. MALINOWSKI, B., *Sex and Represion in Savage Society*. Harcourt. Brace. N. Y. 1927.
54. MĂRGINEANU, N., *Psihologia Exercițiului*. Inst. de Psihologie. Cluj. 1929.
55. N. MĂRGINEANU, *Psihologia Invățării*. Idem. 1930.
56. MEAD, M., *Coming of Age in Samoa*. Gardner City. N. Y. 1928.
57. MEAD, M., *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. Morrow. Co. N. Y. 1935.
58. MINKOWSKI, M., Sur les mouvements, les réflexes, les réactions musculaires du foetus humain de 2 á 5 mois et leurs relations avec le système nerveux foetal. Rev. Neur. 1921, 37, 1105—1235.
59. MOLL, (Vezi Ellis, 23).
60. PAVLOW, I. P., *Lectures on Conditioned Reflexes*. International Publishers. N. Y. 1929.
61. PEARL, R., Longevity. Scientific Monthly. 1939 (probabil).
62. PIAGET, J., *La représentation du monde chez l'enfant*. Alcan. Paris. 1926.
63. PIAGET, J., *La causalité physique chez l'enfant*. Alcan. Paris. 1927.
64. PIAGET, J., Children's Philosophies. Chapter 11 in Murchison, Handbook of Child Psychology. Clarck University Press. Worcester. 1931.
65. PRATT, K. C., NELSON, A. K. and SUN, K. H., *The Behaviour of the New-born Infant*. Ohio State. Univ. Contrib. in Psychol. No. 10, 1930.
66. RANK, O. T., *Trauma of Birth*. Harcourt. Brace. Co. N. Y. 1929.
67. ROBINSON, E. S., *Association Theory To-Day*. Appleton-Century Co. N. Y. 1931.
68. ROSS, E. A., *Social Psychology*. McMillan. N. Y. 1908.
69. SCHELER, M., *Wesen und Arten der Sympathie*. Bonn. 1923.
70. SHERRINGTON, C. S., *The Integrative Action of the Nervous System*. Scribner. N. Y. 1911.
71. SHERMAN, M. & SHERMAN, I. C., Sensori-motor Responses in Infant. J. Comp. Psychol. 1925, 5, 53—68.
72. SHIRLEY, M., *The First Two Years*. 3 Vol. Univ. of Minnesota Press. 1931, 1933.

73. SPRANGER, ED., *Psychologie des Jugendalters*. Quelle-Meyer. Leipzig. 1928.
74. STANLEY-HALL, G., *Adolescence*. Appleton. N. Y. 1904.
75. STAGNER, R., *Psychology of Personality*. McGraw-Hill Co. 1937.
76. STECKEL, W., (Vezi Ellis, 23).
77. STERN, W., *Psychologie der frühen Kindheit*. Quelle & Meyer. Leipzig. 1914.
78. STRANG, *Child Study*. McMillan. N. Y. 1938.
79. SULLY, J., *Study of Childhood*. Appleton. London. 1908.
80. TARDE, G., *Legile imitației*. Cultura Națională, București. (trad.), 1927.
81. THOMAS, W. I. and THOMAS, D. S., *The Child in America*. Knopf. N. Y. 1928.
82. THORNDIKE, E. L., *Educational Psychology*. Columbia Universită N. Y.
83. THORNDIKE, E. L., *The Fundamentals of Learning*. Columbia Univ. N. Y. 1932.
84. WATSON, J. B., *Behaviorism*. Norton. N. Y. 1925.
85. YOUNG, K., *Social Psychology*. Knopf. N. Y. 1931.

Capitolul VI.

ASPECTUL SOCIAL

Să ne reamintim pentru o clipă cazurile atât de stranii ale celor două fetițe adoptate de haita de lupi din India sau pe acela al sălbatecului din Aveyron ori al nefericitului Caspar Hauser din Nüremberg, descrise în capitolul antepremergător! Atât fetițele din India, cât și micul sălbatec din Aveyron, nu purtau haine și nu știau vorbi; se hrăneau cu carne crudă și nu știau nici măcar să umble în două picioare. Deosebirea dintre conduita lor și conduita animală era atât de mică! În schimb deosebirea dintre ei și noi, ființe sociale, e atât de mare!

Să ne mai reamintim, deasemenea, un alt fapt, care surprinde încă atât de mult imaginația laică, deși el reprezintă un bun câștigat de mult în psihologie. E vorba despre lipsa de deosebire dintre inteligența înăscută a omului primitiv și inteligența înăscută a omului cult, fie el chiar din secolul al XX-lea, precum și de lipsa de deosebire dintre inteligența nativă a omului dela sate și a celui dela oraș. Sub aspectul eredității suntem aproape egali; sub acela al culturii atât le deosebiți! Ceeace însemnează că deosebirile, imensele deosebiri, care ne despart, sunt toate în funcție de mediul social și cultural, neavând aproape nimic de a face cu înzestrarea ereditară, cu care venim dela naștere. Ele sunt produse ale *învățării*, nu ale maturizării, anume ale învățării specific umane, grație căreia omul nu învață — așa cum am văzut în capitolul trecut — atât din propria experiență, cât din experiența altora, anume din experiența tuturor înaintașilor săi, pe care el o găsește păstrată și cristalizată în formele și instituțiile de cultură și civilizație, date — pentru el — pe de-a-gata. Ori, crearea acestei culturi și civilizații *fără societate* nu se poate face; societatea e cadrul în care ea se depune și păs-

trează. Înțelegem, astfel, imediat și dintr'odată, marea și covârșitoarea ei importanță. Dacă suntem ceea ce suntem, adică *oameni*, aceasta o datorăm în primul rând societății. Intr'adevăr omul e om, în măsura în care e social; socialul e, astfel, aproape una cu umanul.

S'a vorbit și se vorbește foarte mult de deosebiriile dela nație la nație, precum și despre superioritatea unor nații față de altele. Atari deosebiri, desigur, există. Atât numai că ele nu trebuie puse în seama factorului de rasă propriu zis, adică în funcție de înzestrarea dela natură, ci în seama factorului social, de cultură. Aceasta chiar și atunci când e vorba dela o rasă la alta, necum dela popor la altul! Probă deosebirile, enormele deosebiri, dintre Cluj și Feleac, de exemplu, separate doar de câțiva kilometri, precum și dintre oricare alt oraș și satul învecinat, în cadrele uneia și aceleiași rase. În ceea ce privește cultura, felul de a se îmbrăca, mânca, etc., locuitorii din Cluj sau București, se aseamănă mult mai mult cu cei dela Paris, Londra sau Berlin — și chiar din New York, Los Angeles ori Tokio — decât cu aceia din statele imediate învecinate, atât de aproape geograficește, dar atât de îndepărtate culturalicește!

Desigur toate aceste fapte nu însemnează că realitatea socială a naturii umane e singura ei realitate, aș cum Faris (21) și o altă seamă de sociologi și antropologi sociali înclină să creadă. Probă faptul că în unul și același mediu social, oricare ar fi uniformitatea sa, deosebiriile de inteligență, temperament și caracter sunt așa atât de mari, încât nu găsim doi oameni la fel, chiar dacă i-am căuta — ca Diogen — în plină zi cu lumina în mână. Aceasta însemnează însă că în înțelegerea persoanei, pe lângă factorul ereditar, biologic, trebuie să considerăm și pe cel social, care e cel puțin tot atât de important ca și primul, poate chiar mult mai mult. Aristot spunea despre om că e un animal social. Actualitatea definiției sale — judecată prin prisma cunoștințelor de azi — e mai mare ca oricând.

„Era odată obiceiul — spune Kimbal Young (33, p. 232) — ca persoana umană să fie descrisă ca un individ, ce ar trăi într'un anumit vacuum și ar fi constituită numai din caracteristice biologice și procese mintale strict individuale. A fost o mare greșală. Personalitatea e ceva mai mult decât simplul organism biologic, care ar veni în lume numai grație procreației, aducând cu sine anumite trăsături biologice fundamentale. Caracterele biologice, desigur, reprezintă baza din care personalitatea derivă și se formează. Organismul la început consistă dintr'o anumită structură fizică și

anumite funcțiuni, legate de ea, ce operează pe plan strict biologic. Conținutul reacțiilor noastre, înțelesul lor pentru noi și alții, cresc și se dezvoltă numai grație participării noastre în viața socială. Aceasta înseamnă că de fapt nu există conduită umană și socială fără o continuă interacțiune a membrilor din diferitele grupuri sociale. Această participare începe la naștere și continuă până la moarte. Participarea înseamnă condiționarea constantă față de alte persoane și, prin aceasta, condiționare față de modalitățile de acțiune, fixate în diferitele tipare ale culturii din care facem parte. Această interacțiune a organismului și a celorlalte ființe sociale cu realitatea culturală e ceea ce formează și crează personalitatea. Cu alte cuvinte, organismul posedă dela naștere, și prin maturizare, mecanismul dela baza conduitei sale. El fixează *felul*, maniera și mijlocul de activitate. Ceea ce noi facem, direcția conduitei noastre, conținutul și înțelesul ei, e determinat de influențele personale-sociale și culturale.

„Persoana — spune Park (26), distinsul sociolog dela Chicago — este un individ cu un anumit *stat social*. Noi venim în lume ca indivizi, *Statul* nostru social îl dobândim și astfel devenim persoane. Acest stat înseamnă poziția noastră în societate. Individul are în mod inevitabil un stat oarecare în fiecare grup social, la care el aparține. Într-un anumit grup statul fiecăruia e determinat de relațiile dintre el și ceilalți membri. Conștiința de sine a individului, concepția rolului său în societate, „eul” său, sunt toate bazate și derivate din statul său în grupul sau grupurile sociale din care individul face parte“.

James mergea chiar mai departe și susținea că omul are atâtea „euri”, cu câte persoane sau grupuri vine în contact. În continuarea aceluiaș fir de gândire, Dewey socoate că omul e un fel de ființă ca membru al unei biserici și altfel de ființă ca membru al unei asociații de joc sau distracții.

„Individul separat — spune Cooley în faimoasa sa operă *Natura Umană și Ordinea Socială*, care a influențat atât de mult gândirea americană — este o abstracție necunoscută experienței, precum o abstracție e și societatea, atunci când e socotită ca ceva aparte de indivizi. Adevărata realitate e *Natura Umană*, care poate fi considerată atât în aspectul ei individual, cât și în acela social sau general, dar care, de fapt, e deodată și totdeauna și individuală și socială. Cu alte cuvinte „societatea” și „indivizii” nu denotă fenomene separate, ci simple aspecte colective și distributive ale unui și aceluiași lucru...”

Afirmații asemănătoare ar putea fi găsite aproape la toți psihologii și sociologii, care s'au ocupat de această problemă. În cele ce urmează vom descrie și analiza influența principalelor grupuri sociale asupra individului, fără să mai revenim asupra proporției și cantității acestei influențe, lămurită în capitolul antepremergător, precum și fără să anticipăm mecanismul, pe care această influență se bazează, de care ne-am ocupat

în capitolul precedent. Intrucât mijlocul și calea principală, prin care acțiunea grupului social se exercită, este limbajul, precizările referitoare la acțiunea grupurilor sociale vor fi precedate de câteva lămuriri asupra limbajului.

L i m b a j u l

Limbajul este mijlocul principal de comunicare între oameni. Celelalte mijloace sunt expresiile și gesturile, care constituiesc mimica și pantomimica umană și care de obicei însoțesc limba, putând exista, totuși, și separate. Dar limba nu este numai o simplă *cale*, ci și un *factor și funcțiune* de socializare. Citatul de mai jos ne va dovedi aceasta:

„Tot ceea ce este în jurul nostru — spune regretatul Prof. Ch. Blondel (5, p. 32) — oameni și lucruri, ne obligă, încă dela naștere, să acceptăm concepția despre lume și viață, caracteristică veacului și țării în care trăim.

Copilul zilelor noastre, fie că face primii pași pe Rue Mouffetard sau în cele mai inaccesibile cătune de munte, el vine dela început în contact cu o natură, pe care industria modernă a mecanizat-o în foarte mare parte. Înainte de a avea cea mai mică idee despre descoperirile științifice și spiritalul experimental, care le stă la bază — și aceasta deoarece el e cu totul înafară de puțința de a-și face cea mai mică idee despre așa ceva — copilul zilelor noastre e deja familiarizat cu rezultatele lor grație obiectelor, pe care le vede și manipulează, hainelor, pe care le poartă, ziarului pe care-l citește tata, automobilului, care trece pe stradă sau grație atmosferei mai mult sau mai puțin pasteuriană din timpul boalei. Înainte ca inteligența să-l facă să învețe și să înțeleagă, cum a ajuns la atâta stăpânire asupra naturii, tehnica produsă de această stăpânire pătrunde adânc în toate simțurile sale.

Acest contact continuu cu natura civilizată, creată de om, duce totuși cu greu la altceva decât la o familiarizare senso-motrică cu această lume. Această familiarizare, desigur, însemnează foarte mult pentru dezvoltarea a ceea ce numim inteligență, dar e departe, totuși, de a constitui singura ei condiție de dezvoltare. Copilul, evident, nu va ști nicicând să treacă prin propriile sale mijloace dela aceste date pur sensibile, ce-l încunjoară, la ideile, care stau la baza lor și le-au creat, fiind, desigur, opera înceată și răbdătoare a generațiilor, care l-au procedat. Pentru așa ceva i-ar lipsi și timpul și capacitatea. E de nepriceput cum un copil și-ar da singur seama de toată această operă, pentru care au trebuit atâtea secole ca să fie creată. Deaceea este absolut necesar să găsim un mijloc oarecare, cât mai puțin personal cu puțință și cât mai economic, rapid și eficace posibil, pentruca copilul să intre în comuniune sufletească cu toți membrii grupului din care face parte. Acest mijloc este limbajul. Pentruca copilul să învețe nu numai să judece și raționeze, ci să simtă și perceapă ca noi,

el trebuie să învețe să vorbească. Oricare ar fi raporturile dintre inteligență și limbaj, e, totuși, evident cași lumina zilei că copilul merge mult mai puțin dela obiect la cuvinte decât dela cuvinte la obiect și că învățarea limbii îi impune acceptarea din afară și fără control din partea sa, a viziunii și concepției despre lume, proprie locului și timpului, în care copilul trăiește¹⁾. Grație limbajului și numai limbajului ia naștere în mintea copilului această icoană a Universului, în care trăim și în care pentru a trăi și a deveni om el, copilul, trebuie să se integreze.

Dar limbile moderne, pe care copiii noștri le învață, au fără îndoială un trecut foarte lung, în care asupra lor s'au exercitat foarte multe influențe, care, în cea mai mare parte a lor, au fost logice și obiective. Spiritul, care le-a animat și care a apărut mult înaintea literei scrise, a avut ceva pozitiv și obiectiv. Desigur am face o mare greșală dacă am identifica acest spirit cu analiza științifică, caracteristică vremii noastre. Am putea însă spune că dacă scopul ar fi fost acest spirit, atunci evoluția limbii ar fi fost exact aceea, de care geniile creatoare ale civilizației noastre ar fi avut nevoie ca să se exprime.

Cuprinzând realitatea în rețeaua de raporturi verbale logice, care stau la baza limbii noastre, aceste raporturi ajung să constituie un vast ansamblu de idei abstracte și generale, legate sau opuse unele față de altele — după cum sunt caracterele obiective ale lucrurilor, la care ele se referă — și ierarhizate unele față de altele în așa fel încât dela noțiunea de existență la aceea de non-existență, noi dispunem de o serie întreagă de noțiuni intermediare, ca materie, materie vie, plante, cereale, grâu, etc., care se leagă împreună în mintea noastră, așa cum se leagă părțile în Univers. În măsura în care copilul prinde felul lor de grupare împreună, acest sistem ierarhic de noțiuni penetrează întreaga sa gândire în mod atât de perfect, încât în sunetele, pe care el le aude și pronunță sau în literele pe care el le citește sau scrie, el uită sunetele și literele, ne mai prinzând decât ideia. De aci și faptul că pentru noi gândirea nu se distinge de ceea ce cuvântul e făcut să fie. Într'adevăr noi vorbim cum gândim și gândim cum vorbim nu numai în vieța concretă, de toate zilele, ci chiar și în cazul gândirii raționale în proces de elaborare și care devine perfectă atunci când formula a fost găsită".

Se spune despre Francezi că au o limbă clară, concisă și simplă, deoarece gândesc în acest fel, în vreme ce Germanii au o limbă mai complicată, susceptibilă de orice nuanță și detaliu, fiindcă așa le e gândirea. Argumentul, desigur, conține mult adevăr, dar nu întregul adevăr. Aceasta deoarece afirmația de cauzalitate de mai sus poate fi și inversă. Într'adevăr avem toate motivele să credem că Francezii gândesc simplu, clar și precis, deoarece limba lor, creată de Rabelais, Racine sau Boileau, îi obligă la aceasta, așa precum structura complicată și stufoasă a limbii germane determină gândirea corespunzătoare, cu aten-

1) Sublinierea e a noastră.

ție la orice fel de nuanță și detaliu, care — desigur — îngreuiază întregul. Că acest lucru e adevărat rezultă în deosebi din comparația pe care o putem face între gândirea contemporană, logică și obiectivă și gândirea primitivă, alogică și subiectivă. Una dintre cauzele principale — avem toate motivele să credem chiar cea mai principală — pentru care noi gândim logic, causal și în funcție de criterii obiective, dependente de realitatea exterioară a obiectelor dinafară de noi, este desigur și limba, anume cuvintele, pe care ea le întrebunțează și felul lor de a se lega și structura. Ideile de cauză, efect, forță, materie, suflet, corp etc. înainte de a fi idei și — eventual — concepte filosofice, sunt realități concrete, legate de cuvintele și frazele în care ele se încheagă. Tot din aceste cuvinte și fraze aflăm despre Dumnezeu și Univers, Spirit și Materie și toate celelalte noțiuni fundamentale. Concepția noastră despre lume și viață, *noi o primim pe de a gata grație limbei*, anume cuvintelor, pe care ea le conține și frazelor, în care cuvintele sunt încheiate. „Unde nu este foc, nu iese fum“; „Bate fierul până e cald“; „Așchia nu sare departe de butuc“, și așa mai departe cu întregul șir al proverbelor, adunate cu atâta dragoste de Anton Pan, precum și nesfârșitul șir al principiilor și legilor științifice, învățate în școală și intrate cel puțin în limbajul familiilor culte, sunt tot atâtea adevăruri *primite pe de a gata*, pe care ni-le însușim ca atare, *grație limbei*, urmând să le înțelegem și explicăm mai târziu, uneori mult mai târziu. *Exprimarea lor în cuvânt e o garanție a validității lor*. Cel puțin pentru copii!

Parafrazând versetul biblic Goethe spunea că „la început a fost fapta, nu cuvântul“. Pe plan filogenetic e foarte probabil că el a avut dreptate. Origina limbajului, care se pierde undeva departe în regnul animal, dovedește aceasta. Cuvântul derivă din conduită și rămâne un simbol al ei. *Aceasta însă pentru acel care-l descopere, Lucrurile se schimbă pentru urmași, care învață cuvântul pe de a gata*. Pentru ei versetul biblic conține întregul adevăr, deoarece cuvântul precedă fapta. Intr'adevăr înainte de a prinde sensul Divinității copiii spun Dumnezeu, înainte de a ști ce e corp și suflet, ei folosesc și un cuvânt și altul, înțelegându-le într'un sens cu totul diferit de acela de mai târziu. La fel învață ei gândirea causală și finalistă grație pozițiilor „deoarece“, „pentru că“ etc. Dealtfel în tot acest timp cuvântul pentru copii nu e un *simbol*, care ar putea fi foarte bine înlocuit cu altul, ci *parte integrantă în mod organic* în lu-

crul respectiv, așa cum Piaget atât de bine a arătat¹⁾. Aci, probabil, trebuie căutată și origina credințelor magice, legate de rostirea cuvântului. Forța atribuită pronunțării cuvântului nu e decât urmarea acestei legături intrinsece și organice dintre cuvânt și ceea ce el exprimă. Tot aci, probabil, trebuie căutată și origina sugestiei.

Blondel, Lévy Brühl, Sapir și alți mulți antropologi sociali socot că unul din factorii explicativi ai mentalității primitive, descrisă cu atâta talent de Frazer, Lowie, W. I. Thomas și însuși Lévy Brühl, trebuie căutată în limbajul primitiv. *A încerca să gândești logic în limbajul primitiv e tot atât de absurd ca și cum ai încerca să gândești prelogic în limbajul științific contemporan.* Motivele principale, pe care boerii munteni le-au invocat în sprijinul scepticismului lor față de școala românească a lui Gheorghe Lazar, au de a face tot cu limbajul. Lor nu le venia să creadă că adevărurile științifice ar putea îmbrăca haina limbii românești, socotită — în comparație cu cea grecească — limbă proastă și inferioară. Iar atunci când ei s'au convins de contrarul, au început să plângă de bucurie, cum spun mărturiile. Faptul e un argument în plus în favoarea aceleiași forțe a cuvântului. Origina celor mai multe obiceiuri și maniere, din care cultura noastră se compune, trebuie căutată în aceeași direcție, a cuvântului. Intr'adevăr, noi vorbim copilului din primele luni, și chiar zile, deși știm prea bine că la această vârstă el nu înțelege și nu poate să înțeleagă absolut nimic. Metoda, evident, e pe cât de prematură, pe atât de neadecvată; ea constituie, totuși, o nouă probă în plus a credinței noastre, conștiente sau inconștiente, în puterea fără margini a cuvântului, pentru care Vlahuță a găsit expresii atât de adecvate.

F a m i l i a

Dintre toate grupurile sociale, care influențează și modelează persoana umană, familia e, fără îndoială, grupul cel mai important. Unii merg chiar mai departe și susțin că acțiunea ei asupra persoanei e atât de mare, încât ea egalează, dacă nu întrece chiar, acțiunea tuturor celorlalte grupuri sociale. Aceasta este cu deosebire cazul cercetărilor, care vin din spre psiha-

¹⁾ Asupra teoriei sale am insistat în capitolul precedent.

naliză, psihologie socială și sociologie. Adevăratul laborator de formare a persoanei, spun ei, e familia. Transformarea „individului” în „persoană”, adică în „individ cu stat social”, cum ar spune Park, e întiiu de toate opera ei. Dacă ar fi ca acțiunea mediului social să fie egală cu aceea a eredității, fiind astfel susceptibile de a fi exprimate în procente, anume 50% pentru fiecare grupă de factori, atunci din cele 50% acordate mediului, 25% ar trebui puse în seama familiei.

Două sunt cauzele, care explică această covârșitoare influență a familiei asupra persoanei. Una e legată de faptul că acțiunea familiei se exercită mai de timpuriu, iar a doua de acela că multă vreme, anume în primii ani, familia e calea prin care se canalizează oricare altă acțiune de socializare, ea fiind identică — sau aproape identică — cu întreaga lume socială a copilului.

Una dintre caracteristicile fundamentale ale curbelor de învățare — de care ne-am ocupat — e, că toate urcă foarte repede la început și apoi tot mai încet mai târziu, având, deci, o accelerare negativă. Aceasta însemnează că eficacitatea acțiunii mediului e foarte mare în primii ani, mică mai târziu, și foarte mică după 25—30 ani, când totul devine fix și imuabil, ca o pastă de ghips întărită, cum spune atât de frumos James. Familiei îi revine, astfel, privilegiul de a-și exercita influența dela început.

Acest privilegiu al ei mai e dublat de un al doilea: acțiunea familiei nu e numai cea mai timpurie, dar multă vreme, anume aproximativ 4—6 ani, e și singura. În acest mod ea are deplin monopol, fiind singurul factor de socializare al copilului din perioada preșcolară. Influența celorlalte grupuri, în măsura în care ea există, poate să se canalizeze tot numai prin intermediul familiei.

Cercetările referitoare la influența familiei asupra persoanei sunt nespuse de numeroase și a le rezuma pe toate ar însemna să scriem un volum întreg. Cum așa ceva depășește scopul, pe care-l urmărim, rămâne să ne ocupăm doar de câteva, care ni se par mai importante. În dorința de mai multă sistematizare să împărțim problema familiei, socotită ca o interacțiune unitară a membrilor care o compun, în două, după cum e vorba (a) de interacțiunea dintre frați sau (b) de cea dintre părinți și copii.

1. *Interacțiunea dintre frați și ordinea nașterii.* Faptul de a

fi născut întâiul sau ultimul, precum și acela de a fi copii mulți sau puțini, are importante repercursiuni asupra dezvoltării persoanei. Meritul de a fi atras atenția asupra acestei probleme revine cu deosebire lui Adler. În celea ce urmează încercăm să rezumăm teza, pe care el și alții o susțin.

Luăm cazul primului copil. Multă vreme — un an cel puțin — el e singurul copil. În consecință, întreaga dragoste a mamei și a celorlalți membri ai familiei este concentrată numai asupra lui. El e centrul de interes al tuturor. Când e certat de tată, e răsfățat de mamă sau bunici și invers, în așa fel încât copilul unic e de obicei și un copil răsfățat. Conștiința de sine, pe care el ajunge să o dezvolte, e eminentemente egoistă — egocentrică e totdeauna. Părinții și ceilalți semeni din jur nu sunt decât instrumente și tentacule, de care el se servește pentru satisfacerea trebuințelor sale și — probabil — făcute anume pentru îndeplinirea acestor trebuințe. Copilul ajunge astfel să fie un mic tiran, care stăpânește mai mult sau mai puțin arbitrar pe toți ceilalți, aservindu-i printr'o metodă sau alta, printre care plânsul cu deosebire.

La început, desigur, plânsul e expresia unei dureri, provocată de o lovire sau altă lipsă de confort, cu cauză internă sau externă. Părinții, natural, aleargă cu toții la primul țipăt, căutând să facă copilului pe voe, pentruca plânsul să-i înceteze. Cum această prezență a părinților, prin grija pe care ei și-o dau ca să facă pe voe copilului, e foarte plăcută și cum ea se produce totdeauna când copilul plânge, după aproximativ 10—20 de repetări, copilul ajunge să învețe legătura dintre plâns și sosirea părinților. În consecință, el nu va plânge numai atunci când simte o durere, ci și atunci când dorește pur și simplu atenția părinților. În acest mod plânsul ajunge să fie primul act de interacțiune orală cu cei din jur, a cărui funcțiune e cea de comandă, anume de comandă către cei din apropiere pentru a-i face toate pe plac. Asupra acestui punct cercetările de psihologie infantilă contemporană nu mai lasă nici o îndoială.

Dacă primul copil nu mai e urmat de al doilea, din copil prim el ajunge să fie *copil unic*. În atari condiții atenția părinților față de el nu numai că nu va scădea nici către 3—5 ani, ci va crește. Părinții socot că-i pot îndeplini orice capriciu pentru simplul motiv că „un copil au și ei și nici aceluia să nu-i facă pe voie?” Acesta mai ales atunci când copilul se îmbolnăvește și când părinții ajung să trăiască fiorul fricei de a-l pierde. În

consecință copilul e numai răsfățat, satisfăcându-i-se orice dorință, justă sau nu, dar mai e și „cocoloșit” cu fel și fel de griji exagerate, pentru a-l feri de orice răceală sau boală, uitându-se că această continuă grijă și pază exagerată, cu scopul de a evita orice microb sau cădere, e calea cea mai sigură de a distruge orice rezistență a organismului, care poate fi dezvoltată numai prin antrenament și oarecare risc. În majoritatea acestor cazuri copilul ajunge un debil fizicește și un mare egoist sufletește, care socoate că lumea și părinții sunt făcuți numai de dragul lui. Dorințele sale sunt legi inexorabile, ce trebuiesc observate de oricine.

Rezultatele acestei răsfățări și griji exagerate încep să se arate cu intrarea în școală. Integrarea normală a copilului unic în școală și stabilirea de raporturi normale, sănătoase, cu ceilalți copii și cu învățătorul, ajunge să fie critică din primele momente. Copilul vrea același tratament de favoare, pe care l-a avut și în familie. Cum ceilalți copii, precum și învățătorul, nu sunt dispuși la atari privilegii — care se acordă doar prinților de coroană — copilul unic ajunge să prindă antipatie față de școală, să o urască și să caute orice prilej să o evite. Micile dureri de cap, indigestii etc., caracteristice copiilor mici tocmai înainte de a merge la școală, sunt tot atâtea fenomene de mici „histerii”, cu motive școlare, altfel atât de frecvente.

Integrarea e la fel de anevoioasă și în asociațiile de joc. Neprimind concurența și lupta inevitabilă în aceste asociații, copilul unic, se retrage tot mai mult în mediul familiar, unde primește oricând toate compensațiile, menite a-i reîntări sentimentul de putere și a-i reda încrederea clătinată în școală și în tovărășiile de joc. Lucrurile încep să ia o turnură tragică la intrarea în viața serioasă, anume în profesie și căsătorie. Copiii unici se dovedesc de multe ori incapabili pentru ambele îndatoriri. În cazul profesiei le lipsește capacitatea de concurență și inițiativă, iar în cazul căsătoriei, reciprocitatea de sentimente. Obişnuiți numai să primească afecția altora, fără să dea în schimb nimic, ei vor avea aceeași pretenție și în meserie și în căsătorie. Dar deastădată sistemul de a primi totul, fără a da nimănu, nu mai merge. Astfel copilul unic se dovedește adesea un incapabil atât în ceea ce privește datoriile profesionale, cât și în ceea ce privește obligațiile căsătoriei. Cursul vieții neputându-se desfășura în sens ascendent, se va întoarce în cel descendent. Vom avea astfel o serie de fenomene de *regre-*

*siune*¹⁾, care duc la una sau alta din bolile mintale. Procesul de *ratare*, atât de caracteristic felului de a termina al copiilor unici, nu e decât o expresie a acestei încheieri atât de puțin glorioase a vieții.

Curios însă este că fericirea copiilor unici, exagerat de „cocoloșiți”, este foarte mică chiar și în adolescență, pubertate și copilărie. Ceeace e foarte ușor de explicat. Intr’adevăr se pare că dorința de aventură, concurență, joc și cheltuire a forțelor, e atât de mare în copil, încât nesatisfacerea ei lasă totdeauna un anumit sentiment de desuetudine. E ceva din fenomenul ce se întâmplă în cazul animalelor sălbatece, atât de puternic ilustrat de *Rața sălbatecă* a lui Ibsen. Dorința de neobosită luptă pare a fi — după Ibsen — însași esența vieții. La același lucru s’a gândit, probabil, și Goethe, când — în *Faust* — a schimbat versetul biblic în sensul că la început a fost fapta, nu cuvântul. Gândurile lor au primit o strălucită confirmare în psihologia contemporană, prin excelență dinamică. Dorința de acțiune, cu toate aventurile și riscurile, pe care ea le implică, constituie — se pare — însași natura vieții. Deaceea lipsa oricărei oportunități de luptă pare să ducă la o adevărată ofilire a elanului vital, care suferă oarecum o dureroasă tăiere de aripi. Schizofrenia — cum vom vedea — e rezultatul final al celor mai multe din aceste cazuri.

„Iată — spune Drul Healy (15, p. 140) — copilul unui tată vîguros, sănătos, ambițios și plin de resurse vitale, care și-a făcut drumul în viață încoronându-l cu succes și al unei mame harnice și cum se cade, gata să facă orice pentru familie. Băiatul nu are de făcut absolut nimic, tatăl și mama făcând totul pentru el. Cu toată dorința coplesitor de arzătoare, pe care părinții au avut-o, de-a vedea pe copil făcând un drum strălucit în viață, ei i-au înlăturat, totuși, orice puțință de antrenament și încercare, făcând totul pentru copil, în așa fel că lui nu-i mai rămânea nimic. Astfel acest copil, care se bucură de o splendidă sănătate fizică și o reală capacitate mintală, ajunge să nu facă nimic. Părinții făcând totul pentru el, el nu numai că nu face nimic, dar — ceeace-i mai rău — ajunge să nu mai dorească nimic, mulțumindu-se să primească totul pe de a gata dela părinți. Scopurile, pe care părinții săi le urmăresc, sunt pentru el realități cu totul abstracte, față de care nu are nici o înțelegere; el nu cunoaște nici ce e datoria, nici ce e efortul.

Iată un alt caz al unei fetițe, *al unei sărace fetițe bogate* — cum spune Drul Healy — strălucitoare ca inteligență, sarcastică, nenorocită, a că-

¹⁾ Vezi lămurirea noțiunii în capitolul referitor la aspectul anormal și patologic.

rei satisfacție, marea ei satisfacție, e să facă pe toți cei din jurul său să sufere. Toată viața a crescut cu o guvernantă, numai a ei, și cu un servitor, care-i aducea și servia masa numai pentru ea. Ea nu are absolut pe nimeni pentru care să facă și ea cel mai mic lucru, decât doar în mod cu totul artificial, cum e înmânarea vreunui cadou cumpărat de părinți".

De aci — spune Drul Healy — întreaga ei nenorocire, precum și toate apucăturile ei, pe cât de rele, pe atât de nevropate.

Luăm un alt caz de copil unic, care termină prin schizofrenie, relatat tot de Drul Healy (16):

„E băiatul unic al unui fabricant, care și-a făcut drumul în viață singur, fabrica fiind opera sa, și al unei mame, devotată peste măsură tatălui și băiatului. Copilul a fost ferit de orice greutate în lupta pentru viață. Tatal său avea sentimentul că a cunoscut greutățile vieții îndeajuns singur. Voia deaceia ca cel puțin copilul său să fie scutit de ele. Pentru copil, socotea el, totul trebuie să fie plăcut. Atunci când deplasarea la școală nu i-a mai plăcut, a fost dus imediat învățătorul acasă. Dacă tezele sale erau proaste, urma ca meditorul să facă altele mai bune. Intrucât copiii vecinilor erau prea puțin buni pentru a se juca cu el, contactul cu ei a fost înlăturat. Băiatul tânjea totuși după viață, după adevărata viață, de încercări și lupte și, fiindcă nu o putea avea în realitate, trebuia să se mulțumească cu ea în vis. Astfel a visat și a visat după o viață reală, serioasă, dramatică, cu peripeții, până când, în adolescență, visul s'a transformat în viață și cu aceasta orice contact cu lumea reală, de dincolo de vis, a fost rupt, făcând o schizofrenie".

Să trecem acum la cazul când primul copil e urmat de al doilea. Din copil unic el ajunge unul din cei doi copii, anume cel mai mare, care, astfel, trebuie să fie și cel mai cuminte, renunțând — în orice conflict — în favoarea celui mai mic. Atenția și dragostea părinților trece dintr'odată și în mod destul de subit asupra copilului mai mic. Copilul prim, care a fost un copil unic, ajunge, astfel, să fie trecut pe planul al doilea. De pe plan principal, el cade pe plan secundar. Fenomenul, în aparență, e lipsit de orice importanță mai deosebită. În fond însă — susține Adler — lucrurile stau cu totul altfel. Copilul prim, spune el, sufere. Apariția copilului al doilea ajunge să însemneze pentru el un fel de *detronare* a sa din poziția de *prinț moștenitor de coroană*, pe care o avea înainte, în situația de copil unic. În consecință el dezvoltă o atitudine dușmănoasă față de copilul mai mic, fiind gelos față de orice atenție, acordată de părinți acestui copil. Uneori dorește chiar moartea copilului mai mic și fiindcă ea întârzie, unii copii ajung să o grăbească, provocând un accident fatal pentru copilul cel mai mic sau sugru-

mându-l pur și simplu. Atari cazuri, desigur, sunt enorm de rare și de natură eminentemente patologică. Existența lor nu poate fi, totuși, negată.

„Ioana B. — spune Kimbal Young (33, pp. 240—241) — este un copil strălucit și atractiv, anume primul copil din trei. Ea nu vrea să aibe nimic de a face cu mama sa, pe care caută să o evite. Când Ioana a fost de 26 luni, mama ei a mers la spital pentru a doua naștere. Înainte de aceasta ea a văzut pe mama ei pregătind albiturile și hainele copilului, care era așteptat și întrebând de rostul lor, i s'a răspuns că familia așteaptă al doilea copil. Neavând însă nici o experiență în această privință, ea nu și-a putut da seama pe deplin de adevărata semnificație a faptului că mama va avea un nou copil, frate sau soră. La o zi sau două după nașterea celui de al doilea copil, un băiat, Ioana a fost luată de către tatăl ei la spital pentru a vedea micul ei frățior. Ea a manifestat un viu interes față de noul membru al familiei și a fost foarte afecționată față de mamă. În decursul celor zece zile, cât mama a stat la spital, Ioana și tatăl său s'au cunoscut pentru prima dată mai deaproape. Tatăl ei i-a făcut o serie de servicii, pe care înainte le făcea numai mama. La spital Ioana a văzut micul copil de mai multe ori fără să fie întru nimic contrariată de prezența lui. Față de mamă nu s'a arătat decât afecționată și a fost foarte veselă, când mama i-a spus că în curând se va întoarce acasă.

La sfârșitul celor zece zile Ioana a fost însă foarte surprinsă să constate că se întoarce acasă nu numai mama, ci și copilul. În puține zile ea și-a dat seama că pentru ea se deschide o nouă viață. Mama era atât de preocupată de micul copil, încât își întrebuința aproape tot timpul cu grija lui, rămânându-i atât de puțin pentru Ioana, deși înainte era cu totul altfel. În acest mod Ioana a început a manifesta o oarecare nervozitate față de micul copil, întrebând de ce nu a fost lăsat la spital și de ce a fost adus acasă, care-i casa ei. Cu timpul nervozitatea s'a desvoltat și Ioana a ajuns să supoarte tot mai puțin atât pe micul ei frățior, cât și pe mama sa, arătându-se, în schimb, tot mai afecționată față de tată. Într'o bună zi, când micul ei frățior era de câteva săptămâni, Ioana l-a găsit în pat singur și fără să mai aștepte un moment l-a împins jos pe parchet. Din fericire copilul nu a fost rănit, dar, bineînțeles, el a început să plângă. La sosirea mamei Ioana era așezată peste micul copil și i-a spus într'un mod destul de hotărît: „Nu-mi place copilul”.

Pe măsură ce timpul s'a scurs antipatia Ioanei pentru frățior și mamă a devenit tot mai mare. Deaceia îi și ocolea cât mai mult cu putință. Pe de altă parte tatăl a devenit tot mai mult centrul de concentrare al atenției și afecțiunii sale. La un moment dat, când mama și-a întâlnit soțul înaintea Ioanei și i-a arătat ceace Ioana a cusut, Ioana a fost cuprinsă de mânie și a început să tremure de necaz că mama i-a luat-o înainte, anticipând plăcerea la care simțea că numai ea are dreptul”.

În diferitele conflicte dintre copilul mai mare și cel mai mic, victoria, desigur, poate fi de partea celui mai tare. De obicei însă lucrurile se întâmplă invers. Părinții se amestecă în

conflict și au partea celui mai mic. Astfel cel mare trebuie să renunțe în favoarea celui mic.

Datorită acestor *continui renunțări* pe care copilul mai mare e silit să le facă în favoarea celui mai mic, precum și datorită lipsei de afecție, care e concentrată mai mult asupra celui mai mic, copilul mare dezvoltă o personalitate de *învins*, cu o orientare a firii mai mult în spre interior, decât în spre exterior. El ajunge să fie o fire supusă și introvertită. În cazurile când complexul acesta al detronării ia forme mai grave, copilul mai mare ajunge la o serie de acte mai mult sau mai puțin bolnăvicioase, cu care reacționează față de părinți, în sens — oarecum — de răsbunare. Urinatul în pat e una dintre aceste reacțiuni.

Dimpotrivă, copilul mai mic, datorită faptului de a se bucura mai mult de afecția și concursul părinților, reușește — cu ajutorul lor — să iasă învingător în cele mai multe conflicte și dezvoltă o personalitate agresivă și combativă, caracteristică învingătorului. El ajunge să aibe foarte mare putere de inițiativă și o fire îndreptată spre exterior, adică extrovertită.

În cazul când copilul mai mare e fetiță, iar cel mai mic băiat, această orientare a firii și personalității celor doi copii are efecte destul de bune. Cu condiția, desigur, să nu se facă exagerări. Aceasta deoarece firea agresivă și puterea de inițiativă se potrivesc foarte bine vieții, pe care băiatul e chemat să o ducă, tot așa precum supușenia fetei e o trăsătură foarte potrivită pentru viața, pe care ea e chemată să o trăiască. Lucrurile stau mai puțin norocos în cazul invers, când copilul mai mare e băiat și cel mai mic fetiță. Aceasta deoarece dezvoltarea personalităților se va face oarecum în contradicție cu firea și rostul lor. Fetița, care e mai mică, va dezvolta mai mult însușiri masculine, de agresivitate și inițiativă, în vreme ce băiatul va avea mai mult trăsături feminine, adică supușenie și lipsă de inițiativă.

În cazul cu trei copii, copilul mai mare își păstrează aceleași caractere, deși puțin mai atenuate. Aceasta deoarece el găsește o anumită consolare în faptul că rivalul său, copilul al doilea, ajunge să fie copil mijlociu și să sufere și el pe urma copilului mai mic. Întrucât însă copilul mijlociu are un frate mai mare și un altul mai mic, el ajunge să aibe dezvoltarea cea mai echilibrată, având o justă balanță între agresivitate și supușenie, retragere în sine și spirit de inițiativă etc. Aci e și

cheia de explicare a faptului pentru care dintre copiii mijlocii se recrutează cei mai puțini delicvenți și neurotici. Copilul ultim va desvolta caracterele specifice copilului celui mai mic. Intrucât însă dragostea părinților s'a mai răcit între timp și astfel afecțiunea lor a devenit mai potolită, concursul și afecțiunea, pe care el va primi-o din partea părinților, vor fi mai reduse. În acest mod trăsăturile de agresivitate, caracteristice copilului celui mai mic, vor fi mai atenuate. O atare atenuare constatăm de fapt și la trăsăturile copilului celui mai mare, care dându-și seama de detronarea copilului al doilea, care a fost dușmanul său, prinde sentimente mai bune față de el și față de părinți și mai ales față de copilul cel mai mic. Se pare astfel că situația cu trei copii e, din punct de vedere psihologic, situația cea mai fericită, capabilă să dea rezultatele cele mai normale și sănătoase.

Lucrurile iau o trăsătură cu totul diferită la apariția celui de al patrulea sau al cincilea copil. Acest copil nu numai că nu este așteptat cu dragostea și înfrigurarea, cu care era întâmpinat întâiul sau al doilea, dar, dimpotrivă, e primit cu oarecare nemulțumire. Avem astfel cazul *copilului nedorit*, socotit ca o sarcină pentru familie, atât din punct de vedere familial și social, cât și din punct de vedere economic. De unde copilul prim era înbuibat cu prea multă dragoste, copilul nedorit e tratat cu prea multă răceală. Urmarea poate fi un sentiment de culpabilitate neexplicată pentru copil, care-i sapă voința și încrederea în cei din jur și-i închide firea sau — eventual — o revoltă contra familiei, urmată — mai târziu — de o revoltă contra oricărei ordini sociale și — foarte curios — o căutare și sete de dragoste, pe care însă cu greu o poate găsi, din cauza lipsei de încredere în oameni. Copilul nedorit are sentimentul de a fi fost *frustrat* de ceva ce i se datora, anume de dreptul de a iubi și a fi iubit, în sensul cel mai larg al cuvântului. Tot aci, în acest grup al copiilor nedoriți, trebuiesc grupați și copiii din flori, care sunt adeseori și copii nedoriți. O bună parte din marii revoluționari se recrutează din acești copii nedoriți. Constantin Stere, este un strălucit exemplu. Setea de iubire și ura contra oricărei ordine sociale deja așezate, a rămas, indiscutabil, leitmotivul dramei lui Stere, revoluționar permanent prin însași așezarea arhitectonice sale sufletești. Cazul său e cazul altor mulți revoluționari. Laswell (19) ne dă una dintre cele mai interesante colecții.

Printre cercetările, care au verificat teza lui Adler, cele

mai importante sunt acelea datorite lui Goudenough și Leahy (14). O altă parte din cercetări, e drept ceva mai redusă, în frunte cu cercetările lui Thurstone-Jenkins (32), tind, însă, să arate că regularitatea conflictelor și rezultatelor, de care vorbește Adler, e mult mai mică decât înclină el să creadă, dacă nu chiar foarte mică. Jones (18), care face cea mai bună punere critică la punct asupra acestei probleme, ajunge la concluzii asemănătoare cu acelea ale lui Thurstone și Jenkins, deși accentuează totuși marea importanță a atitudinii părinților în dezvoltarea personalității copiilor. El recunoaște că atunci când această atitudine e prea puțin înțeleaptă și trece brusc dela o dragoste prea mare la una pre sgârcită, ea în stare să provoace toate efectele, de care Adler vorbește.

2. *Relațiile dintre copii și părinți.* Relațiile dintre frați și surori nu depind însă numai de ordinea nașterii, ci și de atitudinea părinților, așa cum s'a arătat în discuția de mai sus. În majoritatea cazurilor atitudinea părinților e de așa natură încât copilul prim e mult mai dorit decât al doilea ori al treilea; în alte cazuri însă, desigur mai reduse la număr, situația poate să fie și inversă. Părinții — într'un atare caz — răsfață mai mult copilul din urmă. Atitudinea părinților devine, astfel, un factor independent de ordinea nașterii.

O tratare separată a atitudinii părinților mai e necesară și din alt motiv. Atitudinea părinților nu e una și aceeași în orice familie. Dimpotrivă, ea variază dela familie la familie. În acest mod și repercusiunile relațiilor legate de ordinea nașterii, vor fi altele și altele, dela familie la familie, după cum e atitudinea părinților. Unii părinți, cu dragoste prea mare pentru copii, ajung să-i răsfețe pe toți, nu numai pe primul, în vreme ce alții tratează chiar și primul copil ca pe unul vitreg și nedorit.

Pentru mai multă sistematizare a discuției să tratăm relațiile dintre părinți și copii sub două aspecte: unul de autoritate și disciplină, legat mai mult de sentimentul eului, Ego, și altul de dragoste și afecțiune, legat mai mult de sentimentul erotic, Libido. Să începem cu problema autorității și disciplinei, atât de mult legată de formarea caracterului și de succesul în viață.

Familia e o conviețuire de mai multe persoane, legate prin sânge și tradiție socială. Ca în oricare altă conviețuire fiecare persoană e liberă pe actele și aspirațiile sale, în măsura în care ele nu vin în conflict cu actele și aspirațiile celorlalți. Pentru ca ciocnirile de interese ale diferiților membri ai familiei să fie

cât mai restrânse ca număr și cât mai atenuate cu putință, educația noilor membri, în speță a copiilor, trebuie astfel făcută, încât ei să-și însușească dela început anumite norme de acțiune, care respectă interesele comune ale familiei, precum și pe acelea ale societății din care familia face parte. Opera de educație, luată în sensul unei largi acțiuni de socializare, adecă de *conformare a individului la legile și obiceiurile sociale*, începe și aproape se desăvârșește în familie. Familia e adevăratul laborator de închegare a caracterului și de desăvârșire a bunelor maniere și moravuri.

În vederea acestei largi opere de educație socială și morală, cu respect pentru normele societății din care familia face parte, părinții, cărora le revine în primul rând responsabilitatea acestei educații, au două metode, vechi de când e lumea, anume pedeapsa și recompensa. Pedeapsa începe cu nemulțumirea și admonestarea, privațiunea de plimbare, haine sau hrană, terminând — pentru copiii mai mici — cu bătaia. Analog, dar în sens opus, se desfășoară acțiunea de recompensă, care merge dela arătarea satisfacției la laudă, sfârșind cu acordarea unor privilegii, ca bomboane, prăjituri, haine, jucării etc.

E înafară de orișice îndoială că educația unui copil, judecând după toată experiența pedagogică de veacuri, precum și după rezultatele obținute de nesfârșitul șir al cercetărilor experimentale și statistice, de laborator, nu se poate obține nici numai prin pedeapsă, nici numai prin recompensă, ci prin o justă combinare a lor. Această combinare variază dela individ la individ, după cum natura sa e mai recalitrantă sau nu, și după împrejurări, dependente de situația socială și economică a familiei și bunătatea sufletească a părinților. Uneori balanța e păstrată, alteori nu, pedeapsa sau recompensa trăgând mai greu în cumpănă.

Să luăm cazul când balanța e în favoarea metodelor corective, de pedeapsă. E cazul părinților răi la inimă dela natură sau înrăiți pe urma împrejurărilor prea vitrege, în care au trăit. La fel e cazul părinților mult prea moraliști, preocupați într-o măsură excesivă de desăvârșirea morală a odraslelor lor. În toate aceste cazuri copiii sunt pedepsiți — și adeseori în modul cel mai brutal — pentru cele mai mici transgresiuni ale codului familial și social. Uneori, această pedeapsă le e aplicată chiar din senin, pentru simplul fapt că părinții au un necaz strict personal, care nu privește cu nimic copiii. În alte cazuri pedeapsa

e aplicată deoarece părinților li se pare că progresul copiilor merge prea încet, iar alteori fiindcă soții sunt certați sau — eventual — bărbatul a suferit o admonestare sau pedeapsă în slujbă.

Rezultatele — în toate aceste cazuri — pot lua două căi: supunerea copiilor sau revolta lor. În primul caz copilul dezvoltă o personalitate foarte supusă, care nu are nici o părere și inițiativă, neieșind nicicând din voia părinților; în al doilea caz, copilul ajunge să-și formeze o personalitate de revoltat, în care dorul răsbunării clocotește în continuu și care așteaptă prima ocazie de manifestare a rebeliunii sale. În primul caz avem de a face cu un copil înfrânt, lipsit de voință și inițiativă, bun numai să asculte; în al doilea cu un revoluționar dela natură, pornit contra oricărei ordine și discipline, căutând să răstoarne totul.

Cazul dintâiu e cazul celor mai mulți din copiii cu părinți prea severi. Ei ajung personalități învinse, cu voințe frânte și mentalitate de sclav, gata oricând să execute un ordin, dar incapabili de a da ordine, fie chiar lor însăși. Datorită normelor, care prevalează în societatea noastră, ei sunt însă socotiți drept copii cuminți și buni și dați de model, atât în familie, cât și în școală. Ei nu ies nicicând din cuvântul părinților sau dascălilor, indiferent dacă acest cuvânt e just sau nu. Situația lor devine însă foarte neplăcută — și încă dintr'odată — atunci când ei părăsesc familia și școala și intră în lupta aprigă a vieții. Deastădată ei se dovedesc, de cele mai multe ori, niște învinși. Ei sunt cu totul prea lipsiți de inițiativă și curaj, nu știu să meargă pe picioare proprii și ajung să fie repede dezarmați.

În alte cazuri când acțiunea corectivă a părinților depășește măsura, copiii nu sunt numai complet supuși și dezarmați, dar dezvoltă și o fire extrem de închisă, terminând în cele din urmă prin nebunie, schizofrenie cu deosebire. Drul Healy (16), dă cazul unui polițist, care voia cu orice preț să facă din băiatul său un mare avocat. În acest scop întreaga viață a băiatului era aranjată numai pentru studiu. Orice încercare de abatere a băiatului era pedepsită, plimbarea și jocul interzise etc. Copilul trebuia să fie „serios”, să stea acasă și chiar așezat pe scaun la birou, cu cărțile înainte, fără încetare. „Și în scaunul cel mai confortabil — continuă Drul Healy — copilul a alunecat dela jocul de stradă cu ceilalți copii la o lume de visuri, ajungând cu timpul să-și piardă și notele bune la școală, până când în cele

din urmă gândul unui mare avocat sau inventator l-a înnebunit complet". Să luăm un alt caz:

„Doamna V. — spune Kimbal Young (33, p. 246—247) — este tipul femeii energice și autocrate. Ea este mare la statură, agresivă în manieră, cu un mers și o purtare foarte hotărâtă. A cetit foarte multă fiziologie aplicată la creșterea copiilor și este foarte ocupată de sănătatea familiei ei, care, în ciuda grijei sale, e predispusă spre boală. Copilul al doilea, un băiat de trei ani și jumătate, suferea de constipație în timpul când studierea cazului său era în curs. Deasemenea el avea destul de multă aversiune față de mâncare, nutrindu-se cu foarte multă greutate. La masă însă mama lui stătea totdeauna lângă el, controlându-i mâncarea și obligându-l totdeauna să mănânce tot. Imediat după dejunul de dimineață, la ora 8.30, era trecut direct la toaletă, pe care copilul nu o putea părăsi până nu avea scaun. „Și totdeauna am reușit — spunea mama sa cu mândrie. — Chiar eri dimineață l-am obligat să stea la toaletă până la 9.30, când a avut scaun. Altfel i-am spus că sub nici un motiv nu poate părăsi toaleta!“.

Voința băiatului a fost distrusă complet, iar sănătatea sa mintală și chiar fizică a devenit foarte șubredă.

Să luăm acum cazul contrar, când rezultatele disciplinei iau calea opusă a răsvrătirii. E cazul firilor virile, cu forță sufletească puternică, ce nu pot fi supuse și modelate după voința părinților.

„La sfârșitul unei conferințe, al cărui subiect privea educația copiilor, un om de afaceri, care a obținut mari succese în viață, a venit la mine — spune Drul Healy (15, p. 143—144) — cerându-mi o convorbire intimă, deoarece după părerea sa — spunea el — psihologia și psihiatria trebuie să lumineze lumea asupra rețelilor efecte ale bătăii corporale. Venind mi-a făcut o scurtă biografie a vieții sale. La 12 ani, spune el, a fost bătut de tatăl său fără nici o milă, pentru un fleac de greșală, de care tatăl său voia să-l debarasează pe această cale. Revoltat în întreaga sa ființă de injustiția acestui act, a părăsit casa părintească, fugind într'un oraș îndepărtat, unde a apelat la mila unei familii, dându-se drept copil orfan. Această familie — afectată de poveste — l-a primit. Dovedindu-se foarte harnic, el a fost luat în întreprinderea, pe care familia o conducea. Relațiile cu familia lui adevărată le-a restabilit numai după ce a ajuns să facă o carieră foarte frumoasă și chiar și atunci numai după moartea tatălui său“.

„Un alt caz — spune K. Young (33, p. 247) — e acela al unei persoane foarte distinse, dar și foarte vagabonde și mai ales foarte criticiste față de ordinea socială, economică și politică în vigoare, în care nu găsește nimic bun. Această atitudine a sa pare să fie determinată de experiențele copilăriei sale. Mama sa era o femeie foarte capabilă, dar excepțional de fanatică în credințele ei religioase și cu o conștiință a păcatului extrem de acută, așa cum numai în generațiile din trecut ar mai fi putut fi găsite câteva exemplare. Copilul a fost, astfel, crescut în cea mai severă disciplină. Pentru curiozitatea sa referitoare la sex, de exemplu, suferea cele

mai aspre bătaii. Trăind însă la țară, el a aflat totuși o seamă de lucruri, ajungând astfel să-și formeze despre sex idei cu totul eronate, elaborate fie din cele auzite dela servitori, fie din cele observate la animale. Bineînțeles că era obligat să meargă la biserică în orice zi de Duminecă și orișice joc sau distracții în zilele de sărbătoare îi erau interzise. Ii era interzisă până și plimbarea în pădure sau scăldatul în râu, toate fiind socotite păcate. Mai târziu, în adolescență, trebuia să stea departe în special de fete. Această tiranie a mamei asupra atitudinii sale morale, lipsită de orice contact și folos pentru viață și pentru judecățile sale, această disciplină și forțare a conduitei sale în conformitate cu normele puritane cele mai severe, precum și observația proprie, pe care copilul a făcut-o în contact cu cealaltă lume, streină de familia sa, au dus, în cele din urmă, la o formidabilă revoltă. În timpul studiilor universitare, această revoltă a luat forme negative, cu deosebire față de religie, studentul ajungând să fie unul din cei mai declarați ateii. Cu timpul acest ateism a dus la un radicalism complet în domeniul politic și economic, cu o atitudine vădit negativă față de orice ordine existentă. Criticismul și radicalismul studentului a mers în continuă creștere până la sfârșitul studiilor. Ceeace e, totuși, foarte curios, e faptul că acest student, cu tot revoluționarismul său, e, în foarte multe privințe, copilăros până la infantilism".

Plecând dela atari cazuri, Prof. Laswell dela Universitatea din Chicago a întreprins o serie de studii biografice asupra unora dintre cei mai mari revoluționari ai omenirii. El a găsit că în majoritatea cazurilor origina revoluționarismului lor merge în familie, unde, în copilărie, ei au fost obiectul unei discipline mult prea tiranice.

Să considerăm acum situația inversă, când atitudinea părinților păcătuiește prin prea multă bunăvoință, dragoste și răsfățare.

„Sunt absolut hotărât — spune un părinte Drului Healy (15, p. 135—136) — ca în ceea ce privește copiii mei, ei să aibă o soartă mai bună și să nu lucreze atât de greu și atât de mult cât am lucrat eu în tinerețe; nu vreau ca ei să aibă o viață atât de grea și trudită, cum am avut eu". Și întrucât el a ajuns și un om bogat — spune Drul Healy în continuare — a dat copiilor ori ce. Ei nu au fost puși să lucreze și pur și simplu nu se ocupă cu nimic. Unul dintre cei mai fini oameni, pe care-i cunosc, simpatic în cea mai mare măsură cu putință, cu succes desăvârșit în carieră, dar fără copii, spunea odată: „Ce aş putea eu face pentru alții, așa fel ca ei să nu se trudească atât de mult cât m'am trudit eu". Pornind dela acest gând el a adoptat trei copii și le-a aranjat viața astfel ca ei să nu ducă lipsă de nimic și să aibă absolut tot ceea ce el a râvnit să aibă în copilăria și tinerețea sa chinuită. Rezultatul a fost că acești copii au primit toate aceste avantaje ca ceva obișnuit, dacă nu chiar datorat lor, fără a mai manifesta cea mai mică recunoștință; doi dintre ei nici măcar nu-și îndeplinesc cea mai elementară datorie de a învăța la școală. Ei nu numai că nu arată

nici un sentiment de grațitudine către părinții lor adoptivi, dar nu manifestă nici cea mai mică simpatie. Necerându-li-se nicidecum să facă ceva, pentru ei sau alții, ei nu fac nimic, pentru nimeni; ei primesc totul, fără a mulțumi nimănui, cașicând totul li s'ar cuveni.

Să luăm un alt caz al unei hibride din Jamaica, care a trăit în cea mai neagră mizerie, până când a venit în America, unde a făcut o strălucită și rentabilă carieră de croitoreasă, îndată ce a ajuns la parale a trimis după copilul ei și l-a adus în America, pentru a-l cruța de munca prea grea. Aici și-a cheltuit toate economiile cu educația lui, dându-i totul fără a-i cere nimic. Drept urmare el a devenit în curând un trântor, bun de nimic".

În opoziție cu viața acestor ratați din cauză de prea multă dragoste, să considerăm viața unui Carnegie sau Rockefeller, Averescu ori Panait Istrati, ridicați dela treapta cea mai de jos la onorurile și bogățiile cele mai mari și ne vom da seama îndată de *marea valoare biologică a conflictului, generator de luptă, singurul care întărește viața*. Se pare, de fapt, că adevăratele plăceri, adânci și durabile, nu pot deriva decât direct din lupta vieții și nu din răsfățarea, generatoare de trândăvie. Cu nimic nu distrugem mai mult copiii noștri — spune Watson (35) — decât cu prea multele sărutări și prea multele răsfățări. Și unul dintre marile păcate ale epocii pe care o trăim, epocă de prea multă bogăție și confort — spune Drul Healy (15, p. 135) — este tocmai acest exces de răsfățare și „cocoloșire“, secundat de eliminarea oricărei noțiuni de luptă și viață trudită și chiar periculoasă. *Copiii sunt finuți în case, ca papagalii în cutie, singura grijă fiind să-i îndopăm cu prea multă hrană și dragoste până la silă, fără a le da puțința de a lua ei înșiși parte la lupta vieții, cu toate riscurile, neplăcerile, dar și victoriile, ei*. Aci, în această grijă și dragoste fără măsură, nu avem de a face numai cu o greșală, ci cu un adevărat păcat. Scutind copiii de orice grijă și dându-le totul de-a-gata, e un fel de a le tăia aripile și a le face cu neputință sborul de mai târziu, în viața în care nu vor mai fi nici părinți binevoitori, gata să facă totul, ci elemente viguroase, capabile de concurență și victorie!

Să trecem acum la relațiile dintre părinți și copii, socotite pe latura de dragoste și afecțiune erotică.

E foarte probabil că iubirea filială și cea sexuală sunt realități adânc deosebite una de alta, așa cum de secole ne place să credem și așa cum și psihologia sentimentelor — atât de săracă — tinde să arate. Deaceea a uni aceste două realități într'una singură, așa cum Freud înclina la început, e, credem, o

greșală. Natura și conținutul acestor două stări emotive sunt mult prea deosebite pentru a nu protesta contra unei atari contopiri. Și dealtfel Freud însuși a revenit asupra lor.

Anumite puncte comune între aceste două categorii de fenomene par, totuși, să existe. Aci, desigur, trebuie căutată și origina cuvântului general de iubire (Eros, Amour, Love, Liebe), existent cu această accepție în toate limbile și care — cum am văzut cu altă ocazie — cuprinde toate afecțiunile erotice laolaltă, distinse unele de altele numai prin atributul, care, de obicei, însoțește cuvântul iubire, dând astfel noțiunea de iubire sexuală, iubire filială, iubire maternă și paternă, iubirea deaproapelui, iubirea de patrie, iubirea de Dumnezeu, etc. Ceeace acest atribut arată, ar fi în legătură cu îndreptarea și fixarea energiei erotice într'o direcție sau alta.

Această interpretare a noțiunii de iubire în general și iubire sexuală, filială etc. în special, este, desigur, compatibilă cu ideea că între diferitele feluri de iubiri există și note comune, precum și posibilități de travestire a unui fel de iubire într'alt fel și invers. Cu privire la aceste posibilități, contribuțiile lui Freud și ale celorlalți psihanalști, precum și acelea ale psihologiei patologice în general, par să nu mai lase nici o urmă de îndoială.

Să privim relațiile dintre părinți în lumina acestor considerații, care admit iubirea sexuală alături de cea filială, fără a le considera însă ca realități radical deosebite, lipsite de orice bază comună, în așa fel încât travestirea uneia într'alta să fie cu neputință. Pentru a ilustra plausibilitatea acestei ipoteze, să luăm câteva situații concrete. Presupunem cazul unei femei al cărui bărbat îi acordă prea puțină atenție, îndreptându-și manifestările erotice înafară de familie. Unul din rezultatele imediate ale acestei discordii familiale va fi o accentuare a dragostei pe care mama o simte față de copii. În consecință, ea va petrece cu ei mai mult timp, le va arăta mai multă atenție, îi va culca, eventual, cu ea, motivând că îi e teamă să stea noaptea singură etc. Legătura dintre copii și mamă va deveni astfel mai strânsă decât aceea dintre copii și tată. Mai ales dacă mama își va destăinui copiilor, direct sau indirect, necazurile ei contra bărbatului, făcând din copii un fel de complici, care să-i țină partea. De aci și până la dezvoltarea complexului Oedip nu mai e decât un pas, care se va face pe nesimțite și cu multă ușurință. Mai ales dacă lipsa de canalizare normală a energiei sexuale

a mamei va fi prea mare și-i va turbura sănătatea sufletească, provocându-i una sau alta din multiplele trăsături isterice posibile. Mama va ajunge, astfel, să facă baia copilului chiar după 12—15 ani, asistând la îmbrăcarea și desbrăcarea lui, etc.

Presupunem cazul invers, al bărbatului înșelat de nevastă. Vom asista la același fenomen, dar deastădată locul mamei îl va lua bărbatul. Lipsa de canalizare normală a energiei erotice în spre soție va duce la o accentuare a afecțiunii față de copii, față de care va juca tot mai mult rolul de mamă, îngrijindu-se într'un mod exagerat de hrana și îmbrăcămintea lor și cu o preocupare tot mai vie față de afecțiunea lor, pe care vrea să o cucerească, având — așazicând — atâta sete de ea. E calea pe care se va ivi complexul Electra.

Rezultate analoage, dar poate și mai grave, vom obține în caz de deces al unuia din soți. Un băiat crescut numai de mamă, într'o casă în care nu e nici un bărbat, va putea fi recunoscut dintr'o mie, tot așa precum va putea fi identificată și fata crescută într'o casă, în care mama lipsește. Băiatul va fi o fire mai feminină, cu o dragoste excesivă și bolnăvicioasă față de mamă, care va accepta cu greu atât lupta vieții, cât și întemeierea unui nou cămin. Fata crescută de tată va semăna foarte mult cu băieții, va avea maniere prea aspre și dure și — foarte probabil — va putea înțelege dragostea și căsătoria numai în măsura în care ea va avea rolul conducător, fiind — cum limbajul popular atât de bine a spus — un fel de cocoș, iar băiatul găină. Majoritatea elementelor tragice, obținute de neintrecutul dramaturg american, distins cu premiul Nobel, O'Neill, în special în *Straniu Interludiu* și *Doliul șade bine Electrei*, sunt obținute pe aceste teme. Același lucru în *Fii și Amanți* a lui Lawrence.

Rezultate asemănătoare, dar mult mai atenuate, obținem și în cazul lipsei mai îndelungate a vreunui soț, cum este lipsa bărbatului în caz de războiu. E unanim recunoscut obiceiul multor mame de a-și culca în atari cazuri copiii cu ele în pat, sub un pretext sau altul, chiar atunci când ei sunt băieți și destul de mari.

Steckel analizează atari cazuri mai mult sau mai puțin anormale și arată cum efectele lor rele merg din generație în generație. O mamă suferindă de frigiditate și care — din acest motiv — nu poate avea relații normale cu bărbatul ei, a cărui dragoste a îndepărtat-o, își va fixa atât de mult afecțiunea ei asupra fiicei și-i va da o atare educație a sentimentelor erotice,

incât va face cu nepuțință și integrarea ei erotică normală, pentruca, la rândul ei, fiica sa să facă o educație similară fetei sale etc. Păcatul se va răsbuna — cum Biblia așa de bine spune — până în a șaptea generație.

Pe lângă aceste situații, care acționează asupra personalității copiilor în mod latent, dar sigur, mai există o serie de alte situații, cu acțiune bruscă și intensă, la fel de eficace, dacă nu chiar mai eficace, ca și situațiile de mai sus. Printre aceste situații cea mai specifică, mai frecventă și cu repercusiuni mai adânci în acțiunea ei, e, desigur, surprinderea părinților în contact sexual, precum chiar și îmbrățișările lor prea dese în fața copiilor. Efectul acestor acte — și în special acela al conștiinței contactului sexual la părinți — e aproape totdeauna pe cât de stăruiitor ca amintire, pe atât de dăunător sănătății sufletești a copilului. El provoacă în copil un sentiment de scârbă și desgust, care-l urmărește fără încetare, putând, uneori, îndepărta nu numai dragostea copilului față de părinți, dar chiar și încercarea de fugă de acasă, precum și o foarte mare aversiune față de tot ceea ce e sexual. Uneori acest desgust se termină prin impotență la bărbat și frigiditate la femei. Conștiința aceluiaș act venită însă dela alte persoane sau — eventual animale — este lipsită de orice gravitate și poate chiar de importanță mai deosebită.

Relațiile dintre părinți și copii privite, fie sub latura de disciplină, fie sub cea de dragoste, variază foarte mult după poziția socială, spirituală și economică a familiei. Posibilitatea de a lua cunoștință de contactul sexual direct dela părinți e mult mai mare într'o familie săracă, în care toată lumea doarme la un loc, decât într'o familiei bogată, în care părinții dorm separat. Lucrurile, deasemenea, variază dela sat la oraș. La sat cunoașterea actului sexul, dela animale cu deosebire, e un fenomen, care nu mai surprinde prea mult. Deosebiri asemănătoare avem și în ceea ce privește disciplina. Ea e, deobicei, mult mai aspră în familiile sărace decât în cele bogate; în primul caz se tinde spre mai multă pedeapsă, în al doilea spre mai multă răsfățare. Deosebit de importantă e și atmosfera spirituală a familiei și în special concepția despre păcat, în măsura în care el e asociat cu chestiunile sexuale. E înafară de orișice îndoială că atitudinea naturalistă dela țară față de sex, în care fenomenele sexuale sunt privite ca procese naturale, deci fără prea multă rușine și exces de fățarnicie, e mult mai prielnică sănă-

tății sufletești decât atitudinea hipermoralistă a multor familii dela orașe, pentru care orișice chestiune legată de sex e tabu.

Ar mai fi unele lucruri de spus asupra relațiilor dintre copii și părinți în cazul când unul dintre părinți e vitreg. Atari cazuri au intrat de mult în poveste. Și pe bună dreptate. Afecțiunea părintelui vitreg e — cu foarte puține excepții — mult mai redusă, iar severitatea mai mare. Integrarea copilului în familie suferă; el desvoltă o dorință de evadare, care uneori poate să sfârșească prin fuga dela casă. Setea de afecțiune a copilului orfan nefiind satisfăcută, ea devine mai mare și astfel ajunge să handicapeze întreaga viață a copilului.

V e c i n ă t a t e a

La început familia e singura lume a copilului; ea e întregul său Univers. Cu timpul și anume pe măsură ce copilul crește, lumea se lărgeste, ea cuprinde curtea, apoi strada și întreaga comunitate. În mîntea cetitorului poate mai stăruie acea minunată descriere, pe care Teodoreanu a făcut-o acestui proces în cartea sa de debut, *Ulița copilăriei*.

Ulița satului, desigur, e mult deosebită, de *strada dela oraș* și deaceea și comparația dintre ele e foarte anevoioasă. *Ulița satului* e de cele mai multe ori întreg satul sau cel puțin o bună parte din el; cea dela oraș e doar o stradă și gata. Ea e un fragment dintr'un întreg mult mai mare, cu care ea nu poate fi identificată. Deaceea pentru a descrie în mod adecvat atât procesul de lărgire al orizontului social și spiritual dela sat, cât și pe acela dela oraș, e mai bine să introducem o noțiune nouă, aceea de *vecinătate*, comună și satului și orașului. Prin vecinătate înțelegem ulița satului sau cartierul urban, cu o anumită configurație economică, socială și psihologică aparte, în așa fel încât el poate fi deosebit cu ușurință de altul.

Pentru a ne da seama de importanța cu totul nebănuită, pe care vecinătatea o are în formarea personalității, ajunge o scurtă rezumare a cercetărilor făcute în această privință în America.

Orașul american, spre deosebire de cel european, prezintă cinci zone bine hotărîte. Intâia e zona de afaceri, așezată în inima orașului. E ceea ce Americanii numesc „loop”. În ea sunt prăvăliile, birourile, agențiile, etc. Ea e zona de afaceri, „business”, prin excelență. În ea trăesc 70% și chiar

80% din populația lucrătoare, pentru ca seara și peste noapte să rămână numai un procent sau două, reprezentate de păzitori, portari, etc.

A doua zonă, trasă ca un cerc în jurul celei dintâiu, e zona locuințelor de pe vremurile când automobilul nu apăruse. În ea locuia burghezia mijlocie — marea burghezie locuia în centru. La periferia ei erau fabricile.

De când cu apariția automobilului, această zonă a suferit schimbări radicale. Lumea bună, care a putut să-și cumpere automobil, și-a mutat locuința din centru afară la câmp. În loc de un apartament, într'un mare hotel sau clădire, ea și-a construit vile. Familia rămâne în aceste vile, iar bărbatul vine singur în oraș pentru afaceri! Când mașinile au devenit mai ieftine, burghezia mijlocie a urmat exemplul burgheziei bine instărită. Neputând să-și facă cu toții vile, s-au mutat în noile clădiri de dincolo de fabrici, cu utilaj și confort mult mai modern, cu ferestre largi, etc. Vechea zonă rezidențială de dinainte de apariția automobilului a rămas, astfel, părăsită. Valoarea clădirilor a devenit nulă sau aproape nulă. Chiria nu trece mult impozitul. Drojdia societății, oamenii fără căpătâiu, șomerii, streinii, etc. s-au concentrat cu toții în ea.

Între zona apartamentelor moderne și fabrici s'a interpus zona lucrătorilor. Ea conține clădiri cu 30—40—50 apartamente, de două și trei camere apartamentul. În total deci cinci zone: centrul sau zona afacerilor, zona lucrătorilor, zona burgheziei, compusă din lucrători „cu guler alb”, cum sunt funcționarii și ceilalți lucrători cu condeiul și apoi zona vilelor. Figura Nr. 28, care urmează, are drept scop să concretizeze faptele afirmate.

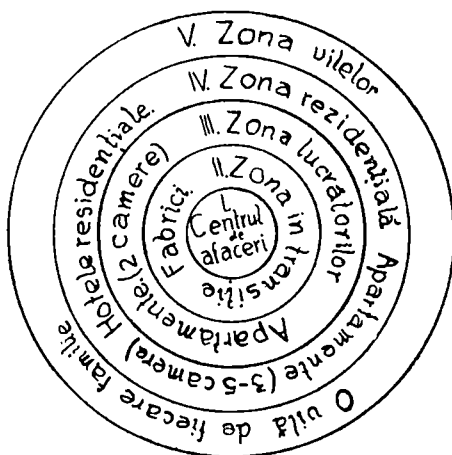

Fig. 28. — Ecologia orașului american (după Burgess, 7).

Fundațiunea Judge Baker, Institutul de cercetări infantile dela Chicago și întâi de toate Departamentul de Sociologie al Universității din Chicago, care a făcut intense cercetări asupra crimei, au fost permanent frapate de constatarea unui raport strâns între proporția crimei și cele cinci zone ale orașului, cu caracter economic, social și cultural bine distincte. Intrucât e în firea Americanilor de a nu se mulțumi cu simplul fapt

de a ști ceva, ci de a ști ceea ce știu în mod exact, instituțiile de mai sus au alcătuit diferite tabele statistice cu scopul de a reliefa în mod obiectiv și cantitativ legătura bănuită. Rezultatele au fost revelatoare și sunt cuprinse în Fig. 29.

În vreme ce aproximativ 30% din copiii și locuitorii din zona a doua au trecut pe la tribunal, din zona a treia au trecut numai 2%, din zona a patra numai 1%, iar din zona a cincea aproape nici un procent. Zona a doua, a necăpătuțiilor și prostituatelor, a șomeurilor și noilor veniți, dă

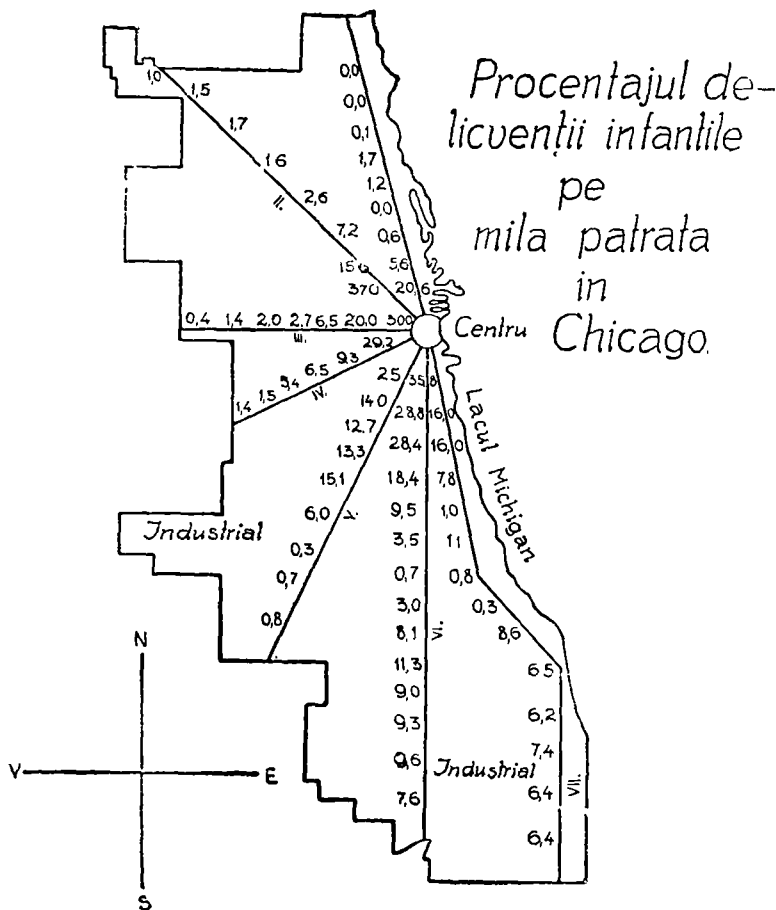

Fig. 29. — Legătura dintre criminalitate și zone. (După Burgess, 7).

un procent mult mai mare decât toate celelalte zone împreună. Procentul e de 10 ori și chiar de 30 de ori mai mare decât al celorlalte zone.

Factorii, care explică această distribuție a crimei pe diferitele zone, sunt mai mulți, așa cum am încercat să-i analizăm în unul din studiile noastre¹). Crima fiind în primul rând o acțiune psihologică, dependentă de personalitatea criminalului, ea, evident, depinde de toți factorii, care

¹) *Aspectul social al crimei.* Revista de Psihologie, 1938.

condiționează această personalitate, adică de ereditate, familie, școală, poziție socială și economică, biserica etc. Ea depinde însă și de vecinătatea și tovărășia de joc, pe care această vecinătate o oferă.

Intr'adevăr unul dintre fenomenele cele mai curioase în legătură cu distribuția crimei de mai sus este că în decursul unui an populația din zona interstițială, a crimei, se schimbă aproape jumătate. Procentul crimei rămâne totuși același, deși, altfel, copiii din această zonă, înainte de a ajunge în ea nu erau criminali și încetează de a fi după ce o părăsesc. Desigur, acum, că prezența în zona respectivă nu e singurul factor al crimei. Cu el se mai asociază alți mulți factori, ca sărăcia, șomajul, desfacerea familiei etc. Vecinătatea ca atare rămâne, totuși, unul din factorii decisivi.

Un vechiu proverb românesc zice: „Spune-mi cu cine te însoțești, ca să-ți spun cine ești”. Dacă acest lucru este adevărat despre adulți — și este — atunci el trebuie să fie cu atât mai adevărat despre copii, a căror personalitate e atât de sensibilă și maleabilă. Deaceea *tovărășia de joc*, determinată de obicei de vecinătate, e, și rămâne, unul din factorii decisivi ai formării persoanei umane. Dealtfel ceace e foarte curios și în egală măsură de semnificativ, e faptul că în 91% din crimele comise de minori în Chicago, conform distribuției arătate în Fig. 29, ele au fost comise în grupe și abia 9% izolat, de către unul singur. Ceeace constituie o vădită indicație a covârșitoarei importanțe, pe care factorul social de tovărășie o are. La fel de semnificativ e și faptul că bandele majore, care bântue liniștea Americii (gangsterii), își au originea în majoritatea cazurilor în bandele minore, nefiind decât o creștere a lor; ele păstrează atât numele cât și ierarhia și conducătorul, care le-a organizat în tinerețe.

Sp're deosebire de familie și mai ales de școală — de care ne vom ocupa îndată — vecinătatea este o realitate socială mult mai puțin instituționalizată. Organizarea ei e o expresie mai mult naturală a pornirilor de asociație și joc ale copiilor, în care societatea, ca instituție organizată, a intervenit prea puțin, acordându-i până în ultima vreme o foarte mică importanță. Ea e — cum a spus Tönnies — aproape numai *comunitate* și foarte puțin *societate*. Aceasta nu micșorează însă întru nimic acțiunea ei de modelare a individului. Ea reprezintă de fapt întâia ocazie, înafară de sânul familiei, în care se stabilesc raporturile de ierarhie, atât de inerente oricărui grup social. Copilul va fi un conducător sau un condus, după cum forța sa fizică și intelectuală, precum și tăria de caracter, e mai mare sau mică etc. Avem, astfel, de a face cu prima școală, atât de importantă și necesară, a *conducerii în sens activ sau pasiv*, constituită înafară de familie și în funcție de criterii cu totul diferite de ea și dependente de puterea de validitate a copilului ca atare. A învinge sau a fi învins în aceste tovărășii, a conduce sau a fi condus, e un examen — primul examen — de

care va depinde în foarte mare măsură victoriile ulterioare și mai ales examenul final al luptei din viața adultă de mai târziu. Un copil, al cărui rol e acela de a fi condus în toate tovărășiile de joc, va fi un condus și în asociațiile profesionale și politice de mai târziu; invers, unul în stare de a-și asuma totdeauna rolul de conducător, are toate șansele de a conduce și ulterior.

Dar tovărășia de joc, determinată și condiționată de vecinătate, mai are o foarte mare importanță și din alt punct de vedere, anume acela al integrării sau neintegrării sociale, fie în sens de conducător, fie de condus, fie de cooperador. Un copil, care dintr'un motiv sau altul — legat de organismul sau conduita sa ori de starea socială sau economică a părinților — nu se poate integra în tovărășia de joc a celorlalți și rămâne un izolat, va fi handicapat în integrarea sa socială de mai târziu, în școală sau profesiune și invers.

Tot vecinătății și tovărășiilor de joc trebuie atribuită și prima noțiune mai precisă a claselor sociale și a moralei, legată de această clasă. Tovărășia de joc e prima ocazie în care copilul află că sunt săraci și bogați, clase inferioare și superioare, etc. E drept că în această privință amestecul părinților e destul de mare și activ; ei, deobicei, intervin și dau recomandății; ei primesc în casă copiii cu părinți de rang social egal sau mai înalt și pun piedeci accesului celor cu părinți de rang social inferior. Recomandății asemănătoare sunt date și pentru întovărășirile dinafară de casă, dependente de stradă, în special atunci când e vorba de cartiere mixte, cu familii din toate straturile sociale. În acest mod și pe această cale, copilul primește primele noțiuni de ierarhie socială, noțiuni ce se vor adânci în școală și mai ales în viața profesională de mai târziu. În ultima vreme aceste noțiuni au evoluat și evoluiază, totuși, spre mai multă nivelare și omogenitate, dată fiind mobilitatea claselor și a societății în care trăim. Rolul, pe care ele l-au jucat în vremurile trecute, a fost însă covârșitor de mare. El și-a păstrat aceeași importanță în societățile cu stratificări fixe, cum sunt, de exemplu, cele indiene și chineze.

Ș c o a l a

Spre deosebire de familie sau tovărășiile de joc, care sunt realități sociale naturale, dependente de pornirile originare ale

naturii umane, caracteristice — tocmai prin aceasta — oricăror forme de așezare socială, școala este o realitate socială mai mult sau mai puțin artificială, creată din și prin voința rațională a societății din care ea face parte. Primele sunt — în limbajul lui Tönnies — *comunități*; cea de a doua, alături de biserică sau Stat, *societăți*. În cele dintâiu domină instinctele, adică pornirile umane înăscute; în cele din urmă voința, anume voința socială, de natură eminentemente rațională, rezultată din organizarea și ierarhizarea pornirilor naturale, cu scop de mai multă durabilitate, mai puține conflicte și mai multă prevedere a viitorului. Intr'adevăr școala e o instituție rațională, pe care societatea a creat-o pe bază de motive logice, atunci când bagajul de cunoștințe acumulate dealungul generațiilor a devenit prea mare pentru a-l mai putea transmite familia, așa cum vom vedea în capitolul următor. Ea e — în același timp — și un fruct al diviziunii muncii, atât de desvoltată în societatea civilizată contemporană, precum și un produs al raționalizării eforturilor umane, în așa fel încât cu minimum de efort al câtorva persoane anume pregătite pentru acest scop — în speță învățătorii — să îndeplinim ceea ce nemărginitul număr al familiilor, luațe în mod izolat, nu mai putea îndeplini, anume însușirea culturii, care sintetizează experiența umană susceptibilă de a fi întrebuințată cu folos și provenită fie din acumularea ei în veacuri, fie din efortul organizat al oamenilor de știință, artă, filosofie, etc.

Intr'adevăr școala, spre deosebire de familie sau tovărășiile de joc, care sunt comunități, adică emanații spontane ale naturii, are toate caracterele unei creații voluntare și raționale. Programul ei nu mai e spontan și la întâmplare, ci sistematic și rațional, în așa fel încât totul se desfășoară după plan, unul și același pentru toți. Elevii trebuie să vină și să iasă la o anumită oră, să fie liniștiți și să asculte, să răspundă, când sunt provocați, etc. Activitatea școlară, deci, e regulată după ceas și program; ea e una și aceeași pentru toți elevii și toate școlile, cu unele și aceleași materii, alternate de scurte pauze de recreații, etc. Totul e prevăzut, totul e rațional, nimic nu e lăsat la voia întâmplării. Aceasta începând cu intrarea și ieșirea din școală, cu vacanțele mai lungi sau mai scurte, cu învățatul lecțiilor și așa mai departe. Deaceea școala e fără îndoială prima acțiune organizată de disciplinare și raționalizare a forțelor umane, egalată în această privință doar de profesiune, pentru

care ea e o pregătire. Datorită ei, noțiunea de disciplină, ale cărei baze au fost puse în familie, ia o dezvoltare mult mai mare, pentru a fi continuată și dezvoltată apoi în profesie. Instrucția și disciplina reprezintă, deaceia, funcțiunea de bază a școlii, socotită ca instituție rațională, creată de societate.

În forma ei actuală școala mai e și o instituție de educație socială, în care diferențele de clase, cu repercusiuni vădite în tovarășii de joc, nu au importanță; valoarea individului, adică puțința sa de învățare, e singurul criteriu de ierarhie.

1. *Organizarea autocrată a școlii.* În acțiunea de disciplinare și uniformizare a spiritului uman se pare că școala, în special așa cum ea a funcționat în ultima vreme, a mers chiar mult prea departe. Explicarea trebuie căutată în anumite condiții istorice, anume în mentalitatea autocrată a evului mediu, când școala a apărut, și care mentalitate se pare că a influențat atât de mult organizarea și spiritul școlii, încât urmele ei sunt vizibile până astăzi. Uniformitatea codului social, religios și moral al evului mediu, în comparație cu aceea a codului din zilele noastre, a fost infinit mai mare. Oamenii se închinau la unul și același Dumnezeu, conform unuia și aceluiași rit, indiferent dacă trăiau în cetăți sau afară de ele. Acest cod, unul și același pentru toți, era *impus* tuturor fără să li se ceară consimțământul. Metoda autocratică, emanată din ideea de autoritate, era singura metodă în vigoare.

Lucrurile sunt mult schimbate azi. Uniformitatea de credințe, obiceiuri și idealuri, a devenit o realitate mai mult istorică. Codul omului dela oraș se deosebește de acela al omului dela sat, precum deosebită e și mentalitatea unuia și altuia. Deosebiri asemănătoare găsim și în cadrul unuia și aceluiași oraș, unde felul de viață al intelectualului e diferit de al burghezului, cu parale, diferențiindu-se amândouă de felul de viață al muncitorului. Aceste coduri — apoi — nu sunt atât impuse. cât mai mult consimțite. Ideea de autoritate pare a fi înlocuită cu aceea de libertate, omul fiind stăpân pe sine pentru a opta în favoarea unuia sau altuia din diferite obiceiuri și coduri, cu deosebirea câtorva, legate de existența comună a tuturor și a statului din care toți fac parte și cristalizate — și unele și altele — în legile civile, penale și militare.

În general, organizarea și spiritul școlii moderne s'au resimțit și ele de acest nou spirit, care animă timpurile, pe care

le trăim. Așa zisa *școală activă*, în care elevul nu mai primește adevărul pe de-a-gata, pentru simplul motiv că *învățătorul așa a zis*, ci deoarece el se convinge, prin propria sa încercare, că așa e, precum și așa zisul curent *regionalist*, care admite o variație a codului social și moral dela regiune la regiune, sunt o probă în acest sens. Se pare, totuși, că în această privință — a relativității istorice a codului social și moral, a instrucției și mai ales a metodei autocrate, grație căreia codul este impus — școala a rămas mult înapoia vremii în care ea se află. Intr'adevăr regionalismul în educație și învățământ e încercat abia în ultimele reforme, iar metoda activă, cu cunoașterea individualității, atât de strâns legată de ea, a rămas încă mai mult literă de lege decât realitate concretă. Elevul primește încă și trebuie să primească adevărurile pe de-a-gata, în baza vechii devize *magister dixit*, iar convingerea și consimțământul elevului e mai mult un ideal decât o realitate. Disciplina încă vine dinafară și foarte puțin dinlăuntru; ea e mai mult un fruct al autorității și sancțiunii și mai puțin al libertății de alegere și convingere. Acest spirit e oglindit aproape în întreaga organizare spirituală și materială a școlii.

„Micul copil — spune K. Young (33, p. 296—297) — este condus în clasa cu băncile aranjate în ordine și așezat într'una din ele, în așa fel încât catedra profesorului e în față tuturor, pentru a le reaminti autoritatea nediscutabilă a celui care o ocupă. Această așezare ordonată și autocrată a clasei e păstrată chiar și în orele de program mai liber, când copiii cântă, lucrează și se joacă după libera lor alegere, în așa fel încât rolul de conducător și autoritate al învățătorului e păstrat aproape neștirbit și în aceste ocazii.

Așezarea aceasta e menținută dela început până la sfârșit, atât în școala primară, cât și în celelalte. Învățătorul de azi seamănă mult cu cel din evul mediu, fiind încă în foarte mare măsură un predicator și preceptor moral. Însăși aranjarea băncilor și a catedrei, imprumutată dela biserică, reoglindește aceasta. Astfel învățătorul, cași preotul, are aerul de a predica adevăruri absolute, care trebuiesc admise ca atare, fără altă chestionare, deși menirea și rostul său, judecate în funcție de ceea ce el predă, ar trebui să fie, totuși, altele.

Docilitatea atitudinii, liniștea deplină și altele la fel sunt cerute și în școală, ca și în biserică. Orice șgomot e *tabu*. Tăcerea e, și poate fi, întreruptă numai la întrebarea profesorului. Felul oarecum șgomotos de a lucra al copiilor în școlile de experimentare, adecvat spiritului vremii noastre, e desconsiderat chiar și de către părinți, care privesc la el cu neîncredere. Învățătorii — în orice caz — sunt foarte greu de convertit la această nouă metodă pedagogică. Intr'adevăr este mult mai ușor și simplu să-ți impui cunoștințele pe bază de autoritate, pretinzând docilitatea și

ascultarea elevilor, decât să le câștige atenția și interesul, făcându-i să învețe cu plăcere și să primească adevărul cu convingere¹⁾).

Repercusiunile acestei organizări autocrate a școlii asupra personalității elevului sunt foarte mari. Docilitatea elevului — apărută încă din familie — este în creștere. Intrucât însă docilitatea este deseori cerută în grad prea mare, copilul ajunge să desvolte în măsură destul de mare și ipocrizia, căutând să pară mai docil și mai ascultător decât e de fapt.

Datorită programului fix, elevul ajunge la o mai bună organizare a vieții, cu mai mult plan și sistem. Desfășurarea activității sale e întocmită de dinainte. În general ea urmează acest curs prestabilit fie de alții, fie de el însuși. În acest mod dela o activitate neorganizată, irațională și întâmplătoare, trecem la una organizată, sistematică și raționalizată.

2. *Personalitatea profesorului.* De fapt însă organizarea autocrată a școlii e o realitate, pe care copilul nu o simte atât direct, prin regulamentul și programul școlii, cât mai mult indirect, prin personalitatea profesorului. Programul cel mai încărcat și legile cele mai severe, aplicate de un profesor blând și drept, devin foarte puțin simțite, în vreme ce un program ușor

¹⁾ Dela o extremă, evident, nu e bine să trecem la alta; ideea de autoritate nu trebuie înlocuită pe deplin cu aceea de libertate, așa precum metoda expositivă, predicatoare, nu trebuie eliminată în întregime în favoarea celei active, interogatoare. Înțelepciunea, ca de obicei, poate fi găsită mai ușor pe calea de mijloc. Ideia de autoritate, de fapt, trebuie combinată cu cea de libertate și interes, așa precum expunerea trebuie împerechiată cu întrebarea, care poate — și e chiar bine — să vină direct dela elev. În cazul codului social și moral, legat de existența vieții în comun a Statului, va prevala autoritatea și expunerea; în cazul credințelor și obiceiurilor, diferite dela regiune la regiune, precădere va avea libertatea de alegere. La consimțământ și interes se va recurge, pe cât e cu putință, totdeauna. În acest scop participarea activă a elevului e cât mai de dorit. Metoda activă și regionalistă, atât în instrucție, cât și în educație, pot să ducă la o bună acordare a spiritului școlii la etosul vremii, cu condiția numai ca ele să nu fie rău înțelese și metoda activă să nu fie confundată cu anarhia, iar regionalismul cu lipsa culturii universale. Metoda activă și regionalistă trebuie însă să meargă mână în mână cu individualizarea școlii și învățământului, pentru a ține seama de deosebirile de aptitudini, fire, temperament și caracter ale elevului, cu o mai bună utilizare a clasei prin bifurcarea sau trifurcarea ei în funcție de inteligență, caracter, etc. O scurtă expunere asupra acestor principii am încercat în *Ideii conducătoare în psihologia educației*, publicat în *Rev. Gen. a Invățământului*, din 1940.

și reglementat, blând, devine nesuferit dacă profesorul e nedrept și prea aspru. *Personalitatea profesorului rămâne, astfel, factorul decisiv în influența pe care școala o are asupra personalității elevului.* Un profesor drept, capabil și blând, care știe câștiga inima elevilor, își exercită acțiunea sa plăcut și binefăcător. Dimpotrivă, un profesor aspru, brutal și incapabil, face nesuferită cea mai frumoasă materie, pentru care elevul simte cea mai plăcută atracție. O notă nedreaptă, o pedeapsă prea severă sau o palmă, afectează personalitatea elevului în așa măsură încât școala devine o corvoadă pentru întreaga sa vieață; o vorbă blândă o atitudine de înțelegere, o laudă meritată, etc., câștigă inima elevului pentru totdeauna. Vieața multor oameni mari a fost hotărâtă de dascălii lor, anume de înțelegerea și prețuirea, pe care ei le-au arătat-o. Atâtea mărturii, pe care le avem, reprezintă proba. În toate aceste cazuri personalitatea profesorului constituie un model de conduită, pe care elevul, pe bază de „introjecție” și-l însușește, imitându-l în toate actele sale.

Efectul organizării școlare și al profesorului asupra elevului, desigur, nu e unul și același pentru toți elevii. Dimpotrivă, el variază dela elev la elev. O notă nedreaptă provoacă o revoltă de mai multe zile la un elev sensibil; în schimb ea e uitată aproape îndată de unul nepăsător. O palmă, în primul caz, e o catastrofă; în al doilea, un lucru neplăcut. Unul și același act are alt și alt ecou, după cum e rezonanța specifică a fiecăruia. Un elev inteligent se integrează mult mai ușor în școală decât unul prost; unul cinstit mai ușor decât unul necinstit. În acest mod, în una și aceeași școală, la unul și același profesor, avem elevi integrați și elevi neintegrați, după structura sufletească a fiecăruia.

Demnă de menționat — în ceea ce privește ușurarea sau îngreuierea integrării copilului în școală — mai e și situația familiei. Elevii crescuți în familii cu stare socială și economică bună, în care au avut de toate, desigur, se vor integra mai greu decât elevii din familiile sărace și pentru care simplul fapt de a fi alături, și în condiții egale, cu copiii din familiile bogate, constituie deja o satisfacție. Aceasta mai ales atunci când forțele lor intelectuale sunt mai superioare, în așa fel încât elevii mai bine îmbrăcați, cu părinți situați sus în ierarhia socială, sunt vizați la ajutorul lor. În acest mod ei dezvoltă o atitudine de sânguință, zel și dragoste pentru școală și fug de familie, în vreme ce ceilalți ajung la antipatie pentru școală, neîncredere, jenă,

dorind reîntoarcerea în familie. Primii privesc, aşazicând, înainte şi văd şcoala ca o punte spre viaţă; ceilalţi privesc înapoi şi o văd ca un obstacol, care le-a turburat liniştea, confortul şi dragostea, de care s'au bucurat în familie şi a căror nostalgie îi urmăreşte fără încetare.

C o m u n i t a t e a

Vieţa dela sat sau oraş are o foarte mare influenţă asupra persoanei. Probă deosebirile atât de mari dintre trăsăturile sufleteşti ale oraşanului şi acelea ale săteanului, deşi distanţa geografică dintre oraş şi sat e adeseori aproape nulă. În cele ce urmează ne propunem să delimităm şi analizăm aceste deosebiri, dintre comunitatea rurală şi urbană, dependente de natura comunităţii ca atare. Din motive de economie descrierea va fi limitată la satul reprezentativ, cu ocupaţie dominantă agricolă şi la oraşul tip, cu caracter industrial, comercial şi administrativ.

A. — *Mentalitatea rurală*

1. *Munca.* Vieţa dela ţară, spre deosebire de cea dela oraş e mult mai aproape — şi prin aceasta, desigur, şi mai dependentă — de natură. Această apropiere şi dependenţă e vădită în deosebi în munca agricolă, în funcţie de care comunitatea rurală se explică în primul rând.

Munca agricolă, spre deosebire de cea industrială, comercială sau administrativă, nu depinde atât de om, cât de natură. Natura este factorul de bază căruia ea trebuie să i se adapteze. Sămănatul e făcut târziu toamna sau de timpuriu primăvara, culesul vara sau toamna. La fel cu săpatul porumbului sau plivitul holdei, cositul ierbii sau culesul cânepii. *Ritmul şi variaţia naturii determină ritmul şi variaţia muncii*, iar înţelepciunea agricultorului e să ştie să se acomodeze acestui ritm al naturii, în așa fel încât să nu samene prea de vreme ori să culeagă prea târziu. Deasemenea el trebuie să ştie deosebi între sămânţa bună şi cea rea, între pământul bun pentru cultura grâului şi cel bun pentru cultura porumbului, între locul de fânaţă şi cel de vie sau pomi, etc.

Dar condiţionarea naturii nu se reduce numai la această determinare generală, dependentă de anotimp, climă şi sol, ci merge şi mai departe, la o serie de factori, dependenţi de vre-

me, care acționează înăuntrul celor generali, de climă și anotimp. Secerișul sau cositul poate fi făcut numai pe vreme frumoasă, cu soare, nu și pe ploaie, iar sămănatul numai dacă pământul a avut destulă ploaie și e îndeajuns de umed. Deaceea, pentruca strădania omului să dea roade, ea trebuie să țină seamă și să se acomodeze la toate aceste condiții ale naturii, care trebuiesc prevăzute și folosite. De aci acea cunoaștere excepțională pe care țaranul o are despre natură, despre ploaie sau secetă, frig sau cald și așa mai departe. Și tot de aci și munca de o zi și o noapte, aproape întregă, vara, după două sau trei zile ploioase, în care nu se caută numai câștigarea timpului pierdut, ci și reparația răului, pe care întârzierea l-a provocat în creșterea porumbului sau grâului ori uscatul fânului.

Din păcate însă prevederea condițiilor atmosferice de ploaie sau secetă, toamnă lungă sau scurtă, primăvară timpurie sau întârziată, este departe de a fi exactă sau chiar numai aproape de exactitate. În deosebi atunci când este vorba ca prevederea să se facă cu luni înainte, cum agricultura adeseori cere. În această privință greșește atât de des chiar și meteorologia și cu atât mai mult intuiția empirică a țaranului, oricât ar fi ea ajutată de o serie de semne, corelate cu schimbările naturii, al căror rost a fost prins de veacuri. Deaceea agricultorul știe foarte bine că rodul muncii sale nu depinde numai de truda sa și potrivirea ei cu natura, ci și de o mulțime de elemente arbitrare și imprevizibile, cum e o furtună cu grindină, o inundație sau un foc. Atari evenimente capricioase și neprevăzute sunt atribuite divinității, care conduce toate. Ele pot dubla roada, precum o pot și distruge.

În consecință la acțiunea acestor noi factori, eforturile omezească și potrivirea ei la mersul vremii, nu ajunge. Mai e nevoie și de noroc, adică de bunăvoința divină, care să abată furtuna sau focul, ce pot nimici rodul dat de truda unui an întreg. Judecând după mentalitatea rurală din orice țară și dela noi în deosebi, se pare că acest al treilea factor — atât de capricios și imprevizibil — e factorul decisiv. Într'adevăr credința în noroc și bunătatea divină pare să prevaleze pe cea în muncă, precum și credința în potrivirea acestei munci la ritmul vremii.

Dependența muncii agricole de anotimp și vreme e atât de mare, încât ea ia un aspect cu totul diferit de cea dela oraș. Stabilirea unui plan prealabil e adeseori cu neputință. Omul dela țară trebuie să muncească 16 și 18 ore vara, aproape nimic iar-

na. În unele zile de vară, cu ploaie, e silit, totuși, să întrerupă orice activitate, pentruca a doua sau a treia zi să lucreze și noaptea. În acest mod organizarea efortului și activității rurale după un plan rațional și sistematic, bine stabilit de dinainte, devine aproape cu neputință. *Cuvântul asupra acestui plan nu-l are numai omul, ci și natura. Mai ales natura.* Iar dacă ritmul general al naturii și factorii ei de bază, reprezentați prin climă și anotimp, pot fi întrucâtva prevăzuți, nenorocul unei furtuni cu grindină sau acela al unei secete nemiloase, scapă oricărei anticipări. Prin urmare nu rămâne decât: (a) puțința unui plan general, acomodat mai mult după natură decât după om, cu 18 ore de muncă vara și 20 ore de odihnă iarna, care plan (b) să poată ține seamă de capriciile vremii, de ploaie, secetă sau vânt și (c) apelul făcut, prin rugăciune, către Dumnezeu, a cărui bunăvoință trebuie câștigată.

Repercusiunile acestor condiții de muncă și viață asupra mentalității persoanei sunt bineînțeles foarte mari. Intr'adevăr mentalitatea dela sat e o mentalitate profund patriarhală. Omul dela sat crede — ca și orășanul — în muncă și plan, dar spre deosebire de orășan, el crede mai mult în Dumnezeu și natură. În consecință organizarea vieții sale nu oglindește numai voința sa proprie, ci așa zicând și pe cea a naturii și a divinității, care conduce natura și copleșește voința umană.

Comuniunea dintre om, natură și Dumnezeu, fiind atât de strânsă, viziunea omului dela țară e, deobicei, profund pan-teistă. Omul nu e decât o verigă în nemărginirea naturii, cu care e una, dar care e mai puternică decât el și condusă de voința divină, căreia omul trebuie să se supună. *Miorița* și atâtea alte creații populare sau baladele lui Coșbuc sunt expresia fidelă și lămurită a acestui suflet. Ingrădirea inițiativei umane în cursul naturii și supunerea ei voinței divine, unirea deplină a omului cu natura, din care el face parte, după voia lui Dumnezeu, ale cărui planuri și gânduri omul nu le poate pătrunde, dar cărora el trebuie să se supună —, iată elementele constitutive ale mentalității rurale, numită deobicei mentalitate patriarhală.

Vieța și gospodăria țărănească fiind legate atât de strâns de pământ, pământul ajunge să fie în ochii țaranului bunul suprem. El asigură hrana și bogăția, îi dă prestigiu și putere și e mai neperitor decât aurul și argintul. De aci dragostea și prețuirea sa față de pământ, cristalizată dealungul veacurilor aproape în instinct, pe care *Ion* al lui Rebreanu îl ilustrează atât

de bine. Nimic nu are destul preț pentruca să nu poată fi sacrificat setei de pământ. Aceasta începând cu dragostea și terminând cu așezarea familiei. Căsătoria dealtfel e în primul rând o afacere de pământ, aranjată deaceea cu mai multă chibzuială de cei bătrâni, adecă de părinți¹⁾.

Approape la fel de desvoltată e și dragostea pentru animale, în special boii, care sunt un subiect atât de favorizat în cântecele populare. De aci acea excepțională grijă pentru grajd, care întrece adeseori pe acea pentru casă.

Dar înrîurirea condițiilor vieții dela țară nu se oprește numai la concepția despre lume și viață, ci merge mai departe, la însăși structura sufletească a persoanei ca atare.

Inteligența țaranului e practică și intuitivă. spre deosebire de cea a orășanului, care e mai abstractă și tehnică. La unul și același nivel — căci, în această privință, deosebirea pare să fie foarte mică — cele două categorii de inteligențe lucrează cu material diferit și au altă direcție și orientare. Inteligența țaranu-

¹⁾ ... pentru țaranul nostru — spune tot Dl Rebreanu în discursul său de recepție la Academie — pământul nu e obiect de exploatare, ci o ființă vie, față de care nutrește un sentiment straniu de adorație și teamă. El se simte zămislit și născut din acest pământ ca o plantă fermecată care nu se poate stărpi în vecii vecilor. Deaceea pământul e însuși rostul lui de a fi".

Tot în această legătură strânsă dintre pământ și țaran, trebuie căutată și independența politică a țaranului. Pământul e, fără indoiala, forma cea mai sigură de proprietate. O casă poate fi bombardată sau distrusă de cutremur ori foc, economiile pot fi pierdute prin falimentul băncii, o întreprindere comercială sau industrială poate fi lichidată din cauza concurenței sau a crizei economice generale etc. Să nu mai vorbim de funcționari, fie privați, fie de Stat, care sunt la cheremul patronului, al superiorului sau al partidului, obligați, astfel, să-și țină spinarea în continuu pleacăță. Țaranul, singur, nu depinde nici de politică, nici de falimentul băncii, liber fiind și de concurență și de „șefi". În acest mod el singur poate sta cu spinarea dreaptă. „Țaranul — spune Dl Rebreanu în acelaș discurs — a rămas român și sub barbarii cei vechi și sub cutropitorii ceilalți; în schimb orășenii s'au cam arătat turci cu turcii, greci cu fanarioții, ruși cu muscalii, nemți cu austriacii, până să devină români sută în sută, sub români... Când se abat marile urgii, oamenii bogați, posedanți de toate felurile, sunt imediat gata de ducă. Ei n'au legături organice cu pământul țării și se despart ușor de orașele sau castelele în care locuesc, siguri că vor găsi, în alte țări, cu aurul lor, alte orașe și alte castele, unde vor putea continua viața ușoară de belșug... Țaranul nu pleacă nici de voe, nici de nevoe. El n'are unde să-și mute sărăcia, pentrucă, smuls de pe ogorul lui, ar fi osândit să piară ca un arbore smuls din rădăcini. De aceea țaranul e pretutindeni păstrătorul efectiv al teritoriului național".

lui e mai mult o viziune a legăturilor concrete de spațiu și timp, concepute totdeauna în realitatea concretă din care fac parte și în legătură cu evenimentele reale, care se întâmplă, și nu o manipulare de relații între simboale abstracte, ce nu au nimic de a face cu natura. Ea lucrează cu percepții și reprezentări, mai puțin cu noțiuni și idei. Interesul, care o stârnește și-i dă direcția, e, de obicei, ceva util, nu teoretic.

Repercursiunile sunt viu resimțite și în domeniul caracterului. Organizarea și ierarhizarea pornirilor dela baza acțiunii, pe care țăranul o face, nu e făcută numai în funcție de propria sa persoană și în conformitate cu normele sociale, ci și în funcție de natură și viziunea cosmică despre ea, pe care religia o oferă. Voința și inițiativa individuală, din axă majoră — cum e cazul la orășan — a devenit o simplă axă, alături de axa socială, la care s'a adăugat cea cosmică, de natură eminentemente religioasă, care subordonează primele două. Săteanul nu-și organizează viața numai în acord cu el însuși și normele grupului social, din care face parte, ci și în armonie cu natura și divinitatea. Opoziția dintre natură și om, lui îi e necunoscută. El și societatea din care face parte, nu sunt decât parte în natură și sub cărma lui Dumnezeu. Deaceea, important în viață nu e numai inițiativa individuală și planul personal, ci și potrivirea cu legile naturii și favoarea divină, care ocrotește toate.

Existența axei sociale și cosmice în organizarea tendințelor, care stau la baza caracterului, desigur, nu poate fi negată nici în cazul orășanului. Ele determină și conduita sa. Rolul, pe care ele îl au în cazul său, în comparație cu acela pe care ele îl joacă în cazul țăranului, e însă mult mai mic.

În afară de influența condițiilor de viață dela țară nu a rămas nici temperamentul. Activitatea manuală fiind în primul rând o *sforțare corporală îndelungată*, de 10—18 ore, ea nu poate fi făcută în grabă, ci domol, încet. „Cine o ia încet, ajunge departe”. Astfel mișcările țăranului, în comparație cu acelea ale orășanului, sunt făcute cu încetineală și fără grabă. La această încetineală contribuie în foarte mare măsură și faptul că munca agricolă e de obicei asociată cu unele animale cu mișcări încete și domoale, cum sunt cu deosebire boii. Doina, cu ritmul ei domol, e legată în mod indisolubil de coarneaule plugului sau ceglăul dela car. A cânta mai viu și mai repede ar fi să se încurce pasul acestor animale blânde, a căror sensibilitate la muzică e atât de prețuită de țăran. La fel cu doinele ciobănești,

resimțite de mersul agale al oilor, dar alternate, totuși, de intervale cu ritm sprinten și vesel, ce se desprind din încetineala cântecului ca jocul mieilor din mersul încet al turmei. Semnificativ e și faptul că aceste motive vesele și sprintene sunt totdeauna legate de joc — de obicei învârtită, sârbă sau horă — care e aproape singura activitate țărănească făcută cu pași repezi, ce ruți, probabil, atât de vălvătaia tinereții celor care joacă, cât și de acțiunea jocului ca atare.

Acțiunea factorilor de mai sus, dependenți de condițiile în care munca agricolă se desfășoară, poate fi directă și indirectă. În primul caz ea vizează felul de a fi al persoanei; în al doilea, felul de a fi al tuturor persoanelor de dinainte, care au precedat persoana în chestiune. Calea dintâiu e din domeniul psihologiei individuale; cea de a doua din acela al psihologiei sociale. În cazul ei e vorba de totalitatea obiceiurilor și metodelor de lucru și vieță, sedimentate dealungul generațiilor și cristalizate în tradiția socială, care modelează atât de mult vieța individuală. Cultura și tehnica de lucru a individului sunt în primul rând produsul acestei tradiții. *De aceea e foarte probabil că drumul indirect, de canalizare al influenței condițiilor dela țară asupra individului, e mult, mult mai important decât cel direct.*

2. *Satul.* Satul fiind o așezare de case în mijlocul moșiilor din hotarul său, în așa fel încât distanța dintre el și moși să nu treacă de o oră, cel mult două, e, prin însași natura sa, o comunitate mică, a cărui populație începe dela câteva sute de oameni și merge la câteva mii. Așezarea caselor se face de obicei pe câteva străzi, uneori chiar pe una singură. Ele au la mijloc biserica, drept *memento* a supremației pe care voința divină o are asupra omului. Oamenii se cunosc cu toții, cu nepoți și bunici împreună. Ei au aceeași profesiune, aceleași obiceiuri, merg la aceeași biserică, învață în aceeași școală etc. Contactul social e viu, imediat și deplin; nimeni nu-i poate scăpa. De aci conformismul de obiceiuri și moravuri, care — sub stăpânirea credințelor religioase — dau satului o unitate spirituală necunoscută de oraș. Abaterea și liberarea din această unitate e aproape una cu crima. De aci egalitatea de putere, pe care normele sociale o au în organizarea caracterului, față de sentimentul eului, crescut pe amorul propriu și instinctul de conservare. Si tot de aici și tăria credințelor religioase, cărora normele de conduită socială și individuală în general se supun.

Dar limitarea geografică și demografică a satului nu duce

numai la o formidabilă întărire a normelor sociale și a influenței lor asupra individului, ci și la o întărire a relațiilor dintre membrii aceleiași comunități. Legăturile dintre ei sunt personale și imediate, luând adeseori un caracter de oarecare intimitate. Contactul social propriu zis nu se limitează la rubedenie și vecinătate — care aduc totuși o focalizare cu totul deosebită — ci se extind la întreg satul. Cu toții își vorbesc, iar la nevoie sar în ajutor pentru oricine. Limitarea relațiilor sociale la așa zisele „cunoștințe” e un fenomen cu totul necunoscut. Și pe bună dreptate. „Cunoștință” în sat e oricine.

Conștiința satului — în urmare la condițiile de mai sus — e o realitate foarte vie. Cetățeanul din satul X se simte deosebit de cel din satul Y. Există chiar o întreagă serie de trăsături sufletești, pe care el le aplică numai în descrierea locuitorilor din celalalt sat și invers. Termenul de „noi” și „voi” în vorbirea referitoare la satul propriu, conturat în opoziție cu un sat strein, este foarte întrebuițat. Atari lucruri — cum vom vedea — sunt aproape inexistente la oraș.

În acest mod și pe această cale, viața săteanului e aproape cu totul contopită în viața satului, din care el face parte. Obiceiurile și moravurile satului sunt pentru el un fel de imperative categorice, cărora se supune. Normele sociale, legate de tradiția satului, sunt, astfel, aproape tot atât de importante — dacă nu chiar mai importante — ca și sentimentul eului, legat de tendința individuală de conservare.

3. *Familia*. Dar rolul, pe care sentimentul eului îl joacă în organizarea elementelor dinamice care determină conduita persoanei, nu este îngădit numai de normele sociale, legate de comunitate ci și de acelea leșate de familie.

Celula socială, după unii sociologi, e familia; după alții individul. Părerea noastră e că si unii și alții au dreptate, dar pe planuri diferite, după cum e vorba de comunitatea urbană sau rurală. În orice caz, dacă în ceea ce privește orașul avem mai multe motive să identificăm celula socială cu individul, în ceea ce privește satul, identificarea e mai nimerită dacă o facem cu familia.

Într'adevăr, familia rurală domină individul. Conduita individului e stăpânită de normele ei. Actele unei persoane, dintr'o anumită familie, nu sunt numai ale sale, ci și ale familiei, din care el face parte. Vorbirea la plural — cu referință la familie — e aproape tot atât de frecventă ca și vorbirea la singular.

Unul din factorii principali, care explică această dominație a familiei e, probabil, legătura organică dintre familie și gospodărie. Familia rurală nu e atât o realitate biologică și socială, legată de sex și copii, cât o realitate economică, legată de moșie¹⁾, așa cum Thomas și Znaniecki (31), sau Sorokin, Zimmerman și Galpin (28) atât de bine observă. Familia dela țară e, astfel, o adevărată comunitate socială, ce cuprinde laolaltă două sau trei familii — luate în sensul dela oraș — puse toate sub ascultarea celui care are responsabilitatea gospodăriei. A te desprinde din normele acestei comunități, cristalizate în persoana celui care conduce gospodăria, înseamnă bineînțeles să părăsești casa, iar uneori chiar satul. Altfel nu-ți rămâne decât supunerea și ascultarea, până când îți vine vremea de a lua în suțu cărma, pentru a o preda mai târziu copiilor. Reală și durabilă e familia și gospodăria de care ea se leagă; individul e mai mult o verigă, de care uneori familia se poate lipsi. Pământul și averea moștenită nu pot fi înstreinate fără a nu ți se cere socoteala din partea celor chemați să urmeze la conducere și — desigur — fără oprobiul întregului sat.

Unitatea familiei și autoritatea celui care o conduce, e foarte mult întărită și de faptul că membrii ei, deci atât părinții cât și copiii, au una și aceeași ocupație profesională. Într'adevăr copiii nu moștenesc numai averea, ci și ocupația, legată de această avere. Continuitatea familiei și gospodăriei e, astfel, aproape desăvârșită. Averea și familia în general rămâne aceeași; indizii doar se schimbă.

Legătura indisolubilă dintre familie și gospodărie, pe de o parte, gospodăria și pământul pe de altă parte, precum și aceea dintre sătean și pământ, de care ne-am ocupat mai sus, ne explică și așa zisul individualism — sau mai bine zis reacționarism — al țaranului față de cooperația și munca în comun. Țăranul înțelege să muncească o zi sau două la vară în clacă, pentru primar sau altcineva, dar altfel nu se asociază cu nimeni și preferă să muncească separat, pentru el și familie, chiar dacă în acest fel își prejudiciiază interesele sale. De aceea tovărășia cu alți săteni pentru a cumpăra o mașină ori o pereche de boi sau

¹⁾ De aci și greutatea, pe care le-a întâmpinat și le întâmpină recensământul într'o țară cu populație urbană și rurală. Legăm familia de unirea a două persoane, cu scop de satisfacere a sexului și a dorinței de a avea copii, care trăiesc în aceeași casă sau o legăm de gospodărie, în care — în acest caz — trăiesc mai multe familii, luate în sensul de mai sus?

pentru a vinde produsele împreună cu un preț bun, nu reușește aproape nicicând. Munca, uneltele, animalele și vânzarea produselor, sunt afaceri personale și de familie, nu de comunitate.

Se pare totuși că explicarea acestui individualism economic nu trebuie atribuit numai legăturii indisolubile dintre avere și familie, ci și simțului de dreptate, pe care țăranul îl are și în conformitate cu care omul trebuie să se bucure de roadele muncii sale după truda și priceperea depusă. E, poate, aci locul să mai amintim și faptul că roadele muncii agricole, după care se poate controla cantitatea și calitatea muncii, nu apar imediat, cum e cazul în munca industrială, comercială sau administrativă, ci mult mai târziu, după luni și chiar ani de zile. Astfel șansele de înșelăciune sunt mai mari.

În orice caz existența acestui individualism — mai bine zis, poate, *familialism* economic — nu constituie întru nimic o probă decisivă că țăranul e individualist din cap până în picioare, uitându-se astfel colectivismul atât de dezvoltat pe latura relațiilor sociale, religioase și artistice. Între așa zisul individualism economic și colectivismul acestor manifestări culturale nu e imediat opoziție. Ele pot viețui și împreună.

4. *Deosebiri verticale*. Dar mentalitatea dela sat și cea dela oraș nu sunt numai pe planuri deosebite de viață, ci și pe trepte diferite de cultură, anume de evoluție a culturii. Precizări lămurite în această privință sunt — prin înșasi natura lor — pe cât de anevoioase, pe atât de delicate. Cultura sătească și cultura orășenească sunt realități atât de diferite, pe planuri atât de îndepărtate și cu finalități atât de divergente!

Prima și cea mai lămurită indicație cu privire la inferioritatea culturii sătești e lipsa de diferențiere a valorilor. Economicul se confundă cu socialul și politicul și se amestecă cu elemente religioase, morale și artistice. Minte sațeanului și gospodăria, pe care el o conduce, cuprinde laolaltă, într'un tot mai mult sau mai puțin încheșat, atât valorile economice, cât și pe acele religioase sau artistice. Munca câmpului începe cu rugăciunea, continuă cu cântecele și termină cu rugăciunea. Prețul diferitelor produse nu e cântărit numai în termeni de munca depusă și legile de cerere și ofertă, ci depinde și de o serie de factori religioși, morali și naționali. Omul frumos e și om bun, cu frică de Dumnezeu și respect față de oameni. Un cântec e apreciat și după melodie și după conținut, precum și după ecoul său social, moral și economic. O icoană e și o operă de pictură, dar

și un simbol religios. Sufletul se leagă pe toate căile de corp, precum se leagă și de gospodărie și natură.

Valorile, care domină pe toate celelalte, fiind axa lor de convergență, sunt fără îndoială valorile religioase. Credința în Dumnezeu este legea supremă a țăranului; ea e legea legilor; din ea derivă toate celelalte. Ea e cheia de boltă a întregii concepții despre lume și viață. În această privință Durkheim a văzut adevărul mai aproape decât toți, oricare ar fi exagerările tezei sale¹⁾.

Interesele și scopurile, pe care valorile din mentalitatea sătească le servesc, sunt mult mai aproape de pornirile biologice — foame și sex în deosebi — și, prin aceasta, mult mai simple. Pornirile spirituale superioare, ca arta pentru artă, știință pentru știință și înțelegerea pentru plăcerile mai fine, cum e curățenia, confortul, mâncări variate și delicate și alte multe satisfacții mai mult sau mai puțin *gratuite*, de lux, lipsesc. Resonanța emotivă a țăranului e simplă, naturală, biologică și lipsită de complexitatea rezonantei orașanului cult. Ion — imortalizat de Rebreanu — vrea pământ și fată frumoasă și deoarece chiar și aceste două scopuri nu pot fi ajunse deodată, el urmărește întâiu pământul și apoi fața. Alt conflict — afară de această luptă aproape biologică, care-l orbește — nu mai cu-

¹⁾ „În ea (religie) se rezumă — spune Dl Rebreanu în același discurs — concepția de viață a țăranului român, resemnarea și încrederea lui în dreptatea divină. Legea morală e suportul moral al țăranului. Ea i-a dăruit puterea de a rezista și de a birui încercările veacurilor. Craștinismul nostru, așa cum îl practică și-l trăiește țăranul, ascunde într'însul toate fazele și peripețiile istoriei poporului român, întocmai cași limba românească...” Dragostea de pământ, limba și credința în Dumnezeu, sunt — după Dl Rebreanu — factorii fundamentali de explicare a mentalității noastre țărănești. Asupra factorului de limbă am insistat la începutul acestui capitol.

O interpretare amplă și științifică a acestei mentalități poate fi găsită în studiile și monografiile școlii sociologice dela Universitatea din București, condusă de Dl Prof. D. Gusti.

Preocupările lucrării de față, evident, sunt limitate la mentalitatea rurală și urbană în general. Mentalitatea românească în special depășește scopul lor. În această privință recomandăm lucrările școlii sociologice dela București. Deosebit de interesante din acest punct de vedere sunt și discursurile de recepție la Academie ale marilor noștri maestri, Sadoveanu și Rebreanu, precum și acela al Dlui Prof. Blaga și răspunsul Dlui Prof. Petrovici. Deasemenea unele din lucrările Dlui Prof. C. Rădulescu-Motru, în deosebi *Cultura română și politicianismul. Românismul și Etnicul Românesc*.

noaște. Astfel fericirea sa se reduce la plăcerea biologică a hranei și a speței; ea nu se ridică nici măcar la treapta bucuriei și tristeței, în care — după McDougal (22) — e vorba de satisfacerea sau nesatisfacerea a două sau trei tendințe deodată. De fericirea adevărată, socotită ca o bogată vibrație a întregii persoane, considerată ca realitate biologică și suprastructură socială, evident, nici nu poate fi vorba. Ea e privilegiul omului cult, din țări cu bătrână și rafinată cultură, care au dat eroii descriși de un Gide, Thomas Mann, Maughan, Shaw etc.

Lipsa de complexitate a vieții sufletești a săteanului, precum și amestecul valorilor, are, desigur, și unele avantaje. Conduita săteanului e, grație lor, mai încheșată și mai armonică. Conflictul și măcinarea unor forțe prin altele e un fenomen mai rar¹⁾.

Curios, totuși, e faptul că această încheșare, care caracterizează structura sufletească a săteanului, nu e atât o operă de întrepătrundere și integrare, cât mai mult un drum comun și paralel între două sau trei tendințe de bază. Integrarea în sens de întrepătrundere pare să fie o apariție ulterioară, care presupune în prealabil mai multă complexitate și diferențiere.

Intrucât puțin mai sus ne-am întâlnit și cu noțiunea de civilizație, câteva cuvinte și asupra ei. Civilizația satului, spre deosebire de cea a orașului, e înființată mai mică. Realitatea creațiilor artificiale, care se interpun între natură și om, făcând viața omenească mai confortabilă și mai liberă de intemperiiile și neajunsurile naturii, e foarte redusă. Ea se reduce la hainele simple, pe care țaranul le îmbracă la hrana, pe care o mănâncă și care — afară de fierț — e aproape naturală, la casa cu o cameră sau două, în care se adăpostește și la câteva instrumente cu care pământul se lucrează. Intrebuințarea furculiței sau cuțitului și a tacâmului cu două sau trei farfurii, cu două trei sau patru feluri, variate dela o zi la alta, sunt fenomene cu totul

¹⁾ Pornind dela această armonie și încheșare a numărului redus de forțe elementare și simple, care stau la baza conduitei săteanului, unii gânditori au crezut că au găsit în ea și cheia unei culturi sufletești superioare, trăgând concluzia că dacă orasant¹ e mai civilizat, săteanul, în schimb, e mai cult. Dacă superioritatea de cultura înseamnă doar mai multă armonie și lipsă de conflicte, nu și mai multă complexitate, mai mare diferențiere a valorilor și mai amplă și rafinată reonanță afectivă, atunci ei, desigur, au dreptate. Altfel, evident, nu. În orice caz convingerea noastră e că problema e mult prea complexă pentru a permite o soluție atât de simplistă. *Ridicol de simplistă!*

necunoscute. La fel separarea bucătăriei de sufragerie sau chiar și de dormitor. Același lucru în ceea ce privește îmbrăcămintea. Noțiunea de carte e limitată la calendar și eventual cartea de rugăciuni. Minteă țăranului e, astfel, simplă, naivă, streină de complicațiile civilizației și de acelea ale luxului și rafinăriei pe care ea le aduce.

B. Comunitatea urbană

1. *Munca*. Spre deosebire de munca dela sate, care are loc afară, în natură, munca dela oraș se desfășoară înlăuntru, în atelier, birou sau prăvălie. Natura, cu condițiile ei de climă, sol, ploaie, furtună. rămâne, astfel, un factor fără importanță. Influența ei asupra muncii urbane — industriale, comerciale, administrative sau intelectuale — e aproape una cu zero. În atelier sau birou se poate lucra și vara și iarna, precum și în timp de ploaie sau secetă.

Dar natura, ca factor determinativ al muncii, își pierde importanța nu numai pe latura ei mai regulată, accesibilă regulei și prevederii, cum sunt anotimpurile și clima, ci și pe latura arbitrară și capricioasă, ce nu poate fi prinsă în lege, cum e o furtună sau secetă. Munca de atelier sau birou e, astfel, o activitate regulată, al cărei randament poate fi prevăzut, neputând fi afectat nici de anotimp, nici de intemperiiile zilei. Dacă ziua e scurtă, ea poate fi prelungită prin lumină artificială; dacă e frig, se face foc; în caz de furtună, se trag obloanele etc. Intre natură și om sunt interpușe creațiile tehnice, care constituiesc civilizația și care liberează pe om de tirania și dependența naturii. În acest mod roadele muncii dela oraș depind aproape numai de cantitatea și calitatea efortării depuse și au de a face foarte puțin, sau chiar de loc, cu natura.

Munca dela oraș depinzând numai de om, nu și de natură, omul a căutat să și-o potrivească cât mai mult puterilor sale și felului lor de manifestare. Primul și poate cel mai însemnat pas în această direcție a fost împărțirea ei după program, cu unul și același număr de ore zilnice, cu unele și aceleași întreruperi pentru odihnă, recreație și masă. În acest mod munca dela oraș a devenit o activitate sistematică, făcută după un program rațional, în așa fel încât puterile omenești să fie ferite de abuz și extenuare. Din activitate independentă de natură, munca dela oraș a devenit activitate programată, cu desfășurare rațională și economică.

Munca urbană depinzând numai de om, nu și de natură, omul a devenit mai activ și întreprinzător. Roadele muncii, pe care el o depune, fiind o funcțiune a trudei sale și numai a trudei sale, el caută să lucreze mai mult și mai regulat. Inițiativa sa a crescut iar sentimentul liberării de natură s'a dezvoltat. Atitudinea patriarhală, acomodarea la ritmul naturii, credința în noroc și toate celelalte trăsături, care caracterizează omul dela sate, au devenit mai rare. Orașanul a devenit liber; el acomodează natura după el și nu invers, iar norocul crede că-l face omul singur, anume puterea sa de inițiativă și pricepere, împreună cu puterea sa de muncă. Viziunea panteistă a lumii a fost înlocuită cu una mecanică, în care fenomenele se leagă împreună ca roțile unei mașini. Ele pot fi cunoscute, prevăzute și stăpânite. Din rob al naturii, orașanul devine stăpân al ei. Științele naturii și tehnica creată de ele reprezintă calea și instrumentul acestei stăpâniri¹⁾.

2. *Mașina*. Cu timpul instrumentele și mașinile, pe care știința le-a pus la îndemâna muncii dela oraș, au ajuns atât de mult dezvoltate, încât ele nu numai că au copleșit natura, pe care au făcut-o aproape inexistentă, dar au copleșit și omul, determinând întregul său fel de a fi. Țăranul umblă încet și cântă domol și legănat, pentru a fi în acord cu mersul boilor: orașanul mânăncă, aleargă și cântă repede, pentru a fi în armonie cu mașina. Influența mașinii asupra omului a ajuns atât de mare încât unii vorbesc de o adevărată sclăvie a ei²⁾. Omul

1) E drept că această stăpânire a condițiilor de muncă e acum plătită cu supunerea — să nu zicem sclavia — față de patron sau superior. Munca dela oraș, fie în întreprindere privată, fie în Stat, e de obicei o muncă colectivă, cu șefi, sub-șefi, directori etc. În acest mod lucrătorul sau funcționarul *depinde totdeauna de cineva*, care-l controlează și de a cărui apreciere atârnă în foarte mare măsură întreaga sa carieră. În consecință el e silit să caute bunăvoința și favoarea superiorului prin fel și fel de mijloace, mai mult sau mai puțin cinstitute, care încep cu munca onestă și termină cu lingușirea și slugărnicia. Spinarea dreaptă ajunge, astfel, un fenomen rar. Ea e mai mult o „relicvă rurală, decât o „calitate urbană“.

2) E teza lui Rabindranath Tagore, care a fascinat atât de mult spiritul postbelic, precum și teza a foarte mulți gânditori — Germani cu deosebire — care atribue toate relele vieții moderne mașinii. Mașina — după părerea lor — a adus capitalul și somajul, disproporția dintre luxul și bogăția câtorva și mizeria celor mulți, comercializarea distracțiilor și plăcerilor, descompunerea familiei și sclavia omului față de mașină, care a luat locul tuturor idolilor. Aceeași teză a fost susținută și de Ruskin cu o jumătate de veac înainte. O replică realistă contra acestei filosofii anti-

modern, identificat cu cetățeanul dela oraș, a devenit astfel un *homo faber*. Visul său e să doarmă în o locuință confortabilă, cu calorifer, bae și apă caldă în permanență, să umble în mașină, să aibă radio, să meargă la cinematograful, să călătorească în avion, să aibă bucătărie electrică, cu mașina de gătit și spălat. Mașina e idolul suprem în toate domeniile, iar influența sa se resimte pretutindeni. Pentru a o avea el e capabil de orice sacrificiu, începând cu munca încordată și îndelungată, ce înbătrânește înainte de vreme și continuând cu renunțarea la contactul cu natura, comunicarea cu biserica și divinitatea, pentru a sfârși cu tot ceea ce e spiritualitate independentă de mașină.

3. *Familia*. Exigențele vieții, pe care omul modern o duce, fiind foarte mari, el trebuie să muncească din zori până târziu seara, indiferent de vreme sau lumina zilei. Timpul său a devenit bani și trebuie întrebuițat rațional, sistematic și cu economie. Deaceea orășanul nu mai umblă, ci aleargă, căutând să ajungă la cât mai mulți bani cu puțință. Bani au ajuns rațiunea sa de a fi; cu ei ai de toate; ei aduc confortul și mâncarea bună, prestigiul și plăcerea, puterea și iubirea. Intrucât banii câștigați de tată nu ajung, se produce și intrarea mamei în profesiune. Astfel tata lucrează într'o parte, mama în alta, iar casa și copiii sunt lăsați... în grija servitorilor!

Datorită acestor împrejurări noțiunea de gospodărie și moșie, pe care familia rurală se clădia în primul rând, dispăre. Dispariția ei e grăbită și de faptul că în general copiii nu mai urmează profesiunea părinților, iar casa o părăsesc înainte de însurătoare. Familia patriarhală, legată de moșie și gospodărie, cu părinți, copii și bunici împreună, îndeplinind una și aceeași muncă, dispăre și e înlocuită cu familia urbană, legată numai de sex și copii, care nu are nimic de a face cu profesiunea deoarece cei care o compun lucrează în locuri cu totul diferite. Dominația părinților asupra copiilor încetează. Copiii devin liberi odată cu terminarea școlii, precum chiar și în timpul ei, în special atunci când școala e în alt oraș decât acela în care se află părinții. Ei își aleg profesiunea, pe care o vreau, se căsătoresc cu fata, care le place, și-și organizează vieța așa cum

mașiniste, au încercat Americanii (Beard, 4), care au căutat să găsească drumul împăcării dintre mașină și om, integrând cultura și civilizația într'o singură unitate în slujba vieții și a omului.

cred ei de bine. Autoritatea și conformismul familiei încetează chiar și atunci când e vorba de credințele politice, sociale și religioase. În acest mod familia intră în descompunere și în locul ei apare *individul*.

4. *Individul*. În urma procesului de destrămare, pe care familia urbană îl suferă, individul se conturează tot mai mult ca adevărata celulă socială. Datoriile și plăcerile sale ajung să fie în primul rând ale sale și numai apoi ale familiei. În majoritatea cazurilor ele au loc înafara familiei, la birou, cafenea, cofetărie, restaurant sau stradă. Singurul lanț, care mai leagă strâns familia, sunt copiii, mai puțin sexul și apoi în măsură mai mică locuința, obișnuința și... legea civilă. Celelalte legături: gospodăria, casa, credințele religioase și chiar cele sociale și politice, grijile economiei etc. au dispărut. Ele sunt în atribuția individului, nu ale familiei; el, individul, are latitudinea de a alege, pe acelea pe care le vrea. Faptul că părerile, convingerile și obiceiurile sale sunt și ale celorlalți sau numai ale sale, e o chestiune care nu-l mai interesează. Fiecare își are individualitatea sa, spre disperarea părinților, obișnuiți cu alte vremuri și alte așezări sociale.

5. *Orașul*. Dar persoana dela oraș nu se desleagă numai de legăturile familiei, ci și de acelea ale comunității. Orașul e o comunitate mare, în care oamenii nu se mai cunosc între ei. În una și aceeași clădire viețuiesc oameni fără legături sociale, care adeseori nu-și știu nici măcar numele sau profesiunea. Conduita unora nu are de a face cu conduita celorlalți; vecinătatea în spațiu e singurul factor comun, care-i leagă. Incolo deosebire de ocupație, deosebire de păreri, divergență de obiceiuri și credințe. Nimeni nu se sinchisește de părerile și obiceiurile celorlalți; fiecare își potrivește viața după obiceiurile și convingerile sale.

Varietatea aproape nesfârșită de obiceiuri, credințe și păreri, pe care orașanul le întâlnește în contactul său zilnic cu semenii, îl fac mai sceptic chiar față de propriile sale convingeri. El devine mai înțelegător, mai indulgent și mai puțin dogmatic. El nu se mai jenează de a sta în unul și același local, eventual chiar la aceeași masă, cu oameni de altă religie, altă nație și altă creștere.

6. *Deosebiri verticale*. La toate deosebirile de mai sus, care fac sufletul orașanului mai individualist, mai întreprinzător, mai organizat și mai rațional, liber și tolerant, sceptic și relati-

vist, mai trebuiesc adăugate și diferențele de civilizație și cultură, legate de treapta de evoluție la care el se află.

Orășanul e mai civilizată, cu maniere mai fine, îmbracă haine mai frumoase și costisitoare, la masă se servește cu mai multe feluri, întrebuițând tacâmuri complicate. El are mai multă școală și știe mai multă carte. Plăcerile sale sunt mult mai complexe și variate; ele merg dela mâncări și îmbrăcăminte mai fină la teatru și cinematograful, restaurant, cafenea, cofetărie și bar, cărți și tablouri, serate și baluri, călătorii și vilegiatură etc. Complicarea vieții, pe care o duce, îl face să-și pună în joc toată inteligența și experiența, precum și două, trei sau mai multe tendințe deodată. Preocuparea la o masă de gală nu e atât gastrică, cât socială și estetică. Felul cum mănâncă e mai important decât ceea ce mănâncă, iar arta de a întreține conversația e apreciată mai presus de orice. Trebuința simplă a mâncării cade, astfel, pe un plan cu totul secundar; pe planul principal intră amorul propriu, cu tot angrenajul sentimentelor legate de el, ca prestigiu, mândrie, finețe, onoare, apoi instinctul sexual, emoția de frică, mânie etc. Rezultatul unei mese reușite nu e simpla plăcere gastrică, ci o stare de bucurie mai amplă și complexă, cu rezonanță mai bogată, ce cuprinde sectoare mai largi din persoană, atât în latura ei organică, cât și în suprastructura socială.

Condițiile de viață urbană, cultă și civilizată, fac, astfel, sufletul celui dela oraș mai bogat și mai complicat. Dela inteligența practică și intuitivă a săteanului, orășanul evoluează spre inteligența tehnică și socială, care operează cu un material, pe cât de vast și bogat, pe atât de variat și abstract, pe care cultura și experiența sa i-l pune la îndemână. În ceea ce privește temperamentul, el devine mai repede în mișcare, cu rezonanță afectivă mai amplă și cu mai mult simț de sistematizare, prevedere și raționalizare. Controlul exercitat de normele familiale și sociale a devenit însă mai slab. Mai puțin încheagată și mai labilă e și unitatea persoanei sale, care, din doină sau horă simplă, a devenit simfonie complexă, cu motive variate și deseori opuse, ce se unesc și ciocnesc împreună, dând naștere la conflicte numeroase și bogate, din care unele tendințe ies învingătoare, pentru a fi ulterior învinse. Axa de învârtire și acțiune a întregului proces e individul, anume amorul propriu și sentimentul eului, legat de el. Din simplă axă, alături de celelalte, dependente de familie, societate, natură și divi-

nitate, ea a devenit axă majoră, care stăpânește pe toate celelalte; ea e leitmotivul, care poate fi găsit la baza oricărei acțiuni umane.

C. *Conflictul de cultură*

Portretele de mai sus, referitoare la sat și oraș, și la influența lor asupra persoanei, sunt desigur mult prea sărace pentru a cuprinde întreaga panoramă sufletească a satului și orașului. Ele au un caracter foarte schematic și cuprind doar aspectele generale ale problemei discutate. Descrierea acestor portrete e făcută cașicum satul și orașul ar fi două realități cu totul distincte una de alta, iar în unele privințe chiar opuse.

De fapt însă acesta nu e cazul. Deosebirile dintre sat și oraș nu sunt discontinue, ci continue. Satul și orașul, descrise în sensul de mai sus, sunt mai mult două extreme ale uneia și aceleiași realități, comunitatea socială, ce variază dela satul de munte, aproape complet izolat de restul celorlalte, la orașul mare, între care sunt însă orașe mai mici și sate mai mari, ajunse târguri. Trecerea e, astfel, continuă, fără goluri prea mari.

La acest fapt mai trebuie adăugat și contactul dintre sat și oraș. Dacă e adevărat că în satele așezate la distanță de 20—30 km. de București mai există oameni, care nu au avut curiozitatea să meargă în Capitală, nu mai puțin e adevărat și faptul că unii au avut această curiozitate chiar dela distanțe de sute și aproape o mie de km. Intre sat și oraș există, astfel, un contact neîntrerupt, care are drept rezultat o vie înrâurire a orașului asupra satului și — mai rar — invers.

Urmările acestui contact dintre sat și oraș, adecă dintre două realități culturale profund deosebite, desigur, își au partea lor de comedie și dramă. De comedie atunci când contactul și influența, care naște din el, e ceva de suprafață și trecător; de dramă atunci când contactul e îndelungat, iar influența adâncă și durabilă. În primul caz avem de a face cu urmările unei călătorii, cu mai multă sau mai puțină treabă; în cel de al doilea, cu transplantările îndelungate, ale celor ce părăsesc statul, pentru a rămâne, poate, pentru totdeauna la oraș.

Numărul acestor transplantări fiind considerabil, iar importanța lor colosală, problema adaptării elementelor rurale la viața urbană a format și formează obiectul unor discuții foarte aprinse, atât în străinătate, cât și la noi. Unii gânditori, cu

formație mai mult literară, ca Eminescu sau Barrès, au ajuns la concluzii pesimiste; alții cu formație mai mult industrială sau științifică, la concluzii, pe care dacă nu le-am putea numi optimiste, le-am putea, totuși, eticheta sub denumirea de realiste. În orice caz, atât argumentarea, pe care se bazează o teză, cât și aceea pe care se sprijină cealaltă, e foarte unilaterală. Protagonștii lor văd deobicei numai documentele favorabile tezei, prezența lor fiind socotită drept suficientă probă că teza contrară e greșită. Ceeace, desigur, e o mare eroare. Prezența unei categorii de cazuri nu exclude întru nimic existența celorlalte și invers. Realitatea e destul de bogată pentru a le cuprinde pe amândouă și încă altele multe. De aci nevoia unei atitudini mai obiective și a unei judecăți mai nepărtinitoare, pe care numai cercetarea rece a științei o poate da.

De fapt în ultima vreme și-a făcut apariția și această atitudine. Ne referim cu deosebire la cercetările americane inițiate de Thomas și a cărui monumentală lucrare asupra țăranelui polonez, scrisă în colaborare cu Znaniecki, constituie o strălucită probă a acestei metode. Un început asemănător a fost făcut în ultima vreme și la noi, de școala sociologică dela București, de sub conducerea profesorului Gusti.

Judecând procesul urbanizării în lumina acestor cercetări, întâia și cea mai importantă constatare, pe care o facem, este enorma sa complexitate și varietate. Alături de procesele de urbanizare reușite, avem procese nereușite, iar între ele un enorm număr de procese intermediare, în care succesul se împletește cu insuccesul în doze ce variază dela caz la caz. Problema, deaceea, nu e să vedem numai succesul sau insuccesul, ci amândouă și mai ales numărul și mai mare în care succesul se combină cu insuccesul, dând tonul unul sau altul.

Constatări interesante pot fi făcute și cu privire la natura succesului sau insuccesului. Deobicei insuccesul e aproape inexistent pe latura intelectuală, mai frecvent pe cea de caracter și afectivitate, mai redus pe cea de fire și temperament.

Ceeace pare a fi mai dramatic în acest proces nu e atât pierderea busolei de orientare, din cauza că manierele, obiceiurile, credințele și valorile rurale sunt pierdute înainte de altoirea celor urbane, ci faptul că familia nu poate da nici o mână de ajutor în noua orientare. Nivelul cultural al familiei rurale, în comparație cu acela al odraslei urbanizate, este mult mai scăzut. Prestigiul părinților este, astfel, diminuat. Ei așteaptă

mai de grabă să fie conduși, decât să conducă. Astfel copilul e lipsit de sfaturile cele mai sincere și binevoitoare, pe care numai părinții le pot da. Dar din păcate, în această privință părinții sunt mult prea dezarmați și dezorientați ei înșiși. Neli-niștea lor e cel puțin tot atât de mare cât și a odraslei, care pleacă, cu inima în dinți și prea multe noduri în gât, să cuce-rească orașul, miraj al unei vieți mai bune. Mai bune pentru el, care pleacă, și mai bune pentru cei ce rămân, care-și leagă visul unei soarte mai fericite de cel plecat să înfrunte lupta vieții în condiții atât de inegale. La așteptări așa de mari, atât din partea celui plecat, cât și din partea celor rămași, nu e mirare că chiar și cele mai frumoase realizări sunt încă motive de nemulțumire, să nu zicem amărăciune. Ceeace, desigur, e o greșală!

În orice caz această luptă lasă urme adânci. Una dintre ele, e, credem, terminarea prea timpurie a copilăriei, simultaneizată și urniată de o seriozitate prea precoce. Copilul plecat dela țară a devenit om mare chiar din preziua plecării. Legată cu această seriozitate avem și o oarecare asprime în vorbă și maniere, a cărei cauză nu trebuie căutată atât în trecut, ci mai ales în continua teamă de a nu face o gafă în prezent, din care „țăranul” să iasă la iveală. La mijloc, e, probabil, un sentiment de inferioritate, cauzat de clasa din care copilul se ridică¹⁾. De aci o continuă preocupare de cultură și maniere fine, alter-nate cu ieșiri primitive, ce caracterizează atât de mult persoana transplantatului, făcându-o mai închisă la fire, mai neîncrezătoare și temătoare²⁾.

¹⁾ Una din curiozitățile orășanului, ridicat din pătura țărănească, precum și a celora ridicați din clasele de jos în general, e jena originii lor. Aceasta în flagrantă opoziție cu America, de exemplu, unde o atare origină e un certificat de mândrie. În ultima vreme lucrurile au început să se schimbe și la noi. Origina țărănească a devenit — în politică cel puțin — motiv de oarecare mândrie și argument în favoarea unei origini etni-ce certe.

²⁾ E foarte probabil că observațiile de mai sus strălucesc întâiu de toate prin inaniția lor. Cauza acestei inaniții nu trebuie totuși atribuită numai celui ce scrie aceste rânduri, ci sărăciei de informații precise cu privire la acest proces, de o importanță atât de mare pentru cultura românească, care este în cea mai bună parte *cultură de transplantafi*. Să sperăm că lucrurile se vor schimba în viitor. Ar fi o datorie. A transplan-tațiilor în deosebi!

P r o f e s i u n e a

Activitatea profesională, prin regularitatea și durata ei, lasă urme adânci asupra persoanei, determinând un anumit tip, specific fiecărei profesiuni, care poate fi deosebit cu ușurință de toate celelalte. Medicul poate fi deosebit de avocat, care e altfel decât inginerul sau profesorul, care au altă structură sufletească decât negustorul și bancherul etc. In cele ce urmează vom căuta să schițăm trăsăturile fundamentale, care caracterizează și diferențiază tipurile profesionale.

1. *Medicul.* Contactul profesional al medicului cu oamenii are loc în momentele când aceștia se află în grea suferință. El e chemat să le salveze viața și să le aline durerea. Dată fiind natura acestor condiții speciale, maniera și vorba medicului trebuesc să fie blânde, domoale și convingătoare; ele trebuesc să pătrundă la inima bolnavului, pentru a-i da convingerea însănătoșirii. Conduita medicului e, și trebuie să fie, profund umană, în sensul cel mai nobil al cuvântului. Ideea de caritate și apostolat e principiul ei de bază.

Această atitudine de umanitate și caritate, blândetă, mai e dublată și de una de confesor. Intre bolnav și medic se spune că nu trebuie să fie secret. Intr'adevăr bolnavul, care e la grea încercare, spune medicului tot. Mai ales atunci când vindecarea sa depinde și de această mărturisire, fără ea diagnosticul și terapia fiind cu neputință. Pe această cale medicul află din viața umană mai mult decât știu ceilalți. In dosul unor acte de mândrie el găsește slăbiciuni și dureri. Deaceea el devine mai înțelegător și iertător, știind prea bine că sufletul omului nu e numai conștient, ci și inconștient, precum nu e nici numai înger, ci și drac, în sfârșit un corp și un suflet cu defecte și calități. Înțelegerea, iertarea, caritatea, umanitatea, însoțite de idei liberale, favorabile progresului — iată trăsăturile de bază ce caracterizează și fac marea medicului.

2. *Avocatul.* Spre deosebire de medic, care vede persoana umană în realitatea ei intimă și organică, avocatul o vede în latura ei de suprastructură socială, în măsura în care ea se conformează sau nu cu normele legale în vigoare. De aci preocupările sale de convenționalitate, prestigiu social, legalitate, etc. Spre deosebire de medic, care e uman, fără prejudecăți, sincer, cu înțelegere și iertare pentru slăbiciunile umane, avocatul e social, convențional, cu respect față de normele în vigoare și

chiar față de cele mai multe din prejudecăți. Ocazii de a pătrunde în intimitatea oamenilor, are și el destule. Această intimitate însă îl interesează numai în măsura în care există probe că legea e vizată. Altfel ea e o chestiune lipsită de interes, invocabilă doar la curtea cu jurați, în cazul că ea e favorabilă clientului. Desigur dacă ea poate fi dovedită. Altfel avocatul preferă să construiască o intimitate imaginară, dând clienților o personalitate fantomă, care le servește mai bine cauza. Preocuparea continuă de aparență și legalitate, precum și aceea de respect față de așezările sociale în general, fac din avocat o fire convențională, mai mult conservatoare, cu o vie preocupare de prestigiul social, precum și de treburile politice și publice în general. Datorită acestor preocupări, meseria de avocat e aceea care dă cel mai mare număr de politicieni.

3. *Inginerul*. Pregătirea sa matematică și tehnică îl face un om calculat și pozitivist. E preocupat de fapte și de interpretarea lor exactă. Ajunge să fie o fire obiectivă, analitică și mecanică. Vede lumea ca o mașină, al cărui mecanism trebuie pătruns, pentru a-l face să meargă bine. Datorită rolului covârșitor, pe care tehnica l-a jucat în timpurile din urmă, el se crede un om al epocii, pe care o trăiește, și mai ales al viitorului. Datorită contactului cu oamenii de afaceri, ajunge să fie practic și întreprinzător. Are o conștiință de clasă foarte accentuată și socoate că însușirea de „tehnician” îi dă o auroeolă de specialist în toate domeniile vieții tehnice, industriale, economice și — uneori — chiar politice.

4. *Corpul didactic*. Cuprinde pe învățători, profesori secundari și profesori universitari.

Învățătorii din comunele rurale sunt, alături de preoți, conducătorii spirituali ai satelor. Această poziție le impune o purtare aparte, cu atenție la prestigiul lor moral și social. De acest prestigiu ajung uneori să fie deadreptul geloși. E foarte probabil că din cauza proastei salarizări, care — la începutul carierei cel puțin — îi pune într'o stare de inferioritate față de bogații satului și mai ales față de unele elemente din administrația și ordinea publică, inferioare ca pregătire școlară, ei ajung la un ușor sentiment de inferioritate. Contactul cu elevii îi face pedanți, formalști, punctuali etc., iar cu timpul nervoși.

Trăsături asemănătoare găsim și la învățătorii dela oraș. Sentimentul de inferioritate e în creștere. Ca și cei dela sate,

ei ajung să fie firi didactice, moraliste, gata totdeauna de a învăța pe alții sau de a da sfaturi.

Aceeași atitudine didactică, moralistă etc. caracterizează și corpul profesoral secundar. Pedanteria e chiar în creștere. În specialitatea sa profesorul secundar știe tot și chiar în mod perfect. Ignoranța nu e admisă. Cum elevii din ultimele clase au, totuși, ocazia de a surprinde o greșală sau alta, profesorii socot că pedanteria și dogmatismul sunt singura cale pe care trebuie să o apuce, pentru a evita atari situații neplăcute. Sentimentul inferiorității a dispărut, deși oarecare urme par să fi rămas. Ele sunt, probabil, dependente de sentimentul de castă al celorlalte grupuri profesionale cu formație academică, precum și în funcție de bogăția mai mare a celorlalți profesioniști. Deaceia se pare că acest sentiment dispăre abia la învățământul superior. Universitarii în general încetează de a face și pe moralisții. Faptul dacă studentul învață sau nu, e o chestiune, care, în cele din urmă, îl privește pe student. Cultura lor superioară îi face liberali, lipsiți de prejudecăți, prea puțin preocupați de convenții și mai presus de toate slujitori ai ideii de adevăr. Deși specialiști, ei își permit totuși luxul de a recunoaște că nu știu tot nici chiar în specialitatea lor. De aci sensibilitatea lor la orice idei noi, care pot să însemneze un pas înainte în lupta omenirii contra necunoscutului.

5. *Prooții*. Ei au, probabil, situația cea mai ingrată. Prin poziția, pe care o cupă, ei trebuie să fie model de cinste, onestitate, atitudine blândă, cuviincioasă, iubitoare, gata să sară în ajutorul celui obidit și sărac. Cum toate aceste însușiri pot fi obținute cu greu, preotul e silit să desvolte, adeseori, și o bună parte de ipocrizie. E formal, cu respect față de normele sociale și chiar față de prejudecăți. În intimitate — adecă în familie și între prieteni — apare adeseori ca o persoană cu totul deosebită, mai puțin sfântă și mai laică.

6. *Alte meserii*. Lucruri asemănătoare pot fi spuse despre orișice altă meserie. Toate influențează persoana umană în așa fel încât ea ajunge să-și elaboreze o anumită structură, cu anumite trăsături, susceptibile de a fi definite sub eticheta unui anumit tip. Măcelarul poate fi deosebit de cofetar, amândoi de frizer, cu toții de mecanic și așa mai departe, indiferent de ce meserie e vorba.

Deosebiri profesionale de ordin mai general pot fi făcute și între patron și angajat. Patronul — oricare ar fi meseria sa —

e pentru liberă concurență, contra etatizării sau sindicalizării, pentru normele sociale în vigoare, conservator în principiile sale politice, sociale și religioase; angajatul e pentru sindicalizare, pentru cuvântul în treburile întreprinderii, pentru etatizare, contra normelor sociale în vigoare, precum chiar și contra normelor morale și religioase, și socialist în politică. Primul e o fire întreprinzătoare, activă, muncitoare; al doilea una pasivă, muncește numai cât i se cere, neavând nici o poftă să îmbogățească patronul și e lipsit de spirit de întreprindere. Deosebiri ale acestora atât de antoganiste se încorporează adeseori în spiritul de clasă, care a frământat și frământă atât de mult preocupările sociale și politice contemporane.

B i s e r i c a

Apartinerea la una sau alta din diferitele religii, precum și gradul de mai mare sau mai mică religiozitate, sunt fenomene cu adânc răsunset în sufletul omenesc.

Să considerăm primul factor legat de diversitatea religiilor. Un budhist e deosebit de un creștin, așa precum, împreună cu creștinul, sunt deosebiți de mohamedan. Primul e resemnat, lipsit de inițiativă, socotind existența pământească fără valoare; al doilea e activ, întreprinzător, crede că judecata din lumea de dincolo depinde de străduința și faptele bune din lumea asta; al treilea — în sfârșit — e fatalist și ocupă o poziție în multe privințe intermediară între cele două religii amintite, în așa fel încât fără a fi prea stăruitor, nu e totuși lipsit de o atitudine activă și dinamică în fața lumii. Deosebiri asemănătoare găsim chiar și în cadrul religiilor creștine. Catolicul — în general — e mai activ și organizat, cu mai multă atenție pentru formele și treburile lumești; el, deasemenea, e mai raționalist și încearcă să justifice dogma și prin rațiune, nu numai prin credința mistică. Ortodoxul, dimpotrivă, e mai pasiv și mistic, mai puțin întreprinzător și mai puțin organizat, precum și cu mai puțină atenție la treburile lumești. Situația se schimbă la protestanți, calvini, luterani, puritani etc. În general contactul dintre credințele lor religioase și treburile laice e mai strâns, iar ritualul și formele exterioare au o importanță mai redusă. Credința și stăruința interioară e elementul esențial al religiosității lor. Severitatea ascetică, împreună cu un foarte ascuțit simț de inițiativă, e una din caracteristicile de bază ale puritanilor. A fi protestant

sau catolic, puritan sau ortodox, însemnează, deci, a avea o anumită organizare a vieții, cu un anumit stil de viață, cu o anumită rezonanță atât în gândire, cât și în sentimente, precum și în ceea ce privește caracterul.

O importanță și mai mare par să aibă deosebirile de grad din sânul uneia și aceleiași religii. Necredinciosul poate fi deosebit de credincios nu numai după credințele sale religioase, ci și după credințele și obiceiurile sale sociale, după ideile sale în domeniul culturii și după felul practic de a-și aranja viața. Credinciosul e cu respect pentru formele sociale, și mai ales morale, în vigoare, cu considerație față de avutul altora, cu mai multe represiuni morale, în deosebi sexuale; necredinciosul, dimpotrivă, e cu mai puțin respect față de normele sociale și morale, pe care le socoate învechite, cu mai puțin control și frână asupra pornirilor instinctive, cu mai puține inhibiții, mai liberal, uneori chiar revoluționar. Primul ține mai mult la religie; celălalt la știință. Cel dintâiu are atenția îndreptată spre lumea de dincolo; cel din urmă spre lumea de aici. Unul e pentru darwinism, altul contra. Credinciosul e mai tradiționalist și naționalist, în vreme ce necredinciosul înclină spre comunism și revoluționarism. Unul face mai mult politică de dreapta; celălalt de stânga.

Demne de luat în seamă sunt și diferențele verticale de religiositate, ce caracterizează vârsta unui om. Cu toții începem prin a fi areligioși, devenim religioși la 3—5 ani, atingem maximum de religiositate în preajma pubertății, intrăm în oarecare criză cu pubertatea, evoluăm în spre laicism dealungul maturității, pentru a cunoaște o puternică reînviere religioasă în spre apusul vieții.

S t a t u l

Faptul de a trăi într'un stat totalitar, care pune interesele sale deasupra celor individuale sau într'un stat liberal, în care se socoate că statul e făcut pentru individ și nu individul pentru stat și, în consecință, drepturile elementare ale individului nu pot fi încălcate de autoritatea de stat, etc., nu influențează numai opiniile politice ale individului, ci într'o oarecare măsură întreaga sa personalitate, în deosebi pe latura conativă și de atitudine sociale. Persoana individului din statul totalitar e așa fel organizată încât caracterul și supușenia primează inteligența

și inițiativa individuală. Credințele politice și sociale ale individului sunt de natură profund dogmatică și venite în mare parte din afară, adeseori pe cale de poruncă și constrângere. Cetățeanul democrat, liber și burghez, apreciază inteligența în egală măsură cu caracterul, iar spiritul de inițiativă și inventivitate, legat de cel de libertate, au întâietate față de oricare alte virtuți. El e pentru disciplină și autoritate, dar pentru una rațională și consimțită, nu și pentru una silită.

În societatea liberală democrată varietatea de opinii și credințe sociale, religioase și politice, e foarte mare; în societatea totalitară foarte mică. În deosebi atunci când e vorba de opiniile politice și sociale.

Deosebiri asemănătoare pot fi găsite și în launtrul aceluiaș stat, dela un partid la altul. Fizionomia intelectuală, morală și socială a unui comunist poate fi deosebită cu ușurință de aceea a unui fascist, așa precum ambele pot fi diferențiate de aceea a unui liberal burghez. Comunistul e revoluționar, contra bisericii, vrea să răstoarne ordinea existentă; fascistul e pentru întărirea ordinii, pentru respectul trecutului, pentru ideea de autoritate și armată; în vreme ce burghezul democrat vrea împăcarea acestor două extreme în așa fel încât libertatea și bunăstarea individului să nu stânjenească autoritatea statului, care e și trebuie să fie, și rămână, factorul principal de ordine și disciplină socială și politică. Și așa mai departe cu alte multe deosebiri, prezentate de panorama atât de variată a lumii, pe care o trăim și din care am fixat doar câteva aspecte cu scop de ilustrare.

M o m e n t u l

Acțiunea factorilor sociali, expuși mai sus, nu e juxta-pusă, ci intra-pusă; ea nu e una lângă alta, ci una într'alta. Astfel factorii analizați sunt izolați doar pe plan abstract, din motive didactice, nu și pe plan real, de concretă existență. Pe acest plan, al existenței concrete, ei sunt contopiți unii cu alții, în proporții diferite, ce variază dela individ la individ și dela caz la caz, chiar când e vorba de același individ. La unii indivizi domină influența familiei, la alții aceea a școalei sau vecinătății ori a profesiunii și comunității. La unul și același individ, apoi, *la un moment dat*, dă tonul influența familiei, în alt moment cea a comunității sau profesiunii și așa mai departe. Totul

depinde de constelația permanentă a diferiților factori, așa cum ea e dată în individ, precum și de situația prezentă, legată de un anumit moment, care dă o coloratură sau alta acestei constelații.

Unii scriitori — literați cu deosebire — socot că influența momentului e aproape totul. Conduita individului, în lumina acestei concepții, atât de populare, depinde în primul rând de *clipa respectivă; trecutul*, cu toți factorii săi, are o însemnătate de a doua mână. Intrucât acțiunea acestui moment e adeseori capricioasă și neprevăzută, ce aduce mai mult a întâmplare și accident decât a lege și regulă, această explicare a conduitei umane în funcție de moment mai e cunoscută și ca o explicare în funcție de întâmplare. Se vorbește, astfel, despre întâmplări sau clipe *fatale*, fie în dragoste fie în meserie, de natură emnamente incidentală, care pot schimba aproape complet întreg cursul vieții. Întâlnirea unei persoane, o întârziere de câteva minute sau alte evenimente de această natură, pot să schimbe radical viața individului, dându-i o întorsătură cu totul neașteptată.

Departate de noi gândul de a nega influența, pe cât de subită, pe atât de profundă, a unor evenimente întâmplătoare asupra vieții. Atari evenimente, desigur, există și acțiunea lor a fost recunoscută. Inclinaș, totuși, să credem că cele mai multe din atari evenimente fortuite, de moment, determinate de o anumită situație, cu caracter mai mult sau mai puțin incidental, au acest caracter incidental, de hazard, doar la suprafață, nu și în adâncime. Intr'adevăr noi trebuie să distingem între acțiunea potențială, latentă, a factorilor determinanți ai persoanei și acțiunea lor reală, deschisă. În primul caz e vorba de o influență înceată, ale cărei efecte nu se resimt imediat, ci au nevoie de o anumită incubație, trecând pe planul real doar atunci când ele sunt îndeașuns de coapte. În al doilea caz vorbim de influențe cu efect imediat. Părerea noastră este că majoritatea așa ziselor schimbări subite ale persoanei, determinate de o situație oarecare, cu totul momentană, nu sunt decât rezultatul unor atari schimbări latente, rămase pe plan potențial, virtual și care — atunci când incubația e deplină — izbucnesc deodată, trecând în întregime pe plan real. Conversiunile, de orice natură ar fi ele, constituiesc cea mai strălucită dovadă. Ele nu sunt decât momentul final al unui lung și profund proces de incubație, ce a săpat structura persoanei ani de zile și care, atunci când procesul de

maturizare e încheiat, trec dintr'odată pe plan de realitate. A vedea cauzele lor în momentul final, care a provocat declanșarea, ar fi să atribuim viteza glonțului capsei, care a aprins praful de pușcă, și nu prafului ca atare.

O explicare asemănătoare întâlnim și în cazul celorlalte momente și evenimente fatale. O dragoste fatală, de exemplu, care apare dintr'odată, schimbând aproape în întregime structura persoanei, nu apare în cazul oricărei persoane, ci numai în acela al câtorva, cu inhibițiuni erotice numeroase și adânci ce-și caută ieșirea la suprafață și care, atunci când procesul de declanșare e gata, isbutesc să se manifeste. La fel cu îndreptarea sau înrăirea subită a unui elev în școală sau cu aceea a omului matur în profesie ori căsătorie. În toate aceste cazuri, momentul nu e decât veriga finală a unui lung, foarte lung, proces de incubație, ce și-a ajuns finalitatea. A nu vedea acest lucru însemnează a înțelege persoana umană numai la suprafață, în periferia prezentului și nu în adâncimea, în care s'au depus efectele trecutului, împletite cu acelea date dela naștere, de către ereditate.

În ultima vreme această teză a momentului și-a făcut apariția și printre unii cercetători, de formație psihologică, sociologică și antropologică. Ne referim la teza situaționalistă a lui W. I. Thomas (30, 7), însușită de May și Hartshorne (14), în monumentalele lor cercetări asupra caracterului, precum și de către Sullivan și Plant (26 a) în psihiatrie, Sapir și Dollard în antropologie etc. Ea e mult simpatizată și de către Watson, fondatorul behaviorismului. După această teză conduita individului depinde în primul rând de *situația* în care el se află. Unul și același copil, de exemplu, minte pe profesor, dar nu minte pe colegi, spunând adevărul pe jumătate părinților etc. Minciuna sa nu depinde, deci, atât de structura sa psihologică, cristalizată dealungul vârstei, ci de *situația socială*, în care el se află. La fel cu furtul, mila și alte multe însușiri sufletești. Un copil fură în o situație, e cinstit în alta, pentru a fura din nou în a treia etc. Același lucru probabil vrea să exprime și Dewey, atunci când spune — cum am văzut la începutul acestui capitol — că un om are o personalitate la biserică și alta, cu totul alta, în prăvălie sau la restaurant, precum același gând pare să fi animat și afirmația lui James că avem atâtea personalități, cu câți oameni stăm de vorbă.

Părerea noastră e că această teză păcătuiește prin același

neajuns ca și cea precedentă. Ea neglijează trecutul persoanei și acțiunea lui latentă, care determină acțiunea prezentă. De fapt elevul minte într'o anumită situație și spune adevărul într'alta deoarece în concepția sa așa e bine și necesar față de profesori și așa e camaraderește față de colegi. În acest mod acțiunea sa e contradictorie în aparență, dar congruentă în fond, animată fiind de același motiv de bază, pe care Wertheimer l-a botezat atât de sugestiv cu termenul de rădăcină, *radix*. În orice caz, în acord cu acest motiv el și-a dezvoltat anumite obișnuințe sau sisteme de reacțiuni adecvate la anumite categorii de situații, iar conduita sa e determinată în primul rând de aceste sisteme de acțiune sau obiceiuri, dependente de individ și mai puțin de situație. Deaceia peste trecutul individului și urmele săpate dealungul lui de diverșii factori, nu se poate trece. El e o realitate vie — nu o *tabula rasa* — care determină în fiecare moment conduita individului, oricare ar fi situația în care el se află. Una și aceeași femeie fatală a întâlnit sute și mii de alți bărbați fără să aibe această calitate, până când întâlnește persoana, a cărei rezonanță erotică o copleșește dintr'odată din motive specifice acestei persoane și nu numai ei. La fel cu una și aceeași întâmplare, care pe unii îi apropie de Dumnezeu, iar pe alții îi îndepărtează, precum la fel și cu diferitele schimbări de atitudine politice și orice alte transformări subite ale persoanei. Situația prezentă e doar o cauză ocazională, de declanșare a cauzei reale, adevărate, dar ascunse.

Există, totuși, unele ocazii în care momentul are efecte decisive. Sunt momentele de psihologie colectivă, cunoscute sub numele de psihologie a masei, cum sunt momentele de panică, momentele de acțiune revoluționară etc. Descrierea lor a fost făcută în mod magistral de către Gustave Le Bon în a sa celebră *Psihologie a mulțimii*. Completări ulterioare, cu totul excepționale, au făcut E. D. Martin (21) și faimosul ziarist american W. Lipmann (20), precum și Freud (10) și McDougall (22, 23). Nu e locul să analizăm aci psihologia mulțimii din toate punctele de vedere. Ne interesează doar influența ei asupra persoanei. Efectele acestei influențe sunt cu deosebire scăderea nivelului intelectual și a rațiunii, pierderea controlului personal, dezvoltarea exagerată a afectivității și declanșarea tuturor instinctelor și refulărilor. Datorită acestor efecte individul ajunge un instrument al masei, acționând ca și când ar fi „hipnotizat“ de ea. Voința masei devine voința sa, iar faptele

sale sunt fapte ale masei. Descrierea răscoalei din 1907, făcută de Rebreanu, ilustrează în mod clasic desfășurarea acestor fenomene.

O altă grupă de fapte, în care momentul are un rol mai mult sau mai puțin decisiv, sunt acelea sugerate de anumite persoane, care se bucură de un prestigiu excepțional în ochii noștri, fiind pentru noi un fel de modele de acțiune și rațiune supremă. Acesta e cu deosebire cazul conducătorilor politici.

B I B L I O G R A F I E

1. ADLER, A., *Characteristics of the first, second and third child*. Children. 1928, 3, 14—52.
2. ALLPORT, FL., *Social Psychology*. Houghton Mifflin Co. Boston, 1924.
3. ALLPORT, FL., *Social Behaviour*. The Univ. of North. Carol. Press. 1933.
4. BEARD, CH., *Toward Civilization*. Longmanns, Green and Co. N. Y. 1939.
5. BLONDEL, CH., *La mentalité primitive*. Stock. Paris. 1926.
6. BLONDEL, CH., *Psychologie collective*. Collin. Paris. 1932.
7. BURGESS, E. W., *Personality and the Social Group*. The Univ. of Chicago Press. Chicago. 1929.
8. COOLEY, C. H., *Human Nature and the Social Order*. Scribner's Sons N. Y. 1902.
9. DEWEY, J., *Human Nature and Conduct*. H. Holt Co. N. Y. 1922.
10. FREUD, S., *Group Psychology and Analysis of the Ego*. Intern Psychoan. Libray. London. 1922.
11. FARIS, ELSW., *The Nature of Human Nature*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1937.
12. FOLSOM, J. K., *Social Psychology*. Harper. N. Y. 1931.
13. GOUDENOUGH, F. L., and LEAHY, A. M., *The Effect of Certain Family Relationships upon the Development of Personality*. J. Genet. Psychol. 1927, 34, 45—71.
14. HARTSHORNE, H., *Character in Human Relations*. Scribner's N. Y. 1932.
15. HEALY, W., *The Constructive Values of Conflicts, Successes and Failures*. In *Building Character*. The Univ. of Chicago Press. 1928.
16. HEALY, W., *Personality in Formation and Action*. W. W. Norton Co. N. Y. 1938.
17. HELLPACH, W., *Elementares Lehrbuch der Sozialpsychologie*. Springer. Berlin. 1933.
18. JONES, H. E., *Order of Birth in Relation to the Development of the Child*. In Murchison, *Handbook of Child Psychology*. Clark Univ. Press. 1931.
19. LASWELL, H. D., *Psychopatology and Politics*. Chicago. 1930.
20. LIPPMANN, W., *Public Opinion*. McMillan. N. Y. 1922.

21. MARTIN, E. D., *The Behaviour of Crowd*. Harper. N. Y. 1920.
 22. McDOUGALL, W., *Social Psychology*. Methuen. London, 1926,
 23. McDOUGALL, W., *The Group Mind*. The Univ. Press. Cambridge. 1927.
 24. MURCHISON, CH., ed., *Handbook of Social Psychology*. Clark Univ. Press. Worcester. 1935.
 25. MURPHY, G., MURPHY, L. B. and NEWCOMB, *Experimental Social Psychology*. Harper & Brothers. N. Y. 1937.
 26. PARK and BURGESS, E. W., *Introduction to the Science of Sociology*. The Univ. of Chicago Press. 1921.
 27. PLANT, J. S., *Personality and Cultural Pattern*. Common Wealth Fund. N. Y. 1937.
 28. SAPIR, E., *Language*. Harcourt, Brace. N. Y. 1921.
 29. SOROKIN, ZIMMERMANN, GALPIN, *A Systematic Source Book in Rural Sociology*. The University of Minnesota Press. Vol. I—III. 1932.
 30. SPRANGER, ED., *Lebensformen*. Niemeyer. Halle. 1922.
 31. THOMAS, W. and ZNANIECKI, *Polish Peasant*. Knopf. N. Y. 1927.
 32. THOMAS, W., *Primitive Mentality*. McGraw-Hill. N. Y. 1937.
 33. THURSTONE, L. L. and JENKINS, K. L., Birth Order and Intelligence. *J. Educ. Psychol.* 1929, 29, 641—651.
 34. YOUNG, K., *Social Psychology*. Crofts & Co. N. Y. 1931.
 35. YOUNG, K., *Source Book in Social Psychology*. Idem. 1931.
 36. WATSON, J. B. & WATSON, R. R., *Studies in Infant. Psychology*. *Scient. Mo.* 1921, 13, 493—515.
- Arbeiten des XIV Intern. Soziologen Kongresses. Vol. I—V. Herausgegeben von Prof. D. GUSTI, Vorsitzender. Institutul Social Român. București, 1940.
- Deasemenea *Arhiva și Reforma Socială*, precum și Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, de sub direcția Prof. D. GUSTI.

C a p i t o l u l V I I .

A S P E C T U L A B I S A L

Vieța sufletească are totdeauna o anumită adâncime. Percepțiile, reprezentările și ideile sunt mai puțin adânci decât funcțiunile de percepție, reprezentare și gândire, care sunt mai puțin adânci decât dispoziția generală de a cunoaște, care e mai puțin adâncă decât tendința în slujba căreia se află; tendințele dobândite sunt mai puțin adânci decât cele înăscute; conștiința e mai puțin adâncă decât sub-conștiința, care e mai la suprafață decât inconștientul. În consecință persoana umană nu trebuie explorată numai pe latura de generalitate-specificitate sau pe cea diferențială, de unicitate, ori pe cea temporală de continuitate, ci și pe latura abisală de adâncime, cu scopul de a stabili treptele fundamentale ale profunzimii vieții sufletești, în termeni de care o serie din caracterele fenomenelor sufletești pot fi explicate. Capitolul de față se ocupă de această dimensiune.

C o n ș t i i n ța

James spunea odată că dacă dimineața când ne spălăm am face fiecare mișcare în mod conștient, atunci am obosi așa de tare, încât ar trebui să ne culcăm din nou pentru a ne reface cât de cât forțele sleite. Aceasta — spune James — deoarece energia sufletească, pe care conștiința și funcționarea ei o cere, este energia cea mai redusă și pe care, tocmai deaceia, trebuie să o cheltuim cu mai multă economie. În consecință ea nu e întrebuințată pentru orice mișcare, ci doar pentru organizarea și cursul mișcărilor, adecă pentru acțiunea de spălat ca atare și nu pentru orice mișcare de spălat aparte. Conștiința — dacă ar fi să vorbim în termeni mai tehnici — dă și îngrijește de

intenția spălării, anume de configurația ei de ansamblu, atât în spațiu, cât și în timp, iar restul — adecă părțile acestei configurații de ansamblu — e lăsat în seama inconștientului. Odată intenția și configurația dată, restul urmează dela sine, în mod mai mult sau mai puțin automat. Intrucât intenția sau trăirea anticipativă a configurației, în care acțiunea de spălat este cuprinsă, reprezintă doar o mică parte din totalitatea acțiunii de spălat, iar restul, adecă mișcările din care ea se compune, partea cea mai mare, noi, desigur, putem spune că acțiunea de spălat e conștientă doar câteva procente și inconștientă în rest¹⁾.

Același lucru putem spune și în cazul vorbirii sau cetirii ori scrierii. Conștientă — în toate trei cazurile — e fraza, trăită pe plan anticipativ, ca intenție; literele, înscrierea lor în cuvinte, precum și cuvintele și înscrierea lor în frază, vin dela sine, în mod mai mult sau mai puțin inconștient. Literele cel puțin vin în mod complet inconștient; a ne gândi la ele, ar însemna să nu mai putem închege fraza. Același lucru și cu mersul. A ne gândi la fiecare pas, anume la fiecare parte din pas, înseamnă a ne pierde mersul. Probă că atunci când facem aceasta — cum e cazul când trecem pe o punte — ajungem să nu mai putem merge, pur și simplu! Deaceea așa zisele acțiuni conștiente — cum e scrisul, mersul și chiar vorbitul — sunt, de fapt, conștiente numai în o mică, foarte mică măsură, anume în partea lor de *înțeles*, *intenție* și *organizare generală*, atât în timp, cât și în spațiu; restul, adecă producerea părților și ansamblarea lor în configurație, e o operație inconștientă. Ceeace înseamnă că specificul conștiinței trebuie căutat tocmai în această operă de intenționalitate, care leagă împreună diferitele acte într'o structură unitară, *cu înțeles*.

Conștiința e, astfel, un fel de semnal de alarmă, care intră în funcțiune în împrejurările mai complicate ale vieții, când conflictele nu mai pot fi rezolvate prin formele simple de reacțiune. Specificul ei pare să consistă în *opera de organizare și călăuzire*, precum și în *cunoștința despre această operă*, adecă în *conștiința* despre ea. Grație conștiinței noi ajungem să facem anumite lucruri — să mergem, să vorbim, să cetim etc. — și să

¹⁾ Conștiința, deaceea, s'ar putea asemena cu acțiunea de conducere a volanului. Ea e, anume, omul dela volan, care dă direcția și viteza, restul, adecă tot ceea ce urmează după rotirea volanului sau apăsarea pe pedală ori schimbarea vitezei, căzând în seama motorului sau inconștientului.

ne dăm seama că mergem, vorbim etc. Conștiința e, astfel, un fel de supra-stare și supra-funcțiune, care controlează stările și funcțiunile persoanei, anume pe acelea mai complexe și anevoioase, legate cu deosebire de situațiile noi, pe care viața socială le aduce. Ea nu e o stare sau o funcțiune *alături* de celelalte stări și funcțiuni, ci una suprapusă lor, anume suprapusă tuturor stărilor și funcțiunilor inteligente, precum și la o bună parte din funcțiunile și stările legate de memorie, percepție și formele inferioare de adaptare.

Care sunt cauzele pentru care conștiința apare? Ele sunt două: una e legată de complexitatea la care sufletul uman a ajuns, iar cealaltă de mediul social, în care acest suflet s'a dezvoltat.

Corelația atât de strânsă dintre conștiință și inteligență e o probă în favoarea cauzalității dependente de individ. Comportamentul inteligent este fără îndoială comportamentul cel mai complicat, iar performanța sa cea mai anevoioasă. În consecință asigurarea acestei performanțe mai cere — înafară de precauțiile luate în funcțiunea inteligenței însăși — și concursul conștiinței, socotită ca un fel de supra-inteligență, ce reprezintă o garanție în plus pentru buna îndeplinire a îndatoririlor inteligenței. Același lucru și cu amintirea trecutului, prinderea prezentului, anticiparea viitorului și formele de adaptare mai complicată. Executarea lor în condițiile anevoioase, pe care viața umană le aduce cu sine, are nevoie și de concursul conștiinței.

Cauzele sociale trebuiesc căutate în apariția individului, pe care societatea o aduce, precum și în numele și statul social, pe care ea îl impune fiecărui individ. Înainte de a fi conștient de sine însuși copilul e conștient de numele său, pe care îl întrebuințează însă și la persoana întâia și la a doua și la a treia. Identificarea dintre nume și propria persoană, urmată de întrebuințarea numelui numai la persoana întâia, e un fenomen posterior, care apare doar după trei ani. Desvoltarea conștiinței de sine, născută din această logodire a numelui cu sinele — grație căreia psihologicul se unește cu socialul —, ia un nou avânt prin precizarea statului social, adecă prin lămurirea poziției în familie, școală, sat, comunitate etc.

O importanță deosebită în ambele procese are limbajul. El intră și în amintirea trecutului, care găsește în cuvinte imaginea concretă de fixare, precum și în sesizarea prezentului, care e deobicei raportat la categoriile, pe care limba le impune etc.

Comportamentul inteligent e, deasemenea, cu precădere un comportament vorbit. De aci și corelația atât de strânsă, care merge dela 0.60—080, dintre inteligență și limbaj sau aptitudinea verbală. Și tot de aci și concretizarea conștiinței în funcție de unul sau altul din simbolurile, pe care limba ni le pune la dispoziție.

1. *Conștiință obiectivă și conștiință subiectivă.* Conștiința, socotită ca funcțiune de însoțire și controlare a formelor superioare de adaptare, pe care inteligența le aduce cu precădere, este uneori îndreptată mai mult spre individ, alteori mai mult spre societate. În primul caz avem de a face mai mult cu o *conștiință subiectivă*, în al doilea cu una *obiectivă*. Conștiința obiectivă e mai mult *știință* despre lume, iar cealaltă *știință* despre noi înșine, adecă *conștiință*.

Unii psihologi, ca Locke de exemplu, identifică noțiunea de conștiință numai cu aceea de *știință* despre noi înșine. De aci și termenul de con-știință. Alții — veniți mai târziu — și-au dat însă seama că această limitare e greșită. Câmpul conștiinței — în acest sens conceput — e unilateral și parțial. El trebuie să cuprindă totul, adecă și *știința* despre lume, nu numai pe aceea despre noi. Aceasta cu atât mai mult cu cât dezvoltarea *științei* despre lume merge mână în mână cu cea despre noi și invers. E vorba, deci, despre două aspecte reciproce, ce se implică unul pe altul.

Conștiința subiectivă mai e cunoscută și sub numele de conștiință de sine, care e expresia cea mai des întrebuițată. După unii însă această identificare e greșită. Conștiința de sine ar fi numai o parte din conștiința subiectivă, anume aceea, care focalizează cu deosebire prezentul, în vreme ce conștiința subiectivă dă un rol destul de mare și trecutului.

2. *Cenzură și proiecție.* Conștiința subiectivă și conștiința obiectivă nu sunt oglindiri totale, în care să se răsfrângă întreaga lume interioară și exterioară, ci oglindiri parțiale, în care intră doar o mică parte din aceste două lumi. Anume aceea parte *care servește adaptarea noastră la lumea în care trăim*. *Selecția*, discernerea, este, astfel, prima funcțiune a conștiinței. În virtutea ei conștiința este preocupată de configurația generală a frazei sau a mersului etc. dar nu este preocupată de pronunțarea literelor sau cuvintelor, precum nu este preocupată nici de executarea pașilor etc. Atari operații cad *sub* sau *dincolo* de conștiință. Ele sunt și rămân realități *sub* sau *in-conștiiente* ori

— mai bine zis — *para-* sau *a-conștiente*¹⁾). Interferența dintre organism și mediu, care e la baza adaptării, nu are nici un interes față de ele; ele pot să aibă loc și fără de concursul conștiinței.

Dar în afară de funcțiunea *selectivă*, conștiința mai îndeplinește și o funcțiune *transfigurativă*. Ea nu e preocupată atât de oglindirea obiectivă a lumii — interioare sau exterioare — așa cum ea într'adevăr e, ci mai mult de oglindirea acestei lumi *așa cum ea ar trebui* și ar fi bine să fie. Criteriile acestei transfigurări trebuiesc căutate tot în interesele vitale, legate de procesul de adaptare, anume în exigențele celor doi poli ai adaptării: individ și societate. În conformitate cu aceste exigențe lumea interioară este deobicei acomodată și potrivită cerințelor lumii dinafară, iar lumea dinafară este ajustată după pornirile imanente, venite dinlăuntru. Lumea exterioară, de exemplu, cere indivizi frumoși, deștepți, cinstiți etc. În consecință noi ne vedem — și ne dăm toată silința să ne vedem — cât mai frumoși, cât mai deștepți, cât mai cinstiți și fără defecte, depășind astfel realitatea, care, probabil, e mult mai modestă. Același lucru și pe latura opusă, a transfigurării lumii exterioare. Un temperament combativ va vedea lumea mai mult sub aspectul unei lupte, unul pașnic mai mult în culori liniștite. Unul va vedea esența vieții în luptă, altul în pace, liniște. Unul se aseamănă lui Van Gogh, altul lui Corot; unul lui Ibsen, altul lui Marcel Proust, etc.

În general procesul de selecție este cunoscut în psihologie sub numele de *cenzură*, iar procesul de transfigurare sub cel de *proiecție*. E meritul lui Freud de a le fi descoperit și de a fi atras atenția asupra lor.

Între lumea reală și cea transfigurată, cenzurată și proiectată, deosebirea și distanța este mai mare sau mai mică. Primele cazuri duc la boală mintală, celelalte la sănătate. Între gradul de deosebire sau distanță dintre cele două lumi și gradul de neurotism este un raport direct proporțional. Cu cât deosebirea este mai mare, cu atât neurotismul și boala sufletească sunt mai accentuate și invers.

¹⁾ Vom vedea ceva mai jos, de ce preferăm noțiunea de *aconștient* celei de *inconștient*.

I n c o n ș t i e n t u l

Inconștientul e tot ceea ce nu este în conștiință, fie că a fost odată, dar nu a rămas, ci a căzut sau a fost reprimat, fie că nu a fost nicicând.

Realitatea inconștientă, care a fost odată în conștiință, se împarte în (a) realitate automatizată și (b) realitate reprimată sau refulată.

În primul caz e vorba de toate actele și deprinderile automate, care au fost odată conștiente, dar care — din motive de economie a forțelor — se automatizează și devin inconștiente. Așa de exemplu: pronunțarea sau scrierea literelor și — în unele cazuri — chiar aceea a cuvintelor, executarea pașilor în mers, cea mai mare parte din conducerea unei mașini, scrierea la mașină și așa mai departe cu o bună parte din manifestările noastre zise conștiente, care — de fapt — au acest caracter cel mult în 10—20%, restul fiind inconștiente. Scrierea — ca să analizăm un exemplu mai deaproape — la început, în copilărie, este un proces aproape deplin conștient. Copilul controlează fiecare parte a ei, judecând fiecare curbă, schimbare sau inversare a liniei, pe care o trage cu penița sau cu creiorul. Desfășurarea acestui proces e atât de conștientă, încât copilul participă în el cu întreaga sa ființă, adică și cu sufletul și cu corpul, anume cu întregul suflet și întregul corp. Același lucru la țaranul desvâțat de scris, care asudă mai rău la semnarea numelui decât la coasă. Cu timpul însă, și anume după un exercițiu mai mult sau mai puțin îndelungat, literele ajung să fie scrise dintr'odată; bătaie de cap mai dau doar cuvintele, adică integrarea literelor împreună. Dela faza de configurație a literei ajungem, astfel, la acea de configurație a cuvântului. După ani de zile trecem, apoi, la faza finală a frazei, adică a ansamblării structurale a cuvintelor în propoziție. În acest mod ceea ce a fost configurație la început, adică literă, devine parte în configurația cuvântului, care devine parte în configurația frazei. Conștientă rămâne totdeauna numai configurația; partea trece în inconștient și se execută în mod automat. Ea cade în seama și grija inconștientului, nu și a conștientului; conștientul e preocupat numai de configurație, nu și de părțile sale. Procesul de învățare este, astfel, o continuă înglobare și ansamblare de configurații simple în configurații complexe, care urmează să fie — apoi — înglobate în configurații și mai complexe etc. Con-

știința e preocupată totdeauna numai de desfășurarea configurației, pe care — în acest scop — o și trăește în mod anticipativ, ca intenție, înțeles. Restul, adecă părțile configurației, cad în seama inconștientului. În acest mod activitatea noastră — cetit, scris, vorbit, umblat, conducerea unei mașini, etc. — este conștientă în partea ei de intenție, înțeles, configurație supremă și inconștientă în rest, adecă în părțile din care ea se compune și care — odată ce înțelesul e dat — urmează și se ansamblează dela sine. Chiar și în activitatea științifică. „O demonstrație matematică — spune Poincaré (21) — nu e o simplă juxtapunere de silogisme, ci silogisme *așezate într'o anumită ordine*, iar ordinea în care aceste silogisme sunt așezate e mult mai importantă decât elementele înșile. Dacă am sentimentul, mai bine zis, intuiția acestei ordine în sensul de a putea cuprinde dintr'odată înlănțuirea raționamentului, atunci nu am nici o teamă că voiu uita elementele, deoarece fiecare va veni și se va inseria dela sine, fără ca eu să fac vreo efortare de memorie“. Același lucru în muzică. E cunoscut cazul lui Mozart, care a reprodus o bucată muzicală după o singură audțiție. El a prins configurația totală a melodiei; restul, sau părțile din care el se compune, au venit dela sine. Adecă în mod automat, mai mult sau mai puțin inconștient.

O altă mare parte din inconștient este constituită din pornirile refulate, reprimare, pe care normele sociale nu le admit și de care eul — ca mandatar al normelor sociale — nu vrea să mai știe, ca de niște copii desmoșteniți. În consecință el le înăbușe, aruncându-le în adâncurile inconștientului, ne mai vroind să știe de ele. După Freud, aceste porniri refulate constituiesc partea cea mai mare a inconștientului. Așa este cazul cu diferitele perversiuni sexuale, cu dragostea exagerată spre părintele de sex contrar, cu pornirea de furt și bruscare etc. În general reprimările cele mai frecvente sunt legate de instinctul sexual, ale cărui manifestări nu mai sunt admise decât în cadrele căsătoriei. După Adler însă, refulări asemănătoare — și cel puțin în egală cantitate — sunt și pe latura sentimentului de putere, al eului. Tot ceea ce nu sprijină și nu facilitează acest sentiment, este refulat. În acest mod schiopul nu știe și nu vrea să știe — sau cel puțin să atribue vreo importanță oarecare — faptului de a schiopa etc. Același lucru cu chiorii, miopii, surzii etc., care ascund și maschează, pe toate căile posibile, defectele lor,

căutând să pozeze ca ființe superioare tocmai în direcția inferiorității.

Inafară de această grupă a tendințelor și funcțiunilor, care au fost odată în conștient și au ajuns — de bună voe sau silite — în inconștient, există a doua grupă a funcțiunilor și tendințelor, care nu au ajuns nicicând în conștiință, rămânând totdeauna în inconștient.

În ceea ce privește tendințele, care nu au ajuns să pătrundă în conștiință, Freud și Jung socot că e vorba de unele porniri cu totul arhaice, care au servit în vieța anterioară a individului și a speței. Deaceea Jung le și împarte în inconștient individual — în care cuprinde și tendințele refulate. — și inconștient colectiv sau arhi-inconștient, care cuprinde toate pornirile originare, comune tuturor indivizilor și în care el înglobează și unele porniri, care au servit formele anterioare ale vieții, când noi ne aflam la o treaptă mai joasă în scara animalelor. Așa, de exemplu, Stanley Hall socoate că înnotatul și plăcerea, pe care o simțim în apă, este o reminiscență cu totul îndepărtată de pe vremea când eram pești! E — poate — cazul să menționăm că explorările de acest gen — de care multe din lucrările psihanalitice abundă — sunt mai mult de domeniul fanteziei.

Situația se schimbă în cazul funcțiunilor. Atari funcțiuni și acte există. Reflexele și diferitele grupări de reflexe, comandate de măduva spinării și bulbul rachidian, poate și de creierul mic, sunt un exemplu. Copilul, în momentul când pune mâna pe foc sau pe ceva ce arde, și-o retrage imediat, așa precum atunci când simte ceva în gură, sugere etc. Toată problema este dacă atari acte pot fi socotite acte inconștiente pur și simplu. Sau ar fi mai bine ca ele să fie cuprinse sub o rubrică nouă, pe care am botezat-o *aconștientă*, dând acestei expresii aceeași accepție, ca și în cazul cuvintelor de moral, imoral și amoral. Aceasta pentru motivul că atari acte nu au, de fapt, de a face, nici cu conștientul, nici cu inconștientul, fiind premergătoare diviziunii dintre conștient și inconștient. Într'adevăr această diferențiere dintre conștient și inconștient este o apariție tardivă în domeniul vieții sufletești, pe care, după toată probabilitatea, nu o întâlnim decât la om. Ea lipsește în cazul maimuțelor sau celorlalte animale, ca șoareci, câini etc. Ceea ce nu însemnează de loc că aceste animale ar fi lipsite de memorie, percepție, inteligență etc. Conștiința, ca dare de seamă a operațiilor de inteligență, învățare etc. nu este întru nimic o condiție *sine qua non*

a bunei desfășurări a tuturor acestor acte. Atari acte pot avea loc egal de bine și fără concursul ei.

Dar dacă așa stau lucrurile și dacă diferențierea dintre conștient și inconștient este mult posterioară funcțiunilor suflătești, pe care conduita minus conștiința se bazează, atunci nu este deplasat ca noi să aplicăm această diferențiere chiar și la actele, care au fost mult înaintea conștiinței — mai bine zis a diferențierii dintre conștient și inconștient — și care au rămas până azi înafară de această diviziune, neavând nimic de a face cu ea, așa cum e cazul reflexelor? Credem că da. În consecință atari acte preferăm să le cuprindem sub noțiunea de *aconștient*. Aconștientul cuprinde în primul rând reflexele și alte acte, legate în special de viața organică, vegetativă, precum și alte forme primare de reacțiune, cum ar fi reflexele circulare, care au existat mult înainte de conștiință și nu au nici azi nimic de a face cu ea. Celelalte acte, care au premers conștiința, dar care azi au intrat în sfera ei, indiferent de faptul dacă au rămas sau nu, căzând, eventual, în inconștient etc., vor fi cuprinse în dichotomia conștient-inconștient.

Este foarte probabil că *aconștientul* este și depozitarul actelor automatizate, adică al actelor care au fost odată conștiente, dar au devenit, prin repetare și automatizare, acte inconștiente, cum este scrierea literelor în cuvânt, pronunțarea lor în vorbire etc. În acest caz noțiunea de inconștient ar urma să cuprindă numai aspectul dinamic al vieții, adică tendințele, indiferent dacă ele sunt refulate sau arhaice. De fapt Freud și Jung, în bună parte și Adler, precum chiar și Morton Prince, înclină să reducă inconștientul numai la aceste elemente dinamice. De aci și afirmația ridicată la rang de dogmă că inconștientul este o realitate eminentă dinamică, pe care o găsim la toți psihanalistii sau aderenții psihologiei lui Adler, Jung, etc.

S u b c o n ș t i e n t s a u p r e c o n ș t i e n t

Între conștient și inconștient trecerea nu este bruscă, ci treptată, în așa fel încât inconștientul se prelinge în mod mai mult sau mai puțin continuu din conștient și invers. Zona în care conștientul este amestecat cu inconștientul, în proporții ce variază dela caz la caz, mai este numită și *subconștient* sau *preconștient*. Ea cuprinde toate actele și tendințele, care au fost și pot reveni în conștiință. Actele și tendințele, pre- sau sub- con-

științe, sunt toate actele pe care ni-le putem reaminti, spre deosebire de cele inconștiente, de care nu ne aducem și nu ne mai putem aduce aminte, decât doar în stare de hipnoză sau după o îndelungată explorare psihanalitică. Primele sunt, așa zicând, acte de memorie psihologică, celelalte acte de memorie biologică. În primul caz simțim și ne dăm seama de efectele lor și de conținutul lor; în cel de al doilea resimțim doar efectele, fără să le putem lega de cauzele, care le determină, și pe care conștiința nu le mai poate readuce în sfera ei. În general amintirile din preconștient sunt legate de unul sau altele din simbolurile verbale; ceea ce nu era cazul celor mai multe din ascunșurile inconștiente, definite mult înaintatea limbajului.

Preconștientul e, astfel, o arhivă, ce poate fi oricând actualizată, cercetată, spre deosebire de inconștient, care e mai mult o arhivă înmormântată, ce nu mai poate fi cercetată, dar care își manifestă totuși efectele ei puternice asupra noastră. În ceea ce privește funcțiunea sa preconștientul e o stare intermediară, cu rol de mediație, care încearcă să mai înlănțuească mișcările din inconștient și să mai îndulcească exigențele și amenințările venite din conștient.

Dată fiind poziția intermediară a preconștientului sau subconștientului între conștient și inconștient, precum și funcțiunea sa de legătură între aceste două realități opuse, s'ar putea spune că inconștientul și conștientul sunt, de fapt, mai mult doi poli opuși, care în stare pură nu există niciodată, ci numai în stare amestecată, predominând când unul, când altul. Preconștientul ar reprezenta, în acest caz, starea de balanță dintre cei doi poli opuși, conștient și inconștient.

E u, S u p r a - E u ș i S i n e

Psihanaliza a început prin a fi o explorare a inconștientului. Conștient, inconștient și preconștient, au fost, astfel, categoriile de bază, cu care ea a lucrat, încercând să explice prin ele întreaga viață sufletească. Spre sfârșitul carierei sale Freud și-a dat însă seama că explicarea, pe care aceste categorii o oferă este adeseori insuficientă, iar faptele, pe care ele le cuprind, au tendința de a se centraliza și focaliza asupra unor nuclee diferite, al căror câmp de manifestare coincide foarte mult cu acela al conștientului, preconștientului și inconștientului, fără o fi totuși identic. Aceste noi nuclee, ridicate la prin-

cipii explicative fundamentale ale persoanei, sunt Eul, Supra-Eul și Sinele, cu care ne-am mai întâlnit la aspectul dinamic.

1. *Sinele*. Sinele este egal cu totalitatea pornirilor libidinale din inconștient, comune tuturor indivizilor. Caracteristicile sale fundamentale, după Freud, — așa cum ele sunt rezumate de către Healy-Bronner-Bowers (11) — sunt următoarele:

„El conține toate achizițiile filogenetice.
 E izvorul energiei instinctive a individului.
 Reprezintă marele rezervor al libido-ului.
 Instinctele vieții și instinctele morții luptă înlăuntrul său.
 E regiunea, hinterlandul pasiunilor, instinctelor și obișnuințelor,
 devenite aproape instinctive.
 E inconștient.
 Principiul plăcerii îl domină în întregime.
 Conduc de principiul plăcerii, el evită orice neplăcere și durere.
 El urmărește gratificarea pornirilor libidinale.
 E amoral, ilogic și nu are unitate de scop și aspirații
 Pornirile reprimare, refulate, ajung să facă parte tot din el”.

Caracterul său amoral provine din principiul plăcerii, care-l stăpânește cu deosebire. În consecință pornirile din Sine caută cu orice preț plăcerea, indiferent de căi și mijloace. Orice stă în calea acestor plăceri e obstacol ce trebuie înlăturat, indiferent care sunt normele morale și sociale, care au ridicat acest obstacol.

Caracterul ilogic e strâns legat de cel amoral. El provine din faptul că manifestarea pornirilor libidinale și asociațiile de idei și evenimente sunt lipsite de orice principiu logic. Logica sentimentelor, pe cât de irațională, pe atât de arbitrară, e singura logică cunoscută. În consecință lucrurile aflate pe calea plăcerii sunt asociate împreună și invers, indiferent de caracterele lor logice, adică de continguitatea în timp și spațiu, de principiul identității, contradicției sau terțiului exclus, etc. Logica autistă, în deosebi așa cum ea se manifestă în visuri, este expresia cea mai pură a logicei afective, căreia Sinele se supune.

2. *Eul*. El este rezultatul organizării vieții sufletești, în mod ierarhic și unitar, în așa fel încât pornirile libidinale sunt armonizate cu exigențele sociale — de care ne vom ocupa la Supra-Eu. Caracterul, așa cum l-am definit prin prisma concepției lui McDougall, este o expresie a sa. Eul e, pe latura de conștiință, ceea ce caracterul e pe latura de conduită. El are unitate în motivații și aspirații, se supune logicei, e moral, social,

fără a-și pierde însă caracterul de vital. El e sufletul, care unește materia cu spiritul, ținând — așazicând — balanța între pornirile instinctive, telurice, ce isvorăsc din adâncimile ființei noastre pământești și între aspirațiile nobile, spirituale, grație cărora tindem să ne ridicăm spre cer. El e — dacă ar fi să parafrazăm dictonul latin — expresie a ființei omenești și nimic din ceea ce este omenesc, nu-i e strein. Caracterele sale fundamentale — rezumate de Healy-Bronner-Bowers — sunt:

„Este o organizare coerentă a proceselor mintale.

Așa precum în Sine rolul fundamental e jucat de instincte, în Eu acest rol e jucat de percepția lumii dinafară, anume percepția normelor și legilor, după care ea se conduce.

Despărțirea dintre el și Sine nu este tranșată, radicală, ci treptată, continuă.

E reprezentantul lumii dinafară, adecă mandatarul ei.

Reprezintă ceea ce noi numim rațiune și balanță, sănătate.

E o entitate, care pornește din spre lumea dinafară în spre cea dinăuntru și începe prin a fi subconștient.

În natura sa este o precipitare a fixării erotice externe, asupra obiectelor dinafară; e format în cea mai mare parte din identificările, care succed diferitele fixări erotice neisbutite, neadmise de lumea dinafară și care tocmai deaceia au trebuit să fie părăsite; el e un rezervor al tuturor acestor amintiri.

Parte din el e conștientă, altă parte inconștientă; partea inconștientă, în momentul când devine conștientă, are efecte foarte puternice.

Regulează toate procesele sale; e, deci, propriul său regulator.

Represiunile pornesc din el; el e punctul lor de plecare.

El ține în frâu Supra-Eul, îndulcind exigențele sale hiper-morale și hiper-exigente.

Sublimarea are de obicei loc prin intermediul Eului; grație mediației sale energia libidinală erotică, îndreptată spre o persoană de sex dinafară, e transformată în energie erotică, narcisică, întreprătată spre propriul corp.

În somn el doarme, deși mai continuă, totuși, să mai exercite oarecare cenzură asupra visurilor.

El caută să fie moral.

În virtutea relațiilor sale cu sistemul perceptiv, în care este cuprinsă lumea dinafară, procesele mintale, interioare, sunt așezate în ordine, atât pe plan temporal, cât și pe plan spațial, puse fiind în acord și cu realitatea.

E în serviciul a trei stăpâni și în consecință este amenințat din trei părți: lumea externă, pornirile libidinale din Sine și severitatea Supra-Eulu.

Controlează modalitatea și descărcarea excitațiilor“.

În una din lucrările sale, publicate spre sfârșitul vieții lui, Freud revine cu o serie de precizări, privitoare la raporturile dintre Sine și Eu. Reproducem aceste precizări după rezumatul aceleiași lucrări a Drului Healy și a colaboratorilor săi:

„Sinele produce puterea care mână; Eul e instrumentul, mașina, roata, prin care această putere ajunge la scop.

Pornirile libidinale din Sine vreau gratificare imediată și nu sunt dispuse să aștepte, de unde și eșecul lor atât de des; Eul e pacient și precaut, el vede pericolul, care e iminent din cauza antagonismului dintre Sine și normele după care se conduce lumea dinafară și deaceea încearcă o mediație și împăcare.

Eul, în îndatoririle sale față de Sine, trebuie (a) să pândească momentul cel mai bun pentru gratificarea pornirilor libidinale, în așa fel, încât exigențele lumii dinafară să nu fie bruscate; (b) sfătuind — în același timp — Sinele să fie mai cumpătat, mai pacient și să se mulțumească cu mai puțin, eventual și cu substitute, compensații și chiar acestea numai la momentul prielnic, oportun.

Pe măsură ce Eul crește și se dezvoltă, el trebuie să învețe că există și o cale indirectă de gratificare a pornirilor libidinale, anume aceea, care „consistă în schimbarea condițiilor în lumea dinafară în așa fel încât noile condiții să fie mai înțelegătoare și binevoitoare față de pornirile atât de capricioase ale Sinelui, care e și rămâne un mare copil“. Aceasta este suprema performanță a Eului.

El apreciază când este oportun ca pasiunile să capete frâu liber și când e nevoie de anumite lupte și bravări, pentruca manifestarea lor să nu fie împiedecată. Acest discernământ este Alfa și Omega înțelepciunii practice.

Între Ego și Sine nu este o opoziție inerentă; în cazul persoanei normale, sănătoase, ele merg mână în mână.

În copilărie Eul e slab și puțin diferențiat de Sine, cu care în bună parte se confundă; în consecință el este capabil să intre deadreptul în panică în fața unei porniri libidinale puternice. Astfel în loc să-și îndeplinească funcțiunea sa de canalizare a pornirilor libidinale și de acordarea lor cu exigențele lumii, el fuge din calea ei, dându-i frâu liber, sau angajează lupta față de ea și o reprimă“.

3. Supra-Eul. El crește și se dezvoltă din Eu, anume din acea parte a Eului care se ocupă cu respectarea normelor sociale și morale. El se identifică cu aceste norme făcându-se avocatul lor și servindu-le cu cel mai mare zel posibil. Caracterile sale, așa cum ele sunt rezumate de Healy, sunt următoarele:

„El e în mare parte inconștient; e independent de Eul conștient și în mare parte inaccesibil lui.

E mai departe de conștient decât Eul.

Este „moștenitorul complexului Oedip”, adică un fel de precipitat al procesului de identificare cu părinții „într'un fel oarecare combinat împreună”.

E un fel de depozit al primelor fixări libidinale asupra obiectelor și persoanelor externe.

Reprezintă, totuși, o reacțiune împotriva preferințelor, legate de primele fixări de mai sus.

Are o serie de puncte de contact cu înzestrarea filogenetică a fiecărui individ, adică cu moștenirea arhaică, comună speței.

E un împrumut al Eului infantil din puterea părintelui, cu care copilul s'a identificat; acest împrumut e folosit, totuși, în reprimarea complexului Oedip.

Funcțiunea sa principală este critica, pe care el o exercită față de Eu, pe care îl găsește prea binevoitor cu Sinele, dușmanul său de moarte. De aci sentimentul de vină, pe care îl dă Eului, care ajunge să se simtă — din cauza acestui sentiment — un fel de complice cu Sinele.

El lucrează în felul unui imperativ categoric, care nu discută și cere totală supunere. De aci caracterul său compulsiv.

E una cu ceea ce în limbaj popular se numește conștiință.

Tinde să fie hiper-moral și titanic față de Eu.

El e totuși în strâns contact cu Sinele și uneori poate să acționeze față de Eu ca un reprezentant al Sinelui.

Altfel este foarte puțină comunicație între pornirile libidinale și exigențele Supra-Eului.

Știe mai multe asupra Sinelui decât asupra Eului.

E susceptibil de influențare și în perioada matură a vieții, deși altfel își păstrează dealungul întregii vieți caracterul fixării sale din prima tinerețe.

E o expresie permanentă a influențelor părinților.

Eul matur ajunge uneori în stare să domine Supra-Eul”.

Precizările de mai sus arată în mod, care exclude orice îndoială, natura socială a Supra-Eului. El nu e decât mandatarul normelor morale și sociale, sădite în persoana copilului din primii ani, în formă mai mult sau mai puțin imperativă. De aci și faptul că el este în cea mai mare parte inconștient. Sădirea normelor morale a început din prima copilărie, cu regularea nutriției, somnului și mai ales a sfincterului și a scaunului, apoi spălarea, îngrijirea îmbrăcăminteii, mâncarea cu furculiță și cuțit, însușirea bunelor maniere, respectul părinților etc. Este foarte probabil că identificarea cu părintele de acelaș sex are o foarte mare importanță. Este foarte îndoielnic însă că pentru acest lucru e absolută nevoie și de complexul Oedip. Această identificare se poate face și fără acest complex. În acest scop e suficientă influența socială, a familiei în deosebi, care reco-

mandă „fii cuminte ca tata”, „iubește pe tata, fiindcă el ne aduce de mâncare”, „ascultă de tata, fiindcă el e bun”, „fii cuminte că te spun lui tata” etc. Toate aceste recomandări, precum și prestigiul de care părintele se bucură în actuala organizare a familiei, sunt suficiente motive pentru a determina pe copil să vadă în el persoana cea mai însemnată, cu care să se complacă mai mult și pe care să-l imite în cea mai mare măsură.

Fig. 30 ilustrează în mod concret raporturile dintre Eu, Supra-Eu și Sine, așa cum ele sunt văzute de Healy, Bronner și Bowers.

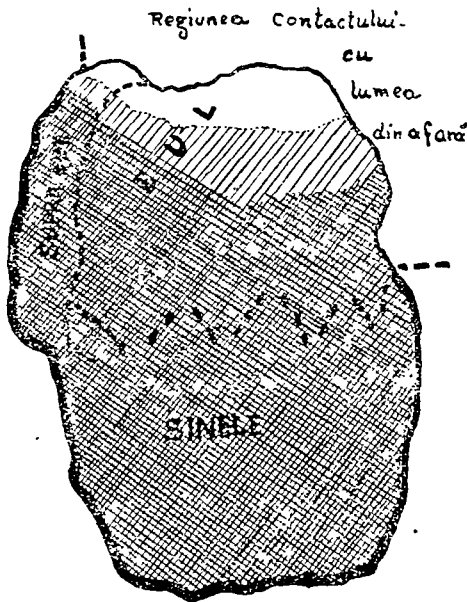

Fig. 30. — Raporturile dintre Eu, Supra-Eu și Sine.
După Healy, Bronner și Bowers (11).

Datorită faptului că altoirea normelor sociale începe din fragedă copilărie și se face pe bază de imitație, sugestie și învățare mai mult sau mai puțin inconștientă și nu pe bază de discuție și argumentare rațională, aceste norme ajung să fie, cu timpul — anume atunci când altoirea a prins —, realități mai mult interioare decât exterioare. Ele isvoresc și par să isvorască dinlăuntru, nu dinafară. Noțiunea de *introiecție* e destinată să specifice acest caracter interior al normelor sociale,

care au fost asimilate în interioritatea individului și astfel sădite, încât ele au prins viață în viața sa, devenind, așazicând, una cu el. Din realitățile interioare, obiective, ele devin — grație acestei introiecții — realități interioare, subiective; din *norme sociale* — cum ar zice Durkheim — ele devin *imperative morale* — cum ar spune Kant¹⁾). În acest mod respectarea lor nu e

¹⁾ După Durkheim conduita morală a individului e de origine strict socială. Anume ea e rezultatul condiționării sociale, care începe din fragedă copilărie și evident variază cu tipul de societate, în așa fel că ceea ce e tabu într'un tip de societate, e admis, și chiar recomandat, în altul și invers. Adulterul, de exemplu, e pedepsit cu moartea în unele societăți, dar e un act de atenție și favoare, acordată celor mai buni prieteni, în altele. În consecință revolta noastră, în caz de adulter, nu e expresia unui instinct ci rezultatul unei condiționări sociale, sădite însă atât de adânc în individ, încât ea pare că vine din însași inima ființei sale, așa cum ea e dată dela naștere. Ceea ce — spune Durkheim — l-a făcut pe Kant să afirme că legea morală face parte din însași ființa noastră, așa cum ea vine dela naștere. Cu alte cuvinte noi suntem morali, deoarece așa ne e firea, anume legea ei de bază, care e legea morală, dată sub formă de *imperativ categoric*. Acest caracter, spune Durkheim, într'adevăr există, atât numai că el nu e rezultatul eredității, ci produsul societății. Legea și baza morală a omului, e, deci, societatea, nu individul. Individul, așa cum e dat dela naștere, e pur și simplu amoral, și devine moral sau imoral, după cum e societatea, în care el trăiește.

Freud își însușește teza lui Durkheim. Atât numai că el, spre deosebire de Durkheim, consideră că *legea morală nu e, totuși, ceva exterior, ci ceva interior*. Anume ea e exterioară la început, în copilărie, adecă în momentul altoirii, dar e interioară mai târziu, în momentul actualizării. Pentru adult, deci, reacțiunea față de adulter e tot atât de interioară și puternică, cașicând ar fi înăscută, nu dobândită. Aceasta deoarece altoirea s'a făcut de mult, anume din fragedă copilărie, când sufletul era la început de desvoltare. În acest mod norma nu mai e luată în interior ca ceva *separat, adăugat*, alături de cele date dela naștere, ci ca ceva *altoit* în sensul strict al cuvântului, anume altoit pe dispozițiile ereditare și în așa fel încât condiționarea socială devine una și aceeași tulpină cu dispoziția ereditară. Aceasta datorită faptului că, în baza complexului Oedip, condiționarea socială e *cerută din interior și nu impusă din exterior*. Sădirea normelor morale e fructul *dorinței* copilului de a fi ca și părintele său și nu acela al constrângerii sociale, venite dinafară peste voința nativă a individului și în bună parte contra ei. În acest mod teza lui Durkheim primește o fericită completare. Misterul transformării unei realități exterioare într'una interioară primește o satisfăcătoare explicare, grație procesului de *introiectare*, derivat din complexul Oedip.

Explicarea lui Freud e, totuși, încă nesatisfăcătoare. După părerea noastră anumite norme morale cu caracter general, ca „să nu ucizi” etc. sunt atât de adânc înrădăcinate în ființa noastră, încât ele sunt, probabil, mai mult produsul unul comandament, venit din însași ființa noastră, așa

atât un fenomen de *constrângere*, venit dinafară, ci unul de *actualizare*, *împlinire*, venit din lăuntru. Aceasta tocmai grație faptului că sădirea și altoirea normelor sociale a devenit o realitate introiectată, și anume introiectată chiar în inconștient. Cel puțin în cea mai bună parte!

Ar fi, totuși, o greșală, dacă această introiectare am con-

cum ea e așezată dela naștere. Probă, dealtfel, și faptul că această normă e comună tuturor societăților, oricare ar fi tipul lor de așezare. În consecință între teza lui Durkheim și cea a lui Kanț înțelegem să luăm o poziție intermediară, susținând că legea morală e și înăscută și dobândită. (Ar fi greu să precizăm proporția de nativitate și condiționare. E — în orice caz — foarte probabil că proporția de condiționare e mult mai mare decât cea de nativitate, în așa fel că dreptatea e mai mult de partea lui Durkheim decât a lui Kanț). În acest fel, evident, renunțăm — și credem pe cea mai bună dreptate — și la antinomia dintre individ și societate sau la aceea dintre Sine și Supra-Eu, care la Freud joacă un rol atât de mare. Societatea — oricât de opusă ar fi ea uneori individului — e făcută, totuși, pentru individ și anume pentru nevoile sale interioare, care o cer, așa precum individul, la rândul său, e făcut și *el* pentru societate, *anume pentru traiul în comun*, indiferent de așezarea istorică și geografică a acestui traiu. Același lucru și în cazul Sinelui și al Supra-Eului. Dacă antagonismul dintre ele e, probabil, mult mai mare decât congruența, colaborarea, convergența, aceasta nu însemnează, că orice convergență lipsește. Nu, o atare convergență există și trebuie să fii cu totul orbit de anumite prejudecăți — fie ele chiar cu haină științifică — pentru a nu le vedea. „Creșteți și vă înmulțiți”, care e, în cele din urmă, cel mai de seamă imperativ categoric din Supra-Eu, merge în bună colaborare cu pornirea libidinală de iubire a eului și iubire a sexului opus. Societatea — și Supra Eul, care e avocatul ei — îngrădește și contrazice doar unele *forme de manifestare ale energiei vitale și nu energia înșasi*. Ea limitează metodele de conservare și dezvoltare ale individului, precum și pe acelea de înmulțire, dar nu însăși conservarea și dezvoltarea sau înmulțirea. Ea cere să nu furi, nu să nu mânânci, și să te înmulțești în cadrele căsătoriei, nu înafară de ea, dar nu mai mult. Iar aceasta o cere nu de hatârul ei ca atare — care ar putea să fie cu totul arbitrar pentru individ — ci *tocmai din grija pentru individ, anume din grija pentru toți indivizii*, fie ei cetățeni, fie soți, fie copii. Căsătoria și societatea e afacere între mai mulți; în consecință societatea nu vrea decât stabilirea unor anumite norme comune, care să *asigure libertatea fiecăruia, în așa fel și în așa măsură încât libertatea unuia să nu vină în contrazicere cu libertatea celorlalți și invers*.

Dar această colaborare dintre Sine și Supra-Eu e și mai mare grație funcțiunii de sinteză și balanță a Eului, care — după părerea noastră — e îndrudit cel puțin 51%, atât cu Sinele, cât și cu Supra-Eul. În acest mod dacă între Sine și Supra-Eu, există, probabil, 60—80% antagonism și doar 20—40% conlucrare, în schimb între Sine și Eu, pe de o parte și Eu și Supra-Eu, pe de altă parte, colaborarea întrece totdeauna antagonismul, 51% pentru colaborare fiind — credem limita minimă. De aci și faptul că individul

sidera-o (a) deplină ori (b) una și aceeași pentru toți indivizii sau (c) toate normele. De fapt deplină ea nu e nicicând, ci doar mai mult sau mai puțin deplină, anume după cum e vorba de o normă sau alta și de un individ sau altul.

Ea e mai mare în cazul normelor legate de imperativele categorice ale conviețuirii noastre împreună — cum e „să nu furi, să nu ucizi” și așa mai departe cu toate celelalte reguli de conduită din cele zece „porunci” și șapte „taine” — și e mai mică în cazul normelor recomandabile, cum sunt „ajută-ți deaproapele, cinstește pe bătrâni” și așa mai departe. Ea e mai mare, apoi, la indivizii crescuți în familii morale, în acord cu normele sociale, și mai mică la indivizii crescuți în familii în dezacord cu aceste norme.

Persoana cu normele aproape deplin introiectate se va purta în acord cu ele, oricare ar fi situația prezentă; celelalte, cu normele mai puțin introiectate, vor rămâne sub stăpânirea acestor situații. În consecință individul va fi blând cu cei blânzi, rău cu cei răi; el va fura la școală, dar nu va fura acasă, va minți pe profesor, dar nu pe colegi etc. Situația va avea, deci, o suficientă ascendență asupra individului, fiind — în acest caz — unul din factorii decisivi ai comportamentului. E cu deosebire meritul sociologilor americani *situaționaliști* — de care ne-am ocupat la sfârșitul capitolului trecut — de a fi dovedit și accentuat această importanță a situației. De fapt, însă, după acești sociologi, situația e decisivă totdeauna. Deci și atunci când introiecția e puternică și chiar și atunci când e vorba de ereditate. Aceasta desigur e o greșală, o foarte mare greșală, dovedită de întreaga orientare contemporană a psihologiei persoanei.

Faptul că în unele cazuri situația e dominantă, nu înseamnă nicidecum că situația e dominantă în toate cazurile și invers. Comportamentul uman, de fapt, e determinat totdeauna și de situație și de ereditate, precum și de introiecție sau situațiile

— oricât de împărțit ar fi el în Sine, Eu și Supra-Eu — el e, totuși, individ, adică unitate, anume cu atât mai definită, cu cât individul e mai sănătos și invers, sănătatea fiind una cu integrarea. Și ceea ce mai înseamnă că în psihologie — în bună măsură chiar și în psihiatrie — avem, în cele din urmă, de a face cu *individul* — în primul rând cu individul — și numai apoi cu cele trei straturi fundamentale, din care el se compune. Aceste straturi trebuiesc, deci, luate ca ceea ce ele cu adevărat sunt — și numele arată — iar nu ca entități *solipsiste*, din a căror asociere ar deriva persoana. Persoana e și rămâne unitatea lor supra-ordonată.

din copilărie, altoite în natura individului. Uneori, desigur, predomină ereditatea, alteori situația și alteori introiecția. Noțiunea de introiecție, preconizată de Freud, are marele merit de a fi aruncat o excelentă punte de legătură între situație și ereditate, care sunt oarecum poli opuși.

În această lumină privind lucrurile, „să nu ucizi” e, probabil, aproape jumătate, dacă nu mai mult, ereditate, 30—40 % introiecție și câteva procente situație, în vreme ce „ajută-ți deaproapele” e, probabil, doar câteva procente ereditate, 60—80 % introiecție și aproximativ 10 % — să zicem — situație, iar „să nu furi” cam tot atâtea procente ereditate, 60—75 % introiecție și 15—18 % situație, etc.

4. *Interacțiunea dintre Eu, Supra-Eu și Sine.* Între Sine, Eu și Supra-Eu, există o continuă interferență. Sinele vrea satisfacerea tuturor pornirilor sale, Supra-Eul admite doar câteva și numai în anumite forme sociale accesibile, iar Eul încearcă o operă de împăciuire, îmblânzind pornirile din Sine și îndulcind exigențele morale din Supra-Eu, în așa fel încât *Forma* — cum ar zice Pirandello — să nu sufoce *Vieța*, iar *Vieța* să nu distrugă *Forma*. În această operă de sinteză, echilibru și împăciuire, Eul dă uneori dreptate mai mult Sinelui, alteori mai mult Supra-Eului. În primul caz avem indivizii predispuși spre boemie, lipsiți de organizare, pradă ispitelor și pornirilor, care-i stăpânesc în mod capricios și lipsit de logică; în al doilea caz indivizii pedanți, formalști și dogmatici, predispuși spre filistinism, punctuali, organizați etc. până la a distruge *Vieța*. Între ei avem indivizii cumpăniți, oameni în sensul cel mai adecvat al cuvântului, cărora dictonul latin *Homo sum et nihil umanum a me alienum puto*, li se potrivește în sensul cel mai larg al cuvântului.

Echilibrul dintre Sine și Supra-Eu, evident, este o operă în timp. El începe din fragedă copilărie, când Eul ține loc și Supra-Eului și continuă apoi dealungul copilăriei, când apare și Supra-Eul. În general Supra-Eul nu reușește nicidecum să controleze toate pornirile din Sine. Anumite porniri rămân înafară de controlul său. Ele constituiesc partea de *infantilism* și copilărie a fiecărei persoane mari. Numărul pornirilor libidinale, controlate de Eu și Supra-Eu, este în creștere la persoanele nevropate și ajunge să distrugă aproape în întregime atât Supra-Eul, cât și Eul, cu excepția Eului infantil, din prima copilărie, la care bolnavul mintal revine și se fixează. Fig. 31, preconizată

de Hendricks (12), încercă o ilustrare concretă a raporturilor dintre Sine, Eu și Supra-Eu la copii și adulți, anume la adulții sănătoși, la cei neurotici (isterici și psihastenici) și la cei psihotici (schizofrenici și maniaco-depresivi).

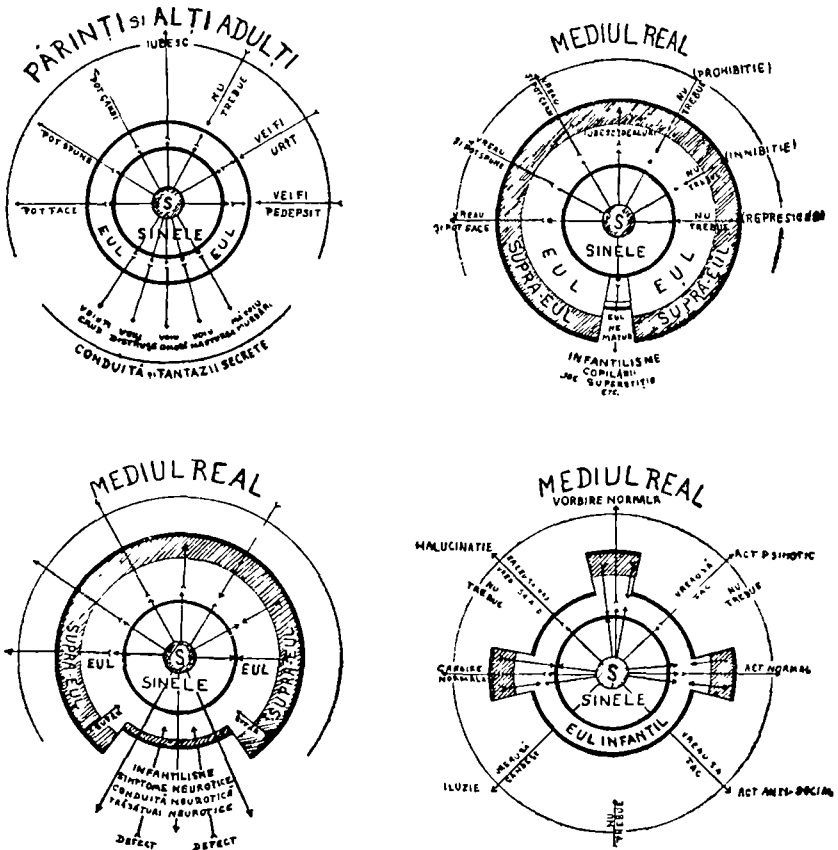

Fig. 31. — Relațiunile dintre Sine, Eu și Supra-Eu: la copiii (A), adulții normali (B), adulții neurotici (C) și psihotici (D). (După Hendricks, 12).

„A, în copilărie nu e Supra-Eu, iar Eul încearcă să ducă la bun sfârșit dorințele Sinelui, în măsura în care mediul, anume părinții și ceilalți adulți cu care copilul vine în contact, nu se opun. Opunerea lor e indicată prin săgeți centripetale. Săgețile centrifugale arată dorințele Sinelui.

B, la adulții normali, Supra-Eul interzice anumite acte, gânduri etc. Orice Supra-Eu are, totuși, anumite goluri, prin care anumite porniri din reacțiunile infantile, emanate din Sine, pătrund. Cel puțin din când în când.

C, adultul neurotic are atari goluri mult mai mari, în așa fel încât o bună parte din pornirile libidinale din Sine nu țin seamă de mediu și Supra-Eu.

D, psihoticul, din Supra-Eu nu au mai rămas decât fragmente, în așa fel încât pornirile libidinale sunt relativ libere, fără frâu. De aci delirul, halucinațiile și actele disociate, care caracterizează pe psihotic¹.

Activitatea Sinelui și cea a Supra-Eului, sunt — după Freud — acțiuni eminentamente antagoniste. Sinele caută plăcerea, Supra-Eul datoria; primul vrea gratificarea instinctelor, celalalt respectarea normelor sociale; unul e moral, celalalt amoral etc. Gândirea dichotomică, bipolară, este una din trăsăturile cele mai caracteristice și esențiale ale gândirii psihanalitice, fie că e vorba de Freud, fie de Jung, ori Abraham, Jones, Rank, Alexander, etc.

Departate de noi gândul de-a contesta antagonismul dintre Sine și Supra-Eu. O atare încercare ar fi dela început condamnată; ar fi să cărăm apă cu vase fără fund, cași Tantalus. Atât numai că antagonismul — oricât ar fi el de predominant — nu e singurul. Colaborarea — oricât ar fi ea de redusă — e realitatea sa complementară. Iar vieța rezultă tocmai din colaborarea acestor forțe antagoniste, dar complementare, anume parțial antagoniste și parțial complementare. E foarte probabil că acțiunea antagonistă predomină pe cea convergentă; ea nu o suprimă însă nicicând. Prima poate fi de 80% și chiar mai mult, iar cealaltă de 20% sau mai puțin. Prezentă însă ea e totdeauna. În cele mai multe cazuri ideea de datorie merge, e drept, contra ideii de plăcere; uneori ea merge, totuși, și paralel. E cazul cu datoria de a ne desvolta cât mai mult personalitatea, care mângăie atât de plăcut iubirea propriului eu, precum e și cazul datoriei de conservare a speței, care e paralelă — în parte cel puțin — cu pornirea sexuală etc. Deaceia a vedea persoana numai ca o luptă pe vieța și pe moarte între pornirile libidinale din Sine, date dela naștere și între imperativele morale din Supra-Eu, sădite de societate, însemnează a o vedea unilateral. Și, deci, greșit. Vieța nu e numai luptă, ci și pace; ea nu e numai discordie, ci și armonie. Ea e, de fapt, un amestec de melodie împletită cu elemente discordante, mai mult sau mai puțin turburătoare¹).

¹) Asupra acestei chestiuni am insistat și în Cap. III, în legătură cu dinamica persoanei. Fig. 8 ilustrează atitudinea noastră.

Uneori tonurile opuse, discordante, copleșesc pe cele înrudite, asemănătoare. E cazul persoanelor „blestemate dela naștere”, a căror instincte se luptă pe vieață și pe moarte, neputând ajunge la înțelegere. Atât între ele înșile, cât și între ele, pe de o parte, și normele sociale, pe de altă parte. Din aceste persoane se recrutează criminalii și nebunii. Ei sunt persoanele a căror integrare, întreprinsă de Eu, nu a reușit.

Alteori armonia domină discordanța; acordul copleșește dezacordul. E cazul firilor fericite, care pornesc cu dreptul din momentul nașterii. Pornirile lor libidinale se împacă unele cu altele și toate împreună cu imperativele sociale. Eul a reușit în misiunea sa. Acestea sunt persoanele cumpănite, lipsite de conflicte puternice, urmărite de noroc.

Între aceste două extreme se grupează restul indivizilor, care reprezintă majoritatea omenirii. Ei sunt indivizii mai mult sau mai puțin sănătoși, fericiți, armonici, sau turburați, frământați, neliniștiți. Una și aceeași constituție nativă, într'un mediu mai potrivit va ajunge în grupa persoanelor mai fericite, într'un mediu mai rău în grupa persoanelor mai dezechilibrate. Variația e — și din acest punct de vedere — legea firii.

Dar această variație nu e numai individuală, ci și colectivă; ea nu se referă numai la indivizii din sânul uneia și aceleiași societăți, ci și la diferitele tipuri de societate. La unele societăți colaborarea dintre Sine, Eu și Supra-Eu, e mai mare; la altele mai mică. Cercetările lui Malinowski, Mead etc. arată, de exemplu, într'un mod care exclude orice putință de îndoială, că integrarea celor trei componente fundamentale ale persoanei este mult mai desăvârșită la primitivii din Melanesia și mult mai puțin reușită la popoarele culte din Europa și America. Balanța sufletească a primitivilor din Melanesia și felul cum ei au rezolvat problema integrării sexuale sunt atât de reușite încât schizofrenia, de pildă, e o apariție necunoscută. Aceasta în contrast cu populația cultă din New York, Paris sau Londra, unde ea bântue aproape cași tuberculoza. Deaceea unii au și vorbit de „epoca noastră nevropată”, socotind că civilizația și cultura însemnează nu numai mai mult sifilis și tuberculoză, ci și mai multă nebulie, nevroză. Aceeași idee — dar în forme mult mai atenuate — o găsim la Freud (9), care vorbește de sentimentul de înăbușală, atât de inconfortabil, pe care cultura ni-l dă.

Lucruri asemănătoare constatăm și în cadrul claselor so-

cială. Integrarea sufletească a țăranului e mai deplină decât cea a orășanului; a medicului mai mare decât a preotului sau profesorului, a bărbatului mai mare decât a femeii și așa mai departe. Totul depinde de exigențele imperativelor categorice din Supra-Eu, care pot fi (a) mai multe sau mai puține și (b) mai exigente sau mai puțin exigente. Integrarea — și deci sănătatea mintală — e mai mare în cazul când imperativele din Supra-Eu sunt mai reduse și mai blânde — cum e cazul cu medicul, laicul liber profesionist, săteanul — și mai redusă, atunci când imperativele din Supra-Eu sunt mai exigente, mai categorice și mai multe — cum e cazul cu preotul, femeia, profesorul, etc.¹⁾.

B I B L I O G R A F I E

1. ABRAHAM, K., *Selected Papers*. Hogarth Press. London. 1927.
2. ADLER, A., *Praxis und Theorie der Individualpsychologie*. Bergmann. München. 1924.
3. ADLER, A., *Ueber den nervösen Charakter*. Bergmann. Wiesbaden. 1912.
4. ADLER, A., *Menschenkenntnis*. Hirzel. Leipzig. 1912.
5. ALEXANDER, F., *Psychoanalysis of the Total Personality*. Nerv. & Ment. Disease Publ. N. Y. 1930.
6. DEUTSCH, H., *Zur Psychologie der weiblichen Sexualfunktion*. Intern. Psychoan. Verlag. Wien. 1925.
7. FENICHEL, O., *Outline of Clinical Psychoanalysis*. W. W. Norton. N. Y. 1934.
8. FREUD, S., *Gesamellte Schriften*. Vol. I—X. Intern. Psychoan. Verlag. Wien. In special: *Vorlesungen*, Vol. VII, *Traumdeutung*, II și III; *Neurosenlehre*, VIII; *Drei Abhandlungen über Sexualität des Kindes*.
9. FREUD, S., *Das Unbehagen der Kultur*. Intern. Psychoan. Verlag. Wien. 1930.

¹⁾ Ar fi, totuși, o mare greșală dacă din aceste fapte am trage concluzia că idealul nostru, al celor culti, e fuga de cultură și civilizație și reîntoarcerea spre formele de viață mai simplă. Regresiunea, adecă inversarea evoluției, e semn de *agravare* a boalei și nu de vindecare. De aceea nu ne rămâne decât mersul înainte, dar cu *atenție, cu mult mai multă atenție*, la potrivirea civilizației și culturii cu fondul sufletec din care ea a purces cândva, în trecutul îndepărtat, care se confundă cu însuși începutul omenirii. Sinele, Eul și Supra-Eul vor trebui, deci armonizate din nou, dar fără a renunța la complexitatea și bogăția aproape imensă a Eului și Supra-Eului cult, care face mândria veacului ce-l trăim. Deci, fără a renunța la Goethe, Beethoven, Rodin, Eminescu, Thomas Mann, Wordsworth, Bergson, O'Neill și toți ceilalți străluciți exponenți ai culturii noastre, care trebuiesc urmați și depășiți, nu lăpădați!

10. GRODECK, G., *The Book of It*. Nerv. & Ment. Disease. N. Y. 1928. Cea mai populară scriere.
11. HEALY, BRONNER, BOWERS, *The Structure and Meaning of Psychoanalysis*. Knopf. N. Y. 1930. Lucrare de valoare cu totul excepțională pentru specialist.
12. HENDRICKS, I., *Facts and Theories of Psychoanalysis*. Knopf. N. Y.
13. JONES, E., *Papers on Psychoanalysis*. Tindal & Cox. London. 1923.
14. JUNG, K., *Psychology of Dementia Praecox*. Nerv. & Ment. Disease. Publ. Co. N. Y. 1914.
15. JUNG, K., *Psychologische Typen*. Rascher. Zürich. 1921.
16. JUNG, K., *Wandlungen und Symbole der Libido*. Deuticke. Leipzig. 1925.
17. MALINOWSKI, M., *Sex and Repression in Savage Society*. Harcourt Brace. Co. N. Y. 1927.
18. MEAD, M., *Coming of Age in Samoa*. Gardner City. N. Y. 1928.
19. MEAD, M., *Sex and Temperament in three Primitive Societies*. Morrow. N. Y. 1935.
20. MORTON PRINCE, *Clinical and Experimental Studies in Personality*. Sci. Art. Publishers. Cambridge. 1929.
21. POINCARÉ, H., *Science et Méthode*. Flammarion. Paris. 1909.
22. RANK, O., *Art and Artist. Creative Urge and Personality Development*. Knopf. N. Y. 1932.
23. STEKEL, W., *Peculiarities of Behaviour*. Liveright. N. Y. 1924.
24. *The Unconscious: a Symposion*. Ed. Dumer. Knopf. N. Y. 1928.

PARTEA A III-A

STRUCTURA PERSOANEI

Odată ce variabilele fundamentale ale persoanei au fost izolate și definite în principalele lor aspecte, urmează acum să trecem la cea de a doua problemă centrală din psihologia persoanei, anume la *relațiile dintre aceste variabile, cu scopul de a desprinde structura și arhitectonica, cărora ele se supun*. Capitolele ce urmează încearcă precizarea acestei structuri, așa cum ea a fost abordată de tipologie, biotipologie și analiza factorială. Capitolul final va rezuma concluziile, care se desprind din capitolele precedente, și va schița atitudinea noastră față de această problemă de bază — cea mai de bază — a psihologiei persoanei, precum și a psihologiei teoretice în general.

Capitolul VIII

T I P O L O G I A

Am văzut în capitolul introductiv cum psihologia, constituită ca știință experimentală, cu metode strict analitice, era cu totul inadecvată pentru înțelegerea persoanei umane, așa cum această persoană se manifestă în artă, istorie, viață economică și socială. Ea era mai mult o știință a senzațiilor și prea puțin a structurii sufletești, care stă la baza persoanei și-i determină conduita, diferită de a oricăror ale persoane.

Una dintre primele reacțiuni contra acestei psihologii analitice a senzațiilor a fost psihologia lui *Dilthey*. Pornind dela nevoia înțelegerii persoanei, așa cum ea apare în creațiile de artă, filosofie și istorie, el a preconizat o psihologie nouă, pe care a botezat-o cu numele de *psihologia înțelegerii*. Spre deosebire de psihologia experimentală analitică, numită de el *psihologie explicativă*, care pleacă dela senzații, căutând să explice fenomenele sufletești și individul ca o asociere a lor, psihologia înțelesului pleacă dela individ și caută să înțeleagă manifestările sale ca părți integrate în mod organic în unitatea lui. Pornită pe acest drum ea se ocupă cu individul concret, pe care-l găsim în viața de toate zilele și nu cu individul abstract, existent doar în mintea noastră, și socotit ca o sumă de caractere generale, pe care le întâlnim la toți indivizii.

Apucat pe această cale Dilthey și-a dat însă seama că noua psihologie, pe care el a căutat să o formuleze, nu poate rămâne, totuși, la individ. Aceasta ar însemna să renunțe la orice generalizare a cunoașterii și prin aceasta la însăși ideea de știință. În consecință el a căutat un drum intermediar, între abstracțiile psihologiei experimentale și numărul imens al indivizilor concreți, reali. Acest drum a fost găsit în vechea idee de *tip*, a cărei origine probabil merge până la Platon și Aristotel, dacă nu chiar mai departe.

Noțiunea de tip se referă la aceea de clasă, anume la clasa, pe care o putem distinge în lăuntru al uneia și aceleiași spețe. Cu referire la om ea e, deci, mai concretă decât cea de individ în general și mai abstractă decât cea de individ concret, ținând așa zicând un just echilibru între ele. În consecință psihologia tipologică încearcă un drum mijlociu între abstracțiile psihologiei generale, care pierd aproape orice contact cu realitatea concretă a individului și psihologia fiecărui individ în parte, care e refractară la orice proces de generalizare și abstracție, atât de inerent științei, fiind oarecum însăși rațiunea ei de a fi.

De fapt însă această idee de just echilibru și potrivită poziție intermediară între individul concret și cel abstract, nu e singura proprietate a noțiunii de tip. Mai există și a doua, care — ulterior — s'a dovedit a fi mult mai importantă decât întâia. E ideea de *structură*. Caracterul de bază, în funcție de care tipul e definit, se leagă cu alte caractere și anume în *conformitate cu anumite norme de polaritate și simetrie*, în așa fel încât toate împreună reprezintă totdeauna o structură bine definită. Această structură se aplică tuturor indivizilor care fac parte din același tip. Pornirile, funcțiunile și trăsăturile lor se leagă în același fel. În virtutea acestei structuri prezența unui caracter e un indiciu pentru prezența celorlalte și invers.

În baza acestei structuri, care stă la baza noțiunii de tip, generalizarea cunoașterii e posibilă nu numai dela un individ la altul, ci și dela un caracter la altul, în măsura în care caracterele se constelează împreună, formând o structură comună. Știința, socotită ca economie de cunoaștere, e, astfel, posibilă; ideea de clasă și cea de structură pe care noțiunea de tip se bazează, o fac cu puțință¹⁾.

Metoda tipologică s'a bucurat — și încă se bucură — de foarte mult succes. Cu deosebire în Germania. Numărul diferitelor sisteme tipologice e foarte mare²⁾. Aproape nu există

¹⁾ Pornind dela această posibilitate de generalizare a cunoașterii tipologice, Dilthey (5) și urmașii săi, Spranger (13), Jaspers (9), precum și ceilalți tipologi de proveniență teoretică diferită, au mers chiar mai departe, susținând că metoda tipologică e singura metodă de cunoaștere și pătrundere a sufletului omenesc, spre deosebire de metoda analitică, explicativă, adecvată fenomenelor naturii fizice.

²⁾ Chiar mult mai mare decât trebuie. Ceeace constă în o vădită probă a slăbiciunii lor, mulțimea soluțiilor fiind totdeauna o probă că drumul apucat e în bună parte greșit.

aderent al psihologiei tipologice, care nu să aibă și tipologia sa.

În cele ce urmează vom insista în mod mai deosebit asupra a două din ele, care s'au bucurat și se bucură de cea mai largă popularitate. Ele sunt preconizate de Jung și Spranger. Întâia — tipologia lui Jung — lucrează cu criterii strict psihologice; cea de a doua — tipologia lui Spranger — cu criterii sociale, pornind dela categoriile fundamentale de valori. În capitolul următor ne vom ocupa mai pe larg cu diferitele sisteme *bio*-tipologice, care încearcă definirea tipului de bază prin criterii biologice, psihologice și sociale. Accentul în expunere va cădea pe ideea de structură, pe care o socotim nespuse de valoroasă și de care ne vom ocupa mai pe larg în capitolul referitor la contribuțiile analizei factoriale¹⁾.

T i p o l o g i a l u i J u n g

Tipologia lui Jung e fără îndoială cea mai cunoscută și populară. Noțiunea de introversiune și extroversiune și tipurile legate de variațiile ei dichotomice au intrat în limbajul de toate zilele.

Pornind dela experiența sa clinică Jung a observat că între demență și isterie există o serie de deosebiri mai mult sau mai puțin opuse. Această opoziție devine mai evidentă atunci când ea e considerată în legătură cu atitudinea bolnavului față de lumea sa exterioară. Bolnavul isteric se caracterizează printr'o sensibilitate cu totul exagerată față de lumea exterioară, pentru care dementul arată o indiferență totală. Privind lucrurile mai deaproape prin prisma noțiunii de Libido, luată în sensul larg de elan vital sau voință de a trăi și a fi fericit, putem spune că în cazul isteriei avem de a face cu o tendință centrifugală a elanului, iar în cazul demenței cu una centripetală. În urmare la această direcție de orientare a energiei libidinale, voința de viață a istericului e îndreptată în spre lumea exterioară; dorințele, trebuințele și aspirațiile sale sunt legate de semenii și societate, având de a face cu iubirea și ura lor. Dim-

¹⁾ În ceea ce privește valoarea celeilalte idei, de poziție intermediară între individul abstract și concret, avem foarte mari rezerve. Ele au fost expuse în Cap. III din *Elemente de Psihometrie*. Asupra lor vom reveni pe larg în volumul menit să completeze această lucrare, *Cunoașterea persoanei*, în care ne vom ocupa de diferitele metode de cunoaștere a persoanei umane.

potrivă, voința de viață a dementului precoce e îndreptată asupra individului însuși; dorințele și aspirațiile sale privesc interiorul său. Dementul este cu totul prea puțin incomodat de iubirea sau ura semenilor, de stăpânirea sau nestăpânirea lor. Lumea dementului precoce e lumea interiorității sale, adică lumea sa însăși; el evită societatea și semenii, retrăgându-se în el însuși; lumea sa interioară e singura care-l mulțumește și orice încercare de scoatere afară din ea îl supără și enervează. Gândirea sa e — cum a spus Bleuler (4), dela care Jung în bună parte pleacă — prin excelență autistă, dependentă de exigențele psihologice din interior și cu desconsiderare față de acele logice, dependente de exterior. Gândirea istericului, dimpotrivă, e realistă și naivă; ea ține seamă aproape numai de exterior, anume de aparențele sale cu deosebire. În concluzie la toate aceste caracterizări Jung socoate că atitudinea istericului e o atitudine extrovertită, cu centru de interes și atenție înafară, în vreme ce atitudinea dementului e o atitudine introvertită, cu centrul de atenție și interes spre interior. E vorba de două boli, cu două lumi, mai mult sau mai puțin, opuse.

Regularitatea fenomenelor de mai sus l-a determinat pe Jung să cerceteze dacă nu cumva în dosul celor două boli se ascund două tipuri umane, fundamental deosebite, și care ar putea fi găsite și verificate și la oamenii normali. O îndelungată observație a oamenilor normali și mai ales unele îndelungate studii asupra diferitelor încercări tipologice făcute în filosofie și artă, l-au dus la un răspuns afirmativ.

Mulțimea nenumărată a oamenilor poate fi repartizată în două tipuri fundamentale: *tipul introvertit* și *tipul extrovertit*. Indivizii aparținători tipului extrovertit manifestă un interes primordial pentru lumea dinafară. Atitudinea semenilor, mediul social și cosmic, determină imediat modul lor de a fi, bucuriile și tristețile lor. Lumea dinafară e un fel de magnet, care atrage și concentrează tot interesul lor. Invers la indivizii aparținători tipului introvertit. Lumea dinafară n'are valoare decât în măsura în care e legată nemijlocit de lumea interioară. Lucrurile și fenomenele exterioare interesează numai atât, cât intră în sfera de acțiune a acestui centru magnetic intern.

Realitatea acestor două tipuri se poate verifica foarte ușor în fiecare domeniu de activitate omenească. Cele două tipuri au fost observate și de alți foarte mulți filosofi, în legătură cu diferitele domenii de activitate filosofică, artistică și

științifică. Printre cei mai importanți filosofi, care și-au dat seama de realitatea acestor două tipuri, sunt Schiller, Nietzsche, James, Worringer, Ostwald, etc. *Schiller*, în studiile sale estetice, distinge între tipul nativ și tipul sentimental. Primul este orientat în spre natură și lumea dinafară. Trăsăturile sale se aseamănă cu acelea ale tipului extrovertit. Tipul sentimental se identifică cu tipul introvertit. Atenția sa e îndreptată asupra lumii interioare. Tipul dionisiac al lui *Nietzsche* corespunde tipului extrovertit, iar cel apolinic tipului introvertit. Aceeași corespondență în ce privește tipologia lui *Worringer*. Artistul, la care predomină empatia, se identifică cu tipul extrovertit; dimpotrivă, tipul de artist, caracterizat prin abstracție, se identifică cu tipul introvertit. Distanța făcută de *James* între filosofi empiriști și raționaliști, corespunde deasemenea distincției dintre extrovertit (empirist) și introvertit (raționalist). Deosebirea între două tipuri s'a făcut și în știință. Tipul omului de știință romantic și tipul omului de știință clasic, fixate și precizate de *Ostwald*, corespund tipului extrovertit (romantic) și celui introvertit (clasic). Faptul că realitatea celor două tipuri a fost precizată în același fel și de către alți mulți gânditori, în legătură cu alte domenii, pledează strălucit pentru socotirea celor două tipuri ca două realități, de care nu putem să ne îndoim.

Formează cele două tipuri două categorii de oameni fundamental deosebite, între care orice trecere să fie cu neputință? Categorie nu, răspunde Jung. Dimpotrivă, după părerea sa, cele două tendințe, isvorite din libido, tendința introvertită și extrovertită, se află în fiecare om. La unii predomină una, la alții cealaltă. Predominarea exclusivă a unei singure tendințe se poate constata numai în cazurile patologice, nu și în cele normale. Fapt foarte explicabil, o atare predominare exclusivă făcând vieța normală cu totul imposibilă. Intre cele două tipuri poate să existe chiar un perfect echilibru. Sunt cazurile normale prin excelență. În restul cazurilor, care sunt cele mai numeroase, predomină mai mult sau mai puțin una sau alta din cele două tendințe. Predominarea e în funcție de cauze interioare, de ordin constituțional, precum și în funcție de cauze exterioare, dependente de mediul înconjurător. În măsură mai mică însă. Conștiința e o manifestare a tendinței dominante. Tendința refulată se resimte foarte puțin, ea fiind reprimată, în inconștient. Tendința refulată în inconștient nu încetează de a influența însă manifestările conștiinței. Dimpotrivă acțiunea ei

asupra conștiinței nu încetează un moment. Rolul acestei acțiuni a tendinței din inconștient e contrabalansarea tendinței dominante din conștiință, cu scopul excluderii predominării ei exclusive, care ar periclita viața și adaptarea la mediu. Prin aceasta, inconștientul are rolul unui fel de regulator al vieții conștiente, cu scopul înlăturării cu orice preț a tiraniei unei singure tendințe. În consecință atunci când conștientul e introvertit, inconștientul e extrovertit și invers.

Descrierea celor două tipuri, făcută de Jung, și precizările legate de ea au avut un foarte mare răsunet. Introversiunea și extroversiunea și cele două tipuri legate de ele au devenit noțiuni excepțional de răspândite și populare. O serie de psihologi americani, printre care Laird, Marston, și cu deosebire Heidbreder, au încercat să sistematizeze simptomele și trăsăturile specifice celor două tipuri, căutând — apoi — să le măsoare cu ajutorul unor chestionare. În cele ce urmează dăm o listă a caracterelor specifice introvertitului, așa cum ele rezultă din chestionarul întocmit de Heidbreder (7, pp. 19—131):

I n t r o v e r t i t u l

1. Limitează cunoștințele sociale la câteva persoane.
2. Se ofensează ușor și e foarte sensibil la orice fel de aprecieri făcute la adresa sa.
3. Suspicionează foarte mult intențiile altora.
4. E îngrijat de necazuri, care ar putea să i se întâmple.
5. Se complăce în compătimirea de sine, atunci când lucrurile merg rău.
6. Se incurcă ușor; în momente de bucurie sau necaz își pierde capul.
7. La diferite reuniuni sociale preferă să stea îndărăt; evită rolul de conducător în afaceri și amuzamente.
8. Față de alții are o atitudine foarte critică.
9. Preferă să lucreze mai mult singur, decât cu alții, deasemenea preferă lucrul, care nu-l aduce în contact cu lumea.
10. Are schimbări de dispoziții în bine sau în rău fără cauză reală și vizibilă.
11. E meticulos; e foarte îngrijit și curat în îmbrăcăminte și ține enorm de mult la ceace-i aparține lui, evitând cu neplăcere împărțirea cu alții.
12. Roșește ușor; e foarte conștient de sine.
13. Dă foarte mare atenție la gura lumii.
14. Se exprimă mai bine în scris decât în vorbă.
15. Ii place disciplina și ordinea.

16. Iși limitează cunoștințele la persoane aparținând aceleiași sex.
17. Evită orice ocazie de a vorbi în public. Se exprimă cu greu.
18. E un radical; în loc să se adapteze lumii, vrea să o schimbe, adaptându-și-o lui.
19. Spune lucrurile pe față, indiferent dacă adevărul lor supără sau nu.
20. E meditativ; îi place să se ocupe de el însuși și de gândurile sale proprii.
21. Preferă jocurile și întrecerile intelectuale celor atletice.
22. E foarte mândru și sensibil față de orice ar afecta onoarea sa.
23. Are dese reverii; visează în amiaza mare.
24. E egoist.
25. Îi displace și evită orice proces de vânzare sau persuasiune, pentru că cineva să adopte vreun punct oarecare de vedere (cu excepția chestiunilor legate de religie, în care-i place să facă prozeții).
26. E sentimental.
27. Preferă să trăiască viața din cetit decât pe cea din realitate.
28. E foarte prudent cu prietenii pe care-i alege; înainte de a-și face pe cineva prieten, vrea să-l cunoască pe deplin.
29. Fuge de acțiuni, care cer inițiativă și nervi.
30. Preferă să facă orice în felul său propriu; ezită să primească sau să dea ajutor.
31. Vorbește cu sine însuși.
32. Simte o mare plăcere scriind despre sine însuși.
33. Ține jurnal personal.
34. Tremură în fața unei crize.
35. Dacă se deranjează pentru cineva, atunci aceasta o face numai pentru prieteni intimi sau rude.
36. E discret și retras; nu vorbește ușor și cu spontaneitate.
37. Are predilecție față de idei și lucruri excentrice.
38. Lucrează cu opriri și începuturi, nu continuu.
39. Dacă a pierdut ceva, se obișnuiește foarte greu cu gândul pierderii și e indispus multă vreme.
40. Disprețuește propriile sale aptitudini, dar față de alții se arată ca și când ar fi deplin mulțumit.
41. E distrat.
42. Ezită să ia vreo hotărâre oarecare chiar în chestiuni obișnuite, de toate zilele.
43. Crede în „cura mintală“ și înclină spre o filosofie idealistă, care pune sufletul deasupra materiei.
44. Retranscrie scrisorile și le recitește înainte de a le trimite.
45. E încet în mișcări.
46. E stăpânit mai mult de rațiune decât de emoții; găsește scuze la orice.
47. În literatură și artă prețuește mai întâiu de toate forma.
48. Face greșeli în judecățile despre caracterul și aptitudinea altora.
49. E sgârcit și foarte prudent și dificil în a da împrumut.
50. E afemeiat (dacă e bărbat și invers).
51. E persistent în atitudinile și credințele sale.

52. Ii place lucrul, care cere paciență și meticuloșitate.

53. E foarte conștiincios.

Contrarul acestor trăsături, bineînțeles, ne dă profilul psihologic al extrovertitului.

Precizările făcute de Heidebreder, precum și acele datorite lui Laird, Marston și alți cercetători americani, au darul de a defini în mod precis comportamentul introvertitului și extrovertitului în diferite situații specifice, cu caracter concret. Această precizare cu atenție la diversitatea situațiilor concrete aduce însă cu sine oarecare pierdere din vedere a esențialului acestor două tipuri, care are nevoie să fie definit mai deaproape, în funcție de câțiva numitori comuni. Acești numitori comuni ar fi după Allport (1, pp. 419—20) următorii:

„Extroversiunea implică:

preferință pentru participarea la lumea obiectivă (socială) a realității și pentru preocupările practice;

realismul drept cheie de boltă pentru lucru și comunicare;

vieță afectivă mai puțin fină; expresiune spontană și naturală în sfera emoțională;

desconsiderarea eșecurilor și rezoluție asupra conflictelor în timpul acțiunii;

absență de analiză de sine și de autocritică;

independență relativă față de opiniile altora;

lipsit de susceptibilitate și nesupărăcios, nu-i sare din orice;

predispoziție pentru o concepție pragmatică asupra lumii.

Introversiunea implică:

preferință pentru lumea imaginilor, care este bogată și creatoare;

produceri și expresii colorate de sentimente subiective; polarizarea în funcție de Ego și nu de Alter;

vieță afectivă în general delicată; tendință de a nu exprima emoțiile imediat și de a întârzia exprimarea lor ori de a o varia în diferite feluri;

lipsă de rezoluție deschisă asupra conflictelor, tendință de interiorizare a lor și reacțiune imaginativă;

foarte multă analiză de sine și autocritică;

sensibilitate la critică; experiențele cu caracter personal ținute în minte vreme îndelungată, în special acelea de laudă sau blam;

susceptibilitate și tendință de a lua toate lucrurile personal;

predispoziție pentru o concepție idealistă asupra lumii".

Atât precizările detaliate ale lui Heidebreder, cât și acelea

cu accent pe ceea ce e esențial, făcute de Allport, par să arate într'un mod, pe cât de lămurit, pe atât de clar, că de fapt introversiunea-extroversiunea nu e atât o singură variabilă sau trăsătură a persoanei, cât mai mult o *structură*, o configurație de variabile mai mult sau mai puțin corelate. Guilford J. P. și Guilford R. B., pe de o parte, Murray și colaboratorii săi, pe de altă parte, au încercat să prindă ramificațiile de bază ale acestei structuri. Primii pe bază de analiză factorială, aplicată la 32 de expresii, referitoare la conduita introvertitului și extrovertitului în diferitele situații concrete, ceilalți pe bază de îndelungată observație clinică, timp de aproximativ zece ani.

Guilford J. P. și R. B. (16) găsesc că totalitatea situațiilor, caracteristice introvertitului și extrovertitului, se grupează în trei constelații deosebite, susceptibile de a indica trei factori, mai mult sau mai puțin deosebiți: S, E și M. Primul factor, S (extroversiune socială), arată participarea sau lipsa de participare socială; factorul al doilea, E (emotivitate), arată prezența sau absența unei emotivități deosebite, însoțită de jenă, rușine, timiditate, iar factorul al treilea, M, indică gradul de masculinitate ce caracterizează pe extrovertit, spre deosebire de cel de feminitate, ce caracterizează pe introvertit.

Bazat pe o profundă și detaliată analiză a lucrărilor lui Jung, pe de o parte, și pe o îndelungată experiență clinică, pe de altă parte, Murray (12) ajunge să distingă șase ramificări generale, mai mult sau mai puțin dependente și independente, în care introversiunea-extroversiunea poate fi descompusă. Ele sunt:

a) *Gradul și felul de expresie și participare socială.* „Extrovertitul este social din inimă, el leagă prietenii ușor, se simte acasă între streini și rareori pierde contactul cu spiritul de adunare; introvertitul, dimpotrivă, preferă singurătatea sau compania unui singur prieten, în care are toată încrederea; întrun grup oarecare el se simte cașicând toată lumea ar privi pe furis la el; preferă să rămână neobservat decât să ajungă centrul de interes al tuturor și să fie obligat să se exprime într'un fel sau altul. Extrovertitul este lipsit de inhibiții în acțiunile sale sociale, el ia inițiativa și poate, în acord cu natura sa, să fie afecționat în mod cordial, dominant, exhibiționist sau agresiv; introvertitul, fiind mult mai sensibil și mai conștient de sine, se ține la o parte sau ratează orice încercare de manifestare, fie din motive de frică, fie de rușine ori din cauza sentimentului de inferioritate. Extrovertitul este demonstrativ, deschis, accesibil; introvertitul este reticent, taciturn, închis în sine și impenetrabil, ca și când ar fi păzit de o armură de fier de nepătruns. Extrovertitul este mai încrezător

în buna credință și bunele intenții ale omului de rând și mai sigur de abilitatea sa de a tăia dela început ostilitatea, pe care eventual ar întâlni-o; introvertitul, dimpotrivă, e capabil să suspicioneze pe toți și nu are încredere nic: în el însuși că va fi capabil să facă ceace trebuie în vreun moment de oarecare urgență. În luptă extrovertitul ia ofensivă, în vreme ce introvertitul preferă defensivă. Extrovertitul exprimă emoțiile sale toate și pe deplin; introvertitul, totdeauna nesigur de urmări, reține expresiunea liberă a emoțiilor, fără a le putea stăpâni însă până la capăt, așa că în cele din urmă ele explodează, chiar dacă momentul nu e de loc potrivit¹⁾.

b) *Catextune*¹⁾. „Extrovertitul atribue o valoare predominantă lumii dinafară (relații sociale, posesiuni, putere, prestigiu, opinie publică); introvertitul lumii dinlăuntru (emoții, sentimente, judecată personală, reflexii, teorii). Extrovertitul e stimulat și se adaptează la evenimentele contemporane în care el dorește să joace un rol activ, în vreme ce introvertitul, absorbit de sine, rămâne la această lume indiferent, fiind deobicei sub stăpânirea reveriilor interioare, a dilemelor personale, a ideilor proprii sau a unui proiect utopic, destinat să fie împlinit în viitor. Extrovertitul se ocupă prea puțin de sine, de interioritatea sa, el scapă de sine însuși prin neconținută activitate și astfel ajunge să fie deadreptul superficial în ceace privește vieța sa sufletească interioară; în contrast cu el, introvertitul e pornit spre visuri, meditație, preocupare și analiză de sine, de motivele acțiunii sale și de scopurile, pe care el le urmărește. Extrovertitul vorbește aproape oricui asupra a ceace el a văzut și făcut, dar are puține de spus despre vieța sa subiectivă, pentru că chiar și atunci, când el e conștient de ea — fapt ce se întâmplă destul de rar — această vieță nu-l interesează în mod prea deosebit; introvertitul, dimpotrivă, deși defensiv și taciturn față de streini, poate ajunge, totuși, la desvăluirea gândurilor sale cele mai intime și ascunse, atunci când e vorba de un prieten la care ține și care-l înțelege și simpatizează. Extrovertitul vorbește pentruca să placă, sau ca să informeze ori să influențeze lumea, în vreme ce introvertitul este preocupat mai mult de cuvintele cele mai educate pentru a exprima gândurile sale. Extrovertitul e stimulat să gândească și să spună gândurile sale în prezența altora; introvertitul preferă să le dezbătă cu sine însuși, să le consemneze în jurnalul său”.

c) *Gradul de conformitate socială*. „Acțiunea extrovertitului este determinată de dorința sa de aprobare socială; el e mulțumit cu orice fel de prețuire sau aclamare publică. Introvertitul, pe de altă parte, e dispus să facă numai ceace-i place lui; el evită aplauzele ieftine și este satisfăcut numai când ajunge să-și îndeplinească idealul său de performanță. Extrovertitul lucrează pentru recompense imediate; introvertitul pentru un scop îndepărtat, din viitor (uneori pentru posteritate sau un ideal). Extrovertitul este superficial; introvertitul este mândru. Extrovertitul își ține ochii ațintiți la ceace fac alții, se conformează și e modelat de grupurile în care el e membru. Introvertitul ajunge rar să se simtă un participant *bona fide*; el poate să accepte și să se acomodeze întrucâtva, dar în interioritatea sa rămâne separat, izolat și unic. Extrovertitul ia normele morale, admise de toată lumea, ca exacte, el poate uneori să nu ajungă să se conformeze lor,

¹⁾ Indreptarea, canalizarea și fixarea energiei erotice.

dar el nu se îndoiește de ceace „lumea cea mai bună” spune că este „corect”; introvertitul, pe de altă parte, e mai capabil să nu accepte dogmele admise de toți și să ajungă la concluziile sale proprii; el poate să nu fie neîncrezător, dar este adeseori radical în sentimentele sale și stăruitor în punctul său de vedere. Extrovertitul este gata pentru orice oportunitate, așa cum ea vine, e sugestiv la invitații și se acomodează imediat și cu ușurință, așa cum ocazia cere; introvertitul, pe de altă parte, e refractar la sugestii, dorește să urmeze calea sa fără întreruperi și, dacă e constrâns, ajunge un negativist. Extrovertitul se aventurează în acțiunile sale și nu ezită să ceară favoruri sau să facă apel la prieteni, atunci când e la necaz sau ar putea profita într-un fel sau altul de ei; introvertitul, deși poate în mod secret mai dependent, refuză în general asistența, preferând să-și urmeze drumul singur, să ia singur toate hotărârile și să-și asume întreaga răspundere a faptelor”.

d) *Gradul de activitate și liberă energie.* „Extrovertitul este activ și kinetic, introvertitul pasiv și potențial. Extrovertitul este responsiv, impulsiv și impacient, lucrează cu încredere în sine și fără multă reflectare, în vreme ce introvertitul este încet, deliberat și prevăzător, gândind totul dinainte”.

e) *Gradul de perseverență contractivă.* „Extrovertitul este caracterizat prin mișcările largi, expansive, de luat și dat; el caută, ia, distruge și cheltuiește; introvertitul, dimpotrivă, e contractiv, el asimilează numai ceace are un înțeles pentru el, restul îl elimină. Extrovertitul riscă și se uită după câștiguri mari; introvertitul caută să păstreze ceace are. Extrovertitul caută schimbare, excitație, aventură; introvertitul se mulțumește să rămână în unul și același loc, înconjurat de obiecte familiare și văzându-și de ocupațiile sale preferate. Extrovertitul este gata imediat să primească ultimele idei și să le pună în practică; introvertitul, neîncrezător în nou-tăți, înclină să adere numai la credințele sale fundamentale. Extrovertitul preferă să facă lucrurile dintr’odată și repede, pentru a începe ceva nou, fără atenție la detalii și gata să părăsească o încercare care-l plictisește; introvertitul, pe de altă parte, perseverează, nu-i place să fie grăbit, distrat sau silit să-și schimbe felul de gândi și lucra, el rezistă la monotonie și este adeseori plictisit de persistența ideilor obsesionale. Extrovertitul este fără griji și poate chiar iresponsabil și dezordonat, în vreme ce introvertitul e scrupulos, îngrijit, pedant, meticulos, precis, perfecționist. Extrovertitul este difuz, implicat în o mulțime de relații foarte deosebite; introvertitul este concentrat, focalizat asupra unui cerc restrâns de idei, prieteni și invers”.

f) *Aptitudinea perceptivă și cognitivă.* „Extrovertitul percepe, înțelege și valorifică lumea așa cum ea impresionează simțurile sale, în special simțul tactil, substanța grea fiind pentru el faptul ultim; introvertitul, dimpotrivă, e influențat în primul rând de procesele psihice, percepe motilitatea, iar îndărătul mobilității acțiunea forțelor energetice și directive. Extrovertitul accentuează faptele observabile și inducțiunile, care derivă din ele; introvertitul asimilează faptele sistemului său propriu de imaginație, gândire și deducții speculative. Introvertitul este lipsit de sensibilitate fina, obiectiv, practic, impersonal și experimental; introvertitul sensibil, subiectiv, teoretic, personal și filosofic. Extrovertitul este materialist și valorează

numai ceea ce e evident și irefutabil (bani, poziție, prestigiu); introvertitul este idealist și ia propriile sale păreri și sentimente drept criteriu a ceea ce e adevărat, bun și frumos. Extrovertitul e la largul său atunci când are de a face cu materia, introvertitul atunci când are de a face cu emoțiile umane”.

În timpurile din urmă problema introversiunii-extroversiunii a fost reluată pe baze noi de Kretschmer în sistemul său biotipologic, de care ne vom ocupa în capitolul următor. Tipul introvertit corespunde tipului schizotimic, în vreme ce extrovertitul se acopere cu tipul ciclotimic. Tipul schizotimic e legat de Kretschmer tot de demența precoce, anume de categoria mai largă, schizofrenia, din care demența face parte, iar tipul ciclotomic de psihoza maniaco-depresivă. Precizările sale vor fi o excelentă întregire a celor făcute de Murray. Ele ne vor fi de un real folos în capitolul final.

Tipologia lui Spranger

Tipologia cea mai cunoscută, după aceea a lui Jung, e fără îndoială tipologia lui Spranger (13), popularizată atât de mult de testul lui Allport și Vernon (2).

După Spranger, cași după Dilthey, dela care el pleacă, înțelegerea actelor unui individ e totdeauna condiționată de prinderea rostului, pe care ele îl au în unitatea individului. Intrucât însă individul nu e o realitate în sine și pentru sine, ci o parte integrantă în mod organic în spiritul colectiv, dependent de societatea din care el face parte, înțelegerea finală a individului cere și considerarea rostului pe care el îl are în societate.

Comportarea individului față de societate e foarte variată. Ceea ce e foarte explicabil. Spiritul subiectiv, adică individul, și spiritul colectiv sau societatea, socotite ca realități complementare, fiind foarte variate, e natural ca și interferența dintre ele să ia forme cât mai diferite. Se poate chiar spune, fără exagerare, că fiecare act și fiecare trăire e singulară, specifică. Departe de a avea a face cu unul și același act, avem de a face cu o infinită pluralitate de acte. Am comite totuși o eroare socotind că între aceste nenumărate acte nu există afinități și posibilități de trecere. Atari afinități și posibilități există și pot fi prinse cu ușurință. În baza lor putem distinge mai multe clase fundamentale de acte și trăiri spirituale.

Criteriul de distingere al acestor clase e format prin categoriile fundamentale de valori, care directivează manifestările spiritului subiectiv și obiectiv. În acest mod distingem între actele și trăirile economice, religioase, teoretice, sociale, politice și etice. Totalitatea actelor și trăirilor aparținătoare uneia sau alteia din aceste categorii are un înțeles și un rost comun, identic. Înțelesul și roștul lor e dat prin categoriile fundamentale de valori, care subordonează manifestările spirituale subiective sau obiective: valorile economice, teoretice, estetice, religioase, sociale și politice. Desigur aceste domenii de valori nu sunt realități radical separate, ci numai gradual deosebite. Trecerea între ele e continuă. Mai mult, în fiecare act spiritual, teoretic sau economic etc. sunt date simultan toate celelalte categorii de acte. Atât numai că predomină un act, care dă tonul și care umbrește pe celelalte. Predominarea poate să fie mai mare sau mai mică. Astfel avem diferitele categorii de acte în formă mai pură sau mai puțin pură. Toate aceste 6 categorii de acte și trăiri spirituale pot fi grupate în două mari categorii: acte spirituale individuale și acte spirituale sociale. Primele acte sunt posibile chiar dacă am trăi înafară de societate. Așa sunt actele economice, teoretice, estetice și religioase. Ele sunt posibile și pentru Robinson, izolat în insula sa. Invers cu cele din a doua grupă; ele caracterizează persoana umană atât cât ea trăește într'un mediu social, venind în contact cu diferiți semenii.

Fiecare din aceste șase categorii de acte și trăiri are un înțeles propriu, delimitat de înțelesul celorlalte categorii. Încercăm a-l preciza în legătură cu fiecare categorie luată în parte.

Actul teoretic înseamnă o dublare între eu și non-eu, între realitatea individuală subiectivă și cea obiectivă, dinafară, care stă în fața ei. Această dublare efectuată, se tinde la o cunoaștere cât mai obiectivă, mai înafară de subiectivitatea personală, a lumii exterioare. Cunoașterea înseamnă o depășire a aparenței fenomenale și o pătrundere în natura intimă a lucrurilor. Ea nu e o simplă oglindire a lucrurilor, ci și o atitudine creatoare a individului. Materialul venit dinafară prin simțuri este prelucrat și ordonat de funcțiunile și categoriile minții noastre. Aceasta nu însemnează de loc o falsificare a cunoașterii datelor venite dela lumea exterioară. Între lumea exterioară și între noi este identitate de natură. Dacă această

identitate n'ar exista, cunoașterea lumii exterioare ar fi cu neputință. Numai în baza ei cunoașterea e posibilă. Idealul cunoașterii este adevărul absolut și pura obiectivitate. Interesează lumea ca existență. Orice altă atitudine de valorificare a lumii sub un aspect sau altul e înlăturată. Complet aceasta nu reușește niciodată. Ceeace nu înseamnă că ea nu constituie și nu trebuie să constituie idealul, pe care fără încetare trebuie să-l urmărim.

Cunoașterea teoretică avea drept scop prinderea naturii lucrurilor. Pentru ea lumea apărea ca realitate abstractă și schematică, care îmbracă diferite adevăruri. Partea de concret și intuitiv nu interesa, socotite fiind drept contingentă fenomenală. Cu totul invers în cazul actului estetic. Acum interesează tocmai partea de concret și intuitiv. Aceasta e o notă caracteristică. Mai există și a doua. Actul teoretic e caracterizat prin dublarea dintre eu și non-eu, dintre individ și lume. Această dublare există și în actul estetic, însă cu totul sub altă formă. În actul estetic impresiunile venite dinafară ne apar drept o expresie a firii noastre. Prin aceasta se realizează un fel de contopire între cele două lumi. Realitatea noastră o simțim în lumea dinafară și lumea dinafară o simțim în noi înșine.

Realitatea noastră individuală e un complex unitar de trebuințe și instincte, care trebuiesc satisfăcute. Datorită lor lumea ne apare ca existență utilă sau inutilă, după cum ea ne duce la satisfacerea sau nesatisfacerea trebuințelor noastre. Concepția lumii ca ceva util și inutil e specificul actului economic.

Situația actului religios e cu totul deosebită de toate celelalte acte. El nu trebuie socotit ca un act specific, sui generis, dat pe lângă celelalte acte, ci ca o colaborare armonică a lor, colaborare însoțită de note specifice, noi, datorită procesului de sinteză creatoare dela baza lor. Natura actului religios stă în sensul, pe care fiecare act parțial îl primește față de rostul general al vieții. În celelalte acte spiritul subiectiv era interesat numai pe o latură sau alta; în actul religios el e interesat ca unitate, pe toate laturile. E vorbă de rostul spiritului subiectiv ca atare, anume de rostul său față de lumea care-l înconjoară, socotită și ea tot ca unitate, pe toate laturile ei. E vorba, în cele din urmă, de rostul spiritului subiectiv în spiritul absolut, personificat în noțiunea de Dumnezeu.

Spre deosebire de actele de mai sus, pe care individul

poate să le aibă chiar dacă ar exista singur, ca un Robinson în insula sa, sunt actele sociale, pe care individul poate să le aibă numai trăind într'o societate, în contact cu diferiți semenii. În ele e dat felul cum individul trăește ființa societății, ce crede el despre natura acestei existențe supraindividuale și despre raporturile și datoriile sale față de ea și față de semenii. Aceste raporturi se reduc la două categorii: la raporturi de iubire și la raporturi de forță. În cazul dintâu e vorba de trăirea societății ca o existență, la baza căreia e solidaritatea indivizilor, bazată pe sentimentul iubirii dintre semenii. Acesta e actul social. În cazul al doilea e vorba de trăirea societății ca existență în funcție de voința cuiva, care e forța de unire a celor supuși lui. Avem de a face cu actul politic.

În cele urmează dăm trăsăturile celor șase tipuri — ce decurg din dominarea unuia sau altuia din actele de mai sus — așa cum aceste trăsături sunt precizate de către Allport și Vernon (2):

„1. *Tipul teoretic*. Interesul dominant al omului aparținând tipului teoretic este descoperirea adevărului. În urmărirea acestui scop el ia cecece numim o atitudine de cunoaștere, care caută pretutindeni după asemănări și deosebiri; o atitudine lipsită de orice preocupări pentru frumusețea sau utilitatea lucrurilor, căutând numai să le observe și judece. Întrucât interesele omului teoretic sunt empirice, critice și raționale, el este în mod necesar, un intelectualist, adeseori om de știință sau filosof. Ținta supremă a vieții sale este sistematizarea și ordonarea cunoștințelor sale.

2. *Tipul economic*. Omul, ce aparține tipului economic, este preocupat întâiu de toate de cecece este *util*. Preocupat în primul rând de satisfacerea trebuințelor legate de corp, are un viu interes față de toate lucrurile legate de această satisfacere, care constituie obiectul așa ziselor afaceri, luate în sensul cel mai larg al cuvântului — cuprinzând producția, distribuția și consumația bunurilor, obținerea și manipularea creditului și acumularea bogăției, în măsură cât mai mare cu puțință. Acest tip de om este în întregime *practic*...

Atitudinea economică vine adesea în conflict cu celelalte. Omul economic vrea, de exemplu, ca educația să fie numai practică și privește la orice cunoștință de utilitate ca la o pierdere de timp. Științele aplicate, ca ingineria, organizarea științifică a muncii, psihologia aplicată, sunt în mare parte un produs al cererii pe care omul practic o face celor ce conduc învățământul. Țelurile utilitare vin, deasemenea, în conflict și cu valorile estetice. Singura artă pe care omul practic o admite este aceea care servește un scop util... În viața sa personală el e foarte dispus să confunde frumusețea cu luxul. În relațiile cu prietenii el e mai preocupat de întrecerea lor în bogăție, decât în putere (valori politice) sau asistența socială (valori sociale). În unele cazuri putem spune că adevărata religie a omului economic e cultul lui Mamon. În alte cazuri însă el are un deose-

bit respect față de Dumnezeu, inclinând să vadă în El pe dătătorul de bani, bogăție, daruri, prosperitate și alte bunuri.

3. *Tipul estetic*. Estetul vede valoarea supremă în *formă și armonie*. Orice experiență este judecată din punctul de vedere al grației, simetriei și potrivirii. Vieața e privită ca o panoramă de evenimente; fiecare impresie e gustată pentru valoarea ei însăși. El nu e imediat un artist creator, precum nu e nici un decadent; e doar un estet, care-și află plăcerile cele mai fine și durabile în părțile artistice ale vieții.

Valoarea estetică e într'un anumit sens diametral opusă valorii teoretice; ea e preocupată de diversitatea experienței, în vreme ce cea din urmă dă precădere identității ei. Estetul socoate, ca și Keats, că adevărul e echivalent cu frumosul și crede, ca și Mencken, că „a face lucrurile plăcute e de un milion de ori mai important decât a le face adevărate”. În manufactură, comerț, reclamă și alte procese din domeniul vieții economice, estetul vede o distrugere a celor mai prețioase valori ale omului. În ceea ce privește afacerile sociale se poate spune că estetul e interesat mai mult în oameni ca atare decât în ajutorarea lor; astfel el inclină spre individualism și suficiența de sine. El manifestă adeseori o deosebită predilecție pentru pompă și putere, dar, altfel, e contra politicei care împiedică desvoltarea liberă a personalității. În domeniul religios el inclină să confunde experiența religioasă cu frumusețea.

4. *Tipul social*. Valoarea cea mai înaltă pentru acest tip uman este *iubirea* oamenilor, fie că e vorba de unul, fie de mai mulți, fie iubirea conjugală, fie filială, amicală sau filantropică. Omul social prețuiește semenii săi ca scopuri, nu ca mijloace și deaceia e gentil, atent și lipsit de egoism față de toți. Inclină să creadă că atitudinea teoretică, economică și estetică e prea rece și neumană. În contrast cu tipul politic, tipul social socoate că iubirea de oameni e, și trebuie să fie, singura forma a puterii, altfel e dispus să repudieze orice concepție despre putere, văzând în ea o primejdie pentru integritatea persoanei umane. În forma sa cea mai pură interesul social e lipsit de orice egoism și se apropie strâns de atitudinea religioasă.

5. *Tipul politic*. Omul politic este preocupat întâiu de toate de *putere*. Activitatea sa nu e imediat nevoie să se desfășoare numai în domeniul politic; ea poate avea loc și în meserie sau în orice altfel de activitate, dovedindu-se totdeauna un *Machtmensch*. În general conducătorii din ori și ce domeniu au un foarte acut simț pentru putere. Intrucât concurența și lupta joacă un important rol în vieața sa, mulți filosofi au socotit lupta pentru putere drept motivul de bază al activității noastre, ceea ce pare să fie discutabil. Există totuși, se pare, anumiți oameni la care dorința de putere este scopul suprem al vieții lor, care caută cu orice preț influență, renume, prestigiu și teamă.

6. *Tipul religios*. Valoarea cea mai înaltă pentru omul religios e ceea ce putem cuprinde în ideea de *unitate*. În general el e un mistic și caută să înțeleagă lumea ca un întreg unitar în care el e o mică parte. Spranger definește acest tip uman ca pe unul „a cărui structură sufletească este permanent îndreptar în spre ajungerea valorii supreme și absolut satisfăcătoare”. Unii indivizi, ce aparțin acestui tip, sunt „mistici imanenți”. Cu alte cuvinte ei găsesc că experiența religioasă e una cu afirmarea

vieții și participarea ei la spiritualitatea ce animă lumea. Faust, cu zelul și entuziasmul său, vede ceva divin în orișice întâmplare. Alții sunt „mistici transcendențiali”. Ei socot că spiritualitatea divină e dincolo de viață și deaceia caută să se apropie de ea, lepădându-se de tot ceace e plăcere corporală; ei sunt asceți și află — ca sfinții indieni — fericirea supremă în completa negare de sine și contemplație“.

Chestionarul elaborat de Allport și Vernon pentru diagnosticarea acestor tipuri s'a bucurat — cași cel de introversiune și extroversiune — de foarte largă răspândire. Rezumând rezultatele obținute, Allport și Cantril (3) ajung la concluzia că exactitatea diagnozei e mai mare în cazul tipului religios, estetic, economic și politic și mai mică în acela al tipului teoretic și în deosebi în cazul tipului social. Lurie (11), supune chestionarul analizei factoriale, verificând în cea mai mare parte concluziile lui Allport.

Inafară de aceste două tipologii, există alte multe, în analiza cărora nu mai intrăm, ele variind dela autor la autor. Unii autori iau drept criteriu tendințele înăscute și aspirațiile de bază ale persoanei, ca W. Thomas; alții dominarea laturii vitale, cu care venim dela naștere, față de cea spirituală, de proveniență mai mult socială, ca Klages, Kronfeld, Klüver. Franck, Lundholm, Mauerhofer, etc.; alții raportul dintre activitate și emotivitate și funcțiunile primare și secundare, ca Heymans și Wiersma; alții funcțiunile excitatorii și inhibitorii, ca Pavlow; sau reacțiunile imaginației, ca Rorschach și Beck. O seamă de alți cercetători pleacă dela bolile mintale, cum e cazul lui Bleuler, Menninger, Kahn, Adler, Freud, Healy, etc.¹⁾. Se poate astfel spune cu bună dreptate că numărul criteriilor și al tipologiilor e aproape fără de sfârșit. Intrucât însă cu excepția celor două expuse, niciuna din cele enumerate mai sus nu a putut fi impusă în atenția unui număr mai mare de psihologi, tipologiile amintite rămân mai mult formulări personale și subiective decât precizări apersonale și obiective²⁾.

¹⁾ O expunere succintă a acestor tipologi poate fi găsită în *Allport-Vernon, The Field of Personality*, Psychological Bulletin, 1931.

²⁾ Pe lângă aceste tipologii, oarecum *integrale*, cu aplicare la psihologia persoanei ca atare, există un număr și mai mare de tipologii *parțiale*, referitoare la unul sau altul din aspectele persoanei, care — prin natura lor — țin mai mult de domeniul psihologiei generale și diferențiate ca atare. Așa, avem tipurile funcționale, legate de predominarea unei funcțiuni

BIBLIOGRAFIE

1. ALLPORT, G. W., *Personality. A Psychological Interpretation.* Holt. N. Y. 1937.
2. ALLPORT, G. W. and VERNON, PH. E., A Test for Personal Values. *J. Abnorm. & Soc. Psychol.* 1931, 26, 233—248.
3. ALLPORT, G. W. and CANTRIL, H., Recent Applications of the Study of Values. *J. Abnorm. & Soc. Psychol.* 1933, 28, 259—273.
4. BLEULER, E., *Textbook of Psychiatry.* McMillan. London. 1924.
5. DILTHEY, W., Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie și Beiträge zum Studium der Individualität. Ambele in *Gesammelte Schriften.* Teubner. Leipzig.
6. GUILFORD, I. P. and R. B., Personality Factors S, E and M, and their Measurement. *J. Psychol.* 1936, 2, 120—134.
7. HEIDBREDER, Measuring Introversion and Extroversion. *J. Abnorm. & Soc. Psychol.* 1926, 21, 120—127.
8. JASPERS, K., *Psychologie der Weltanschauungen.* Springer. Berlin. 1925.
9. JUNG, K., *Psychologische Typen.* Rascher. Zürich. 1921.
10. LURIE, W. V., A study of Spranger's Values-Types by the Method of Factor Analysis. *J. Psychol.* 1937, 8, 17—38.
11. MURRAY, H., *Explorations in Personality.* Oxford University Press. London. 1938.
12. SPRANGER, ED., *Lebensformen.* Niemeyer. Halle. 1921.
13. TODORANU, D., *Psihologia Temperamentului.* Inst. de Psihol. Cluj. 1931.

sau alta, ca tipul gânditor, tipul imaginativ, tipul receptiv, precum avem și tipuri emotive sau voluntare, etc. Intrucât în toate aceste cazuri și în altele multe de felul lor, noțiunea de *structură personală* interesează prea puțin, tipurile fiind înafara realității nucleare a persoanei, definită prin criteriile persoanei, atari tipologii, evident, cad dincolo de preocupările noastre, anume în domeniul larg al psihologiei în general.

C a p i t o l u l I X

B I O T I P O L O G I A

Raporturile dintre corp și suflet reprezintă una dintre cele mai vechi și mai importante preocupări ale științei. Numărul soluțiilor date este imens, iar conținutul lor variază dela o extremă la alta. Unii au văzut și văd în corp două realități cu totul distincte și chiar opuse, atât ca natură cât și ca funcțiune, în vreme ce alții le consideră mai mult ca două aspecte ale uneia și aceleași realități. Alți mulți aleg drumul intermediar.

A. Comte obișnuia să spună că pentru a dovedi cuiva existența legăturii dintre corp și suflet, e suficient să-l ținem cu capul în jos și picioarele în sus, cerându-i să gândească în atari condiții. Legătura organică dintre corp și suflet va fi imediat evidentă. Desigur, argumentul e foarte sugestiv; judecat în actuala lumină, pe care știința o aruncă asupra raportului dintre suflet și corp, el e, totuși, complet greșit. Noi trebuie să facem distincția între raporturile de *condiționare*, de natură temporară, și raporturile de *corelație*, de natură constantă, durabilă. Oamenii, evident, nu pot gândi cu capul în jos, așa precum nu pot gândi în lipsă de oxigen, apă și hrană; aceasta nu însemnează cătuși de puțin că, din moment ce-i ținem cu capul în sus și le-am da mai mult oxigen, mai multă apă și mai multă hrană, ei ar gândi mai bine. În consecință poziția cu capul în jos, apa, oxigenul și chiar hrana, sunt simple cauze *ocasionale* ale gândirii și nu *reale*, cum, de exemplu, ar fi un creier bun. Cauza ocazională e un raport de întâmplare sau condiționare; cea reală un raport de corelație. Prima e vremelnică și adevărată numai în anumite condiții; a doua e permanentă și adevărată în toate condițiile. Cea dintâiu e legată de manifestările de suprafață, fără legătură cu realitatea nucleară a sufletului sau

corpului; cea de a doua e legată — și chiar se contopește — cu această realitate centrală, esențială și originară.

Pe noi, desigur, ne interesează numai raporturile de corelație, adică de legătură reală, permanentă, indiferent dacă această legătură e de natură cauzală ori de reciprocitate sau chiar numai de simplă coexistență. Putem sau nu putem deduce dela corp la suflet și invers, dela suflet la corp? Dacă un om are statura mai lungăreață și altul mai lătăreață sau capul cu fruntea mai lată ori mai îngustă, putem spune că el e mai deștept sau mai prost ori mai închis sau mai deschis la fire? Iată adevărata și marea problemă, pe care psihologia persoanei și biologia contimporană a persoanei se trudesă să o rezolve.

Noțiunea de constituție

Problema corelației dintre suflet și corp se poate pune în două feluri: analitic și sintetic. În cazul dintâiu, analitic, ne interesează legătura permanentă, dar specifică, dintre un organ, țesut, funcțiune sau celule, adică o parte oarecare a corpului și un conținut sau o funcțiune oarecare a sufletului; în cazul al doilea, sintetic, ne interesează legătura dintre întreg corpul, mai bine zis structura și arhitectonica sa de bază și întreaga persoană sufletească, socotită, desigur, în configurația ei de temelie. Cazul dintâiu e acel al vechilor preocupări ale psihologiei, anatomiei și fiziologiei, foarte la modă în cea de a doua jumătate a secolului trecut și în preajma războiului mondial; soluția a doua e cuvântul de ordine al noii psihologii, fiziologii și biologiei, dela războiu încoace. Întrucât preocupările noastre se limitează la domeniul persoanei, *adecă la structura și configurația de bază a vieții sufletești, în ceea ce ea are esențial, durabil, adânc și semnificativ*, problema raportului dintre corp și suflet, bineînțeles, ne va interesa și ea numai sub aspect sintetic, nu și analitic. Cu alte cuvinte raportul, care ne interesează, e acela dintre persoană, luată în întregime și în sensul strict definit de noi, și între corp, luat tot în întregime, adică în structura sa totală, de bază, numită și *constituție* corporală, considerată atât pe plan morfologic, cât și pe plan fiziologic.

Noțiunea de constituție organică și corporală este pe latura morfologică și funcțională exact ceea ce noțiunea de persoană, luată numai în sens psihologic, este pe latura sufletească. Cu alte cuvinte, ele sunt noțiuni strict echivalente și pot fi

întrebuințate și într'un sens și într'altul. Așa precum spunem constituție fizică sau organică și persoană psihologică sau sufletească, tot așa putem spune constituție psihologică și persoană organică. Ceeace însemnează că noțiunea de constituție se referă și prinde realitatea nucleară a persoanei, socotită atât sub aspect corporal, cât și psihologic și cuprinde tot ceea ce e general, esențial, permanent, profund și semnificativ în structura și arhitectonica ființei noastre, socotită ca unitate vitală de bază, care e, deodată, și vieață organică și vieață sufletească. De fapt vieața sufletească și organică, considerate în lumina ultimelor cercetări, care formează tocmai obiectul acestui capitol, par să fie separate numai în mintea noastră, nu și în realitatea de concretă palpabilitate; ele par să fie mai mult rezultatul unui proces de abstracție, inerent pornirii de simplificare a minții și mai puțin, mult mai puțin, expresia fidelă a realității. Iar cum împărțirile abstracte au totdeauna nevoie de un corectiv, așa și psihologia și anatomia, morfologia, fiziologia — după ce au studiat fiecare câte un singur aspect al vieții, desprins în mod artificial din ansamblul celorlalte — au nevoie de o disciplină *integrală*, care să studieze structura și împletirea tuturor aspectelor în ansamblul concret și real al persoanei, socotită deastădată și pe latura sufletească și organică, și numită — în această lumină — *constituție* sau *biotip*. Așa precum — în baza discuției din Cap. II — am putea-o numi foarte bine și persoană, cu deosebire că acum luăm această noțiune în sens integral, deplin, deci pe ambele ei laturi. Pentru a arăta acest lucru am mai putea, eventual, adăuga atributul de integral, spunând *persoană integrală, cu latură sufletească și corporală*. Socotind biologia ca știință generală a vieții, care subordonează atât științele organice, cum sunt anatomia, morfologia și fiziologia, cât și psihologia, cercetările de constituție, luate în ambele ei aspecte, ar mai putea fi cuprinse și sub numele de *biologie a persoanei*, care ar însuma, și mai ales sintetiza, anatomia, fiziologia și psihologia persoanei¹⁾.

Constituția sau biotipul ori persoana, luată în sens integral, e bineînțeles determinată atât de ereditate, cât și de mediu. În ceea ce privește proporția de contribuție a eredității și a mediului, cercetătorii germani înclină să pună punctul de greutate pe

¹⁾ Datorită lui Brugsch (1) și Kraus (12), această expresie tinde să se popularizeze tot mai mult.

ereditate, cei francezi pe mediu, iar italienii și anglo-saxonii pe amândouă, căutând a menține un just echilibru.

Unii cercetători germani, ca Tandler (29) în deosebi, merg chiar mai departe și limitează noțiunea de constituție numai la ereditate, socotind că ea este „totalitatea caracterelor ereditare ale individului”. Caracterele ereditare sau — dacă am întrebuința terminologia lui Johanes — *genotipice* sunt, după această concepție, singurele esențiale, constante și semnificative, în vreme ce acele *fenotipice* sau *para-tipice*, dependente de mediu, sunt trecătoare, periferice și lipsite de semnificație profundă pentru structura și arhitectonica de bază a persoanei.

În opoziție cu această concepție cercetătorii francezi, Sigaud (27) în special, atribue aproape totul mediului. În conformitate cu vechea tradiție lamarckiană a biologiei franceze, care socotește că funcțiunea — care depinde de mediu — determină organul, ei cred că influența mediului e considerabilă, iar corpul omenesc, și structura sa sufletească, ia o formație sau alta, după mediul în care el trăește.

Unanimitatea cercetătorilor italieni și anglo-saxoni, precum și o bună parte din cei germani și francezi, militează pentru o poziție intermediară. Această poziție — judecată prin prisma celor dezvoltate în Cap. IV, în care ne-am ocupat de raportul dintre mediu și ereditate — pare cea mai aproape de adevăr.

Această soluție intermediară, bineînțeles, trebuie socotită ca dreaptă numai sub aspectul general, nu și sub diferitele aspecte parțiale. În ceea ce privește aceste aspecte există și pot exista o serie de excepții, provocate fie de dominarea eredității, fie de cea a mediului.

Noțiunea de biotip are două aspecte fundamentale: fizic și psihic. Aspectul fizic, la rândul său, ar putea fi împărțit în aspect static, de formă, și aspect dinamic, de funcțiune. În mod mai frecvent ele sunt cunoscute sub numele de aspect morfologic și fiziologic, care, alături de cel psihologic, ar reprezenta cele trei aspecte majore ale persoanei.

Aspectul morfologic-fiziologic

De când e lumea oamenii au fost și sunt împărțiți în grași și slabi. Între aceste două clase, mai mult sau mai puțin opuse, sunt grupați cei potriviți, care nu sunt nici prea grași, nici prea slabi.

Clasificările biotipologice moderne, legate azi în deosebi de numele lui Kretschmer și Pende, dar precedate de alte multe împărțiri, care merg până la Hipocrat, au la bază aceeași împărțire. Astenicul sau leptosomul lui Kretschmer nu e, în general, decât omul slab, picnicul cel gras, iar atleticul omul potrivit. Asemănări analoge pot fi făcute și în ceea ce privește brevilinul sau longilinul lui Pende, precum și în ceea ce privește longitipul, brachitipul și mediotipul lui Viola, ori tipurile plate, rotunde și regulate ale lui Sigaud și McAuliffe.

Intrucât însă noțiunea de slab sau gras — cu care cunoașterea laică lucrează — e un caracter mult prea accesibil schimbării și deci prea înșelător, ea, evident, trebuie înlocuită cu una mai științifică. Cum din păcate fiecare cercetător a propus și o terminologie, fără suficiente dovezi că una ar fi mai bună decât alta, alegem — o mărturisim mai mult la întâmplare și de teama, oroarea chiar, de a nu mai propune una nouă — pe aceea a lui Schreider (26), un modest cercetător francez, care a încercat o punere la punct a diferitelor tipologii și biotipologii. Singura schimbare, pe care ne-o permitem să o introducem, e înlocuirea termenului de structură cu cel de constituție. Astfel în loc de cele trei structuri organice, vom zice cele trei constituții organice, anume constituția verticală, caracteristică omului slab, constituția orizontală, caracteristică omului gras și constituția intermediară. În studiile sale de istorie sintetică a biotipologiei Schreider dă și o definiție a acestor trei tipuri de constituție, care încearcă să rezume criteriile cele mai generale, propuse de ceilalți cercetători și pe care, tocmai de aceea, o reproducem.

Constituția verticală se caracterizează „prin o dezvoltare a corpului cu mai multă precădere spre înălțime decât lărgime și anume mai mult în sens transversal decât sagital. În această categorie intră, indiferent de talie și celelalte mărimi absolute, siluetele mai întinse, relativ plate în vedere laterală, dar slabe în variantele extreme”. Din definiție reiese lămurit că nu e vorba de înălțimea ori lărgimea ca atare, ci de raportul dintre ele, adică de siluetă. Dar siluetă poți avea foarte bine și când ești înalt și când ești scund, cu singura condiție ca înălțimea — indiferent de mărimea în sine, adică de faptul de a fi de un metru, un metru și jumătate sau chiar doi — să fie proporțional mai mare față de lărgime, anume de lărgimea trunchiului în special. Ceea ce — cum vom vedea — înseamnă că membrele să fie

mai dezvoltate decât trunchiul, din care ele se desprind. În acest mod putem avea pitici, dar totuși verticali, adică longilini ca siluetă, precum putem avea și giganți, dar orizontali, adică brevilini. Noțiunea de raport, *anume de raport între diferitele mărimi ale corpului, între care fundamentale sunt înălțimea și lărgimea sau linia verticală și linia orizontală*, e, deci, criteriul de bază, pe care diagnosticarea constituției se bazează. În ceea ce privește lărgimea e bine să amintim că ea are două dimensiuni: cea sagitală, care merge din fața pieptului la spate și cea transversală, care merge din partea stângă spre cea dreaptă sau invers. Pentru precizarea punctelor lor de referințe, adică de plecare și sosire, vom da mai jos o schemă a mărimilor antropometrice, propusă de Viola (30).

Constituția orizontală se caracterizează prin inversarea raporturilor constituției verticale, adică „prin predominarea creșterii în lărgime față de cea în înălțime și anume mai mult în sens sagital decât transversal; aci se grupează, oricare ar fi măsurimile absolute, siluetele mai mult sau mai puțin îndesate, uneori grase”.

În sfârșit „constituțiile intermediare se plasează între cele două precedente: ele se disting prin absența oricărei dispoziții marcate, de orice preponderență anatomică masivă. Pentru a le defini vorbim adeseori de echilibru sau dezvoltare armonică”.

Să trecem acum la o definiție mai largă a acestor biotipuri. În acest scop recurgem la acea a lui Kretschmer, care se bucură de cea mai largă primire.

1. *Tipurile constituționale după Kretschmer.* „Oamenii picnici (cu constituție orizontală) prezintă — spune Kretschmer (14) — în spre mijlocul vieții o structură corporală scundă, bondoacă și îndesată, o față rotundă, bine umplută și un ten mai degrabă proaspăt. Sistemul lor osos e plăpând, slăbuț, mușchii-latura moale, iar fața, gâtul și trunchiul sunt acoperite de un strat gros de grăsimi. Capul, pieptul și abdomenul sunt largi, umerii apropiați, ceea ce dă trunchiului forma generală a unui butoi. În cazurile tipice cutia craniană este joasă, vârful ei prezintă conture plate, în vreme ce partea occipitală este rotunzită; fața este moale, largă și rotundă, cu proporții verticale, armonioase, mijlocii; diferitele sale părți sunt bine formate, profilul este moale, prezintă o curbură puțin aplecată și cu un nas cărnos; conturul frontal al feței, prezentat în mod schematic, e

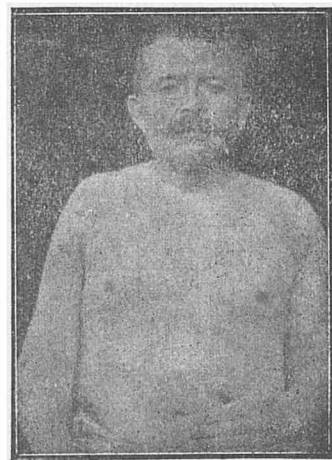

Fig. 32. — Tipul astenic, athletic și picnic.
De la stânga la dreapta, După Kretschmer (14).

ca o formă asemănătoare cu un pentagon plat sau cu o pajură mare. În general picnicii au părul suplu, fin, puțin numeros, cu o tendință puternică spre chelie precoce, în vreme ce barba și părul de pe corp sunt destul de abundente”.

„Oamenii astenici — cu constituție verticală — au un trunchiu cilindric, un spațiu toracic strâns și lungit, iar umerii apropiați. Extremitățile și gâtul apar mai degrabă prelungite. Oasele, mușchii și pielea sunt subțiri, mici și slabe. Capul e mic, rotund și puțin lungit. Nasul, lung și ascuțit, contrastează puternic cu maxilara inferioară, care e mai degrabă hypoplastică ceea ce face ca bărbia să pară intrată, gata oarecum de fugă, dând omului un profil unghiular, pe care de altfel îl întâlnim și la multe forme de structuri asemănătoare cu constituția astenică. Conturul frontal al feței se apropie, în cazurile bine definite, de formă ovală adunată.

Pielea astenicilor are adeseori o culoare pală, părul și sprâncenele sunt din abundență, solid plantate și persistă timp îndelungat, în vreme ce în restul corpului sistemul părros e în general puțin dezvoltat.

Întâlnim adeseori în structura corporală bărbați cu trăsături eunucoide, ca lungimea exagerată a extremităților, basin nespus de mare, etc.; se observă, deasemenea, trăsături feminine la bărbați, trăsături masculine și lipsă de dezvoltare normală a organelor genitale la femei; în sfârșit, dar foarte mult, se observă trăsături hypoplasice, de lipsă de dezvoltare, ca talie mică, o stare de regresivitate a corpului în întregime sau a unor părți, luate separat, în special a feței, care prezintă un profil aproape drept, puțin dezvoltat, cu un nas mic, obtuz, puțin reliefat; s'ar putea spune că toată partea mijlocie a feței este atinsă de o oprire a dezvoltării” (14).

Intrucât tipul athletic al lui Kretschmer nu e într-o toată un tip intermediar și întrucât el singur nu ne poate da o imagine suficient de expresivă a tipului normal, intermediar, la descrierea lui renunțăm.

Pentru o prindere intuitivă a descrierii lui Kretschmer, Fig. No. 32 dă trei corpuri reprezentative pentru cele trei tipuri, precum și trei capete și scheme de capete, care ne ajută la recunoașterea celor trei tipuri.

Metoda, pe care Kretschmer o utilizează în definirea tipurilor sale este bazată pe (a) observare sau impresie generală

și (b) măsurare. Punctul de greutate însă, după părerea sa, cade și trebuie să cadă pe observare, adică pe intuiția generală a organismului pe bază de impresie. „Descripția verbală, spune el, ne oferă multe lucruri, care nu pot fi înlocuite nici prin măsurare, nici prin fotografie. Măsurarea cu panglica nu vede nimic; ea nu ne conduce nicicând la prinderea tipurilor biologice, care sunt obiectul nostru”. Cu toate acestea, întrucât rezultatele impresiei generale sunt susceptibile de erori, e bine, e chiar foarte recomandabil, ca impresia generală să fie completată, controlată și verificată prin măsurare. În acest scop Kretschmer propune nu mai puțin decât aproape șase sute de variabile, legate de caracterul, forma și structura diferitelor părți ale corpului, luat gol. Aceste măsuri — pe care, de fapt, Kretschmer nicicând nu le-a completat până la sfârșit — trebuiesc sintetizate pe bază de impresie generală, pe care judecata finală să se bazeze. Această judecată finală, bazată pe impresia intuitivă generală, e singura în stare să coordoneze, structuralizeze și sintetizeze datele într'un întreg, care e tipul. Altfel datele cantitative, antropometrice, legate de fiecare variabilă în parte, nu ne pot spune nimic, sau aproape nimic, și rămân cifre disparate goale de sens. În ceea ce privește variabilele, ce e bine să fie măsurate, ele sunt luate din antropologia lui Martin (19), la care Kretschmer, în acest scop, face trimitere. Ideea de a prinde datele brute în raporturi, în așa fel ca noțiunea de structură să apară chiar din datele antropometrice — așa cum e cazul la Viola, Pende și ceilalți biotipologi moderni — această idee lui Kretschmer i-a lipsit, deși, altfel, Viola, de numele căruia se leagă acest principiu metodologic *absolut fundamental* în antropometria dela baza biotipologiei, își formulase sistemul cu două decenii înainte. În acest mod ideea de structură rămâne să fie aplicată numai în impresia generală, nu și în măsuri, ceea ce înseamnă că metoda lui Kretschmer suferă de un viciu de bază, anume e sintetică, structurală și adecvată în ceea ce privește metoda rudimentară a observării și analitică, dispartă și neadecvată, în ceea ce privește metoda cu adevărat științifică a măsurării și determinării cantitative. Faptul, cum vom vedea, a dat naștere la multe răătăciri, precum și la o serie de controverse fără posibilitate de închidere, până când Wertheimer și Hesketh (31) au propus cunoscutul lor indice, care introduce noțiunea de raport și structură în măsurile antropometrice ca atare, făcând să dispară discrepanța, deseori constatată, între

rezultatele obținute prin măsurile cantitative și cele furnizate de impresia generală.

Atât impresia generală, cât și măsurile propuse de Kretschmer, sunt bazate întâiu de toate pe *criteriul morfologic*, adecă pe aspectul de formă și structură a organismului, membrilor și părților sale, accesibile ochiului și panglicei. De lipsit nu lipsesc, totuși, nici indicațiile fiziologice, în deosebi cele umorale, legate de glandele endocrine. Atât numai că variabilele fiziologice, umorale în primul rând, în comparație cu cele morfologice, cad pe un plan aproape cu totul secundar. Cel puțin în ceea ce privește posibilitatea de măsurare și diagnosticare a tipului. Ele revin, totuși, pe un plan de egală însemnătate, dacă nu chiar de precumpănitoare importanță, atunci când e vorba de complexul cauzal și de complicarea tipului. Forma organismului, susceptibilă de a mijloci clasificarea individului într'un tip sau altul, nu pare să fie, crede Kretschmer, decât o expresie a conexului funcțional, care-i stă la bază și mai ales a conexului umoral, care, în cele din urmă, pare să o determine. E foarte probabil, spune el, că sângele, datorită hormonilor pe care-i conține, determină atât făptura noastră corporală și tipul căreia ea aparține, cât și constituția sufletească în general și temperamentul în special. Kretschmer merge chiar mai departe și, după ce împărtășește principiile de bază ale endocrinologiei moderne, caută să arate că tipul astenic, leptosom, pare să fie mai mult sub stăpânirea glandelor, care se varsă direct în sânge, în vreme ce picnicul pare să fie dominat de acțiunea glandelor cu secrețiune externă și a celor ce nu se varsă în sânge, care regulează cu deosebire nutriția. Grăsimea și masa ponderală în general e o rezultată a modului de funcționare al acestor glande.

2. *Biotipologia lui Pende*. Imediat după clasificarea și descrierea tipurilor constituționale, făcută de Kretschmer, care — cum spuneam — s'a bucurat de cea mai largă popularitate, vine, fără îndoială, clasificarea lui Pende. Câteva precizări asupra ei.

Plecând dela măestrul său Viola, de care ne vom ocupa mai jos, Pende distinge un tip normal, care reprezintă individul mijlociu, balansat și două tipuri, longilin și brevilin, care reprezintă o abatere dela normă și care pot luat două forme diferite: una astenică și alta stenică. În acest mod el ajunge la un tip normal și patru tipuri fundamentale, care se abat dela normal, anume biotipul brevilin stenic și astenic, și biotipul longilin stenic

și astenic. Dăm descrierea acestor patru tipuri, așa cum ea e făcută de Pende (2) însuși.

- „1. Tipul longilin stenic rezultă dintr'un temperament hipertiroidian armonic, sau hipertiroidian și hiperpituitar în același timp, cu o funcțiune normală sau exagerată a glandei endocrine genitale, a suprarenalei corticale și medulare, a insulelor lui Langerhans. Acesta este tipul uman cu adevărat puternic și armonic.
2. La tipul longilin astenic constatăm semne de temperament hipertiroidian, asociate cu semne de hipertimolinfatism și adesea de hiperparatiroidism, hipogenitalism și hiposuprarenalism relativ. Funcțiunea endocrină ipofizară și pancreatică poate, în acest tip uman, să fie destul de exagerată. E vorba deci de subiecți discrinici, hipertiroidieni-hiperpituitarici (mai puțin des), cu endocrinostenie a două glande mai importante pentru tonusul și forța mușchilor și ligamentelor, glanda genitală și glanda suprarenală.
3. La tipul brevilin stenic domină temperamentul hipergenital și hipersuprarenal, adeseori încă hiperpancreatic și hiperpituitar, cu un anume grad de insuficiență relativă a tiroidei.
4. La brevilinul astenic domină insuficiența tiroidiană sau insuficiența hipofizară, cu o relativă insuficiență suprarenală, în timp ce secrețiunea internă genitală și pancreatică, ca și cea timică, pot fi normale sau exagerate”.

Fotografiile din Fig. 33 reprezintă câte un exemplar tipic pentru fiecare din aceste biotipuri. Din figură iese lămurit că în vreme ce longilinel stenic și brevilinul astenic se apropie de normă, longilinel astenic și brevilinul stenic se îndepărtează.

Dăm criteriile de bază, care stau la temelia biotipologiei lui Pende. Ele sunt următoarele: (1) masa corporală, luată în sens de mărime absolută, în sine, (2) raportul dintre volumul trunchiului și cel al membrilor, (3) raportul dintre lungimea corpului și lățimea lui, (4) raportul dintre tonusul și elasticitatea formelor corporale, (5) raportul dintre aparatul mușchiular și cel vegetativ, (6) dezvoltarea aparatului hemolimfopoetic, care ne mijlocește să distingem două grupe de indivizi: hipotiroidieni, hipopituitar, hipogenitali, hipoevolutivi hematici sau hipertiroidieni, hipersuprarenali, hipogenitali, hiperhematici, (7) dezvoltarea aparatului genital. În ceea ce privește cercetarea aspectului dinamic-humoral avem (8) diagnosticarea tipului de metabolism, (9) a raportului dintre sistemul simpatic și parasimpatic, (10) a constelației endocrine, cu scopul de a fixa hormonii, care predomină și dau tonul și (11) puterea și iuțeala diferitelor reacțiuni.

Din expunerea acestor criterii reiese în mod lămurit că Pende, spre deosebire de Kretschmer și — cum vom vedea — în continuitate față de Viola, nu se mai oprește la trăsăturile de *habitus* corporal, adică la aspectul morfologic, ci, plecând dela

aceste trăsături, ca dela o temelie de bază, el ajunge și la aspectul fiziologic, în deosebi umoral, care tinde să aibă o importanță aproape egală cu aspectul morfologic chiar și în procesul de diagnosticare și identificare a biotipului. În același timp — și tot în deplină continuitate față de Viola — variabilele somatice, cu foarte puține excepții, nu mai sunt socotite în ele, ca mărimi absolute, ci în raport unele cu altele, deci ca mărimi relative, ce se leagă între ele și sunt, prin urmare, structurale.

În ceea ce privește explicarea biotipului, ca strălucit endo-

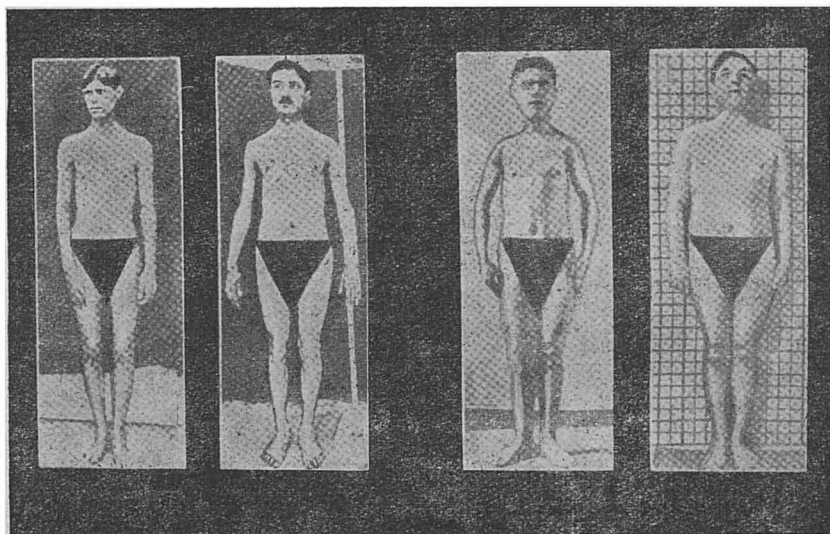

Fig. 33. — Cele patru constituții după Pende.
(Dela stânga la dreapta: longilin astenic, longilin stenic, brevilin stenic și brevilin astenic). După Marinescu (18 a).

docrinolog, Pende pune punctul de greutate pe secrețiunea glandelor endocrine, care — după părerea sa — regulează procesele anabolice și catabolice și stau la baza temperamentului, caracterului și inteligenței, așa cum vom vedea atunci când ne vom ocupa de aspectul psihologic al biotipului. Pende, spune Drul Cupcea (28), concepe viața „ca fiind în strânsă legătură cu un ritm continuu de anabolism și catabolism, de înmagazinare și transformare de energie. Biotipul este determinat în primul rând de proporția de înmagazinare de energie față de consumarea de energie și de proporția țesuturilor predominant anabolice față de țesuturile predominant catabolice. Din acest punct de vedere există un tip euritm (cu un echilibru al acestor

două procese), un tip anabolic și altul catabolic. Tipul megalosplanchnic, tip hipervegetativ, este caracterizat prin predominarea proceselor anabolice, tipul microsplanchnic, hipovegetativ, este caracterizat prin predominarea proceselor catabolice. Mai mult chiar, tipurile morfologice sunt rezultate, produse ale acestor dezechilibre de procese; predominarea anabolismului, a acumulării energiei, produce tipul brevilinear, iar consumarea crescută, catabolismul, duce la dezvoltarea longilinică".

Glandele cu secreție internă sunt grupate de Pende conform cu această lege biologică. „(1) Grupa hormonală a tiroidei, a ipofizei și anume hormonii genitali și suprarenali, stimulează morfogeneza sistemului de relație, diferențierea, catabolismul. (2) Grupa hormonală la care aparțin anume hormonii genitali și suprarenali, paratiroidele, timusul, epifiza, pancreasul și probabil tonsilele și ficatul, stimulează creșterea ponderală, dezvoltarea sistemului vegetativ și procesele anabolice".

În concluzie la spusele din acest rezumat Pende (p. 66—67) afirmă: „Dacă cele două grupe sunt balansate uniform în potențialitatea lor funcțională și lucrează euritmice în timpul perioadei de dezvoltare, în care fiecare își exercită funcțiunea, rezultatul este normosplanchnic euritmice; dacă grupul hormonal stimulator al dezvoltării vegetative este mai puternic avem megalosplanchnic, pe când dacă grupul stimulator al morfogenezei animale predomină avem tipul microsplanchnic".

3. *Tipologia lui Sigaud și McAuliffe.* În vreme ce tipologia constituțională germană este mai bine ilustrată de Kretschmer, cea italiană de Viola și Pende, figura cea mai reprezentativă a celei franceze e, desigur, McAuliffe, a cărui înțelegere e, însă, condiționată de tipologia clasică a lui Sigaud, dela care el pleacă. Câteva cuvinte asupra clasificărilor lor, care reprezintă, fără îndoială, unul din momentele însemnate ale biotipologiei contemporane.

Creșterea și dezvoltarea organismului, spune Sigaud (27), depinde de mediul în care el trăiește, anume de funcțiunile fundamentale, pe care mediul i le oferă sau impune. Aceste funcțiuni de bază sunt digestia, respirația, forța mușchulară și activitatea creierului. Condițiile de viață, în care indivizii trăiesc, fac, la unii, să predomină respirația, (de ex. factorul poștal), la alții forța mușchulară (lucrătorii cu brațul), la alții creierul (intelectualii) și la alții digestia (viața sedentară de burghez cu resurse). În acest mod apar patru tipuri fundamentale: respirator,

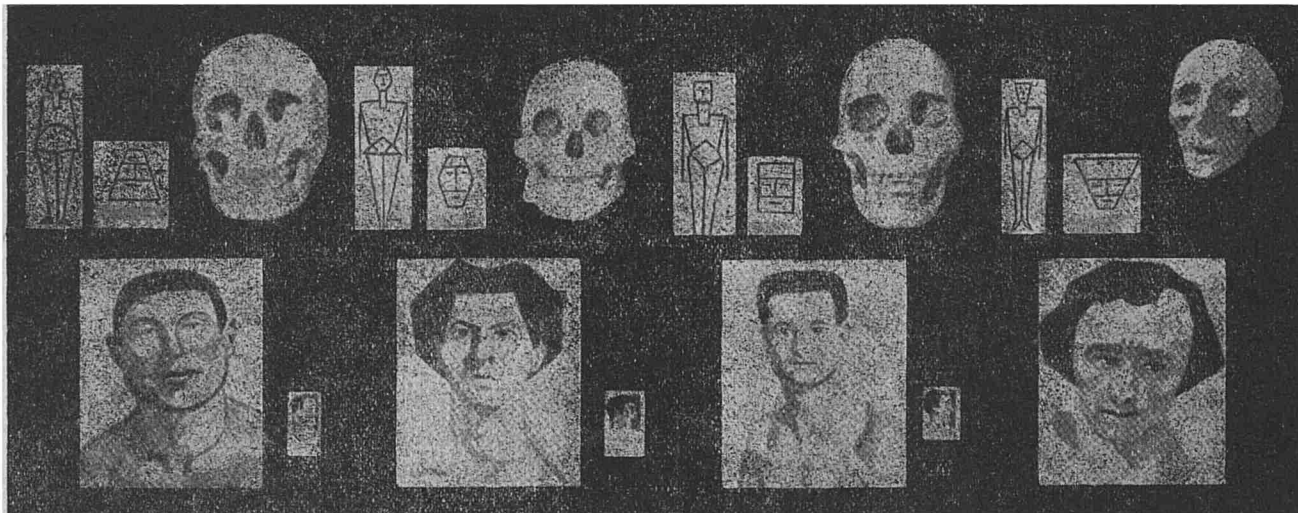

Fig. 34. — Tipul digestiv, respirator, mușchiular și cerebral.
Dela stânga la dreapta. După Marinescu (18 a).

digestiv, mușchiular și cerebral. Figura 34 ilustrează aceste patru tipuri¹⁾.

Criteriul de clasificare, pe care Sigaud îl întrebunțează, se bazează pe observare și impresie generală. Cauzalitatea tipurilor, evident, trebuie căutată în mediu. Bineînțeles însă că pentru a se produce un tip sau altul mediul trebuie să acționeze în direcție uniformă mai multe generații dearându-l.

McAuliffe (18) recunoaște ca bună clasificarea lui Sigaud, însă încearcă o nouă încadrare a celor patru tipuri, care permite o mai bună apropiere de Kretschmer și Pende. Anume el distinge mai întâiu între *tipurile regulate, eugenetice și tipurile neregulate, neeugenetice*. Primele „reprezintă — spune Schreider (26) — un fel de încoronare a evoluției umane; la ele predominarea unui sistem oarecare e totdeauna discretă și nu aduce nici un fel de dezechilibru, ceea ce — în consecință — și face discriminarea și identificare lor foarte delicată”.... Dimpotrivă, tipurile neregulate oferă un tablou morfologic mai puțin armonios, cu atât mai ușor de determinat, cu cât un sistem organic se afirmă în mod net în detrimentul celorlalte. Alături de acest echilibru mai mult sau mai puțin marcat, care pune în evidență cele patru structuri fundamentale — mușchiulară, respiratorie, digestivă și cerebrală — tipurile neregulate se disting prin variațiunile de suprafață ale corpului, care împărtășesc alte subdiviziuni importante: din acest punct de vedere ele formează două mari categorii de tipuri *plate și rotunde*, care conțin mai multe variații” (26).

Prin această recunoaștere a grupării celor patru tipuri ale lui Sigaud în tipuri regulate și neregulate și a clasificării celor neregulate în plate și rotunde, însemnează că McAuliffe deschide calea unei vădite legături, dacă nu chiar contopiri, între tipologia lui Kretschmer și în deosebi aceea a lui Pende și Viola. Căci e lămurit că tipul regulat corespunde tipului normal — din cazul lui Pende și Viola — și tipului athletic — din cauza lui

¹⁾ Din figură se poate constata cu ușurință că tipul cerebral și respirator se apropie de tipul astenic sau longilin, cel digestiv de cel picnic sau brevilin, iar cel mușchiular de cel athletic al lui Kretschmer sau de cel normal sau longilin stenic al lui Pende. Dealtfel e interesant de notat că la începutul preocupărilor sale de tipologie și înainte de a se fixa la cele patru tipuri de mai sus, Sigaud a distins numai două tipuri, *slabi și puternici*, care corespund cu brevilinei și longilinei sau astenicii, pe de o parte și atleticii și o bună parte din picnici, pe de altă parte.

Kretschmer —, cel plat tipului astenic sau longilin, iar cel rotund tipului picnic sau brevilin.

În ceea ce privește criteriul de identificare al acestor tipuri McAuliffe aduce o serie de reale îmbunătățiri de tehnică, bazată deastădată și pe măsurare, nu numai pe observare impresionistă. Predominarea criteriului morfologic e păstrată, dar în ceea ce privește baza lui fiziologică și explicarea acestei baze, se recunoaște și influența eredității, nu numai cea a mediului. Rolul glandelor interne e, deasemenea, scos în evidență; McAuliffe aduce o serie de precizări interesante cu privire la modalitățile lor de acționare. El încearcă, deasemenea, și o corelare a tipului organic cu cel psihologic, ceea ce Sigaud nu a făcut. Asupra corelațiilor psihologice, preconizate de el, vom reveni.

4. *Tipurile individuale după Viola*. Figurile prin excelență reprezentative și proeminente ale biotipologiei moderne sunt socotite a fi Kretschmer și Pende. Dacă în ceea ce privește conexarea aspectului psihologic cu cel somatic, morfologic-funcțional, aceasta e adevărat, în schimb în ceea ce privește aspectul organic singur, precum și punerea tipologiei pe baze cu adevărat științifice, atunci aceasta este desigur inexact. În această privință meritele lui Viola sunt covârșitoare, dacă nu deadreptul epocale, iar tipologia lui McAuliffe, Kretschmer și Pende nu numai că nu însemnează un progres, dar însemnează chiar un regres.

Plecând dela o greșită concepție a științei — sau, poate, și mai bine zis, dela o lipsă de orîșice concepție a științei — McAuliffe, Kretschmer și Pende, văd în tipurile constituționale realități mai mult sau mai puțin independente, reprezentând oarecum grupe eterogene sau spețe de oameni, care se pot și amesteca, dar, care — altfel — în realitatea lor originară și esențială, stau pe planuri și dimensiuni cu totul diferite. În acest mod picnicul sau brevilinul, socotite în natura lor originară sau esențială, reprezintă o structură cu totul aparte de astenic sau longilin, pentruca amîndouă tipurile, apoi, să se deosebească în aceeași măsură de athletic sau normal, cu care nu ar avea nimic în comun, cașicînd ele ar fi fenomene sau categorii ori clase de fenomene, lipsite de orîșice legătură între ele cel puțin la origina lor. Aceasta în contradicție cu cea mai deplin grăitoare evidență a faptelor, care arată că tipurile se leagă pe infinite căi și în nenumărate moduri, fiind de fapt grade și etape pe unul și același plan sau dimensiune, care le cuprinde și

însurează pe toate, anume într'o ordine vădită, care merge dela longilin, trece prin normal și ajunge la brevilin. Iar aceasta fără ca dela un tip la altul să existe salt, necum granițe de netrecut; ba există chiar o deplină continuitate, în așa fel încât trecerea dela un tip la altul se face cu totul pe nesimțite și mulți brevilini, de exemplu, sunt mai apropiați de unii normalini și mult mai îndepărtați de alți brevilini de extremă.

Cel care a prins dela început acest fapt, adecă această înserie continuă a tipurilor pe unul și același plan, în conformitate cu una și aceeași regulă de bază sau principiu ordonator, este Viola (30), ale cărui merite sunt încă prea puțin reliefate, dar a cărui operă, judecată prin prisma cercetărilor riguroso științifice, care au urmat în timpurile recente, trebuie socotită ca adevărata operă de temelie a biotipologiei contemporane. Viola pare să fie și singurul biotipolog statistician (dintre biotipologii fondatori bineînțeleș), care a avut o lămurită concepție despre știință și regulile ei de bază.

Studiind mai deaproape tipurile distinse de maestrul sau Giovanni — care, alături de Roustan, e printre cei mai vechi tipologi — el constată că ele se înscriază în mod continuu și regulat, în așa fel încât plecând dela brevilin sau macrosplanchnic — cum îl numește el — și trecând prin normal, normosplanchnic, la longilin sau microsplanchnic, constatăm că frecvența lor ne dă exact curba lui Gauss, aplicată înainte de acea vreme de Galton și Quetelet diferitelor variabile morfologice, luate în parte. Aceasta însemnează că de fapt noi nu avem de a face cu trei tipuri distincte unele de altele, care stau pe planuri aparte și diferite, ci mai mult cu trei etape sau momente, care stau pe una și aceeași dimensiune, legându-se în mod continuu unul cu altul și dând — cum spune Thorndike — impresia unui singur tip, care e însă foarte variat și susceptibil de a fi împărțit în trei sau chiar mai multe clase, dacă mintea noastră cere. În consecință el și distinge trei tipuri fundamentale, anume tipul normosplanchnic, care reprezintă mijlocul curbei de variație, la care se grupează marea majoritate a indivizilor, apoi microsplanchnic și macrosplanchnic, care reprezintă cele două extreme ale aceleiași curbe de variație, distribuite în mod simetric de o parte și de alta a mijlocului. În conformitate cu regula dela baza curbei lui Gauss — precum și în deplin acord cu faptele — numărul microsplanchnicilor este egal cu cel al macrosplanchnicilor, iar adunate împreună sunt egale cu numărul

normosplanchnicilor. Fig. 35 exemplifică în mod concret înserierea grafică a tipurilor, așa cum ele sunt văzute de Kretschmer, Pende și McAuliffe, pe de o parte și Viola, pe de altă parte.

În concepția lui Kretschmer și Pende avem trei tipuri originar distincte, care, prin amestec, ne dau o curbă trimodală, în vreme ce în concepția lui Viola avem o singură curbă, în speță curba lui Gauss, cu caracter strict unimodal.

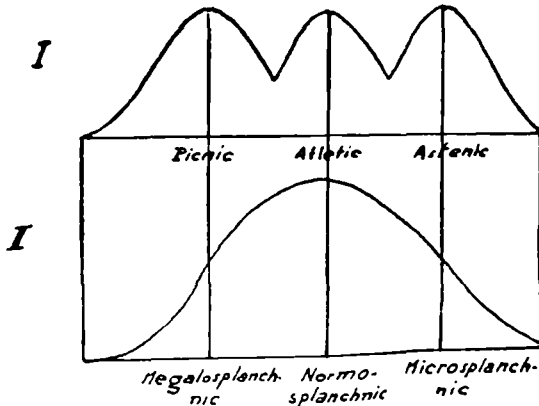

Fig. 35. — Distribuția tipurilor în concepția trimodală (Pende, Kretschmer) și unimodală (Viola) a curbei lui Gauss. (După Fl. Ștefănescu-Goangă, Roșca și Cupcea, 29, p. 41).

Variabilele, pe care Viola le măsoară, sunt următoarele:

1. Statura.
2. Lungimea sternului, dela incisura jugulară, la baza inserțiunii apofizei ensiforme.
3. Lungimea xifo-epigastrică, dela baza de inserțiune a apofizei ensiforme până la punctul epigastric. Acest punct se găsește la încrucișarea liniei verticale mediane ventrale cu orizontala care trece la nivelul extrem al rebordului costal.
4. Lungimea epigastro-pubică, dela punctul epigastric la marginea superioară a pubelui.
5. Lungimea membrului inferior, dela marginea superioară a pubelui la vârful maleolei externe a piciorului.
6. Lungimea membrului superior, dela marginea apofizei acromiale, la linia interarticulară a pulsului.
7. Diametrul transversal toracic la nivelul coastei a patra.
8. Diametrul antero-posterior toracic la nivelul coastei a patra.
9. Diametrul transvers ipocondriac, măsurat la nivelul liniei xifo-epigastrice.

10. Diametrul antero-posterior ipocondriac, măsurat la nivelul jumătății liniei xifo-epigastrice.

11. Diametrul transvers al basinului, măsurat dela o creastă iliacă la cealaltă, la punctul de maximă expansiune transversală.

De fapt însă Viola nu s'a oprit la aceste variabile, socotite ca mărimi în sine, absolute, lipsite de valoare reală și a propus considerarea lor ca mărimi relative, pline de semnificație numai prin raportarea lor împreună. În acest scop el a preconizat calcularea următoarelor raporturi:

1. Valoarea toracică = înălțime \times lărgime \times profunzime (după sistemul cubic) adevă = lungimea sternului \times diametrul transvers toracic \times diametrul antero-posterior toracic.
2. Valoarea abdomenului inferior = linia xifo-epigastrică \times diametrul ipocondriac transversal \times diametrul ipocondriac anteposterior.
3. Valoarea abdomenului inferior = linia epigastro-pubică \times diametrul transvers al basinului \times diametrul anteroposterior ipocondriac.
4. Indicele total abdominal = valoarea abdomenului superior + valoarea abdomenului inferior.
5. Indicele total al trunchiului = valoarea abdomenului total + valoarea toracelui.
6. Indicele membrelor = membrul superior + membrul inferior¹⁾.

Dar Viola a mai făcut încă un pas înainte. Raportarea și interpretarea mărimilor, rezultate din raporturile de mai sus, nu poate fi făcută numai în general, după cum un individ se grupează la un tip sau altul. Această clasificare este mult prea globală și aproximativă. În baza ei ajungem ca la unul și același tip să clasificăm indivizi foarte diferiți și invers, indivizi foarte asemănători sunt împărțiți la tipuri diferite. Dar știința e exigentă și nu se poate mulțumi cu atari evaluări aproximative, susceptibile de erori atât de grave. Deaceea păstrând noțiunea celor trei tipuri, ca un mijloc de a vorbi foarte general, el recurge la o împărțire și clasificare tipologică mult mai exactă în sistemul centilelor.

În acest mod distanța dela individul cel mai brevilin, dela o extremă a curbei de variație, până la individul longilin, dela cealaltă extremă a aceleiași curbe, este împărțită în o sută de părți egale, în care indivizii sunt grupați în proporții egale. Ceeace la urma urmei însemnează că de fapt curba de variație biotipologică e împărțită în o sută de clase sau tipuri, iar cele trei tipuri, luate în sensul larg, rămân mai mult un fel general de a vorbi, cuprinzând în ele zeci de sutimi, care sunt susceptibile de clasificare și care, în fond, sunt singurele luate în socoteală.

¹⁾ Pentru traducerea termenilor medicali sunt îndatorat Drului Cupcea.

Intrucât însă în ultima vreme sistemul centilelor este înlocuit cu sistemul unităților sigma¹⁾, Viola procedează la adoptarea acestui nou sistem, dovedit ca cel mai bun în toate științele vieții, precum și în celelalte științe, care lucrează cu fenomene de probabilitate. În consecință el stabilește etalonul adecă măsurile corespunzătoare pentru fiecare sferă de unitate sigma, în legătură cu fiecare măsură, rezultată din raporturile de mai sus.

Pe baza raporturilor ce rezultă din diferitele mărimi structurale, în unități sigma, Viola procedează la diagnosticarea finală a biotipului sau tipului individual, cum îl numește el. În acest scop și după o lungă încercare a tuturor datelor de mai sus, el se oprește în deosebi asupra următoarelor mărimi structurale, cu excepția trunchiului, care intră ca mărime absolută:

1. Valoarea globală absolută a trunchiului.
2. Valoarea absolută a membrilor și raportul lor cu valoarea trunchiului.
3. Raportul dintre valoarea toracelui și a abdomenului.
4. Raportul dintre diametrele singuraticelor cavități și mai ales dintre diametrele întregului corp, confruntând diametrele transversale cu cele longitudinale, iar diametrele antero-posterioare cu cele transversale.
5. Raportul fiecărei măsuri singuraticice față de linia bazală a trunchiului.
6. Alte raporturi, date sau observațiuni, care pot interesa în mod deosebit cazul.

Clasificarea finală a individului o face din următoarele patru puncte fundamentale de vedere:

a) Masa absolută a corpului	}	megasomici
		normosomici
		microsomici
b) Masa trunchiului raportată la datele medii normale și raportul masei trunchiului la valoarea membrilor	}	megalosplanchnici
		normosplanchnici
		microsplanchnici
c) Raportul diametrelor verticale cu cele orizontale (de lărgime și profunzime)	}	brachitipi
		normotipi
		longitipi
d) Raportul dintre lungimea membrilor inferioare și lungimea trunchiului (raport Manouvrier)	}	brachischeli
		mezoscheli
		macroscheli

1) Vezi *Elemente de Psihometrie*.

Viola, bineînțeles, nu s'a mulțumit numai cu afirmația că distribuția tipurilor urmează legea dela baza curbei lui Gauss, ci a căutat să o și demonstreze. Cercetând 373 indivizi cu scopul de a le defini tipul individual, el găsește că frecvența acestor tipuri este următoarea:

Megalosplanchnici	+2 sigma		34 cazuri
Megalosplanchnici	+1 „	(intermediari)	63 „
Normosplanchnici	0 „		187 „
Microsplanchnici	-1 „	(intermediari)	73 „
Microsplanchnici	-2 „		16 „

Distribuția cea mai mare, e, deci, la mijloc și mai mică în cele două părți, anume cu atât mai mică, cu cât abaterea tipologică e mai mare.

Dar Viola nu se mulțumește cu aceste clasificări — după părerea noastră singurele clasificări tipologice pe bază de principii cu adevărat științifice — ci încearcă și o explicare și interpretare fiziologică și biologică. Intrucât această explicare este una dintre cele mai sugestive explicări date până acum, o redăm în rezumatul Drului Cupcea (28):

„Viola crede că forța evolutivă are două componente: o forță care determină creșterea masei somatice, ponderale, și o altă forță care determină diferențierea somatică, morfogeneza. Orice organism în creștere își mărește masa somatică și evoluează spre o diferențiere mai accentuată. Creșterea ponderală înseamnă acumulare de energie și accentuarea sistemului vegetativ al individului; diferențierea înseamnă cheltuire de energie și accentuarea sistemului animal (de relație, locomoție) al individului. Cele două sisteme ale lui Bichat, vegetativ și animal, se dezvoltă invers proporțional; cu cât e mai dezvoltat sistemul de relație, cu atât e mai puțin dezvoltat sistemul vegetativ, și cu cât e mai dezvoltat sistemul vegetativ, cu atât e mai puțin dezvoltat cel de relație. Într'o dezvoltare normală aceste două sisteme sunt echilibrate, datorită echilibrului celor două forțe evoluționare: forța care determină creșterea masei și forța care determină diferențierea. Rezultatul acestei dezvoltări evoluționare armonice e sistemul medianormal, care prezintă un echilibru al celor două sisteme, vegetativ și de relație.

Nu întotdeauna există această dezvoltare armonică. Uneori predomină factorul creșterii ponderale, ceea ce determină o încetinire a diferențierii, iar alteori predomină factorul de diferențiere, ceea ce determină o scădere a creșterii masei corpului. După Viola cauza naturală primordială care duce la formarea celor două mari tipuri antitetice de deformare, sau la deviația dela normă a constituției umane, o constituie această dezarmonie evoluționară între aceste două sisteme (vegetativ și animal).

Schematic putem să avem următoarele raporturi între morfogeneza (diferențiere) și creșterea masei corpului:

1. Creșterea masei > diferențierea... predominarea sist. vegetativ.
2. Creșterea masei = diferențierea... echilibrul celor două sisteme.
3. Creșterea masei < diferențierea... predominarea sist. de relație.

Tipul echilibrat, la care găsim o armonie între creșterea masei și diferențiere, deci o armonie între sistemul vegetativ și cel de relație, este numit de Viola normosplanchnic. El reprezintă tipul mediu normal evoluat și se aseamănă cu tipul athletic al altor autori.

Tipul la care găsim un exces al masei corpului față de proporții (deci față de diferențiere), deci o predominare a sistemului vegetativ în raport cu cel de relație, este numit de Viola megalosplanchnic. Acest tip este hipoevoluat din punct de vedere morfologic și se aseamănă cu tipul picnic al autorilor germani.

Tipul la care diferențierea predomină față de creșterea ponderală a masei, deci sistemul de relație predomină față de cel vegetativ, este numit de Viola microsplanchnic. El reprezintă un tip hiperevoluat, asemănător astenicului. Natural că cele două forțe evolutive pot fi una față de alta în raport de mărime foarte variate, și aceasta ne explică individualitatea fiecărui caz și nenumăratele forme de trecere între extreme".

5. *Alte cercetări.* În expunerea de mai sus ne-am limitat, în mod voit, la biotipologiile cele mai cunoscute și populare, reprezentând momentele cele mai importante ale dezvoltării acestei discipline. De fapt însă numărul cercetărilor biotipologice este mult mai mare, în așa fel încât în afară de cele patru sisteme de bază, expuse mai sus, mai sunt alte multe. Tabela 4 are drept scop să reprezinte în mod schematic pe cele mai importante.

În afară de autorii cuprinși în tabelă mai trebuiesc considerați aceia care s'au mulțumit cu verificarea acestor tipologii — în deosebi a tipologiei lui Kretschmer, Pende, Viola și McAuliffe — și al căror număr e foarte mare. E cazul să amintim că unii din aceștia nu s'au mulțumit cu simpla operă de verificare a tipologiilor amintite, ci au căutat să stabilească unele criterii noi de diagnosticare, de valoare științifică mai mare. Demnă de remarcat este în deosebi preocuparea cercetărilor americane de a găsi o formulă structurală unică, care să cuprindă raportul dintre cele mai importante variabile, în așa fel încât ea să servească drept criteriu unic al întregii clasificări. Astfel, pornind dela precizările metodologice ale lui Viola, pe care caută să le sintetizeze într'un singur raport, Naccarati (21) propune următorul indice constituțional unic:

$$\text{Indicele morfologic} = \frac{\text{Lungimea membr. super.} + \text{Lung. membr. inf.}}{\text{Volumul trunchiului}}$$

Indicele final va fi obținut din numărul care rezultă, înmulțit cu o sută, dacă valoarea trunchiului a fost exprimată în litri și cu 100.000 dacă ea a fost exprimată în cm³.

Acest indice este reluat în cercetare de Wertheimer și Hesketh (3), care negăsindu-l complet satisfăcător, din cauza că face să intre o sumă într'un produs, al cărui numitor e prea mult dependent de nutriție, adevărat de un fenomen prea puțin constant, propun un nou indice:

Tab. 4. — Tipurile constituționale mai cunoscute

	Constituțiile morfologice și fiziologice		
	Constituție verticală	Constituție normală	Constituție orizontală
Hipocrat	Habitus apoplecticus	—	Habitus phtisicus
Walker	Frumuseță nutritivă	Frumuseță locomotivă	Frumuseță mintală
Rostan	Digestiv	Mușchiular	Cerebral
Carus	Flegmatic	Aletic	Astenic
Beneke	Anomalia No. 2	Constituție normală	Anomalia No. 1
Manouvrier	Macroschel	Mesoschel	Microschel
Giovani	Combi-nația trei	Combi-nația doi	Combi-nația unu
Virenius	Conjunctiv	Mușchiular	Epitelial și nervos
Viola	Brachitip Megalosplanchnic	Normotip, Normosplanchnic	Longitip Longosplanchnic
Stiller	Habitus artritic	—	Habitus astenic
Sigaud și McAuliffe	Rotunde	Regulate, normale	Plane
Millis	Hiperstenic	Hipostenic și stenic	Hipostenic
Brugsch	Torace larg	Tor. mijlociu	Torace îngust
Davenport	Cărnos	Normal, mediu	Slab
Aschner	Larg	Normal	Slab
Stockard	Lateral	—	Linear
Bean	Hipoatomorf	Mesoatomorf	Hiperatomorf
Bounak	Euriplastic	Mesoplastic	Stenoplastic
Tschernorutzki	Hiperstenic	Normostenic	Hipostenic
Kretschmer	Picnic	Aletic	Astenic
W. și E. Jaensch	Tip B	—	Tip. T
Mathes	Picnic	Intermediar	Intersexual
Ewald	Stenic	—	Astenic
Serebowskaia	Brachimorf	—	Dolicomorf
Castaldi	Stenitip	—	Platitip

$$\text{Indicele Wetheimer-Hesketh} = \frac{\text{Diam. transv. torac.} \times \text{diam. anteropost.}}{\text{Lungimea membrului inferior} \times 10^3} \times 100,$$

$$\text{torac.} \times \text{înălțimea trunchiului}$$

Măsurile sunt exprimate în centimetri; înălțimea trunchiului în acest caz se înțelege ca înălțimea jugulo-perineu. Valorile indicelui variază între 150 și 400. Indicele mediu pentru picnici e 192, cu o întindere a variației dela 153 la 244; el e 278 pentru atletici, cu o variație dela 248—306 și de 309 pentru astenici, cu o variație dela 282—337. Rohden (24) a verificat aceste date și a găsit rezultate cu totul asemănătoare.

O serie de alți indici mai simpli, bazați numai pe raportul dintre înălțime și greutate au fost propuși de Rohder, Livi, Quételet, Davenport, etc. (vezi Rohden, 24).

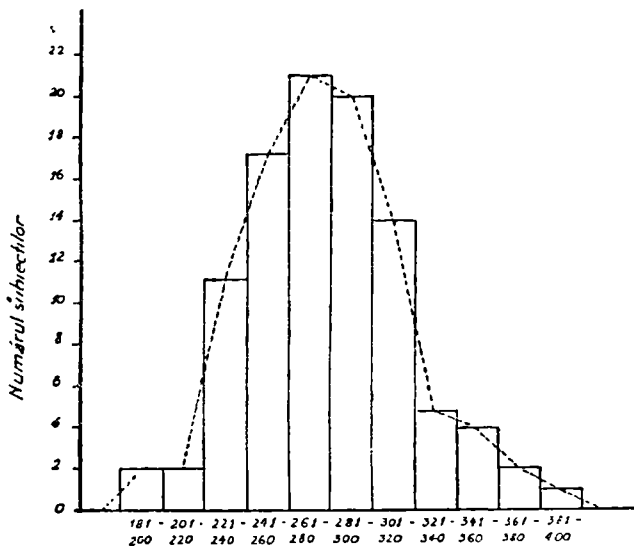

Fig. 36. — Distribuția indicelui morfologic Wertheimer-Hesketh la 99 deținuți. (După Cupcea, 29).

Nu e, credem, lipsit de importanță să mai adăugăm că rezultatele obținute cu acești indici s'au dovedit a verifica întru toate teza lui Viola că distribuția tipurilor se conformează întru toate curbei lui Gauss. În scop de ilustrare a acestei afirmații, Fig. 36 dă curba de frecvență obținută de Drul Cupcea (28), cu 99 deținuți. Curbe asemănătoare au fost obținute de Drul Cupcea și cu studenții celor patru facultăți dela Universitatea din Cluj¹⁾.

¹⁾ Alte cercetări biotipologice la noi în țară au fost făcute de către Drul Râmneanțu, distinsul biometrician dela Institutul de Igienă de pe lângă Facultatea de Medicină a Universității din Cluj, actualmente cu sediul temporar la Sibiu. Dsa înclină spre o concepție plurimodală a tipurilor. Problema a preocupat foarte mult și *Societatea de Antropologie Cluj—Sibiu*, condusă cu strălucire de Profesorul Papilian dela Facultatea de Medicină. Un loc de onoare îi este dat și în monumentalul tratat de medicină internă al profesorilor Hațieganu și Goia.

În sub-capitolul următor vom da curbe asemănătoare și din Wetheimer-Hesketh și Burchard.

Completări importante în ceea ce privește substratul fiziologic și mai ales umoral al tipurilor biologice, au făcut Prof. Parhon, Lewy, Willemse.

Spre deosebire de Kretschmer, care la început a aplicat tipurile constituționale numai la adulți, anume chiar numai la cei de sex masculin, cercetătorii italieni, în frunte cu Viola și Pende, le-au aplicat la toate vârfele și ambele sexe. Ulterior cercetări asemănătoare au fost făcute și în cazul biotipologiei lui Kretschmer de o serie de cercetători americani și englezi în frunte cu Willemse (32) și Burchard (2). Se pare, în orice caz, că tipurile constituționale nu sunt realități fixe și imuabile, ci dimpotrivă, sunt susceptibile de evoluție, și chiar schimbări esențiale în unele din caracterele lor de bază.

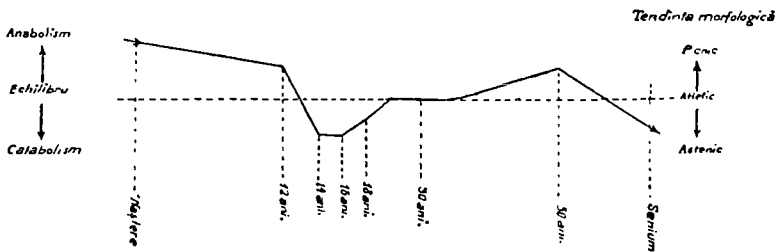

Fig. 37. — Evoluția ontogenetică a raportului anabolism-catabolism. (După Dr. Cupcea, 29).

Regretatul savant român, Prof. Marinescu (18 a), rezumând concepția lui Pende asupra evoluției tipurilor, spune următoarele:

„În viața uterină prevalează anabolismul, care produce creșterea. În viața prepuberă această preponderență anabolică sau vegetativă, care scăzuse treptat cu creșterea, suferă o scădere mare, iar după pubertate ajunge la un oarecare echilibru, la o oarecare stabilizare a metabolismului, de puțină durată însă, după care începe brusc o nouă fază în care anabolismul predomină (maturitatea vieții). În urmă procesele catabolice trec iarăși pe planul întâiu, forța vegetativă scade treptat până la bătrânețe și moarte. În tipul anabolic sau hipervegetativ avem un aspect corporal rotund sau brevilin, iar în tipul catabolic sau hipovegetativ găsim forma lungă”.

Prin urmare omul e anabolic și picnic înainte de pubertate, tinde spre echilibru după și în maturitate și înclină spre astenic și catabolic în spre bătrânețe. Fig. 37, adaptată de Drul Cupcea (28) după Willemse (32), exprimă în mod grafic această evoluție.

Willemse mai încearcă să arate că schimbările, care intervin dealungul vârstei în raportul dintre anabolism-catabolism, sunt însoțite și de schimbări corespunzătoare în structura morfologică a corpului, așa fel încât constituția corporală infantilă ia cu precădere forme picnice, așa precum constituția senilă tinde spre forme astenice. Aceasta, spune el, e o nouă probă că funcțiunile fiziologice merg mână în mână cu forma morfologică, corpul omenesc fiind, de fapt, o realitate morfologică-fiziologică armonică și unitară.

A s p e c t u l p s i h o l o g i c

Preocupările tipologice, legate de aspectul organic, sunt — precum am văzut — foarte vechi; ele merg până în antichitate, iar în secolul trecut s'au bucurat de o atenție cu totul deosebită. Cu începutul secolului nostru, anume cu tipologia lui Viola, temelia lor științifică poate fi socotită aproape deplin așezată. În orice caz de atunci încoace progres prea mare nu s'a făcut.

Cu toate acestea cercetările tipologice au rămas preocupări dispartate, de interes pentru câțiva medici sau diletanți și atât. Aceasta până târziu după războiul mondial trecut, când a apărut cartea lui Kretschmer și când biotipologia a devenit dintr'odată una dintre cele mai vii și mai populare preocupări ale biologiei și psihologiei contemporane.

Care e explicarea acestei întorsături a lucrurilor? Ea e una singură. Spre deosebire de Viola și alți tipologi antecedenti, Kretschmer a pus punctul de greutate pe legătura dintre corp și suflet, arătând că tipurile organice au o corespondență pe latura sufletească și invers. Cu aceasta tipologia organică, limitată la aspectul morfologic și fiziologic, devine o tipologie psihobiologică, acoperind atât domeniul morfologic-fiziologic, cât și pe cel psihologic. Cu alte cuvinte ea devine *bio-tipologie*, ca să întrebuițăm expresia lui Pende, care, alături de Kretschmer, e al doilea întemeietor al noilor preocupări de tipologie *integrală*, ce cuprinde și vrea să cuprindă întregul câmp al manifestărilor vieții. Iar dacă metoda și principiile dela baza biotipologiei lui Kretschmer și Pende sunt, poate, susceptibile de critică și — în comparație cu tipologia lui Viola — însemnează probabil, un regres, ideea legăturii dintre tipul organic și cel sufletesc rămâne, în schimb, un mare pas înainte, care deschide, fără îndoială, o nouă epocă.

1. *Biotipologia lui Kretschmer*. După o îndelungată observație clinică Kretschmer (13, 14) a constatat că între constituția corporală și cele două boli mintale constituționale, distinse de Kraepelin, demența precoce sau schizofrenia și psihoza maniaco-depresivă¹⁾, există o strânsă legătură și anume de așa natură încât indivizii cu constituție corporală picnică se îmbolnăvesc cu precădere de psihoza maniaco-depresivă, iar astenicii

¹⁾ Pentru lămurirea asupra acestor două boli, vezi Cap. XII, referitor la *Aspectul anormal și patologic*.

de schizofrenie. Procedând la o verificare statistică a impresiilor sale, bazată pe 260 cazuri, el a constatat distribuția următoare:

	<i>Psihoza maniaco-depresivă</i>	<i>Schizofrenie</i>
Astenici	4	81
Atletici	3	31
Atletici-astenici	2	11
Picnici	58	2
Forme picnice mixte	14	3
Displastici	0	34
Inclasificabili	4	13
Total	85	175

Legătura bănuită de Kretschmer se verifică întru toate. Schizofrenicii sunt de obicei astenici, atletici sau displastici (care, ca și atleticii, par să ocupe o poziție intermediară între picnici și astenici, dar mai apropiați de astenici), în vreme ce ciclotimicii (psihoza maniaco-depresivă) sunt picnici.

Intemeiat pe aceste date, Kretschmer se socoate îndreptățit a trage următoarele concluzii:

1. Intre dispozițiile sufletești, care stau la baza nebuniei circulare, cunoscută sub numele de psihoza maniaco-depresivă și între constituția picnică există o strânsă legătură.

2. Intre dispozițiile sufletești ale bolnavilor de schizofrenie și tipul corporal astenic și athletic, există deasemenea o strânsă afinitate.

3. Invers, afinitatea tinde spre zero între picnic și schizofrenic, sau între athletic ori astenic și psihoza maniaco-depresivă.

Tot în sprijinul tezei sale și în aceeași lucrare Kretschmer mai dă și rezultatele obținute de alți cercetători. Ele dovedesc același lucru. În ediția a X-a a aceleiași lucrări, Kretschmer adună o nouă serie de date obținute de diferiți cercetători, cu privire la aceeași problemă. Numărul pacienților studiați și clasificați, atât după tipul constituției corporale, cât și după boală, se ridică la 4000. Faptele indică, și de astădată, aceleași concluzii. Picnicii se îmbolnăvesc cu precădere de psihoza maniaco-depresivă sau ciclotomie ori nebunie circulară, în vreme ce astenicii fac schizofrenie.

Concluziile lui Kretschmer au provocat o foarte mare vâlvă. În consecință o serie de cercetători procedează la verificarea lor. Printre cei mai de seamă sunt Gourewitch și Ozeretzki, Sacristan, Beneke, Schmidt, Alier, v. Rohden și în deosebi cercetătorii americani ca Naccarati, Shaw, Sheldon,

Wertheimer-Heasketh, Farr, Mohr-Gundlach, Campbell, Garvey, Klineberg-Asch-Block, Heidbreder, etc.¹⁾.

În general cercetătorii europeni — cei germani cu deosebire — verifică teza lui Kretschmer. Acesta e cu deosebire cazul rezultatelor obținute de Gourewitch și Ozeretzki, care se bazează pe un foarte mare număr de cazuri, apoi acelea ale lui Adler și în special ale lui Max Schmidt, care rezumă lucrările a 35 cercetători, privitoare la 6296 cazuri (1461 maniac-depresivi și 4835 schizofrenici). Tabela de mai jos dă aceste rezultate în procente, calculate de Drul Cupcea (29):

	<i>Ps. maniaco-depresivă</i>	<i>Schizofrenie</i>
Picnici	71,4%	13,5%
Ațletici, stenici	25,0%	66,0%
Displastic	0,0%	10,7%

Foarte reprezentativă e și Fig. 38, care rezumă în mod grafic statistica lui v. Rohden:

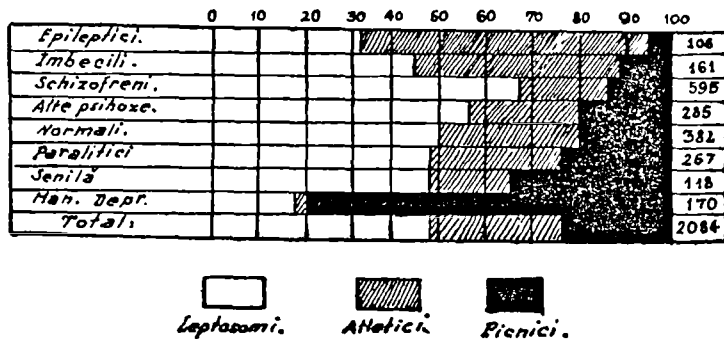

Fig. 38. — Statistica lui v. Rohden. (După Dr. Cupcea, 29).

Lucrurile stau diferit în cazul cercetătorilor americani. Rezultatele unora verifică teza; rezultatele altora nu. Întrucât aceste cercetări, spre deosebire de cele europene, întrebuițează o metodă de diagnosticare a tipului organic mult superioară, câteva cuvinte asupra lor sunt necesare.

Spre deosebire de Kretschmer și cercetătorii europeni, care definesc tipurile morfologice mai mult pe bază de impresie sau măsuri antropologice absolute, nu structurale, cercetătorii americani recurg — cel puțin după descoperirea indicelui Wertheimer-Hesketh — mai mult la criteriile cantitative și de natură structurală. În același timp ei concep tipurile în mod gaussian, așa cum ele întradevăr par să fie, iar în ceace privește principiul asigurării omogenității de vârstă etc.²⁾, ei iau toate măsurile de

¹⁾ Indicațiile bibliografice pot fi găsite în Ștefănescu-Goangă, Roșca și Cupcea, *Adaptarea socială* și în deosebi în lucrarea lui Burchard (2).

²⁾ Principiu atât de impozant în toate cercetările bazate pe corelație, cum sunt și cercetările biotipologice. Pentru lămurirea sa vezi *Elemente de Psihometrie*.

rigoare cuvenite. Printre cercetările, care satisfac aceste condiții în cel mai înalt grad cu putință, sunt cu deosebire, acelea datorite lui Garvey, Wertheimer-Hesketh, Campbell și în special Burchard, care pot fi socotite drept cele mai importante investigații în acest domeniu atât de desbătut azi. Cercetările lui Naccarati și Garrett, Mohr și Gundlach, nu controlează vârsta, iar cele ale lui Shaw nu prezintă suficiente criterii de validitate și fidelitate¹⁾. Anumite obiecțiuni ar putea fi ridicate și contra cercetărilor lui Burchard, care păcătuiesc prin faptul de a lucra cu un număr de indivizi cam mic, ceea ce înseamnă o neglijare a principiului fundamental al fidelității, socotit pe latura fragmentului de populație. Altfel însă ele sunt adevărat model de metodologie științifică.

Dintre cercetările pomenite puțin mai sus, care satisfac criteriile cerute, acelea datorite lui Wertheimer-Hesketh, Sheldon, Heidebreder și Burchard, verifică teza lui Kretschmer, în vreme ce acelea ale lui Garvey, Campell și Klineberg-Asch-Block nu o verifică. Câteva cuvinte asupra cercetărilor lui Wertheimer-Hesketh, Garvey și Burchard, care sunt, fără îndoială, cele mai importante.

Cercetările lui Wertheimer-Hesketh se bazează pe 65 pacienți, luați la întâmplare din două spitale americane de boli mintale. Dintre aceștia 11 sufereau de psihoza maniaco-depresivă, iar 23 de schizofrenie. Examenul constituției somatice este făcut pe bază de observare, controlată prin indicele propus de ei, care are ultimul cuvânt. Rezultatele obținute confirmă teza lui Kretschmer.

La concluzii cu totul opuse ajunge Garvey, care — dată fiind tehnica sa statistică și experimentală, cu totul excepțională — au provocat o foarte mare surprindere și au fost obiectul unor îndelungate controverse. În orice caz până azi ele sunt singurele, care neagă în mod net și cu o bogată armatură științifică teza kretschmeriană.

Garvey a studiat două grupe egale, de câte 130 schizotimici și ciclotimici. Grupele au fost izolate de un comitet de psihiatri dela Universitatea Yale, din care Garvey pentru motive de deplină obiectivitate nu a făcut parte. Această izolare făcută, el a procedat la diagnosticarea constituției lor corporale. Corelația dintre constituție și boală există, însă ea e foarte mică și în orice caz nu permite și nu poate să permită o diagnosticare a bolii pe bază de constituție.

Concluziile lui Garvey sunt, totuși, susceptibile de critică prin faptul că pun prea mare greutate pe criteriile lui Kretschmer, legate de mărimile absolute, iar metoda impresiei, luată tot dela Kretschmer nu e înafară de putința de introducere a subiectivității.

Burchard studiază 407 pacienți din diferite spitale, dintre care 125 au fost clasificați de specialiști ca schizofrenici, iar alți 125 ca ciclotimici. Restul de 157 pacienți, suferinzi de alte boli, au fost întrebuințați ca grupă de control; ceea ce înseamnă o excelentă inovație în metodă. Diagnosticarea constituției corporale e bazată pe observare și impresie generală și pe o serie de măsuri antropometrice, printre care indicele Wertheimer-Hesketh ocupă locul de frunte. Precădere e dată observării. Rezultatele sale verifică teza lui Kretschmer. Burchard mai arată însă că cele două

¹⁾ Vezi *Elemente de Psihometrie*.

tipuri constituționale, somatice, ca și simptomele lor, nu sunt realități opuse, complet diferite una de alta, ci realități înrudite, care se suprapun una pe alta, așa cum Fig. 39 arată.

Constituția picnică, deci, ca și cea astenică, se suprapun. Ele par să arate că cele două tipuri somatice nu sunt atât realități distincte și complet separate, ci mai mult doi poli, legați împreună printr'un tip intermediar, care pare să fie cel mai frecvent. Lucruri asemănătoare au constatat toți ceilalți cercetători americani, care au interpretat datele lor în mod statistic.

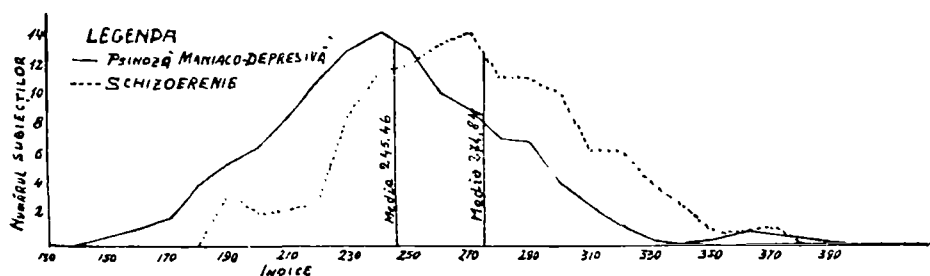

Fig. 39. — Curbele de frecvență a două grupe de psihotici și indicele lor Wertheimer-Hesketh. (După Burchard, 2).

Și lucruri asemănătoare au fost constatate și în ceea ce privește tipurile mintale și bolile, la care ele dau naștere. Suprapunerea, adică indicația pentru tipul intermediar, există și în ceea ce privește simptomele celor două boli, precum și în ceea ce privește trăsăturile de fire, temperament și caracter ale celor două tipuri.

În lumina tuturor acestor fapte, stabilite atât de cercetătorii europeni, cât și de cei americani, în deosebi Wertheimer-Hesketh și Burchard, putem trage o concluzie generală favorabilă tezei lui Kretschmer. Problema, desigur, ca oricare altă problemă științifică, e departe de a fi închisă și surprize într'un sens sau altul pot să se mai întâmple, dar ideea de bază a corelației dintre constituția corporală și bolile mintale, precum și orientarea acestei corelații, par să fie bunuri deplin câștigate. Deaceea opera lui Kretschmer rămâne mare; ea e, poate, chiar deschizătoare de epocă.

Dar meritele lui Kretschmer sunt cu atât mai mari, cu cât el nu s'a oprit aci, ci a mers mai departe, încercând o lărgire a operei sale de așa natură încât să fie susceptibilă de aplicări și

în domeniul psihologiei și biologiei normale, iar nu numai al celei anormale.

Plecând dela ideea, aproape unanim admisă, în psihiatrie, că bolile mintale nu sunt decât accentuări disproporționate, prea mari, ale unor dispoziții date în fiecare individ, accentuări menite a turbura echilibrul sufletesc, el a încercat găsirea unor tipuri psihice normale, care să corespundă celor două mari categorii de psihoze constituționale: schizofrenia și ciclotimia. Încercarea a reușit și, astfel, Kretschmer a ajuns să clasifice indivizii normali în două mari grupe corespunzătoare la două tipuri sufletești fundamentale: schizotimicii și ciclotimicii. Tipul schizotimic în caz de îmbolnăvire mintală dă naștere schizofreniei; cel ciclotimic la ciclotimie sau nebunie circulară. Între tipurile normale și cele patologice există, după Kretschmer, alte două tipuri corespondente, de natură intermediară, pe care el le botează cu termenii de *schizoid* și *cicloid*. În cazul lor dispozițiile patologice sunt foarte pronunțate și nu așteaptă decât o cauză accidentală pentru a se transforma în boală.

Deosebirea dintre structura sufletească dela baza acestor două tipuri sunt foarte mari, atât pe latură de inteligență și caracter, cât mai ales pe cea de temperament. Întrucât înțelegerea acestor deosebiri depinde de accepția destul de proprie și originală, pe care Kretschmer o dă acestor trei dimensiuni fundamentale ale laturei sufletești a persoanei umane și întrucât această accepție dă dovadă de o profundă intuiție psihologică, de natură cu totul excepțională — în special în ceea ce privește temperamentul — câteva cuvinte asupra ei sunt necesare:

„... între temperament și afectivitate — spune Kretschmer (14, p, 265) — există o foarte strânsă legătură. Într'adevăr noi numim temperament ansamblul calităților afective, care caracterizează pe un individ, și aceasta atât în ceea ce privește modalitatea de a fi afectat, cât și în aceea de a reacționa. Felul de a fi afectat, în măsura în care el este caracteristic pentru temperament, prezintă două mari subdiviziuni, independente una de alta: una e *scara psihestezică*, cu cei doi poli ai ei, unul „sensibil”, altul „obtuș”, iar cealaltă este *scara diatezică*, cuprinsă între felul „vesel” și cel „trist”. Temperamentele, a căror calitate diatezică este destul de pronunțată, se comportă adeseori într'un mod neutru din punct de vedere psihestezic, sunt puțin „nervoși”, iar pe de altă parte psihestezicii pronunțate sunt neutrii din punct de vedere diatezic, ei sunt „serioși”.

În ceea ce privește modul de reacțiune la afecțiuni, temperamentul omenesc e caracterizat prin ceea ce numim *ritmul psihic*, care se exprimă atât în percepțiile sensoriale, cât și în manifestările intelectuale și întâiu de toate în psiho-motilitatea reacției ca atare, în viteza sau încetineala mai mare sau mai mică a mișcărilor, în ritmul special pe care ele îl afectează. Dispoziția psihestezică și dispoziția diatezică de o parte, ritmul psihologic pe de altă parte, formează nucleul noțiunii de „temperament” din punct de vedere psihologic”.

Bineînțeles că aceste proprietăți psihice ale temperamentului sunt corelate cu o serie de procese și modificări organice, nervoase și mai ales umorale, așa cum s'a arătat încă din antichitate. În acest fel temperamentul, ca însușire psihologică, nu pare să fie decât expresia complexului de procese nervoase, simpatice și parasimpatice, așa precum acest complex de procese organice este și poate fi socotit ca un aspect fiziologic al temperamentului. De aci și explicarea corelației dintre constituția corporală, pe de o parte și temperament, pe de altă parte.

Pentru a dovedi această corelație, Kretschmer aplică chestionarul de ciclotomie-schizofrenie, elaborat de Kibler și Horst, la 77 indivizi sănătoși, dintre care 36 aveau constituție corporală picnică, iar 41 constituție astenică. Rezultatele sunt date în tabela următoare:

	Ciclotimici %	Amestecați sau nesiguri %	Schizotimici %
Picnici	94,4	2,8	2,8
Leptosomi . .	12,2	17,1	70,7

Corelația dintre temperament și constituție e cu totul evidentă. În consecință, Kretschmer și procedează la fixarea proprietăților de bază ale celor două temperamente. Schema dela pag. 397 rezumă în mod schematic aceste proprietăți. În cele ce urmează dăm interpretarea pe care Kretschmer o face în legătură cu această schemă.

„În primul rând, din acest tablou rezultă — spune el — că finalitatea psihică oscilează în cazul fiecăruia din aceste temperamente între doi poli opuși; la ciclotimici cu precădere între veselie și tristeță, iar la schizotimici între iritabilitate și calm

Ciclotimie

Dispoziția psihică și psihestezia	Ritmul și tensiunea psihică	Psihomotilitatea	Atitudinea socială
<p>Vesel, excitat, dispus spre mânie fericit că trăește, dispoziție calmă și fără griji, blajin, plin de bunătațe sombrou și descurajat</p> <p>Oscilațiuni psihice între polii: vesel—trist</p>	<p>Degajat, capabil de elan; ocupat, bogat in idei (fugă de idei) vioiu, energie fluidă plin de ușurință greoiu incurcat</p>	<p>Foarte mobil, vorbăreț, sgomotos mobil plin de ușurință placid, greoiu, incurcat (mișcări rare, motilitate moale)</p>	<p>Presumțios într'un mod naiv; vede lucrurile în mare, întreprinzător ii place să se bucure de viață cumpătat, mediocru, practic modest, nehotărit</p>
<p>Sensibilitate caldă, dispoziție egală, totdeauna simplă și cordială</p>		<p>Reacțiuni adevaate la excitanți, moale, dulce natural</p>	
Schizotimie			
<p>Delicateță extremă sentimente tandre, mare sensibilitate, iritabil, excitat, nervos placid sever, aspru, rece obtus, indolent.</p>	<p>Puțin incoerent și fără legătură, brusc, capricios. energie sistematică și consecventă tenace, pedant, fanatic.</p>	<p>Neastămpărat, inconstant, aprins timid, reținut, severitate aristocratică stângaciu, neindemănat, rigid, leneș, taciturn</p>	<p>Idealist, reformist, revoluționar, sistematic, organizator încăpăținat, minte sucită, frondeur neincrezător, in gardă, mizantrop, strâmt brutal, antisocial</p>
<p>Serios, lipsit de bună dispoziție</p>		<p>Reacțiuni inadecvate la excitanți</p>	<p>Autist (orientat spre interior) închis</p>
<p>Oscilații psihice între polii: extaz, patos-nervozitate supărăcioasă.</p>	<p>Rezistențe</p>	<p>Rezistențe</p>	

sau sensibilitate și răceală. Noi obținem astfel o nouă subdiviziune în patru grupe principale de temperamente, după cum temperamentul ciclotomic este în general mai vecin cu veselia sau tristeța, și după cum, la rândul său, temperamentul schizotimic este mai aproape de sensibilitate sau răceală. E bine, de altfel, să se noteze că temperamentele caracterizate fie prin tristețe sau veselie pură, fie prin sensibilitate nervoasă, adică iritabilitate, sau răceală pură, sunt foarte puțin frecvente; de cele mai multe ori veselia și tristeța la unii sau iritabilitatea și calmul la alții, se combină în proporțiile cele mai variate, se suprapun și se succed în așa fel încât temperamentul cel mai vesel prezintă adeseori o tendință destul de pronunțată în spre depresiune și temperamentul cel mai indolent și rece este în stare de a se manifesta în unele ocazii prin hiperexcitabilitate cu totul specifică. Noi numim *proporție diatesică* raportul care există la un anumit ciclotimic între cele două tonalități psihice corespunzătoare tristeței și veseliei, așa precum numim *proporție psihetezică* raportul care există la un anumit schizotimic între sensibilitate și răceală.

Ceeace ne interesează, după proporțiile existente între diferitele tonalități psihice ale unui temperament individual, sunt *amestecurile* sau mai bine zis nuanțele care imprimă tipului dominant elemente introduse și determinate de ereditate: elemente ciclotimice în cazul temperamentului schizotimic și invers.

Diferențele cu privire la *ritmul psihic* fac să crească și mai mult bogăția de nuanțe a temperamentului. Noi distingem, în primul rând, un ritm psihic general, adică un anumit grad de rapiditate, cu care se efectuează procesele psihice: prindere, elaborare, reacțiune psiho-motorică; și mai distingem, în al doilea rând, ritmul psihic special, adică regularitatea sau iregularitatea de succesiune temporală și dinamică a actelor sufletești. Temperamentul ciclotimicului este caracterizat printr'o succesiune mai mult neregulată a actelor psihice, fără particularități ritmice, prin o reacțiune moale, direct naturală, la bucurie și suferință; în schimb, însă, ritmul său general prezintă diferențe foarte accentuate și oscilează între o mare viteză și o mare încetineală. În consecință, ritmul psihic al ciclotimicilor oscilează între mobilitate și greoiu.

Dimpotrivă, ritmul general al schizotimicilor nu prezintă nici una dintre aceste caracteristici, ci manifestă o înclinare

pronunțată spre particularități ritmice. Anume schizotimicii manifestă tendința de a reacționa cu o extremă hipersensibilitate la anumite ansambluri de reprezentări foarte afective, de care se atașează îndelungat și cu tenacitate până când sunt detașați în mod brusc de o altă excitație; și există, în schimb, un număr de alte excitații care-i lasă insensibili, indiferenți, ne fiind în stare să le trezească interesul și atenția. La acestea la ei se mai adaugă adeseori și o lipsă de corespondență între receptivitatea lor pentru impresii și facultatea de expresie, precum și turburări funcționale care-i opresc să elaboreze în mod imediat chiar și acele impresiuni, care i-au frapat mai viu, ceea ce determină cu ușurință stările afective și silește afectivitatea lor să se angajeze pe drumuri colaterale, nebănuite și complicate. Din aceasta rezultă (și aici facem abstracție de omul înapoiat, cu totul obtuz), că ritmul lor e adeseori complicat și imprevizibil, în așa fel încât îi vedem cramponându-se pentru câțva timp la o anumită reprezentare dată, pentru ca apoi să se detașeze brusc de ea, cu totul pe neașteptate, tot așa precum îi vedem uneori, după perioade de reacțiuni rapide, rămânând indolenți pentru vreme îndelungată. Se poate deci spune că ritmul psihic al schizotimicilor oscilează între bruscheță și indolență.

Când e vorba de ciclotimici, atunci la cei mai mulți găsim o corespondență între dispoziția psihică (umoare sau stare sufletească) și tonalitatea psihică, în sensul că la tonalitatea veselă îi corespunde un ritm mobil, în vreme ce temperamentele caracterizate printr'o stare permanentă de depresiune sunt în același timp și temperamentele care surprind prin a fi încete și greoaie. Astfel experiența clinică ne arată o asociere strânsă între excitația plăcută, fuga rapidă a ideilor și marea ușurință psihomotorică a maniacilor și o asociație nu mai puțin strânsă între depresiune, succesiunea lentă a ideilor și inhibiția voinței la melancolici. Chiar la ciclotimici sănătoși, un anumit ritm psihic corespunde totdeauna unei anumite tonalități psihice, o anumită combinație de veselie și mobilitate caracterizează temperamentele *hipomaniace*, în vreme ce o tendință de depresiune, asociată cu încetineală, caracterizează temperamentele *flegmatice*.

La schizotimici, dimpotrivă, atari raporturi strânse, între psihestezie și ritmul psihic special, nu există; hiperstezicii tandri prezintă o surprinzătoare greutate în modul lor de a gândi

și voi, în vreme ce chiar unii indolenți reci sunt caracterizați printr'o mobilitate capricioasă".

Luând de bază aceste două mari tipuri de afectivitate, psihestezia și diatezia, Kretschmer socote că se pot obține șase tipuri de temperamente, trei ciclotomice și trei schizotomice, între care există foarte mult paralelism. Ele sunt:

Ciclotimici	}	1. Hipomaniac: (vesel, mobil).	}	1. Hiperstezic: (nervos, iritabil, idealist, om delicat, cu bogată viață interioară.)
		2. Sintonic: (realist, practic, umcrist fără răutate).		2. Schizotimic intermediar: (oameni reci și energici, logici, sistematici, calmi, aristocrați).
		3. Greoiu.		3. Anestezic: (temperamente reci, nervoși, solitari, spirite greșite, indolenți, leneși, înceți, obtuzi, înacesibili pasiunilor).
			Schizotimici	

Dar Kretschmer nu se oprește numai la aceste legături dintre constituția corporală și temperament, ci merge mai departe la o serie de legături, care după părerea sa există între constituție și fire, caracter și tipurile de inteligență.

În ceea ce privește inteligența, el distinge trei tipuri fundamentale de gândire concretă și intuitivă, gândire romantică și visătoare și gândire abstractă și schematică. Prima, spune el, caracterizează pe ciclotimici, celelalte două pe schizotimici. Avem astfel:

„... tipul povestitorului ciclotimic, al scriitorului care se complăce în colecționarea faptelor și se pierde în descrieri vaste sau al omului practic, ce se simte la largul său, în lumea care-l înconjoară (grupul intuitiv și concret); în al doilea rând, tipul artistului schizotimic, îndrăgostit de formă, al dramaturgului, al logicianului și al savantului dogmatic (grupul formal-sistematic); în al treilea rând tipul poetului schizotimic cu imaginație debordantă, al filosofului și teologului cu tendințe metafizice și cu o mare înclinare spre simbolism (grupul romantic)". (14).

Gândirea omului se diferențiază și după ritmul psihic și mobilitate:

„Vedem, anume, ciclotomicii care se împart în vii și înceți și schizotomicii, care se împart în instabili și perseverenți, ceea ce

explică, între altele, aptitudinile variate și morbide, dar superficiale, ale hipomaniacului, profunzimea îngustă, scrutaătoare, dar intensă a schizofrenicului perseverent și inteligența strălucitoare, aforistică, barocă, a schizotimicului instabil" (14).

Lucruri asemănătoare a susținut Kretschmer și în ceea ce privește caracterul — deși altfel recunoaște că el e mai mult produsul mediului, care acționează însă pe anumite căi și în cadrul anumitor limite, date de la naștere —, apoi firea și atitudinea față de lume și viață. Ciclotimicii sunt prezumțioși într'un mod naiv; văd lucrurile în mare; sunt întreprinzători, le place să se bucure de viață sau sunt cumpătați, mediocrii, practici, modești. Atitudinea față de lume e extrovertită; ei sunt realiști, sociabili, sinceri, materialști. Schizotimicii dimpotrivă, sunt idealști, reformatori, revoluționari sau sistematici, organizatori, încăpăținați, minți sucite, ori neîncrezători, în gardă, mizantropi, strâmți, brutali, antisociali. În ceea ce privește lumea ei sunt introvertiți, închiși, au foarte mare înclinare spre gândirea autistă, cu logică aparte, ce depinde numai de principiile și exigențele subiective ale persoanei, nu și de exigențele logice, obiective, exterioare, ale lumii și societății.

Kretschmer a mers chiar mai departe și nu s'a limitat numai la aplicarea tipologiei sale la oamenii normali, ci a încercat o aplicare a ei la oamenii mari: poeți, savanți și conducători. Tabela ce urmează, ne dă însușirile acestor trei categorii de oameni mari, după cum ei sunt schizotimici sau ciclotimici.

	Ciclotimici	Schizotimici
Poeți	Realști Umoriști	Patetici Romantici Artiști ai formei
Savanți	Dragoste de concret Empirici discriptivi	Logicieni Sistematici Metafizici
Șefi	Inițiatori viguroși Organizatori în drăsneți Negociatori abili	Idealști puri Despoți fanatici Calculatori reci

Dacă ar fi să aplicăm această tipologie scriitorilor și oamenilor noștri politici, atunci Alexandrescu, Bolintineanu, Emi-

nescu, Maiorescu, Conta, Cerna, Blaga, Brătienii, Carol I. etc. ar fi schizotimici, iar Heliade Rădulescu, Anton Pann, Creangă, Kogălniceanu, Duiliu Zamfirescu, Rebreanu, Sadoveanu, etc. ar fi ciclotimici.

Aplicarea tipologiei lui Kretschmer și la cazurile normale a produs — cum era și de așteptat — foarte multă vâlvă. O bună parte din psihologii și caracterologii germani și-au însușit-o, în vreme ce alții au respins-o. Atât însușirea tipologiei, cât și respingerea ei, s'a făcut însă pe bază de simplă observație generală și experiență proprie, fără preocupare de verificare experimentală și statistică. Kretschmer, și cei care și-au însușit teza, socot de altfel o atare verificare aproape fără rost, din moment ce una similară a fost făcută în domeniul patologic, așa cum am văzut. Aceasta deoarece, spune Kretschmer, din moment ce tipurile patologice nu sunt decât o hiper-sau hipodesvoltare a celor normale, ceace este adevărat despre tipurile patologice este în mare parte adevărat și despre tipurile normale corespunzătoare. Argumentul, desigur, are foarte mult sâmbure de adevăr și — cum vom vedea în capitolul referitor la *Aspectul anormal și patologic* — e însușit de aproape unanimitatea psihiatrilor. O judecată prea pripită și numai în funcție de acest argument, poate, totuși, duce și la erori. În orice caz puținele încercări de verificare experimentală și statistică a tipologiei lui Kretschmer, aplicată la indivizi normali, venite din partea cercetărilor americani, nu par să încurajeze optimismul lui Kretschmer, chiar dacă nu contrazic în esență teza sa.

Aplicând chestionarul de neurotism, elaborat de Woodworth, la 54 studenți, cu scopul de a controla legătura și felul legăturii dintre neurotism și tipul de constituție corporală, așa cum e definit de Viola, Naccarati și Garrett (4) ajung la concluzia că în general tipurile cu constituție corporală extremă sunt mai neurotice decât tipurile normale. Concluziunile lor, în mod indirect, par a fi socotite și ca o verificare a tezei lui Kretschmer. Să se rețină însă, că atât distribuția constituției morfologice, cât și cea a celei psihice, sunt gausiene, cum Viola a lămurit, și nu bi- sau tri-modale, cum Kretschmer susține. Să se noteze, deasemenea, că fragmentul de populație e foarte mic. Garrett reia aceleași cercetări în colaborare cu Kellog (8) și aplică același chestionar, plus testul de inteligență socială, elaborat de Moss, la 150 studenți, a căror constituție corporală e deasemenea studiată. De astădată corelațiile sunt așa de mici încât autorii conchid că „nu e nici o evidență reală pentru o relație semnificativă — lineară sau nu — între indicele morfologic și inteligența generală, inteligența so-

cială și stabilitatea emotivă. Și într'un caz și în altul constituția corporală a fost diagnosticată pe baza indicelui Naccarati, adaptat după Viola.

Scheldon (25) studiază corelația dintre același indice Naccarati și sociabilitate, agresivitate și conducere. Coeficienții variază între $+0.04$ și $+0.24$ și numai doi dintre ei sunt de patru ori mai mari decât eroarea lor probabilă. Ceeace înseamnă că o anumită legătură între aceste însușiri corporale poate să existe, dar ea, chiar și într'un atare caz, e foarte mică.

Heidebreder (10) aplică la 673 studenți și 531 studente un chestionar destinat să măsoare complexul de inferioritate. Rezultatele corelează cu constituția corporală. În general se pare, spune ea, că persoanele înalte și slabe par să fie mai neurotice. Legătura în orice caz e mică și coeficienții de corelație sunt numai de $+0.03$ și $+0.11$, adică foarte mici.

Mohr și Gundlach (20) studiază 89 criminali, aplicându-le teste de punctat, baraj, iuțea scrisului și testul Alfa de inteligență. Corelând rezultatele obținute cu constituția corporală, așa cum o definește Kretschmer, ei constată că în general subiecții picnici manifestă trăsături temperamentale ciclotimice, în vreme ce persoanele astenice arată trăsături schizofrenice. Ceeace înseamnă o verificare a tezei lui Kretschmer. Păcat numai că omogenitatea de rasă și vârstă a subiecților lor nu e controlată, ceea ce ridică un punct de întrebare asupra interpretării rezultatelor obținute.

Mai recent Klineberg, Asch și Block (11) au aplicat o serie de teste capabile să discrimineze tipul de activitate mintală, la 173 studenți și 175 studente. După ce s'a procedat la diagnosticarea tipului constituțional, s'a procedat la studierea corelației dintre tipul morfologic și tipul de inteligență și gândire. Corelația s'a dovedit a fi una cu zero.

În concluzie, cercetările experimentale interpretate în mod statistic, nu par să justifice de loc optimismul tezei lui Kretschmer. O anumită corelație într'adevăr există, dar ea e departe de cea susținută de Kretschmer și ceilalți psihologi, care se mulțumesc numai cu observare impresionistă, lipsită de control cu adevărat științific.

E iarăși drept însă — și acest lucru trebuie accentuat, nu numai reținut — că trei din aceste cercetări privesc numai legătura dintre constituția corporală și trăsăturile de fire, caracter, inteligență, pe care și Kretschmer o recunoaște ca fiind mult mai labilă și numai una din cercetări, anume aceea a lui Mohr-Gundlach, se ocupă de legătura dintre corp și temperament, care reprezintă adevărata cheie de boltă a biotipologiei kretschmeriene. De aceea nu e, poate, fără semnificație faptul că tocmai această cercetare aduce verificarea cea mai încurajatoare a tezei lui Kretschmer.

E, la fel, bine să fie reținut faptul că distribuția constatată de toți acești cercetători s'a dovedit a fi totdeauna gaussiană.

2. *Biotipologia lui Pende*. Inafară de aspectul morfologic și

fiziologic, Pende, spre deosebire de Viola și ceilalți biotipologi italieni, se ocupă — cași Kretschmer — și de aspectul psihologic anume de temperament, caracter și inteligență.

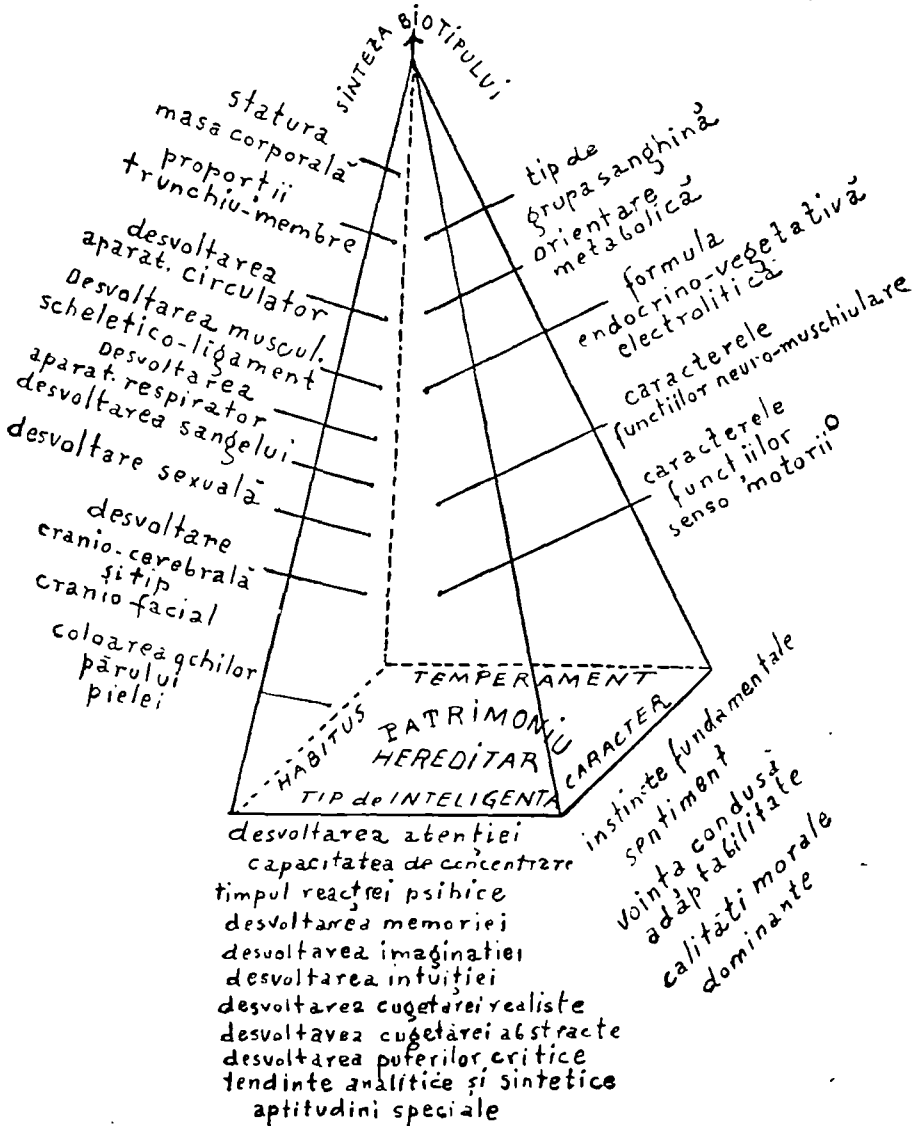

Fig. 40. Piramida biotipului după Pende. (După Marinescu, 18a).

La temperament el distinge următoarele trăsături: energia funcțională, viteza ei, reactivitatea, orientarea neurovegetativă, calitatea endocrină dominantă, sensibilitatea la ambianța

cosmică sau caracterele funcțiilor sensomotorii și diateza sau starea de plăcere-neplăcere. E evident că temperamentul e conceput de Pende într'un sens strict umoral, ca expresie a glandelor endocrine și a felului de funcționare a sistemului simpatic și parasimpatic, așa cum, de fapt, și rezultă din piramida biotipului, dată în Fig. 40.

În ceea ce privește caracterul, el studiază: instinctele fundamentale (de nutriție, reproducere, ofensivă-defensivă), sentimentele, voința, adaptabilitatea și calitățile morale de cinstit, loial, etc.

În legătură cu inteligența și aspectul intelectual în general Pende distinge următoarele șase tipuri de gândire: concret, fantezist, abstract, intuitiv, logic, analitic și sintetic. Dacă tipul de gândire intuitivă l-am combina cu tipul de gândire concretă, iar cel de gândire abstractă cu cel de gândire logică și analitică, eventual o parte din cel de gândire sintetică, rămânând ca restul să-l grupăm împreună cu gândirea fantezistă, atunci obținem cele trei tipuri fundamentale, deosebite de Kretschmer. Pe lângă tipurile de inteligență, el mai studiază, apoi, atenția, puterea de concentrare, memoria, imaginația și aptitudinile speciale, ca aptitudinea la desen, muzică, matematică, gimnastică, etc.

Piramida, dată în Fig. 40, sintetizează în mod grafic cele patru aspecte fundamentale ale biotipului: aspectul morfologic sau habitus, descris în subcapitolul precedent, aspectul fiziologic și umoral sau temperamentul, caracterul și inteligența. În ceea ce privește corelația dintre constituția morfologică și sufletească, Pende socotește că în general tipul brevilin, anabolic, e din punct de vedere psihologic un bradipsihic, adică un om cu reacțiuni lente și stabil. Varietatea sa stenică oscilează între euforie și apatie. El poate fi identificat cu ciclotimicul cu tendințe maniace al lui Kretschmer, așa precum varietatea sa astenică poate fi socotită aproape același lucru cu ciclotimicul deprimat. Dimpotrivă, tipul longilin, pe latura corporală, e un tip tachipsihic pe latura sufletească, caracterizat prin reacțiuni rapide și trăsături hiperstezice puțin conștante. El se aseamănă cu schizotimicul. Varietatea astenică e caracterizată prin o rapiditate excepțională a mișcărilor, iar cea stenică prin nervozitate și predispoziție la munca intelectuală. Inteligența tachipsihică e sintetică, abstractă, uneori fantezistă; cea bradipsihică concretă, intuitivă și analitică. În ceea ce privește caracterul, tipul bradi-

psihic e stăpânit mai mult de instinctul nutriției, e mai adaptat și dispus la compromisuri; cel tachipsihic, dimpotrivă, nu e dispus la compromisuri și înclină spre dogmatism și pedanterie.

3. *Biotipologia lui Jaensch*. Plecând dela studiul imaginii eidetice¹⁾, care se interpune între percepție și imagina consecutivă negativă, pe de o parte, și reprezentare, pe de altă parte, Jaensch (15, 16) și colaboratorii săi au observat că deosebirile legate de formele, pe care imaginea eidetică le ia dela un individ. la altul, au rezonanță mult mai amplă, depinzând de întreaga personalitate. In acest mod și după îndelungate cercetări Jaensch a ajuns la deosebirea și definirea a două tipuri fundamentale. Un tip e caracterizat prin faptul că are imagini intuitive de ordin mai mult static, neschimbător, socotite mai mult ca realități obiective, date înafară de individ. Imaginile intuitive ale celui de al doilea tip, din potrivă, sunt prin excelență dinamice, schimbătoare, socotite fiind mai mult ca realități subiective, date în și prin individ, dependente de el, nu de lumea dinafară. Caracterul imaginilor celor dintâiu se apropie mai mult de imaginea negativă, cu un grad de varianță foarte redus; caracterul imaginilor din urmă mai mult de reprezentări, cu un grad de varianță foarte mare. W. Jaensch (17), fratele lui E. Jaensch, medic de profesiune și specialist și în psihologie, a încercat o interpretare psihofiziologică a acestor două tipuri, cu scopul de a preciza dacă cele două tipuri eidetice nu sunt în fond două tipuri constituționale distincte. După o serie de cercetări el a ajuns la rezultate pozitive, de ordin afirmativ, distingând două tipuri: tipul B și tipul T. Numirea e în legătură cu unele dispoziții latente de îmbolnăvire. Tipul B are predispoziția de a se îmbolnăvi de maladia Basedow, caracterizată printr'o supraproducție a glandei tiroide, tipul T are predispoziții pentru tetanos, maladie caracterizată prin turburări funcționale ale glandelor epiteliale și epifiză. (Faptul că drept criteriu de clasificare servesc două boli, nu înseamnă deloc că avem de a face cu două tipuri patologice. Indivizii aparținători acestor două tipuri sunt și pot să fie întreaga vieată normali. E vorba de simple predispoziții. Dealtfel punctul de greutate în clasificarea acestor două tipuri, nu se pune deloc pe boala ca atare, ci pe tulburările glandelor interne, cu care aceste două maladii sunt în legătură). Această

¹⁾ Pentru lămurirea ei, vezi *Psihologia germană contemporană*.

distincție făcută, W. Jaensch a procedat la precizarea caracterologică a acestor două tipuri, atât sub aspect psihologic, cât și fiziologic.

Sub aspect corporal tipul B se caracterizează prin ochi foarte strălucitori și expresivi, printr'o excitabilitate tactilă foarte intensă la excitații galvanice și mecanice, prin schimbări foarte repezi, etc. Tipul T din potrivă are ochi șterși, față ștearsă, lipsită de expresie, reflexe încete, etc.

Sub aspect psihologic tipul B se caracterizează prin imagini intuitive foarte vii, de o foarte mare mobilitate. Ele sunt socotite realități subiective, în funcție de eu (Ichgehöriges). Capacitatea lor de variație o foarte mare. Prin multe din caracterele lor se apropie de reprezentări. Imaginile tipului T sunt statice, greu accesibile schimbării, cu varianță foarte redusă, etc.

Deja din aceste caracterizări rezultă că cele două tipuri nu numai că se deosebesc fiziologicește și psihologicește, dar că între aceste două categorii de deosebiri există evidentă concordanță. Tipul B e caracterizat printr'un pronunțat dinamism atât pe latura fiziologică, cât și pe cea psihologică. Din potrivă, tipul T prezintă vădite trăsături statice sub ambele aspecte. Un acord analog constatăm privind indivizii sub aspectul unității lor personale ca atare. Ceeace caracterizează tipul B e unitatea funcțională foarte accentuată, legătura strânsă dintre tot complexul funcțiilor sale. Orice modificare dintr'o parte se resimte îndată și în altă parte. Totul e corelat și întrețesut organic. Toate acestea atât pe latură fiziologică, cât și pe latură psihologică. Aproape cu totul opusă e situația tipului T. Influența reciprocă dintre diferitele funcțiuni e mult mai mică. Intrețesătura organică dintre diferitele funcțiuni e redusă, fiecare tinzând spre o desfășurare cât mai independentă. Unitatea funcțională are ceva din cea a mașinii, la care activitatea diferitelor roate e parțial independentă, nefiind îndată condiționată de funcțiunea altora și necondiționând la rândul ei funcționarea altora. Toate trăsăturile sunt constatate pe ambele laturi. Pe latura fiziologică un organ poate să fie bolnav, fără ca aceasta să afecteze imediat toate celelalte. Pe latura psihologică activitatea de memorizare nu cere nemijlocit pe cea de atenție, inteligență, etc.

Aceeași corespondență între aspectul fiziologic și cel psihologic poate fi demonstrată și pe alte căi. O injecție cu calciu în

cazul tipului T are drept efect o încetare a imaginii intuitive. Capacitatea de producere a imaginilor intuitive față de normal este foarte redusă. Tipul B este cu totul înafară de atari efecte.

În tabela 5 avem dată tendința generală de corelație între aspectul morfologic, fiziologic și psihologic, așa cum ea este rezumată de D-rul Cupcea (29), după Kretschmer și Pende.

Tabela 5. *Tendința generală corelativă a celor trei aspecte biotipologice.*

Aspectul	Tipul a hipoevoluat	Tipul b normal evoluat	Tipul c hiperevoluat
Morfologic	megalosplachnic picnic	normosplachnic atletic	microsplachnic astenic
Fiziologic	subcortical vagotonic anabolic dominat de hor- moni anabolici	echilibrat euritmnic	cortical simpaticotonic catabolic dominat de hor- moni catabolici
Psihologic	sintrop cicloid extravertit practic Intel. socială gregar-nutritiv	ambitrop ambivert medio-normal	idiotrop schizoid introvertit abstract Intel. teoretică ofensiv-defensiv

4. *Considerații critice.* Judecând raporturile dintre corp și suflet prin prisma celor expuse mai sus, se poate spune că legătura dintre constituția corporală și temperament poate fi socotită un bun câștigat. E foarte probabil că această legătură ia formele propuse de Kretschmer, care, dealtfel, corespund în bună parte cu acelea susținute de Pende, Jaensch și ceilalți biotipologi. La fel de probabilă pare să fie și legătura dintre corp și fire sau orientarea generală față de lume și viață, precum și tipul calitativ de gândire. Într'adevăr picnicii par să fie mai mult firi extravertite, cu gândire mai concretă, adaptată la lumea dinafară, în vreme ce astenicii sunt mai mult firi introvertite, cu gândire mai abstractă sau fantezistă, de natură pronunțat autistă și adaptată logicei subiective a individului, nu celei obiective a societății, în care el trăiește. Legătura dintre corp și suflet pare să fie însă nulă sau aproape nulă atunci când e vorba de caracter, aptitudini sau oricare alt aspect psihologic, necuprins în precizările de mai sus.

Legătura dintre corp, temperament și fire, bineînțeles, e o legătură strict statistică și nu matematică; ea e validă pentru un număr mai mare de indivizi, adecă pentru colective statistice satisfăcătoare și nu pentru orșice individ, luat în parte. E vorba — să nu se uite niciodată — de *corelație*, adecă de *tendință de legătură*, care poate lua toate nuanțele dela zero la plus sau minus unitate, și nicicând de *ecuație*. Ceeace însemnează că dacă cei mai mulți picnici sunt și ciclotimici, în schimb câțiva, zece, douăzeci, poate chiar mai multe procente, pot fi și schizotimici. Aceasta fie din cauza conexiunii organice însăși, fie din acea a mediului social și vieța anterioară a persoanei. Legătura dintre constituție și temperament, e, deci, mai mare sau mai mică, după cum e vorba de un individ sau altul. O variație asemănătoare putem avea și în sânul unuia și aceluiași individ, după cum e vorba de o variabilă sau alta.

Această corelație în acest sens înțelegă nu justifică întru nimic concepția dicotomică a tipurilor, adecă împărțirea indivizilor în clase cu totul distincte și aparte unele de altele, ba chiar opuse și fără legătură între ele. Probele în favoarea unei inserieri gaussiene a tipurilor pe o singură dimensiune sunt mult prea evidente pentru a mai putea fi negate. Neglijarea lor, în orice caz, duce la complicații foarte mari și adeseori se răsbună. Intr'adevăr, după ce tipurile sunt definite, ca două realități separate și opuse, toți tipologii dichotomi se văd siliți să admită și posibilitatea lor de amestec, ceeace — după părerea lor — dă naștere la o serie de tipuri intermediare. Cât de frecvente sunt aceste tipuri intermediare reiese și din frazele lor, unde expresia de tip intermediar adeseori copleșește pe cea de tip distinct. *Ceeace însemnează că ceeace a fost dat afară pe ușă, reîntră înmulțit pe fereastră și că excepțiile ajung să copleșească regula. Situația e cu totul deosebită în cazul curbei lui Gauss, când, deodată, orice excepție încetează de a mai apare. Avem, deci, — și finem să accentuăm acest lucru — un tip și numai un tip, anume unul cu frecvență gaussiană și astfel susceptibil de a fi subîmpărțit în două, trei, patru sau oricare alt număr de clase, corespunzătoare — dacă vrem — la tot atâtea tipuri.* Problema, singura problemă, deaceea, este să hotărîm care număr de clase și tipuri e cel mai potrivit, atât pentru mintea noastră, anume pentru puțințele ei de înțelegere, cât și pentru logica extrinsecă a faptelor. Soluția lui Viola, bazată pe curba lui Gauss, și care admite două tipuri extreme, egal de frecvente, și unul

normal, cu frecvență egală cu cele două, ni se pare soluția cea mai fericită, care satisface ambele criterii.

E înafară de orișice îndoială că intuiția psihologică, de care Kretschmer dă dovadă, e cu totul excepțională și-l clasifică alături de cei mai mari virtuoși ai cunoașterii și pătrunderii sufletului omenesc. Dimensiunile de bază, pe care el le fixează, anume iuțeala acțiunii și reacțiunii, emotivitatea (diateza) și iritabilitatea (psihestezia) corespund adoma cu trei din însușirile de bază ale temperamentului, studiate pe cale experimentală și statistică, completată în ultima vreme prin interpretarea, pe care analiza factorială o face cu puțință. E, deasemenea, foarte probabil, că noțiunea sa de ritm, care are încă nevoie de lămurire și disecare, cuprinde celelalte trăsături de temperament, izolate și definite în mod statistic și experimental, cum sunt oscilația și perseverența.

B I B L I O G R A F I E

1. BRUGSCH und LEWY, *Biologie der Person*. I—IV Urban und Schwarzenberg, Berlin. 1926.
2. BURCHARD, E. M. L., *Physique and Psychosis*. Comp. Psychol. Monogr. 1936, 13, No. 1, 1929.
3. CUPCEA, S., *Constituție morfologică și etate*. Cartea Românească. Cluj 1939.
4. — *Constituție morfologică și inteligență*. Revista de Psihologie. 1939, 2, 168—176.
5. — *Profesiune academică și constituție morfologică*. Idem. 1940, 3, 181—189.
6. DIMOLESCU, A., *Constituție, Caracter, Temperament*. Arta. București. 1931.
7. EWALD, G., *Temperament und Charakter*. Springer. Berlin. 1924.
8. GARRETT, H. E. and KELLOG, W. N., *The Relation of Physical Constitution to General Intelligence, Social Intelligence and Emotional Instability*. J. Exper. Psychol. 1928, 11, 112—119.
9. GARVEY, C. R., *Comparative Body Build of Manic-Depressive and Schizophrenic Patients*. Psychol Bull. 1933, 30, 567—558.
10. HEIDBREDER, E., *Intelligence and the Height-Weight Ratio*. J. Appl. Psychol. 1927, 10, 52—62.
11. KLINEBERG, ASCH and BLOCK, *An Experimental Study of Constitutional Types*. Genet. Psychol. Monogr. 1934, 16, 1940—221.
12. KRAUS, FR., *Pathologie der Person*. Thieme. Leipzig. 1926.
13. KRETSCHMER, E., *Körperbau und Charakter*. Springer. Berlin. 1931.
14. — *Medizinische Psychologie*. Thieme. Leipzig. 1926.
15. JAENSCH, E. R., *Grundformen menschlichen Seins*. Barth. Leipzig 1930.

16. — *Studien zur Psychologie menschlicher Typen.* Barth. Leipzig. 19.
17. JAENSCH, W., *Grundzüge einer Physiologie und Klinik der psychophysischen Persönlichkeit.* Springer. Berlin. 1926.
18. McAULIFFE, L., *Development — Croissance.* Amédée Legrand. Paris. 1923.
- 18-a MARINESCU, G., *Constituția Umană după lucrările școlii italiene.* Acad. Rom. 1932.
19. MARTIN, R., *Lehrbuch der Anthropologie.* Fischer. Vena. 1928.
20. MOHR G. J., and GUNDLACH, R. H., The Relation between Pshisque and Performance. *J. Exper. Psychol.* 1927, 10, 117—157.
21. NACCARATI, S., and GARRETT, H. E., The Influence of Constitutional Factors on Behaviour. *J. Exper. Psychol.* 1923, 6, 455—465.
22. PAVELCU, V., *Psihologia personalității.* A. Treck. Iași. 1939.
23. PENDE, N., *Endocrinologia.* Dott. Fr. Vallardi. Milano. 1934.
24. — La méthode biotypologique d'exploration de l'individu humain. *Réun. Intern. de Biotypologie.* Paris. 1937.
25. ROHDEN, F., Die Methoden der konstitutionellen Körperbauforschung. In *Abderhalden, Abt. IX*, p. 691—864. Berlin. Urban. 1929.
26. SHELDON, W. H., Morphologic Types and Mental Ability. *J. Pers. Res.* 1927, 5, 447—451.
27. SCHREIDER, E., *Les types humains.* I—III. Herman. Paris. 1937.
28. SIGAUD, (vezi McAuliffe).
29. ȘTEFANESCU-GOANGĂ, ROȘCA, CUPCEA, *Adaptarea socială.* Inst. de Psihol. Cluj. 1938.
30. TANDLER, (vezi 29).
31. VIOLA, G., *La costituzione individuale.* I—II. Capelli Bologna. 1933.
32. WERTHEIMER, F. J. and HESKETH, F. E., The Significance of the Physical Constitution in Mental Disease. Wilkins. Baltimore. 1926.
33. WILLEMSE, W. A., *Constitution-Types in Delinquency.* Kegan Paul. London. 1932.

C a p i t o l u l X

A N A L I Z A F A C T O R I A L Ă

Tipologia și biotipologia reprezintă, fără îndoială, primele și cele mai de seamă încercări de prindere a structurii, care stă la baza persoanei. Singurele obiecții, care ar putea fi ridicate în contra lor sunt (a) faptul că metoda, pe care ele se întemeiază, este bazată mai mult pe observare, decât pe experiment și măsură, iar (b) măsura — în proporția în care ea este făcută — se reduce numai la corelație și nu încearcă și calculul adecvat realităților de grup, cu caracter structural. Să analizăm puțin mai deaproape aceste obiecțiuni.

Observarea, desigur, este întâia metodă fundamentală în știință. Ea este metoda cu care orișice știință începe, iar contribuțiile ei sunt adeseori cu totul fundamentale. Probă, de exemplu, tipologia lui Jung și Spranger, bazate numai pe observare, sau biotipologia lui Kretschmer, bazată cu precădere pe observare.

Observarea nu este, totuși, și nu poate să fie, și ultima metodă în știință. Aceasta din motive cu totul elementare, legate de puțința ei de exactitate. Precizările, pe care observarea le face, au totdeauna un caracter global; ele pot fi făcute în termeni generali și aproximativi, dar nu în termeni exacti, cantitativi; ele pot indica *cam cât*, dar nicicând nu pot stabili *cât, de câte ori*. Ori, în știință precizările riguroase sunt aproape totul; ele sunt singura cale de a scăpa de rătăcirii și de a înainta în mod sigur spre adevăr. Iar dacă atari precizări nu apar direct dela început, ele trebuie să apară mai târziu; ele sunt singura cale de a depăși faza de babilonie la care observarea, controlată numai prin observare, de multe ori duce. Acesta se pare a fi chiar cazul actual al tipologiei și biotipologiei!

De fapt în ultima vreme — și desigur tocmai din motivele de mai sus, comune oricărei cercetări științifice — în tipologie, și mai ales în biotipologie, s'a trecut și la măsuri. Acesta e și cazul biotipologiei lui Kretschmer, precum și acela al biotipologiei lui Pende, așa cum în capitolul precedent am avut ocazia să ne convingem. Atât numai că interpretarea rezultatelor obținute de diferitele măsuri s'au făcut numai pe bază de *corelație*, adică de legătură între *două și numai două variabile*, nu și pe bază de *analiză factorială*, adică de legătură între mai multe variabile deodată. Dar în cazul biotipologiei se pare tot mai lămurit că avem nevoie tocmai de aceste calcule, care să evalueze legătura dintre mai multe variabile deodată.

1. *Corelația*. Corelația este studiul tendinței de legătură dintre variația a două variabile, cu alte cuvinte studiul covariației a două fenomene. Să fie aceste variabile inteligența și aptitudinea verbală. Sunt indivizii inteligenți și indivizi cu aptitudine verbală superioară ori nu? Cu alte cuvinte, variația inteligenței are ea tendința de a merge mână în mână cu variația aptitudinii verbale, în așa fel încât cei inteligenți să fie și cei cu aptitudine verbală bună, cei proști și cei cu aptitudine verbală slabă? Dacă da, atunci vorbim de corelație, anume corelație pozitivă, dacă nu, de lipsă de corelație, iar în cazul că între variația celor două variabile există o tendință antagonistă, atunci de corelație negativă. Corelația este evaluată în coeficienți de corelație, care merg dela -1.00 , care însemnează un perfect antagonism între variabile, la $+1.00$, care însemnează legătură perfectă. La mijloc avem 0.00 , adică lipsă de orice corelație¹⁾.

Prin însași natura ei corelația studiază și nu poate să studieze decât legătura dintre două variabile. Ea nu poate aborda *deodată* legătura dintre mai multe variabile. Cu alte cuvinte *arhitectonica*, *structura*, *configurația* variabilelor — care determină legăturile dintre diferitele variabile — îi scapă. În consecință biotipologia ne poate spune diferite lucruri, mai mult sau mai puțin interesante, asupra legăturii dintre corp și suflet, anume dintre o variabilă corporală și una sufletească, dar nu ne poate spune nimic, sau aproape nimic, despre legătura dintre *structura* psiho-fizică, ce stăpânește aceste legături, care sunt simple de-

¹⁾ Pentru lămuriri detaliate și pentru calcularea coeficienților de corelație, a se consulta *Elemente de Psihometrie*.

rivate din ea. Această structură rămâne înafară de domeniul ei. Asupra ei corelația poate da doar unele vagi indicații pe bază iterativă, adecă studiind pe rând legătura dintre o variabilă și toate celelalte și invers. Altceva însă nu.

Coefficienții de corelație, prin însăși natura lor, nu ne pot spune nimic nici asupra cauzelor, care determină corelația, pe care ei e exprimă. E această corelație determinată de o cauză, două sau trei, ori mai multe? Sunt aceste cauze dependente de natura ca atare a celor două variabile considerate, sau ele sunt pur și simplu reflexul indirect al unei a treia variabile, care, altfel, fără efectul de *halo* al variabilei de a treia, nu ar avea nimic împreună? Iată o serie de întrebări, la care coeficienții de corelație nu ne dau nici un răspuns. Și acest răspuns ar fi extrem de valoros; în cazul biotipologiei mai mult decât în oricare altul. Căci ideea de structură e însăși ideea ei de bază, rațiunea ei de existență.

2. *Analiza factorială.* Analiza factorială pornește dela coeficienții de corelație și urmărește izolarea și definirea *factorilor de bază, care determină și compun corelația.* În majoritatea cazurilor acești factori se dovedesc a fi unități funcționale primare, originare, care par a fi la însăși baza vieții sufletești, compunând-o și determinând-o.

Presupunem corelația dintre un test de discriminație vizuală și un test de discriminație auditivă. Să zicem că ea e 0.50. Analiza factorială începe prin a *analiza*, adecă descompune și definește, pe cale matematică, primul și cel mai important factor. Admitem că el e operația de discriminare ca atare și e responsabil pentru 0.30 din corelație. Operația de analiză e continuată și al doilea factor e descoperit a fi puterea de concentrare, care e responsabilă pentru 0.15 din corelație. Al treilea factor e exercițiul, care explică 0.04 din corelație. Restul de 0.01 de corelație poate fi neglijat și pus în seama unor factori lipsiți de importanță și pe seama erorilor de măsură, implicate în datele, care stau la baza corelației.

Meritul de a fi pus bazele analizei factoriale revine marelui psiholog englez Spearman (10). El a început prin a considera funcțiunile intelectuale, în măsura în care aceste funcțiuni dădeau dovada că sunt determinate de un singur factor general, unul și același în cazul tuturor și desemnat de Spearman prin

faimoasa literă *G*. Diferența tetradelor a fost ecuația, pe care Spearman și-a bazat metoda.

Ecuația tetradelor e capabilă să izoleze și analizeze corelațiile determinate de *un singur* factor. Truman Kelley (5) a încercat a o lărgi la corelațiile determinate de doi, trei și mai mulți factori, fără a obține însă mare succes. El a fost însă obținut de Thurstone (12), care are meritul de a fi elaborat cea mai completă, exactă și economică metodă de analiză factorială multiplă, adaptată la corelații determinate de orișice număr de factori. Hotelling (4) și Kelley (6) propun unele metode noi, care nu par, totuși, să atingă gradul de exactitate, economie și eleganță, atins de metoda Thurstone.

Analiza factorială, așa cum ea este azi definită de Thurstone, îndeplinește două mari și importante operații: (a) izolarea și definirea factorilor de bază, în termeni de care înțelegerea și explicarea persoanei umane să fie făcută cu maximum de eficacitate și economie și (b) precizarea relațiilor dintre diferiții factori, adecă stabilirea *arhitectonicei* lor. Câteva cuvinte asupra acestor două operații.

Științele exacte încep prin a experimenta și măsura și termină prin a defini. Definiția e dată în termeni cantitativi, matematici, care rezumă în mod obiectiv rezultatele experimentării și măsurii. Psihologia a luat drumul invers. Ea începe prin a defini și continuă apoi prin a experimenta și măsura. Ea împarte vieța sufletească în percepție, inteligență, memorie, emoții etc. și apoi procedează la experimentarea și măsurarea lor. Nu rareori se întâmplă însă că definiția e greșită și de fapt variabila presupusă nu există. Experimentarea și măsurarea — într'un atare caz — nu duce la nici un rezultat; ea confirmă doar un eșec. Așa a fost, de exemplu, cazul atenției, socotită cu funcțiune de structuralizare a senzațiilor în percepție. Decenii de-a rândul s'a încercat măsurarea ei în acest senz, dar cu rezultate foarte sărace. În cele din urmă a venit școala configurației și a făcut dovada că preținsele funcțiuni ale atenției sunt cu totul altceva, anume caractere originare ale percepțiilor, care sunt dela început unități și premerg senzațiile, așa că nu au nevoie să fie explicate din ele, anume prin unirea senzațiilor, unire atribuită atenției. Iată cum atenția, în acest sens considerată, cade, dovedindu-se un concept științific eronat, care contribuie mai mult la încurcarea decât la descurcarea lucrurilor.

Cazuri similare, în care s'a încercat să se experimenteze și măsoare variabile inexistente, mai sunt. Pentru a le înlătura pe deplin și pentru a zădărnici cheltuirea energiei în atari eforturi mai mult sau mai puțin tantalice, există o singură soluție: *izolarea și definirea funcțiunii psihice trebuie să urmeze experimentării și măsurării, iar nu să le precedă și — în acelaș timp — ea trebuie făcută în termeni obiectivi, purificați de toate contingențele personale și sociale, date în legătură cu personalitatea psihologului și mediul din care el face parte*. E tocmai ceea ce analiza factorială încearcă să facă. Factorii *G, W, O, C* etc. sunt tot atâtea variabile, izolate și definite pe această cale, în funcție de care persoana umană este azi explicată¹⁾.

Dar analiza factorială — cu deosebire în faza ei ultimă, de analiză factorială multiplă — nu se mulțumește numai cu izolarea și definirea categoriilor științifice, cu care psihologia lucrează, pe bază matematică și experimentală, *ci încearcă a studia — tot pe bază matematică — și configurația și structura diferitelor categorii și concepte sau — în termeni tehnici — factori*. Cu alte cuvinte ea abordează, în mod matematic și geometric, și arhitectonica vieții sufletești, transpunând pe plan matematic *sistemul și teoria psihologiei ca știință*, nu numai *definiția* conceptelor, cu care acest sistem și această teorie operează. Această operație e făcută cu ajutorul geometriei vectoriale.

Fig. 41 exemplifică analiza factorială a 11 teste de atitudini sociale, explicabile în termeni de doi factori, tradiționalism-radicalism și naționalism-comunism. Să interpretăm puțin această figură în lumina considerațiilor de mai sus, referitoare la cele două funcțiuni de bază, pe care analiza factorială le îndeplinește.

Atitudinea față de războiu, evoluție, divorț, etc., socotite în psihologia nefactorială ca tot atâtea variabile independente, sunt numai aspecte sau împerecheri a două variabile mai adânci, naționalism-comunism și radicalism-tradiționalism. În consecință numărul de 11 variabile e înlocuit cu acela de două, ceea ce înseamnă o reală și importantă economie de gândire. Aceste variabile mai sunt apoi definite în mod matematic și obiectiv, în termeni preciși, etc.

În acelaș timp însă analiza factorială mai încearcă și precizarea poziției celor doi factori și a testelor sau atitudinilor, la

¹⁾ Alegerea variabilelor, descrise și analizate în Cap. III (Urmare) tin în primul rând seamă tocmai de aceste contribuții factoriale.

care ei dau naștere. Aceasta cu ajutorul celor două coordonate carteziene. Reprezentarea geometrică a trei factori va cere, desigur, trei coordonate sau o sferă, iar aceea a patru sau mai mulți factori va avea nevoie de hiper-sferă și de geometria în r -dimensiuni. Figura 42 reprezintă un număr de nouă teste, determinate de trei factori, descoperiți de Guilford (2).

Poziția factorilor unul față de altul poate fi de două feluri: ortogonală sau oblică. În primul caz e vorba de factori cu totul

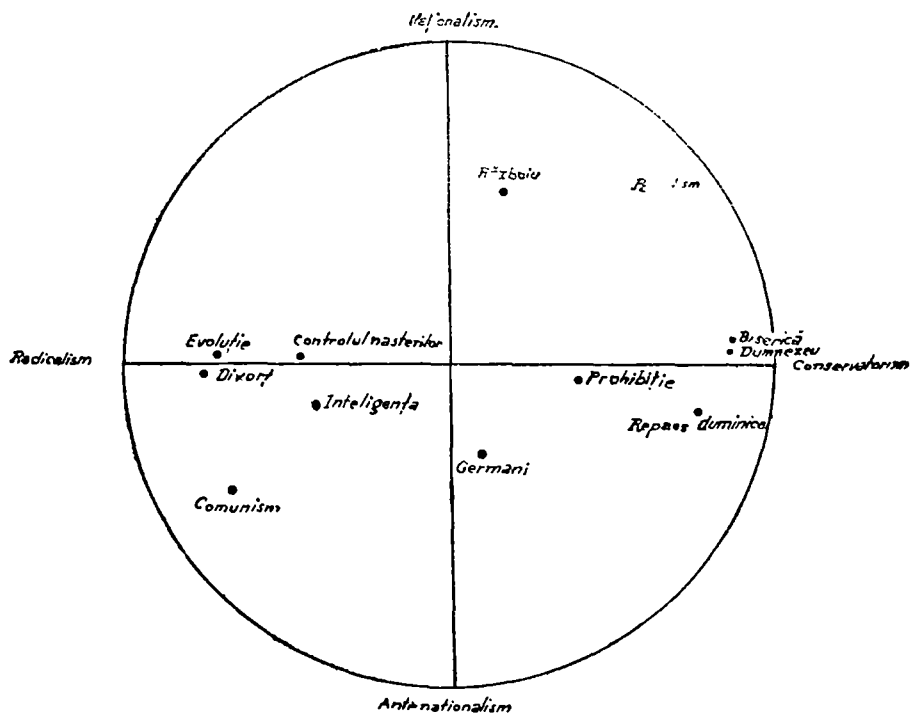

Fig. 41. — Analiza factorială a 11 teste de atitudini sociale.

independenți, reprezentați într'un sistem de axe ortogonale, cu unghiuri de 90° ; în al doilea caz e vorba de factori mai mult sau mai puțin independenți, reprezentați prin axe oblice, cu unghiuri dela 0.00 la 90° . La 90° sau 0.00° cosinus avem lipsă de orice legătură între factori, iar la 0.00° sau 1.00 cosinus legătură perfectă sau identitate. Factorii din Figura 41 și 42 sunt factori independenți, cu poziție ortogonală. Factorii din Fig. 43 sunt factori dependenți, cu poziție oblică. Gradul de oblicitate sau dependență, desigur, variază dela 0.00 cosinus sau corelație la 1.00 cosinus sau corelație, etc.

La început s'a crezut că poziția factorilor, care stau la baza vieții sufletești, este numai ortogonală. Ceeace însemnează că factorii sunt cu totul independenți unul față de altul. Atomismul vechii psihologii reapărea deastădată pe plan factorial. Cu timpul însă s'a dovedit că există și poziții oblice, care sunt cele mai frecvente, dacă nu chiar regulă fără excepție. E cu deosebire meritul lui Thurstone de a fi arătat aceasta.

3. *Contribuțiile analizei factoriale în domeniul persoanei.* Analiza factorială este încă o metodă relativ nouă. Inițiată de

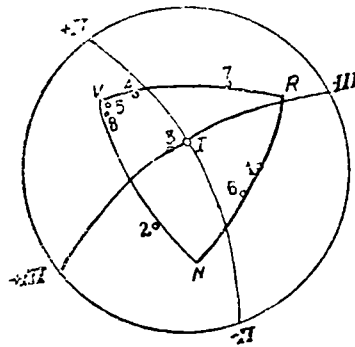

Fig. 42. — Reprezentarea geometrică a relației dintre trei factori. (După Guilford, 2).

către Spearman la 1904, ea a rămas o preocupare strict engleză până în spre 1930, când a reușit să atragă atenția tuturor cercetătorilor. Cercetările lui Thurstone și Kelley sunt din ultimii ani și încă în curs de perfecționare. Așa stând lucrurile nu e nici o mirare că diferitele contribuții la psihologia persoanei venite din spre analiza factorială sunt încă mai mult metodologice decât de conținut și principii, iar principiile, atâtea câte sunt, se reduc încă la prima funcțiune, anume la izolarea și de finirea factorilor de bază, în termeni de care persoana umană poate fi descrisă, înțeleasă și explicată. Ele sunt aproape ca și inexistente în domeniul arhitectonice.

În ceea ce privește fixarea și definirea pe cale factorială a variabilelor fundamentale, cu care psihologia lucrează, o cazul să amintim că variabilele descrise în capitolul asupra aspectului general al persoanei au fost alese în primul rând după criteriul factorial, anume după faptul dacă ele s'au dovedit sau nu ca unități factoriale bine definite. Aceasta atât în ceea ce

privește aspectul funcțional, cât și în ceea ce privește cel formal și în oarecare proporție și cel integral. Aptitudinile descrise, trăsăturile de temperament și în bună parte și cele de fire, sunt verificate și în mod factorial de către Spearman și elevii săi, Garnett, Wynn Jones, Flugel, Webb, Stephenson, Cattell, etc., apoi de către Thurstone și școala sa, Kelley, etc. În ceea ce

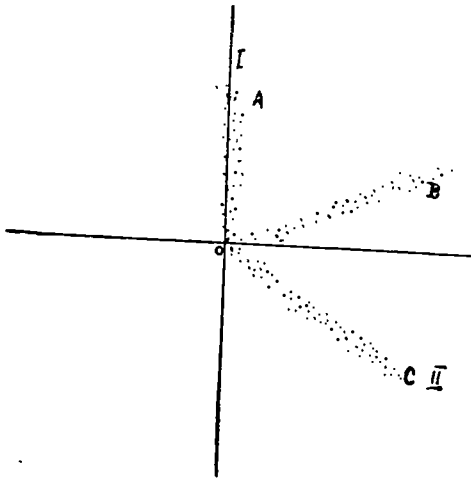

Fig. 43. — Factori dependenți, cu poziție oblică unul față de altul.

privește temperamentul, fundamentale sunt cu deosebire contribuțiile lui Burt, (1), urmașul lui Spearman la catedră. Introversiunea și extroversiunea pare a se reduce la un factor mai adânc, *inerția psihologică*, așa cum Spearman a căutat să arate. Intrucât expunerea acestor contribuții a făcut obiectul unei lucrări aparte, *Analiza factorilor psihici*, socotim de prisos să mai revenim asupra ei.

BIBLIOGRAFIE

1. BURT, C., The Analysis of Temperament. Brit. J. Medical Psychol. 1938, 17, 157—188.
2. GUILFORD, J. P., *Psychometric Methods*, McGraw-Hill Co. N. Y. 1936.
3. HOLZINGER, K., *Statistical Resumé of Spearman Two-Factor Theory*; Univ. of Chicago Press. 1930.
4. HOTELLING, H., Analysis of a Complex Statistical Variables into Principal Components. J. Educ. Psychol. 1933, 24, 417—441 și 498—520

5. KELLEY, TR. L., *Crossroads in the Mind of Man*. Stanford Univ. Press. 1928.
6. KELLEY, TR. L., *Essential Traits of Mental Life*. Harvard Univ. Press. Cambridge. 1935.
7. MARGINEANU, N., Sur l'analyse des facteurs psychologiques. *L'Année Psychol.* 1934, 25, 50—84.
8. MARGINEANU, N., Les facteurs psychologiques. *Idem.* 85—102.
9. MARGINEANU, N., *Analiza factorilor psihici*. Inst. de Psihol. Cluj, 1938.
10. SPEARMAN, CH., *The Abilities of Man*. McMillan. London. 1927.
11. THOMSON, G. H., *The Factorial Analysis of Human Ability*. Houghton. Mifflin Co. Boston. 1939.
12. THURSTONE, L. L., *The Vectors of Mind*. Univ. of Chicago Press. 1938.
13. THURSTONE, L. L., *Primary Mental Abilities*. Univ. of Chicago Press. 1938.

Capitolul XI

STRUCTURA PERSOANEI

„Totul în om — spune Lavater — este progresiv; congenital. Forma, statura, părul, pielea, culoarea, vinele, nervii, oasele, vocea, mersul, maniera, iubirea, stilul, pasiunea, ura: unul și același spirit se manifestă în toate”.

Și totuși — adăugăm noi — părul e păr, statura statură, vinele vine, așa precum iubirea e iubire, iar ura ură. Iar dacă „unul și același spirit se manifestă în toate”, atunci fără îndoială că acest spirit se manifestă în proporție mult mai mare, și într'un anumit fel, în unele și în proporție mai mică, și în alt fel, în altele; ele e mai evident, de exemplu, în statură — așa cum în capitolul antepremergător am avut ocazie să vedem — și mai mic, mult mai mic în păr, oase sau nervi, diferit fiind în iubire și pasiune. Restul, adică aceeace nu mai e „unul și același spirit”, ci altceva și care face părul păr, vocea voce și mersul mers, trebuie pus în seama unor factori aparte, proprii, independenți de „unul și același spirit”, și care — tocmai prin aceasta — determină *specificitatea* fiecărei variabile în parte. A explica, deaceea, omul numai „prin unul și același spirit”, care se manifestă în toate și nu și prin totalitatea celorlalți factori, care determină *specificitatea* diferitelor organe, funcțiuni și trăsături, înseamnă a-l explica dela început greșit. Anume unilateral și parțial, prinzând numai un factor și un aspect, care, oricât de important ar fi el, nu poate, și nu va putea nicicând, să țină loc pentru toți ceilalți. Explicarea adevărată, completă și integrală, cere considerarea tuturor factorilor. A celor mai importanți în orice caz!

Atitudinea lui Tolstoi față de lume și viață, spune distinsul literat englez G. K. Chesterton în faimoasa sa biografie, despre marele scriitor rus, e de așa natură și atât de proprie,

încât ea *e una și aceeași, indiferent* „dacă este vorba, de exemplu, de pălăria de mătasă, legislația de descentralizare, un poem indian sau un pachet de tutun“. Întrebat despre aceste lucruri, pe cât de deosebite, pe atât de lipsite de importanță, Tolstoi „...ar răspunde: „Eu cred în maximum de simplificare a vieții; deaceia această pălărie de mătase nu e nimic altceva decât o rătăcire neagră, fără rost. El ar spune: „Eu cred în maximum de simplificare a vieții; deci descentralizarea este un compromis la mijloc de drum; nu imperiile trebuiesc descompuse în națiuni, ci națiunile în indivizi“. El ar spune: „Eu cred în maximum de simplificare a vieții; în consecință eu sunt interesat mai mult într'un poem indian și în etica orientală, deoarece cu toată primitivitatea lor, ele sunt mai simple, mai tolstoiene decât cele apusene“. El ar spune: „Eu cred în maximum de simplificare a vieții; prin urmare acest pachet de tutun este un lucru rău; i-al la o parte“. Totul în lume, dela Biblie și până la îndepărtarea cismelor poate fi, și de fapt e, redus de către Tolstoi la acest mare și fundamental principiu tolstoian, simplificarea vieții“.

Și totuși — ca să luăm unele fapte *mult mai puțin disparate și mult mai semnificative și importante* — același principiu fundamental al simplificării vieții nu ne explică — și nu poate să ne explice — de ce, de exemplu, Tolstoi a fost un geniu și nu om de rând, o figură masivă, nu una pitică, un anumit temperament și chiar o anumită fire și nu alt temperament ori altă fire, o anumită inteligență plastică, nu una abstractă, un scriitor epic, nu unul dramatic sau liric. Și așa mai departe cu alte multe trăsături, pe cât de fundamentale, pe atât de importante și decisive în structura și arhitectura persoanei lui Tolstoi! Pentru a ne explica toate aceste lucruri, pe lângă „unul și același spirit“, care ne explică *unele* din aspectele și variabilele personalității marelui romancier, mai trebuie să considerăm o serie de alți factori, mai mult sau mai puțin *generali*, cum sunt inteligența, aptitudinea verbală, și trăsăturile fundamentale de temperament, caracter, fire și biotip, ce se combină în alte și alte modalități și proporții. Problema devine, astfel, mult mai grea și complicată, iar soluția, la care — după un îndelungat efort — vom ajunge, va fi una de probabilitate, nicicând una de deplină exactitate. Ea ne va indica — cum ar spune Thurstone — *drumul spre adevăr, nu adevărul însuși*. Atât numai că, spre deosebire de soluția cealaltă, de mai

sus, dependentă de „un singur spirit” — sugerată de Chesterton — soluția aceasta, mai complicată, *dependentă de „unul și același spirit” plus alte „spirite” sau variabile fundamentale*, în termeni de care o persoană poate fi descrisă, va fi, probabil, mult mai aproape de adevăr. Ea va greși cu 5—10% în vreme ce cealaltă va putea rătăci cu 20—30%, dacă nu chiar cu mai mult. Oricât de mare ar fi intuiția, fineța și adâncimea de pătrundere psihologică a lui Chesterton!

Găsirea unui leac universal, bun la orice boală și pentru orice individ, a fost idealul suprem al vracilor din toate timpurile. La el au renunțat doar medicii. Anume cu atât mai mult, cu cât cultura lor profesională e mai desăvârșită. Între această renunțare și constituirea artei medicale ca știință există, dealtfel, o deplină coincidență. În consecință înainte de a se pronunța asupra unei boale, medicul de azi vrea să știe și starea inimii și a plămânilor, precum și secrețiunea principalelor glande și constituția corporală, apoi antecedentele personale și familiale, etc. În acest scop el recurge la toate analizele posibile, la Roentgen și radioscopie, etc., pentru a se pronunța apoi — cu prudența cuvenită — asupra *probabilității* mai mari sau mai mici a unei boli oarecare. Diagnosticul final va fi pronunțat numai după obținerea succesului terapeutic, adaptat bolii și individului. A proceda altfel, adică numai după ochi sau simpla examinare clinică, cu atenție la o singură dimensiune, adică „un singur spirit”, unul și același în întreg corpul și a te decide, apoi, pentru unul și același leac, indiferent de funcțiunea sau organul afectat de boală și de individ, însemnează a proceda ca simplu șarlatan, nu ca medic adevărat.

E înafară de orișice îndoială că organismul este mult mai simplu construit decât sufletul, precum e la fel de sigur că știința medicală — din mai multe motive — a luat-o mult înaintea științei sufletului. Și totuși ceea ce de mult nu mai e permis în medicină, e admis în psihologie! Ba — uneori — e chiar recomandat ca singurul drum posibil, toate celelalte — cele ale psihologiei științifice în primul rând — fiind greșite. Riscând această afirmație, nu ne gândim atât la Lavater, de care ne despart aproape două secole, sau la Chesterton, care — în cele din urmă e un literat — ci la oameni ca Dilthey, Spranger și mai ales Klages, Adler și chiar Jung, care sunt psihologi. E drept un anumit fel de psihologi! Intr'adevăr dacă afirmațiunile de mai sus, făcute de Lavater și Chesterton, se

potrivesc numai în anumite limite și cu anumite rezerve lui Dilthey, Spranger și poate chiar și lui Jung, în schimb ele se potrivesc lui Adler sau Klages, care încearcă explicarea persoanei umane în funcție de unul și același „stil de viață”, care nu e decât alt nume pentru „unul și același spirit”.

E aceasta cu puțință? Evident că nu. Afirmațiunile de mai sus dovedesc acest lucru din plin. Pentru o mai bună documentare asupra acestei imposibilități, să mai analizăm, totuși, și un exemplu luat direct din doctrina psihologilor de mai sus. În acest scop să considerăm puțin tipologia lui Jung, de care ne-am ocupat mai pe larg și în capitolele precedente.

Introversiunea sau extroversiunea, adică îndreptarea energiei vitale înafară sau înlăuntru este, după Jung, cheia misterioasă de pătrundere și desvăluire a tuturor secretelor, pe care persoana umană le închide. Firile introvertite au gândire abstractă, evită societatea și exprimarea verbală, preferă prietenia și intimitatea câtorva persoane, precum și exprimarea în scris; pornirea lor erotică spre sexul opus e mai redusă; au un spirit analist; au un atașament puternic față de anumite principii și reguli de conduită și evită compromisurile și acomodarea după om și om sau situație și situație etc. Cele extrovertite, dimpotrivă. Ele au gândirea concretă și plastică, caută societatea, se exprimă cu precădere în mod verbal, se acomodează la orice situație, fiind dispuse să treacă peste orice principii, în cazul că și societatea a trecut peste ele ș. a. m. d. Am epuizat noi cu aceasta întreg domeniul persoanei? Evident că nu. Oricare ar fi rezonanța introversiunii și extroversiunii — și avem convingerea că ea e excepțional de mare, așa cum vom arăta îndată —, această rezonanță se răsfrânge *numai asupra unora din sectoarele vieții, nu în toate și anume în unele mai mult, în altele mai puțin*, în așa fel încât deducția dela fire la sectoare, care sufer ecoul ei, e de cele mai multe ori extrem de riscată. Deaceia a privi persoana umană numai sub unghiul introversiunii-extroversiunii înseamnă a o privi totdeauna unilateral, nicidecum integral. În consecință judecata și deducția, bazată numai pe fire, anume pe introversiunea sau extroversiunea ei, acopere numai o parte din domeniul persoanei, care e poate o zecime sau chiar un sfert ori o treime din persoană, nicidecum însă mai mult. Fîrea introvertită sau extrovertită, de exemplu, nu ne spune nimic asupra nivelului de inteligență, adică asupra faptului de a avea de a face cu un om

deștept sau prost, un geniu sau un idiot, precum nu ne spune nimic nici asupra învățării, memoriei, fanteziei, observării, ori asupra felului cum dinamica instinctelor și obișnuințelor e așezată și organizată, sau asupra celor mai multe din trăsăturile de temperament și caracter.

Și apoi dacă firea e corelată, de exemplu, în proporție de 0.30 cu inteligența, înseamnă aceasta că noi trebuie să cunoaștem — și chiar să măsurăm — inteligența *prin intermediul firii*? Evident că nu. Acesta ar putea fi cazul doar atunci când exactitatea de măsurare a inteligenței — adică, în termeni tehnici, coeficienții ei de validitate și fidelitate — ar fi mai mică decât corelația dintre introversiune și inteligență. Dar de fapt, lucrurile stau exact invers. Gradul de exactitate, cu care inteligența e măsurată, se ridică la 0.80—0.90 — la nevoie chiar la 0.95 — în vreme ce corelația dintre fire și inteligență atinge maximum 0.30 — când e vorba de calitatea concretă sau abstractă a gândirii — și rămâne pur și simplu la 0.00, dacă e vorba de gradul de superioritate sau inferioritate al inteligenței. A privi, în atari condiții, inteligența în mod indirect, prin prisma firii, și nu în mod direct, prin ea însăși, ni se pare o adevărată *rătăcire științifică*. Aceasta deoarece deducția dela testul de inteligență la inteligență, comparată cu deducția dela fire la inteligență, are o probabilitate de adevăr de zeci și sute de ori mai mare¹⁾. În consecință e normal, e chiar necesar, ca inteligența să fie privită și studiată *în ea însăși și nu prin intermediul altei variabile*, oricât de generală și simptomatică ar fi această variabilă.

A gândi *numai* în funcție de „spirit general”, înseamnă,

¹⁾ A se vedea, în acest scop, funcțiunea coeficienților de alienație, în *Elemente de Psihometrie*. Acum câțiva ani cineva sugera măsurarea inteligenței prin desemn. Aceasta, evident, pentru motivul că între desemn și inteligența există o corelație de aproximativ 0.30. Ceeace ne dă un coeficient de alienație de 461. Măsurarea inteligenței ne dă însă coeficienți de validitate de aproximativ 0.90. Ceeace ne dă coeficienți de alienație de 56.41, adică de 1224 ori mai mari decât în cazul precedent. În atari condiții a încerca să măsoare inteligența prin intermediul desemnului, înseamnă, evident, să bați câmpii, alegând un drum cu ocol, de douăsprezece ori mai lung. Situația e exact aceeași și în cazul de studiere al tuturor variabilelor persoanei prin intermediul „aceluiași spirit”, care corelează atât de puțin cu celelalte „spirite” sau variabile, care — în același timp — pot fi măsurate cu o exactitate de zeci și sute de ori mai mare, dacă sunt considerate în ele înșile.

de fapt, a confunda noțiunea de *configurație cu o singură speță de configurații, anume cu cea mai rară cu puțință*. Ne gândim la configurația cu totul aparte și specială, ilustrată de sticla incasabilă, care rezistă la lovituri mult mai mari decât sticla obișnuită, dar care — cu toate acestea — atunci când echilibrul unui singur atom e deteriorat, se face toată praf. Aceasta din cauza că echilibrul unui singur atom afectează echilibrul tuturor celorlalți și invers.

A socoti persoana ca oglindirea „unuia și aceluiași spirit” în funcție de care s’ar explica oricare parte din ea, înseamnă, de fapt, a confunda unitatea și configurația persoanei cu unitatea și configurația ilustrată de sticla incasabilă, *în care proprietățile părților sunt simple repercusiuni ale întregului și invers, proprietatea sau echilibrul întregului depinde de echilibrul fiecărui atom în parte*. Dar aceasta nu e și nu poate fi cazul persoanei, precum nu e nici cazul imensității corpurilor din natură, cu excepția câtorva.

Să considerăm câmpul unui magnet oarecare, de o anumită formă și mărime. Dimensiunea și curba câmpului magnetic va depinde, evident, de lungimea axei majore și a celor minore, precum și de natura magnetului și ambianța fizică, în care el e așezat. Să introducem, acum, în acest câmp un alt magnet sau obiect oarecare, susceptibil de a influența câmpul magnetic. Câmpul, evident, va suferi o schimbare; lungimea și curbura razelor vor fi alterate; unele mai mult, altele mai puțin. Același lucru va fi obținut, dacă vom introduce două sau mai multe corpuri.

Să mai considerăm, acum, și faptul că acțiunea magnetică a diferitelor corpuri variază. Acțiunea unora e foarte mare; a altora foarte mică. Constatările de mai sus, reconsiderate în această lumină, se vor complica și mai mult. Precizarea unui câmp magnetic — care reprezintă totdeauna o anumită *configurație*, întru totul asemănătoare cu configurațiile psihice, așa cum Koehler a arătat în lucrarea sa de fină și pătrunzătoare analiză a configurațiilor fizice (11) — e totdeauna o chestiune complicată, ce nu poate fi rezolvată în funcție de o singură variabilă, ci numai prin referire la mai multe variabile, *anume la toate variabilele, care acționează în câmp și asupra câmpului*. Prin urmare pe lângă axa majoră și axele minore ale magnetului și calitatea sa, va trebui să considerăm celelalte magnete mai mici, care se află în câmpul său sau în imediata vecinătate.

Ațiunea magnetului principal ne va da, desigur, maximum de contribuție în explicarea câmpului. Ea nu-l va explica însă în întregime. Pentru a obține acest lucru trebuie să considerăm și influența celorlalte corpuri sau magnetice minore, aflate în câmpul sau în apropierea magnetului principal. În acest scop trebuie să luăm în considerare atât calitatea lor, cât și axele fiecărui magnet în parte.

Aceste considerațiuni au darul de a ne lămurii și asupra altui lucru, pe cât de important, pe atât de ignorat. Ne referim, anume, la faptul că diversitatea configurațiilor nu trebuie concepută numai în funcție de *formă* — care poate fi mai mică sau mai mare, cu un fel sau altfel de axe, așezate mai oblic sau mai drept — ci și în funcție de *gradul de coherență*, adică de împletire mai mult sau mai puțin strânsă, unitară și organică. Acest grad de coherență, evident, poate varia dela deplină coherență, cum e cazul sticlei incasabile, până la lipsă totală de orice coherență, cum e cazul simplelor agregate de obiecte, lipsite de orice legătura între ele. E foarte probabil că majoritatea structurilor are tendință de așezare spre mijlocul dintre aceste două extreme, fiind așazicând o combinație de unitate și părți, configurație și conglomerat. Noțiunea de *sistem* ar exprima, poate, mai bine aceste forme intermediare. Deaceea noi chiar am înclina la înlocuirea ideii de *configurație* prin cea de *sistem*, care e singura realitate concretă. Noțiunea de *sistem* ar fi, față de configurație și parte, concepute în mod absolut, ceea ce corpurile din natură sunt față de noțiunea de triunghi, patrat, cerc, piramidă, etc. din geometrie. În natură, de fapt, există *numai corpuri*, nicicând triunghiuri, patrate, cercuri sau piramide. Aceste triunghiuri și patrate, precum și toate celelalte *concepte științifice* sunt, însă, excelente instrumente de descriere și explicare a corpurilor din natură, care pot fi socotite ca diverse combinații de cercuri, patrate, etc. Același lucru și în psihologie. Unități, întreguri sau configurații perfecte, absolute, precum și părți sau conglomerate deplin independente, solipsiste, nu există nicicând. Fie că e vorba de percepții, fie de gândire, temperament sau caracter. În vieța sufletească există doar *sisteme*, adică împletiri — în diverse feluri și proporții — de configurații și elemente, de întreguri și părți. Noțiunile de configurație și element, luate în sens absolut, sunt simple *concepte științifice*, de care noi ne folosim — cu foarte mult profit și economie pentru înțelegerea noastră — în descrierea diferi-

telor sisteme, adecă percepții, gânduri, trăsături de temperament, fire, etc. Ele sunt mijloace de codificare, cu scop de simplificare, a realității, nu realitatea însăși.

Explicarea acestor sisteme — rezultate din combinarea și împletirea unității și configurației perfecte, absolute, cu părțile sau conglomeratele, lipsite de orice legătură între ele, adecă tot absolute — va depinde, bineînțeles, de ambele cauze determinante, adecă și de unitate și de părți, precum și de mediul ambiant, în care se află. În acest mod epuizarea cunoașterii fizice sau psihologice, adecă a unui corp oarecare sau a unei percepții, gândiri ori trăsături de temperament sau caracter, va cere totdeauna și considerarea noțiunii de unitate sau configurație, precum și pe aceea de element sau parte, apoi mediul — sistem și el — din care percepția, gândirea sau trăsătura face parte, etc.¹⁾.

De fapt această noțiune de sistem sau configurație *relativă*, cu diferite grade de coerență, în care întregul se combină cu partea, în modalități și proporții felurite, e comună și psihologiei configuraționiste. Într'adevăr configuraționiștii — Koehler în deosebi — vorbesc de *configurații tari* și *configurații slabe*. Aceasta e și motivul pentru care atunci când am expus și criticat exagerările cuprinse în încercarea de a explica persoana „priu unul și același spirit”, ne-am referit la Klages, Jung și Adler, nu la Lewin, Wertheimer, Koffka sau Koehler. Singura obiecție — de grad în aparență, dar de esență în fond — pe care am ridicat-o în contra psihologiei configuraționiste, ar fi că împărțirea configurațiilor *numai* în două clase, slabe și tari, nu cuprinde toată diversitatea gradelor de coerență ale configurațiilor. În plus, apoi, această împărțire, cu caracter atât de global, a rămas mai mult literă de program, decât principiu aplicat în practică. În adevăr, această împărțire enunțată, exponenții gestalt-iști o neglijează complet, ca și când configurațiile ar fi de un singur fel și — ceeace e și mai grav — ca și când explicarea lor ar depinde numai de forma sau unitatea configurației, nu și de părțile ei. Singurul, care face excepție dela această interpretare — pe cât de unilaterală, pe atât de dogmatică — e Koehler, care nu e numai reprezentatul cei

1) Pentru precizări mai detaliate asupra acestei atitudini epistemologice, adoptata în acest capitol — și în această lucrare în general — vezi articolul nostru *Intreg și Parte*, publicat în Rev. de Psihol., Vol. III, 1940.

mai strălucit al școalei, dar și unul din cei mai autocritici doctrinari.

Intr'adevăr e bine să se știe — și mai ales să se reție — că din moment ce unele proprietăți ale percepției, sau ale oricărui alt fenomen sufletesc, se explică prin calitatea de întreg, unitate sau configurație, aceasta nu însemnează nicidecum că toate proprietățile percepției se explică *numai* prin calitatea ei de configurație. Nu, o serie de alte proprietăți se explică prin proprietățile dependente de senzațiile, din care ea se compune. Nouă puncte negre, de exemplu, pot fi aranjate în formă de paralelogram, cerc, triunghi, sferă, etc. Calitatea de paralelogram, cerc, triunghi, etc. evident va depinde de *aranjarea ca atare* a punctelor. Cu alte cuvinte ea e o proprietate de întreg, structură, formă, unitate. Aceasta nu însemnează cătuși de puțin că una și aceeași aranjare de puncte ne va da exact una și aceeași configurație perceptivă, indiferent de culoarea sau mărimea punctelor. Nu, configurația va diferi, după cum punctele vor fi negre sau roșii ori verzi, stele sau cercuri ș. a. m. d. Un cuvânt de spus, prin urmare, au și proprietățile dependente de părți sau senzații. Același lucru și în cazul gândirii sau temperamentului ori caracterului, precum același lucru și în cazul persoanei. În consecință explicarea integrală a percepției, sau a oricărui alt fenomen sufletesc, va fi obținută numai atunci când ele vor fi considerate *și analitic și sintetic, și atomist și configuraționist*, adică și din spre întreg în spre părți și din spre părți în spre întreg, precum și în ambianța din care ele fac parte. În același timp, desigur, va fi nevoie să precizăm și *proporția influenței, care vine din spre întreg, față de proporția influenței, care vine din spre părți, precum și cantitatea influenței, dependentă de ambianța, din care întregul face parte.*

Explicarea analitică a unei configurații oarecare, de altfel, nu trebuie concepută numai sumativ, ci și multiplicativ, precum și curbiliniar. Cu alte cuvinte proprietățile părților, care determină pe acelea ale întregului, *se pot și înmulți, nu numai aduna, precum se pot combina și curbiliniar, nu numai dreptliniar.* Ceeace însemnează că ele se pot înmulți și aduna deodată, anume într'un fel în unele cazuri și în unele momente, în altfel în alte cazuri și alte momente. Proporția de combinare, e, deci, susceptibilă de a fi exprimată, în ecuații mai complexe, a căror reprezentare geometrică ne dă o linie curbă, mai mult sau mai puțin complicată, nu numai una dreaptă — și numai

dreaptă — cum ar fi cazul când combinarea proprietăților dependente de părți s'ar face numai prin sumare sau combinare. Hipersfera capabilă de a reprezenta vieța sufletească, așa cum ea e anticipată de exponenții analizei factorială, de Thurstone cu deosebire, pare să nu mai lase nici o îndoială asupra existenței acestor modalități curbiliniare de combinare a factorilor, care determină persoana umană¹⁾.

Problematica de bază a psihologiei — și a științei în general — socotită în această lumină, nu este atât interpretarea unilaterală a realității *numai* în termeni de întreg, unitate, configurație, sau *numai* în termeni de parte, element ori atom, ci *prinderea sistemului în care întregul coexistă cu părțile, configurația cu elementele*. Odată acest sistem prins, urmează, prinderea celorlalte sisteme, cu care el coexistă, apoi prinderea sistemului din care el face parte și prinderea sistemelor, în care el, în cele din urmă, se poate descompune. *Sesizarea spiritului de ordine*, care stăpânește sistemele vitale și fizice, iată problema centrală a oricărei științe²⁾.

¹⁾ Lucruri cu totul asemănătoare pot fi constatate și în științele fizice. Faptul că o serie din proprietățile apei nu se explică din cele ale hidrogenului și oxigenului, nu însemnează cătuși de puțin că alte proprietăți nu se pot explica prin combinarea proprietăților hidrogenului sau oxigenului. Masa și greutatea unei cantități de apă sunt, de exemplu, aceleași cu masa și greutatea cantității de hidrogen și oxigen, din care apa e compusă. Pentru precizări mai detaliate vezi același articol, menționat mai sus, în care încercăm să arătăm că noul spirit de explicare științifică, pe baza noțiunii de sistem, cu proprietăți dependente și față de părțile componente și față de întreg, precum și față de ansamblul, din care întregul face parte, e comun atât orientării din fizică, cât și celei din științele vieții. Se poate chiar spune că științele fizice ne-au luat-o și de astădată mult înaintea Ceeace e foarte explicabil, dată fiind tradiția lor mult mai veche, precum și metoda lor mult mai exactă. Dacă e însă vorba să învățăm ceva din fizică, atunci — în orice caz — trebuie să ne dăm seama că e bine să învățăm din fizica actuală, contemporană, nu din aceea de acum câteva decenii sau chiar secole. Din păcate fizica, pe care cei mai mulți psihologi o au în cap, e numai cea din manualele de liceu, care în cea mai mare parte din principiile ei explicative a ajuns doar la ideile dela sfârșitul veacului trecut. Pentru luarea de contact cu fizica de azi, recomandăm, cu deosebire lucrarea lui Koehler (11), precum și monumentalele opere ale lui Withehead (38, 40), apoi lucrările lui Einstein (5), Planck (28), Schrödinger (35), Jeans (15), Eddington (4), etc.

²⁾ Există de fapt felurite *modalități de ordine*. E ceea ce am încercat să arătăm cu altă ocazie (19). Cele 24 litere, de exemplu, pot da naștere la 620 mii de trilioane de cuvinte. Dacă o mie de milioane de oameni ar

Sistemele, în termeni de care lucrurile din natură și persoanele pot fi descrise, nu sunt *nici absolute, nici solipsiste, ci relative și dependente*. Cu alte cuvinte, ele nu sunt realități finite, închise, cu granițe fixe și precise, cu totul separate și independente de ambianța dimprejur sau de părțile componente din interior; dimpotrivă, ele sunt realități parțial închise, dependente — în parte desigur — și de ambianță și de părțile componente, nu numai de calitatea lor de unitate și configurație ca atare. În același timp, și în baza acelorași fpte, un sistem poate fi parte din alt sistem mai mare, precum părțile sale pot fi, la rândul lor, sisteme și ele, etc. Percepția, de exemplu, e sistem față de senzații, dar parte față de cunoaștere și gândire, care e sistem față de percepție, dar parte față de persoană, care e sistem față de cunoaștere, temperament, caracter, dar parte față de societate, etc. *Ierarhia*, care rezultă din calitatea de incompletitudine și relativitate a sistemului, e astfel una din trăsăturile de bază ale persoanei, socotită ca sistem. De ea ne-am ocupat mai pe larg în legătură cu Fig. 1 dela pag. 17. Persoana sau variabilele și sub-variabilele ei, socotite în această lumină, nu

fi întrebuințați timp de o mie de milioane de ani și fiecare individ ar scrie patruzeci de pagini, fiecare pagină cu patruzeci de cuvinte, ei ar ajunge să scrie — un miliard de oameni lucrând un miliard de ani — numai 584 mii de trilioane de cuvinte, lăsând neterminate 36 mii de trilioane. Același lucru cu sunetele a trei octave. Sa scriem numărul combinarilor posibile cu cele 92 elemente, la care corpurile din natură sunt reductibile, e aproape cu neputință! Dar acela al combinarilor, ce pot fi obținute, cu cele câteva zeci de mii de gene, care determină constituția umană, așa cum ea vine dela naștere? Numărul lor, după toată probabilitatea, ar putea încunjura pământul, chiar dacă cifrele ar avea o dimensiune mai mică decât aceea întrebuințată în această lucrare.

Din fericire pentru mintea omenească — și soarta științei — din acest imens număr de combinații posibile s'au realizat doar câteva, anume mai puțin decât a miliardimea parte. În loc de 620 mii de trilioane de cuvinte avem aproximativ 100.000, care, înlăturând variațiile pe același cuvânt, se reduc la 10.000 și chiar mai puțin. Sinonime există din plin și în acest număr; înțelesuri cu adevărat diferite sunt doar în a zecea parte, adică o mie. Această mie, la rândul său, se împarte în substantive legate într'o anumită ordine, apoi verbe, etc. Grație acestor împărțiri și clasificări, ele pot fi mânuite cu ușurință, în așa fel că e posibilă nu numai știința, dar chiar și înțelegerea între oameni și cu aceasta vieața. Același lucru și în biologie ori psihologie. Din infinitul număr de structuri și constituții umane posibile, care ar putea face ocolul pământului, noi avem, de fapt, doar *un mic, foarte mic număr de rase, neamuri și indivizi*. Variațiile dintre aceste rase, apoi, se înscriază astfel, încât ele pot fi reduse la câteva di-

sunt *entități solipsiste*, în sine și pentru sine, indiferent de poziția lor sau ambianța, din care se desprind, ci doar *focalizări ontologice, și mai ales epistemologice*, din o realitate mai vastă, în care materia se împreună cu funcțiunea și care, în cele din urmă — pe plan cosmologic și metafizic — se poate extinde la întreg Universul. E vorba, deci, de anumite *momente energetice* din timp-spațiu, cu un număr mai mare sau mai mic de axe, așezat într'o polaritate și simetrie, mai mult sau mai puțin deplină, cu o anumită melodie, etc. Ele pot fi cuprinse în momente sau centre de focalizare mai mari, precum pot fi descompuse și în centre mai mici, etc. În consecință cunoașterea lor va fi obținută (a) prin prinderea acestor centre de focalizare energetice, fizice sau vitale, adică prin definirea axelor principale și a felului lor de așezare și structuralizare, (b) prin precizarea centrelor de focalizare minore, din care primele se compun și (c) prin integrarea în centrul major de focalizare, din care centrul considerat face parte alături de altele. Rămâne în seama filosofiei să meargă la celelalte trepte minore sau majore de focalizări, momente sau sisteme, cu scopul final — specific ei — de a prin-

mensiuni, susceptibile de a fi exprimate în câteva curbe, stăpânite de anumite reguli. *Diversitatea posibilă a rasei umane e infinită; cea reală, actuală, finită; iar regulile și principiile, care stăpânesc această diversitate finită, doar câteva.* Anume trei, patru, mai importante, vreo zece, douăzeci mai puțin importante și câteva sute foarte secundare. Secretul științei aci trebuie căutat, în acest număr redus, foarte redus, de reguli, care stăpânesc diversitatea de necuprins cu mintea a naturii. Firul Ariadnei, grație căruia nu ne pierdem în nemărginirea labirintului, pe care natura îl reprezintă, trebuie identificat cu aceste *câteva reguli*. Ele sunt cheia misterioasă, grație căreia infinitul e redus la finit, multiplicitatea la simplitate, necuprinsul la cuprins. La această ordine trebuie să ne gândim atunci când Poincaré (8) spune că o demonstrație matematică nu e o simplă juxtapunere de silogisme, ci „silogisme plasate într'o anumită ordine”, iar *ordinea este aproape totul*. Din momente ce am „sentimentul, mai bine zis intuiția acestei ordine în sens de a putea cuprinde dintr'odată înlănțuirea raționamentului”, atunci nu mai am nici o teamă că voi uita elementele, deoarece fiecare va veni și se va înscrie dela sine, fără ca eu să fac vreo efortare de memorie”. Așa precum au venit și notele din concertul, pe care Mozart a fost în stare să-l reproducă după o singură audicienă! Și așa precum va veni dela sine și ansamblarea variabilelor fundamentale ale persoanei, atunci când vom reuși să prindem axele majore, în termeni de care ea poate fi înțeleasă, poziția acestor axe unele față de altele, simetria și polaritatea sistemului, la care ele dau naștere, precum și curgerea în timp sau melodia acestui sistem. Apoi nota sa individuală, specifică, rezonanța ecourilor, care vin din adâncime! Și așa mai departe

de ultimele focalizări sau *elementele* și ultimul sistem sau *Universul*, care cuprinde pe toate celelalte.

V e c t o r i p r i n c i p a l i , s e c u n d a r i și i n c i d e n t a l i

În lumina discuției de mai sus, să încercăm a izola și defini vectorii principali, fundamentali¹⁾, în termeni de care sistemul persoanei poate fi descris, interpretat și explicat, cu condiția ca să se precizeze pozițiile lor, unii față de alții, și, astfel, modalitățile lor de structuralizare.

Prin *vector principal* înțelegem dimensiunile sau mai bine zis variabilele sufletești fundamentale, capabile să ne dea maximum de descriere, interpretare și explicare a persoanei. Contribuțiile unora din aceste variabile sau vectori pot să acopere 25—30 % din domeniul persoanei, contribuțiile altora 15—20 %, iar ale altora mai puțin. Pentru ca să se poată vorbi de un vector principal, socotim că proporția de explicare de 20 % din structura totală a persoanei constituie limita minimală. Sub această limită vom vorbi de *vectori secundari*, iar sub pragul de 5 %, de *vectori incidentali*.

Este foarte probabil că numărul vectorilor principali e mai mare ca 5 și chiar 7 și mai mic decât 10. Numărul vectorilor secundari se ridică, probabil, la câteva zeci, iar acela al vectorilor incidentali la mii, dacă nu zeci de mii. Inteligența, de exemplu,

¹⁾ Preferăm noțiunea de vector celei de variabilă, deoarece în cazul multor variabile, cum sunt Sinele—Eul—Supra-Eul, firea sau constituția corporală, nu e vorba atât de o singură variabilă, ci de o constelație de variabile, anume de axa lor de convergență. În al doilea rând e convingerea noastră că geometria vectorială, care stă la baza analizei factoriale, va juca un rol de seamă în descrierea vieții sufletești. De fapt sistemul, menit să reprezinte sufletul omesc e încă atât de puțin cunoscut încât noi nu știm nici măcar dacă el se apropie de sferă, elipsoid sau altceva, precum nu știm încă nici faptul dacă poziția axelor, cu ajutorul cărora descrierea vectorilor urmează să se facă, e dreaptă sau oblică. Trebuie să vorbim de o singură axă principală sau de mai multe? E poziția lor, unele față de altele, dreaptă sau oblică, ori de ambele feluri? Iată întrebări la care nu putem răspunde. Thurstone (3), de exemplu, vorbește de o hiper-sferă, cu axe oblice; Kelley (9) și Hotteling (8) de una cu axe ortogonale. Numărul principalelor axe ar fi, după Thurstone, egal cu perechile de cromozomi, adică 24; Kelley, ținând seamă de contingențele minții noastre, adică de putințele ei de gândire structurală, le limitează la 3—15, după cum e vorba de omul de rând, de psiholog sau literat, sau de psihologul, născut psiholog.

este un vector principal, deoarece explică peste 20% din ansamblul structural al sistemului, care e persoana. Memoria mecanică, percepția, iuțeala acțiunii, oscilația, etc., sunt vectori secundari, deoarece explică mai puțin decât 20% din persoană. Senzațiile și reflexele sunt vectori incidentali fiindcă explică — după toată probabilitatea — mai puțin decât 5% din persoană. Dacă e vorba de o singură senzație sau reflex, atunci ne putem lua riscul de a susține că ele nu explică decât o miime sau o zecime de miime — poate chiar mai puțin — din persoană¹⁾.

Pe lângă vectorii psihologici, descriși mai sus, a căror dimensiune zace în realitatea nucleară, centrală, eminent psihologică a persoanei, mai există însă și o serie de vectori *biologici și sociali*, care pleacă din realitatea nucleară psihologică și termină în cea biologică sau socială. Ei pot fi grupați tot în trei clase. Statura sau constituția corporală, picnică sau astenică, e vector biologic sau, mai bine zis, psiho-biologic principal. E chiar foarte probabil că ea e singurul vector biologic principal. Forma craniului ar fi un vector psiho-biologic secundar, iar culoarea ochilor sau a pielii, lungimea nasului ori mărimea urechilor, etc. sunt vectori psiho-biologici incidentali. Acțiunea lor de explicare a persoanei, după toată probabilitatea, nu trece de o zecime de miime, uneori o sutime de miime și, poate, chiar numai de o milionime. Același lucru poate fi spus și despre vectorii sociali sau psiho-sociali. Familia, vecinătatea, clasa, profesiunea sunt, după toată probabilitatea, vectori psiho-sociali principali; un oraș sau altul, o prietenie sau alta, un sat sau altul, ori clima și anotimpul, vectori psiho-sociali și psiho-fizici secundari, poate chiar numai incidentali, iar jurnalele, prietenii trecătoare, zilele ploioase sau cu soare, până la... pețele din lună, vectori incidentali, cu totul incidentali²⁾.

1) Faptul că un vector principal explică 20—30% din persoană, nu însemnează că 5 vectori principali vor explica întreaga persoană. Aceasta pentru simplul motiv că domeniul de influență al diferiților vectori se suprapune. În acest mod doi vectori, fiecare de 25% valoare explicativă, pot acoperi, împreună, doar 35—40% din domeniul persoanei, trei vectori — de aceeași valoare simptomatică — numai 45—50% etc. Totul depinde de gradul de acoperire, suprapunere, al domeniilor de influență a vectorilor. Acest grad, desigur, e cu atât mai ridicat cu cât numărul vectorilor e mai mare și invers.

2) Cu aceasta rezolvăm, credem, și această eternă poveste cu astrologia, care a fascinat — și fascinează — atât de mult fantezia multora, a celor slabi la cap — adevărați proști sau nebuni — în special. Că aceste pete ar

Psihologia persoanei se va ocupa bineînțeles, numai de vectorii principali, făcând doar unele incursiuni în domeniul unora din vectorii secundari, anume al acelor de frontieră, așezați la granița din spre cei principali. Restul vectorilor secundari, și al vectorilor cu caracter incidental, va cădea în seama psihologiei teoretice — generale, evolutive, diferențiale, sociale, biologice și abisale — sau pur și simplu înafară de domeniul psihologiei. Căci o necesitate, puternică necesitate, de selecție și concentrare există și în domeniul acestor psihologii. Altfel ar însemna să avem de fiecare individ cel puțin o sută sau o mie de psihologi. Ori, un atare lux omenirea nu și-l poate permite!

Principali vectori

În actuala stare de progres, în care psihologia persoanei se află, fixarea vectorilor principali, în termeni de care arhitectonica ei poate fi interpretată, este o chestiune extrem de anevoioasă. Sub rezerva de a socoti acești vectori mai mult ca unele puncte de referințe provizorii, încercăm, totuși, precizarea celor mai principali dintre ei.

1. *Sine, Eu și Supra-Eu*. Raporturile dintre Sine, Eu și Supra-Eu, cu alte cuvinte, organizarea dinamice umane sau caracterul, luat în accepția cea mai largă a cuvântului, atât în sens pozitiv, de existență, cât și în sens negativ, de absență, este fără îndoială dimensiunea cea mai fundamentală a persoanei, capabilă să acopere și să ne explice cea mai mare parte din manifestările persoanei. Aceasta fie că judecăm după imensa experiență clinică — psihanalitică în special — fie după observarea și cunoșterea oamenilor în viața de toate zilele ori după prețuirea lor în profesiune și chiar în școală, etc.

Pentru a putea fructifica la maximum acest punct de referință în pătrunderea persoanei umane, de o importanță cu totul

putea, la urma urmei, să aibă vreo influență oarecare asupra persoanei sau... chiar asupra războaielor și omenirii, în general, noi nu contestăm. Se poate. După toate probele, pe care le avem însă, această influență — în caz că există — cu greu ar putea trece limita de o miliardime sau milioane de procent în explicarea naturii noastre. Acest lucru e ceea ce afirmăm cu toată convingerea și tăria cuvenită. A încerca, deaceia, să înțeleagă natura umană prin... petele din lună ori prin poziția stelelor la naștere și nu prin fire, temperament, caracter ori inteligență, nu e numai o simplă absurditate, ci un semn de boală. Așa cum în Cap. XII vom avea ocazia să ne convingem.

cardinală, e, credem, nevoe, ca noțiunile de Sine, Eu și Supra-Eu, să nu fie concepute ca entități oarecum metafizice, în ele și pentru ele, cum e în bună parte cazul la Freud, ci ca realități concrete, dependente unele de altele și nu numai opuse, așa cum în comentariile făcute cu referire la Fig. 6, pag. 112, am căutat să arătăm. În același scop, apoi, ele trebuiesc legate de realitățile biologice, psihologice și sociale, a căror expresiune ele sunt. În consecință Sinele va cuprinde dinamica ereditară, biologică și psihologică — mai bine zis psiho-biologică —, Supra-Eul dinamica socială introiectată în individ, iar Eul dinamica prin excelență psihologică, derivată din suprapunerea diverselor dinamice. Această suprapunere e mai mare între Eu și Sine, pe de o parte, Eu și Supra-Eu, pe de altă parte, și mai mică între Sine și Supra-Eu, deși, după părerea noastră, exprimată în capitolele III și VIII, există și o atare suprapunere. Elementul de bază, mai bine zise — poate — axa de convergență a diferitelor numitoare comune ale dinamicei umane, rezultate din suprapunerile de mai sus, e, credem, amorul propriu sau instinctul eului, așa cum McDougal a căutat să arate. Între el și Freud, de pe o parte, Thomas și Spranger, pe de altă parte, va trebui să se caute o sinteză, care va asigura maximum de înțelegere a dinamicei umane, luată în sensul cel mai complet și adecvat cu putință, adecă atât în rădăcinile ei biologice, cât și în terminațiile sociale și spirituale, precum și în trunchiul psihologic intermediar, care leagă terminația socială sau coroana spirituală cu rădăcinile biologice.

În măsura, în care Sinele sau Supra-Eul sunt socotite în mod global, integral, adecă unitar, nediferențiat, fără atenție la subvariabilele, în care ele pot fi descompuse, rămânem, evident, numai în domeniul vectorilor principali; în măsura, însă, în care trecem și la componentele lor, atunci, desigur, trecem la vectorii secundari. Atari vectori ar fi: instinctul eului și cel sexual, precum și frica, iubirea parentală, etc. în cazul Sinelui, și cele șase atitudini: economice, sociale, teoretice, politice, estetice și religioase în cazul Supra-Eului. Importanța unora din acești vectori secundari, în care axa principală Sine—Eu—Supra-Eu se descompune, e însă atât de mare, încât considerarea lor e nu numai foarte bine venită, ci strict necesară. Aceasta pare să fie cu deosebire cazul celor două instincte majore, eu și sex, așezate în însuși nucleul vieții, precum și acela al formelor sociale, propuse de Spranger.

Considerarea axei principale Sine—Eu—Supra-Eu poate fi — și trebuie să fie — socotită din două puncte de vedere: (a) dominarea Sinelui, Eului sau Supra-Eului și (b) gradul lor de coherență și armonizare. Dacă ar fi să considerăm și vectorii secundari, adică dominarea instinctului sexual sau de conservare și dezvoltare, pe de o parte, ori dominarea uneia sau alteia din atitudinile față de valori, atunci am avea și al treilea punct de vedere, dependent de (c) raportul dintre factorii principali ai Sinelui și Supra-Eului. Câteva cuvinte asupra acestor puncte de vedere.

În legătură cu primul punct de vedere avem predominarea Sinelui, predominarea Supra-Eului și predominarea Eului, cu îndeplinirea normală a funcțiilor sale de sinteză.

În primul caz avem indivizii cu porniri instinctive neorganizate, dintre care se recrutează „boemii” lui Thomas. Conduita lor e lipsită atât de consistență, armonizare, organizare, precum și de continuitate, stabilitate, persistență, contrazicând, de obicei, și normele sociale, cu care se află în etern conflict. Acțiunea acestor indivizi e dispartă și dezorganizată. Într'un moment reacționează într'un fel, în alt moment în alt fel; totul depinde de tendința care intră în joc și situația dinafară, care o facilitează sau frânează. Individul are conștiința de a nu fi stăpân pe actele sale; ele vin ca ceva dinafară de el, anume ca șoapte și ispite ale unui demon ascuns sau ca tentații ale unui „fruct oprit”. Ele sunt mai mult creația unui Alter-Eu, căruia Eul nu poate decât să se supună; ele sunt urmate de un sentiment de ușurare, descărcare, răsuflare, succedat imediat de unul de jenă, rușine, culpabilitate, determinat de glasul conștiinței, adormit în timpul tentației, dar reapărut îndată după trecerea ei. *Plăcerea e singura lor țință, anume plăcerea de moment, cu caracter instinctiv, simplu, uneori chiar organic.* Vieața în cazul lor, nu s'a putut încadra în Formă. Delicvenții de toate soiurile se recrutează în primul rând din acești indivizi.

În cazul al doilea, de stăpânire autocrată a Supra-Eului, avem indivizii în care Forma ajunge să înăbușe Vieața. Ei sunt pedanți, punctuali, organizați, sistematizați, raționalizați; vieața lor se scurge după un program dinainte stabilit; ei mănâncă la aceeași oră, se plimbă în același ceas, se culcă la ore fixe, așezând pantofii și hainele exact în unul și același loc; orîșice abatere sau excepție e greșală, ce trebuie pedepsită. *Datoria e suprema lor țință.* Vieața se desfășoară, și — după ei — trebuie

să se desfășoare, după anumite norme fixe, bine definite, unele și aceleași pentru toți, la care toată lumea trebuie să se supună.

În cazul al treilea avem indivizii cumpăniți, echilibrați, umani, înțelegători, la care Eul își îndeplinește în mod normal și sănătos funcțiunea de sinteză; el ține în frâu pornirile din Sine și domolește exigențele din Supra-Eu. Vieța — în cazul acestor indivizi — ajunge să se împace cu Forma. *Realitatea, anume sentimentul ei și sănătatea sufletească, sunt trăsăturile de bază, după care aceste persoane pot fi recunoscute.* Plăcerile de moment, care fac imposibile plăcerile mai mari din viitor, sunt sacrificate în favoarea acestora. Regulele și imperati-vele morale sunt folosite în slujba vieții, și nu pentru distrugerea ei, iar Vieța e folosită pentru a da acestor regule căldura și entuziasmul cuvenit, pentru a deveni și ele vieță, nu principii moarte, osificate, dușmane vieții.

La una și aceeași dominare a Sinelui, Eului și Supra-Eului, avem diferite grade de coerență, unitate, colaborare, congruitate, etc. Balanța acestor forțe e aceeași, anume aplecată în jos, spre Sine, aplecată în sus, spre Supra-Eu sau orizontală, în stare de cumpănă dreaptă, în cazul dominării Eului; oscilațiile acestei balanțe, însă, pot fi diferite, anume mai mari sau mai mici. Gradul de coerență depinde de aceste oscilații. Conduita unor indivizi, stăpâniți de Sine, oglindește, deobicei, numai Sinele, în mod mai mult sau mai puțin constant. Sinele rămâne leitmotivul lor de acțiune. În schimb conduita altor indivizi, stăpâniți tot de Sine, mai oglindește, în unele momente, și Eul, în altele și Supra-Eul. Atât numai că această oglindire e intermitentă și trecătoare, nu constantă și regulată. În toate aceste cazuri influența Eului însă nu merge în armonie cu cea a Sinelui, precum nu merge nici paralel cu aceea a Supra-Eului; ea urmează lor sau chiar coexistă cu ele, dar fără să le dea mâna. Același lucru și cu influența Supra-Eului. În acest mod persoana ajunge să fie înger într'un moment, drac într'altul și om — adică împerechere de înger și drac — în al treilea. Cumpăna acțiunii ei oscilează în sus și jos, deși altfel ea are tendința de fixare, la o poziție sau alta, favorabilă Sinelui, Eului sau Supra-Eului.

E foarte probabil că aceste oscilații sunt mai mari în cazul stăpânirii Sinelui, mai mici în cazul stăpânirii Eului. Aceasta ar însemna că între poziția cumpenei dinamice ca atare, anume între starea ei de echilibru, cădere în jos — în favoarea Sinelui — și ridicare în sus — în favoarea Supra-Eului — pe de o parte

și între gradul de oscilație al acestei cumpene, există o anumită corelație. Corelația e de așa natură încât oscilațiile sunt mai mici în cazul când cumpăna e în stare de balanță și mai mari, atunci când balanța e pierdută și cumpăna cade în jos, în spre Sine sau se ridică în sus, în spre Supra-Eu. E, deasemenea, locul să amintim că aplecarea prea mare a cumpenei într'o direcție sau alta aduce adeseori o răsturnare a ei exact în poziția contrară. E cazul pustnicului din *Thais*, a cărui cumpănă a căzut din spre Supra-Eu direct la Sine, precum e cazul invers al Sf. Augustin a cărui cumpănă dinamică s'a ridicat din spre Sine direct la Supra-Eu.

Gradul de coerență al realităților dinamice, așezate pe această axă, ar mai putea fi reprezentat și prin referire la Fig. 31 dela pag. 338, privitoare la așezarea structurală, topologică, a raporturilor dintre Sine, Eu și Supra-Eu. În acest caz lipsa de coerență și colaborare dintre Sine, Eu și Supra-Eu, ar fi simbolizată prin întreruperile celor două cercuri, care fixează granița dintre Sine și Eu și cea dintre Eu și Supra-Eu. O atare întrerupere sau spațiu gol avem la figura, care reprezintă persoanele neurotice. Prinderea gradului de coerență al persoanei prin referire la această figură are avantajul de a ne arăta și legătura dintre nebunie și lipsa de coerență a axei de convergență, în jurul căreia dinamica umană se așează. Într'adevăr între gradul de sănătate mintală și cel de coerență în dinamică și acțiune există o strânsă corelație. Slăbirea și dispariția acestei coerențe constituie, de fapt, cel mai esențial și sigur criteriu de identificare a boalei, așa cum în capitolul final vom avea ocazia să vedem.

După Freud, precum și după Kretschmer și majoritatea psihiatrilor, defectele de închezare ale persoanei sunt în primul rând cauzate de pornirile din Sine. De aci și reprezentarea nevrozei și psihozei — în figura amintită mai sus — prin dispariția barierelor, puse de Eu și Supra-Eu, cu scop de frânare a Sinelui. Nebunia e, astfel, o dispariție a acestor bariere, puse de Eu și Supra-Eu, și o manifestare liberă a Sinelui. Această explicație, după părerea noastră, e departe de a fi satisfăcătoare. Fugile somnambulice ale Lady-i Macbeth, de exemplu, nu sunt determinate de pornirile din Sine, ci de glasul conștiinței, adecă de Supra-Eul, care mustră Eul, pentru faptul de a fi dat mâna cu Sinele, ucigând pe primul ei soț. Sinele, deci, a avut rolul său în crimă, nu în nevroză; nevroza e produsul Supra-Eului, anume al răzbunării sale, sau — mai bine zis, poate — al luptei sale pentru existență. El vrea să fie treaz și să-și exercite prerogativele, nu adormit și sufocat, adecă în imposibilitate de îndeplinire a imperativelor sale. Aceeași explicație, credem, trebuie dată și scenei crucificării, atât de

frecventă în isterii. Și aci — ca și mai sus — e vorba de o pierdere a echilibrului vital, determinată de Supra-Eu, care luptă pentru îndeplinirea misiunii sale și pentru pedepsirea Eului, care l-a trădat, făcându-se instrumentul Sinelui.

Aceasta, evident, mai însemnează că o corectare asemănătoare trebuie făcută și în teoria emisă de Janet. Cazul de nevroză, devenit celebru prin monumentală operă pe care Janet (14) i-a dedicat-o, nu e atât o cădere a tensiunii psihologice, adevărată inversare a cursului evoluției sufletești, cât o desmembrare, o rupere în două, a treptelor superioare de treptele inferioare, lăsând persoana să fie uneori stăpânită complet numai de tendințele inferioare, iar alteori numai de cele superioare, religioase în primul rând. Asupra acestor lucruri vom reveni în Cap. XII.

În legătură cu specificarea tendinței dominante din Sine sau a valorii supreme din Supra-Eu, distingem câțiva vectori secundari de o imensă importanță, asupra cărora câteva cuvinte sunt necesare.

a) *Tendința dominantă*. Ea poate fi oricare din tendințele cuprinse în Fig. 4, pag. 72. În marea majoritate a cazurilor — pe care le-am estima la minimum 80 %, dacă nu chiar 90 % — această dominare revine celor două instincte fundamentale, date în însăși realitatea nucleară a vieții, confundându-se oarecum cu însăși esența ei. Ele sunt instinctul de conservare și dezvoltare al individului, adevărat instinctul eului sau amorul propriu și instinctul de înmulțire sau conservare a speței, adevărat instinctul sexual sau iubirea sexului opus. În puține, foarte puține cazuri, e vorba de dominarea combativității sau fricei, apoi — în cazuri și mai reduse la număr — de stăpânirea curiozității, etc.

Individul cu Sinele dominat de amorul propriu tinde — conștient sau inconștient — să considere persoana sa prismă de judecată a întregii lumi, fiind oarecum cheia ei de boltă. E ambițios, mândru, încrezut, egocentric, egoist și plin de sine în tot ceea ce întreprinde și face. Uneori amorul propriu se fixează mai mult asupra corpului, alteori — mai bine zis de cele mai multe ori — asupra sufletului. Se crede de obicei mai inteligent și capabil, în special atunci când e prost. Tipurile analizate de Adler oglindesc cu deosebire acest tip.

Individul cu Sinele dominat de sex, ajunge să vadă în iubire însăși rațiunea de a fi a vieții. Romanele lui Lawrence, dramele lui Wedekind, precum și o bună parte din tragediile lui O'Neill, ilustrează acest tip. Uneori iubirea se îndreaptă mai mult în spre corp și relații sexuale; e cazul libidinoșilor, nimfomanelor și donjuanilor. Alteori iubirea tinde mai mult spre o haină spi-

rituală; e cazul celor predestinați spre iubiri platonice. După Freud, precum și după O'Neill sau Lawrence, această canalizare hiper-spirituală e, de obicei, rezultatul unor insuccese de iubire corporală.

În cazuri mult mai puțin frecvente avem fricoșii și bătașii, tiranizați de combativitate sau frică.

b) *Valoarea dominantă*. Categoriile de valori, susținute de Spranger, sunt fără îndoială cele mai fericite puncte de referință în judecarea sectoarelor, în care Supra-Eul poate fi descompus. Cele 6 tipuri, preconizate de el, rezultă din dominarea unei categorii de valori. În acest mod avem tipul — sau Supra-Eul — economic, social, politic, teoretic, estetic și religios. Prezența unui tip, bineînțeles, nu exclude prezența celorlalte, ci doar le domină, fiind așazicând axa lor de convergență. Judecând după rezultatele obținute cu testul Allport-Vernon, tipul economic, politic și religios sunt acelea, care s'au dovedit a fi mai bine definite și consistente; mai inconsistent s'a dovedit tipul social.

E de remarcat în deosebi poziția tipului religios, căruia Spranger îi atribuie funcțiunea de armonizare a tuturor celorlalte într'o sinteză unitară, care definește poziția omului, socotit ca unitate și integrat în societate, față de Spiritul Absolut sau Divinitate. Atunci când această sinteză reușește, spiritul religios apare ca scopul final al vieții, față de care toate celelalte scopuri sau valori — economice, sociale, politice, teoretice și estetice — se află în raport de convergență. În acest mod spiritul sau tipul religios devine axa de convergență a concepției noastre despre lume și viață și cheia de pătrundere și explicare a întregii noastre suprastructuri sociale și spirituale.

Uneori această axă de convergență a Supra-Eului, adică a ceea ce e social, cultural și spiritual în om, poate îmbrăca forme mai mult sau mai puțin laice. În acest caz obținem *stilul de viață* sau *filosofia vieții*, la care Chesterton se referă în celebra sa monografie asupra lui Tolstoi, din care am citat la începutul acestui capitol. Revenind la acest citat — cu scopul de a-l interpreta în această lumină — înțelegem, cred, atât consistența personalității lui Tolstoi, precum și justetea observațiilor noastre. *Simplificarea vieții*, care constituie — după Tolstoi — scopul suprem al omului pe pământ, explică legătura dintre păreriile lui Tolstoi față de cilindru, descentralizare, poemul indian și tutun, *în măsura în care ele au de a face cu simplificarea vieții*, dar nu prezice, și nu poate să prezică, de exemplu, păreriile lui

Tolstoi despre aceleași lucruri privite din alte puncte de vedere, precum nu ne explică, și nu poate să ne explice, imensitatea atât de importantă a personalității lui Tolstoi, cuprinsă în Sinele și Eul, pe care ea-l cuprinde. Cu alte cuvinte ea nu ne spune nimic asupra inteligenței sau aptitudinilor sale, precum nu ne spune nimic asupra temperamentului său ori asupra instincțelor sale dominante, etc. Dar realitatea nucleară a personalității sale e constituită în primul rând prin aceste realități, care reprezintă așazicând rădăcina și trunchiul ei și nu numai prin axa de convergență a supra-structurii sale sociale, adică a Supra-Eului, care cuprinde doar ramificația ei culturală.

De fapt însă deducția dela axa de convergență a Supra-Eului este riscată chiar și asupra celorlalte componente din Supra-Eu, care au — și pot avea — poziție independentă de această axă. A deduce, de exemplu, dela religiozitate la cinste, omenie, corectitudine în afaceri, loialitate față de semeni, supuși sau conducători, etc. e, adeseori, un isvor de imense greșeli. Sub haina de religiozitate a unora se ascunde, de multe ori, o conștiință încărcată de furturi sau păcate, etc. Religiozitatea, în aceste cazuri, e doar o mască — în cazul cel mai bun o concesie — la care Sinele recurge pentru a-și gratifica și mai mult poftele sale. Rasputinismul ilustrează din plin aceste lucruri, precum le ilustrează și luminările aprinse la biserică de bandiți, etc. Majoritatea imensă a hoților invoacă, de altfel, înainte de furt ajutorul lui Dumnezeu, nu pe al dracului, deși ei pornesc, totuși, la comiterea unei fapte necurate. Pentru o bună parte din miliardarii americani, cu conștiință excesiv de puritană, lupta economică — indiferent de mijloace, cu condiția numai să nu vizeze direct, și fără puțință de mascare, parchetul — e una din căile de validitate a scopului nostru pe pământ. A judeca, de aceea, valorile economice — sau cele teoretice, estetice, sociale, politice — prin prisma valorilor religioase, și nu prin ele înșile, e totdeauna o sursă de greșală; judecarea lor directă, prin ele înșile, e singura cale de înlăturare — sau cel puțin de micșorare — a puțințelor de greșală.

2. *Firea.* Firea unui om, după toată probabilitatea, este cea de a doua cheie de pătrundere în natura sa sufletească. După unii, anume după Jung și Kretschmer, ea este chiar cheia cea mai importantă, dacă nu chiar unică. (Jung, de fapt, pare să incline spre acest punct). Dimensiunea de fire, considerată în ambele cazuri, este introversiunea-extroversiunea — dacă e

să întrebuițăm terminologia propusă de Jung — sau schizotimia și ciclotimia — în cazul că preferința e dată limbajului propus de Kretschmer.

Intre firea introvertită sau extrovertită — ori schizotimică versus ciclotimică — pe de o parte și așezarea dintre Sine, Eu și Supra-Eu, există, fără îndoială, o oarecare legătură. După Jung chiar o foarte mare legătură! La extrovertit balanța dintre Sine și Supra-Eu înclină, în general, să cadă mai mult în favoarea Sinelui, sub a cărui stăpânire Eul se află în primul rând și invers. În ceea ce privește valoarea sau tendința dominantă, la introvertit par să aibe precădere valorile teoretice sau religioase și iubirea propriei persoanei, în vreme ce la extrovertit gă-

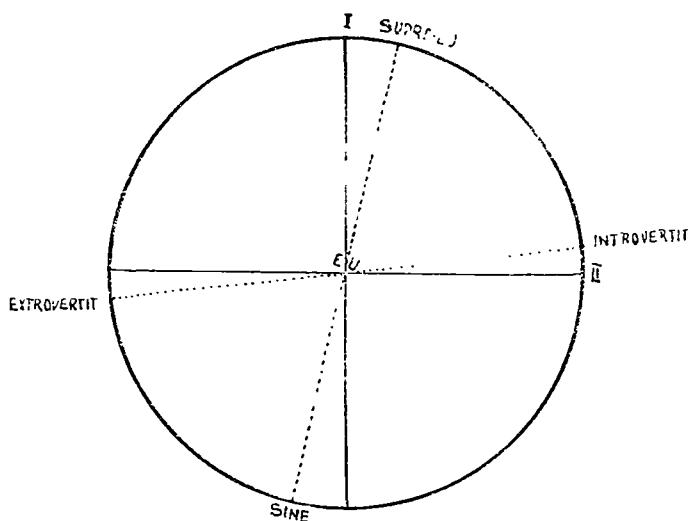

Fig. 44. — Raportul dintre Sine, Eu, Supra-Eu și Fire.

sim o prevalare a valorilor economice și sociale, precum și a iubirii altor persoane. Corelații asemănătoare putem constata însă cu greu în cazul coerenței sau colaborării dintre Sine, Eu și Supra-Eu.

Dacă ar fi să exprimăm aceste corelații, asemănări — nu ecuații sau identități — în mod grafic, cu referire la sistemul coordonatelor, anume la reprezentarea corelației prin cosinul celor doi vectori, care reprezintă variabilele¹⁾, atunci am zice că poziția celor două axe este oblică, nu dreaptă, anume

¹⁾ Intre gradul de corelație și unghiul, făcut de cele două variabile, există un raport direct proporțional. Vezi *Elemente de Psihometrie*.

separate de un unghi de aproximativ 70—80°, așa cum Fig. 44 arată.

Prin natura ei, firea are cel mai vast ecou asupra întregului domeniu al persoanei, așa cum — atunci când ne-am ocupat de tipologia lui Jung și biotipologia lui Kretschmer — am căutat să arătăm. Asupra acestor corelații nu mai revenim. Singurul lucru, pe care am dori să-l accentuăm, este că legăturile dintre fire și temperament, organizarea dinamice și inteligență, sunt în general foarte labile. Coeficienții de corelație se ridică foarte rar peste 0.30. Ceeace însemnează că profetirea dela fire la natura inteligenței, la dimensiunile de bază ale temperamentului și caracterului, este foarte delicată și susceptibilă de multe erori. Deaceea aceste deducții ar trebui întrebuințate mai mult ca un al doilea argument, primul argument fiind totdeauna constatarea directă, în față, a respectivelor trăsături de temperament, caracter sau inteligență. În cazul când avem însă de a face cu firi extrem de introvertite sau extrem de extrovertite, atunci corelațiile dintre fire și celalalte dimensiuni cresc, iar valoarea lor diagnostică și prognostică devine destul de mare. În atari cazuri firea ajunge să fie chiar cea mai importantă cheie de pătrundere în sufletul omenesc.

Observația de mai sus ne explică, credem, și încrederea mare, pe care Kretschmer și Jung, au avut-o în această dimensiune centrală a vieții. Persoanele, pe care ei le-au avut în vedere, în formularea acestei dimensiuni, au fost în primul rând persoane psihopate și nevropate, la care balanța dintre introversiune și extroversiune era mult afectată.

3. *Inteligența*. Lucrurile stau tocmai invers în cazul inteligenței. Rolul ei în cazul persoanelor psihopate, neurotice sau psihotice, este foarte redus, cu excepția debililor mintali și a schizofrenicilor. În schimb rolul ei în cazul persoanelor normale este deadreptul covârșitor. Ea este factorul de bază în selecția și orientarea profesională, precum și în succesul în viață în general. În această privință importanța ei este egalată doar de așezarea dinamică a persoanei, adică de închegarea sănătoasă a raporturilor dintre Sine, Eu și Supra-Eu. De aci și frecvența ei în limbajul curent. Cinstit sau necinstit — deci caracterul — și deștept sau prost, sunt aprecierile celea mai dese, pe care le întâlnim, în limbajul de toate zilele. Aproape tot atât de des cât toate celealalte aprecieri, referitoare la restul dimensiunilor sufletești, luate împreună!

Succesul în viață și profesiune, așezarea stratificării sociale, rezolvarea rapidă a conflictelor, pe care le întâlnim și așa mai departe, sunt, în bună parte, în foarte bună parte, dacă nu chiar în cea mai mare parte, funcțiuni ale inteligenței.

Inteligența, desigur, este în strânsă legătură cu gradul de experiență și cultură. Cu una și aceeași inteligență un om matur sau un bătrân face mai ușor față unor împrejurări decât un adolescent de 16 ani, egal de inteligent, dar lipsit de cultură. Același lucru este adevărat și despre unul și același adult mai cult, cu liceu sau studii academice, față de un adult, de egală inteligență, dar numai cu școala primară. Aceste lucruri nici nu trebuie să ne mire. Două mașini, cu o capacitate de producție egală, vor da totuși randament diferit, după cum e combustibilul pe care ele îl consumă. Experiența și cultura pot fi comparate la acest combustibil, care, desigur, e mult mai mare la omul matur și cult decât la cel incult sau la adolescent. Noțiunea de *înțelepciune* se referă în primul rând la această experiență și cultură.

În legătură cu inteligența ar urma să mai considerăm *talentul* sau aptitudinea dată mult peste normă, în care individul excelează și care uneori ajunge să reprezinte axa de convergență a preocupărilor profesionale ale individului. Cum însă în acest grad talentul îl întâlnim numai la câțiva indivizi — care pot reprezenta maximum 5—10% din populație — asupra lui vom reveni în subcapitolul următor, referitor la axele secundare.

4. *Tensiunea psihică*. Tensiunea psihică sau încordarea sufletească, cu care facem o acțiune, dependentă de gradul de energie sufletească, pe care o avem, constituie, probabil, cel de al patrulea vector principal în înțelegerea persoanei. După Klages ea e dimensiunea principală de temperament. Ea pare să exprime potențialul de energie sufletească, pe care individul îl are și care, după Janet, e susceptibil de foarte mare variație, dela individ la individ. Sunt indivizi energici, viguroși, plini de energie, precum sunt și indivizi slabi, apatici, somnolenți, lipsiți de energie.

După toată probabilitatea rolul tensiunii psihice, comparat la rolul celorlalți trei vectori, considerați înaintea ei, este mult mai scăzut. E foarte posibil că ea nu explică nici jumătate, poate nici chiar un sfert, din cât explică celelalte trei dimensiuni, socotite fiecare în parte. De aceea gruparea ei printre variabilele principale o facem cu foarte mare rezervă. Locul ei ar putea fi mai potrivit printre variabilele secundare.

Organizarea dinamică a persoanei, firea, inteligența și tensiunea psihică sau dimensiunea fundamentală de temperament, constituiesc vectorii principali, cu caracter pur psihologic. În cele ce urmează considerăm vectorii principali, cu caracter organic sau — mai bine zis — constituțional, biotipologic, și, apoi, vectorii sociali sau psihosociale, cu caracter sociologic.

5. *Constituția organică.* Ea este, fără îndoială, una din principalele căi *indirecte* de pătrundere și cunoaștere a persoanei. Meritul de a-i fi relevat importanța revine cu deosebire lui Kretschmer, apoi lui Pende și ceilalți biotipologi, de care ne-am ocupat pe larg în Cap. IX, referitor la aspectul biotipologic al persoanei.

Utilitatea ei, socotită sub unghiul diagnostic și prognostic al persoanei, este cu atât mai mare, cu cât ea corelează destul de mult cu firea. În baza acestei strânse corelații ea e capabilă să ne dea valoroase indicații atât asupra dimensiunilor de temperament, cât și asupra calității abstracte sau concrete a inteligenței, precum și asupra așezării dinamice a persoanei, așa cum am văzut puțin mai sus și mai ales în Cap. IX, în care ne-am ocupat pe larg de toate aceste relații.

6. *Familie, comunitate, profesiune.* Valoarea diagnostică a constituției organice din punctul de vedere al persoanei nu trebuie, totuși, supraestimată, așa cum în general e cazul, în deosebi dacă e să luăm avizul biotipologilor, în frunte cu însuși Kretschmer sau Pende. Ea, evident, este mult întrecută de punctele de referință strict psihologice — de primele trei în orice caz — și este — după părerea noastră — cel puțin egalată de punctele de referință cu caracter social, cum este familia, comunitatea și profesiunea.

Asupra importanței covârșitoare a familiei am insistat suficient în Cap. VI, precum am insistat — în același capitol — și asupra comunității și profesiunii. Familia e, fără îndoială, laboratorul principal în care persoana se modelează. Faptul de a fi vorba de o familie mare sau mică, cu doi, trei, patru sau mai mulți frați, ori nici unul, cu părinți severi sau blânzi, culți sau inculți, bogați sau săraci, etc. sunt tot atâția factori decisivi în modelarea și organizarea persoanei noastre.

Aceeași familie influențează însă într'un fel pe individ, dacă ea e rurală, și într'alt fel dacă e urbană. Faptul de a fi urbani sau rurali, „țărani” sau „domni”, e în primul rând rezultatul comunității sociale, de care ne-am ocupat pe larg la locul cuvenit.

Nu mai puțin importantă e și meseria sau profesiunea. A fi medic sau avocat, profesor sau preot, mecanic sau măcelar, frizer sau comerciant de coloniale, etc. sunt tot atâtea lucruri, care influențează persoana umană, lăsând urme adânci asupra ei.

Profesiunea, evident, e în primul rând dependentă de pregătirea școlară. În acest mod ea cuprinde în bună parte și influența acestui factor, așa precum comunitatea și familia sunt și ecoul influenței, pe care o au ceilalți factori sociali, vecinătatea și biserica în primul rând. Asupra lor vom reveni la axele secundare.

Dimensiunea socială a persoanei mai cuprinde, credem, și o bună, foarte bună, parte din biografia persoanei, cealaltă parte căzând în domeniul celorlalte axe, a așezării dinamice în special. Biografia persoanei, luată în sezul de împletire a dimensiunilor native, ca inteligența, firea și temperamentul, în unele privințe și caracterul sau organizarea dinamică, pe de o parte, și a dimensiunilor sociale, familie, vecinătate, școală, comunitate, biserică, etc., pe de altă parte, e, după toată probabilitatea, perspectiva cea mai fericită, în care trebuie să ne așezăm, dacă e vorba să prindem în mod sintetic și unitar încheierea persoanei. În general ea este unul și același lucru cu considerarea persoanei sub aspectul evolutiv.

V e c t o r i s e c u n d a r i m a i i m p o r t a n ți

Vectorii principali, expuși mai sus, explică fiecare minimum 0.20 din realitatea persoanei — cu excepția, poate, a tensiunii și a constituției organice —, iar toate împreună cel puțin 0.70, dacă nu 0.80 și chiar mai mult din această realitate. Presupunând, desigur, că acoperirea sau cunoașterea lor este făcută în condiții satisfăcătoare! Pentru a ridica această acoperire de 0.70—0.80 a domeniului persoanei la 0.80—0.90 e necesar să considerăm și vectorii secundari. Cel puțin vectorii secundari mai importanți¹⁾. Acești vectori par să fie talentul, sau aptitudinea, la

¹⁾ Faptul că 6 vectori acoperă numai 0.70—0.80 din totalitatea persoanei, deși altfel fiecare vector, luat în parte, acoperă aproximativ 0.20, din acelaș domeniu, trebuie pus în seama fenomenului de *suprapunere* dintre sferile de acțiune ale diferiților vectori, amintit puțin mai sus și desvoltat pe larg în *Elemente de Psihometrie*, în legătură cu teoria statistică a testelor și teoria exactității științifice. Între gradul de acoperire și numărul testelor sau variabilelor, pe care ele le măsoară, există un raport direct proporțional. Cu cât variabilele sunt mai multe, cu atât acoperirea lor

care individul excelează cu deosebire, un complex sau altul, dimensiunile de temperament și fire neconsiderate, ca iuțea acțiunii, emotivitatea, iritabilitatea și optimismul-pesimismul, mișcărilor expresive, ca scrisul în deosebi, etc. Câteva cuvinte asupra lor.

1. *Talentul*. Prin talent înțelegem o aptitudine mai importantă, dată într'un grad mult superior mediei, în așa fel încât individul, din acest punct de vedere, se clasifică, cel puțin în quartilul superior, dacă nu chiar în decilul zece. Aptitudinile sau talentele mai importante — cu mai multă rezonanță în individ și cu mai mare semnificație socială — sunt aptitudinea tehnică, matematică, verbală, muzicală, cea la desemn și dexteritatea manuală. Ele au fost analizate în Cap. III.

În general un individ are un singur talent, foarte rar două sau mai multe. Înmulțirea talentelor se face, de altfel, aproape totdeauna în detrimentul eficienței lor.

2. *Iuțea acțiunii, emotivitatea și iritabilitatea*. Cuprinderea la un loc a acestor trăsături de temperament o facem cu aceeași intenție, cu care am unit mai sus aptitudinea verbală, muzicală, etc. Cu alte cuvinte din aceste trei dimensiuni de temperament vom considera numai una sau alta, anume aceea care este mai dătătoare de ton și prin acesta mai simptomatică pentru individ.

3. *Optimismul-pesimismul*. Dacă această trăsătură nu ar fi de fire, ci de temperament, atunci am fi clasificat-o împreună cu cele trei trăsături temperamentale de mai sus. Așezarea ei separată trebuie, deci, pusă numai în seama acestei considerații. Ea va fi luată în seamă numai în cazul când semnificația ei pentru persoană e mare. Acest grad de semnificație depinde, de obicei, de aplecarea balanței în spre pesimism sau optimism. Aceeași observație, de altfel, trebuie făcută și în cazul trăsăturilor formale, de temperament, de mai sus, precum și în cazul talentelor. (Cu singura deosebire că în cazul lor ne-a interesat numai partea superioară a curbei de variație, la care aptitudi-

e mai mare și invers. Ceea ce e foarte explicabil, dat fiind faptul că o variabilă se acoperă cu mai multe variabile deodată și numai cu una singură. Din acest motiv două variabile, cu acoperire de 0.25 fiecare, vor acoperi împreună numai 0.40, trei variabile — cu același grad de acoperire — numai 0.55, etc. Ceea ce înseamnă că exactitatea diagnostică și prognostică crește foarte ușor la început și foarte greu la sfârșit. Pentru lămuriri detaliate asupra acestor chestiuni, a se consulta capitolul final din *Elemente de Psihometrie*.

nile dau naștere, în vreme ce în cazul trăsăturilor de fire și temperament, ne interesează ambele ei extreme).

4. *Complexele.* Complexele mai importante — și deci mai pline de semnificație pentru înțelegerea persoanei — sunt complexul Oedip sau Electra — după cum e vorba de un sex sau altul — și complexul inferiorității. În marea majoritate a cazurilor normale, sănătoase, aceste complexe sunt lipsite de importanță. În schimb, în cazul persoanelor psihopate și neurotice, ele au o foarte mare însemnătate, ajungând, uneori, să fie adevărata axă majoră a persoanei, adică cheia ei fundamentală de pătrundere și explicare. Personajele lui O'Neill, precum și o bună parte din acelea ale lui Lawrence, se explică în primul rând prin complexele Oedip sau Electra, așa precum doctorul din *Human Bondage*¹⁾ a lui Maughan, etc. se explică prin complexul inferiorității.

5. *Alți vectori secundari.* Alți vectori secundari, care, în anumite momente și împrejurări, ar putea fi semnificativi pentru înțelegerea persoanei, sunt atenția, memoria, imaginația — pe latura de aptitudini — și mersul, pe latura de mișcări expresive, conformația capului și dinamica feței, pe latura biotipologică, oscilația, perseverația, pe latură de temperament, ascendent-submisiv, dogmatic, încăpăținat, pedant, pe latura de fire, instinctul fricei sau mâniei, apoi cel social, parental, etc. sau atitudinile sociale, ca atitudinea religioasă, politică, evoluționistă sau conservatoare, etc. pe latura de dinamică. Aceste elemente dinamice le considerăm cu rezerve, nu fiindcă nu ar putea fi importante, chiar mult mai importante decât toate celelalte secundare, ci pentru motivul că ele trebuie considerate tot în legătură cu primul vector principal al persoanei, anume ca un fel de anexe ale lui.

P s i h o g r a m ă p o n d e r a t ă

Dacă ar fi să reprezentăm în mod grafic vectorii principali și secundari, expuși mai sus, atunci am recurge la psihograma în formă de cerc, dată la Fig. 45. Forma de cerc a psihogramei e însoțită cu scopul de a arăta valoarea diagnostică și prognostică a fiecărui factor în parte. Neglijarea acestei valori, comu-

¹⁾ Titlul din românește, *Robii*, ni se pare nepotrivit.

pendentă de *numitorul*, reprezentat prin totalitatea factorilor considerați. În consecință unul și același spațiu, destinat să reprezinte vectorul Sine—Eu—Supra-Eu, va fi mai mare sau mai mic, după cum numărul total al dimensiunilor considerate va crește sau descrește.

Granițele fixe dintre diferitele sectoare, care reprezintă factorii principali și secundari, în termeni de care persoana umană poate fi descrisă și explicată, bineînțeles trebuie considerate numai cu referire la scopul, pe care ei îl urmăresc, adică fixarea *proporției* diagnostice a fiecărui factor în totalul de factori considerați și nu altfel. În consecință a interpreta aceste sectoare bine delimitate unele față de altele în sensul că acțiunea lor e separată și independentă, e cu totul greșit. Situația, de fapt, e cu totul inversă; domeniul de influență, al diferiților vectori de referință în explicarea persoanei, se suprapune în cea mai mare parte. În special atunci când e vorba, de exemplu, de organizarea dinamică și perspectiva socială sau constituția organică și trăsăturile de fire și temperament. Aceste suprapuneri sunt, de altfel, nu numai posibile, ci chiar necesare în virtutea noțiunii de configurație, structură, sistem, a persoanei, care constituie calitatea cea mai de seamă a persoanei.

Pe lângă toate aceste rezerve, psihograma ponderată de mai sus trebuie considerată numai sub titlul de încercare, cu scop de ilustrare a unui gând și — deocamdată, în actuala stare de cunoștințe asupra persoanei — nimic mai mult.

Factorii, bineînțeles, trebuie socotiți atât sub aspect general, cât și sub cel diferențial, evolutiv, abisal și biosocial. Aspectul general, abisal și bio-social reiese, de altfel, din însăși numirea vectorilor. Aspectul abisal, de exemplu, e cuprins în sectorul reprezentat prin Sine—Eu—Supra-Eu, așa precum aspectul bio-social e înțeles dela sine în dimensiunea psiho-socială și cea psiho-biologică. Deaceea mențiunea de mai sus era, poate, necesar să fie făcută numai din punct de vedere al aspectului evolutiv și diferențial. Cu referire la aceste două aspecte fundamentale ale persoanei umane e, credem, locul să amintim că împărțirea sectoarelor din psihogramă are un caracter cu totul general și se referă la populația adultă în general, dată în tipul nostru, european sau american, de cultură. În lăuntru acestui tip de cultură sectoarele vor lua o așezare sau alta, atât dela individ la individ, cât și dela vârstă la vârstă în lăuntru unuia și aceluiași individ.

Tipuri de persoane

Să încercăm acum, în lumina precizărilor de mai sus, referitoare la vectorii principali și secundari ai persoanei, să abordăm problema relațiilor structurale dintre acești vectori, adică poziția lor unul față de altul în sistemul sau persoana, din care ei fac parte. Cu alte cuvinte să căutăm a preciza arhitectonica principalelor componente ale sistemului, care e persoana umană.

Dacă principalele variabile ale persoanei, precizate mai sus, ar fi, să zicem, definitiv stabilite, atunci poziția lor unele față de altele, adică, ansamblarea lor structurală, ar fi o simplă problemă de analiză factorială, care ar urma să precizeze sistemul ce le leagă împreună și poziția fiecărei variabilă în acest sistem. Cum de această stare de lucruri suntem încă mult îndepărtați — așa cum în Cap. X am avut ocazia să vedem — nu ne rămâne decât să încercăm o anticipare a acestui sistem, cu cel puțin 7—10 dimensiuni, atât pe bază de gândire, cât — să o recunoaștem cu sinceritate — și pe bază de imaginație¹⁾.

¹⁾ Cât de grea e gândirea unui sistem în 7—8 dimensiuni, rezultă și din enormele greutatea pe care noua fizică le întâlnește în încercarea sa de a gândi Cosmosul într'un spațiu-timp cu patru sau mai multe dimensiuni. Dar realitatea „cosmică” a sufletului omenesc se pare că cere cel puțin 7—15 dimensiuni, dacă nu chiar mai multe. E, deaceea, foarte probabil, că definirea sistemului r-dimensional, care e persoana, în termeni de atâtea dimensiuni, va rămâne încă multă vreme o operă de gândire plus fantezie, sau artă și știință.

Dată fiind această stare de lucruri, singura rațiune de a încerca acest sistem e aceeași care obligă și pe medicul de azi, chemat la patul bolnavului, de a indica un tratament, indiferent de stadiul cunoștințelor, pe care medicina de azi i le oferă. E vorba, deci, de un caz de urgență, isvorât din exigențele, pe care timpurile, ce le trăim, ni le impun și care nu pot aștepta după soluțiile mai perfecte din viitor. Deaceea, așa cum medicul, chemat la patul bolnavului, nu-i poate recomanda să mai aștepte câțiva ani, poate chiar zeci și sute de ani, până când medicina își va spune mai răspicat cuvântul asupra bolii sale, ci e obligat să pună imediat un diagnostic, urmat de tratamentul cerut, indiferent de caracterul lui incomplet și provizor, tot așa e chemat să-și spună cuvântul și psihologul. Atât în medicină, mai bine zis în psihiatrie, cât și în domeniul selecției și orientării profesionale, etc. Valoarea soluției, pe care o indicăm, nu se judecă, de altfel, după cum ea a ajuns sau nu idealul, ci după cum e mai bună sau nu față de soluțiile precedente. Iar dacă soluțiile medicinei de azi sunt fără îndoială infinit mai bune decât acelea ale vracilor din trecut, același lucru e adevărat — deși în mai mică măsură — și în cazul soluțiilor psihologice,

1. *Tipul uman normal*. Prin tipul uman normal, cumpănit, echilibrat, cunoscut în limbajul de toate zilele prin expresia atât de plastică de „un om ca toți oamenii”, înțelegem persoana umană cu majoritatea covârșitoare a funcțiunilor și trăsăturilor sale de temperament, fire și caracter, cuprinse între cele două momente ale curbei de variație, reprezentate prin -1.00 și $+1.00$ sigma. Ele corespund cu cele două momente de schimbare a curbării din convexă în concavă sau invers, așezate în mod simetric față de mijlocul sau modul curbei¹⁾. Populația cuprinsă între aceste două momente — în cazul unei singure variabile — este egală cu două treimi din populația totală. Restul de o treime se împarte în mod egal între cele două extreme ale curbei de variație, dela -1.00 sigma în spre -2.00 și -3.00 sigma și dela $+1.00$ sigma în spre $+2.00$ și $+3.00$ sigma. Intrucât în cazul persoanei, anume în cazul sistemului său structural, e vorba de vreo 7—15 variabile, și cum aceste variabile nu merg paralel, ci mai mult sau mai puțin divergent, populația reprezentată prin tipul uman normal e, desigur, mai mică decât două treimi. Aceasta deoarece din cele două treimi de persoane normale ca inteligență, abia o treime și jumătate, sau o treime și trei sferturi de treime, sunt cuprinse și în cele două treimi normale ca organizare dinamică, ori caracter, inteligență, etc. Deaceea e foarte probabil că numărul indivizilor normali sub aspectul general al arhitectonicii lor sufletești nu poate fi mai mare de o treime. Cum însă definiția noastră asupra tipului normal nu cere satisfacerea condiției de normalitate pentru toate variabilele persoanei, ci doar pentru marea majoritate a acestor variabile, e probabil că totalitatea indivizilor normali, în sensul larg — și, desigur, științific — al cuvântului depășește o treime din populația totală, fixându-se undeva în jurul a 40—50%.

comparate cu acelea ale diferiților prezicători sau ghicitori în mână, cafea, sau ... stele.

Elementul de imaginație e comun, dealtfel, oricărei soluții științifice și deci cu atât mai mult soluțiilor structurale, referitoare la principalele modalități de înțelegere, ale persoanei umane, în care — după toată probabilitatea — el intră în cea mai mare măsură. Probă cele mai multe din sistemele tipologice și biotipologice, produse mai mult ale fanteziei, decât ale adevăratei observații, cercetări și gândiri științifice, care strălucesc doar prin totala lor absență.

¹⁾ Pentru lămuriri mai detaliate asupra acestor noțiuni vezi *Elemente de Psihometrie*.

În virtutea definiției de mai sus tipul uman normal nu este nici prea deștept, nici prea prost, nici prea introvertit, nici prea extrovertit, scăpând atât de tirania Supra-Eului, cât și de dictatura arbitrară a Sinelui, etc. El face parte din acei oameni cuprinși în noțiunea de *aurea mediocritas*, având, probabil, un drum destul de lipsit de dramă în viață. „Fericiți sunt cei săraci cu duhul”, e tot o caracterizare a lor. Ei sunt indivizii, pe care îi întâlnim mai des în viață și — probabil — mai rar în literatură. Ca personaje, desigur, căci ca autori nu-i întâlnim nicicând! Ei îndeasă „burghezia” în sensul cel mai curent al cuvântului, nefiind nici șomeri, nici bogați, nici străluciți, nici proști, nici într'un partid de extrema stângă, nici într'unul de extrema dreaptă. Ei sunt „oameni cum se cade”, iar drumul mijlociu e *drumul lor regal*. „Omul de rând” sau „cetățeanul standard”, se referă tot la ei. E tipul care dă cel mai scăzut procent de delicvenți, iar nebuni aproape nicicând. E, deaceea, foarte probabil că se bucură de cea mai mare sănătate sufletească. Ceeace nici nu trebuie să ne mire, ideea de sănătate fiind sinonimă cu cea de balanță, echilibru, fugă de extreme, etc.

După toată probabilitatea Viola (37) e acela căruia îi revine meritul de a fi văzut mai bine și mai clar acest tip uman. Cu singura deosebire, desigur, de a-l fi văzut numai pe plan de constituție corporală, nu și pe plan de structură sufletească. O intuiție a acestui tip, bazată însă mai mult pe bun simț decât armatură științifică, a avut și McAuliffe, dar tot numai pe plan morfologic și fiziologic. Ideea tipului intermediar, socotit pe o singură dimensiune o găsim și la Jung, Ewald și alți tipologi și biotipologi. Aceeași idee e comună tuturor gânditorilor statisticieni, fie în biologie, fie în psihologie. Printre aceia care au avut o poziție militantă mai definită în această privință, e cu deosebire Thorndike. Desigur, însă, că tot numai în sens unidimensional, cu referire la o singură variabilă.

2. *Alte tipuri*. Spre deosebire de tipul uman normal sau — dacă ar fi să întrebuițăm expresia lui Viola — normotip, există o serie de alte multe tipuri, determinate de abaterea anormală a unei dimensiuni fundamentale a persoanei, dincolo de $+1.00$ sigma sau -1.00 sigma, care aduce cu sine o serie de modificări esențiale în cea mai mare parte din structura persoanei. Ideea de abatere *hiper* sau *hipo*, precum și *para*, și ideea de ample modificări în structura persoanei, determinate de această abatere, și corelate cu ea, sunt, astfel, cele două criterii în func-

ție de care aceste tipuri trebuie abordate. Dimensiunea *dinamică*, de Sine—Eu—Supra-Eu, cea *funcțională*, de inteligență, apoi *formală*, de temperament, *integrală* — de fire —, *constituțională* — de biotip — și *socială* — de socio-tip — sunt dimensiunile fundamentale, în legătură cu care tipurile parțiale vor fi considerate.

a) *Libidinal-filistin*. Tipul libidinal derivă din supremația Sinelui asupra Eului, cu eliminarea Supra-Eului¹⁾. El cuprinde indivizii lipsiți de stăpânire și control asupra instictelor, care cad pradă la orice pornire, neputând învinge ispita. Ei pot fi sexuali sau egoiști, după cum tonul e dat de instinctul eului sau de cel sexual. În cazuri foarte rare sunt fricoși, bătaioși, curioși, etc. după cum sunt stăpâniți mai mult de instinctul fricei, mâniei, curiozității, etc. Ei sunt lipsiți aproape de orice frână; principiul plăcerii, anume al plăcerii de moment, e criteriul lor suprem de conduită în viață. Sunt boemi, neordonați, nesistematizați, lipsiți de program, privați de un plan în viață, preocupați numai de moment, etc. Ei dau cel mai mare număr de delicvenți, șomeri, săraci, nesocializați, etc. În opoziție cu ei sunt persoanele tiranizate de Supra-Eu, la care Vieața sau pornirile libidinale sunt controlate de Supra-Eu până la completă ofilire și osificare. În cazul lor Forma, Regula, Rațiunea, a distrus Vieața, Elanul, Dragostea; ei știu numai de regulă, rațiune, ordine, lege, norme. În acest mod sunt pedanți, formalști, seci, ordonați din cale afară, tipicari, dogmatici, reci, hipocondri, etc. Ei pot lua o coloratură sau alta, după cum valorile dominante din Supra-Eu sunt cele economice, artistice, politice, religioase, teoretice, etc. Precizarea acestor ramificații constituie obiectul tipologiei lui Spranger.

Libidinalii sunt de obicei extrovertiți, emotivi; filistinii introvertiți și nervoși. Libidinalii cu inteligență inferioară îndeasă mai mult rândurile delicvenților; cei cu inteligență superioară mai multe pe acelea ale excrocilor.

b) *Introvertit-extrovertit*. În urma precizărilor făcute în Cap. VIII, orice revenire asupra acestor tipuri e de prisos. E de menționat că ele corelează cu constituția picnică și astenică, așa cum am arătat în Cap. IX. Schizotimicii și ciclotimicii lui Kretschmer sintetizează aceste corelații.

¹⁾ Aceste tipuri corespund aproape în întregime cu tipurile lui W. I. Thomas. Noțiunea de libidinal la el e înlocuită cu cea de boem.

c) *Prost-deștept*. Noțiunea de om prost, luată în sensul larg al cuvântului, cuprinde înapoiții mintali, (inclusivi debilității, care sunt cazuri ce aparțin deja în domeniului patologiei mintale); cea de om deștept se referă la cele aproximativ 16.6% de oameni foarte inteligenți, cu poziție superioară punctului fixat prin +1.00 sigma din curba de variație a inteligenței. Primii indeasă meseriile inferioare și mai ales cele necalificate; ceilalți meserii superioare, cu deosebire cele academice. Cei din urmă, adică proștii, au tendință spre conformism, exces de tradiționalism, dus până la dușmănie față de orișice schimbare, în vreme ce deșteptii preferă progresul, munca intelectuală, responsabilitatea, inițiativa, etc. Datorită testelor de inteligență, aceste tipuri sunt cele mai bine cunoscute.

d) *Energici-slabi*. Acest tip e o funcțiune a gradului de energie sufletească, pe care individul îl are. Energicii sunt rezultatul unei energii sufletești mari; slabii produsul unei energii reduse. Contribuții importante în această privință avem dela Klages.

Dacă ar fi să considerăm și vectorii secundari, în termeni de care persoana poate fi descrisă și interpretată, cu scopul de a defini și tipurile, dependente de ele, atunci am mai distinge *optimiștii* și *pesimiștii*, în legătură cu firea, precum și *ascendenții* și *submisivii*, apoi *talentații*, în legătură cu posedarea unei aptitudini în grad foarte superior, *emotivii* sau *recii* și *nervoșii* și *indolenții*, apoi *flexibilibii* și *inerții* în legătură cu temperamentul, „*țăranul*“, „*orașanul*“, „*intelectualul*“, „*muncitorul*“, „*mahala-giul*“, etc. în legătură cu dimensiunea psiho-socială, ș. a. m. d. Tot aici ar intra și persoanele cu complexul inferiorității, complexul Oedip și Electra, etc., date în forme ușoare. Asupra formelor lor grave, precum și asupra tipurilor de mai sus, accentuate atât de mult încât să afecteze sănătatea sufletească, vom reveni în capitolul următor, referitor la *Aspectul anormal și patologic al persoanei*.

Spre deosebire de aceste tipuri, cu caracter parțial, determinate de predominarea unei dimensiuni, care atrage după sine o anumită constelație a persoanei, cu rezonanță la cel puțin o treime, jumătate, sau chiar mai multe, din sectoarele, care constituiesc domeniul persoanei, mai există o serie de tipuri, foarte puțin studiate până acum, determinate de dominarea a două sau trei dimensiuni, cu rezonanță asupra unei jumătăți din sectoarele persoanei sau chiar asupra a două treimi din ele. Atari

tipuri sunt acele consacrate în limbajul curent prin expresii compuse din mai multe cuvinte, ca „om serios și capabil” sau opusul său, cuprins în expresia atât de plastică de „brânză bună în burduf de câine”, apoi „om modest și de treabă”, „deștept, dar lichea”, „deștept și cinstit, dar cam trăznit” etc. Câteva cuvinte asupra acestor tipuri, care ocupă o situație oarecum intermediară între tipul uman normal, normotip, cu caracter eminentamente integral, cu referire și rezonanță asupra întregii persoane, pe de o parte și tipurile parțiale, cu rezonanță numai asupra câtorva sectoare din domeniul vieții, pe de altă parte.

Noțiunea de „om serios și capabil” ne indică o persoană inteligentă, cu o bună calificare profesională, de caracter, clasificabilă din toate trei punctele de vedere în quartilul superior, și — în același timp — lipsită de extravagante și devieri extreme de fire și temperament, adecă susceptibilă de a fi clasificată — din acest punct de vedere — în quartilul median inferior sau superior. Opusul său e „licheaua”, „excrocul”, „brânză bună în burduf de câine” etc., care denotă un om foarte superior ca inteligență, lipsit însă de caracter — fără să vizeze totuși legea — și, adeseori, cu poziție extremă la trăsăturile de fire și temperament. „Gândirea profundă” ar fi o caracteristică a primului tip; gândirea superficială, cu strălucire de moment și cafenea, e caracteristica celui de al doilea. În primul caz avem — cum ar spune Spearman — o sinteză de G (inteligență) și W (voință, caracter), date în grade superioare; în al doilea o sinteză de G superior și W inferior.

Prin „om modest și de treabă” înțelegem un om mijlociu ca inteligență, dar superior ca cinste și caracter și fără abateri prea mari pe latura de temperament și fire. „Deștept, cinstit, dar trăznit” indică un om superior ca inteligență și cinste, caracter, dar cu trăsături de temperament și fire, care cad cel puțin în ultima jumătate a decilului doi sau opt, cu precădere în decilul prim sau zece. *Om de inimă*, arată un *om bun la inimă* și *capabil*, așa precum un *om de nimica* arată un individ deștept și pregătit, calificat, dar lipsit de bune intenții, bună credință, rău și fără caracter, etc.¹⁾

Tipurile structurale sunt, desigur, categoriile psihologice

¹⁾ Asupra acestor tipuri, de o importanță cu totul deosebită, dar până acum cu totul nesesizate, vom reveni pe larg într'un studiu special, dedicat lor, bazat pe analiza limbei și literaturii populare, pe de o parte,

cu maximum de rezonanță în domeniul persoanei. Dacă ar fi ca persoana umană să fie descrisă, interpretată și explicată printr'un singur principiu — mai bine zis, poate, printr'un singur concept — atunci tipul structural e, fără îndoială, singura soluție. El e categoria științifică, ce se apropie mai mult de acel „spirit unic”, unul și același în oricare aspect sau funcțiune a persoanei, de care vorbesc. Lavater și Chesterton sau Adler și Klages. Dacă el nu cuprinde întreaga persoană, el cuprinde în schimb cea mai mare parte din persoană. Cu alte cuvinte, dacă nu e perfect, el e, totuși, cel mai puțin imperfect, având maximum de valoare reprezentativă pentru individul în chestiune. Deaceia un diagnostic *unidimensional* al persoanei nu se poate întemeia decât pe el.

De fapt însă o atare restricție psihologia nu cunoaște. Ea poate fi cel mult fructul unei comodități de gândire, dar nu acela al exactității științifice. Și cum știința urmărește în primul rând această exactitate, care e idealul ei suprem, gândirea persoanei în termeni de un singur concept — fie el chiar o realitate complexă, structurală, adică o constelație de dimensiuni — constituie o realitate de cunoaștere, cu care psihologia începe, dar cu care ea nu poate — și nu trebuie — să termine. Înainte de a termina, psihologia trebuie să mai considere tipurile și dimensiunile, mai puțin globale, care cuprind restul din persoană, ce nu a fost cuprins în tipul structural de bază, cu maximum de rezonanță pentru individul în chestiune. Constelația dela temelia tipului, în care persoana poate fi cuprinsă cu mai multă probabilitate de adevăr, trebuie, astfel, completată cu celelalte constelații în care intră restul dimensiunilor, apoi cu dimensiunile, axele sau vectorii, de importanță majoră, care nu intră în nici o constelație. Această metodă, desigur, e mult mai anevoioasă decât cea dintâiu, dependentă de o singură dimensiune sau categorie, în speță un singur tip. Dacă este, însă, ca exactitatea să fie cât de cât ajunsă, atunci altă alegere, totuși, nu există.

Exactitatea de cunoaștere a persoanei nu e, însă, ajunsă, nici pe această cale. De fapt, noțiunea de tip e mai mult o modalitate comodă de cuprindere sintetică a mai multor variabile împreună. *In consecință ea nu are valoare în ea însăși, ci prin*

și opera lui Anton Pan, Creangă, Rebreanu, Sadoveanu, etc. pe de altă parte. Cu aceasta ocazie vom încerca să stabilim și *frecvența* lor. Tot cu ajutorul acestor tipuri vom risca și unele ipoteze asupra dimensiunilor și arhitectonicei sufletului românesc.

variabilele, pe care le cuprinde. Ceeace însemnează că aceste variabile nu trebuiesc nicicând pierdute din vedere. Dimpotrivă, ele trebuiesc considerate totdeauna, deci și după cuprinderea lor în tip. Aceasta atât cu referire la gradul lor de inter-relație, care poate fi mai mare sau mai mic, cât și cu privire la gradul lor de superioritate, care poate fi mai scăzut sau mai ridicat. Tipul, mai bine zis, tipurile, trebuie, deci, considerate și în conținutul lor, adecă în variabilele, pe care le cuprind, nu numai în partea lor pur formală, dar arhitectonică, adecă de poziție a variabilelor, unele față de altele. În această privință însă, trebuie să o spunem, dela tipologie putem învăța foarte puțin. Analiza factorială, după toată probabilitatea, e singura metodă de cunoaștere și explicare a persoanei, care consideră persoana atât în partea ei de tip, structură, arhitectonică, cât și în aceea de variabile majore, ce reprezintă conținutul acestei arhitectonice, precizând, în același timp, și gradul lor, adecă poziția în curba de variație. Cunoașterea tipologică rămâne, astfel, doar o fază prealabilă a adevăratei cunoașteri științifice spre care — în cele din urmă — psihologia tinde.

B I B L I O G R A F I E

1. ALLPORT, G. W., *Personality*. Holt. N. Y. 1935.
2. BENJAMIN, A. C., *The Logical Structure of Science* Kegan Paul. London. 1936.
3. DEWEY, J., *Logic. The Theory of Inquiry*. H. Holt. N. Y. 1937.
4. EDDINGTON, A. S., *The Nature of the Physical World*. Cambridge Univ. Press. 1933.
5. EINSTEIN, A. and INFELD, L., *The Evolution of Physics*. Simon and Schuster N. Y. 1938.
6. FREUD, S., *Gesammelte Schriften*. Int. Psychoan. Verlag. Wien-Leipzig
7. GOLDSTEIN, K., *The Organism*. American Book Co. N. Y. 1939.
8. HOTTELING, H., Analysis of a Complex Statistical Variables into Principal Components. *J. Educ. Psychol.* 1933, 24, 418, 441 și 498-520.
9. KELLEY, TR., *Essential Traits of Mental Life* Harvard Univ. Press. Cambridge. 1935.
10. KLAGES, L., *Die Grundlagen der Charakterologie*. Barth. Leipzig 1910.
11. KOEHLER, W., *Die physischen Gestalten*. Phil. Akademie. Erlangen. 1924.
12. „ The New Psychology and Physics. *Yale Review*. 1930. 19, 560—576.
13. KRETSCHMER, E., *Körperbau und Charakter*. Springer. Berlin 1931.
14. JANET, P., *De l'Angoisse à l'Extase*. Alcan. Paris. 1928.

15. JEANS, J. H., *The Mysterious Universe*. Cambridge Univ. Press. 1936.
16. JUNG, K., *Psychologische Typen*. Rascher. Zürich. 1921.
17. LEWIN, K., *A Dynamic Theory of Personality*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1935.
18. MĂRGINEANU, N., *Analiza factorilor psihici*. Inst. de Psihol. Cluj 1938.
19. — Sur l'analyse des facteurs psychologiques. L'Année Psychol 1934, 25, 50—84.
20. — Les facteurs psychologiques. Idem, 85—102.
21. — Professor Lewin's Conception of Laws. J. Gen. Psychol, 1934.
22. — Intreg și Parte. Rev. de Psihol 1939, 2, 374—391.
23. — Generalitate și Specificitate. Idem. 1940, 3. 373—389.
24. MURRAY, H. A., *Explorations in Personality*. Oxford Univ. Press. 1938.
25. PENDE, N., La méthode biotypologique. Rapport présenté à la Réunion Intern. de Biotypologie. Paris. 1937.
26. PEARSON, K., *The Grammar of Science*. Everyman's Library. London. 1936.
27. PLANCK, M., *Where Science is Going?* Allen & Unwin. London. 1933.
28. POINCARÉ, H., *La Science et l'Hypothèse*. Flammarion. Paris. 1908.
28. — *La Valeur de la Science*. Idem. 1909.
30. — *Science et Méthode*. Idem. 1909.
31. RITTER, W. E., *The Unity of Organism*. Houghton Mifflin. Boston 1919.
32. RUSSELL, E. S., *The Integration of Development and Heredity*. Oxford Univ. Press. 1930.
33. SARTON, G., *The Study of the History of Science*. Harvard Univ. Press 1936.
34. SCHRÖDINGER, E., *Science and the Human Temperament*. Allen & Unwin. London 1936.
35. THURSTONE, L. L., *The Vectors of mind*. The Univ. of Chicago Press. 1935.
36. VIOLA, G., *La costituzione individuale*. I—II. Capelli, Bologna. 1926.
37. WHITEHEAD, A. N., *Science and the Modern World*. Cambridge Univ. Press. 1926.
38. — *Process and Reality*. Idem .1932.
39. — *Adventures of Ideas*. Idem. 1935.

PARTEA A IV-A

**ASPECTUL ANORMAL ȘI
PATOLOGIC**

Capitolul XII

ASPECTUL ANORMAL ȘI PATOLOGIC¹⁾

În capitolele precedente ne-am ocupat de aspectele fundamentale ale persoanei umane normale, sănătoase. Întrucât însă sănătatea nu este o regulă fără excepții, ci e alternată de perioade de boală, urmează ca în acest capitol să ne ocupăm de aceste stări anormale, cu caracter mai mult sau mai puțin patologic.

Considerarea acestor stări anormale mai e necesară și din al doilea motiv. Psihologia patologică a fost, fără îndoială, ramura psihologică din care psihologia persoanei și cunoașterea oamenilor în general, a profitat mai mult. Probă contribuțiile lui Freud, Janet, Adler, Jung, Morton Prince, Kretschmer, Adolf Meyer, etc., care reprezintă cele mai importante și utile instrumente, de care ne-am servit și ne servim în cunoașterea omului, fie el bolnav, fie sănătos. Așa stând lucrurile o desconsiderare a laturii anormale a persoanei umane ar fi pe cât de dăunătoare, pe atât de absurdă. Chiar pentru cunoașterea omului normal ca atare!

Înainte de a intra în analiza și definiția boalei, care e o abatere de la normă, să căutăm să ne lămurim puțin asupra normei însași, cu care noțiunea de sănătate se identifică.

Sănătatea sufletescă

În general despre un individ spunem că e sănătos, atunci când el nu suferă nimic, totul desfășurându-se în bună regulă.

¹⁾ Dnii Dr. L. Ionașiu, Directorul Spitalului de boli mintale din Sibiu și colegul meu, Dr. S. Cupcea, au avut bunătatea să citească acest capitol, fapt pentru care le exprim, și pe această cale, mulțumirile mele.

Încercând să analizăm mai de aproape această definiție curentă în vorbirea de toate zilele, deci cu caracter mai mult sau mai puțin laic, constatăm că ea, în cele din urmă, implică:

(1) colaborarea armonică dintre diferitele tendințe, funcțiuni și trăsături, care stau la baza vieții sufletești și o compun,

(2) colaborarea armonică dintre suflet, luat ca totalitatea unitară a acestor tendințe, funcțiuni și trăsături, și dintre corp, care e — printre altele — și instrumentul material, de care sufletul se servește pentru atingerea scopurilor sale și

(3) colaborarea armonică dintre individ, luat ca suflet și corp, și societatea din care el face parte.

Dacă ar fi să condensăm aceste precizări într'o singură frază, atunci am spune că sănătatea sufletească înseamnă colaborarea armonică dintre toate forțele sufletești, pe de o parte și dintre aceste forțe și cele corporale și sociale, pe de altă parte. Același lucru ar putea fi exprimat, poate, și mai bine prin ideea de adaptare sau integrare, care are darul de a preciza mai lămurit conținutul colaborării. În acest caz am zice că sănătatea sufletească e rezultatul adaptării sau integrării forțelor sufletești la ele înșile, la corpul cu care sunt unite și la societatea din care fac parte.

Să încercăm să pătrundem această definiție mai adânc, analizând cele trei aspecte majore ale adaptării, la sine, la corp și la societate.

Adaptarea la sine este, fără îndoială, axa de bază a sănătății sufletești, așa precum adaptarea la corp e pedestalul, pe care această sănătate se clădește. Analizată mai deaproape această adaptare presupune:

(a) colaborarea armonică dintre diferitele tendințe, care stau la baza conduitei umane și o determină,

(b) funcționarea normală a diferitelor aptitudini, care sunt instrumentele de care tendințele se folosesc pentru atingerea scopurilor, pe care ele le urmăresc,

(c) trăsături normale de temperament, adică manifestarea funcțiilor dela (b), provocate de elementele dinamice dela (a), într'un tempo potrivit, adică nici prea încet, nici prea repede și mai ales cu un grad de emotivitate și iritabilitate potrivită. Tot aci am putea adăuga și trăsăturile normale de fire, care e bine să nu fie nici prea închisă, nici prea deschisă.

Pentruca buna colaborare dintre suflet și corp să fie cu putință fără discordanțe de adaptare și semne de desintegrare,

e nevoie ca acest corp, care — cum spuneam mai sus — e pedestalul, pe care sănătatea sufletească se clădește, să fie:

(a) el însuși sănătos, deci cât mai lipsit de boli organice și

(b) lipsit de defecte fizice, ca schiop, amputat, miop sau presbit din cale afară, pitic sau gigant și așa mai departe cu alte multe defecte, care nu pot fi cuprinse în noțiunea de boală.

Buna conviețuire a individului în societate e legată, de fapt, nu numai de sufletul propriu zis, ci și de corp, ea fiind, în realitate, o interferență între individ — socotit ca suflet și corp — și societate. În consecință ea presupune (a) toate condițiile de mai sus, atât psihologice, cât și organice, plus (b) o serie de noi condiții, legate de societate, anume de starea ei de normalitate, lipsită de prea mari transformări sau osificări, care ține un echilibru între drepturile individului și ale colectivității, necăutând să jertfească pe unul în favoarea celuilalt și — în același timp — e ferită de crize prea mari, putând, astfel, da individului un sentiment de securitate în viață.

În urmare la cele cuprinse în afirmațiunile de mai sus, persoana sănătoasă sufletește se poate recunoaște după mai multe trăsături, între care cele mai importante sunt cu deosebire următoarele două:

(1) Sentimentul de bună stare, liniște și pace interioară. El rezultă din echilibrul și balanța, care stăpânesc diferitele porniri. Satisfacerea unei tendințe nu se face în detrimentul alteia și invers. Manifestările erotice, de exemplu, nu contrazic exigențele amorului propriu, așa precum nu intră în conflict nici cu frica sau mânia. Desfășurarea lor, deasemenea, nu este întru nimic împiedicată de corp, ci dimpotrivă are întreaga sa colaborare.

Echilibrul și balanța forțelor sufletești și sentimentul de liniște și armonie, care rezultă din ele, bineînțeles nu e numai o realitate spațială, caracteristică unui singur moment, ci și una temporală, caracteristică seriei de momente, din care viața se compune. Conduita omului sănătos sufletește e în general una și aceeași, dela o zi la alta; ea denotă o anumită stabilitate, în deosebi emotivă. Lipsa de conflicte e ceea ce caracterizează pe omul sănătos, atât în timp, cât și în spațiu.

(2) Relații normale cu semenii și societatea. Omul sănătos sufletește e un om de înțeles, cu care conviețuirea nu e numai cu puțință, ci chiar plăcută, atât în familie, cât și în profesiune sau societate în general. El știe foarte bine că lumea nu se

compune numai din el, ci și din alții. Pentru a avea relații normale cu ei, el le acordă aceeași atenție, pe care o dorește și dela ei. El are, deasemenea, o justă conștiință a valorii sale și a locului său în ierarhia socială, respectând pe cei superiori și purtându-se demn cu cei inferiori.

B o a l a s u f l e t e a s c ă

De fapt însă colaborarea armonică dintre suflet și corp, pe de o parte și dintre ambele sau individ și societate, pe de altă parte, nu e nicicând deplină. Ideea perfecte integrări și adaptări a sufletului cu sine însuși, cu corpul în care se află și cu societatea, în care conviețuiește, e, astfel, mai mult un ideal, decât o realitate. Ea e un scop, spre care tindem, și de care ne apropiem, mai mult sau mai puțin, dar pe care nu-l ajungem niciodată. Deaceea s'ar putea spune — unii au și spus — că regula, norma, e mai mult conflictul, discordanța, adecă boala, în vreme ce bunăstarea și armonia, adecă sănătatea, e mai mult excepție. Ceeace, probabil, nu e numai o exagerare, ci și o greșală.

Intr'adevăr noțiunea de *normă* nu trebuie confundată cu cea de *ideal*. Prima e o realitate concretă, caracteristică — prin însăși definiția ei — celor mai mulți; cea de a doua e o realitate abstractă, caracteristică nimănui. Întâia arată lucrurile *așa cum sunt*; cea de *doua așa cum ele ar trebui să fie*. Noțiunea de sănătate are de a face cu noțiunea de *normal*, adecă cu ceeace e caracteristic celor mai mulți și nu cu aceea de ideal normativ, spre care cu toții tindem, dar, la care nimeni nu ajunge. În consecință noțiunea de conflict și lipsă de balanță, echilibru, nu e de loc una cu noțiunea de boală. În forme reduse, în care individul să nu sufere și să nu-și facă vieța imposibilă printre semenii, conflictele sunt pe deplin compatibile cu noțiunea de sănătate. Această compatibilitate încetează doar atunci când conflictele se agravează, atât ca durată, cât și ca intensitate, iar individul sufere, are nevoie de asistență și se elimină din societate. Atunci și numai atunci începe boala, care, astfel considerată, apare totdeauna ca excepție și nu ca regulă.

Ideea de abatere dela normă și suferința sunt, astfel, primele criterii, după care boala poate fi recunoscută. Primul e de natură statistică, iar cel de al doilea de natură clinică, cu caracter individual, psihologic. La aceste două criterii trebuie adăugat cel de al treilea, mai redus ca valoare diagnostică, dar

totuși destul de important, pentru a nu putea fi lăsat la o parte. El e de natură socială și e dat în *noțiunea de ajutor și asistență socială*, pomenită mai sus. Omul bolnav sufletește ajunge să nu-și mai poată câștiga pâinea. Felul cum el își îndeplinește meseria lasă de dorit, precum lasă de dorit și relațiile sale cu prietenii, integrarea sa în familie și așa mai departe. În unele cazuri el devine chiar agresiv și ajunge să fie periculos. În consecință societatea îl elimină din sânul său și procedează la izolarea sa forțată în casa de nebuni, ridicându-i libertatea. Această internare forțată mai e cunoscută și sub numele de criteriu juridic, din cauza consfințirii pe care el trebuie să o primească dela instanțele judecătorești. Astfel, asistența socială și izolarea forțată, sunt cunoscute împreună sub numele de criteriu social. Criteriul statistic, al abaterii dela normă, criteriul clinic, individual, al suferinței și criteriul social, al neputinței de adaptare la viața socială, profesională și familială, încheiat în unele cazuri prin internarea silită în ospiciu, sunt cele trei criterii de bază în funcție de care boala sufletească e definită și judecată. În conformitate cu aceste trei criterii omul bolnav sufletește e acela care se abate dela normă, suferă și se elimină din societate.

A n o r m a l ș i p a t o l o g i c

De fapt însă criteriile de mai sus trebuie folosite cu foarte mare prudență și multe, foarte multe rezerve. Aceasta pentru o mie și una de motive dintre care ne vom ocupa numai de câteva, pe care le socotim mai importante.

Abaterea sau deviația dela normă — ca să începem cu primul criteriu — nu însemnează imediat boală. Există foarte multe abateri, care nu au nimic patologic în ele. Ba sunt chiar semnul unei vădite superiorități, care, după unii, însemnează și mai multă sănătate corporală și sufletească. Acesta e cazul celor mai multe din abaterile în sens superior pe latura de funcțiuni și aptitudini. O inteligență excepțională e o abatere dela normă, dar nu are nimic nesănătos în ea. La fel cu o memorie excepțională sau o putere de observare deosebită, ori o aptitudine muzicală, matematică, literară, etc. superioară. Și așa mai departe cu oricare altă funcțiune sensorială, motorică sau intelectuală.

Același lucru se poate spune, deși într'o mai mică măsură, despre abaterile în sens contrar, ca o inteligență sau memorie

scăzută, etc., excepție făcând de unele cazuri extreme, cum sunt idioții, cretinii sau imbecilii. Prostul e prost, dar altfel poate fi sănătos tun. La fel cu cel slab la matematici ori limbi, desemn sau muzică. În consecință deviațiile sau abaterile diferitelor aptitudini în sus sau în jos, pe care le-am putea cuprinde sub noțiunea de variații verticale, nu au nimic de a face cu boala. Ele nu turbuă bunul mers al celorlalte, precum nu afectează nici adaptarea individului la el însuși, la corp și la societate. O atare turburare apare abia atunci când e vorba de o altă serie de abateri oarecum *în lături*, adică în stânga sau dreapta și care apar la toate treptele de variații verticale, fie superioare, fie inferioare, și în cazul cărora e ceva care nu mai merge cum trebuie, turburând bunul mers al celorlalte, precum și adaptarea individului la sine însuși, la corp și la societate. Așa sunt daltonismul sau cecitatea cîfactivă pe latura de simțuri, lacunele de memorie, asociație și turburările de gândire, pe latura de funcțiuni intelectuale. Atari deviații dela normă sunt și patologice. Ele, deci, pot fi identificate cu noțiunea de boală.

De fapt însă turburările intelectuale, de natură patologică — cele de memorie, asociație, atenție și gândire în special — nu au o cauzalitate proprie, ci una streină, dependentă de aspectul voluntar și emotiv. Să vedem, deaceea, cum stăm cu aceste aspecte.

În cecece privește însușirile de temperament și fire e în afară de orișice îndoială că între noțiunea de abatere dela normă și cea de boală e o strânsă legătură. Într'adevăr o fire extrem de închisă sau deschisă e adeseori și un semn de boală, precum un semn de boală e și prea marea emotivitate și iritabilitate ori lipsa totală de emotivitate și iritabilitate. Noțiunea de anormal e, astfel, de cele mai multe ori una cu cea de patologic. Și nici nu e de mirare! Inteligența și aptitudinile sunt instrument. Ca atare ele au prea puține legături cu ideea de balanță, echilibru, care stă la baza sănătății. Trăsăturile de temperament și fire au însă de a face direct cu această balanță, pe care sănătatea sufletească se clădește. Ele nu sunt decât o expresie a ei. În consecință poziția de mijloc, identificată cu norma, e și poziția care arată, cu maximum de probabilitate, balanța, echilibrul, adaptarea, integrarea, așa precum pozițiile extreme indică lipsa de echilibru și adaptare. Anormalul tinde, astfel, să devină una cu patologicul. Situația e pe cât de simplă, pe atât de logică.

Lucrurile se complică în cazul caracterului, care pare să joace rolul cel mai de seamă în bolile sufletești. Intre lipsa de caracter, care aduce cu sine pierderea oricărui control asupra tendințelor, urmată de dezechilibru, dezordine, instabilitate, atât în timp cât și în spațiu, și între boala sufletească, e o strânsă legătură. Variațiile anormale în jos, în sens de *hipo*, sunt, deci, și variații patologice. Lucrurile se schimbă însă atunci când e vorba de variațiile în sus, în sens de *hiper*, care de obicei înseamnă și mai multă balanță, armonie, integrare, deci sănătate. Omul de caracter e, astfel, și un om sănătos sufletește; între tăria de caracter și gradul de sănătate pare să fie o strânsă corelație. Am spune chiar paralelism, dacă nu am avea unele rezerve determinate de caracterele extrem de dogmatice și pedante, tiranizate de Supra-Eul social cu toate normele și prejudecățile sale și în cazul cărora ordinea e desăvârșită prin distrugerea vieții, adică în detrimentul unora din pornirile vitale originare, ce au fost complet înăbușite și care — cum ar spune Freud sau oricare alt psihiatru — așteaptă momentul răsbunării. Vechiul dicton latin, pe care Goethe îl repeta cu atâta plăcere, *Homo sum et nihil humanum a me alienum puto*, lor li se aplică prea puțin. În cazul lor Spiritul — ca să întrebuițăm expresia altui mare gânditor contemporan, Klages — a distrus Vieța. Ei sunt oamenii copleșiți de forme, care au ajuns la echilibru și armonie, dar la o armonie parțială și unilaterală, cu caracter eminentemente tiranic și despotic, ce a distrus pulsația unui imens număr din pornirile originare ale vieții. Ei sunt ordonați, dar lipsiți de fericire. Din aceste motive am spune că între caracter și sănătate e o legătură directă — probabil curbiliniară — de așa natură încât atunci, când e vorba de armonie până la osificare, legătura devine exact inversă.

În lumina discuției de mai sus am putea spune că noțiunea de abatere anormală și cea de abatere patologică sunt (a) realități corelate pe latura de fire și temperament, (b) independente pe cea de aptitudini și (c) dependente în mod special, curbiliniar, pe latura de caracter, așa fel încât sănătatea începe cu organizarea caracterului, dar descrește atunci când această organizare devine unilaterală, cu înclinare spre pedanterie, formalism și osificare.

Ideea de boală sufletească fiind legată de cea de patologic, ar fi foarte important să știm granița care desparte normalul de patologic. Din punct de vedere statistic această graniță ar putea

fi fixată la plus sau minus 1,00 sigma sau, eventual, la quartilul inferior. În primul caz am avea 33% persoane bolnave mintal, iar în al doilea 50%. Numărul, evident, pare să fie foarte mare. În consecință el va trebui corectat cu criterii patologice propriu zise, cum sunt criteriul suferinței și al asistenței sociale. Aceste criterii, după părerea mai multor medici, ar reduce numărul bolnavilor mintali la 20% și poate chiar numai la 10%. E, credem, locul să amintim că în America, după statisticile oficiale, tot al douăzecilea individ a trecut, pentru un timp mai lung sau mai scurt, prin spitalele de boli mintale. Aceasta ar însemna că numărul bolnavilor mintali s'ar ridica numai la 5%. În consecință granița ar trebui fixată la aceste procente.

Contra acestei granițe s'ar putea însă ridica obiecțiunea că numărul bolnavilor mintali din America ar fi mai ridicat decât al celor din Europa. Ceeace până la un anumit punct pare să fie adevărat. La această obiecțiune se poate însă răspunde că după evaluările statistice ale unor specialiști numărul celor bolnavi sufletește în America ar fi mult mai mare decât 5%, câți sunt internați. Deaceea dacă asistența medicală ar fi mai mare, e foarte probabil că el s'ar ridica cel puțin la 10%, dacă nu la mai mult. Același lucru poate fi spus și despre Europa, unde asistența medicală e mult mai mică. Numărul bolnavilor nu poate fi confundat în nici un caz cu numărul aceluia care s'au bucurat de privilegiul asistenței medicale. El e mult mai mare.

Evaluarea de mai sus, bine înțeles, e făcută ținând seama de întregul curs al vieții unui individ, anume de faptul dacă în acest curs individul a trecut prin perioade mai îndelungate, dela câteva luni la câțiva ani, în care balanța sa sufletească a lăsat mult de dorit. Considerând altfel lucrurile, anume sub unghiul momentului sau al unor faze, care durează câteva minute, ore sau săptămâni, atunci se poate spune că pe deplin sănătos, în toate momentele, nu a fost nimeni. Ceeace nu trebuie să surprindă întru nimic. Atari afirmații sunt unanim admise în domeniul bolilor organice. Dar, judecând faptele mai deaproape, nu avem nici un motiv să credem că în domeniul vieții sufletești lucrurile s'ar petrece altfel.

Rezerve asemănătoare suntem siliți să avem și față de celelalte două criterii. Sentimentul de suferință — ca să ne ocupăm de cel de al doilea criteriu — nu e totdeauna un simptom de dezordine, dezechilibru și lipsă de adaptare și integrare.

Uneori el e și rezultatul unui efort spre mai multă ordine și echilibru. Dar, atari cazuri sunt tocmai negația ideei de boală. Pe de altă parte avem cazuri de lipsă de echilibru și ordine, fără sentimentul de suferință. Acesta e cu deosebire cazul bolnavilor suferinzi de manie, la care boala e tocmai faptul că se simt mai bine decât ar trebui. Deaceea sentimentul de suferință trebuie luat cu prudență, iar în ceea ce privește lipsa sa precauția trebuie să fie și mai mare. În orice caz pentru a nu ne înșela e bine ca în ambele cazuri să pătrundem mai adânc, dincolo de sentimentul de suferință, anume la ideea de dezechilibru și desintegrare, care e faptul obiectiv al boalei, față de care suferința e un simptom mai mult sau mai puțin înșelător. Șansele de a greși pe această cale sunt mai reduse.

Rezerve similare trebuiesc formulate și în ceea ce privește criteriul adaptării sociale. Această adaptare nu depinde numai de individ, anume de faptul dacă el e sau nu sănătos la cap, ci și de ceilalți, anume de sănătatea lor sufletească și mai ales de codul lor moral și social. Un om ordonat va găsi cu neputință să trăiască într'un grup de boemi, lipsiți de cel mai elementar simț de ordine, așa precum un boem se va simți foarte rău într'un grup de pedanți și maniaci ai regulei. La fel cu adaptarea unei firi religioase până la bigotism, care ajunge să conviețuiască într'un grup de ateï, sau cu adaptarea unei fete extrem de pudice, care ajunge în tovărășia unor fete cu prea multă experiență și cinism, etc. Deaceea pentru a nu greși e bine ca ideea de adaptare să nu o judecăm numai în funcție de grupul respectiv — deoarece s'ar putea foarte bine întâmpla ca vina neadaptării să o poarte grupul, nu persoana — ci în funcție de grupul social în general, anume de întreaga societate din care individul face parte, cu atenție deosebită la familie și profesiune. Rezervele sunt necesare chiar și în acest caz. Un om excepțional de dotat ajunge uneori să fie invidiat — și apoi persecutat — de toți cei din jurul său pentru simplul motiv al valorii sale excepționale, care e un permanent motiv de umilire pentru toți ceilalți, care se simt mai proști. Geniul nu a fost nici când iubit de cei din jurul său! Așa ceva se întâmplă mult mai târziu, când el a dispărut și prezența sa nu mai supără pe nimeni. Dar, ar fi o mare greșală ca solitudinea sa și viziunea unei lumi mai bune, pe care el o are, și pentru care opera sa militează, să fie luate drept semne de boală.

Cauzele bolilor mintale

Să trecem acum la cauzele, care stau la baza bolilor mintale și le determină. În conformitate cu cele spuse cu privire la sănătate și boala sufletească, aceste cauze, evident, trebe căutate în trei direcții și anume:

(1) în constituția sufletească, cu care individul se naște și care poate fi mai mult sau mai puțin armonică și integrată, deci mai mult sau mai puțin sănătoasă,

(2) în constituția corporală, ereditară și dobândită, cu care vieța sufletească este neconținut legată, și

(3) în mediul în care individul, socotit ca suflet și corp, trăiește, fie el fizic, fie social.

Dacă am socoti sufletul și corpul ca o singură unitate, pe care să o considerăm, desigur, în legătură cu mediul, cu care ea se află în continui raporturi de interferență, atunci cauzele de mai sus ar putea fi împărțite:

(a) în cauze interne, endogene, dependente de individ și anume de constituția cu care el se naște și

(b) în cauze externe, exogene, dependente de mediul în care individul trăiește.

În acest mod obținem vechea împărțire a lui Kraepelin, rămasă clasică, și pe care o găsim adoptată în cele mai multe tratate. Singura greutate, pe care această clasificare o întâmpină, e legată de cauzele determinate de mediu, de cel familial în deosebi, care au loc în prima copilărie și care la origină, evident, sunt externe, dar mai târziu, anume atunci când efectele lor se manifestă, par să fie mai mult interne, derivând oarecum din constituția individului, așa cum ea a fost așezată în primii ani de viață, care sunt cei mai importanți cu puțință. Aceste cauze, de care psihanaliza face atât de mult caz, înclinând să identifice cu ele aproape toate cauzele bolilor mintale, au, prin însăși natura lor, o poziție oarecum intermediară, fiind și externe și interne, anume externe la origine, dar interne în momentul de actualizare al efectelor lor.

Din acest motiv socotim mai potrivit ca spiritul dela baza clasificării lui Kraepelin să fie păstrat, dar altfel clasificarea cauzelor, care duc la boli mintale, să fie făcută în terminologia curentă de ereditate și mediu. Cauzele ereditare sunt organice și psihologice; cele dependente de mediu sunt familiale, școlare,

ecnomice, etc. Câteva cuvinte asupra acestor cauze. Să începem cu cele ereditare.

Că cele mai multe din bolile mintale, psihozele în special, sunt de natură ereditară, e azi înafară de orișice îndoială. Prezența unei schizofrenii într'o familie e o indicație că printre ascendenții acelei familii au mai putut fi alte cazuri asemănătoare. La fel cu prezența psihozei maniaco-depresive. În schimb prezența unui caz de schizofrenie e o indicație că în familia respectivă nu au fost cazuri de psihoză maniaco-depresivă și invers. Schizofrenia poate fi întâlnită alături de paranoia, psihastenie, neurastenie sau, eventual, debilitate mintală, dar aproape nicicând alături de nebunie circulară. Afirmatii similare pot fi făcute, deși cu o rezervă mai mare, în cazul altor boli, cu cauză mai mult organică, cum e epilepsia, alcoolismul și debilitatea mintală, deși în aceste cazuri — cu excepția debilității mintale — acțiunea mediului pare să joace un rol mai mare decât în cazul psihozelor de mai sus.

Insemnează aceasta că bolile mintale se supun legilor mendeliene? E foarte probabil că da. Probe precise, cu excepția debilității mintale, deocamdată nu avem. Ruedin (87), în rezumat la vastele sale cercetări asupra eredității bolilor mintale și a schizofreniei cu deosebire, socoate că tot ceea ce se poate spune în actuala stare a cunoștințelor e că nu există nici un motiv contra ipotezei că legile mendeliene se aplică psihozelor constituționale și schizofreniei în special. Mai mult însă crede că e prematur să se afirme. Kallmann (48) continuă firul cercetărilor lui Ruedin și studiază 1087 cazuri de schizofrenie. Concluziile sale verifică pe acelea ale lui Ruedin, făcând însă un pas înainte. În ceea ce privește schizofrenia cel puțin plausibilitatea legilor mendeliene e, crede el, foarte mare. Se pare totuși, adaugă el, că schizofrenia — spre marele noroc al omenirii — nu e o trăsătură dominantă, ci una recesivă. De aci apariția ei atât de rară chiar în familiile în care prezența genelor, care poartă această teribilă boală, e pe deplin lămurită. Constatări asemănătoare cu acelea ale lui Ruedin face și A. Myerson (77), distinsul psihiatru dela Boston, precum și alți cercetători, care s'au ocupat însă de problemă mai mult în mod tangențial. O reafirmare a acestei teze ereditare, presimțite și afirmate de Kraepelin și verificată de cercetătorii de mai sus, aduce G. Landis (57) în proaspăta sa lucrare statistică asupra bolilor mintale în America. Ea cuprinde toate celelalte categorii de boli mintale, socotite

ereditare. Teza susținută de Ruedin și Kallmann în ceea ce privește schizofrenia, e afirmată și în cazul celorlalte psihozes și nebunia circulară, paranoia, melancolia involutivă, precum și în cazul bolilor cu caracter organic, cum e epilepsia.

O altă serie de cercetători au încercat să precizeze, tot pe baze statistice, proporția de bolnavi mintali cu înaintași sănătoși față de aceea a bolnavilor mintali cu înaintași bolnavi. Procentul bolnavilor mintali cu înaintași bolnavi ei înșiși a fost totdeauna mai mare. Astfel Koller (51) a constatat că dintr'un grup de 370 bolnavi mintali 76,8% au avut și părinți bolnavi. Intr'un alt grup de 100 pacienți suferinzi de demență precoce Barrett (8) a găsit 78% cu înaintași suferinzi de aceeași boală. Constatări asemănătoare au făcut și Garrett, Dilm (vezi Pillsbury (8), precum și unii cercetători germani (vezi Ruedin).

Se pare, totuși, că ereditatea bolilor mintale, ca și ereditatea oricăror alte însușiri, nu e o fatalitate — așa cum Kraepelin înclina să creadă, în deosebi atunci când era vorba de demența precoce — ci o simplă potențialitate, care pentru actualizare are nevoie de concursul mediului. Intr'adevăr procentul bolnavilor mintali variază dela clasă la clasă socială și dela mediu la mediu. La oraș, de pildă, el e mult mai mare decât la sat, iar în clasele de jos mai ridicat decât în cele de sus. Diferența, evident, trebuie pusă în seama condițiilor de viață dela oraș și din clasele sociale inferioare, unde grija zilei de mâine și mizeria celei de azi e mai mare. Datorită acestor cauze numărul bolnavilor mintali dela oraș ajunge să fie de două și chiar de trei ori mai mare decât cel dela sate. E iarăși drept însă că asistența medicală la oraș e mult mai mare decât cea dela sate și deaceea o bună, foarte bună parte, din deosebirea de mai sus trebuie pusă în seama ei. O serie de cercetători americani, sociologi cu deosebire, au încercat să studieze distribuția bolnavilor mintali pe diferitele zone urbane. Diferențele de procentaj dela o zonă la alta s'au dovedit a fi foarte mari, dând raporturi de 1 la 10 și chiar mai mult, așa cum reiese din lucrarea atât de cuprinzătoare a lui Faris și Dunham (30). Pe de altă parte o serie de alți sociologi și antropologi sociali americani, ca Sapir (88), Dollard (24), Mead (68) etc., au arătat că în societățile primitive, cu viață extrem de simplă, procentul bolnavilor mintali, al schizofrenicilor în deosebi, e atât de redus încât aproape nu e băgat în seamă. Constatări asemănătoare au fost făcute și de mai mulți psihiatrii germani în China și alte țări din Orientul

îndepărtat. Deosebirele acestea se pare că nu au scăpat nici lui Kraepelin, deși altfel el a sesizat cu totul prea puțin importanța factorilor sociali. Aceste constatări, evident, au stârnit multă vâlvă. O serie de psihiatrii s'au și grăbit să ia atitudine, susținând că observările antropologice sunt susceptibile de critică, autorii lor neavând mijloace sigure de diagnoză. Ceeace în bună parte e adevărat. Alți psihiatrii însă s'au declarat de acord cu teza sociologică. Printre aceștia locul de frunte îl ocupă cu deosebire doi tineri psihiatrii americani, Sullivan (97) și Plant (79). Ei nu neagă cauzele ereditare, legate de constituție, dar susțin că actualizarea lor depinde de mediu. Într'un mediu cu condiții de viață simple și ușoare, lipsite de conflict, dispozițiile ereditare rămân neactualizate; într'un mediu complicat, cu condiții de viață anevoioase, ele se actualizează toate. Ba mai mult. Mediul social, după părerea lor, ajunge să provoace nebunia chiar și acolo unde lipsesc orice urme de dispoziții ereditare¹⁾.

Majoritatea psihiatrilor contemporani înclină, totuși, spre un drum mijlociu, între teza clasică, prin excelență ereditară și constituțională, a cărei origine, pe drept sau pe nedrept, merge la Kraepelin și teza sociologică a lui Faris, Plant și Sullivan. Ei socot că bolile mintale sunt aproape totdeauna rezultatul ambilor factori, depinzând, deci, atât de mediu, cât și de ereditate, care se combină în proporții diferite, ce variază dela caz la caz și boală la boală. Printre aceia, care au meritul de a fi formulat și susținut cu mai multă temeinicie această concepție eminentemente sintetică e în special marele clinician Adolf Meyer (69, 70), decanul psihiatrilor americani. Teza sa e susținută de cei mai mulți psihiatri de pe noul continent, care au trecut, în bună parte, și pe la faimoasa clinică dela Baltimore, condusă de Meyer. Ea are străluciți exponenți și în Anglia. Henderson și Gillespie (40) sunt un exemplu.

Lucruri asemănătoare pot fi spuse și despre psihiatrii francezi, Janet cu deosebire, precum și despre școala elvețiană în frunte cu Bleuler (16) și Jung (47). Același drum mijlociu e căutat și în Germania, deși aci teza clasică a lui Kraepelin are

¹⁾ Cel ce semnează aceste rânduri a asistat la debaterile unui congres al sociologilor americani în 1934 la Chicago, în care Sullivan susținea această teză sociologică a bolilor mintale, anume a schizofreniei cu deosebire. El și-a terminat comunicarea cam cu aceste cuvinte: „Dați-mi, D-Voastră sociologii, soluția societății perfecte și eu, psihiatru, voiu închide spitalele de nebuni. Cel puțin nouă zecimi din ele!”.

încă precădere. Probă psihiatria lui Kretschmer (54, 55), precum și aceea susținută de către elevii direcți ai lui Kraepelin, Weygandt (99) în special. Freud (31) a înclinat să atribue aproape totul primelor experiențe, care au avut loc în familie-Deci mediului social. În ultima vreme el a spus, totuși, destul de răspicat că eficacitatea maladivă a acestor evenimente traumatice depinde totdeauna de constituția nativă și că socoate că unul din marile neajunsuri ale operei sale e de a nu fi văzut dela început și destul de clar importanța factorului constituțional, reliefat atât de mult de Kretschmer. Adler (2, 3) în schimb a evoluat, spre sfârșitul vieții sale, spre o concepție tot mai sociologică, punând punctul de greutate pe sentimentul inferiorității, provocat de mediul social.

Conflictul, cauză universală a bolilor mintale

Dacă încercăm să pătrundem mai deaproape natura intimă a diferitelor cauze dela baza bolilor mintale, indiferent dacă ele sunt în funcție de ereditate sau de mediu, și stabilim caracterul lor comun, care să reprezinte oarecum numitorul, la care — în cele din urmă — să poată fi reduse toate cauzele, atunci am spune că acest caracter comun trebuie căutat în noțiunea de conflict sau lipsă de colaborare armonică a factorilor, care stau la baza persoanei umane și o determină. În cele ce urmează ne propunem să analizăm în mod mai deosebit această noțiune de conflict, descriind clasele fundamentale, în care el poate fi grupat.

(a) *Conflicte psihologice.* Prin conflict psihologic înțelegem ciocnirea dintre diferitele forțe sau elemente dinamice, care stau la baza activității umane și o determină, fie ele înăscute fie dobândite, precum și ciocnirile dintre aceste forțe și aptitudini, temperament și fire. Din motive didactice, de ordine și sistematizare, le vom împărți în (1) conflicte între tendințele înăscute, (2) conflicte între tendințele dobândite, (3) conflicte între tendințele înăscute și dobândite, (4) conflicte între tendințe și aptitudini, (5) temperament, și (6) fire.

Incepem cu conflictele dintre tendințele înăscute. S'a spus despre om că e bun dela natură și că forțele, cu care el vine dela naștere, sunt în deplină armonie. Conflictul e o apariție ulterioară, iar origina sa trebuie pusă în seama mediului, a celui social cu deosebire. Alții, dimpotrivă, susțin că forțele înăscute sunt independente și anarhice, ordinea și colaborare fiind opera

educației, al cărui fruct e caracterul. Atât o teză, cât și alta, sunt greșite. Intr'adevăr între acțiunea diferitelor tendințe native nu e nici armonie prestabilită, precum nu e nici deplin antagonism. Situația pare să fie așezată între aceste două extreme, anume la mijloc pentru cei mai mulți și între mijloc și cele două extreme, pentru restul celor mai puțini. Totul depinde de individ și de tendința în chestiune.

Să considerăm mai întâiu variația dela tendință la tendință. Intre instinctul de conservare individuală și cel al speței sau între amorul propriu și dragostea față de sexul opus, desigur, sunt foarte multe convergențe. În o bună, foarte bună măsură, aceste două instincte de bază, care determină în primul rând conduita umană, merg mână în mână. Iubirea față de propria ființă nu împiedecă iubirea față de altă ființă, de sex opus. A vedea însă între aceste două porniri de bază numai acțiune convergentă și paralelă, de armonie și colaborare, însemnează să vedem numai o parte din adevăr și nu adevărul în întregime, uitând aproape toate romanele și dramele care le-am cetit, precum și vieța de toate zilele, din care ele au fost inspirate și a căror expresie ele sunt. Elementul dramatic prin excelență, fie în artă, fie în viață, e, în fond, tocmai conflictul dintre aceste două porniri de bază, care în cazul unora — cei fericiți și cu noroc — merg mână în mână, iar în cazul altora — cei urmăriți de o fatalitate fără de noroc — se bat cap în cap. *Ion*, din neîntrecuta capodoperă a lui Rebreanu, urmând vocea instinctului de conservare, vrea pământ. Dar — în același timp — mânat de instinctul conservării speței, el vrea și fată frumoasă. Și amândouă deodată nu se pot!

La fel cu raporturile dintre amorul propriu și frică. La un cinematograf, când se strigă foc, frica îți cere să o iei la fugă; amorul propriu și prestigiul în fața celorlalți, legat de el, îți eere să dai întâietate copiilor și femeilor. Precum la fel și cu amorul propriu și mânia! Mânia îți cere, ca o insultă, să o plătești pe loc; amorul propriu și sentimentul demnității îți cere să nu te cobori și să urmezi altă cale.

Desigur existența acestor conflicte nu îndreptățește cu nimic teza contrară că vieța nu e decât o ciocnire de forțe antagoniste. A crede așa ceva însemnează a trece dela o extremă la alta, uitând că faptele sunt, în realitate, între aceste două puncte extreme. Intr'adevăr în o serie de alte multe cazuri acțiunea tendințelor de mai sus merge mai mult sau mai puțin pa-

ralem. Existența acestor colaborări e atât de lămurită încât, credem, că simpla atragere a atenției asupra lor ajunge.

Am putea, deaceea, spune, în concluzie, că între diferitele forțe sufletești înăscute e *deodată* și armonie și conflict, totul depinzând de împrejurări. Aceste forțe sunt — ca să întrebuițăm o comparație — ca și frații, care se iubesc și se ajută, dar — în același timp — se mai și ceartă și bat, ajungând în unele împrejurări tragice chiar să se omoare, după cum sunt împrejurările și scopurile, pe care ei le urmăresc.

Să trecem la conflictele dintre tendințele dobândite, numite și deprinderi sau obișnuințe. Obișnuința de a fuma vine uneori în conflict cu aceea de a te îmbrăca frumos sau a cumpăra cărți, în cazul că banii nu ajung pentru toate. La fel cu antagonismul — în aceleași condiții — dintre dorința de a mânca bine și a te îmbrăca frumos și aceea de a locui un apartament confortabil sau cu obișnuința de a petrece seara la cafenea și a dormi mult ori cu deprinderea de a ceta și aceea de a merge des la cinematograful.

În general tendințele dobândite sunt în slujba celor înăscute. Uneori ele ajung, totuși, să fie și în contradicție cu ele. Obișnuința de a mânca în societate poate, câteodată, contrazice pornirea gurmândă de a consuma cât mai mult. Beutura e destinată ca aperitiv și anexă a mâncării, iar la unii ajunge să ia locul mâncării. Conflictul dintre tendințele înăscute și obișnuințe devine acut, atunci când este vorba de instincte și obișnuințele cu caracter social, legate de totalitatea normelor morale. În acest caz el duce la acel sentiment de înăbușire, pe care civilizația ajunge să-l provoace și de care Freud s'a ocupat în spre sfârșitul vieții sale.

Să trecem la conflictele dintre tendințe și aptitudini. Amorul propriu cere omului fapte mari, poziție socială și economică înaltă, dar inteligența nu-l ajută. La fel cu pornirea erotică. Ajungerea ei la succese mai cere — în unele cazuri cel puțin — pe lângă un fizic frumos și o inteligență subtilă. Fricosul ține cu orice preț să evite situațiile periculoase, dar inteligența scăzută sau lipsa de memorie ori atenție îl duce deadreptul spre ele. Bătăiosul ține să-și manifeste agresivitatea, dar forța mușchulară nu-l ajută.

Ciocniri asemănătoare găsim și între tendințe și trăsăturile de temperament și fire. E cazul îndrăgostitului, care-și ratează orice succes din cauza că e prea grăbit sau încet, nervos sau

calm, emoționabil sau rece, ori introvertit sau extrovertit din cale afară.

(b) *Conflicte biologice*. Inafară de conflictele psihologice mai există și conflicte biologice, legate de interferența dintre suflet și corp. Ele provin fie din cauza unor turburări în funcțiunea normală a sistemului nervos cerebro-spinal sau autonom, fie din cauza unor deficiențe a celorlalte organe, de care sistemul nervos e legat. Bineînțeles turburările organice devin psihologice numai atunci când sistemul nervos și conștiința le prinde. Atributul de *biologic*, sub care am cuprins conflictele de care ne ocupăm aci, l-am introdus tocmai pentru a arăta acest lucru. Restul celorlalte conflicte strict organice, fie somatice fie funcționale, care nu afectează sistemul nervos, evident, nu ne interesează.

Conflictele biologice, dependente de sistemul nervos și de organismul în care el se află, sunt de mai multe feluri. Mai importante sunt cele biochimice, legate de nutriție, cele endocrine, legate de funcțiunea glandelor interne, cele virulente, legate de prezența unor microbi patogeni și cele neurologice propriu zise, legate de turburări în funcțiunea sau anatomia sistemului nervos.

La conflictele biochimice, legate de procesele anabolice și catabolice, care stau la baza nutririi organismului, avem diferitele otrăviri, printre care cele mai frecvente sunt cele cu alcool, care duc la delirium tremens sau boala lui Korsakow, apoi acele cu morfină, cocaină, etc. sau o dietă cu totul unilaterală și insuficientă, care duce la pelagra, ce bântuie atât de amar populația săracă din unele regiuni ale țării.

La conflictele de origine endocrină grupăm toate turburările legate de *hipo-* sau *hiper-*funcțiunea diferitelor glande cu secrețiune internă, care — judecând după ultimele cercetări — se pare că au o importanță cu totul excepțională. Inteligența, temperamentul și în bună parte chiar caracterul și organismul în întregime, par să fie, printre altele, și o funcțiune a acestor glande, așa cum Kretschmer (54, 55), Hoskins (11) și alții înclină să creadă. Un medic american, Berman (12) socoate că poate explica aproape totul prin aceste glande, ceea ce, desigur, e o mare exagerare. Fapt cert este — spune Hoskins (11) — că până acum cunoaștem foarte puține lucruri în mod precis în ceea ce privește repercusiunea activității glandulare asupra bolilor mintale. Cu toate acestea unele lucruri sunt mai mult sau mai puțin stabilite. Deficiența tiroidă, de exemplu, în cazul când

e destul de accentuată, duce aproape totdeauna la cretinism și la o slăbire și încetinire a întregii activități. Alte urmări, mai puțin cunoscute, dar destul de frecvente, sunt creșterea iritabilității și anxietății. Hiperactivitatea tiroidală duce la neastâmpăr și consumare continuă și superfluă de forțe, precum și la iritabilitate. Deficiența paratiroidă are drept rezultat o creștere a irascibilității. Insomnia, lipsa de cooperare, delirul și, la sfârșit, starea de comă, rezultă deseori din deficiența adrenalină. Dimpotrivă, suprasedcreția de adrenalină duce la o stare de neconținută euforie. Relațiile dintre glandele sexuale și persoană au intrat deja în proverbe. O importanță la fel de mare pare să aibă glanda pituitară, care subordonează activitatea altor multe glande, precum și organismul în întregime.

La conflictele legate de prezența unor elemente toxico-infecțioase în organism grupăm pe cele provocate de sifilis, care e una din cauzele principale ale paraliziei generale, apoi pe cele dependente de malarie, poliomielită, encefalită etc. Repercusiunile lor asupra persoanei sunt aproape totdeauna dezastruoase.

Turburările organice cu răsfrângerile cele mai frecvente asupra persoanei sunt, desigur, acelea legate de sistemul nervos, anume fie de dezvoltarea sa anormală, fie de leziuni ori de activitatea neurocitologică propriu zisă, cu multiplele și variatele ei aspecte, din nenorocire încă atât de puțin cunoscută¹⁾.

De o importanță decisivă este, desigur, constituția, care rezultă din arhitectonica, structura și colaborarea diferitelor funcțiuni și organe, care stau la baza persoanei, socotită ca suflet și corp. E meritul lui Kretschmer (54, 55) de a-i fi demonstrat marea valoare, arătând și repercusiunile ei asupra bolilor mintale. Teoria sa, care a stârnit atât de multă vâlvă, reprezintă, fără îndoială, una dintre cele mai mari descoperiri psihiatrice din ultima vreme. De ea ne-am ocupat pe larg în capitoul referitor la aspectul biopolitic al persoanei.

(c) *Conflicte psihosociale*. Ele cuprind toate fricțiunile dintre individ, semeni și societate. Numărul lor e pur și simplu imens. Importanța lor însă a fost descoperită abia în ultima vreme. Meritul de a le fi descoperit revine cu deosebire lui Freud, urmat de Jung și Adler, precum și psihiatriei americane, în

¹⁾ Pentru o punere la punct asupra acestor conflicte, a se consulta capitolele lui Cobb, Bishop, Jacobson, Cowdery, Page, Penfield, Parker și Herrik, din excelenta și nespuse de utila carte a lui Bentley (11).

frunte cu Adolf Meyer. Aceste conflicte pot fi grupate în conflicte familiale, școlare, profesionale, religioase, economice, etc.

Conflictele familiale se împart în conflicte de adaptare și integrare față de frați și părinți, care au loc în familia în care individul e născut și în conflicte între soț și soție, și soți și socrii. În prima grupă avem conflictele legate de ordinea nașterii, cărora Adler le dă atâta importanță și conflictele dintre copii și părinți, atât de mult accentuate de Freud și școala sa. În a doua grupă avem conflictele maritale dintre soț și soție, care termină de obicei cu divorțul. Nelipsite de importanță nu sunt nici acelea dintre soți și socri, deși frecvența lor e mai mică, iar intensitatea mai redusă.

Destul de dese și importante sunt și conflictele de *adaptare* în școală, fie acelea legate de procesul de integrare al elevului față de ceilalți elevi și clasă, fie acelea dependente de raporturile dintre elev și profesor.

Le fel de importante sunt conflictele profesionale. În deosebi atunci când e vorba de meserii, dependente în mod foarte strâns de autoritatea unei persoane mai mult sau mai puțin capricioase sau, eventual, de meserii cu riscuri foarte mari, cum sunt cele comerciale în deosebi. Criza din 1929 din America nu a adus numai un imens număr de șomeri, întreprinderi falite și bănci închise, ci și o aglomerare a pacienților în spitalele de nervi și boli mintale. Într'adevăr șocul, legat de falimentul întreprinderii sau de șomajul apărut peste noapte și fără bani albi puși la o parte pentru zile negre, este așa de mare încât afectează în mod serios nu numai sănătatea trupească, ci și pe acea sufletească. Fenomene asemănătoare întâlnim și în cazul funcționarului terorizat de un șef nemilos și fără inimă, cu apucături sadice, sau în cazul unui casier obsedat de ideea greșelilor de numărare, ori a conducătorului de tren, avion, automobil, etc. împovărat cu o responsabilitate, ce depășește puterile sale. În războiul trecut s'a constatat în mod care nu lasă nici o îndoială că trăsăturile neurotice sunt mai adânci și mai frecvente la aviator decât la oricare altul. Sunt deasemenea cunoscute cazurile de funcționari inferiori, bruscați de superiori, care-și varsă apoi tot necazul în familie sau față de primele persoane nevinovate asupra cărora își pot manifesta puterea într'un fel sau altul. La fel de cunoscute sunt persoanele cu venituri neîndestulătoare sau cu poziție socială inferioară, care vor cu orice preț să convingă lumea de resursele lor fără limită și de prestigiul și

puterea lor fără margini. Teoria lui Adler — cum vom vedea — are foarte multe de spus asupra tuturor acestor conflicte.

Demne de luat în seamă sunt și conflictele religioase sau politice, deși intensitatea și frecvența lor e mai redusă. Câteva din dramele lui Shakespeare și în deosebi acelea ale lui Ibsen sunt construite pe aceste teme. La fel cu alte multe drame și în special cu acea creație atât de specifică vremii, pe care o trăim, romanul. O căsătorie e, adeseori, cu neputință din cauza deosebirilor de religie, rasă și . . . chiar partid politic. Același lucru cu relațiile dintre semenii. Pentru mulți partizani ai unui partid politic toți membrii partidului, din care face parte, sunt deștepți și cinstiți, în vreme ce toți ceilalți, din celelalte partide, sunt excroci, dacă sunt deștepți, sau proști, dacă sunt cinstiți.

O serie de alte conflicte sunt legate de clasă și avere. Câți nu se simt înjosiți să stea măcar de vorbă cu oamenii din clasele de jos și sărace? Relațiile sociale între clasele de sus și cele de jos pur și simplu nu există. E curios, dar așa e. Într'adevăr conformismul social al diferitelor grupări sociale e așa de mare și omul atât de îmbibat de el, încât multe din deosebirile de idei, port și credințe nu numai că îl supără, dar de-a dreptul îl ofensează.

Nespus de adânci și frecvente sunt și conflictele de cultură, de care ne-am ocupat mai mult în capitolul referitor la aspectul social, când am vorbit despre procesul de urbanizare al elementelor rurale, și care, bineînțeles, are și o deosebită semnificație neurotică. Orașanul venit dela sate și insuficient integrat în noul mediu face sau pe ultrarafinatul sau pe „țărănoiul”. În primul caz disprețuește tot ceea ce se ține de sat, iar în al doilea socoate că valorile și manierele rurale sunt singurele bune. La mijloc, evident, e un proces neurotic, legat — cum ar spune Adler — de un sentiment de inferioritate, provocat de comparația cu celelalte elemente urbanizate cu succes.

(d) *Conflicte de evoluție*. Persoana umană nu e numai o structură statică, ci și una dinamică, în neostoită devenire. Această devenire însemnează printre altele și o continuă formare de noi deprinderi, care aduce cu sine, în mod implicit, o neînțetată înlăturare de vechi deprinderi. Deci tot atâtea prilejuri de noi și interminabile conflicte. Copilul obișnuit să sugă numai la sân nu vrea să sugă cu biberonul; obișnuit cu biberonul, refuză mâncarea cu lingurița. La început, în școală, copilul vrea să fie tratat ca acasă, iar în meserie ca la școală. Elevii în liceu

vin cu apucături de școală primară, iar la universitate cu maniere de liceu. Noii căsătoriți persistă o bună bucată de vreme în obișnuințele libertine de holtei. De aci atâtea ciocniri, pe cât de frecvente, pe atât de încălzite, care apar chiar înainte ca așa zisa lună de miere să se termine. Fetele bătrâne se comportă cașicând ar fi tot fetițe tinere, imitându-le portul și vorba, iar uneori chiar sburdălnicia, cu tot contrastul dintre această sburdălnicie deplasată și zăpada firelor de păr. Ofițerul ieșit la pensie rămâne multă vreme un militar și după. La fel cu orice soiu de pensionari.

Din nenorocire pentru sănătatea noastră sufletească supuși schimbării nu suntem numai noi, ci și societatea. Iar uneori mersul ei e mai accelerat decât al nostru. De aci un nou izvor de alte conflicte. Conflictele dintre generații, de care s'a făcut și se face atâta caz în ultima vreme, sunt în bună parte determinate de această discrepanță dintre evoluția socială, pe de o parte, și structura noastră sufletească, pe altă parte. Cei tineri vor societatea pentru ei și după chipul lor; cei bătrâni se încăpăținează să-i oprească mersul pe loc. Bătrânii poartă gulere tari și haine ca în tinerețe, găsind excentric, neserios și... chiar nerușinat felul de a se îmbrăca al celor tineri. Ei, deasemenea, pretind aceleași obiceiuri, aceleași mâncări, aceleași credințe și idei. Pentru ei tot ce a fost e bun, așa precum pentru cei tineri e rău și demodat.

Conflictele expuse mai sus, evident, nu trebuie concepute ca entități separate, ci ca realități suprapuse, legate împreună. Ele, deasemenea, nu sunt nici egal de frecvente, precum nu sunt nici egal de intense și importante. Unele dintre ele, anume conflictele legate de sex și amorul propriu în special, sunt aproape tot atât de frecvente, intense și ample, cât toate celelalte împreună. Ele constituiesc, astfel, un fel de izvor original al tuturor celorlalte, legate cu ele sau sădite ori derivate din ele. De aceea pentru justa apreciere a rolului, pe care conflictele de mai sus îl joacă în persoană, este recomandabil — este chiar necesar — ca varietatea conflictelor să fie interpretată în lumina precizărilor referitoare la dinamica umană, ilustrate în Fig. 5, pag. 109, precum și Fig. 45, dela pag. 450, privitoare la dimensiunile de bază, în termeni de care persoana umană poate fi descrisă, interpretată și explicată, cu maximum de economie și eficiență. Aceste figuri și precizările din respectivele capitole, pe care ele le sintetizează și ilustrează, ne vor deschide calea

cea mai potrivită de sesizare a conflictelor majore, cu cea mai mare frecvență, intensitate și amploare, pe care le întâlnim în majoritatea covârșitoare a bolilor mintale.

Boli organice sau funcționale?

Veacuri de-a rândul nebunia a fost pusă în seama spiritelor rele. Ea era una cu „îndrăcirea” sau stăpânirea spiritelor rele. În consecință nebunii erau dați în seama mănăstirilor. Pinel, după toată probabilitatea, este întâiul medic, care a reușit să impună autorităților conducătoare — în timpul revoluției franceze — o nouă concepție, după care nebunii sunt bolnavi ca toți ceilalți bolnavi și — în consecință — trebuiesc dați în seama spitalelor, pentru a primi îngrijirea cuvenită. Salpêtrière, celebrul spital de boli mintale din Paris, e întâia instituție sanitară de acest fel, creată sub auspiciile lui Pinel. La această schimbare de mentalitate a contribuit, probabil, și cazul nefericitului rege al Angliei, George al III-lea, care a suferit de atacuri de manie. Tratamentul de închisoare aplicat nebunilor de rând i-a fost aplicat și lui. Faptul a provocat un enorm scandal. Camera Lorzilor s'a sesizat, luând imediat măsuri de îmbunătățire pentru soarta tuturor bolnavilor mintali.

Atât pentru Pinel, cât și pentru Esquirol și medicii care au urmat, noțiunea de boală a fost și a rămas *organică*. În consecință ea însemna fie o leziune somatică, fie o turburare funcțională vizibilă, fie amândouă deodată.

Deosebirea dintre bolile mintale și cele organice propriu zise e doar aceea că în cazul bolilor mintale e vorba de turburări în sistemul nervos, în vreme ce în cazul din urmă — al bolilor organice — e vorba de turburări în restul organismului. În consecință bolile mintale sunt *boli nervoase*, adică boli ale sistemului nervos.

Verificarea acestei ipoteze nu a întârziat să se producă. Într'adevăr în cazul mai multor boli nervoase s'a găsit o leziune a creierului, determinată de vreun accident oarecare, sau de o anumită intoxicație a organismului, cu repercusiuni asupra sistemului nervos. Cum însă atari leziuni și intoxicații nu au putut fi găsite în cazul tuturor bolilor nervoase, ci doar în cazul câtorva, restul celorlalte au fost cuprinse sub numele de *boli extraordinare*. Ele se deosebesc de celelalte boli, cu cauză bine stabilită, prin faptul că sunt determinate de o cauză necunoscută.

Asupra naturii *organice* a acestor cauze nu s'a indoit însă nimeni. Această concepție, ilustrată cu deosebire de către Cullen și Pomme Sandras, se menține în deplină vigoare până către sfârșitul primei jumătăți a secolului trecut.

Intre timp știința medicală făcând mari progrese și ajungând, grație microscopului, să facă o analiză mult mai exactă a substratului organic și nervos al diferitelor boli, ea reușește să găsească un atare substrat la mai multe din așa zisele *maladii* extraordinare. Pentru acelea la care un atare substrat n'a fost găsit, se accentuează tot mai mult ideea că nu poate fi vorba de nici o leziune, ele fiind oarecum turburări de natură strict funcțională. E noua fază a bolilor nervoase, socotite ca *maladii fără leziuni*. În direcția leziunilor neputându-se stabili nimic, atenția cercetătorilor e îndreptată asupra simptomelor și evoluției acestor boli, precum și asupra mijloacelor terapeutice. Reprezentantii acestei faze sunt Axenfeld, Huchard, iar mai târziu Charcot, cea mai mare figură a psihiatriei franceze dela sfârșitul veacului trecut, precum și Raymond, Richet, Grasset, etc. Un pas mai departe face Bernheim, șeful școalei dela Nancy — a doua mare școală psihiatrică franceză, cea dintâiu fiind cea dela Salpêtrière, condusă de Charcot. Bernheim socoate că bolile mintale nu numai că sunt boli fără leziuni, dar sunt boli strict psihologice, având la bază o turburare funcțională de natură strict sufletească, nu și nervoasă. E concepția nevrozelor, socotite ca *maladii psihice*, cu care are punct de contact și Dubois, reprezentantul școalei dela Berna. Concepția bolilor psihice e însușită și de cei doi elevi ai lui Charcot, Janet și Freud, care aduc, fără îndoială, cea mai strălucită argumentare și ilustrare a noțiunii de boală psihică, cu cauze pur sufletești, independente de orice substrat nervos sau organic. Aceeași concepție e însușită în bună parte și de către Kraepelin, adevăratul întemeietor al psihiatriei științifice moderne, mort din nefericire prea de timpuriu. El nu renunță însă la ideea că în cele din urmă, cu ajutorul unor aparate de diagnosticare mai precise, se va ajunge într'o bună zi la descoperirea unui substrat nervos, care fără să fie singura cauză a bolilor mintale — putând fi și un efect al lor — ar putea, totuși, juca un rol fundamental în determinarea lor.

Cu timpul bănuiala lui Kraepelin s'a dovedit adevărată. În cazul unora dintre bolile zise strict psihice s'au descoperit cauze nervoase și organice. Concepția organică — care nu a încetat

dealtfel un moment să fie susținută de foarte mulți psihiatri, poate chiar de cei mai mulți — ceea ce e foarte explicabil, dată fiind formația lor medicală — reinvie astfel din nou. Ea primește o nouă vigoare cu Kretschmer, care, fără să fi putut identifica elementul organic al celor două mari psihoze și al isteriei, socotite drept boli prin excelență psihice, arată totuși că între ele și constituția organică e o strânsă legătură, ceea ce — în cele din urmă — indică și elemente organice. Kretschmer înclină chiar să creadă că acest element l-a și identificat și că el ar fi legat de glandele endocrine, care par să stăpânească atât organismul cât și sufletul. E iarăși drept — și acest lucru e bine să fie menționat — că între timp, dela Charcot la Kretschmer, concepția legăturilor dintre corp și suflet a suferit schimbări radicale. Fenomenele sufletești nu mai sunt simple *epifenomene* ale celor organice — așa cum Ribot la început credea — ci fenomene mai mult sau mai puțin autonome, cu cauzalitate proprie și care, dacă pot fi influențate de cele organice, pot și ele, la rândul lor, influența organismul. Cu alte cuvinte ele pot fi și cauze ale fenomenelor organice, nu numai efecte. E vorba, prin urmare, de două categorii de fenomene în raport de *corelație* și nu de unele supra- sau sub-ordonate. Iar dacă, eventual, unele fenomene sufletești sunt subordonate celor organice, altele, în schimb, le subordonează. Avem, prin urmare, de a face cu poziții oarecum pe picior de egalitate.

În aparență chestiunea dacă e vorba de boli mintale sau nervoase, ar părea să fie lipsită de orice importanță. În fond însă nu e de loc așa. Concepția despre natura boalei influențează totdeauna atât metoda de cercetare, cât și pe aceea de terapie, vindecare. „Psihiatrul, care pune punctul de greutate pe natura mintală a boalei — spune Bentley (11) — preferă clinica și observarea îndelungată a cazului, în vreme ce neurologul dă precădere analizelor de laborator, căutând colaborarea cu anatomistul și histologul, adeseori în paguba și detrimentul cazului, care intră prea puțin în tiparele standard ale acestor științe“. Primul va căuta să aplice, atât în diagnoză, cât și în terapie, psihologia, psihanaliza, sociologia și antropologia socială; cel de al doilea biochimia, endocrinologia, genetica, anatomia și fiziologia.

Pentru a defini mai bine principiile și metoda acestor două poziții, mai mult sau mai puțin opuse, să recurgem la părerile

autorizate a doi mari specialiști, unul care vorbește în numele psihiatriei propriu zise și altul în acela al neurologiei.

„Psihiatrul — spune distinsul profesor de psihiatrie dela Universitatea Harvard, Mcfie Campbell (11 p. 18—20) — trebuie să ducă o viață de amfibie¹⁾, sau cel puțin să vorbească două limbi. În anumite momente el trebuie să întrebuințeze limbajul psihologic, iar în altele pe acela al medicinei interne. El își dă și trebuie să-și dea seama că funcțiunile complexe, cu care el se ocupă, pot fi turburate, pe de o parte, de cauze chimice și fiziologice. Așa, de exemplu, gândirea, emoția și efortul pot fi afectate de o deficiență de vitamine, de o insuficiență de adrenalină sau de o tumoare cerebrală. Pe de altă parte el deasemenea trebuie să admită că chiar și funcțiunile cele mai simple, cu caracter strict fiziologic, pot fi, totuși, serios afectate de o serie de cauze complexe, legate de situația socială, așa precum conflicte sufletești interioare pot turbura în mod foarte serios procesele nutritive elementare.

Psihiatrul, prin urmare, care se ocupă în primul rând de studiul turburărilor *persoanei*, luată ca unitate și în întregime, trebuie să nu piardă un moment din vedere faptul că turburarea funcționării normale a activității, care se leagă de această persoană, poate veni din ambele părți. Ea poate fi deranjată, în mod secundar însă, de procesele simple și impersonale, de natură chimică sau fiziologică, care intră ca elemente constitutive și esențiale în sistemul dinamic al persoanei. Așa, de exemplu, turburări mintale, frici morbide, conduită delicventă, pot fi rezultatul unei diete insuficiente și inadecvate sau al unei turburări în balanța endocrină, al unei nepotriviri fiziologice ori prezenței unor organisme parazite și patogene. E clar deci, că psihiatrul trebuie să fie familiar cu toți acești factori, care turbură echilibrul chimic, fiziologic sau imunologic; el va fi — și trebuie să fie — interesat în toate cercetările făcute în legătură cu aceste domenii și gata oricând să țină seama de rezultatele obținute de cei ce lucrează în cadrul acestor domenii, cu metodele adecvate lor. El va fi bucuros să indice acestor cercetători specialiști problemele psihiatrice legate în mod deosebit de cercetarea din aceste domenii.

Pe de altă parte însă psihiatrul interesat în cercetarea turburărilor simple, care afectează desfășurarea proceselor complexe, superioare, va fi cel puțin în egală măsură de preocupat și de acei factori, dependenți de mediul în care individul trăiește și care pot duce la o turburare a echilibrului individual, fie prin prea marea lor frecvență și exigență, fie prin totala lor absență. În încercarea de revistă a acestor noi factori el nu se va opri numai la ceace e imediat prezent și evident, la crizele și urgențele de moment, la oboseala ce a sleit puterile ori la situația familiară ori profesională cu caracter prea deprimant; el, psihiatrul, trebuie să-și dea seama și de complexitatea forțelor mediului cultural din prezent sau de experiențele premature, din copilărie; el studiază în mod amănunțit calea și modul cum persoana face față la toate aceste nevoi, atât de multe și complicate, adaptându-se condițiilor de viață, în care ea, persoana, a fost silită să trăiască.

¹⁾ Animal ce trăiește și în apă și pe uscat.

El, psihiatrul, își dă și e obligat să-și dea seama că în acest proces de adaptare organismul nu mobilizează numai echipamentul său biochimic și fiziologic, ci și înzestrarea sa rațională și imaginativă; organismul poate chiar să ia atitudine creatoare, socotind că el e o forță anatomică, liberă și de sine stătătoare, care are cuvântul său de spus și nu un simplu mecanism reactiv, cu totul dependent de capriciul forțelor incunjurătoare. Aceste diverse căi, pe care individul le urmează — cu întregul său echipament, cu echilibrul și dificultățile sale interioare, cu experiența din trecut și cea din prezent — pentru a se adapta la condițiile de viață, în care este chemat să trăiască, întrebuintând și vorba și gândul și acțiunea, ele sunt acelea, care formează și reprezintă domeniul de studiu al psihiatrului”.

„Deaceia centrul psihiatriei — spune Campbell (idem p. 16) — este noțiunea de persoană, de individ, socotit ca unitate, pacientul concret, așa cum îl cunoaștem noi nu numai din studiul obiectiv al conduitei sale exterioare și a mecanismului, pe care ea se bazează, ci și din propria experiență a vieții noastre, adică din aceea a sentimentelor, gândurilor, fanteziilor, conflictelor și străduințelor, pe care noi înșine le trăim și simțim”.

„Problema fundamentală a psihiatrului — spune el în continuare — sunt turburările de adaptare ale persoanei la situația totală; funcțiunile, grație cărora omul se adaptează la mediul în care el trăește, deranjările acestor funcțiuni și diferitele sarcini grele și obositoare, pe care mediul le impune persoanei ca atare, ca unitate.

Persoana însemnează individul în acțiune, cu conduita și credințele sale. Ea include toate funcțiunile parțiale, care pot fi și sunt studiate de celalalte științe speciale; ea include toate schimbările chimice, toate activitățile fiziologice, precum și toate reacțiunile deschise, față de mediu, dimpreună cu toate gândurile, emoțiile, străduințele și dorințele individului”.

Să trecem acum la punctul de vedere al neurologiei, exprimat de un alt distins exponent al ei, Prof. Wechsler dela Universitatea Columbia din New-York.

„Abordând problema turburărilor mintale — spune el (11, p. 40) — în care sunt cuprinse atât psihonevrozele, cât și psihozele, neurologul este pus în fața unei serioase dileme. Dată fiind obișnuința sa de a gândi în termeni de anatomie, fiziologie și patologie a sistemului nervos, precum și preocuparea sa cu manifestările de acest soi în experiența sa clinică de toate zilele, el privește — și nu poate privi altfel — turburările mintale ca boli al sistemului nervos. Prin „boală” el înțelege o deranjare temporară sau permanentă a funcțiunilor fiziologice, o depărtare de ceea ce este cunoscut, ori e privit ca normal. El găsește foarte anevoioasă împărțirea bolilor în organice și funcționale, precum și separarea categorică dintre creier și spirit. Aceasta nu fiindcă nu ar fi cu putință să fie invocate argumente filosofice, psihologice și chiar clinice în favoarea unor atari distincții, ci pentru simplul motiv că singurul limbaj științific, pe care el îl înțelege și recunoaște, e acela în termeni de structură și funcțiune. Atunci când aceste două: structură și funcțiune, lucrează în mod armonios, el consideră rezultatul ca normal; atunci când în ele e ceva deranjat, fie din cauza unei dificultăți de structură, fie din aceea a unei deranjări de funcțiune, el privește

conduita organismului ce rezultă din această turburare ca ceva anormal. În consecință el înlătură noțiunea de funcțiune în ea însăși, ca singura cauză, ca ceva lipsit de uz și înțeles. Dacă activitatea mentală este o funcțiune a sistemului nervos, atunci orice turburare a acestui sistem, fie anatomicopatologică, fie fiziologică ori sufletească, e funcțională, așa precum orice turburare patologică în activitatea ficatului sau rinichilor ori a inimii e, deasemenea, o deranjare a funcțiunii normale. A întrebuița cuvântul funcțional numai atunci când te gândești la ceva psihogenic însemnează a viola logica și a confunda tema".

„Totuși, — spune el în continuare (pp. 41—42) — neurologul, ca și medicul general, care este din necesitate organicist și somatist, ca unul care se ocupă — și trebuie să se ocupe — și de conduita umană, întâlnește vrând nevrând și alți factori. Iar atunci când observă tot felul de turburări mintale, ca rezultatul unei boale cererabile organice, el mai constată, în același timp, turburări cu totul anemănătoare, lipsite însă de orișice leziuni patologice, susceptibile de a fi demonstrate. Treptat ce cunoștințele sale se înmulțesc, el își dă seama de prezența unor noi factori, de natură psihologică, pe care el nu-i mai poate măsura și pe care el nu-i poate defini în nici un chip în termeni de anatomie și patologie, dar care sunt capabili — în egală măsură — să producă turburări de conduită sau boli mintale și pe care factori, el, deasemenea, îi poate întrebuința în readjustarea, dacă nu chiar în vindecarea deplină a acelor turburări. El recunoaște astfel, că afectele sau emoția, care scapă oricărei definiții și uneori chiar înțelegerii neurologice, este capabilă, în anumite condiții, să devină așa de intensă sau, eventual, atât de absentă, încât să turbure în mod serios și chiar să facă imposibilă funcționarea normală. El își dă seama, deasemenea, că orișice păreri ar avea el, de exemplu, despre instincte și oricum ar încerca să le definească, ele sunt extrem de importante, în deosebi acelea legate de sex, și pot, în anumite condiții, să devină cauza și izvorul unei conduite anormale sau boli mintale".

„Neurologul, deci, spune Wechsler în continuare (p. 43), în contradicție cu psihiatrul, care se îndepărtează tot mai mult de neurologie și medicina generală, aventurându-se în domeniul filosofic și social, este pus în fața unei serioase dileme. El concepe turburările mintale ca unități patologice, întru totul analoage bolilor mintale organice, dar, totuși, în totală imposibilitate de a le defini sau trata cași pe acestea din urmă. El poate împărtăși părerea justă, cred eu, că în cele din urmă el va fi capabil să întrebuințeze același limbaj științific, cași în cazul celorlalte boli, de natură organică; pentru moment însă e silit la această dualitate de metodă și concepție. Dilema sa devine și mai accentuată din cauza imposibilității sale de a aplica aceeași terapie, pe care o aplică celorlalte boli, de natură organică precizată, care-l silește ca în domeniul acestor boli, dacă e ca să aibe vreun succes oarecare, trebuie să recurgă neapărat la metodele psihologice. În actuala stare a cunoștințelor, deci, e silit să adopte punctul de vedere psihopatologic, atât pentru diagnoza, cât și pentru terapia bolilor mintale, deși altfel el e convins — și deci cu toate rezervele convenite — că o cauză patologică de natură fiziologică trebuie să existe și în cazul acestor boli".

„Aceasta, spune Wechsler mai jos, deoarece el, neurologul, nu trebuie — oricare ar fi aderența sa la metoda științifică cu care e obișnuit — să închidă ochii în fața realității concrete, anume în fața faptului că în stu-

diul conduitei umane, rigiditatea și dogmatismul sunt tot atât de contrare progresului științific cași dogma religioasă ori superstiția și că — foarte probabil — înafară de metoda neurologică actuală și alte metode cunoscute, mai sunt alte multe metode și căi de a ajunge la soluția problemei date".

Psihoptologie generală. Simptomatologie

În cele ce urmează ne propunem să trecem în revistă principalele simptome, pe care le întâlnim în bolile mintale. Ele cuprind întreg domeniul vieții sufletești. Din motive de sistematizare vom încerca să le grupăm în diferitele categorii, întrebuintate în capitolele referitoare la aspectul general al persoanei umane.

I. *Aspectul dinamic.* Turburările legate de acest aspect pot fi împărțite în două categorii, după cum ele privesc mai mult conduita conștientă și rațională sau caracterul ori tendințele instinctive înăscute.

Abulia este termenul general sub care cuprindem toate turburările legate de încetarea reacțiilor voluntare, dependente de caracter. Persoana, care prezintă acest simptom, este incapabilă de orice efort sau acțiune. La început abulia se prezintă ca un sentiment de oboseală și descurajare, se transformă apoi în unul de epuizare și termină printr'o stare de stupoare, în care voința este complet epuizată.

În opoziție cu abulia e *agitația* sau *supraactivitatea generală* — cum o numesc Henderson și Gillespie (40) — în cazul căreia persoana nu are nici un astâmpăr, e în continuă treabă, fără să poată, totuși, ajunge la ispravă, deoarece lucrul e de obiceiul lăsat la mijlocul drumului, pentru a se începe altul, care e, deasemenea, părăsit în favoarea celui de al treilea și așa mai departe.

Deosebită de amândouă turburările de mai sus e *stereotipia*, în care activitatea persoanei tinde să se canalizeze în anumite direcții, cu unele și aceleași mișcări și vorbe, care se repetă la infinit. Memoria lor în loc să obosească, pare să excite. Bolnavii — spun Henderson și Gillespie — au ceva din muumiile egiptene. O formă mai redusă a stereotipiei e *manierismul*, în care repetarea e mai puțin monotonă și mai în acord cu trăsăturile de bază ale persoanei, a cărei pecete manierele o poartă.

Negativismul se aseamănă cu stereotipia. El consistă în a răspunde și face contrarul de ceea ce ți-se spune sau de ceea ce ești întrebat. Persoana, care suferă de negativism, închide gura, când i se cere să o deschidă, stă în picioare, când i se spune să șadă jos, etc. Opusă negativismului e *supunerea automată* sau *sugestibilitatea* extremă, în care persoana face tot ceea ce i se spune. Atunci când e vorba de repetarea unor acte, avem de a face cu echopraxia. Echolalia se referă la repetarea sunetelor.

Mișcările automate sunt o serie de mișcări — cum e, de exemplu, scrisul literelor în cuvânt — pe care persoana le face fără să-și dea seama de ele și de rostul lor. Ele sunt înafară de colaborare, cu restul persoanei, fiind înafară de câmpul ei de atenție. Uneori automatismul e general și cuprinde întreaga personalitate, cum e cazul în somnambulism sau umblatul în somn, etc.

Impulsurile nestăpânite se aseamănă cu mișcările automate. Un pacient, de exemplu, aruncă în foc mânușile unei rude, care-l vizitează; un maniac, în stare de excitație acută, lovește o persoană, care se apropie de el și care lui i se pare că ar avea de gând să-l bată, etc. Spre deosebire de actele automate, care sunt totdeauna inconștiente, impulsurile sunt pe jumătate conștiente.

Turburările de postură sunt o variație a stereotipei. În cazul lor e vorba de o poziție statică, pe care persoana o păstrează timp îndelungat. Un pacient îngrijit de Rosanoff (85), de exemplu, ținea totdeauna capul ridicat cu 5 cm. dela perină, dormind în această poziție. Altul sta într'un picior, un al treilea cu mâinile în sus, etc. *Catalepsia* e un gen al posturii. În cazul ei e vorba de o imobilitate completă.

II. *Aspectul funcțional.* Turburările de gândire, dependente de funcționarea defectuoasă a inteligenței și de stăpânirea ei de către imaginație, sunt, fără îndoială, cele mai frecvente și semnificative simptome. Nota lor comună este, după Bleuler (16, 17), înlocuirea criteriilor logice, care țin seama de realitate, prin criterii psihologice, de natură eminentă afectivă, care consideră numai imaginația și dorințele individului, precum și lipsa de legătură dintre gândire și acțiune, gândirea încetând să se mai transforme în acțiune. Obiectul de gândire e, de obicei, același; bolnavul mintal are obsesia femeii. El, de asemenea, suferă de idei fixe, care au, uneori, un caracter imperativ, cerând bolnavului în mod insistent o acțiune sau alta.

Spre deosebire de *obsesii* și *ideile fixe* avem *ideile autochtone*, care isvoresc din interioritatea bolnavului fără ca el să-și dea seama de origina lor, susținând că i-au venit pe nesimțite, într'un mod mai mult sau mai puțin straniu. *Ideile de suferință* sunt o variație a celor fixe. În cazul lor persoana crede că anumite lucruri, lipsite de orice legătură cu el, au o semnificație deosebită pentru el, fiind făcute anume în acest scop. *Ambivalența* — noțiune introdusă de Bleuler — denotă coexistența în conștiință a două idei complet contradictorii și absurde, care nu pot fi adevărate, dar pe care bolnavul le admite, totuși, ca juste. *Dubla orientare* e un gen al ei. Persoana afectată de ea susține că are în unul și același moment două lucruri cu totul diferite, separate adeseori de sute de kilometri. *Incoerența* și *fuga ideilor* se referă la procesele de gândire, care au unele sau altele din aceste simptome, desfășurându-se într'un mod pe cât de rapid, pe atât de lipsit de orice sistem și legătură logică.

Spre deosebire de turburările de mai sus, care se referă la *forma* gândirii, adică la partea ei strict funcțională, indiferent de conținut, avem turburările de gândire, legate și definite prin conținutul gândirii. -

Delirul, luat în sensul cel mai larg al cuvântului, este — cum spun Henderson și Gillepsie — o credință (a) care nu corespunde faptelor, (b) nu poate fi corectată prin apelul la rațiune și (c) nu e în acord cu educația, instrucția și împrejurările de viață, prin care individul a trecut. El pare să fie simptomul cel mai universal al bolilor mintale și-l găsim cu deosebire la paranoiaci, schizofrenici și psihastenici. *Ideea de grandoare* și *persecuție* sunt temele cele mai favorite ale delirului. Alte teme sunt ideea fixă a unui păcat sau crime, pe care pacientul pretinde că le-a făcut. În grad mai redus aceste idei sunt întâlnite și la persoane extrem de fricoase și bănuitoare, ale căror ambiții și instincte nu au fost satisfăcute, sau care au avut nenorocul unor împrejurări prea vitrege. În general ideile și evenimentele asociate cu delirul au o ordine de asociație bine încheată. Noțiunea de sistematizare a delirului denotă această încheiere, care, bineînțeles, se supune unei logice strict atective, care ține seama numai de dorințele și pornirile persoanei, nu și de exigențele obiective ale realității.

Ipocondria e o variație a delirului. Pacientul e convins că suferă de boli imaginare în opoziție cu cele mai flagrante dovezi ale inexistenței lor. Ipocondria e foarte frecventă la neu-

rastenici, psihatenici, paranoiaci, schizofrenici, putând fi întâlniți destul de des și la histerici.

Sentimentul de *Nirvana* sau ideile nihiliste de non-existență, sunt o altă variație a delirului. În cazul lor persoana are sentimentul că lumea a încetat să existe sau — în orice caz — e cu totul altfel decât a fost. Același sentiment îl are și față de propria sa persoană, care-i apare radical schimbată.

Halucinațiile sunt o categorie aparte de delir sensorial, în care persoana vede și aude — uneori pipăie și miroase — anumite excitații cu totul inexistente, deci fără prezența stimulenților sensoriali adecvați. Ele trebuie deosebite de simplele *iluzii*, care sunt un fel de halucinații parțiale, bazate pe interpretarea greșită a datelor sensoriale. Henderson și Gillespie, pornind de la Freud, explică halucinația ca „o dorință, respinsă de eu și refulată în inconștient, unde a început să lucreze pe cont propriu, reușind în cele din urmă să parvină din nou în conștiință pe singura cale rămasă deschisă, aceea a travestirii. Întrucât însă opoziția eului e foarte puternică, pentruca travestirea să prindă și mai mult, ea nu mai vine ca din interior, ci ca din exterior; în consecință ea e proiectată înafară, cașicând ar depinde de simțurile exterioare, care o aduc în câmpul conștiinței”. Există halucinații vizuale, auditive, olfactive, tactile, gustative, etc., precum și halucinații psihomotorii, în care avem impresia că ne mișcăm, deși altfel stăm pe loc. Halucinațiile hipnagogice sunt acelea care intervin între somn și trezire. Există, bineînțeles, și halucinații cu cauze fizice sau chimice, cum sunt acelea provocate de cocaină, morfină, etc.

Turburările de *memorie* pot fi împărțite în *amnezii*, *paramnezii* și *hipermnezii*. Amnezia e una cu uitarea. Ea poate fi parțială, referitoare numai la unele evenimente și situații, sau totală, cuprinzând întreg domeniul amintirilor. Atunci când uitarea se aplică la amintirile recente, avem amnezia anterogradă, iar când se aplică evenimentelor vechi, îndepărtate, amnezia posterogradă. *Paramnezia* se referă la reproducerea amintirilor în mod schimbat. Uneori mai e numită și fabulare sau confabulare. Ea trebuie deosebită de *mitomanie*, în cazul căreia persoana își dă seama de mistificare. *Hipermnesia* se referă la reproducerea exactă, cu toate detaliile, a unor situații sau evenimente, pe care, altfel, în mod normal, nu le putem fixa și reține în mod exact. O varietate a paramneziei avem atunci când în fața unor anumite lucruri, pe care nu le-am mai văzut nicicând

înainte, avem totuși sentimentul că le-am mai văzut. Ea e cunoscută sub expresia franceză de fenomen *déjà vu*.

Turburările *atenției* se reduc deobicei la distrare sau lipsă de atenție mai mult sau mai puțin totală. Cazurile de atenție hiperdesvoltată sunt mai rare. Turburările de *observație* se leagă de *orientarea* în spațiu, pe care unii bolnavi o pierd.

III. *Aspectul emotiv și formal de temperament*. Agitația sau supraactivitatea sunt deobicei însoțite și de o iuțea exagerată a acțiunii, așa precum hipoactivitatea merge mână în mână cu încetinea mișcării. *Iritabilitatea* și *emotivitatea* exagerată și bolnăvicioasă sunt rezultatul unei hiper-desvoltări a acestor trăsături, precum *apatia* și *indolența* sunt urmările lipsei lor de dezvoltare. *Instabilitatea emotivă* e legată de lipsa de organizare și control a pornirilor și emoțiilor; ea apare atunci când caracterul, socotit ca organizare a elementelor dinamice, intră în descompunere. *Stările anxioase* și de *frică morbidă* se leagă de o hiperdesvoltare a instinctului fugei, de care frica e asociată, așa precum megalomania e asociată cu dezvoltarea exagerată a eului, pugnacitatea cu aceea a instinctului combativ, de mânie, iar sensualitatea și setea de voluptate cu dezvoltarea exagerată a instinctului sexual. Dezvoltarea sau lipsa de dezvoltare a acestor elemente dinamice native duce — cum vom vedea — la diferite trăsături psihopate, de care ne vom ocupa în legătură cu stările și persoanele psihopate.

IV. *Aspectul integral de fire și persoană*. În legătură cu firea avem stările de *euforie* și *depresiune*. În primul caz avem o dominare bolnăvicioasă a sentimentului de plăcere, bucurie și fericire; în cel de al doilea o stăpânire a sentimentelor opuse de neplăcere, durere, tristeță și nefericire. La fel avem firile foarte introvertite și firile foarte extrovertite, care reprezintă pierderea balanței dintre cei doi poli opuși ai acestei trăsături de fire. De caracterul lor ne-am ocupat mai pe larg în legătură cu tipologia lui Jung, care se bazează pe această dimensiune suflătoare, descoperită de el.

În legătură cu sentimentul eului, care stă la baza persoanei, dându-i conștiința unității și indentității cu sine însăși, avem stările de *depersonalizare*, în care acest sentiment al eului e pierdut, stările de *alienare*, când bolnavul se plânge că nu mai e el, ci altul, și apoi de dublă, triplă și multiplă personalitate, când bolnavul se simte cașicând ar fi două sau mai multe persoane. Tot aci trebuie grupate și *transformările de persoană*,

când bolnavul crede că e Napoleon, Isus sau altă mare personalitate, ori un criminal de rând, etc.

Tot în legătură cu sentimentul eului și conștiința de sine, avem stările de pierdere de conștiință, urmate de delir, depersonalizare, somnambulism, stupoare deplină, etc. *Stupoarea* se caracterizează prin reducerea activității la minimum necesar conservării biologice. Uneori afectează chiar și procesele de nutriție și evacuare. Ea e determinată atât de cauze organice și toxice, cât și de cauze psihice. O varietate a ei e *letargia*, legată cu deosebire de encefalita epidemică. În cazul ei persoana poate răspunde la anumite întrebări. Treapta ultimă a stupoarei e coma, în care conștiința e complet pierdută, lipsind oricăre fel de activitate voluntară și conștientă. Tot în legătură cu aspectul integral putem aminti și turburările de somn, care pot fi grupate în insomnii, hipersomnii și hiposomnii.

În cele ce urmează dăm o scurtă caracterizare a genezei simptomelor, așa cum ea e făcută de Henderson și Gillespie (40, pp. 119—122) — după care ne-am condus cu deosebire în descrierea simptomelor de mai sus. Ea rezumă, pe de o parte, punctul de vedere clasic, reprezentat de școala lui Kraepelin și urmașii săi și psihopatologia franceză, iar pe de altă parte punctul de vedere psihanalitic, formulat de Freud. Sinteza între aceste două poziții e încercată cu ajutorul punctului de vedere psihobiologic, reprezentat de Meyer, care pune accentul pe *ideea de adaptare a persoanei la mediul și lumea în care trăește*. Persoanele, a căror adaptare a reușit, sunt caracterizate prin principiul (Freud) sau sentimentul (Janet) realității; acelea a căror adaptare nu a reușit, prin principiul sau sentimentul irealității, adică prin predominarea *reacțiilor substitutive* (Meyer), care înlocuiesc lumea reală prin una imaginară (autistă, Bleuler), față de care adaptarea e mai ușoară.

„În cazurile normale — spune Henderson și Gillespie (40) — între factorii inconștienți și reacțiunile conștiente, există o cooperare armonică. În unele cazuri însă această colaborare lipsește; factorii inconștienți ajung în conflict cu cei conștienți, fie în mod direct, explicit, fie în mod indirect, simbolic, iar în alte cazuri cearta e atât de mare încât în cele din urmă ea distruge întreaga suprastructură conștientă a persoanei. Atât într'un caz, cât și în celalalt, simptomele turburării mintale devin aparente și ies la iveală. Evident pentruca acest lucru să fie cu puțință, e absolut necesar să admitem că factorii inconștienți au o activitate a lor, proprie și aparte, independentă de cea conștientă; zicem, astfel, că ei se *disociază* de restul vieții mintale, iar conștiința suferă o „îngustare“, în așa fel încât ei rămân

în afară de activitatea ei. Această lipsă de legătură și colaborare între conștient și inconștient poate da naștere fie la simpla imposibilitate de recunoaștere a activității inconștiente de către cea conștientă, fie la un refuz al eului de a recunoaște activitatea inconștientă (represiune, refulare).

Primul caz (când eul pur și simplu *nu poate* recunoaște activitatea inconștientă, oricât ar vrea el) e atât de frecvent încât e aproape comun. Un pacient poate avea, de exemplu, o serie de turburări emoțive foarte serioase din cauza unei anomalii viscerale, de care el nu-și dă seama. Această turburare atrage atenția, iar întrucât pacientul nu poate identifica pricina reală a suferinței și emoției sale, el ajunge în cele din urmă la concluzia că necazul, adecă boala, constă în însăși emoția sa. Cu timpul legătura dintre ideea de boală și emoție devine atât de strânsă, încât pacientul dezvoltă o stare anxioasă, de continuă teamă, în legătură cu această emoție.

În al doilea caz, când disocierea depinde de refulare (care rezultă din refuzul eului de a recunoaște factorul inconștient), factorul inconștient refuțat ajunge să coacă, dezvoltând cu timpul o energie afectivă cu totul specială, legată de el. El devine ceea ce numim un „complex”. Formația acestui simptom e un semn că *eul nu a reușit* să oprească deplin elementul inconștient. Manifestarea și exprimarea acestui element refuțat în mod nereușit va fi cu atât mai directă, cu cât nereușita eului e mai mare. Simptomul poate îmbrăca diferite forme. El poate, de exemplu, lua forma fizică, corporală; așa sunt diferitele tremurături sau paralizii în câmpul motoric sau nenumeratele anestezii, ambioplii sau alte turburări, în câmpul sensorial. Faptul că manifestarea simptomului — care e un act de răsunare al „complexului”, a cărui refulare nu a reușit — îmbracă o formă sau alta, e în orice caz o chestiune de minoră importanță. În alte cazuri simptomul ia o formă sufletească: o emoție de frică sau o idee fixă, care sunt — atât una, cât și alta — cu totul neinteligibile pentru eu și conștiință. Simptomul psihic cel mai comun e fără îndoială „frica”, manifestată printr-o stare anxioasă specială. Orice conflict, fie că e legat de instinctul de conservare, fie de cel sexual, poate duce la starea de teamă, anxietate. Starea anxioasă, de teamă, tinde de obicei să se asocieze cu o anumită idee sau situație, de care ea se fixează, stările emoțive neputând exista în mod independent, prin ele înșile. Ideea, de care teama s'a fixat, poate să fie — pe plan conștient — cu totul îndepărtată de factorul inconștient, care e cauza ei originală și a simptomului, care a determinat-o. În acest caz avem de a face cu procesul de „transfer al afectului”. Oricare ar fi ideea, de care emoția de teamă s'a fixat, conștientul va căuta să se scape de această idee — și de teama ce el o atribuie ei — prin o serie de acte mai mult sau mai puțin copilărești, care sunt tot atâtea reminiscențe ale diferitelor acte de magie, caracteristice copilăriei..

O altă cale, pe care eul o apucă în încercarea sa de a rezolva complexul (idee plus emoție) a cărui înlăturare nu a reușit, e aceea a *proiecției*. În acest caz complexul e admis să apară în conștiință însă nu în mod direct, din interior, ci indirect, din exterior, cașicând el ar fi cauzat de lumea din afară. În acest caz persoana face un proces de delir (de ex., crede că de vină pentru suferința sa — provocată de fapt de complexul nerezolvat — sunt oamenii, care-l privesc când trece pe stradă) sau halucinație (de ex., o voce interioară, care-l acuză de fapte nepermise). Calea

proiecției, în comparație cu aceea de mai sus, denotă un grad de îmbolnăvire mult mai gravă; ea cuprinde deja o deformare a realității..

Uneori fanteziile, legate de complex, pot totuși, să apară și ca părți ale lumii dinafară, în care ele au fost proiectate. Aceasta pe două căi. În cazul uneia din ele e vorba de un complex în care ideea de culpabilitate nu intră și, deci, eul îl poate admite, nu se opune. Așa, de exemplu, e cazul cu ideea de grandoare, în care individul, prea plin de amor propriu, se refugiază atunci când împrejurările vieții nu-l satisfac, obținând prea puțin succes. În al doilea caz conștiința e atât de dezintegrată de complexul neurotic încât nu se mai poate opune. Astfel complexul apare, oricât de neplăcută ar fi prezența sa. Aceasta se întâmplă numai în cazul îmbolnăvirilor mintale foarte serioase, ca demența precoce sau demența epileptică.

Satisfacerea dorințelor refulate pe cale conștiință, fără ca eul conștient să fie deplin desintegrat, e deobicei însoțită de stări de excitație și înălțare, cu caracter eminentamente euforic. În multe cazuri însă în care aceste stări apar, individul pare, totuși, să fie foarte puțin conștient de împlinirea dorinței oprite. E, deasemenea, foarte probabil că stările acestea euforice colorează conștiința și atunci când satisfacerea dorinței refulate rămâne încă inconștientă, dar activă (disociată).

Stările de depresiune, opuse stărilor de excitație, iau naștere — cași opusele lor — în diferite feluri. Ele, deobicei, sunt urmarea imediată a unei dorințe nesatisfăcute, oprimate, frustrate. Spre deosebire de stările anxioase, de teamă, care apar deobicei atunci când dorințele frustrate nu renunță la împlinirea scopului, ele apar atunci când aceste dorințe renunță la împlinirea acestui scop. Apariția lor, evident, e un fenomen normal, cu totul natural. Ele iau însă forme patologice, intense și durabile, atunci (a) când frustrarea are loc în cazul unor dorințe conștiente, la care eul ține foarte mult. Adâncimea depresiunii e în raport direct cu gradul de supraviețuire a dorințelor, la care s'a renunțat. Această supraprețuire și evaluare a dorinței și scopului urmărit este comună în deosebi în cazul „neuroticilor”, în special atunci când e vorba de neurotici cu un sentiment și ideal al eului exagerat de dezvoltat. De aci setea de putere a neuroticilor (protestul masculin al lui Adler). Depresiunea devine, deasemenea, patologică atunci (b) când frustrarea e în legătură cu un obiect din inconștient. În acest caz ea ajunge să fie patologică, deoarece eul și conștiința nu pot găsi leacul răului. Depresiunea mai poate fi și rezultatul unui sentiment de culpabilitate sau remușcare, care, la fel, poate fi determinat de vreun scop inconștient, insuficient refutat. Raționalizarea conștientă a sentimentului de culpabilitate poate duce la idei de autoacuzare, care pot lua un caracter halucinatoriu de o excepțională intensitate. Ideea de vină e foarte frecventă, cu deosebire în legătură cu pornirile sexuale. Aceasta din cauza restricțiilor și prohibițiilor sociale atât de categorice și numeroase.

Toate aceste metode și căi de formare a simptomelor, descrise aci, nu sunt decât răspunsuri la condițiile de viață ale mediului în care trăim și pot opri evoluția acestei adaptări, precum pot și să nu o oprească. La unii indivizi, de exemplu, evoluția și fixarea energiei libidinale poate să se oprească la unul din stadiile premergătoare stadiului final (de exemplu la cele de autoerotism sau omosexual). Această oprire în dezvoltare face,

bineînțeles, imposibilă adaptarea la realitatea adultă, care este cea eterosexuală. În consecință individul va intra în conflict cu prohibițiile sociale, care admit și legitimează numai dragostea sexului opus. Dacă individul în chestiune acceptă situația sa de omosexual, ca stare de fapt, fără să se sesizeze prea mult de interdicția socială și deci fără să desvolte sentimentul de culpabilitate față de eul său conștient, care, de obicei, își însușește normele sociale, atunci el va fi ferit de orice turburări mintale. Dacă, dimpotrivă, el nu poate face acest lucru, iar refularea omosexualității sale nu va reuși, atunci el va desvolta fie o stare anxioasă, fie una de depresiune, iar satisfacerea dorinței omosexuale, insuficient refulată, se va produce sub formă de simptom.

Insuccesul adaptării, la orice treaptă de evoluție s'ar produce el, dă naștere totdeauna la un sentiment de nesatisfacție. Pentru a se răsbuna, individul va recurge în fantezia sa fie la reîntoarcerea la o stare precedentă de dezvoltare (de ex., starea infantilă de neajustare) și va obține, astfel, o satisfacție imaginară, susceptibilă de a fi mai mult sau mai puțin dramatizată, stând, de exemplu, în pat, vorbind cași copiii, mâncând ca ei, etc. Noțiunea de „regresiune”, aplicată acestei stări, nu e întru totul adecvată, deoarece nu avem de a face cu o adevărată recapitulare, această stare nefiind nicicând identică cu cea adevărată, din trecutul individului.

Toate aceste reacțiuni pot fi descrise ca *substituirii ale adaptării sănătoase*. Tendința lor generală e să ducă pe pacient departe de realitate. Unele sunt mai periculoase, altele nu. În orice caz cu cât îndepărtarea de realitate e mai mare, cu atât boala e mai serioasă, iar vindecarea mai grea.

Psihopatologie specială

Clasificarea bolilor mintale — cu care psihopatologia specială se ocupă — este încă o operație enorm de anevoioasă. Aceasta din două motive: unul legat de alegerea criteriului, iar celalalt de cunoașterea imperfectă a simptomelor și cauzelor, care determină boala.

Unii psihiatrii înclină spre criteriul etiologic, grupând bolile mintale după cauzele care le produc; alții — cei mai mulți — preferă criteriul simptomatologic, care are în vedere gruparea și configurația simptomelor, iar câțiva înclină spre o combinație a ambelor criterii. Clasificarea lui Kraepelin, de exemplu, reprezintă o atare combinație, cu accentul pe simptomatologie. Un acord unanim asupra criteriilor până în prezent nu există, deși precăderea, în general, e dată celui simptomatologic, însușit de majoritatea psihiatrilor.

Din păcate însă acordul asupra criteriului e departe de a rezolva problema. Mai e nevoie și de un acord asupra cauzelor

și simptomelor. Iar de acest acord psihopatologia contemporană e încă departe. Cunoașterea cauzelor și simptomelor, și în deosebi cunoașterea felului cum ele se grupează în configurații mai mult sau mai puțin unitare, de care să putem lega o unitate nosologică, bine definită, e încă mai mult un ideal decât o realitate. Nu e, deaceea, nici o mirare că 20 de psihiatri, care examinează unul și același bolnav, vor pune, cum susține Kempf, 20 de diagnoze, mai mult sau mai puțin diferite.

Pentru a remedia acest rău Asociația Psihiatrilor Americani și-a însușit o clasificare comună, obligatorie în toate spitalele publice. Măsurile asemănătoare au fost luate și în Anglia, Franța și Germania, fără ca situația să se îmbunătățească simțitor. Tiparele de clasificare au devenit aceleași, dar medicii au continuat să le întrebuințeze în felul lor, adică în conformitate cu concepția, pe care ei o aveau despre boală. Unii treceau aproape toate cazurile de psihoză maniaco-depresivă la alte categorii de boale și invers. În acest mod studiul statistic — de exemplu — al frecvenței diferitelor boli în diferitele părți ale țării a devenit aproape cu neputință, deoarece variațiile dintre spitale nu oglindeau atât specificul regiunii, cât mai mult mentalitatea și concepția diferiților psihiatri.

Și medicii nu trebuie acuzați prea mult. Clasificarea exactă a bolilor mintale e cu neputință nu numai din cauza că simptomatologia acestor boli trebuie încă să facă serioase progrese, ci și din motivul că simptomele se individualizează dela caz la caz, îmbrăcând alte și alte forme. Într'adevăr afirmația că nu există boli, ci numai bolnavi, în domeniul psihatriei se potrivește mai mult decât oriunde. Deaceea e foarte probabil că diagnoza și clasificarea bolilor mintale va rămâne încă multă vreme o problemă de tact și artă, nu numai de știință.

„Materialul, cu care clinicianul psihiatru are azi de a face poate fi grupat — după părerea distinsului psihiatru dela Harvard, Mcfie Campbell (11) — în următoarele categorii:

1. Turburările mintale deschise și evidente, recunoscute ca atare, în cazul cărora medicul poate fi la nevoie întărit prin actul juridic de internare. Această categorie cuprinde pe toți acei pacienți, pe care-i cuprindem sub numele de *bolnavi*; turburările sunt cunoscute sub numele de *psihoză* de diferite feluri.

Treptele începătoare și gradele mai reduse de psihoză sunt cunoscute în vorbirea de toate zilele sub expresiile camuflate de nervozitate, neurastenie, epuizare, crize de nervi, etc.

2. O serie de turburări mintale, produse de turburarea echilibrului

intern personal, în care conștiința relațiilor sociale și a lumii externe nu este adânc turburată — ca mai sus — și în care bolnavul își dă seama de simptomele sale și de nevoia de ajutor. Cazurile cele mai frecvente sunt acelea de frică morbidă, scrupule, compulsioni, episoade isterice și simptome isterice. Ele sunt cunoscute sub termenul general de psihonevroze sau nevroze pur și simplu.

3. Un număr de indivizi, care fără a-și da seama și a recunoaște vreun simptom de nebunie lămurită, ca acelea cunoscute în clinici și de care medicii vorbesc, simt, totuși, că felul lor de-a face față condițiilor de viață, în care ei trăesc, lasă de dorit. În consecință ei doresc un sfat oarecare din partea unui cunoscător. Deaceea se adresează medicului. În alte cazuri ei vin trimiși sau aduși de prieteni. În această grupă cuprindem toți indivizii cu sentimente de inferioritate, sentimente de discriminare (socot că lumea-i studiază), complexe de gelozie, porniri de suspicionare, entuziasm lipsit de balanță pentru indivizi, cazuri și petreceri, cu fixări emotive de un fel sau altul, indivizi agresivi din cale afară, indivizi retrași, indivizi asociali, oameni înrăiți la inimă sau persoane revoluționare, care se amestecă în toate grevele și mișcărilor".

La acestei trei grupe Campbell mai adaugă altei trei, una referitoare la delincvenți — de care ne vom ocupa aparte — alta, specială pentru copii, și a treia în care cuprinde indivizii cu boli organice, la care însă medicina internă nu a găsit cauza¹⁾.

La categoria întâia a *psihozelor* intră — judecând după

¹⁾ Clasificarea de mai sus, bineînțeles, se referă numai la bolile *mentale*, cu cauze psihice, nu și la cele *nervoase*, cu cauze interne, de natură organică — cum sunt epilepsia, pelagra, etc. — sau cu cauze externe, de natură toxică, lezională sau infecțioasă, ca paralizia generală de origine sifilitică, alcoolismul, encefalita, arteroscleroza, etc. Toate aceste boli — care reprezintă cel de al doilea mare capitol al psihiatriei — pe noi nu ne interesează. Ele nu au nici o legătură cu punctul nostru de vedere, care e psihologia persoanei, neajutând cu nimic înțelegerea ei. Într'adevăr ele sunt (a) fie apariții subite, ca bolile cu cauză externă, care nu au nici o legătură cu temperamentul, caracterul, firea și aptitudinile persoanei de dinaintea boalei, (b) fie apariții lente, legate de acea parte din constituția organică, care nu e corelată cu constituția psihică. În acest mod ele se deosebesc radical de bolile mentale, legate de constituția psihică ori biotipologică a persoanei sau de mediul psihologic și social, în care ea trăiește și care se leagă în mod continuu cu fenomenele psihice normale, nefiind decât o deviere a lor, mai mult sau mai puțin accentuată. În consecință cunoașterea și înțelegerea acestor boli mentale ne deschide largi perspective de înțelegere a persoanei umane, care constituie problema ce ne interesează. Cât de importante sunt aceste perspective de înțelegere, ne putem da seama judecând după opera lui Freud, Janet, Adler, etc., care a însemnat una dintre contribuțiile cele mai capitale în psihologia persoanei umane sănătoase.

majoritatea covârșitoare a psihiatrilor — *schizofrenia* și nebunia circulară sau psihoza *maniaco-depresivă*. Ele reprezintă cele două mari tipuri de psihoze constituționale, unanim recunoscute de psihiatria contemporană, indiferent de deosebirile de descriere și mai ales de interpretare, pe care le întâlnim dela un psihiatru la altul. Inrudită cu grupa bolilor schizofrenice e *paranoia*, pe care unii o cuprind chiar în această grupă. Un caz asemănător avem și în grupa a doua a psihozei maniaco-depresive, în care unii cuprind și melancolia involutivă, pe care, altfel, alții o tratează separat.

Categoria a doua, a psihonevrozelor, e împărțită, după unii, ca Janet, în isterie și psihastenie. Alții adaugă și neurastenیا, pe care — spre deosebire de Janet — o socot independentă de psihastenie. Freud distinge trei grupe de psihonevroze; nevroze compulsive, anxioase și isterice, iar Adler o singură categorie, pe care o leagă de sentimentul inferiorității, care — după el — e cheia universală de explicare a oricărei stări nervoase.

La grupa a treia, a psihopațiilor, Kahn (48) cuprinde un mare număr de persoane psihopate din punctul de vedere al impulsurilor, al temperamentului, al caracterului, al firei și persoanei ca atare.

Intre aceste trei categorii de boli mintale, separate după intensitatea și durata simptomelor, care le caracterizează, există o trecere continuă, în așa fel încât aceste trei categorii pot fi socotite și ca trei faze evolutive, care continuă pe a patra, faza normală. Teza e susținută cu deosebire de Kretschmer, care a adus dovezile cele mai lămurite în favoarea acestei idei de continuitate. În același sens au militat și Janet și Freud, precum și Jung, Adler, Morton Prince, Meyer și alți psihiatrii. Alții, în schimb, susțin că aceste trei faze și nebunia în general, au o autonomie a lor, în așa fel încât simptomele, prezentate de turburările mintale, nu sunt numai o simplă deviere a activității normale, ci și un fel de apariții noi, deosebite de cele normale. Teza e susținută de o serie de psihiatrii, cu formație eminentemente medicală, care văd problema bolilor mintale numai prin prisma medicinei generale și a ideii de boală, socotind că boala e o realitate aparte, deosebită aproape radical de starea de sănătate, cu care are foarte multe asemănări, dar, totuși, nu se identifică.

S c h i z o f r e n i a

Schizofrenia cuprinde prima — și poate cea mai importantă — categorie de psihoze constituționale, cunoscută multă vreme — după unii psihiatrii și azi — sub termenul de demență precoce (dementia praecox), adică înnebunire înainte de vreme.

I. Teorii. Noțiunea de demență precoce se leagă de numele lui Kraepelin, care a unit sub acest nume hebefrenia lui Kahlbaum, demența paranoiacă și catatonia, considerate înainte de el drept boli independente și diferite unele de altele. La acestea a mai adăugat demența precoce simplă propriu zisă, izolată și definită de el și care — după părerea sa — nu e decât faza cu care celelalte de obicei încep. Caracteristica fundamentală a pacienților suferinzi de demență precoce, fie demență simplă, fie hebefrenie, catatonie sau demență paranoiacă, este procesul de descompunere, scindare, care termină cu o stare de completă idiotie. Boala începe la vârsta de 15—25 ani, iar cursul ei este mai mult sau mai puțin fatal, ducând, în ciuda tuturor efortărilor medicale, la o stare de înnebunire înainte de vreme. Cauza acestei boli Kraepelin o punea în seama constituției, cu mici concesiuni făcute și influenței mediului.

Cercetările psihiatrice, care au urmat după Kraepelin, au arătat totuși că cele două caractere, distinse și accentuate de el, precocitatea și cursul fatal, nu sunt atât de fixe și rigide, cât inclina el să creadă. Mai mult decât un sfert din cazurile de demență apar după adolescență și anume la orice vârstă, iar unele dintre ele nu sunt tocmai atât de incurabile, pe cât Kraepelin credea. Pornind dela aceste considerații Bleuler introduce noțiunea de „schizofrenie”, sub care cuprinde cele patru boli, grupate mai înainte de Kraepelin, plus toate celelalte, care nu aparțin psihozei maniaco-depresive sau psihozelor organice. Nota lor comună nu trebuie văzută atât în apariția lor timpurie și în cursul fatal, pe care ele îl apucă, cât în procesul de scindare, descompunere și desmembrare, care caracterizează procesul de deteriorare și demență. Vieța interioară, a gândurilor, se separă de vieța exterioară a faptelor și exigențelor logice și sociale, și urmează un curs aparte. În același timp ea ia o dezvoltare mai mare, înlocuind în cele din urmă, în mod aproape complet, vieța exterioară, de adaptare la lumea în care trăim. Exigențele psihologice, interioare, reprezentate prin diferitele dorințe, sunt singurele norme, pe care gândirea individuală le

are în vedere; conformarea acestei gândiri și la normele logice și sociale devine fără importanță. Gândirea schizofrenică e, astfel, o gândire eminentemente *autistă*, spre deosebire de gândirea omului normal, sănătos, care e o gândire *realistă*.

Intrucât această noțiune de gândire autistă joacă un rol nespus de mare în înțelegerea și definirea schizofreniei, câteva cuvinte asupra ei sunt absolut necesare.

„Ori de câte ori fantezia noastră — spune Bleuler (16) — primește frâu liber, așa cum e cazul în mitologie, visuri sau stări patologice, gândurile noastre sunt prea puțin dispuse să mai țină seama de realitate. În consecință ele ajung sub stăpânirea instinctelor și a afectelor, singurele care le dirijează. Ajungem astfel la „gândirea dereistă”, dominată de „logica sentimentelor” (Stransky), care ignorează orișice contradicții cu realitatea. Astfel copilul — uneori și adultul — se vede în reveriile sale un erou, inventator sau ceva asemănător de mare. Același lucru apare și în visurile de peste noapte, când ajungem la îndeplinirea celor mai fantastice dorințe în modul cel mai aventuros cu putință. Același lucru, deasemenea, în delirul unui muncitor suferind de schizofrenie, care se simte — și se comportă — ca logodnicul unei prințese. La fel cu paranoidul, care vede în stele sau într'un fir de păr pe farfurie o probă a relațiilor sale cu o zână. Realitatea care nu se potrivește cu conținutul acestei gândiri și — eventual — o contrazice, nu este numai ignorată, ci descompusă și anihilată, așa încât în această privință cel puțin ea nu mai există și, în consecință, individul autist nu se mai simte obligat să țină seama de normele ei. În acest mod un lucrător cu ziua, care se crede logodit cu o prințesă, nu mai e — în ochii săi — un simplu lucrător, ci un mare lord sau altă puternică și faimoasă personalitate.

În formele mai atenuate de gândire dereistă, autistă, așa cum sunt reveriile de peste zi, ignorarea și desconsiderarea realității externe e numai parțială, având astfel, foarte puține puncte absurde. În visurile de peste noapte însă, în delirul schizofrenic și intrucâtva și în mitologie, ignorarea și desconsiderarea realității externe e mult mai mare, dacă nu aproape deplină, în așa fel încât Dumnezeu, de exemplu, poate fi născut din el însuși. Uneori, în aceste cazuri, autismul și deraierea merge așa de departe, încât poate contrazice și cele mai elementare adevăruri: Diana din Ephes nu e una și aceeași cu Diana din Atena, iar Apollo e descompus în mai multe personaje; în unele e rănit, în altele omoară, altădată e artist, apoi cultivator de pământ; ba, dacă e vorba numai de logica autistă, el poate fi chiar și femeie, deși altfel, evident, el e bărbat. Într'adevăr schizofrenicul internat cere uneori despăgubiri în aur, care întrec cu milioane de ori întreg sistemul solar. În alte cazuri anumite simboale sunt luate drept realitate, iar concepte diferite sunt contopite într'unul singur. Persoanele, ce ne apar în somn, deasemenea, seamănă cu mai multe cunoștințe deodată.

Gândirea autistă, deraiată, nu satisface însă numai dorințele noastre, ci și frica și temerile noastre. Ea face dintr'un copil, care se joacă, un general, iar dintr'o fetiță cu păpușe o fericită mamă. În religie ea satisface setea noastră după o viață eternă, precum și aceea după fericire și

justiție deplină. În povești și poezii ea duce la îndeplinirea tuturor dorințelor ascunse. În visuri ne desvăluie toate gândurile și dorințele secrete. Iar pentru bolnavul mintal duce la crearea unei lumi mai reale decât lumea concretă. Ea îl face, astfel, fericit cu lumea sa de iluzii, în care se vede împărat sau rege, absolvindu-l astfel de toate insuccesele care i-au amărit viața și care, binănteles, sunt atribuite numai persecuțiilor din afară și nicidecum propriei incapacități.

Comparată la gândirea realistă, cu caracter eminentemente logic și social, gândirea autistă, deraiată, e, desigur, plină de non-sens și lipsită de valoare; socotită însă ca o expresie a dorințelor nesatisfăcute ale persoanei, ca o cale de consolare și ca un substitut pentru alte lucruri, la care persoana nu a putut ajunge, gândirea autistă are, totuși, o valoare a ei aparte, care-i dă un anumit caracter de realitate, de „realitate psihologică” mai presus de toate.

În afară de nevoile efective, gândirea autistă mai poate satisface și nevoile intelectuale. Cunoștințele noastre însă asupra acestor nevoi sunt încă foarte reduse. Așa, de exemplu, în mitologie soarele, care călătorește pe cer, are picioare sau merge într-o trăsură. Într'un anumit caz, însă, aceste nevoi intelectuale sunt, în cele din urmă, tot trebuințe afective. În orice caz afectivitatea joacă un foarte mare rol în gândirea referitoare la felul cum noi ne explicăm originea lumii și structura Universului.

În natura ei ultimă gândirea autistă pare să fie cu totul deosebită de gândirea logică, realistă, cu care nu pare să aibe nici o legătură. În realitate însă între aceste două forme de gândire există o trecere continuă, care merge dela mica deraiere implicată în orice tragere de concluzii pe bază de simplă analogie la fantezia cea mai deșănțată cu putință.

În orice caz — și e bine să fie spus și acest lucru — în anumite limite gândirea autistă e poate chiar necesară, fiind un fel de condiție prealabilă a inteligenței, care caută să descopere noi drumuri. Efortul, pe care cu toții îl facem în felul cum ne închipuim aceste drumuri, fie sub formă de reverie, fie altfel, pare să fie un exercițiu indispensabil oricărei inteligențe.

În concluzie, deci, conținutul și scopul gândirii autiste sunt totdeauna expresia celor mai adânci dorințe ale naturii noastre intime. De aci și explicarea faptului pentru care uneori avantajele gândirii autiste sunt mai prețuite decât acelea ale gândirii realiste, pe care ea o înlocuiește“.

Gândirea autistă, schizofrenică, duce, astfel, la o „închidere — a persoanei — în ea însăși”, al cărei rezultat imediat este că lumea interioară devine mai importantă decât cea exterioară, pe care ea o înlocuiește. E, așa zicând, o *simplificare a planului de viață*, de așa natură încât schizofrenicul nu se mai adaptează și la lumea exterioară și la cea interioară — operație pe cât de complicată, pe atât de anevoioasă —, ci la una singură, anume la cea interioară, care cu timpul înlocuiește și pe cea exterioară, ținându-i locul. Meritul de a fi accentuat acest proces de „închidere în sine” revine cu deosebire lui Jung, care încearcă să ducă mai departe gândirea lui Bleuler, văzând în schi-

zofrenie o dezvoltare anormală a introversiunii, de așa natură încât energia vitală (Libido) se îndreaptă numai spre lumea interioară, cea exterioară pierzând orișice valoare. Aceeași idee a închiderii în sine e reluată și de Kretschmer, care — cum am văzut — încearcă să lege schizofrenia — socotită ca psihoză constituțională — de constituția corporală longilină sau astenică, cu care ea ar fi corelată.

Cauzele schizofreniei trebuiesc căutate — după Kraepelin — în constituția ereditară și într'un proces organic de autointoxicare, rezultat dintr'o serie de turburări metabolice, determinate de secreția glandelor sexuale. De aci și explicarea faptului că apariția demenței precoce coincide — la femei — cu menstruația sau prima sarcină. Teza sa s'a bucurat și se bucură încă de o foarte mare popularitate. Importanța secreției glandelor sexuale a fost susținută de Mott (75) în Anglia, Gibbs (32) și Lewis (60) în America și criticată, în ultima vreme, de Henderson și Gillespie (40), care arată că diversele cazuri invocate în favoarea ei, sunt susceptibile de o interpretare cu totul diferită. Kretschmer (54, 55) accentuează ipoteza ereditară, încercând a o lămuri prin contribuțiile sale biotipologice, conform cărora schizofrenicii provin din indivizi astenici sau displastici. Pe lângă rolul glandelor sexuale el mai susține și pe acela al celorlalte glande, recunoscând însă că lucruri mai precise în această privință nu știm. Argumente în favoarea factorului ereditar aduce Ruedin (87) și școala sa, iar în America A. Myerson (77) și în ultima vreme Kallmann (48), de ale cărui monumentale cercetări am mai vorbit.

În opoziție cu teza ereditară de mai sus e teza sociologică, după care schizofrenia e determinată în primul rând de mediu, anume de dificultățile mediului social. Ea e foarte mult influențată de teza lui Hoch și A. Meyer (70), care au relevat pentru prima dată influența adaptării defectuoase la mediu, fără să nege însă importanța factorului ereditar și constituțional. Întrucât punctul de vedere, formulat de Meyer, stăpânește aproape întreaga gândire psihiatrică americană, având răsunet puternic și în restul celorlalte țări — Anglia cu deosebire — câteva cuvinte asupra tezei sale sunt necesare.

„Meyer — spun distinșii săi elevi din Anglia, Henderso și Gillespie (40, p. 195) — nu desconsideră sub nici un motiv importanța factorului organic și ereditar, dar încearcă să-l cuprindă într'o sinteză psihologică mai generală, în care include tot ceea ce e de valoare psihopatologică.

În esență punctul său de vedere e că schizofrenia este rezultatul unei adaptări defectuoase progresive a individului la mediu. Schizofrenia nu e propriu zis o boală, ci o mulțime de tipuri de reacțiune, cu anumite note comune. Boala mintală nu trebuie considerată în termeni de categorii bine distincte, ci în termeni de tipuri de reacțiune. Individul poate să se îmbolnăvească pe diferite căi — prin ereditate sau defecte fizice, turburări endocrine sau altfel de turburări, deficiență mintală și alte multe cauze — dar nici una din aceste cauze, luată singură, nu e de ajuns pentru a duce la schizofrenie. La ea ajungem numai atunci când persoana, handicapată sau nu dela naștere, trebuie să facă față greutăților concrete ale vieții de toate zilele prin o serie de reacțiuni greșite, false, care, acumulate, duc la una sau alta din numeroasele condiții, care au fost cuprinse sub numele de „dementia praecox” sau „schizofrenie”.

„Atitudinea sănătoasă față de problemele și greutățile vieții este — spun Henderson și Gillespie în continuare — directă, agresivă, naturală și desemnată să înlăture greutățile imediate, odată și pentru totdeauna. Rezultatul ei e că individul e mulțumit și poate trece cu încredere la o nouă problemă. Individul bolnăvicios, dimpotrivă, are teamă să facă față greutăților în mod direct și le ocolește, temporizează, sperând că ceva se întâmplă și lucrurile se vor aranja cumva, într'un fel sau altul — cum, nici el nu știe bine — fără de concursul său. În alte ocazii el evită să ia o atitudine definită, mulțumindu-se cu una substitutivă, care, bineînțeles, nu e nicicând satisfăcătoare. De exemplu, dacă e lipsit de succes în meserie, el se complace în reverii de bogăție; dacă e incapabil să se căsătorească, se complace în onanie sau alte devieri anormale. Conștiința insuccesului nu e combătută prin noi eforturi, care să ducă la succes, ci prin plângere față de toată lumea, care e singură vinovată de toate insuccesele. Atari reacțiuni, întâmplare numai ocazional, desigur nu ies din granițele sănătății; întâmplate însă des, în așa fel încât să devină nu numai frecvente, ci deadreptul obișnuite, adică un fel de a doua natură, ele duc la o totală ineficiență și inadaptare socială, în așa fel încât în cele din urmă individul e socotit ca anormal. Genurile de reacțiune falsă, greșite, mai periculoase sunt cu deosebire hipocondria, blamarea sănătății fizice pentru propriile insuccese, ideile de suspiciune, preocupări religioase fantastice, indulgență în a se plânge, indulgență în singurătate, etc.”.

Pornind dela ideea de adaptare a persoanei la mediul social, în care trăiește, Sullivan (98) socoate că motivul principal al dificultăților de adaptare, precum și al reacțiunilor substitutive, de adaptare falsă, vițioasă și neadecvată, care duc la boală, nu trebuie căutate atât în constituția ereditară, cât în mediul social ca atare, anume în complexitatea și lipsa de siguranță, legată de mediul civilizat, în care trăim. Într'adevăr, spune el, schizofrenia pare a fi strâns corelată cu civilizația. Ea e mult mai frecventă la oraș decât la sat, iar în societățile primitive e aproape cu totul absentă, așa cum Sapir (88). Mead (68), R. Faris (30) și Malinowski (63) au arătat. Explicarea acestei

deosebiri trebuie căutată în sentimentul de siguranță al vieții primitive și în lipsa acestui sentiment în societatea civilizată. Primitivul și omul dela țară duc o viață simplă, iar pâinea de toate zilele le este asigurată. Societatea primitivă nu cunoaște șomeuri, nici crize economice, iar economiile dela bancă nu se pierd deoarece bănci pur și simplu nu există. Oamenii trăiesc cu toții împreună, iar contactul între ei și distracțiile sunt pe cât de simple, pe atât de directe. Cu totul altfel stau lucrurile într'un oraș ca Londra ori New York. Datorită diviziunii muncii, de care societatea civilizată e atât de legată, individul îndeplinește o anumită activitate, mai mult sau mai puțin monotună, deci plicticoasă. Această activitate nu mai face apel la întreaga noastră personalitate, ci doar la o parte din ea; în loc să ne dea un sentiment de satisfacție, ne dă unul de nemulțumire. Pe deasupra persoana nu e nici liberă, nici sigură. Dimpotrivă, ea e legată totdeauna de un șef, ale cărui dispoziții trebuie executate în tocmai, oricât de capricioase ar fi ele. În plus, întreprinderea și șeful nu ne asigură nici continuitatea muncii. Patronul ne poate concedia, iar întreprinderea poate ajunge falită. Atât într'un caz, cât și în celalalt, ajungem pe drumuri, trebuind să luăm totul dela capăt. În aceste zile negre de lipsă de lucru nu putem conta decât pe puținele economii dela bancă, destul de puțin sigure și ele, deoarece banca poate fi insolvabilă. În acest mod sentimentul siguranței nu-l putem avea aproape nicicând.

La toate aceste condiții, de natură economică și profesională, mai trebuie să adăugăm și pe acelea legate de viața particulară și familiară. Căsătoria, de exemplu, nu e cu puțință decât târziu, după 28 și chiar 30 de ani, când omul ajunge să-și facă cât de cât o situație. Până atunci, adecă în perioada cea mai dificilă, individul e obligat să trăiască singur, cu masă la restaurant, cameră mobilată și distracții la cinematograful. *Incunjurat de milioane de oameni individul e, totuși, aproape tot atât de singur, ca și în pustiul Saharei.* El se poate adresa numai celor pe care-i cunoaște personal, iar societatea acestora e legată totdeauna de o serie de cheltuieli, pe care și le pot permite numai câțiva. *În societatea civilizată totul e comercializat, inclusiv distracția.* Nu e, de aceea, nici o mirare că în cele din urmă sentimentul insecurității, legat de lipsa de bani și greutățile profesionale, pe de o parte, și acela al singurătății, legat în mod inevitabil de camera mobilată, pe de altă parte, plus o serie de crize neprevăzute, cum e o boală, o concediere neprevăzută sau

o purtare brutală din partea superiorilor, plus o constituție sufletească mai slabă, duc, în cele din urmă, la clinica de nebuni.

Pornind dela această teză sociologică a schizofreniei, Faris și Dunham (30) au întocmit o serie de hărți ecologice, ca acelea cu care ne-am întâlnit la pag. 281, în legătură cu delincvența, care arată distribuția schizofreniei, precum și a celorlalte boli mintale, în diferitele zone urbane din Chicago. Frecvența bolilor e aproape de zece ori mai mare în zonele în care bântue șomajul, mizeria, salariile mici, divorțul, vițuile, alcoolul, etc. Ceea ce, desigur, arată — după părerea autorilor amintiți — importanța cu totul excepțională a factorului social. Distinsul profesor de sociologie dela Universitatea din Chicago, Burgess, socoate, totuși, în prefața, pe care o scrie cărții, că aceste concluzii nu trebuie considerate întru nimic în contradicție cu teza biologică și psihologică a nebuniei. Dimpotrivă, ele sunt și pot fi în deplină armonie cu ambele teze. Intr'adevăr în zonele respective nu înnebunește toată lumea, ci numai aceia a căror constituție nativă e slabă și ale căror conflicte interioare sunt prea puternice. Ceeace arată că acțiunea mediului social merge mână în mână cu acțiunea factorilor biologici și psihologici.

O seamă de alți psihiatrii, printre care Prof. Claude cu deosebire (22, 23), inclină să creadă că în fond schizofrenia s'ar descompune în două categorii de boli mintale. Una din aceste categorii ar grupa diferitele clase de schizofrenii, determinate în primul rând de cauze organice în legătură cu constituția, metabolismul general și activitatea glandelor endocrine; cea de a doua diferitele spețe de schizofrenii, în care ar predomina conflictele psihologice¹⁾. Terapia primei categorii de schizofrenii e în primul rând farmacologică, în vreme ce terapia celui de al doilea grup ar fi mai mult psihologică și socială.

II. *Tipurile fundamentale.* Simptomele, pe care schizofrenia le prezintă, sunt nespuse de variate și se grupează în configurații mai mult sau mai puțin diferite, după cum e vorba de un individ sau altul. Ținând seama de configurațiile cele mai frecvente Kraepelin a deosebit trei forme fundamentale, la care,

¹⁾ Schizofrenia sau demența precoce, cu caracter organic, nu ar fi decât unul și același lucru cu cazurile de meningo-encefalită cronice tuberculoase. Legătura dintre tuberculoză și schizofrenie a fost, dealtfel, susținută de alți mulți psihiatri, iar cercetările lui Kallmann (48) par să o confirme.

apoi, a adăugat și pe a patra, cu caracter mai mult sau mai puțin incipient. Ele sunt: demența precoce simplă, hebefrenia, catatonica și demența paranoiacă. Mai târziu el a mai adăugat și alte forme mai puțin frecvente care s'au dovedit de o utilitate îndoelnică. Deaceea ele au fost părăsite. Primele patru tipuri fundamentale s'au dovedit, în schimb, a fi foarte bine alese, așa că ele sunt acceptate în mod aproape unanim până azi.

(1) *Demența simplă* sau schizofrenia de tip simplu este forma cea mai ușoară a schizofreniei. Ea se caracterizează printr' lipsă totală de ambiție și interes, lipsă de sensibilitate, apatie, fugă de lume și închidere în sine — care nu e însă nicicând completă — printr'un început de dezintegrare a persoanei și printr'o serie de atitudini și acte mai mult sau mai puțin copilărești. Toate acestea simptome au un caracter foarte general și nu pot fi legate de nici o turburare acută mai puternică. Individul e capabil de oarecare muncă, dar altfel nu se simte bine în nici o meserie, schimbând slujbă după slujbă. E tipul de individ, care dă cel mai mare număr de șomeuri și delincvenți. Simptomele boalei apar adeseori din școală, unde individul nu se poate adapta, nu are nici un interes, e lipsit de orîșice ambiție și incapabil de efort. Cu timpul aceste trăsături se agravează, individul devine tot mai apatic, asocial, nervos și închis, fiind incapabil de relații sociale normale, fie chiar cu părinții săi. Gândirea sa e autistă și incoherentă, dar, altfel, prezintă foarte rare cazuri de delir și halucinații.

(2) *Hebefrenia*. Ea este al doilea tip de schizofrenie. Diferențierea ei de schizofrenia catatonică și paranoică poate fi făcută cu multă greutate, deoarece o serie de simptome nu numai că sunt comune, dar par să indice în mod foarte lămurit prezența acestor două tipuri de boală. Hebefrenia apare însă mai de timpuriu decât ambele și e caracterizată printr'o foarte mare incoerență în gândire, vorbire, însoțite de delir și halucinații, precum și de turburări emotive foarte grave, în care perioadele de excitare sunt urmate de altele de depresiune. Conduita e profund instabilă, bizară, capricioasă și fantastică. Dela rîs fără cauză se trece la plîns din senin și invers. Bolnavului îi e silă de orîșice acțiune și imediat ce a început un lucru se lasă, pentru a se apuca, eventual, de altul. Rezultatul tuturor acestor simptome e o coborâre a modalităților de acțiune dela treptele superioare la cele inferioare, caracteristice copilăriei, care mer-

ge mână în mână cu un proces de deteriorare a minții și desintegrare a persoanei.

Ca și demența simplă, hebefrenia poate fi recunoscută în copilărie. Copiii, care mai târziu se îmbolnăvesc de hebefrenie, prezintă o mare instabilitate emotivă, sunt foarte retrași și nervoși, sufer uneori de crize nervoase și au tremurături. Uneori sunt ultraconștiințioși, pedanți și predispuși spre idealism. Lumea cu care ei vin în contact îi privește ca firi aparte, curioase și bizare.

Halucinațiile și delirul sunt foarte frecvente. Bolnavul se plânge că nu mai are creier, sânge, mâini și picioare, etc. Alte ori spune că aude o voce internă, care-i spune — deobicei — lucruri absurde și neplăcute. Ideile de referință, deasemenea, sunt foarte frecvente. Bolnavul crede că toată lumea îl observă, ocupându-se de el și actele sale, dându-i să înțeleagă o serie de lucruri, pe cât de nenaturale, pe atât de ilogice.

(3) *Schizofrenia catatonică* este tipul cel mai ușor de diagnosticat și diferențiat față de toate celelalte. Ea se caracterizează printr'o stare alternativă de depresiune, excitație și apoi stupoare. Starea de stupoare este nota cea mai caracteristică a boalei. De aci și numele de catatonie. Ea este tipul cel mai frecvent de schizofrenie. În ceea ce privește viața anterioară a catatoniceului ea se aseamănă cu aceea cu care ne-am întâlnit în cazul celor bolnavi de demență simplă și hebefrenică. Întâlnim, anume, apatie, lipsă de interes, lipsă de coerență de gândire, vorbire și acțiune, reverii cu caracter straniu și curios, etc.

În starea de stupoare refuză orișice, fie chiar și mâncarea, optând pentru o poziție mai mult sau mai puțin curioasă, ca mâinile în sus, picioarele ridicate, capul înălțat, etc., asemănându-se unei „mumii”. Aceste poziții cataleptice sunt păstrate zile, săptămâni și luni, dacă nu chiar ani întregi. În tot acest timp pacienții trebuie nutriți și îmbrăcați, fără ca poziția fixă să le fie schimbată. Uneori negativismul lor merge chiar și la oprirea urinei. Manierismul e foarte pronunțat, iar perseverența, inerția, foarte mare. În ceea ce privește sensibilitatea în timpul stării de stupoare, bolnavii nu simt o înțepătură cu acul, fie ea cât de adâncă. Ei par să-și dea seama de tot ceea ce se întâmplă în jurul lor, dar apatia lor e atât de mare încât nu participă în mod activ la nimic.

Această stare de stupoare este alternată apoi, deodată și fără vreun motiv vizibil, cu una de excitație, în care pacientul

începe să vorbească, să răspundă la orice întrebare, dând lămuriri asupra oricărei chestiuni. El e extrem de impulsiv și se se sizează de orice, fiind capabil chiar de omucidere, precum și de sinucidere. El e capabil să sară pe fereastră, să se dea cu capul de pereți, să lovească pe oricine îi opune un obstacol, etc. Aceste stări de agitație și violență sunt, deobicei, însoțite de halucinații și delir. Bolnavul își motivează acțiunile prin dispozițiile pe care o voce interioară, din el, i le dă. Durata acestor stări de excitație până la paroxism merge la câteva ore, uneori zile, mai rar săptămâni. Procesul de deteriorare al inteligenței, cu starea de demență ca rezultat final, e, bineînțeles, caracteristic și catatoniei, ca oricărei alte spețe de schizofrenie.

(4) *Schizofrenia paranoidă*. Ea este tipul cel mai tardiv. Spre deosebire de celelalte tipuri de schizofrenie, care apar în adolescență sau imediat după, ea apare între 30—35 ani. Simptomele ei specifice sunt delirul, acompaniat de halucinații. Numărul lor e aproape fără margini, iar caracterul excepțional de bizar și fantastic. Înșirarea lor e pe cât de nesistematizată, pe atât de ilogică. *Ideile de grandoare și persecuție*, însoțite uneori și de stări depresive, sunt leitmotivul în jurul cărora delirul se concentrează. A doua grupă de simptome e reprezentată prin acte stereotipice, manierisme, etc. Incoerența de gândire, apatie și lipsa de interes, le întâlnim deasemenea. Rezultatul final, bineînțeles, e tot descompunerea și desmembrarea persoanei, care termină într'o stare de demență și idioție.

III. *Paranoia*. Spre deosebire de schizofrenie, caracterizată prin delir și gândire incoherentă, paranoia se caracterizează prin delir sistematizat, coerent și fix, neschimbător. Sistematizarea și fixarea are loc, bineînțeles, în jurul ideilor de grandoare și persecuție. Alte simptome mai specifice lipsesc sau joacă un rol secundar. După Bleuler (16, 17) și alți psihiatri aceste cazuri trebuie grupate tot la schizofrenie. După alții, în schimb, în frunte cu Kraepelin, ele sunt cuprinse într'o unitate nosologică separată, deși, altfel, înrudirile dintre ea și schizofrenie nu numai că nu sunt contestate, dar sunt deadreptul accentuate. Mai mult chiar. Se susține că între aceste două categorii de boli ar exista și o serie de stări intermediare, grupate sub numele de parafrenie. Magnan și o serie de psihiatrii francezi cuprind paranoia sub sumele de *delir cronic cu evoluție sistematică*, caracterizat prin patru stadii: (a) ipocondrie, (b) idei de perseție, (c) idei de grandoare și (d) proces de deteriorare

a minții. După Krafft Ebbing (53) la persoanele retrase, singuratic, bănuitoare, vor predomina ideile de persecuție; la cele egoiste, agitate și excitabile, ideile de grandoare, iar la cele pedante, formaliste, excentrice, ideile religioase. Psihoza, deși foarte rară — abia 2% din totalul internațiilor sunt paranoiaci — s'a bucurat de o foarte mare atenție și din partea lui Meyer și Freud. Meyer vede în ea o stare de transformare a persoanei, legată de constituția bolnăvicioasă a individului și imposibilitatea lui de adaptare la lume. Paranoiacul e întâiu de toate un asocial și un bănuitor. Spre deosebire de Krafft Ebbing el recunoaște șase trepte: (a) individul nu se simte la locul său, e iritabil, bănuitor și incapabil de concesiuni, (b) el suferă de idei de grandoare și persecuție, (c) care-l duc la interpretări și înțelegeri cu totul greșite, de natură delusională, făcându-l să creadă că lumea nu mai încapă de el, urmate (d) de halucinații retrospective, cu privire la trecut și, apoi, (e) de megalomanie și început de deteriorare a persoanei, plus (f) reacțiuni antisociale și primejdioase, caracteristice tuturor stărilor de mai sus. Pacientul e capabil să ucidă persoanele asupra cărora și-a fixat ideile de persecuție. Freud (31) socoate că origina și cauza paranoiei trebuie căutată în omosexualitatea insuficient refulată. Simptomele ei nu sunt decât rezultatul conflictelor legate de acest insucces de refulare și oprinare. Stoddard (94) rezumă în modul următor esența acestei teorii freudiene:

„Paranoiacul, spune el, pornește totdeauna dela premisa admisă în inconștient, că el „iubește oamenii de același sex”, care duce la următoarele stări paranoice:

„*Paranoia persecutorie*: „Imi plac oamenii de același sex”, fiind o idee intolerabilă, e reprimată și înlocuită în conștiință prin „Nu-i iubesc; îi urăsc”. Prin proiecție aceasta devine egal cu „Ei mă urăsc”, deci „Ei mă persecută”.

„*Paranoia exaltată*: „Iubesc oamenii de același sex”, fiind o idee inadmisibilă, e înlocuită cu: „Nu-i iubesc; mă iubesc numai pe mine”. Prin proiecție aceasta devine: „Toți mă iubesc”, deci „Sunt o mare personalitate”.

„*Paranoia religioasă*: „Iubesc oamenii de același sex”, fiind un păcat, e înlocuit cu: „Iubesc pe Dumnezeu”. Grație mecanismului de proiecție aceasta duce la ideea că și realitatea reciprocă e adevărată. Deci: „Dumnezeu mă iubește. Eu sunt alesul său”.

„*Paranoia erotică*: Intolerabilul „Iubesc oamenii de același sex” devine: „Nu-i iubesc; iubesc numai pe cei de sexul opus”. Prin proiecție: „Oamenii de sex contrar mor după mine”.

„*Paranoia geloasă*: „Iubesc oamenii de același sex” e înlocuit cu „Nu-i iubesc; ei mă iubesc pe mine”.

„*Paranoia ipocondriacă*: Premisa „Iubesc oamenii de același sex” e înlocuită cu „Mă iubesc, deci trebuie să mă îngrijesc cât mai mult cu putință”.

Adler (2) socoate că paranoia nu are de a face atât cu omosexualitatea insuficient refulată, cât cu sentimentul inferiorității și compensațiile, pe care el le cere. Ideile de grandoare-persecuție nu sunt decât rezultatele mecanismului de compensație. Important, în orice caz, în paranoia — spune Dorcus (25) — e legătura strânsă dintre credință și sentiment, dorință. Credința nu e determinată atât de realitate, cât de dorință, așa cum cercetările psihologice arată, chiar atunci când e vorba de omul normal. Delirul nu e decât totalitatea acelor credințe, în care realitatea exterioară nu mai joacă nici un rol, ea nefiind plăcută și în contradicție cu dorințele noastre. Dorințele intime, ascunse, devin, astfel, singurul imbold și factor al credinței. În consecință tot ceea ce e în acord cu aceste dorințe intime, ascunse, isvorite din intimitatea firii noastre, e adevărat și invers. Adevărul cu substrat pragmatic e, astfel, singurul de care paranoiicul și nebunul în general, vrea să știe.

Psihoza maniaco-depresivă

Noțiunea de psihoză maniaco-depresivă a fost introdusă de Kraepelin. Sub acest nume el a cuprins stările de *manie* și *melancolie*, socotite până atunci drept boli aparte și independente. E marele său merit de a fi observat că stările de agitație, excitație, euforie, plăcere și bucurie exagerată și fără motiv — ce caracterizează mania — sunt alternate cu stările opuse de deprimare, apatie, tristeță, cuprinse sub numele de melancolie. În consecință el le-a grupat într'o singură unitate nosologică, pe care a botezat-o cu numele de mai sus, care combină mania cu melancolia. Precizări premergătoare în același sens au fost făcute de către psihiatrii francezi, iar Falret junior chiar a vorbit de nebunia circulară (folie circulaires). O concepție asemănătoare întâlnim și la Kahlbaum, care introduce termenul de „ciclotimie” sau „boală ciclică”, reluat și reactualizat azi de Kretschmer (54). Kahlbaum însă, spre deosebire de Kraepelin, a rezervat noțiunea de ciclotimie numai pentru cazurile ușoare, pe acelea grave botezându-le „vesania tipică circularis”. Înainte de

Kretschmer termenul de ciclotimie a fost întrebuințat și de Hecker.

Spre deosebire de schizofrenie și paranoia, care sunt — după Meyer și Henderson-Gillespie (40) — *boli reactive*, legate de latura conativă și cognitivă, psihoza maniaco-depresivă și melancolia involuțională — de care ne vom ocupa îndată — sunt *boli afective*, legate în primul rând de emoții. În primul caz avem de a face cu neputința de adaptare și o serie de mecanisme compensatorii, determinate de această neadaptare; în al doilea caz cu pierderea balanței emotive, în care echilibrul dintre plăcere și neplăcere, bucurie și tristeță, dispare, iar balanța afectivă cade când într'o parte, când în cealaltă.

Procesul de adaptare fiind strâns legat cu inteligența — care e funcțiunea sa de bază, instrumentul principal de care el se folosește — turburările de adaptare aduc cu sine și un proces de deteriorare a acestui instrument. În consecință în cazul schizofreniei și paranoiei pe lângă turburările de adaptare avem și o serie de turburări mintale, legate de mecanismul de gândire, pe care inteligența se bazează. Colaborarea dintre turburările de adaptare și deteriorare mintală duce la o desmembrare și desintegrare a persoanei, care — în cele din urmă — sfârșește prin starea de completă demență și idiotie. *Schizofrenia e, astfel, o psihoză reactivă, de inadaptare la lume și deteriorare mintală, ce termină printr'o stare de demență și idiotie.* Lucrurile se petrec diferit în cazul turburărilor afective, care duc la manie sau melancolie ori la amândouă. *Căderea balanței emotive turbură, desigur, adaptarea. Ea nu afectează însă inteligența. În acest mod bolnavul se elimină din lumea în care trăește, devenind fie prea vesel, fie prea trist, dar, alfel, mecanismul inteligenței sale rămâne mai mult sau mai puțin neafectat. Deteriorarea mintală nu are loc, iar starea de demență sau idiotie, cu care schizofrenia, deobiceiu, termină, lipsește.*

Oscilația între plăcere și neplăcere, bucurie și tristeță, fericire-nefericire, e, desigur, un fenomen cu totul normal, pe care-l întâlnim în cazul tuturor indivizilor. În toate aceste cazuri însă, zise normale, ea are o anumită dimensiune, latitudine și o anumită cauză. Cu alte cuvinte trecerea dela o stare cu totul extremă nu se face deadreptul la o stare cu totul opusă, ci la una mai puțin opusă, adecă mai aproape de mijloc. În același timp, apoi, trecerea are totdeauna o cauză evidentă, legată deobiceiu de individ și mediul, în care el trăește. Lucrurile se petrec

diferit în cazul psihozei maniaco-depresive. Deastădată trecerea e bruscă, dela un pol la altul, iar cauza lipsește. Astfel trecerea e pe cât de mare și neașteptată, pe atât de irațională și inexplicabilă. Figura 46, adoptată de Dorcus (25) după J. J. B. Morgan (73), e menită să illustreze aceste spuse.

Oscilațiile dela starea de bucurie la cea de tristețe pot fi mai mult sau mai puțin mari, întinse. Ținând seama de acest caracter al lor putem distinge trei grade de manie și alte trei de melancolie. În cazul maniei avem hipomania, mania acută și mania hiperacută, iar în cazul melancoliei starea de melancolie simplă, melancolie acută și melancolie hiperacută.

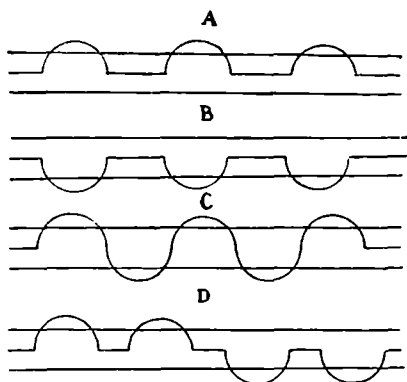

Fig. 46. — Trecerea dela stările de manie la cele de depresiune.
(După Dorcus, 25).

În ceea ce privește etiologia psihozei maniaco-depresive, aproximativ 60—80% din cazuri trebuie atribuite — după Kraepelin (52) — constituției ereditare. Lucruri asemănătoare susține și Vogt (98), care a constatat că în 22,2% din cazuri părinții au suferit de aceeași boală. În 35% boala apare și la frați și surori. Constatări asemănătoare a făcut și Rehm (83), care a studiat 44 copii din părinți maniaco-depresivi. În 52% din cazuri copiii prezentau semne de „degenerare psihică”, iar în 29% semne de turburări emotive, caracteristice psihozei maniaco-depresive. O întărire a tezei ereditare aduce concepția lui Kretschmer (54), care — cum am văzut — leagă această psihoză de constituția picnică. Același lucru l-a constatat și McDougall (62), Meyer și Hoch (7) și Bleuler (16,17). Ei insistă cu deosebire asupra tipului psihologic cu predispoziții pentru această boală. Acest tip se caracterizează fie prin o fire prea veselă,

optimistă, vorbăreț, agresivă, fie prin una tristă, pesimistă, deprimată, ce vede viața numai în negru, fie prin o fire cu alternări între aceste două extreme, care imprimă persoanei o anumită instabilitate emotivă. În general aceste trei tipuri sunt ereditare. Imprejurările mediului, mai norocoase sau mai puțin norocoase, își au și ele importanța lor. O însemnătate deosebită e dată mediului și de către psihanalisti, după care stările de manie sunt de obicei legate de satisfacerea bruscă a unui complex refulat, iar cele de melancolie de deprivarea subită și repetată a unor dorințe puternice, legate, bineînțeles, de *Libido*.

I. *Mania*. Caracterele fundamentale, după care stările de manie pot fi recunoscute, sunt cu deosebire trei: (a) starea euforică, de bucurie și înălțare, exagerată și fără cauză, (b) fuga de idei și (c) excepționala excitabilitate și activitate motrice. Persoana se simte nespus de bine și înălțată sufletește, nu are nici un astâmpăr, se entuziasmează de orice și se agită fără încetare.

„Trăsătura proeminentă a maniacului — spune Dorcus (25) — este excitabilitatea, care se manifestă prin supraactivitate și fugă de idei. Maniacul pur și simplu nu poate sta liniștit, ci trebuie să facă ceva în fiecare minut. Considerat la suprafață, el apare ca un om mulțumit cu sine însuși, care socoate că totul e mare și demn de luat în seamă și care trece fără astâmpăr dela un lucru la altul. Reacțiunile maniacului sunt excepțional de iuți și dacă nu ar fi cu totul lipsite de constanță, atunci ele ar duce, indiscutabil, la un mare randament. Din păcate însă atenția maniacului e lipsită de orice perseverență și concentrare, fugind dela o impresie la alta, așa încât din cauza ei individul ajunge să fie un mare agitat și nu un muncitor cu folos. Conversația maniacului poate părea uneori incoherentă, din cauza fugii dela o idee la alta, dar altfel ea păstrează totuși contactul cu realitatea. În decursul ei maniacul e așa zicând cu sufletul pe limbă și spune tot ce are pe inimă. El, deasemenea, se amestecă în treburile tuturor, indiferent dacă e întrebat ori nu, îi cunoaște ori ba, etc. Procesele sale de gândire sunt atât de rapide încât el are o excepțională mâncărime de limbă, vorbește într'una, monopolizând conversația, în așa fel încât într'un grup el devine și caută să devină centrul de atenție al tuturor”.

Aceste simptome, bineînțeles, pot fi mai mult sau mai puțin dezvoltate. Ținând seama de gradul lor de dezvoltare distingem cele trei stări de manie, ilustrate în figura 47. Ele sunt: hipomania, mania acută și mania hiperacută, pe care unii o împart în delirantă și manie cronică.

Hipomania este treapta cea mai de jos, cu care de obicei începe orice gen de manie. Neastâmpărul și agitația sunt cele

două trăsături de bază, care o caracterizează. Individul atins de hipomanie e în continuă treabă. Prezența unei persoane streine îi provoacă o mare mâncărime de limbă și încearcă să o „piseze” imediat. El are foarte mult amor propriu și socoate că poate face orișice mai bine ca oricine. E susceptibil la orice fel de observație și nu admite alte păreri decât pe ale sale. E foarte iritabil și în general lipsit de control moral, făcând excese de plăceri gastrice și sexuale. Altfel însă hipomanul e, totuși, o persoană rezonabilă, a cărei adaptare și integrare în societate e insuficientă și lasă de dorit, fără a fi însă cu neputință.

Lucrurile se schimbă în cazul *maniei acute*, când toate trăsăturile de mai sus se agravează în așa măsură, încât integrarea în societate devine cu neputință, iar grija medicală necesară¹⁾). Deobiceiu această stare este precedată de o scurtă fază de

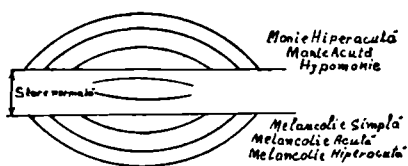

Fig. 47. — Cele trei stări de manie și melancolie. (După Dorcus, 25).

insomnie și iritabilitate. Altfel însă persoana se simte — spune ea — mai bine ca oricând și caută cu orice preț să dovedească aceasta. Conștiința eului e foarte pronunțată; maniacul se simte superior tuturor și dă ordine la toți cei din jurul său. Această stare de înălțare, exaltare și bună dispoziție, e însă alternată cu faze scurte de extremă iritare, când persoana devine excepțional de violentă, sparge tot ce-i stă în cale, loyeste, aruncă hainele din pat, etc. Există cazuri când ea e foarte periculoasă și trebuie păzită cu orice preț, fie chiar în cămașa de forță. Odată starea de nervozitate trecută, buna dispoziție revine din nou și uneori pacientul își cere chiar scuze. Vorbirea denotă o fugă de idei cu totul tipică, a căror incoerență e foarte mare. Persoana maniacă e sensibilă la orice, iar atenția ei fuge dela un lucru la altul, fiind totdeauna „gata de fugă”. Ea delirează, confundă persoane streine cu prieteni vechi și suferă — în unele

¹⁾ Aceasta nu însemnează, totuși, că orice stare de manie acută e, și trebuie să fie, precedată de una hipomaniacă. Există și cazuri când ea apare dintr’odată. Trecerea prin starea incipientă de manie simplă nu e strict necesară, deși, altfel, e obișnuită.

cazuri — și de halucinații. Inteligența și memoria rămân în general neatînse, deși turburările emotive au urmări vădite asupra lor, determinând manifestarea lor în condiții curioase și neadequate.

Mania hiperacută este treapta cea mai dezvoltată a maniei. Uneori e precedată de celelalte două; alteori însă apare dintr'odată.

„Individul hipermaniac — spun Henderson și Gillespie (40, p. 138) — este cu totul dezorientat atât în spațiu și timp, cât și în relațiile cu persoanele. Conversația sa este cu totul incoherentă și pacientul este atât de excitat încât nu mai poate fi stăpânit, fie chiar numai pentru câteva minute, decât de persoanele cu excepțională putere hipnotică. El nu-și află nici un astâmpăr; se învârtește și aleargă în toate părțile, aflându-se în continuă treabă, fie fizică, fie psihică, ajungând la o completă epuizare a forțelor, în cazul, bineînțeles, că nu e potolit cu calmante puternice. El dezvoltă atât iluzii, cât și halucinații vizuale și auditive, precum și idei de grandoare și suspicionare. In ceea ce privește aspectul moral al conduitei, pacienții sunt mai mult sau mai puțin nerușinați, fiind lipsiți de oricăre jenă în felul de acoperire ori neacoperire a corpului. Ei sunt lipsiți de cea mai elementară conștiință a boalei lor și refuză, astfel, orice cooperare cu medicul”.

(2) *Depresiunea*. Stările de depresiune se caracterizează exact prin trăsăturile opuse aceloră pe care le-am întâlnit în stările de manie. Aceste trăsături sunt: (a) sentimentul de silă și teamă față de oricăre fel de activitate, (b) o excepțională încetineală și greutate în cursul ideilor și (c) o dominare a sentimentelor de tristețe și epuizare. După cum aceste trăsături sunt mai mult sau mai puțin accentuate avem depresiunea sau melancolia simplă, depresiunea acută și cea hiperacută.

Starea de *melancolie* sau *depresiune simplă* se caracterizează printr'o încetineală în gândire și faptă și o predominare a sentimentului de tristețe și amărăciune. Persoana are o față obosită și abătută, cu cearcăne la ochi și pare mai bătrână decât este în realitate. Ea se plânge că se simte prost, că nu reușește în nimic, că e cu totul lipsită de noroc și orice inițiativă a ei e dela început condamnată să eșueze. Ea socoate că ar fi fost mai bine să nu se fi născut și-și dorește moartea, fiind de părerea că nu e bună la nimic. Vorbește încet, rar și greoiu, întrebuițându-l propoziții scurte, pe care rar le completează, preferând vorbirea în câte un singur cuvânt. Inclină spre lenevie și nemîșcare, mulțumindu-se cu puțin, cu condiția numai să fie lăsată în pace. Inteligența, altfel, e nealterată și memoria intactă.

Trăsăturile de mai sus se accentuează în mod simțitor în *melancolia acută*, când sila de activitate, încetineală în faptă și gândire și sentimentele de tristețe devin atât de dezvoltate încât adaptarea și integrarea persoanei în societate devine cu neputință. Pacientul e capabil să stea ore întregi fără a face cea mai mică mișcare și fără a vorbi nimic. La întrebări răspunde cu foarte mare greutate, îngânând — după mult efort — un *da* sau *nu*. El se crede o foarte mare calamitate și-și atribuie fel și fel de crime imaginare, care au dus la nefericirea familiei și a semenilor. Deaceea, spune el, nu mai e nimic de așteptat decât închisoarea pe pământ și tortura iadului pe lumea cealaltă. „Dumnezeule, ce am făcut, ce am făcut“? — sau „Iartă-mă Doamne și ai-mă în grijă“, etc., sunt de cele mai multe ori singurele expresii, care se repetă mereu. Toate aceste gânduri, evident, îl fac să sufere enorm. Suferința sa, crede el, e fără margini și unică; în grad atât de mare nu a cunoscut-o nimeni. Ideile ipocondrice sunt foarte frecvente. Pacientul are, deseori, convingerea că sursa din care i se trag toate relele, e contactul sexual prea de timpuriu, onania sau alte manifestări sexuale și erotice prea de vreme. Alte ori el are senzația că e lipsit de creier sau stomac, etc. Toate aceste stări de delir și halucinații duc, bineînțeles, la o dominare a conștiinței lumii reale. Inteligența, memoria și celelalte funcțiuni intelectuale rămân, totuși, neatînse și pacientul își dă deseori seama de boala sa.

Depresiunea stuporoasă este treapta cea mai accentuată a melancoliei. În cazul ei persoana nu mai răspunde la nimic, rămânând complet indiferentă la tot ceea ce petrece în jurul ei. Ea e incapabilă să-și mai satisfacă trebuințele și trebuie nutrită pe cale artificială. Conștiința este foarte scăzută și singurul lucru, capabil să mai țină atenția cât de cât trează, e ideea fixă a păcatului și nenorocirii, care ia cele mai extravagante forme. Pacientul are senzația că e apusul lumii, în formele cele mai cataclismice și el trebuie să sufere pentru totdeauna. În urma tuturor acestor stări și idei sănătatea sa fizică începe să sufere; el slăbește în mod îngrijorător și asistența medicală e absolut indispensabilă.

(3) *Stările alternative*. În o bună parte din cazuri stările de manie sunt alternate cu stările de depresiune și invers. Kretschmer șoocote că aceste cazuri sunt chiar cele mai frecvente. Între cele două stări opuse, cu simptome contradictorii, uneori avem întrepuse stări de normalitate, alteori nu.

În alte cazuri unele din simptomele celor două stări opuse coexistă. Avem, astfel, *stări mixte*. Kraepelin a deosebit șase tipuri fundamentale, printre care mai frecvente sunt cu deosebire două și anume depresiunea agitată și mania stuporoasă. În primul caz avem o depresiune însoțită de agitație, iar în al doilea sentimente de euforie cu încetare de orișice activitate de gândire.

În general stările de manie și melancolie sunt vindecabile. În unele cazuri însă ele se permanentizează, dând naștere la *mania cronică*. O tendință asemănătoare de permanentizare avem și în cazul melancoliei. E *melancolia involuțională*, care — spre deosebire de manie, melancolie ori stările lor alternative, ce se pot ivi foarte de vreme —, apare numai după 45 ani. După Kraepelin ea nu e decât un gen al melancoliei; după alții, dimpotrivă, o unitate nosologică aparte. Cercetările din urmă par să verifice părerea din urmă. Simptomele ei sunt în general aceleași, ca și la melancolie: depresiune, anxietate, simț de păcat și culpabilitate, pesimism și descurajare, delir și halucinații cu motive ipocondrice, etc. Specificul boalei pare a fi apariția ei tardivă, precum și o strânsă corelație cu o serie de turburări fiziologice, în deosebi endocrine.

Înainte de a trece la psihonevroze ne mai rămâne să spunem câteva cuvinte despre *epilepsie*, pe care unii o consideră ca o psihoză, alții ca psihonevroză, iar alții drept o boală cu caracter organic. De fapt se pare că noțiunea de epilepsie e un termen foarte general, cu caracter colectiv, care se referă la o serie de turburări organice și sufletești, ce au câteva trăsături fundamentale comune, printre care cu deosebire criza convulsivă. Rosanoff (85) înclină să creadă că la mijloc e vorba despre o constituție epileptică, care poate fi actualizată de o serie de cauze organice sau psihice, precum și de cauze extreme, ca intoxicația cu alcool, sifilis, etc. Kretschmer (54), deasemenea, emite ideea unei corelații psihice între epilepsie și tipul displastic, fără a putea însă da indicații mai precise.

Simptomele, după care epilepsia poate fi recunoscută, sunt permanente și accidentale. Importante sunt în special cele accidentale, legate de criza convulsivă și anume de starea de *aură*, prevestitoare de criză, starea de inconștiență din timpul crizei, sentimentul de vertigiu, care apare și înafară de criză, apoi starea de stupeoare și amnezie de după criză. Printre trăsăturile permanente, care caracterizează persoana epileptică în mod

constant, când ea nu e în criză, sunt instabilitatea emotivă, iritabilitatea, avalanșa ideilor și stărilor de extaz. Ele au fost făcute celebre prin descrierile lui Flaubert și ale lui Dostoiewski în deosebi, care au suferit de epilepsie. Aceste trăsături se accentuiază în orele și zilele, ce preced criza.

P s i h o n e v r o z e l e

Spre deosebire de psihoze, care sunt — cum spune Meyer — *reacțiuni totale*, ce cuprind întreaga persoană, psihonevrozele sau nevrozele pur și simplu, sunt — spune el — *reacțiuni parțiale*, ce afectează numai o parte din persoană. În consecință psihozele — continuă Meyer — fac adaptarea la mediu cu totul imposibilă, în vreme ce psihonevrozele o împiedică foarte grav, fără a o face cu neputință. La aceste două criterii — unul legat de domeniul persoanei și altul de adaptarea la mediu —, admise de toți psihiatrii, am putea adăuga un al treilea, legat de limbaj, scos în evidență în special de Freud. În psihoze apariția și manifestarea conflictelor, care determină boala, se face în mod direct și netrăvestit, pe cale de limbaj; în psihonevroze ea se face în mod indirect și trăvestit, sub forme de simptome psihice sau fizice. Apariția conflictelor sub forma expresiei directe, prin limbă, e oprită de conștiință, care-și păstrează aproape neștirbită funcțiunea ei de cenzură și control, și care, bineînțeles, nu vrea să știe de aceste conflicte, ele venind în contradicție cu normele, pe care ea le servește. Un al patrulea criteriu ar fi legat de legea regresivității, formulată de Ribot, caracteristică aproape tuturor turburărilor mintale. În cazul psihozelor regresivitatea merge până la cele mai inferioare trepte din copilărie, uneori chiar până la anul întâiu, bolnavul nefiind capabil nici măcar de stăpânirea urinei, fapt ce imprimă conduitei bolnavului un adevărat caracter de *infantilism*. În cazul nevrozelor, dimpotrivă, regresivitatea este limitată la trepte de evoluție superioare. În plus, apoi, ea e totdeauna parțială, pe o singură latură și nicicând totală, pe toate laturile, cum e cazul în unele stări psihotice.

Cunoașterea psihonevrozelor se leagă în primul rând de numele lui Charcot și a elevilor săi, Janet și Freud. Contribuții importante au făcut și Bernheim, Babinski și Déjérine, în Franța, Bleuler, Jung, Adler și Kretschmer, în Germania, Yealland, Beers, Leonard, Morton Prince în America și Mitchell, McCurdy

Ross și Henderson-Gillespie în Anglia. La început atenția a fost concentrată mai mult asupra histeriei sau „marea nevroză”, cum a botezat-o Charcot, pentru a fi apoi extinsă — datorită lui Janet — și asupra psihasteniei, socotită înainte drept unul și același lucru cu neurastenia.

H i s t e r i a ș i P s i h a s t e n i a

Histeria, spune Charcot, e o maladie mintală. E formula, pe care el, deși neurolog ca formație, o repetă neconținut. În consecință orice substrat neurologic lipsește și căutarea lui e pierdere de vreme. Atenția cercetătorului trebuie concentrată asupra manifestărilor clinice, fie fiziologice, fie psihologice, pe care el caută să le grupeze și clarifice. Aceste manifestări se traduc, după el, în două categorii de simptome, anume prin *stigmat*e sau simptome constante și *accidente* sau simptome secundare trecătoare. Stigmatetele cele mai frecvente sunt: anestezia faringelui, care oprește vorbirea, anestezia urechii și a pielii, diminuarea acuității celorlalte simțuri speciale, în deosebi a văzului, câmpul vizual reducându-se foarte mult, hiperestezia, catalepsia (incremenirea), abulia (lipsa de voință) etc. Accidentele sunt: crizele, paraliziiile trecătoare, paralizia spinală, turburări de reflexe, precum și turburări vaso-motorice și stomacale, etc.

Toate aceste stigmatete și accidente au la bază o singură cauză, de natură intelectuală, anume o idee fixă sau un sistem de idei, care scapă controlului conștiinței și care se manifestă izolat și separat de conștiință, constituind oarecum o a doua persoană. Această idee — în funcție de care e întregul convoiu de fenomene, legate de isterie — e de obicei corelată cu un accident, care a influențat foarte puternic respectiva persoană sau — de cele mai multe ori — cu ideea unui accident. Căci e suficient ca o persoană să aibă ideea că a trecut peste ea o trăsură, rupându-i picioarele, pentru ca ea să nu mai facă nici o mișcare cu ele, afirmând că sunt rupte, deși picioarele se află în stare de perfectă sănătate. Histeria apare, astfel, în majoritatea cazurilor ca o idee fixă, ca o obsesiune a acestei idei, care nu mai poate fi înlăturată ori stăpânită și care ne interesează fără încetare, punând în cele din urmă stăpânire asupra noastră. Insănătoșirea consistă în înlăturarea acestei idei.

Pentruca accidentul sau ideea accidentului să aibă însă efect asupra persoanei e nevoie de o anumită constituție ereditară, mai mult sau mai puțin *degenerată*. Altfel el rămâne fără urme. Deaceea cauza principală a isteriei trebuie văzută în degenerare. Accidentul sau ideea accidentului e mai mult o cauză ocazională, care declanșează și pune în manifestare cauza reală, adevărată, care e degenerarea.

Pentru a proba că diferitele simptome nu sunt decât rezultatul ideii fixe și nu au nici o cauză organică, Charcot avea obiceiul să recurgă la sugestia hipnotică, provocând și vindecând diferitele simptome pe această cale. El era însă de părere că atari simptome — paralizii, tremurături, etc. — pot fi provocate numai la histerici, cu substrat nervos degenerat, nu și la indivizi normali, cu constituție sănătoasă. E meritul lui *Bernheim*, șeful școlii dela Nancy, de a fi arătat că în acest punct Charcot a greșit și că de fapt caracteristicile isteriei pot fi provocate, cu ajutorul sugestiei, la orice persoană, indiferent dacă ea e sau nu isterică. Cu aceasta ideea degenerării, socotită ca factor determinant al isteriei, cade și sugestia rămâne singura cauză a isteriei. *Babinski* merge mai departe susținând că nu există simptom histeric, care să nu poată fi provocat prin sugestie și vindecat prin persuasiune. Deaceea el și definește histeria ca *acea turburare mintală, care poate fi provocată prin sugestie și vindecată prin persuasiune*. În cece privește forța de care sugestia depinde, ea e totdeauna legată de un anumit șoc emotiv, fie în legătură cu un accident, fie în legătură cu ideea despre accident.

Admițând teza lui *Bernheim* și *Babinski* că fenomenele histerice sunt fenomene de sugestie sau autosugestie, *Janet* (44) arată că dacă aceasta e adevărat, contrarul ei e, totuși, inexact. Există fenomene, spune el, care deși pot fi provocate de sugestie, nu sunt totuși fenomene de histerie, ci fenomene diferite, susceptibile de a fi clasificate într'o unitate nosologică, cu numele de psihastenie. Această împărțire făcută, el merge mai departe și încearcă să pătrundă în mecanismul intim, care stă la baza fiecărei boli, determinând natura ei specifică.

1. *Teoria lui Janet*. Vieța sufletească — spune *Janet* (14) — e o realitate ierarhică de tendințe, de o unitate mai mult sau mai puțin organică, cu o anumită tensiune superioară ori inferioară. Două sunt categoriile de turburări pe care această

vieață poate să le sufere: turburări în unitatea ei și turburări în treapta sau nivelul ei de tensiune superioară ori inferioară. În primul caz avem de a face cu desagregarea unității în părțile ei componente, iar în cel de al doilea cu o cădere a tensiunii dela o treaptă superioară la una inferioară. Primul pas de descompunere și desagregare a unității dă naștere histeriei; cel de al doilea, de cădere a nivelului de tensiune, psihasteniei.

Histeria se manifestă ca o serie foarte multiplă și variată de fenomene printre care notăm; ideile fixe, obsesiunile, așa numitele crize nervoase, somnambulismul, dublarea personalității, turburările percepției, etc. precum și o serie de turburări organice însoțitoare (notate cu deosebire de Charcot). Simptomele specifice, după care o putem mai ușor recunoaște, sunt mai multe. Le notăm.

Mai întâi în cazul oricărei histerii, e vorba de „o idee sau un sistem de imagini și mișcări, care scapă controlului și chiar conștiinței de ansamblu a celorlalte sisteme, ce formează personalitatea“. Deci, de o parte, o manifestare cu totul exagerată și un rol cu totul prea mare, care depășește pe cel biologic, al unei idei sau al unui sistem de imagini și mișcări, iar pe de altă parte o lipsă de conștiință a acestei manifestări, precum și una de amnezie, de uitare a ideii, imaginii ori mișcării emancipate și scăpate unității organice a conștiinței. Aceasta mai ales atunci când ideea ori imaginea fixă e așa de puternică încât învinge conștiința sau profită de adormirea ei din somn, punând stăpânire pe corp și dând astfel naștere somnambulismului și delirului. În toată această stare de delir și somnambulism conștiința normală a dispărut, rămânând numai conștiința ideii fixe, delirante care stăpânește cu atâta tărie încât persoana nu o simte și nu are decât conștiința ei, orice contradicție fiind de prisos. „Mai întâi acest delir extrem, e însoțit de o convingere intensă, pe care o găsim foarte rar; el determină o mulțime de acțiuni, și dacă nu mă înșel, duce uneori chiar la crime. El dă naștere la o mulțime de halucinații ale tuturor simțurilor, extrem de remarcabile“. Desfășurarea delirului e uimitor de regulată: scena crucificării sau a violului (unele din cele mai obișnuite) se repetă totdeauna aceleași, cu aceleași gesturi și cuvinte, așa cum nici cel mai bun actor n'ar putea reda mai bine unul și același rol.

Pe lângă aceste caractere pozitive există o altă serie de ca-

ractere negative. „In tot timpul desvoltării delirului, persoana nu numai că nu crede și nu acceptă nimic, ce e în opoziție cu ideea dominantă, dar ea nici nu vede, nici nu aude nimic, în afară de sistemul de imagini al ideii sale. Ochii săi sunt deschiși, dar ea nu vede nimic, spune doctorul Lady-i Macbeth. Când delirul se termină, persoana revine în stare normală și pare a fi uitat tot ceea ce s'a petrecut. In multe cazuri, cum am încercat să arăt, această amnezie e și mai completă: ea se întinde nu numai la perioada delirului, ci și asupra ideii dela baza acestui delir, precum și asupra tuturor evenimentelor precedente, în care această ideea a fost amestecată”.

In funcție de acest fenomen de emancipare al unei idei, cu un complex de imagini și mișcări de sub controlul conștiinței, e un altul, privitor la limbaj. In foarte multe cazuri, subiectul „vorbește la infinit, de toate, despre orice fel de lucru, fără să se poată opri. Totul se desfășoară automat, în forme perfect identice. Bolnavul nu mai e stăpân pe limbajul său și nu mai are conștiința a ceea ce vorbește”. Limbajul există în afară de conștiința personală și nu în același timp și integrat conștiinței. In alte cazuri, în loc de vorbire la infinit avem mutism, persoana fiind în imposibilitate de a pronunța două vorbe.

Același lucru, ce se întâmplă cu limbajul, se întâmplă și cu mișcărilor, care scapă și ele controlului conștiinței și voinței personale, manifestându-se în liberă voce sau nemanifestându-se deloc. Procesul se extinde uneori nu numai la mișcărilor față de lumea exterioară, ci și la acele interne de exersare a funcțiunilor organice, producându-se un refuz de a primi alimente, precum și turburări viscerale, etc.

O altă notă caracteristică și specifică e lipsa unor leziuni organice, anatomice sau funcționale. Organismul e complet neatinș. Odată criza trecută, totul se desfășoară perfect normal ca și când nimic nu s'ar fi întâmplat. De aci și imposibilitatea unei concepții anatomo-fiziologice a histeriei. Ea e o boală eminentemente psihologică, accesibilă numai unei concepții psihologice. Foarte caracteristic histeriei e și gradul de sugestibilitate foarte mare, în care Bernheim și Babinski au văzut caracterul fundamental al histeriei, ceea ce-i o greșală.

Treptat cu aceste simptome se produce și un proces de continuă micșorare și îngustare a conștiinței, proces care a fost puțin băgat în seamă de alți cercetători și pe care Janet îl accentuează foarte mult, dându-i o mare însemnătate. Conștiința,

ca funcțiune de control și de sinteză a întregii personalități, cu toate actele ei, suferă un proces de diminuare. Activitatea ei încetează de a mai împlini sinteze superioare, acte de tensiune înaltă și se mărginește tot mai mult la acte de sinteză mai mică, de tensiune inferioară. Câmpul conștiinței se îngustează continuu, iar „numărul fenomenelor psihice, ce pot fi simultan reunite într'o conștiință personală“, e tot mai mic. Aceasta drept consecință a unei anumite slăbiri morale, a unei anumite sleiri a forțelor sufletești. Persoana histerică devine tot mai sugestibilă și mai distrată, capabilă de entusiasm, dar de foarte scurtă durată, entusiasmul înlocuit fiind cu disperarea; ea cade pradă la toate impulsivitățile și pornirile iraționale, care au rupt cătușele puse de controlul sever al conștiinței, manifestându-se în liberă voie. Persoana se dă cu totul ideii și pornirii, pe care o trăește în prezent, uitând de orice restricție și normă morală. Tot ceea ce e tendință practică, rațională, uneori reflexivă, dispare, rămânând numai cele asseritive și uneori chiar acelea dela trepte mai joase.

Mână în mână cu acest proces de îngustare a conștiinței și cădere a ei spre trepte de conduită inferioară, se produce un continuu proces de *disociere* și *dezagregare*, care constituie tot ceea ce e mai specific histeriei. Pe lângă funcțiunea și tendința dela baza ideii fixe, care formează nucleul histeriei și care se manifestă complet în afară de știința și controlul conștiinței, iau același drum și alte tendințe, care erau integrate în sinteza conștiinței și care acum se manifestă în liberă voce și în mod cu totul capricios, în afară de orice frâu. Funcțiunea, tendința de bază, rămâne nealterată. Alterată e însă sinteza din care ea a făcut parte. Ideea fixă nu e nici ea decât rezultatul acestui proces de disociere sufletească. În conformitate cu aceste două caractere din urmă: scăderea conștiinței și disocierea sufletească, în care Janet vede caracterul prin excelență specific al histeriei, urmează, drept concluzie: „*Histeria devine atunci o formă de depresiune mintală, caracterizată prin reducerea și îngustarea câmpului conștiinței și prin tendința de disociere și emancipare a ideilor și funcțiunilor, care, prin sinteza lor, sau a căror sinteză, formează personalitatea*“.

A doua mare categorie de psihonevroze o reprezintă psihastenia. Spre deosebire de histerie, care e rezultatul unui proces de dezagregare, disociere și îngustare a conștiinței, precum și de emancipare a unei idei și a unor funcțiuni de sub tutela perso-

nalității și manifestarea lor separată, psihastenia se caracterizează printr'o cădere generală a conduitei dela o tensiune superioară la una inferioară. Simptomele ei caracteristice sunt obsesiunile și impulsurile cele mai puternice și mai iraționale, însoțite, ori alternate, de o îndoială intensă și penibilă, precum și de un număr foarte mare, și foarte variat, de ticuri nervoase, care consumă zi cu zi persoana. Persoana e în continuă *agitație*, adică activitate lipsită de orice eficacitate, care nici nu e bine începută și e și părăsită. Ea e fără astâmpăr și vrea să facă toate și de toate. În realitate însă nu face nimic. Activitatea ei, abia începută, e părăsită, pentru a fi începută alta, care la rândul ei e din nou părăsită în favorul alteia și așa mai departe până la infinit. Treptat cu această agitație și încetare a oricărei activități la începutul drumului — care-ți dă permanent impresia unei slăbiri și epuizări a forțelor — are loc încă un fenomen tot atât de important: pierderea sentimentului realității, care s'a produs ca un rezultat al ascensiunii persoanei spre conduita superioară și care acum dispăre. Lumea încetează a mai fi concepută ca o realitate eficace, rezistentă, încetând și actele de conduită superioară, actele de hotărâre și îndeplinire ale unei acțiuni. Lumea începe a fi socotită ca ceva imaginar, ireal, straniu, neprecis, etc. Realul e confundat cu imaginarul, prezentul cu trecutul și viitorul ori invers. În cazul oricărei psihastenii e vorba „de o lipsă de deciziune și rezoluție, de o lipsă de credință și atenție și de o incapacitate de a simți un sentiment exact în raport cu situația prezentă. E o tulburare în aprehensiunea realului și prezentului prin percepție și acțiune”.

Psihasteniile sunt ușoare, mijlocii și puternice sau grave dupăcum e vorba de o pierdere a conduitei și tendințelor superioare, apoi a celor inferioare și — în cazul celor grave — de importante turburări chiar și în conduita inferioară. În primul caz turburările se resimt numai în interior, în conștiință. Individul se resimte în interiorul său bolnav, dar această turburare nu e vizibilă și în afară, de către ceilalți semeni. Lupta interioară pentru învingerea turburării slăbind tot mai mult forțele, boala se agravează, și persoana trece în faza a doua de psihastenie, când boala e vizibilă și în afară. Omul nu mai poate avea relații corecte cu ceilalți. El nu mai e capabil să-și îndeplinească îndatoririle profesionale. El nu mai are locul său în societate și, în consecință, evită societatea, fugind după singurătate. Singurele funcțiuni pe care le îndeplinește normal sunt cele

de conservare, nutrire etc. În faza a treia, a asteniilor grave, sunt atinse și aceste funcțiuni. Persoana lăsată la propria ei putere nu mai e capabilă nici să se nutrească cel puțin. Spre deosebire de asteniile gândirii interioare din primul caz și de cele sociale din cel de al doilea, acum avem asteniile vitale, cu care suntem în plină demență. Toate aceste trei mari categorii sunt descrise și analizate de Janet cu talentul său inegalat de alții. În rezumat: *„Psihastenia e o formă de depresiune mintală, caracterizată printr'o cădere a tensiunii psihice, prin o diminuare a funcțiunilor, care permit acțiunea asupra realității și percepției realului, prin substituirea operațiilor superioare cu cele inferioare și exagerate, sub formă de îndoială, agitație, teamă și prin ideile obsedante, care exprimă tulburările precedente, prezentând ele înșile aceleași caractere“*.

2. *Teoria lui Freud*. Defectul teoriilor de mai sus — inclusiv cea a lui Janet, deși, altfel, lumina, pe care ea a adus-o în domeniul nevrozelor, e dintre cele mai valoroase — e de a fi prea descriptive. Ele ne dau o excelentă sistematizare a simptomelor, precum și o neîntrecută descriere a mecanismului, care le stă la bază, fără să ne lămurească, totuși, asupra cauzelor, care stau la temelia acestui mecanism și acestor simptome. Care sunt cauzele acestui mecanism? În funcție de ce elemente dinamice sunt ele? E marele merit al lui Freud de a fi încercat să răspundă la această întrebare.

Psihonevrozele, ca și psihozele, depind — după Freud — de așezarea dinamică a persoanei, adică de raporturile dintre Sine, Eu și Supra-Eu, de care ne-am ocupat pe larg în Cap. III și în special în Cap. VII, în care am anticipat și concepția freudistă asupra aspectului patologic al persoanei. A mai reveni asupra acestor lucruri ar fi de prisos.

Integrarea și armonizarea Sinelui cu Supra-Eul, grație acțiunii de balansare a Eului, reușește în majoritatea cazurilor. Aceștia sunt indivizii sănătoși, ilustrați prin partea B din Fig. 31, pag. 338, din Cap. VII, referitor la aspectul abisal al persoanei. În alte cazuri, mult mai reduse la număr, acțiunea de armonizare a Eului nu reușește și pornirile libidinale din Sine năpădesc peste exigențele și imperativele din Supra-Eu, căutând gratificare. În unele cazuri ruperea barierelor, puse de Eu și Supra-Eu, e parțială; în altele totală. În primele cazuri avem psihonevrozele; în celelalte psihozele. Ruperea zăgazurilor, puse de Eu, fiind — în cazul nevrozelor — parțială, așa fel că o bună

parte din imperativele Supra-Eului și normele Eului își păstrează eficacitatea acțiunii lor de control, manifestarea pornirilor libidinale din Sine nu se poate face pe cale directă, fățișă, ci pe cale indirectă, deghizată sau travestită. Aceasta spre deosebire de manifestarea acelorași porniri în cazul psihozelor, când aproape toate barierele sunt distruse și manifestarea lor ia calea directă, netrăvestită. Partea C din Fig. 31, amintită mai sus, ilustrează psihonevrozele, iar D psihozele.

Conduita neuroticului — în conformitate cu diagrama C — este, în cea mai mare parte, normală, cu excepția părții în care barierele Supra-Eului sunt dărâmate. În această parte Sinele își urmărește scopurile — de obicei în mod camuflat, travestit — indiferent dacă ele sunt sau nu în conformitate cu normele sociale. În consecință, pe această latură a conduitei umane găsim o serie de manifestări puerile, care constituiesc, împreună, totalitatea simptomelor boalei. În cazul psihozelor dărâmarea barierei Supra-Eului se generalizează și conduita persoanei ajunge să fie stăpânită aproape în întregime de pornirile instinctive ale Sinelui, așa cum diagrama D — din aceeași figură — arată¹⁾.

În cazul psihonevrozelor conștiința lumii exterioare, cu toate exigențele ei, însușite de Supra-Eu, este, bineînțeles, păstrată. Supra-Eul își menține cea mai mare parte din exigențele și puterile sale. În consecință, manifestarea dorințelor din Sine, care nu au putut fi refulate în deajuns, nu se poate face în mod direct și pe față, ci pe cale indirectă și travestită. *Simptomul* — fie el paralizie sau criză, tremurare sau mutism și așa mai departe — *nu e decât rezultatul acestei manifestări travestite, convertite*. În unele cazuri însă se întâmplă, totuși, că manifestarea pornirilor, insuficient și imperfect refulate, să nu reușească nici pe această cale. În consecință ele rămân ca un vulcan în fierbere, fără manifestare deschisă, de suprafață. Această fierbere interioară ne dă un sentiment de neliniște, indispoziție și frică, împreună cu o serie de fobii, legate de sentimentul de frică ce împiedecă activitatea persoanei, făcând-o foarte anevoioasă și dificilă. În primul caz avem *nevroza travestită* sau

¹⁾ Pentru lămuriri mai vaste asupra acestor lucruri, vezi Cap. VII și teoria dinamicii umane după Freud din Cap. III. Rândurile de față au — cum am spus — mai mult rolul de-a reaminti lucrurile spuse în aceste două capitole.

de *conversiune* — cunoscută în limbajul comun sub numele de *histerie* — iar în al doilea *nevroza anxioasă* sau *psihastenia*¹⁾.

3. *Teoria lui Jung, Adler, Kretschmer și Ross.* La început noțiunea de Libido sau iubire (Eros) în general, pe care Freud a introdus-o pentru a cuprinde laolaltă totalitatea pornirilor spre plăcere, din *Sine*, avea un pronunțat caracter sexual. De aci și acuzarea de penssexualism, care a fost adusă teoriei lui Freud, precum și nesfârșita serie de proteste și obiecții, formulate contra psihanalizei sale. Intrucât aceste obiecții au corespuns sau nu adevărului, am văzut cu altă ocazie, chiar în cadrul acestei lucrări. Fapt cert e că la un moment dat aceste obiecții au fost împărtășite și de către doi din cei mai apropiați elevi și colaboratori ai săi, Adler și Jung, care, pe acest motiv, au și rupt relațiile cu psihanaliza lui Freud, încercând, fiecare, elaborarea unei noi teorii, în care importanța sexualității a fost mult diminuată.

La Jung noțiunea de Libido este păstrată, însă conținutul ei e radical schimbat. Ea ajunge să fie una cu *elanul vital* al lui Bergson și cuprinde toate pornirile sufletești înăscute, indiferent dacă sunt sexuale sau nu. Instinctul sexual este doar una din aceste porniri vitale, printre care cea mai importantă e, după toată probabilitatea, tendința conservării proprii, care stă la baza amorului propriu sau instinctului eului. Instinctul sexual ar veni în locul al doilea, după care ar urma cel gregar, iubirea părinților și copiilor, etc. Spre deosebire de McDougall și alții, care socot instinctele ca entități mai mult sau mai puțin separate, Jung le socote simple aspecte și laturi al pornirii generale, *Libido*, care e, astfel, realitatea unitară ce trebuie avută în vedere.

Această realitate unitară și primară poate lua două direcții de orientare, anume în spre lumea dinafară sau în spre lumea dinlăuntru. În primul caz vorbim de un proces de extroversiune, iar în al doilea, de unul de introversiune. La unii oameni predomină un proces; la alții celalalt. Avem, astfel, tipul extrovertit și tipul introvertit, de care ne-am ocupat în Cap. VIII, referitor la tipologie.

Atâta timp cât balanța dintre aceste două tipuri, mai mult

¹⁾ La histerie Freud distinge, de fapt, două nevroze distincte, pe care Henderson și Gillespie (40) le cuprind însă — și credem pe cea mai bună dreptate — într'o singură grupă, nevroze conversionale sau histeria, în opoziție cu care avem nevroza anxioasă sau psihastenia.

sau mai puțin opuse, nu este afectată în grad prea mare, avem de a face cu stări și tipuri normale; atunci însă când o pornire domină cu totul pe cealaltă, punând stăpânire pe întreaga personalitate, avem de a face cu stări și tipuri anormale, patologice. Histeria, după părerea lui Jung, nu e decât rezultatul dezvoltării excesive și anormale a extroversiunii, așa precum psihastenia nu e decât rezultatul dezvoltării excesive a introversiunii. Atunci când introversiunea pune stăpânire deplină pe întreaga persoană, starea de psihastenie se transformă în schizofrenie, așa precum stăpânirea completă a extroversiunii duce la transformarea histeriei în psihoză maniaco-depresivă¹⁾.

După Adler (2) sursa principală a activității umane trebuie căutată în instinctul eului sau voința de putere, așa cum ea a fost definită de Nietzsche și Schopenhauer. Această voință de putere poate întâlni o serie de piedeci, puse fie de organism sau o funcțiune inferioară, fie de mediu, anume de cel social cu deosebire. În ambele cazuri individul dezvoltă un sentiment de inferioritate, pe care el caută cu orice preț să-l învingă. Învingerea sa devine scopul principal al vieții și leitmotivul tuturor acțiunilor, pe care persoana le desfășoară pentru a compensa sentimentul de putere al eului, care suferă din cauza celui de inferioritate. Această compensație e căutată prin realizări și performanțe excepționale, tocmai în direcția inferiorității. Astfel, după Adler, Demostene a devenit un mare orator tocmai fiindcă a fost găngav, iar Napoleon un dictator fiindcă a fost mic de statură și din condiții sociale inferioare. Și așa mai departe cu toți ceilalți eroi și sfinți, de care istoria omenirii e plină. La baza actelor mari, istorice, e totdeauna vorba de învingerea unui complex de inferioritate. Actul mare nu e decât *compensația* pentru aceste sentimente de inferioritate.

În unele cazuri procesul de compensație nu reușește, fie din cauza mediului social, care nu ajută individul cu nimic, fie din cauza forțelor individuale, care sunt prea modeste. În consecință în loc de performanțe excepționale, cu funcțiune de compensație pentru suferințele legate de complexul de inferioritate, individul ajunge la o serie de iluzii și *surogate* de compensație. Dacă omenirea nu e dispusă să-l creadă om mare, atunci se crede el singur, și anume cu atât mai mult cu cât omenirea îl

¹⁾ Legătura dintre extroversiune și psihoza maniaco-depresivă a fost susținută cu deosebire de McDougall (12).

crede mai puțin. El desvoltă, astfel, un amor propriu bolnăvicios, pe care lumea nu-l admite. Pentru a evita, apoi, diferitele situații, care pot să contrazică sentimentul de prețuire, pe care persoana îl are despre sine, ea pur și simplu evită aceste situații, fie în mod conștient — povestea cu strugurii, care sunt acri, e o ilustrare a acestui caz — fie în mod inconștient. În acest caz, persoana desvoltă o serie de crize și paralizii, care pot servi ca suficiente pretexte pentru a scoate din cauză și chiar a provoca mila și atenția lumii. Psihonevrozele sunt rezultatul acestor simptome, legate de rezolvarea nesatisfăcătoare a pornirii de compensație, provocată de sentimentul de inferioritate, iar psihozele faza ultimă a psihonevrozelor.

Contribuții asemănătoare la desexualizarea noțiunii *Libido* și la lărgirea domeniului bolilor mintale și la alte tendințe, care nu au nimic sexual în ele, au făcut și o serie de alți psihologi, printre care amintim pe McDougall (62), Kretschmer (55), Eder (28), Yealland (102), Smith și Pear (78), Dumas (26) etc., care s'au ocupat mai deaproape cu nevrozele de războiu, determinate de explozia obuzelor, etc. În toate aceste cazuri elementul erotic, sexual, era cu totul inexistent, instinctul conservării proprii fiind singurul afectat.

O strălucită probă în acelaș sens a adus și distinsul profesor dela Universitatea din Wisconsin, Leonard (58), care a suferit de o serie de stări grave de natură anxioasă, susceptibile de a fi grupate în noțiunea de psihastenie. Procesul vindecării sale a fost immortalizat într'o lucrare biografică (58), care — dat fiind excepționalul talent literar al autorului — a stârnit un enorm interes, atât în cercul specialiștilor, cât și în acela al marelui public. Motivele sexuale ale psihonevrozei sale strălucesc prin totala lor absență. Concluzii asemănătoare pot fi trase și din faimoasa autobiografie a lui Clifford Beers (10), secretarul permanent al *Asociației Internaționale de Igienă Mintală*, care a suferit, deasemenea, de psihastenie.

Ocupându-se mai deaproape de nevrozele de războiu, precum și de o mulțime de alte cazuri, histerie cu deosebire, întâlnite în vasta sa experiență clinică, Kretschmer (55) emite și el o teorie asupra histeriei, pe care o socoate ca o turburare provenită din conflictul dintre funcțiunile și modalitățile inferioare de conduită și cele superioare. Un punct de vedere asemănător, dar pe baze strict neurologice, a fost susținut și de regretatul Profesor Marinescu și Drul Radovici (67), care văd în histerie-

o lipsă de colaborare și o anomalie între funcțiunile scoarței, pe de o parte, și cele ale centrilor subcorticali și ale bulbului rachidian, pe de altă parte. Demn de menționat e Ross (86), de numele căruia se leagă aplicarea teoriei actului reflex, studiat de Pavlov, la explicarea mecanismului pe care histeria și psihastenia se bazează. Interesante contribuții fac și Henderson și Gillespie (40), care aplică teza lui Adolf Meyer, considerând histeria „nu atât ca un simptom izolat sau un grup de simptome, separate de restul persoanei, ci ca expresia unei dificultăți de adaptare la condițiile de viață ale pacientului”.

O seamă de psihiatri francezi, în frunte cu Achille-Delmas și Boll, încearcă o sinteză între spiritul tradiției lui Charcot, care pune punctul de greutate pe ereditate și ideea modernă de constituție, socotind histeria și psihastenia drept boli constituționale. Histeria ar avea la bază o constituție phiticiacă, iar psihastenia una emotivă.

O variantă a psihasteniei e neurastenia. După unii ea e o boală aparte, cauzată în deosebi de lipsa de energie vitală. Freud (3) vede în ea rezultatul unui abuz de onanie și al conștiinței de culpă și păcat, legat de exercitarea abuzivă a onaniei. Oboseala e simptomul universal după care ea poate fi identificată. La fel de frecvente sunt și durerile de cap, localizate cu deosebire la ceafă. Alte simptome sunt iritabilitatea, precum și fel de fel de ipocondrii și indispoziții. Lumea laică pune neurastenia în legătură cu abuzul de muncă intelectuală și surmenajul. Ideea, în parte, e adevărată. Cauza reală, totuși, trebuie văzută în ideea de conflict, de obicei sexual, care macină sănătatea sufletească și al cărui prim rezultat e surmenajul.

Persoanele psihopate

Persoana psihopată ocupă o poziție intermediară între nebunie și sănătate. Ea se caracterizează printr'o abatere mult prea mare pentru a mai fi cuprinsă în granițele sănătății mintale, dar și mult prea mică pentru a fi grupată în una sau alta din unitățile psihoneurotice sau psihotice, care constituiesc domeniul nebuniei propriu zise. E vorba, deci, de o poziție de frontieră, care desparte normalul de patologic.

Repercusiunile acestor abateri, care stau la baza persoanei psihopate, sunt duble; unele privesc individul, altele societatea.

Desvoltarea anormală a uneia sau alteia din tendințele sau

trăsăturile persoanei duc, desigur, la o turburare a echilibrului și balanței acelei persoane. În consecință adaptarea ei la sine însăși și la lumea în care ea trăiește lasă de dorit, iar individul în cauză *sufere*. Suferința însă nu se reduce numai la persoana în chestiune, ci și la celelalte, cu care ea vine în contact. Într'adevăr efectele diferitelor gafe, pe care persoana psihopată le face în mod inevitabil, se resfrâng și asupra familiei, precum și asupra tovarășilor de lucru ori distracție. Într'o anumită măsură, deci, sufăr și aceștia și anume în proporție cu gradul de legătură ori rubedenie cu psihopatul. Noțiunea de suferință (a) individuală și (b) socială, legată de (c) abaterrea dela normă, sunt astfel cele trei criterii în funcție de care definim persoana psihopată.

Suferința socială, desigur, e întâlnită și în cazul psihozelor și nevrozelor. Spre deosebire de psihopați, care rămân în societate, neuroticii și psihoticii se elimină din societate. Lumea își dă seamă că ei sunt inadaptați și, în consecință, îi lasă în seama asistenței medicale, evitând orice interferență cu ei. Lucrurile se schimbă în cazul psihopaților. Nebunia lor e doar incipientă, iar societatea nu-i elimină din sânul ei. Ei sunt capabili de o adaptare mai mult sau mai puțin satisfăcătoare, care-i menține atât în familie, cât și în profesii, spre continua nemulțumire și suferință a tuturor acelorora cu care vin în contact.

Cauzele abaterilor anormale, care stau la baza persoanelor psihopate, sunt bineînțelese atât ereditare, cât și în funcție de mediu. Unii cercetători, Kreapelin (52) în deosebi, apoi Koch (50), Grühle (35), Birnbaum (15), Kretschmer (54), Ewald (29), Hofmann, etc. pun punctul de greutate pe ereditate; alții, ca Sullivan (98), Plant (79), Luria (61), Adler (27), etc. pe mediu. Schilder (89) și Kahn (48), dela care avem studiile cele mai sistematice asupra persoanelor psihopate, încearcă un drum intermediar, deși cu o oarecare înclinare spre ereditate. Un drum milociu ține psihiatria psihologică a lui Meyer (11). Cercetări precise nu avem nici cu privire la cauzele ereditare, nici la cele dependente de mediu, deși în această privință psihanaliza și psihiatria sociologică ne-au dat, totuși, unele indicații destul de valoroase.

Abaterile dela normă și suferințele legate de ele sunt foarte variate. În consecință tipurile psihopate sunt foarte diferite. Deaceia o clasificare a lor e necesară.

Criteriile în funcție de care clasificarea tipurilor psihopate

a fost încercată sunt cu deosebire două: unul simptomatologic, altul psihologic. În primul caz punctul de greutate cade pe simptomele clinice ale tipurilor, indiferent care sunt tendințele și funcțiunile ce le determină; în al doilea caz, pe aceste tendințe și funcțiuni. La început a predominat punctul de vedere simptomatologic. Clasificările lui Kraepelin (52), Koch (50) și Rosanoff (85), sunt o ilustrare a acestui punct de vedere. Întrucât însă în domeniul psihopatiilor criteriul simptomatologic s'a dovedit mult mai puțin bun decât în acela al psihozelor și nevrozelor, o seamă de cercetători au adoptat criteriul psihologic. Spre deosebire de criteriul simptomatologic, care rămâne la suprafața simptomelor, fără să pătrundă în realitatea lor adâncă ce le determină, criteriul psihologic încearcă să pătrundă în profunzimea și intimitatea simptomelor, căutând să prindă cauzele ce le determină. Clasificarea lui Schneider (90) și în deosebi aceea a lui Kahn (48) sunt o încercare în acest sens. Kretschmer (54) și Jung (46) caută o clasificare în funcție de ambele criterii. Clasificarea lor e însă limitată la unele tipuri.

În total Schneider distinge 12 tipuri psihopate, împărțite în mai multe grupe. Grupa întâia cuprinde psihopatii hipertimici, caracterizați prin exces de activitate și agitație. În opoziție cu ei avem grupa a II-a, a psihopatiilor depresivi, caracterizați prin depresiune și lipsă de activitate. La grupa a III-a intră psihopatii nesiguri, care se îndoiesc de toate, în opoziție cu care avem grupa a IV-a, a psihopatiilor dogmatici, care nu admit nici o discuție asupra ideilor lor. În grupa a V-a intră psihopatii instabili, cu alternări de emoții opuse, apoi — la grupa a VI-a — psihopatii excentrici și histerici, preocupați de valoarea cu totul deosebită a persoanei lor. La grupa a VII-a intră psihopatii lipsiți de emoții, reci, apoi — în grupa a VIII-a — psihopatii lipsiți de voință. În ultimele grupe intră psihopatii astenici, lipsiți de energie și psihopatii explosibili, plini de prea multă energie, care izbucnește la orice pas.

Nemulțumit de clasificarea lui Schneider, care ținea seama prea mult de simptome, și prea puțin de tendințele și trăsăturile care stau la baza simptomelor, Kahn încearcă o nouă clasificare, care pune accentul pe criteriul psihologic, având la bază o teorie a persoanei. Pornind dela ideea că persoana psihopată este determinată: fie (a) de dezvoltarea anormală a unei tendințe sau (b) trăsături de temperament (c) ori caracter, fie (d) de o serie de anomalii în arhitectonica persoanei, el distinge

patru tipuri de persoane psihopate. În prima grupă, care ilustrează primul tip, el introduce: (1) persoanele cu impulsuri prea puternice, (2) cele cu impulsuri prea slabe și (3) psihopatii sexuali, la care grupează diferitele deviații, care duc la onanie, narcisism, travestire, omosexualitate, hipersexualitate, pedofilie, zoofilie, fetișism, exhibiționism, etc. În grupa a doua intră (1) persoanele cu temperament hipertimic: aprinse, vii, explozibile, iritabile, certărețe și vesele, (2) persoanele cu temperament hipotimic, care se împart în, atimici: flegmatici, sterpi, lipsiți de temperament, și disforici: timizi, fricoși, rău dispuși, deprimați, apoi (3) ciclotimici: instabili în emoții și conduită. La grupa a treia intră (1) persoanele cu eu supraevaluat: ego-centrice, mândri, megalomani, (2) persoanele cu eu sub-evaluat: modești din cale afară, retrași, preocupați prea mult de defectele lor și lipsiți de acțiune, și (3) persoane cu ambele porniri, odată prea mândre, alteori prea modeste. La grupa cea din urmă avem tipurile mixte, în cazul cărora deviațiile privesc mai multe laturi, cuprinzând oarecum întreaga persoană. Tipurile lui Kretschmer, schizotimicii și ciclotimicii, precum și o altă serie de psihopatii, ca cei instabili, isterici, ipocondri, excentrici, etc. sunt exemple de atari tipuri complexe, mixte.

Criteriul psihologic susținut de Kahn în clasificarea persoanelor psihopate pare să fie, fără îndoială, foarte potrivit. Într'adevăr psihopatii sunt mult prea îndepărtați de domeniul psihiatriei, pentru a fi clasificați numai în funcție de criteriul clinic, în speță simptomatologic. E mai just ca ei să fie grupați în funcție de cel psihologic. Ei aparțin, dealtfel, chiar de drept *cliniceii psihologice*¹⁾ și nu cliniceii de boli mintale. Deaceia singura obiecție, pe care am ridicat-o, nu e în legătură cu aplicarea însăși a acestui criteriu, ci cu *felul* cum această aplicare a fost făcută. Dimensiunile admise de Kahn pe latura dinamică de tendințe și pe cea formală și structurală de temperament, caracter și persoană, ni se par susceptibile de critică. Latura dinamică a tendințelor se suprapune, credem, cu aceea a caracterului, așa cum în capitolul III am căutat să dovedim. Noțiunea de persoană, apoi, pe care o întâlnim în cazul tipurilor mixte, e

¹⁾ Clinica psihologică e o instituție de psihologie aplicată, care se ocupă cu diagnoza și terapia persoanelor psihopate. La noi în țară ea lipsește. Înființarea ei a fost viu susținută de cel de al XVIII-lea Congres al Asociației de Psihiatrie, Neurologie și Psihologie, ținut la Sibiu, în 1939. Vezi desbaterile acestui congres.

foarte puțin lămurită. Deaceea e absolută nevoie de o mai bună precizare a dimensiunilor, pe baze mai științifice și mai puțin dependente de unele teorii germane, de o valoare mai mult sau mai puțin discutabilă. O egală atenție trebuie acordată și teoriilor anglo-saxone, precum și celor franceze. Punctul de greutate în toate cazurile trebuie să cadă — bineînțeles, — pe faptele cercetate în modul cel mai științific, adică pe bază de metodă experimentală și statistică.

Delicvenți și Criminali

Între delicvență și nebunie există o strânsă legătură. Atât una cât și alta sunt forme de inadaptare. Lipsa de integrare și armonie a tendințelor — fie cu privire la relațiile dintre ele, fie cu privire la raportul lor față de mediu, — este numitorul comun, care le leagă împreună. Orientarea și canalizarea efectelor, derivate din această lipsă de integrare și adaptare, e ceea ce le deosebește. În cazul nebuniei aceste efecte merg în primul rând în detrimentul individului; în cazul delicvenței mai mult în acela al societății. În primul caz individul închide răul în el însuși, ajungând să-și macine pe această cale echilibrul și balanța; în cel de al doilea, el îl manifestă înafară, trecând peste normele legale, care asigură baza de conviețuire a indivizilor. În acest mod balanța sa e păstrată și individul — presupunând că legea nu-l descopere — nu suferă, relele acțiunii sale răsfrângându-se asupra celorlalți.

După criminologia clasică, ilustrată cu deosebire prin Lombroso și urmașii săi în Italia, precum și de o serie de criminologi germani, cauza principală a crimei trebuie căutată în constituția ereditară. Tipul lombrosian, al criminalului înăscut, a devenit o noțiune atât de populară, încât a intrat chiar și în limbajul curent, de toate zilele. O admirabilă prezentare a sa poate fi găsită și în *Făclia de Paști* a lui Carăgiale. Carăgiale s'a dovedit a fi, însă, cu vederi mai largi decât Lombroso. Spre deosebire de Lombroso, care a văzut adevărul numai pe jumătate, el l-a văzut întreg. Dacă Gheorghe omoară, fiind pecetluit prin naștere să omoare, Leiba, în schimb, omoară din frică și din proprie apărare. El omoară, deci, din nevoie, iar această nevoie nu are de a face atât cu pornirile lăuntrice, cât mai mult cu o serie de circumstanțe, dependente de mediu.

E cu deosebire meritul lui Goddard (34) de a fi arătat că stigmatele lombrosiene, după care tipul criminal poate fi recunoscut, caracterizează, de fapt, nu numai criminalii, ci și necriminalii. Cu alte cuvinte ele sunt caractere general umane, comune întregii spețe și nu numai unei mici, foarte mici, părți din omenire, din care criminalii se recrutează. Greșala lui Lombroso, spune el, a fost de a studia aceste caractere numai la criminali, fără să-și pună problema, dacă ele, într'adevăr, sunt trăsături specifice criminalilor sau trăsături comune tuturor. Cercetările sale nu lasă nici o îndoială asupra faptului că ele sunt trăsături comune tuturor. Deaceia o diagnosticare a criminalului numai după ele e cu neputință.

Aceasta nu însemnează, totuși, că orice predispoziții ereditare spre crimă lipsesc. Nu, atari predispoziții există. Ele nu trebuie căutate însă atât în diferitele dimensiuni corporale, luate în mod absolut, adecă izolat și în ele înșile, ci în constituția, structura acestor însușiri, adecă în relațiile și raporturile dintre ele și mai ales în relațiile și constelațiile cu caracter sufletesc, cum sunt diferitele elemente dinamice în primul rând, apoi inteligența, etc.

Intre inteligență, de exemplu, și delicvență există o strânsă legătură. Numărul cercetărilor, făcute cu scopul stabilirii acestei relații, este enorm, iar acordul dintre concluzii foarte mare¹⁾. Delicvenții se recrutează în primul rând dintre debilii mințali. Constatări asemănătoare au fost făcute și asupra legăturii dintre delicvență și instabilitatea emotivă, delicvență și organizarea defectuoasă a caracterului, etc. Printre cercetările cele mai proeminente sunt cu deosebire acelea datorite lui Burt (18), Healy și Bronner (38, 39), etc. Importante contribuții au făcut și psihanalistii, Alexander (6) și Aichorn (4) în deosebi. A treia grupă de cercetări e reprezentată prin aderenții biotipologiei contemporane, Willemse (103) în special. Ideea constituției criminale este, astfel, reînviată, dar într'un sens diferit. Ea nu se referă numai la formația capului și alte trăsături corporale, considerate separat, ci cuprinde întreg corpul și sufletul, anume structura și arhitectonica individului, considerat ca unitate de corp și suflet. Dimensiunile fundamentale sunt cu deosebire cele sufletești, cum, dealtfel, și era de așteptat.

¹⁾ Pentru o punere la punct vezi Prof. Fl. Ștefănescu Goangă, A. Roșca și Cupcea (97).

Paralel cu aceste cercetări, venite din spre psihologia experimentală, psihanaliză și biotipologie, a mai apărut însă o serie de alte cercetări cu caracter sociologic, referitoare la influența mediului social în producerea crimei. Merite deosebite au în această privință sociologii americani, cei dela Chicago în special. Intre familie și starea ei economică, socială și culturală, precum și între vecinătate, comunitate, religiositate, etc., pe de o parte, și criminalitate pe de altă parte, există o strânsă legătură. Fig. 29 dela pag. 281 și cele dezvoltate în legătură cu ea sunt o ilustrare a felului cum aceste cercetări sunt făcute. Lucrările lui Shaw (92), Slawson (93), Landescu (56) etc., referitoare la condiționarea socială a crimei, au reușit să arunce lumini cu totul nebanuite de către psihologi, psihanalisti și biotipologi.

Influența factorilor sociali în producerea crimei, desigur, nu exclude influența factorilor biologici și psihologici. Acțiunea acestor factori poate merge foarte bine și împreună. Printre aceia, care și-au câștigat cele mai mari merite prin susținerea acestui punct de vedere sintetic în explicarea crimei sunt cu deosebire Healy și Bronner (38, 39), apoi Sheldon Glueck (33), etc. Alături de metoda psihologică și psihanalitică ei întrebuințează și pe cea biotipologică și sociologică, reușind, astfel, să deslege problema criminalității în toate aspectele ei, oricât de complexe — și deseori ciudate — ar fi ele.

B I B L I O G R A F I E

1. ACHILLE-DELMAS, F. et BOLL, M., *La personnalité humaine*. Flammarion. Paris. 1922.
2. ADLER, A., *Ueber den nervösen Charakter*. Wiesbaden. Bergmann. 1912.
3. — *Theorie und Praxis der Individualpsychologie*. Bergmann. München. 1924.
4. AICHORN, A., *Verwahrloste Jugend*. Int. Psychoan. Verl. Wien. 1925.
5. ALEXANDER, F., *Psychoanalysis of the Total Personality*. Nervous & Ment. Disease Publ. Co. N. Y. 1930.
6. — *Der Verbrecher und seine Richter*. Int. Psychoan. Verlag. Wien. 1927.
7. BABINSKI, J., *Ma conception de l'hystérie et de l'hypnotisme*. Chartres, Durand. 1906.
8. BARRETT, A. M., *Heredity Relations in Schizophrenie*. Assoc. f. Res. Nerv. and Ment. Dis. No. 5.
9. BAUR, FISCHER, LENZ, *Erblichkeitslehre und Rassenhygiene*. Vol. I—II. Lehmann. München. 1931.

10. BEERS, CL., *A Mind that Found Itself*. Doubleday, Dorn Co. N. Y. 1931.
11. BENTLEY, M., *The Problem of Mental Disorder*, McGraw-Hill Co. N. Y. 1934.
12. BERMAN, L., *The Glands Regulating Personality*. Macmillan. N. Y. 1928.
13. BERNHEIM, A., *L'Hystérie*. Doin. Paris. 1913.
14. BIRNBAUM, K., *Handwörterbuch der medizinischen Psychologie*. Thieme, Leipzig. 1930.
15. — *Die psychopathischen Verbrecher*. Idem. 1926.
16. BLEULER, A., *Die Schizophrenie*. Deuticke. Wien. 1912.
17. — *Lehrbuch der Psychiatrie* Springer. Berlin. 1916.
18. BURT, C., *The Young Delinquent*. Univ. of London Press. London. 1925.
19. CAMPBELL, MCFIE, *Destiny and Disease in Mental Disorders*. Norton Co. N. Y. 1932.
20. — *Human Personality and the Environment*. Macmillan N. Y. 1934.
21. CHARCOT, A., *Oeuvres complètes*. Delahaye et Lecrosnier. Paris 1887.
22. CLAUDE, BOREL et ROBIN, *Deménece précoce, schizomanie et schizophrénie*. 1924.
23. CLAUDE, COSTE, *Sur les relations de la tuberculose et de la démence précoce*. Compt. Rend. Soc. de Biol. Vool. 1—6, 1934.
24. DOLALRD, F., *The Psycotic Person Seen Culturally* Am. J. Soc. 1934. 39, 637—648.
25. DORCUS, R. M., and SHAFFER, G. W., *Textbook of Abnormal Psychology*. Williams & Wilkins Co. Baltimore. 1935.
26. DUMAS, G., *Traité de Psychologie*. Vol. II. Cap. V—VI. Alcan. Paris, 1924.
27. DÉJÉRINE, J. and AUCKLER, E., *Psychoneuroses and their Treatment by Psychotherapy*. Lippincotot. Philapelfhia. 1916.
28. EDER, M. D., *War Shock*. Heinemann. London 1917.
29. EWALD, G., *Temperament und Charakter*. Springer. Berlin. 1924.
30. FARIS, R. and DUNHAM, H. W., *Mental Disorder in Urban Areas*. The Univ. of Chicago Press. 1939.
31. FREUD, S., *Gesammelte Schriften*. Int. Psychoan. Verlag. Wien und Leipzig.
32. GIBBS, (Vezi Hendersoon-Gillespie).
33. GLUECK, SH. and E. T., *One Thousand Juvenile Delinquents*. Harv. Univ. Press. Cambridge. 1934.
34. GODDARD, H. H., *Feeble-Mindedness*. Macmillan. London. 1916.
35. GRUHLE, *Psychiatrie für Aerzte*. Berlin. 1922.
36. GUTHRIE, E. R., *The Psychology of Human Conflicts*. Harper & Brothers. N. Y. 1938,
37. HEALY, BRONNER, BOWERS, *The Structure and Meaning of Psychoanalysis*. Knopf. N. Y. 1938.
38. HEALY, W., *The Individual Delinquent*. Little, Brown. Boston. 1915.
39. HEALY, W. and BRONNER, A., *Delinquents and Criminals*. Macmillan. N. Y. 1926.

40. HENDERSON, D. K. and GILLESPIE, R. D., *A Textbook of Psychiatry*. Oxford University Press. 1936.
41. HOFFMANN, D., *Die erbbiologischen Ergebnisse in der Neurosenlehre*. Lehmann, München 1934.o
42. HOMBURGER, A., *Vorlesungen ueber Psychopatologie des Kindesalters*. Springer. Berlin. 1926.
43. JANET, P., *L'Automatisme psychologique*. Alcan. Paris. 1913.
44. — *Les névroses*. Flammarion. Paris. 1909.
45. — *De l'angoisse à l'éxtase*. Alcan. Paris. 1929.
46. JUNG, K., *Psychologische Typen*. Rascher. Zürich. 1921.
47. — *Psychology of Dementia Praecox*. Nerv. & Ment. Dis. Publ. N. Y. 1909.
48. KAHN, E., *Psychopathic Personalities*. Yale University Press. 1931.
- 48-a KALLMANN, F., *The Genetics of Schyzophrenia*. Augustin Publisher N. Y. 1938.
49. KANNER, E., *Child Psychiatry*. Thomas. Springfield. 1935.
50. KOCH, L. L., *Abnorme Charakter*. Wiesbaden. Bergmann. 1900.
51. KOLLER, J., (vezi Pillsbury).
52. KRAEPELIN, *Psychiatrie*. Barth. Leipzig. 1915.
53. KRAFFT-EBBING, *Psychopathologia sexualis*. Stuttgart. 1924.
54. KRETSCHMER, E., *Medizinische Psychologie*. Thieme. Leipzig. 1926.
55. — *Ueber Hysterie*. Idem. 1927.
56. LANDESCU, J., *The Organized Crime in Chicago*. Illinois Crime Survey. Chicago. 1929.
57. LANDIS, C. and PAGE, J., *Modern Society and Mental Disease*. Ferrar-Rinehart N. Y. 1938.
58. LEONARD, *The Locomotive God*. Century Co. N. Y. 1927.
59. LEWIS, N. D. C., *Research in Dementia Praecox*. N. Y. 1936.
60. LOUTIT, C. M., *Clinical Psychology*, Harpers. N. Y. 1936
61. LURIA, A. R., *The Nature of Human Conduct*. Liveright. N. Y. 1923.
62. McDOUGALL, W., *Outline of Abnormal Psychology*. Scribners N. Y. 1926.
63. MALINOWSKI, M., *Sex and Repression in Savage Society*. Harcourt, Brace. N. Y. 1927.
64. MĂRGINEANU, N., *Psihologia franceză contimporană*. Inst. de Psihol. Cluj. 1932.
65. — Aspectul social al crimei în America. Rev. de Psihol. 1938, 1, 341—352.
66. MARIE, P., *Traité intern. de psychologie pathologique*. Alcan. Paris. 1909.
67. MARINESCU, RADOVICI, Des rapports de l'encéphalite épidémique avec certains troubles hystériques. J. de Neur. et Psychiatrie 1925. p. 146.
68. MEAD, M., *Coming of Age in Samoa*. Gardner City. N. Y. 1928.
69. MEYER, A., *The Dynamic Interpretation of Dementia Praecox*. Am J. Psychol. 1910, 21, 385—403.
70. MEYER, A., JELLIFFE, E. S. and HOCH, A., *Dementia Praecox*. R. C. Bradger. Boston 1911.
71. MINKOWSKI, A., La schizophrénie et la notion de la maladie mentale. Encéphale. 1921.

72. MITCHELL, T. U., *Problems in Psychopathology*. (vezi Healy 37).
73. MORGAN, J. J. B., *The Psychology of Abnormal People*. Longmanns. N. Y., 1928.
74. MOSS, F. and HUNT, TH., *Foundations of Abnormal Psychology*. Prentice-Hall. N. Y. 1932.
75. MOTT, (vezi Dorcus, 25).
76. MYERSON, A., *Psychology of Mental Disorders*. Macmillan 1927.
77. — *The Inheritance of Mental Diseases*. Williams & Wilkins, Baltimore. 1925.
78. PEAR and SMITH, *Schell Shock*. Longmanns, Greene & Co. N. Y. 1917.
79. PLANT, J. S., *Personality and Cultural Pattern*. Common Wealth Fund. N. Y. 1, 37.
80. PILLSBURY, W. B., *Psychology of Abnormal*. McGraw-Hill Book Co. N. Y. 1932.
81. PRINCE, M., *The Dissociation of Personality*. Longmanns. N. Y. 1908.
82. — *Clinical and Experimental Studies in Personality*. Sci. Art. Publ. Cambridge. 1928.
83. REHM, (vezi Henderson-Gillespie).
84. ROBACK, A., ed., *Problems of Personality*. Harcourt Brace. N. Y. 1925.
85. ROSANOFF, A. J., *Manual of Psychiatry*. Wiley N. Y. 1927.
86. ROSS, T. A., *Common Neuroses*. Arnold. London. 1923.
87. RUEDIN, E., *Erblehre und Rassenhygiene*. Lehmanns. München. 1934.
88. SAPIR, E., Cultural Anthropology and Psychiatry. *J. Abn. and Soc. Psychol.*, 1932, 27, 229—242.
89. SCHILDER, *Medizinische Psychologie*. Springer. Berlin. 1924.
90. SCHNEIDER, K., *Die psychopathischen Persönlichkeiten*. Aschaffenburgs Handb. d. Psychiatr. Leipzig. 1928.
91. SHAFFER, L. R., *The Psychology of Adjustment*. G. Harper. London. 1936.
92. SHAW, CL. R., *Delinquency and Community Organization*. Burgess, Personality and Social Group. The Univ. of Chicago. Press. 1929.
93. SLAWSON, J., *The Delinquent Boy*. Badger. Boston. 1926
94. STODDARD, W. H. B., *Mind and Its Disorders*. Blakiston. Philadelphia. 1919.
95. SHERMAN, M., *Mental Conflicts and Personality*. Longmanns. N. Y. 1938.
96. ȘTEFANESCU-GOANGĂ, ROȘCA, CUPCEA, *Instabilitatea emotivă*. Inst. de Psihol. Cluj. 1935.
97. — *Adaptarea Socială*. Idem. 1938.
98. SULLIVAN, H. ST., Schizophrenia. *Am. J. of Psychiatry*, 1929, 4, 77—91 și 1929, 9, 553—67.
99. VOGT, Zur Psychologie der katatonischen Symptome. *Zbl. Nervenheilk.* Vol. 25.
100. WEIGANDT, W., *Lehrbuch der Nerven- und Geisteskrankheiten*. Marhold Halle. 1935.
101. WESTBURGH, E. M., *Clinical Psychology*. Blakistons's Son & Co. Philadelphia. 1937.

102. WHITE, W. A., *Outline of Psychiatry*. Nerw. & Ment, Dis, Monogr. Series. N. Y. 1933.
103. WILLEMSE, W. A., *Constitution-Types in Delinquency*. Kegan P., London 1932.
104. YEALLAND, L. R. *Hysterical Disorders of Warfare*. Macmillan 1918.
105. Bull. de la Soc. de Psychiatrie de Bucarest. I—V. Director: Prof. P. Tomescu.
106. Buletinul Societății de Psihologie medicală din Sibiu. I—VI. Director: Dr. G. Preda.

INDEX PE MATERII

- Abulie, 490
Aconștient, 327
Adaptare, 115—116, 319—321, 495
Adolescență, 246—249
Afecte, 100
Agitație, 490
Agresivitate, 494
Alienare, 494
Ambivalență, 492
Amnezii, 493
Analiză factorială, 412—420
Anxietate, stări de, 493
Apatie, 494
Apetit, 100
Aptitudini, 116—117
 simple, 117—127
 complexe, 127—131
 la desemn, 129
 la matematici, 10, 131
 mecanică, 130
 muzicală, 128, 129
 verbală, 129, 130
Arhitectonica persoanei, 40, 43, 343, 452—459
Ascendență-submisivitate, 449
Asociație, 124
Aspectele majore ale persoanei, 13-33
 abisal, 30—33
 biologic, 33—36
 diferențial, 25—30
 evolutiv, 21—25
 general, 13—21
 social, 30—33
Aspirații, 100
Astenic, tip, 368—373
Atenție, 125—127
 spontană, 126, 127
 voluntară, 126, 127
Atletic, tip, 368—373
Atitudini, 356—361
 economice, 357—361
 estetice, 357—361
 politice, 357—361
 religioase, 357—361
 sociale, 357—361
 teoretice, 357—361
Atitudini sociale, 53—59, 416, 417
 naționalism, 417
 comunism, 417
 radicalism, 417
 conservatorism, 417
Autism
 gândire autistă, 503—504
 tip autist, 503, 504
Automatism, 320, 321
Autonom, sistemul și emoțiile, 115
Autonomie funcțională a motivelor, 95—96
Axe principale, 433—447
 secundare, 433—434, 447
 incidentale, 433
Aversiuni, 94

Bătrânețea, 251
Behaviorism, 7, 8, 315
Biologic, aspect, 33—36
Biotipologia, 363—411
 lui Kretschmer, 368—373, 390—403
 „ Pende, 373—376, 403—406
 „ Viola, 380—386
 „ McAuliffe, 376—380
Biotonus, 101

- Biserica și persoana, 311—312
 Boala sufletească, 466—467
 Cauzele, 472—476
 Criteriile, 467—471
 Definiția, 466
 Brevilin, 373—376
 Bucurie, 101
- Calmare, sentiment de, 105
 Caracter, 63—65, 73—81
 Caracterologie, 7, 11
 Căsătoria și persoana, 249, 250
 Catalepsie, 491
 Catatonie, 502, 510, 511
 Cathexis, 68, 72
 Ego-cathexis, 72
 Obiect-cathexis, 72
 Cenzura conștiinței, 222—224
 Ciclotimie, 395—401, 513—514
 ciclotimic, 134, 356, 395, 396, 443
 cicloid, 395
 Clasa socială și persoana, 313
 Comunitatea, 289—307, 446
 rurală, 289—300
 urbană, 300—307
 Compensația, 88, 92
 Complexul, 78
 Oedip, 57, 80, 81, 86, 226, 277, 334, 449, 456
 Electra, 80, 81, 226, 277, 449, 456
 castrație, 81
 nașterii, 81
 inferiorității, 88—92, 449
 Condiționate, reflexe, 205—207
 Conduita anormală, 467—471
 deschisă, 115, 116, 209
 închisă, 511, 116, 209
 substitutivă, 115, 116
 Configurație, 421—433
 natura ei, 426—433
 gradele de, 426—433
 Conflicte, 476—484
 psihobiologice, 479—480
 psihologice, 476—479
 psihosociale, 480—492
 de cultură, 305—308
 de evoluție, 484—492
 Conștiința, 319—323
 Natura și funcțiunea ei, 319—323
 și aconștientul, 327
 și automatizarea, 319, 320
 și inconștientul, 344—326
 și preconștientul, 327—328
 Constituție, 364—366, 446
 Continuitate-discontinuitate, 21—25, 186, 187
 Convergență, principiu de, 168—173
 Copiii adoptați, 166, 167
 gemeni, 166—167
 orfani, 166, 167
 Copil, primul, 263, 264, 265
 al doilea, 266—267
 al treilea, 268
 ultimul, 269
 unic, 265—266
 vitreg, 269
 Corelația, 413—414
 Crima, 57—539
 Cauzele ereditare, 538, 539
 Cauzele sociale, 538, 539
 Cromosomii, 150
 Cultura, 183—185
 și învățarea, 210—214
 și limbajul, 258—261
 și persoana, 183—185
 și rasa, 178—183
 și sexul, 173—178
 Curba vieții, 189
 de variație, 148, 149
 de probabilitate, 148, 149
 de creștere, 190, 191
- Delicvența, 537—539
 natura ei, 537, 538
 cauzele ereditare, 538, 539
 cauzele sociale, 538, 539
 Delirul, 493
 Demența precoce, 503—512
 Dependență-independență, grade de, 13—21, 426—433
 Depersonalizare, 494
 Depresiune, stări de, 494
 (vezi Melancolie)
 Destindere, descordare, 105
 Determinism-indeterminism, grade de, 137, 426
 Diferențe individuale, 25—30, 144—187
 natura lor, 146
 legea de bază, 147—149

- cauzele ereditare, 147—157
cauzele sociale, 158—169
de cultură, 178—185
de rasă, 178—183
de sex, 173—178
de vârstă, 233—236
Diferențiere, 223—225
Diferențial-nediferențial, 25—30,
144—146
Dimensiunile persoanei, 13—33
abisală, 30—33
biologică, 33—36
diferențială, 25—30
evolutivă, 21—25, 188—254
generală, 13—21, 45—144
socială, 30—33
Dinamica persoanei, 46—113
biologică, 47—52
psihologică, 59—113
socială, 52—59
Discontinuitate-continuitate, grade
de, 21—25, 188—191
Doriște, 100
Dublă personalitate, 494
Educație, 211—214
și instrucție, 211—214
și Eu și Supra-Eu, 73—81
și caracter, 63—65, 73—81
Ego
(vezi Eul)
Emotivitate, 131, 132
Emoții, 99—105
natura lor, 100—103
clasificarea lor, 100—103
simple, 101—102
complexe, 103
Energia psihică, 133
Epilepsia, 520
Ereditatea, 147—157
mecanismul ei, 150—155
legile ei, 148
legile lui Mendel, 147, 148
contribuțiile lui Morgan, 149—150
familia Kallikak, 155—156
familia Jukes, 157
gemenii, 166—167
semenii, 166, 167
bolilor mintale, 472—476
Euforie, 494
Eul, 75—81, 105—113, 329—331,
337—341, 435
natura sa, 75—81, 329—331
și Sinele, 337—341, 435
și Supra-Eul, 337—341, 435
principiul realității, 70, 75—81,
329—331
Eurile, 228
Evoluție, noțiunea de, 189
Evolutiv, aspectul, 21—25, 188—254
Excitare, sentiment de, 100
Extroversiune, 347—358, 442, 445
natura ei, 347, 348
tipurile de, 348—358
(vezi Introversiune)
Factorială, analiză, 412—420
Factori psihici, 420
Familia și persoana, 261—279
rurală, 295—297
urbană, 302—203
Fantezia, 124—125
Feminitate-masculinitate, 173—178
Fericire, sentiment de, 101
Firea, 136—139, 442—444
natura ei, 136
introvertită, 137, 138, 347—358,
442, 443
extrovertită, 137, 138, 347—358,
442, 443
optimistă, 138
pesimistă, 138
Fixarea erotică, cathexis, 72
asupra părinților, 81 277
corpului, 72
obiectelor, 72
Formele, activității, 131—134
emotivității, 134—136
Gene, 150
Generalitate-specificitate,
grado de, 13—21
Gemenii, 166—167
Genealogia
familia Kallikak, 155—156
familia Jukes, 157
Gestalt, configurație, 421—433
Glandele interne
și persoana, 373
și emoțiile, 105

- Habitudini, 52—59, 210—214
Halucinații, 493
Hebefrenie, 502, 509—510
Hipomanie, 515
Hipermeziei, 493
Histerie, 522
 Teoria lui Charcot, 522, 523, 524
 Teoria lui Janet, 523—528
 Teoria lui Freud, 528—531
- Identificarea
 cu părinții, 81, 221, 227
 cu profesorii, 221
 cu persoane celebre, 221
- Idei
 autohtone, 492
 fixe, 942
 de grandoare, 492
 de persecuție, 492
 de suferință, 492
- Imagine eidetică, 11, 406
Imitație, 214—218
Impulsuri nestăpânite, 491
Inconștient, 324—327
 și aconștient, 327
 și automatizare, 320
 și subconștient, 327—328
- Indolența, 494
Infantilism, 497
Inferioritate, sentiment de, 88—92
Inhibiție, 64, 65
Instinctul, 60—63
 natura sa, 60, 61, 63
 clasificarea, 62
 teoria lui McDougall, 60—63
 teoria lui Freud, 67—72
 și învățarea, 60, 61, 62
- Instabilitate emotivă, 494
Integrarea, 223, 225—230
Întreg și parte, 426—433
Inteligența, 117—122, 444
 și învățarea, 207—210
Intenția, 208, 209, 210
Introiecția, 194—125
Introversiunea, 347—358, 442
Înțelesul, 208, 209, 210
Învățarea, 109—223
 legile ei, 202—210
 și cultura, 210—214
 și inteligența, 207—210
 și educația, 211—214
 și instrucția, 211—214
 la om, 210—214
- Ipocondria, 513
Iritabilitatea, 134, 135
Iuțeala acțiunii, 131
- Jocul, 239—242
- Letargia, 495
Libertatea, 173
Libido, 67—72, 329, 435
 natura sa, 67
 conținutul său, 72
 și Sinele, 67
 și Eul, 75
 și Supra-Eul, 73
 și principiul plăcerii, 70
- Limbajul, 258—261
Longilin, tip, 373—376
- Manie, stări de, 514—520
 hipomanie, 515, 516—517
 manie acută, 517, 518
 manie hiperacută, 518
- Manierism, 490
Masculinitate, 353
Maturizare, 192—199
Maturitatea, 249—250
Melancolie, 518—519
 simplă, 518, 519
 acută, 519
 hiperacută, 519
- Melancolie involutivă, 520
Mediul, 158—167
 biologic, 159
 social, 30—33, 255—258
 și diferențele individuale, 158—167
 și ereditatea, 168—173
- Memoria, 123—124
 inteligibilă, 123—124
 mecanică, 123—124
- Mentalitate
 rurală, 289—300
 urbană, 300—307
- Mișcări automate, 491
Mitomanie, 493
Momentul, 313—317
Motivele, 45, 46, 47

- Nefericire, sentiment de, 101
 Negativism, 491
 Neplăcere, sentiment de, 101
 Nevroze, 521—529
 natura lor, 521—523
 histeria, 522—531
 psihastenia, 531, 521—532
 neurastenia, 532
 Normal
 și anormal, 467—471
 Normele sociale
 și Supra-Eul, 73—75, 105—113,
 337—441
 Normotip, 380—385, 453—454

 Obsesii, 492
 Oedip, complexul, 80, 81, 277
 Onania, 243—246
 Optimism, 138—448
 Oscilare, 131, 132

 Pansexualism, 83, 84
 Paramnezii, 495
 Paranoia, 512—513
 Părinți, atitudinea lor, 270—278
 Pedepsă-recompensă, 203
 Persoana
 definiția ei, 139—140
 domeniul ei, 36—41
 Persoane psihopate, 533—537
 calificarea lor, 534—536
 Perseveranță, 131, 132
 Persistență, 64
 Pesimism, 138, 448
 Picnic, 368—373
 Plăcere, sentiment de, 100, 101
 Postura, 491
 Preconștient, 327—328
 Presiuni, 97—99
 Probabilitate, legile de, 148
 și legile eredității, 148
 și diferențele individuale, 148
 Presiunea
 și persoana, 308—310
 Principiul
 plăcerii, 70
 realității, 70
 Psihanaliza, 6
 Simptomatologie, 490—498

 Psihastenia, 521, 522—531
 Psihopate, persoane, 533—537
 Psihologia
 abisală, 6 11
 behavioristă, 8, 11
 caracterologică, 6, 11
 configuraționistă, 8, 11
 socială, 5, 11
 spirituală, 5, 11
 (ințelesului)
 Psihopatologie generală, 490—498
 Psihopatologie specială, 498—501
 Psihonevroze, 521—529
 natura lor, 521—523
 clasificarea lor, 521
 Psihoze
 natura lor, 409, 500
 clasificarea, 409
 Psihoza maniaco-depresivă, 513—521
 etiologie, 513—515
 simptomatologie, 514
 clasificarea, 515—521

 Radicalism, 417
 Rapiditate, 131
 Rasă, 178—183
 Raționalizare, 496, 497
 Reflexe condiționate, 205—207
 Represiunea, 497, 498
 Regresiunea, 498

 Sănătatea sufletească, 464—466
 Schizofrenia, 503—512
 natura, 502—505
 etiologia, 502—508
 simptomatologia, 506—508
 clasificarea, 508—512
 Schizotimic, 135, 137, 356, 368—373,
 395—403, 443
 Sentiment, 100—105
 de plăcere-neplăcere, 100, 101
 de bucurie-tristeță, 101
 de fericire-nefericire, 101
 de încordare-destindere, 105
 de excitare-calmare, 105
 Școala și persoana, 283—289
 Sexul și persoana, 173—178
 Sexualitatea infantilă, 242—246
 Simpatia, 220—221
 Sinele, 67—72, 105—113, 329, 435

- natura sa, 67—72
 și Eul, 337—341
 și Supra-Eul, 337—341
 plăcerea, 68, 70
- Sistem, noțiunea de, 425
- Societatea și persoana, 255—258
- Specificitate-generalitate,
 grade de, 13—21
- Statul și persoana, 312—313
- Stereotipie, 490
- Stilul de viață, 89, 421, 422
- Structura persoanei,
 reprezentarea topologică, 17, 109, 450
- Structuralizare, 230—233
- Stupoare, 495
- Subconștient, 327—328
- Sugestie, 218—220
- Supra-Eul, 73—75, 105—113, 337—341,
 435
 și normele sociale, 73—75, 337—341
 și complexul Oedip, 73—75, 37—341
 și Sinele 329—331, 435
 și Eul 329—331, 435
- Talentul, 448
- Temperament, trăsăturile de, 131—135
 emotivitatea, 134, 135, 448
- iritabilitatea, 134, 135, 448
- iuțea acțiunii, 131, 448
- iuțea deciziunii, 131, 448
- oscilația, 131, 132
- perseveranța, 131, 132
- tensiunea psihică, 133, 445
- Tensiunea psihologică, 25, 523—528
- Tensiuni, 93—94
- Tipologia, 346—362
 natura ei, 346—347
 lui Jung, 347—356
 lui Spranger, 356—361
 lui Kretschmer, 390—401
 lui Jaensch, 406—408
 lui Pende 403—406
 structurală, 452—459
- Transformările persoanei, 494
- Trebuințe, 97—99
- Valențe, 93—94
- Vârsta,
 criteriile, 233—236
- Vectori principali, 433—447
- Vectori secundari, 433—434, 447
- Vectori incidentali, 433—435
- Vecinătatea
 și persoana, 279—283
- Voința, 63—65, 73—81

INDEX PE AUTORI

- Abraham, K., 339, 341
Achille-Delmas, 533, 539
Adler, A., 6, 11, 30, 40, 56, 59, 63, 87, 88, 90, 91, 92, 97, 140, 263, 266, 269, 270, 317, 325, 327, 341, 353, 356, 359, 361, 423, 424, 440, 458, 480, 481, 482, 497, 500, 501, 530, 531, 534, 539
Adrian, 225, 226, 251
Aichorn, A., 538, 539
Alexander, F., 6, 69, 140, 244, 251, 339, 341, 538, 539
Allen, C. N., 176, 195
Allport, Fl., 217, 220, 251, 317
Allport, G. W., 10, 11, 13, 18, 19, 26, 27, 41, 49, 52, 59, 93, 95, 96, 132, 133, 140, 141, 177, 181, 185, 192, 193, 196, 218, 219, 226, 227, 228, 229, 250, 251, 252, 352, 361, 362, 441, 452
Anastasi, A., 160, 163, 185
Aschner, 387
Asch, 392, 393, 403, 410
Auckler, 540
Axenfeld, 485
Ayres, 130

Babcock, 181, 186
Babinski, F., 521, 523, 525, 539
Bagehot, 215, 251
Baldwin, F. M., 215, 237, 238, 251
Barrett, H. R., 474, 539
Baur, 168, 185, 539
Bean, 387
Beard, Ch., 302, 317
Beethoven, 87, 129, 91,
Beck, 361
Beers, Cl., 521, 532, 540
Bekhterew, 8, 197, 202, 205, 226, 229, 251
Beneke, 387, 391
Beniuc, M., 251
Bentley, M., 480, 486, 540
Benjamin, A. C., 459
Bergson, H., 21, 62, 68, 75, 112, 188, 200, 252, 341, 530
Berman, L., 479, 540
Bernard L. L., 63, 140
Bernheim, A., 485, 521, 523, 525, 540
Bernreuter, 181
Bernstein, 132, 133, 141
Beunak, 387
Binet, A., 26, 117, 118, 121, 122, 130, 141, 146, 211, 218, 239
Bingham, W., 141
Birnbaum, K., 534, 540
Bishop, 480
Bleuler, E., 348, 361, 362, 475, 491, 495, 503, 50, 511, 521, 540
Block, 392, 393, 403, 410
Hlaga, L., 298, 402
Blondel, Ch., 25, 261, 317
Blumer, 171
Boas, F., 6, 55, 175, 185
Boll, M., 533
Borel, M., 540
Bowers, 12, 329, 330, 333, 342, 540
Broca, 178
Bronner, A., 12, 140, 329, 330, 333, 342, 538
Brooks, 252
Brugsch 365, 387, 410
Frugmann, 133
Burchard, E. M. L., 389, 392, 393, 394, 410

- Bühler, Ch., 10, 11, 24, 25, 41, 82, 189, 191, 199, 224, 244, 252
 Bühler, K., 125, 141, 252
 Burgess, E. W., 6, 11,, 280, 281, 317, 318
 Burks, B. S., 167, 185
 Burnham, W. H., 226, 252
 Burt, C., 141, 176, 185, 419, 538, 540
 Campbell, McFie, 12, 392, 393, 487, 488, 499, 500, 540
 Candole, de A., 164, 185
 Cannon, W., 51, 105, 140, 214, 226, 252
 Carus, 387
 Cantril, H., 19, 361
 Carr, 204
 Castle C. S., 185
 Castle, W. E., 173, 185
 Castaldi, 387
 Cattell, J. Mc., 132, 133, 164, 165, 185
 Cézanne, 129
 Chamberlain, 178, 180, 181
 Charcot, A., 243, 485, 486, 521, 522, 524, 533, 540
 Chave, 143
 Chesterton, 421, 441
 Child, C. M., 158, 159, 168, 185, 222, 225, 226, 231, 252
 Claparède, Ed., 117, 118, 141
 Clark, 133
 Claude, 508, 540
 Cobb, 480
 Coghill, G. E., 198, 224, 225, 226, 231, 25
 Comte, 363
 Conklin, E. S., 155, 185, 205, 212, 252
 Conradi, E., 199, 252
 Coşbuc, 291
 Cooley, C. H., 106, 257, 317
 Coste, 540
 Cox, J. W., 130, 141, 187
 Cowdery, 480
 Craig, W., 199, 252
 Creangă, I., 129, 142
 Cullem, 485
 Cupcea, S., 375, 382, 383, 385, 388, 389, 392, 408, 410, 411, 538, 542
 Dan P., 56
 Danielson, 185
 Darwin, 147, 148
 Davenport, C. B., 185, 186, 387, 388
 Davies, B. K., 242, 252
 Déjérine, J., 521, 540
 Deutsch, H., 341
 Dewey, 63, 140, 257, 315, 317, 459
 Dilm, 474,
 Dilthey, W., 6, 11, 12, 13, 25, 40, 41, 345, 356, 362, 423, 424
 Dimulescu, A., 410
 Dollard, J., 315, 474, 540
 Dorcus, R. M., 515, 516, 517, 540, 542
 Dostoewsky, 250, 521
 Downey, J., 132, 133, 142
 Dreiser, 250
 Dugdale, R. L., 40, 186
 Dumas, S., 532, 540
 Dunham, H. W., 474, 508, 540
 Durkheim, E., 298, 334, 335
 Ebbinghaus, 30
 Eddington, A. S., 430, 459
 Eder, M. D., 532, 540
 Einstein, A., 430, 450
 Ellis, H., 164, 174, 186, 242, 244, 252
 Ellis, R. S., 186, 243, 405
 Eminescu, 306, 341, 402
 Entwistle, 132
 Eschil, 250
 Esquirol, 484
 Estabrook, A. H., 186
 Ewald, G., 387, 410, 454, 534, 540
 Fabre, 62, 200
 Falret, 513
 Faris, E., 33, 35, 41, 55, 138, 139, 140, 142, 201, 252, 317, 474, 475, 506, 508
 Faris, R., 6, 7, 11, 12, 540
 Farr, 392
 Fenichel, Q., 341
 Ferenczi, 69
 Fiske, J., 222, 252
 Fischer, 168, 185, 539
 Flaubert, 521
 Flügel, J. C., 132, 142, 419
 Field, 181, 186
 Foley, J. P., 181, 186
 Forel, 245
 Folsom, J. K., 6, 317
 France, A., 77

- Franck, 361
 Frazer, 237, 261
 Freeman, 52, 57, 186
 Freeman, E., 140, 166, 167, 186
 Freud, A., 6, 7, 11, 12, 13, 16, 41, 252, 436, 459
 Freud, S.; 31, 40, 57, 59, 60, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 78, 82, 83, 85, 86, 87, 92, 94, 97, 99, 103, 107, 111, 112, 113, 140, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 252, 275, 276, 316, 317, 325, 326, 327, 328, 329, 334, 337, 339, 341, 361, 439, 469, 478, 480, 481, 485, 495, 500, 501, 512, 521, 528, 529, 530, 533, 540.
 Freyer, D., 551, 140
 Galton, Fr., 26, 146, 148, 157, 163, 164, 166, 186, 381.
 Garnett, J. C., 142, 419
 Galsworthy, 250
 Galvin, 296, 318
 Garret, H. E., 393, 402, 410
 Garth, 181, 186
 Garvey, C. R., 192, 252, 392, 393, 410
 Gauss, 28, 149, 381, 382, 385, 388, 409
 Georgiade, C., 252
 Gesell, A., 166, 171, 186, 198, 224, 252
 Gide, 250, 299
 Gibbs, 505, 540
 Gillespie, R. D., 475, 490, 492, 493, 495, 505, 506, 514, 518, 522, 530, 540, 542
 Giovanni, 381, 387
 Glueck, E. T., 540
 Glueck, Sh., 540
 Gobineau, 178, 180, 181
 Goddard, H. H., 156, 186, 538, 540
 Goldstein, K., 459
 Goethe, 16, 24, 79, 83, 92, 246, 260, 265, 469
 Goudenough, F. L., 176, 186, 252, 270, 317
 Grodeck, 342
 Gourevitch, 391, 392
 Groos, K. G., 175, 240, 241, 252
 Grasset, 485
 Grühle, 534, 540
 Guilford, J. P., 353
 Guilford, R. B., 353, 362, 417, 419
 Gusti, D., 298, 306
 Guthrie, E. R., 540
 Gundlach, 392, 393, 403, 411
 Haeckel, 241
 Hamilton, G. W., 242, 252
 Hargreaves, H. L., 125, 142
 Haret, 184
 Hartshorne, H., 10, 18, 19, 41, 177, 181, 186, 315, 317
 Healy, W., 6, 69, 140, 265, 266, 273, 274, 277, 317, 329, 330, 331, 333, 342, 361, 538, 539, 540
 Heidbreder, E., 350, 352, 362, 392, 393, 402, 410
 Hecker, 514
 Hellpach, W., 317
 Hendersoon, L. J., 475, 490, 492, 495, 505, 506, 514, 518, 522, 530, 533, 540, 542
 Herseni, Tr., 241
 Herrick, 480
 Hendricks, S., 140, 338, 342
 Hesketh, 372, 386, 388, 389, 392, 393, 394
 Heymans, G., 133, 361
 Hipocrat, 387
 Hirschfeld, M., 242, 243, 252
 Hobhouse, 204
 Hoch, A., 505, 515, 541
 Hoffmann, D., 534, 541
 Hogben, 168, 186
 Holmes, 204
 Holt, E. B., 217, 252
 Holzinger, K., 121, 142, 166, 167, 186, 419
 Homburger, A., 541
 Horst, 396
 Hoskins, R. G., 479
 Hotteling, H., 415, 419, 433, 459
 Huchard, 485
 Hull, C. L., 542
 Hunt, Th., 542
 Hurlock, E. B., 218, 252
 Ibrăileanu, 122
 Ibsen, 250, 265, 282
 Infeld, L., 459
 Irwin, O. C., 224, 252
 Itard, 160, 161

- Jacobson, 480
 Jaensch, E. R., 8, 11, 12, 206, 406, 408, 411
 Jaensch, W., 387, 406, 407, 411
 James, W., 6, 59, 62, 64, 103, 188, 214, 221, 228, 252, 257, 266, 315, 318, 349
 Janet, P., 6, 7, 11, 12, 16, 25, 30, 37, 41, 59, 73, 104, 140, 440, 445, 459, 475, 485, 495, 500, 521, 522, 523, 525, 526, 528, 541
 Jaspers, K., 133, 346, 362
 Jeans, 430, 460
 Jelliffe, E. S., 451
 Jenkins, R. L., 186, 270, 318
 Jennings, H. S., 105, 150, 152, 153, 154, 168, 204, 253
 Jensen, 12
 Johansen, 366
 Jones, H. E., 69, 270, 317, 339
 Jones-Wynn, 133, 419
 Jones, E., 342
 Jung, K., 6, 11, 12, 30, 33, 41, 59, 63, 221, 253, 326, 327, 342, 347, 348, 350, 362, 412, 423, 424, 428, 442, 443, 454, 460, 475, 480, 494, 501, 504, 521, 530, 531, 535, 541
 Kahlbaum, 502, 513
 Kahn, E., 361, 501, 535, 536, 541
 Kallmann, F., 473, 474, 505, 508, 541
 Kanner, L., 541
 Kant, 75, 334 335
 Kelley, L., 8, 12, 16, 27, 41, 142, 272, 415, 418, 419, 433, 459
 Kellog, L. A., 162, 402
 Kellog, W. N., 186, 410
 Kempf, E. J., 49, 50, 140, 499
 Kibler, 396
 Klages, L., 6, 7, 11, 12, 13, 16, 37, 40, 41, 75, 112, 132, 133, 142, 361, 423, 424, 428, 445, 456, 458, 459, 469
 Klineberg, O., 180, 181, 183, 186, 392, 393, 403, 410
 Klüver, 361
 Koehler, W., 8, 12, 119, 121, 124, 125, 142, 202, 207, 208, 209, 210, 211, 253, 426, 428, 430, 459
 Koch, L. J., 534, 535, 541
 Koffka, K., 124, 125, 142, 210, 253, 428
 Koller, J., 474, 541
 Krafft-Ebbing, 243, 245, 253, 512, 541
 Kraepelin, 245, 253, 390, 472, 473, 474, 475, 476, 485, 495, 498, 502, 505, 508, 511, 513, 515, 520, 534, 535, 541
 Kraus, Fr., 536, 410
 Kretschmer, E., 6, 12, 16, 31, 34, 41, 132, 134, 137, 142, 146, 229, 356, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 376, 379, 380, 382, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 408, 410, 411, 412, 413, 439, 442, 443, 444, 446, 455, 459, 476, 479, 480, 486, 501, 513, 514, 515, 519, 520, 521, 530, 532, 534, 535, 536, 541
 Krueger, 31
 Kroeber, A., 6, 179, 186
 Kronfeld, A., 37, 361
 Landescu, I., 539, 541
 Laird, 350, 352
 Landis, C., 473, 541
 Lashley, K. S., 8, 142, 225, 253
 Laswell, 269, 274, 317
 Laughlin, 181, 186
 Lavater, 232, 423, 458
 Lawrence, 277, 440, 449
 Lazär, Gh., 261
 Leahy, A. M., 167, 186, 270
 Lenz, 168, 185, 539
 Le Bon, G., 316
 Leonard, W. E., 521, 532, 541
 Lévy-Bruhl, 237, 261
 Lewin, K., 8, 12, 25, 32, 40, 41, 59, 93, 94, 95, 97, 108, 111, 140, 224, 229, 230, 253, 428, 460
 Lewis, N. D., 505, 541
 Lewy, 389, 410
 Linnaeus, 178
 Lippmann, W., 316, 318
 Litt, 55, 140
 Lombroso, 535, 538
 Lowie, 261
 Lundholm, 361
 Levi, 388
 Luria, A. R., 140, 301, 523, 541
 Loutit, 541
 Maeterlinck, 200

- Maiorescu, 183, 184, 402
 Malinowski, M., 55, 57, 140, 175, 186,
 198, 506, 242, 253, 340, 342, 541
 Mann, Th., 205, 299, 341
 Magnan, 511
 Mărgineanu, N., 41, 142, 186, 253,
 420, 460, 541
 Marston, 350, 352
 May, M. A., 10, 18, 19, 41, 177, 181,
 186, 315
 Marie, P. 541
 Manouvrier, 387
 Marinescu, G., 375, 377, 389, 404, 411,
 532, 541
 Martin, N. E., 316, 318, 372, 411
 Mathews, E., 177, 186, 387
 Mauerhofer, 361
 Maughan, 449
 McAuliffe, 367, 376, 379, 380, 382,
 386, 387, 411, 454
 McCurdy, 521
 McDougall, W., 8, 11, 12, 16, 56, 57,
 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
 73, 85, 86, 87, 94, 95, 97, 99, 102,
 103, 107, 111, 112, 141, 200, 204,
 217, 218, 220, 221, 241, 247,
 253, 299, 316, 318, 329, 436, 515,
 531, 532, 541
 Mead, M., 55, 57, 141, 175, 186, 241,
 253, 340, 342, 476, 506, 541
 Mendel, 147, 148, 149
 Menninger, 361
 Meyer, A., 6, 16, 125, 475, 481, 495,
 501, 505, 512, 514, 515, 521, 534, 541
 Miles, C. C., 176, 177, 186, 187
 Millis, 387
 Minkowski, 253, 541
 Mitchell, T. M., 186, 521, 541
 Moede, W., 142
 Mohr, G. J., 392, 393, 403, 411
 Morgan, Ch., 250
 Morgan, J. J., B., 149, 155, 168, 186,
 203, 210, 515, 541
 Morton Prince, 6, 30, 37, 41, 327, 342,
 501, 521, 542
 Moll, 242, 243, 253
 Moss, F., 402, 542
 Mott, 505, 542
 Murchison, C., 318
 Müller, G. E., 30, 125, 133, 142
 Müller-Freienfels, R., 125, 142
 Murphy, G., 12, 318
 Murphy, L., 318
 Murray, H. A., 12, 50, 51, 59, 93, 96,
 97, 99, 114, 141, 353, 356, 362, 460
 Myerson, A., 473, 505, 542
 Naccarati, 386, 391, 402, 411
 Nelson, 197, 223, 224, 253
 Newmann, H., H., 166, 167, 186
 Newcomb, 318
 Nietzsche, 56, 63, 68, 87, 110, 112,
 173, 349, 531
 Oates, W. D., 133, 134, 142
 Odbert, 13
 Odin, 164, 186
 O'Neil, 250, 277, 341, 440, 441, 449
 Ovsiankina, 94
 Ozeretzki, 132, 391, 392
 Ostwald, 349
 Page, M. L., 480, 541
 Paterson, D., 18, 19, 41, 130, 142, 203
 Park, 6, 33, 35, 171, 257, 262
 Parhon, 389
 Pârlog, 129, 142, 202
 Parker, 480
 Pavelcu, V., 411
 Pavlow, I. P., 8, 197, 205, 206, 207,
 210, 226, 229, 230, 231, 253, 361, 533
 Pearl, R., 253
 Peiper, 192
 Pende, N., 229, 367, 372, 373, 374, 375,
 376, 379, 380, 382, 386, 389, 390,
 403, 404, 408, 411, 413, 446, 460
 Pear, J. H., 191, 532, 542
 Pearson, K., 26, 460
 Perry, 204
 Peterson, H. H., 180
 Petrovici, I., 298
 Pfänder, 6, 37
 Philpot, S. Z., 132, 142
 Pintner, 180
 Piaget, J., 237, 238, 239, 253, 261
 Pinard, 133
 Pillsbury, W. B., 474, 541, 542
 Pirandello, 75, 112, 337
 Planck, 430, 460
 Plato, 346

- Plant, J. S., 141, 315, 318, 475, 534, 542
- Penfield, 480
- Poincaré, H., 130, 142, 325, 342, 432
- Pinel, 484
- Porteus, 181, 186
- Pratt, K. C., 197, 198, 223, 224, 253
- Preda, G., 542
- Quétélet, 148, 381, 388
- Rădulescu-Motru, 125, 142, 298
- Rabaud, E., 168, 187
- Rabindranath Tagore, 301
- Rank, O., 6, 244, 253, 339, 342
- Râmneanțu, 388
- Rehm, 515, 542
- Raymond, 485
- Reuter, E. B., 181, 187
- Rebreanu, L., 250, 291, 292, 298, 317, 458
- Ribot, T., 36, 59, 63, 103, 125, 141, 142, 143, 486, 21
- Richet, 485
- Ritter, W. E., 460
- Radovici, 532, 541
- Roback, A. A., 12, 542
- Robin, 540
- Robinson, E. S., 253
- Rockefeller, 275
- Rogers, A. L., 143
- Rohrer, 388
- Rohden, 388, 391, 392, 411
- Roshach, 361
- Rosanoff, 491, 520, 535, 542
- Ross, E. A., 215, 253
- Ross, T. A., 522, 530, 533, 542
- Rousseau, 54, 113
- Roșca, A., 143, 187, 382, 392, 411, 538, 542
- Roustan, 381, 387
- Ruedin, E., 472, 474, 505, 542
- Russell, R., 210
- Russell, E. S., 460
- Rusu, L., 130, 143
- Sadoveanu, 122, 250, 298, 402, 402, 458
- Sanders, B. S., 817
- Sacristan, 391
- Sapir, E., 11, 55, 141, 261, 315, 318, 474, 506, 542
- Sandras, 485
- Sarton, G., 460
- Schiller, 240, 349
- Schilder, P., 367, 534, 542
- Schmidt, 391, 392
- Schneider, K., 535, 542
- Schreider, E., 37, 411
- Schrödinger, 430, 460
- Schopenhauer, 56, 63, 68, 112, 531
- Schwesinger, 187
- Seashoreè 129, 143
- Serbowskaia, 387
- Shaffer, L. R., 542
- Shaffer, S. W., 540
- Shakespeare, 16, 482
- Sheler, 220, 221, 253
- Shelley, 24, 253
- Sherman, I. M., 253
- Sherman, M., 198, 253, 542
- Shevach, 133
- Shand, 141
- Shaw, B., 250, 299
- Shaw, C. R., 391, 393, 539, 542
- Sheldon, W. H., 391, 393, 40, 411, 539
- Sherrington, 198, 226, 253
- Shirley, M. M., 198, 199
- Sidis, 218
- Sigaud, 366, 367, 376, 379, 387, 411
- Slawson, J., 539, 542
- Smith, 205, 252, 532, 542
- Sofocle, 250
- Sorokin, 296, 318
- Spranger, E., 6, 11, 12, 37, 40, 41, 55, 111, 138, 139, 141, 146, 253, 318, 346, 347, 356, 362, 412, 423, 436, 441
- Spearman, 8, 9, 12, 13, 25, 26, 27, 40, 41, 118, 121, 122, 123, 127, 128, 132, 133, 143, 414, 415, 419, 420, 424
- Stagner, R., 12, 56, 141, 253
- Spencer, 240
- Stanley-Hall, 221, 241, 253, 326
- Starbuck, 10
- Ștefănescu-Goangă, Fl. 187, 382, 392, 411, 538, 542
- Steckel, W., 30, 243, 253, 277, 342,
- Stere, C., 269

- Stern, W., 8, 11, 12, 26, 31, 41, 117,
 118, 143, 224, 237, 254
 Stephenson, W., 10, 130, 132, 143, 419
 Stockard, C. R., 12, 387
 Stiller, 387
 Stodard, W. H. B., 512, 542
 Stone, C. P., 99, 141
 Strang, 254
 Stratton, 163
 Strong, 141
 Studman, 132, 143
 Squires, P. C., 162, 187
 Sully, 237, 238, 254
 Sullivan, H. S., 315, 475, 506, 534, 542
 Sun, 197, 223, 224, 253
 Swesinger, G., 187
 Symonds, P., 10, 12, 18, 19, 41

 Tandler, 336, 411
 Tarde, 215, 254
 Terman, L., 9, 10, 11, 167, 171, 177,
 187
 Teodoreanu, I., 279
 Thomas, S. D., 6, 7, 711, 254
 Thomas, W. I., 55, 138, 139, 141, 143,
 242, 254, 261, 296, 306, 315, 318,
 361, 436, 437, 455
 Thompson, H., 6
 Thomson, G., 252, 420
 Thorndike, 18, 26, 41, 46, 99, 121, 122,
 130, 141, 143, 166, 167, 168, 171,
 187, 203, 204, 205, 206, 207, 210,
 216, 217, 254, 381, 433, 454
 Titchener, 30
 Tolman, 8, 59, 93, 94, 99, 141
 Tolstoi, 250, 421, 422, 441, 442
 Tomescu, P., 542
 Tonnies, 282
 Thurstone, L. L., 8, 9, 12, 27, 40, 41,
 123, 127, 128, 138, 143, 270, 318,
 415, 418, 419, 420, 422, 430, 334, 460
 Todoranu, D., 130, 133, 137, 143, 362
 Troland, L. T., 59, 93, 99, 141
 Tylor, 238
 Tschrnorutzki, 387

 Uhrbrock, R. S., 132, 143
 Utitz, 6, 37, 41

 Vernon, Ph. E., 11, 19, 132, 133, 141,
 177, 181, 185, 356, 359, 361, 441
 Viola, G., 367, 368, 372, 373, 374, 375,
 376, 379, 380, 381, 382, 383, 384,
 385, 386, 387, 389, 390, 402, 403,
 404, 409, 411, 454, 460
 Vogt, 315, 542
 Virenius, 387

 Walker, 387
 Watson, J., 8, 197, 200, 202, 203, 204,
 205, 206, 207, 210, 215, 217, 220,
 226, 229, 230, 231, 275, 315, 318
 Watson, R. R., 318
 Wallis, 6
 Webb, 419
 Wechsler, 468, 489
 Wedekind, 440
 Weismann, 148
 Wells, 122
 Wertheimer, F. J., 316, 372, 386, 388,
 389, 392, 393, 394, 411
 Wertheimer, M., 32
 Weigandt, W., 476, 542
 Westburgh, G. M., 542
 White, W. A., 542
 Whitehead, A. N., 430, 460
 Wiersman, 138, 361
 Wilemse, W. A., 389, 411, 538, 542
 Wolf, W., 10
 Woodworth, 59, 63, 93, 94, 95, 108,
 111, 141, 402
 Wordsworth, 188, 341
 Worringer, 349
 Wundt, W., 2, 25, 30, 59, 105, 135, 146

 Zeigarnik, 94
 Zing Zang Kuo, 203
 Zimmerman, 296, 318
 Znaniecki, F., 141, 143, 296, 306, 318

 Yealland, L. R., 521, 532, 542
 Yerkes, 203, 209, 215
 Young, K., 6, 12, 143, 216, 220, 254,
 256, 267, 273, 286, 318
 Young, P., 50, 59, 141, 217

ACEASTĂ CARTE S'A TIPĂRIT ÎN
EDITURA UNIVERSITĂȚII „REGELE
FERDINAND I“ DIN CLUJ LA SIBIU,
ÎN 1944, LUNILE IANUARIE – APRILIE.
TIPĂRIREA S'A FĂCUT CU SPRIJINUL
ACORDAT DE UNIVERSITATE, PRIN
DOMNUL RECTOR, PROF. DR. IULIU
HATIEGANU, CĂRUIA ÎI EXPRIMĂM
SENTIMENTELE NOASTRE DE PRO-
FUNDĂ GRATITUDINE.